AKTUALNE PROBLEMY PRAWA PRYWATNEGO I PUBLICZNEGO

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Materiały VI Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej poświęconej 95. rocznicy urodzin członka korespondenta Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy, akademika Międzynarodowej Akademii Kadr, Honorowego Naukowca Ukrainy, doktora hab. nauk prawnych, profesora O. Procewskiego

Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 95-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І.

Redakcja naukowa:
Aleksandra Engler-Jakubiak
Olena Kovalenko
Piotr Jakubiak

Łomża – Charków, 29.03.2024

MIĘDZYNARODOWA AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W ŁOMŻY, RZECZPOSPOLITA POLSKA
CHARKOWSKI NARODOWY UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY IMIENIA H.S. SKOVORODY, UKRAINA

МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ НАУК В ЛОМЖІ, РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ, УКРАЇНА

Redakcja naukowa:
Aleksandra Engler-Jakubiak, Olena Kovalenko, Piotr Jakubiak

За науковою редакцією:
Алєксандра Енґлєр-Якубяк, Олена Коваленко, Пьотр Якубяк

УДК 349.2:342.727

Aktualne problemy prawa prywatnego i publicznego: materiały VI Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej poświęconej 95. rocznicy urodzin członka korespondenta Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy, akademika Międzynarodowej Akademii Kadr, Honorowego Naukowca Ukrainy, doktora hab. nauk prawnych, profesora O. Procewskiego, Łomża - Charków, 29 marca 2024 r: Aleksandra Engler-Jakubiak, Olena Kovalenko, Piotr Jakubiak. Łomża: Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska; Charków: Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. H .S. Skoworody, Ukraina. Wydawnictwo: MANS w Łomży - Charków: ChNUP im. H. S. Skoworody, 2024. 688 s.

Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 95-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І., Ломжа – Харків, 29 березня 2024 року. / Наукова редакція: Алєксандра Енґлєр-Якубяк, Олена Коваленко, Пьотр Якубяк. Ломжа : Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща; Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна. Видавництво: MANS w Łomży – Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди , 2024. 688 с.

Recenzenci:
dr Olga Kotowska, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska
doc. dr Oleksandr Lysiak, Charkowski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Semena Kuznetsa, Ukraina

Rada redakcyjna:
Mykola Zhdan, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. H.S. Skoworody, Ukraina
Aleksandra Engler-Jakubiak, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska
Olena Kovalenko, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. H.S. Skoworody, Ukraina
Agata Osińska, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska
Zoia Sharlovych, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska
Piotr Jakubiak, Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska

Редакційна колегія:
Микола Ждан, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна
Алєксандра Енґлєр-Якубяк, Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща
Олена Коваленко, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна,
Агата Осіньска, Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща
Зоя Шарлович, Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща
Пьотр Якубяк, Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща

ISBN 978-83-971711-2-1
DOI 10.58246/CXVX3406

Zbiór powstał z gotowych materiałów dostarczonych przez autorów. Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za materiały przekazane do publikacji. Wszelkie prawa zastrzeżone. Jakiekolwiek wykorzystanie materiałów konferencyjnych wymaga podania źródła.

Збірник сформований з готових матеріалів, наданих авторами. Видавець не несе відповідальності за надані до публікації матеріали. Всі права захищені. При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерела є обов'язковим.

Wydawnictwo: MANS w Łomży – Charków: ChNUP im. H. S. Skovorody

© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska, 2024
© Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. H .S. Skoworody, Ukraina, 2024

SPIS TREŚCI / ЗМІСТ

КОВАЛЕНКО О.О.
ПАМ'ЯТІ УЧИТЕЛЯ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ 16
ПОЛЯНСЬКИЙ А.О., КОНДРЕНКО А.О.
ОЛЕКСАНДР ПРОЦЕВСЬКИЙ: СПАДЩИНА ТА ВНЕСОК У РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРАВА 19

СЕКЦІЯ «ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

YAROSHENKO O.
PAYMENT FOR NON-STANDARD FORMS OF LABOR IN UKRAINE 21
АНДРІЇВ В.М.
ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІТНІХ ПРАЦІВНИКІВ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ 25
ВАВЖЕНЧУК С.Я.
ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВКЛЮЧЕННЯ «КОЛЕКТИВНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН» ДО ОРБІТИ ПРЕДМЕТУ ТРУДОВОГО ПРАВА 28
ГЕТЬМАНЦЕВА Н.Д.
БАЛАНС ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК ОСНОВА КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ 30
КОВАЛЕНКО О.О.
ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ВИМОГАМ ACQUIS ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОТІ 32
КОЛЄСНІК Т.В.
ВИПЛАТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ... 34
КОСТЮЧЕНКО О.Є.
ПРАВОВИЙ НАРИС ДО КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 37
МЕЛЬНИК К. Ю.
ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ І ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМИ ВІДНОСИН 40
ПОДОРОЖНІЙ Є.Ю.
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ 42
РИМ О.М.
ПРОЄКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ : КРОК ВПЕРЕД, ЧИ ДВА НАЗАД? 45
ТИЩЕНКО О.В.
ДО ПИТАННЯ ПРО ЗВУЖЕННЯ ЗМІСТУ ІСНУЮЧИХ ПРАВ І СВОБОД У ПРОЄКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 48
ШАБАНОВ Р.І.
ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗМІНИ ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В ПЕРІОД ОГОЛОШЕНОГО ВОЄННОГО СТАНУ 51
АМЕЛІЧЕВА Л.П.
ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ 54
ЧЕРНЕГА В.М.
УКРАЇНСЬКА ТРУДОПРАВОВА ПАРАДИГМА ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ 57
САЙНЕЦЬКИЙ О.П.
АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК ЄДИНОГО КОДИФІКОВАНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ 60
ВЄТУХОВА І.А.
ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 63
ГОЦ-ЯКОВЛЄВА О.В.
ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄС: БРАТИ ПРИКЛАД ЧИ НИМ БУТИ? 66
КИЯН В.Я.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ УКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН 68

КРАСЮК Т.В.
РОЗКЛАД ЗАНЯТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ 70
ЛУК'ЯНЧИКОВ О.М.
СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ТА ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКА 73
ПРОГОНЮК Л.Ю.
НОВОВВЕДЕННЯ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 76
СВІЧКАРЬОВА Я.В.
«INDUSTRY-5»: ЩОДО НОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В СФЕРІ ПРАЦІ 79
СМОЛЯРОВА М.Л.
ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ 82
ЧЕРНОУС С.М.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАМІННОЇ ПРАЦІ (ШТРЕЙКБРЕХЕРСТВА): НАЙІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД 84
ГАВРИЛЮК В.О.
КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА 87
ДЕНИСЮК М.О.
ЗБЕРЕЖЕННЯ МІСЦЯ РОБОТИ І ПОСАДИ ЯК ГАРАНТІЯ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ НА ЧАС ВИКОНАННЯ НИМИ ДЕРЖАВНИХ АБО ГРОМАДСЬКИХ ОБОВ'ЯЗКІВ 90
ДЖУРА Х.Ю.
АНАЛІЗ ПРАКТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ ЗІ ЗМІСТОМ СТАТТІ 46 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 93
ПАРПАН Т.В.
ЩОДО ПИТАННЯ НЕПОГІРШЕННЯ СТАНОВИЩА ПРАЦІВНИКА ПОРІВНЯНО З ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ У ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 96
ПІКУЛЬ В.П.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕВЕДЕННЯ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ 98
РИБАК Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЛИТВІ 101
ТИХОНОВИЧ О.Ю.
ЩОДО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ПРОЗОРІ ТА ПЕРЕДБАЧУВАНІ УМОВИ ПРАЦІ 104
ПРОЦЬКО М.І.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ПРИ ЗВЕРНЕННІ ДО АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У СПРАВАХ ЩОДО ПРОХОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ 107
БЕЗСОНОВ Ю.К.
ДИСТАНЦІЙНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ 110
ГНАТІВ Н.А.
ДОЗВОЛЕНА ПОВЕДІНКА ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я 112
ГРЕЦЬКИХ А.О.
ДО ПОНЯТТЯ САМОЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКА 114
КАРТАВИХ В.В.
ЩОДО ПИТАННЯ МЕДІАЦІЇ У ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ 116
КИРИЛЕНКО Б.І.
СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СЬОГОДЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА 118
КУЗНЕЦОВА К.І.
ЗБЕРЕЖЕННЯ АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 121
ЛИМАНСЬКИЙ П.П.
ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО МЕТОДУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ З ТРУДОВОГО ПРАВА 124

МАМАЙ В.А.
ПОВАЖНІСТЬ ПРОПУСКУ СТРОКУ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЯК ОЦІНОЧНЕ ПОНЯТТЯ В ІНСТИТУТІ СТРОКІВ ТРУДОВОГО ПРАВА 127
НОВІЧЕНКО Н.В.
НОВЕЛИ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ РОБОЧИЙ ЧАС І ЧАС ВІДПОЧИНКУ ЖІНОК ТА ОСІБ ІЗ СІМЕЙНИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ 130
ОЛЕНДАРЬОВ О.В.
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ МАТЕРІ ТА БАТЬКА У ДОГЛЯДІ ЗА ДИТИНОЮ ШЛЯХОМ НАДАННЯ ВІДПУСТКИ ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ ЯК ОКРЕМОГО ЕЛЕМЕНТУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ 132
ПАНАСКО Ю.І.
ДОТРИМАННННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ У ПЕРІОД РЕЖИМУ ВОЄНОГО СТАНУ 134
ПИЛИПЕНКО О.І.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ 136
СТАРЦЕВ Ю.К.
ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВЕЛ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ У ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН 139
ТЕЛІЧЕНКО А.В.
ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ У СФЕРІ ПРАЦІ 142
ФАТЄЄВ Я.В.
ЩОДО НОВЕЛ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВАДЖЕННЯ ЗМІН ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: PRO ET CONTRA 144
ШИКІР Д.О.
ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО ВИСНОВКУ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 146
БАГРІЙ В.В.
РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ РОБОТАДАВЦЯ НА ПІДСТАВІ П.4 Ч.1 СТ.40 КЗПП УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 149
ГАЛАК А.В.
ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 152
ГЕРАСЄВА П.А.
ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ ЗА НЕВИКОНАННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ 155
ГОНЧАР А.В.
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ 157
ЗАДОРОЖНЯ Д.С.
ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ 159
ІЛЮЩЕНКО А.С.
ОХОРОНА ПРАЦІ VS БЕЗПЕКА ТА ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ: ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС 161
КУЧЕРЕНКО С.М.
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК, ПІД ЧАС ПОЄДНАННЯ НИМИ ВИКОНАННЯ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ З МАТЕРИНСТВОМ 163
ПАВЛЮК А.Ю.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН 166
СІЛЬЧЕНКО Д.В.
ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 169
СКРИПУХ О.І.
ПРАВОВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЖІНОК ЯК СПОСІБ БОРОТЬБИ З ГЕНДЕРНОЮ ДИСКРИМІНАЦІЄЮ 171
ЧМИРУК А.Ю.
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРУДОВОГО ПРАВА І ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 174
КОВАЛЕНКО Т.О.
ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕПОВНОЛІТНІМ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 176

ВАХОНЄВА Т.М.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЩО ШУКАЮТЬ ПРИТУЛОК 179
КУЧМА О.Л.
БАЛЬНА СИСТЕМА НАРАХУВАННЯ ПЕНСІЇ 183
МАЛЮГА Л.Ю.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ 185
КНЯЗЬКОВА Л.М.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ 188
СПРИНДИС С.І., ПРОТОПОПОВА Я.С.
ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ 191
БЕЛУГА Ю.М.
СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ СТАТУСУ ДИТИНІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАСТВА УКРАЇНИ 193
МУСІЮК Т.В.
МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ. ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ 196
ПОЛЯНСЬКИЙ А.П.
“ІНВАЛІДНІСТЬ” ТА “ОБМЕЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ / ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ”: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ПОНЯТЬ 198
СТЕЦЬКІВ М.Б.
ГРОШОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ПРИРІВНЯНИХ ДО НИХ ОСІБ ЯК ПІДСТАВА ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЇ 200
ГАВРИШ І.
СЬОГОДЕННІ ВИКЛИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОРІВНЯННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ СИСТЕМ 202

СЕКЦІЯ «ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО»

ПОПОВА Л.М., ХРОМОВ А.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІВІВ ЯК ЗАСІБ НЕДОПУЩЕННЯ ІСТОРИЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО ГЕНОЦИДУ 204
МЕДВІДЬ Ф.М., ТВЕРДОХЛІБ А.І., БУРЛАКА А.А.
ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОГО ЮРИСТА 207
ЗАЇКА Ю.О.
ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН 210
ПАВЛЮЧЕНКО Ю.М.
ДО ПОНЯТТЯ ОБ’ЄДНАНЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ 212
КІРІН Р.С.
ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ІЗ ЗБОРУ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО МІЛІТАРНУ ШКОДУ І ВТРАТИ 215
ВАСИЛЬЄВ С.В.
МІСЦЕ ПРАВОВОГО МОДУСУ У «МАТЕМАТИЦІ ПРАВА» 218
КОБА М.М., ОМЕЛЬЧЕНКО М.І.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ 221
КОВАЧ О.В., КОВАЧ Д.Л.
АКСІОЛОГІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ 224
OLEKSANDR KUKHAR, SOFIIA MINENKO.
THE MECHANISM OF THE ANTI-CORRUPTION WHISTLEBLOWING INSTITUTION AS A COMPONENT OF THE ADMINISTRATIVE-LEGAL STRATEGY TO COMBAT CORRUPTION 226
ОСТАШОВА В.О., ДОВГА В.С.
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВБИВСТВО ЗА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ ТА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ 229
СІНЬОВА Л.М.
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВОЛОНТЕР» У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 232

ТОПОРКОВА М.М., ПІВНЕНКО Л.В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 235
КУРЕПІН В.М.
БЕЗПЕКОВЕ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ВИМІР 237
КУРЕПІН В.М., КУРЕПІН В.М.
ПРАВО ГРОМАДЯН НА ПИТНУ ВОДУ ТА ВОДОПОСТАЧАННЯ: МІСТО БЕЗ ВОДИ 240
СЕНЬКІВ О.І., АСТАФ'ЄВ Д.С., ПОБЕРЕЖНИК В.В.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В УКРАЇНІ 243
ТОЛКАЧОВА І.А., ОМЕЛЬЧЕНКО Н.В.
ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 246
СЛАВНА О.В., АГАФОНОВА І.М.
ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ . 249
САМБОР М.А.
ТЛУМАЧЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НОРМ ПРАВА У СВІТЛІ СКЛАДОВИХ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА 251
ТУРЧИНОВ К.О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄЗДАТНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 254
ЗАХАРЧИН Н.Г.
МІСЦЕВЕ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНЕ САМОВРЯДУВАННЯ У КОНСТИТУЦІЇ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ 1935 Р. 256
ЛІННІК Ю.В.
ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ДІАЛЕКТИЦІ ГЕРБЕРТА ХАРТА 258
ЛУКАЧ У.Р., СТРІЛЬЧИК Г.Д.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ 260
КОВАЛЬОВА А.С., ШЕВЯКОВ М.О.
ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА ФАКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ 262
БОНДАРЕНКО С.Ю.
КОНЦЕПЦІЯ «ПРАВА ЯК ЦІЛІСНОСТІ/ЧЕСНОСТІ» ДВОРКІНА: ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 264
БЕЛЯЄВ І.С.
КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У МЕДИЧНІЙ ГАЛУЗІ 267
КИРИЛЕНКО П.В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ ПОВНОВАЖЕНЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ 270
ЛАВРІВ В.П.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ АДВОКАТСЬКИХ ВИТРАТ 272
МАКАРЧУК К.В.
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ З COVID-19 В ЯПОНІЇ (ЛЮТИЙ – ЛИПЕНЬ 2020 Р.) 275
ОСАУЛЕНКО В.Т.
СУТНІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ ДЕРЖАВИ 278
ПАРАЩУК В.І.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 280
САНЖАРОВСЬКА Л.І.
ВПЛИВ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 282
СВИСТУНОВА О.В.
ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ 284
АГАФОНОВА І.М., ЗАКОМІРНА Ю.І.
ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 286
ВЕРНИГОРА М.Р. МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА 288

ГОШТА В.Ю.
ПОНЯТТЯ, РОЛЬ СУТНІСТЬ ПРИМИРЕННЯ В СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ 291

СЕКЦІЯ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ»

ШТЕФАН А.С.
КОНЦЕПТ «ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ» 293
ІВАНОВА Г.С.
ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ У ЗАХИСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ВІД СТАРОДАВНЬОГО РИМУ ДО СУЧАСНОСТІ 296
БОНДАРЕНКО О.О.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ АБО ЗНИЩЕНЕ МАЙНО В НАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 298
ГУЗЕНКО О.П.
ОСУЧАСНЕННЯ РОЛЬВОГО ТА СУТНІСНОГО АСПЕКТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ В УКРАЇНІ 301
КАДАЛА В.В.
ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ 303
ЛАГОВСЬКА Н.В., МИХАЙЛОВА С.І.
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 306
МЕДВІДЬ Л.П.
ЩОДО УЧАСТІ КОМАНДИРІВ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ 309
МЕЛЕХ Б.В.
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ 312
МЕЛЕХ Л.В.
ОБМЕЖЕННЯ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ СТОРОНАМИ ЗМІСТУ ДОГОВОРУ 314
ПОНОМАРЕНКО О. М., МЕШКОВА К.О.
ЧАСТКА У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ 316
ПРИСЯЖНА А.В.
ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ ДІЙ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 319
РОЗГОН О.В. ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ЗА ДОГОВОРОМ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ 321
САВЧЕНКО В.О.
ЗГОДА ПОТЕНЦІЙНОГО БАТЬКА НА ПРОВЕДЕННЯ ШТУЧНОГО ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ 323
САЛМАНОВ О.В.
КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОКУРОРА ЯК АСПЕКТ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ 325
ТОЛКАЧОВА І.А., КАЦЮБА В.С.
СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 327
ХОРВАТОВА О.О.
ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ . 329
КОЛЕСНІКОВ А.П.
ЦИФРОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ В СУДОЧИНСТВІ: ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ 332
ГЕТМАНЦЕВ М.О.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОКТРИНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА 334
УЛІТІНА О.В.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В КНИГОВИДАННІ 336
ГРИГОР'ЄВА М.С. ЩОДО ПИТАННЯ УМОВ НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ ЗА ДАВНІСТЮ КОРИСТУВАННЯ 338
ЦИРКУНЕНКО О.В.
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ СПРАВ ЗА МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯМ СТОРОНИ, ЯКА Є ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЮ ОСОБОЮ 341

ЛИТВИНЕНКО Є.В.
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ 343
БОЯРЧУКОВ С.Г.
СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ 345
КНЯЗЄВА А.С.
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ АКТИВІВ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ ТА СТЯГНЕННЯ ЇХ У ДОХІД ДЕРЖАВИ ЯК ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ 348
КУШНІР Р.С.
ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДІ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ТА В ЄСПЛ 351
ЛУКАШЕВИЧ І.М.
ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ 354
ОСІНСЬКИЙ О.Л.
ВИДИ МАЙНА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ 356
РУДЕНКО В.В.
ДЕЯКІ НОВЕЛИ У ПРАВОВОМУ РЕЖИМІ СЛУЖБОВОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКИХ ПРАВ 358
САПІТОН Д.В.
ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДОГОВОРУ ПРО УТРИМАННЯ ВІД ВЧИНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ДІЙ 361
СИРОТКО М.В.
ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 364
БАБІЙ М.М.
ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ГОСПОДАРСЬКИЙ ДОГОВІР» 366
БАГРІЙ В.В.
МУЗИЧНІ ТВОРИ, ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 368
ГАЛУШКА В.А.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИМОГ ЩОДО СТОРІН ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ... 370
ГАЛУШНЕВСЬКА К.О., ЛОГІНОВА М.В.
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 372
ГОРБАЧ В.С.
ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ 374
ЖУЛІЙ П.В.
СВОБОДА ДОГОВОРУ ЯК ПРИНЦИП ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА 376
ЛИПА Н.М.
РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 378
НАГИБАЙЛО Т.О.
ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 381
НАСТАЧЕНКО Л.
ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ З НЕПОВНОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ: ПІДСТАВИ, ПРОЦЕДУРА ТА СИСТЕМА ГАРАНТІЇ 384
НЕБОЖУК О.В.
КОНОСАМЕНТ ЯК КОМЕРЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ У МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКАХ 386
НЕКРАСОВ Д.О., ЛОГІНОВА М.В.
ПРОБЛЕМАТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВІДЧУЖЕННЯ» ТА «ПЕРЕХІД» У ЦИВІЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ОБІГУ 388
НЕКРАСОВ Д.О.
ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНОСТІ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН ДОГОВОРУ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ 391
ПАХОВЧИШИН І.В.
ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ В СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 393
СВІТАЙЛО Д.С.
ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ 395

ТИМЧЕНКО К.А.
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ТАКИМ ЗЛОВЖИВАННЯМ 397

СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛІСТИКА. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО»

ГОЛІНА В.В.
АКТУАЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПРАКТИК 399
СЛИНЬКО Д.В.
НЕПОТИЗМ (КУМІВСТВО) ЯК ФОРМА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО ДІЯННЯ 402
ВОРОЖБІТ-ГОРБАТЮК В.В.
РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В РОЗРОБЛЕННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ 405
БОНДАРЕНКО О.С.
РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОБОРОННОМУ СЕКТОРІ 407
ГЛИНСЬКА Н.В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ЦИФРОВІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 409
БАЗЕЛЮК В.В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ ГРОМАДСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ 411
ВАПСВА Ю.А.
ТОП-КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ 413
КРУШИНСЬКИЙ С.А.
КОНЦЕПЦІЯ «АСИМЕТРІЇ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ»: СУТНІСТЬ І ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ 415
КОВАЛЬОВА А.І., ТЕЛІЙЧУК В.Г.
ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ 418
КОРАБЕЛЬ М.Г.
ІНСТИТУТ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. ПРАВОНАСТУПНИЦТВО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 420
ЛАНТІНОВ Я.О.
МОВНИЙ АСПЕКТ З'ЯСУВАННЯ АДЕКВАТНОСТІ ТЕРМІНУ "КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ" В СИСТЕМІ УЯВЛЕНЬ КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ 422
МИХАЙЛІЧЕНКО Т.О.
ЕЛЕКТРИЧНА ЕНЕРГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 424
НІКІФОРОВА Т.І.
ВРАХУВАННЯ СУДАМИ ОБСТАВИН, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ, НЕ ЗАЗНАЧЕНИХ В КК УКРАЇНИ 427
ПАВЛЕНКО Т.А.
ОСНОВНІ ЧИННИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ 430
СЕЗОНОВ В.С.
АСПЕКТИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ 432
ШИНКАРЬОВ Ю.В.
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 338 КК УКРАЇНИ 434
СЕНЧЕНКО Н.М., КОСТЮЧЕНКО Н.Д.
ПСИХОЛОГІЯ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 436
КОЛОДЯЖНИЙ М.Г.
MUST KNOW ДЛЯ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВІЙНИ 439
ЗАБУГА Ю.Ю.
ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ (НА ПІДСТАВІ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА СТ. 184 КК УКРАЇНИ) 442

КАЛІНІНА А.В.
КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ 445
ВАСЮТА Д.К.
ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ МАНІПУЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМ РИНКОМ 447
ГУЧЕНКО К.В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО НА ПРИКЛАДІ РІШЕНЬ ЄСПЛ 449
ЖУРАВЛЬОВ М.С.
ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ІСТОТНОЇ ШКОДИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.425 КК УКРАЇНИ 452
ПАВЛЕНКО В.С.
СЛУЖБОВА ОСОБА ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 255 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 455
РОЗУМНИЙ Б.А.
CRIME IN THE AGE OF CRYPTOCURRENCY 457
ЦИРУЛИК С.С.
ЗНАЧЕННЯ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ 459
БЕЗУГЛА О.А.
ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СУРДОПЕРЕКЛАДАЧА НА ДОПИТІ ОСІБ З ВАДАМИ 461
ДОНІЙ А.А.
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 463
КИРСТЯ М.В.
СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: АНАЛІЗ, ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВАЖЛИВІСТЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ 466
КОСТЮЧЕНКО Н.Д.
УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ 468
НЕКРАСОВ Д.О.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА 471
РИНДИЧ А.В.
ОСОБЛИВОСТІ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ У ВОЄННИЙ ЧАС 473
САНЖАРОВА К.О.
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ 475
ТИМЧЕНКО К.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 477

СЕКЦІЯ «АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. МИТНЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

БАРАНОВ О.А., ДУБНЯК М.В.
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 480
АТАМАНЧУК Н.І.
ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПЕРЕГЛЯДУ СТАВОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ НА ТЮТЮНОВІ ВИРОБИ В УКРАЇНІ 482
БОГДАНЕЦЬ А.В.
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ 485
ГОЛОВАНЬ Т.Г.
НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 488
ЗАДИХАЙЛО О.А.
ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ" 490

НЕЧИТАЙЛЕНКО А.О., НЕЧИТАЙЛЕНКО В.А.
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ 493
КОРЕНЦОВ О.І.
ПЕРЕВІРКА ДОКУМЕНТІВ, ОГЛЯД РЕЧЕЙ, ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ЖИТЛА ГРОМАДЯН, ЯК ЗАХОДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН 495
ПРОДАЙВОДА В.І.
ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ 498
ШАПІРКО В.Г.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРИ БРОНЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ 500
ЮЗИШЕН М.С.
ОСОБЛИВОСТІ КАР'ЄРНОГО РОСТУ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 502
ОЗЕРНА І.В., СІОРДІЯ Л.З.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ГОЛОСОВОЇ БІОМЕТРІЇ В УКРАЇНІ 505
МАСЛОВ Д.М.
ДОТРИМАННЯ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 507
БЕСПАЛОВА С.С.
ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 510
БУРАКОВА М.М.
ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 512
ІСАДКОВА О.Г.
ОСОБЛИВОСТІ УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 514
КАРТАВИХ Ю.А
ПРАВО ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ НА ПОДАТКОВУ ЗНИЖКУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ. 516
ЛУЦЕНКО А.О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ 518
СЕКЦІЯ «ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО»
ШУЛЬГА М.В.
ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ В ЗЕМЕЛЬНОМУПРАВІ 520
ВАЩИШИН М.Я.
ЛІНГВІСТИЧНІ АРГУМЕНТИ НА КОРИСТЬ ЗАМІНИ НАЗВИ ГАЛУЗІ ПРАВА «ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО» НА «ПРАВО ДОВКІЛЛЯ» 522
НІКІШИНА О.В.
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ КОРМІВ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ 524
ДАНІЛІК Д.М.
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРИВАТИЗАЦІЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КОЛЕКТИВНОЇ, ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 527
КВАСНІЦЬКА О.О.
МІСТОБУДІВНА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТА ПОВОЄННИХ ПОТРЕБ КРАЇНИ 529
САВЧУК О.О.
ЕКОЛОГІЧНІ ТЕХНОПАРКИ ЯК ОДИН З СУБ'ЄКТІВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ 532
ЯЦЕНКО Т.П.
ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 534
ДЕНИСЕНКО І.С.
ВПРОВАДЖЕННЯ ФОРМ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ 538
КІРІНА Л.І.
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ МІСТ 541
КИРИЛЮК В.В.
ЩОДО ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ АГРОЕКСПОРТУ 544

БАБІЙ М.М.
ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ В УКРАЇНІ 547
ЛИПА Н.М.
ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 550
МАНДЗЯК Н.Т.
КОДИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА. СВІТОВИЙ ДОСВІД 553
МЕТАКСА Д.О. ПРАВО ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ 556
НАГИБАЙЛО Т.О.
ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 559
НЕБОЖУК О.В.
ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 561
ПАХОВЧИШИН І.В.
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 564

СЕКЦІЯ «МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО»

МАРЧЕНКО В.В., ШЕВЧЕНКО Л.А.
ЩОДО ПРОБЛЕМ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА 566
МОСКАЛЕНКО О.В., ШЕРСТЮК С.В.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ 568
ДРАКОХРУСТ Т.В.
ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ЯВИЩ У СУСПІЛЬСТВІ, ЯКЕ ПЕРЕБУВАЄ НА СТАДІЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ 570
ДУЮНОВА Т.В.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ 572
ЖДАН М.Д., ЖУГАН М.Г.
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СТАНУ ВІЙНИ 575
КЛЄРІНІ Г.В.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 578
ФЕДОРОВА Н.
ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС. ОСОБЛИВІСТЬ РЕЄСТРАЦІЇ ІНТЕРНЕТ-КАНАЛІВ (YOU TUBE, TIKTOK, FACEBOOK, INSTSGRAM) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС 581
ЖИБАК А.А.
ПАКЕТ АКТУ ПРО ЦИФРОВІ ПОСЛУГИ ЯК МОДЕРНІЗОВАНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 583
КОБА В.В.
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ 586
БІЛИЙ Я.А.
УНІВЕРСАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ... 588
ВОРОБЕЦЬ О.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ 591
ЖУЛІЙ П.В.
ЩОДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ 594
ЛЕЛЮХ О.Д.
СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ 596
МАКАРЕВИЧ Ю.І., ПАЛАГНЮК Н. Т.
ПЕРЕВАГИ ІНСТИТУЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ ТА АРБІТРАЖУ AD HOC 599
МАКЄЄВ Д.В.
ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ 601
НАСТАЧЕНКО Л.
ЩОДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ 603

СЕКЦІЯ «ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ»

БЕЙКУН А.Л.
ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ СЛУЖБОВОГО ОЗСЛІДУВАННЯ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: КРОКИ ТЕОРЕТИЧНОГО УЗАГАЛЬНЕННЯ 606
БЕЙКУН А.Л., ГУРІН Р.А.
ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ЇЇ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ: ГЕНЕЗА СУЧАСНОСТІ 612
БЕЙКУН А.Л., КУЛИК П.Ю.
ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТІЙНИХ КАТЕГОРІЙ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (В УМОВАХ ВІДСІЧІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ) 618
АЛЕНІЧЕВ С.В.
АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД 622
БАК М.А.
ІНСТИТУТ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ДІЄВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ 625
БОГУН А.Б., ОПОШНІЙ В.О.
ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 629
БОЙЧУК В.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА МОНІТОРИНГУ МІЖДЕРЖАВНОГО ПРОТИБОРСТВА І РОЗВІДУВАЛЬНО-ПІДРИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КІБЕРПРОСТОРІ 634
ВОЛТОРНІСТ Д.В.
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 640
ГУРІН Р.А., ДІРЮЖКА В.В.
СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОМУ ТА УПРАВЛІНСЬКОМУ АСПЕКТАХ 642
КАДЯЙКІН К.В.
ПРОБЛЕМАТИКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТІЙНИХ КАТЕГОРІЙ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ЮРИДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 645
КОНОПЛЯ В.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ НЕОБХІДНІСТЮ ОПТИМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ 648
КРУК С.В.
ПРОБЛЕМИ ДЕКЛАРАТИВНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ КОМБАТАНТІВ ТА НЕКОМБАТАНТІВ УСІХ КАТЕГОРІЙ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙН 653
ЛІЩУК В.О., БОЙКО І.М.
ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ ТА ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ 658
НЕТРЕБЕНКО А.О.
КОНЦЕПЦІЯ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ЗМІСТОВІ ОРІЄНТИРИ 664
РИБІН І.Г.
СТВОРЕННЯ ТА ЗАХИСТ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК ОСНОВНА ФУНКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОБЕЗПЕКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 668
СТРИГУН Д.І.
СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСІБ ЗА ФАКТОМ ПОЗБАВЛЕННЯ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 671

ФИЦЬКО Г.Р., КАРПЕНКО О.С.
МОБІЛІЗАЦІЙНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПРАВОВИЙ, АДМІНІСТРАТИВНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 674
ФИЦЬКО Г.Р.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИСКОРЕННОГО ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ 680
ШЕЛУДЬКО І.О.
ІНСТИТУТ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК КОРЕЛЯНТ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ 683
POSŁOWIA / ПІСЛЯМОВА 687

Пам'яті Учителя присвячується….

ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ ПРОЦЕВСЬКИЙ – ЛЮДИНА, ЩО ПЕРЕМОГЛА ДОЛЮ

28 березня 2024 р. виповнилося б 95 років видатному юристу, досвідченому науковцю, неперевершеному викладачу, талановитому Учителю і прекрасній Людині – Процевському Олександру Івановичу.

Олександр Іванович Процевський – визначна постать у юридичній науці та освіті. Його внесок у розвиток правової доктрини та академічного середовища сучасної України подібний до безцінного скарбу.

Засновник юридичної освіти в Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди, фундатор сучасної науки трудового права, наукової школи трудового права ХНПУ імені Г.С. Сковороди, член-кореспондент Національної академії правових наук України (2010), академік Міжнародної кадрової академії (1999), заслужений діяч науки (1980), доктор юридичних наук (1970), професор (1972). Не існує жодного юриста, який би не знав ім'я Олександра Івановича, його учні є флагманами юридичного сьогодення, а його ім'я відоме не тільки у всій Україні, а й у світі і є брендом, який не потребує реклами.

Народився Олександр Іванович Процевський в далекому 1929 році і був дев'ятою дитиною у великій родині Івана Івановича і Марії Василівни Процевських. Батько мав дуже рідкісну і зараз майже невідому професію – був шорником, а мати виховувала дітей. Іван Іванович був строгим, привчав дітей до порядку і дисципліни, а Марія Василівна, була дуже доброю, прищепила всім своїм дітям те, що зараз прийнято називати гуманізмом: людяність, відкритість, щирість, вміння співчувати і бажання допомогти іншим (до речі, у назві однієї зі своїх монографій, Олександр Іванович потім використає слово, дивне і небезпечне для радянського періоду «гуманізм»). У обстановці взаємної любові та поваги проходило дитинство і формування особистості Олександра Івановича та інших дітей.

У 1930 році сім'я переїхала до Великого Бурлука Харківської області. Тут пройшли всі його дитячі роки: навчання в початковій школі, важка селянська праця до Другої світової війни, ще більш суворі воєнні роки. Старші діти допомагали молодшим. Наймолодшому – Шурику – саме так називали Олександра Івановича рідні, діставалася відповідальна робота прибирати вдома – мити підлогу, поки старші працювали.

Оскільки прокормити таку кількість дітей в повоєнні роки було важко, у віці 16 років Олександр Іванович стає юнгою на мінному тральщику ТЩ-19 Чорноморського військового флоту. Тральщик очищував Чорне море від мін, за що потім, у незалежній Україні, Олександр Іванович отримає статус учасника бойових дій. Олександр Іванович був молодшим у екіпажі тральщика, і він сповна пізнав морську флотську науку. До речі, всі діти Процевських стали особистостями, якими пишалися батьки.

Доля ніколи не жалувала Олександра Івановича і завжди випробовувала його на міцність. Але у цій тривалій схватці кожного разу перемагав саме він.

У 1952 році Олександр Іванович вступає до Харківського юридичного інституту ім. Лазаря Кагановича, в 1956 році успішно його закінчує і починає трудове життя в м. Севастополі на посаді слідчого та помічника прокурора. Потім вирішує змінити професійний шлях юриста-практика на науковий і вступати до аспірантури. Однак, вже складаючи іспити, стає зрозумілим, що всі вступники прийшли складати іспити на спеціальність цивільне право, а місце було лише на трудове право. І тільки Олександр Іванович з усіх абітурієнтів миттєво вирішує, як би зараз сказали, «прокачати свої знання», і без підготовки пробувати

скласти іспит з трудового права. І це йому вдається. Так, волею випадку, вирішується його подальша доля: пов'язати все своє життя з наукою трудового права – цікавіше якої, як він вважав, немає.

У 1959 році, навчаючись в аспірантурі, він готує і захищає кандидатську дисертацію з трудового права на тему: «Правове регулювання робочого часу за радянським трудовим правом». З 1968 року працює завідувачем кафедри трудового права Харківського юридичного інституту.

Доля і далі продовжує випробовувати Олександра Процевського на вірність науці трудового права. Він мріє розвиватися як науковець і вступити для цього до докторантури… Але цим планам здійснитися не вдається. Для вступу до докторантури з трудового права було єдине місце, яке тодішні керівники вирішили віддати іншому – поважному колезі, старшому за віком, враховуючи його статус ветерана, інваліда війни. Можливо це і зупинило б іншу людину, відбило бажання розвиватися далі… Але це не зупиняє Олександра Івановича: він продовжує працювати над надзвичайно важкою темою методу правового регулювання трудових відносин поза докторантурою. Як потім він розповідав своїм учням, що в момент відмови в нього з'явилась наукова злість, яка і надала йому сил не опустити руки, працювати далі з ще більшим запалом і досягти своєї мети.

Працюючи з колосальним навчальним навантаженням, приходячи о 4 ранку до бібліотеки Юридичного інституту кожного дня, він написав свою докторську дисертацію. А вже в 1970 році він стає наймолодшим в СРСР доктором юридичних наук з трудового права, захистивши дисертацію на тему «Трудові відносини і метод їх правового регулювання» навіть, не зважаючи на серйозні перешкоди тодішнього провідного науковця-трудовика СРСР М.Г. Александрова, який обґрунтував ідею єдиного трудового правовідношення як предмету трудового права, і, який, звичайно, не хотів, щоб ця точка зору була спростована. Але, як бачимо, Олександра Івановича це не зупинило – захист відбувся із успішним результатом і зараз, предмет, метод трудового права в класичній концепції існують саме в інтерпретації Олександра Івановича Поцевського. Через два роки в 1972 р. йому присуджується вчене звання професора, з 1980 р. – почесне звання заслуженого діяча науки України (до речі, а той поважний колега, закінчивши докторантуру так і не написав докторську і не захистився).

З 1979 по 1987 рік Олександр Іванович працює проректором з навчальної роботи Харківського юридичного інституту. А з 1992 року доля до кінця днів пов'язала його з Харківським національним педагогічним університетом імені Г.С. Сковороди. З 1992 р. він починає працювати на кафедрі правознавства Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, потім деканом юридичного факультету, директором Інституту економіки і права, і знову завідувачем кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, що зараз носе його ім'я.

У центрі наукових інтересів Олександра Івановича Процевського в останні роки життя були розвиток трудового права на сучасному етапі, імплементація міжнародного законодавства в трудове законодавство України. Професор Процевський Олександр Іванович – автор 8 монографій: «Робочий день і робочий час за трудовим законодавством» (1963), «Предмет радянського трудового права» (1979), «Метод радянського трудового права» (1972), «Гуманізм норм радянського трудового права» (1982), «Заробітна плата та ефективність суспільного виробництва» (1975), «Методологічні засади трудового права» (2014) і ін., двох підручників з трудового права, 7 навчальних посібників. Бібліографія цього видатного вченого нараховує біля 400 друкованих праць. 39 учнів Олександра Івановича стали кандидатами юридичних наук, доцентами, 8 – докторами юридичних наук.

Олександр Іванович став засновником юридичної освіти в ХНПУ імені Г.С. Сковороди, що заклало засади підготовки юристів української сучасності. Якщо на початку впровадження юридичної освіти в педагогічному закладі ще виникали питання як це можливо, чому і для чого? То вже майже одразу стало зрозумілим. Адже відповіді на всі ці

питання надали випускники юридичного факультету ХНПУ ім. Г.С. Сковороди своєю затребуваністю на ринку праці, що була обґрунтована якісними показниками успішності їх як професіоналів практиків і науковців. Підготовка юристів саме у цьому закладі різнилася від усіх інших своєю унікальністю. Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди – найстаріший і найповажніший педагогічний заклад вищої освіти, який має найбагатшу скарбницю педагогічних надбань, що здатні забезпечити підготовку сучасного юриста-практика і науковця-викладача і завдяки цій базі, юридичні знання мають найвизначніші перспективи у передаванні нашим здобувачам – майбутнім юристам-практикам, докторам філософії у галузі права та докторам наук. Цим ми і вирізнялися тоді серед інших закладів, що надають аналогічні освітні послуги, бо вони не мали тієї родзинки, що є у нас, в педагогічному. До речі, залишається вона в нас і досі. Ми намагаємося не зганьбити ім'я нашого Учителя, розповідати про нього вже своїм учням. А в освітніх програмах спеціальності 081 Право Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди, на яку вступають абітурієнти, ми продовжуємо передавати цінності юридичної школи О.І. Процевського, розвиваючи та примножуючи їх з урахуванням сучасної правової дійсності.

В цьому році вже вшосте буде проводитись щорічна Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми приватного та публічного права», присвячена пам'яті члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, д.ю.н., професора Процевського О.І. Її співорганізаторами виступали у різні роки партнери ХНПУ імені Г.С. Сковороди: Стамбульський університет (Турецька Республіка), Вроцлавський університет (Республіка Польща), Університет Цзинань (Китайська Народна Республіка), Міжнародна академія прикладних наук в Ломжі (Республіка Польща), і в ній щорічно беруть участь близько 200 учасників.

Маючи видатні досягнення свого життя, Олександр Іванович залишався простою, чуйною, вихованою і відповідальною людиною. Він ніколи не ставив себе вище за інших, незалежно від статусу людини до всіх ставився однаково з повагою. До останніх днів свого життя, навіть не зважаючи на тяжку хворобу, брав участь у підготовці юридичних кадрів, читав лекції та проводив заняття.

Олександра Івановича Процевського не стало 11 серпня 2016 р. …

Світла пам'ять видатному вченому, талановитому педагогу, який користувався заслуженою любов'ю і повагою колег, учнів та студентів.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені професора
О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
Олена Коваленко

ОЛЕКСАНДР ПРОЦЕВСЬКИЙ: СПАДЩИНА ТА ВНЕСОК У РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРАВА

Полянський Антон Олександрович,
Завідувач Лабораторії методичної діяльності, нормативного забезпечення,
міжнародного співробітництва та підготовки експертів
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз,
доктор юридичних наук, доцент e-mail: anton_polianskyi@ukr.net
Кондренко Анастасія Олександрівна,
Науковий співробітник Київського відділення Національного наукового центру «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
e-mail: kondrenko.hniise@gmail.com

Україна має багату спадщину в галузі права, і одним із ключових вчених, який вніс значний внесок у розвиток трудового права – Олександр Процевський. Він присвятив своє життя дослідженню та вдосконаленню правових механізмів, які регулюють трудові відносини. Смерть видатного вченого в галузі трудового права, Олександра Процевського, стала великою втратою для наукової спільноти всього світу.

Але, внесок у розвиток трудового права і вплив на вивчення цієї галузі залишаться невмирущими. Серед його великих досягнень варто відзначити аналіз викликів та перспектив розвитку трудового права, які він провадив у своїх наукових працях.

Олександр Іванович відзначався глибокими знаннями у галузі своєї спеціальності та високою професійною майстерністю. Його наукові праці відзначалися не лише технічною точністю, але й глибоким аналізом і новаторським підходом до вирішення проблем його сучасності. Він зробив значний внесок у розвиток своєї галузі, що мав велике значення для подальшого прогресу науки в Україні.

Одним із головних викликів, які постають перед сучасним трудовим правом, є необхідність адаптації до швидкозмінних умов економічного розвитку та технологічних інновацій. Розвиток інформаційних технологій, поява нових форм праці та зміни у структурі ринку праці вимагають постійного оновлення правових норм, щоб забезпечити адекватний захист інтересів всіх сторін працівничих відносин. Процевський О. І. у своїх дослідженнях визначав вплив глобалізації на трудові відносини та закликав до розробки нових нормативно-правових механізмів для захисту прав працівників у нових умовах зайнятості.

Аналізуючи дослідження Олександра Процевського, слід зазначити його внесок у розвиток трудового права з врахуванням конституційних принципів. Процевський виявив особливий інтерес до проблем балансу інтересів між працівниками та роботодавцями, що відображається в статті 22 Конституції України, яка стверджує, що кожен має право на захист своїх прав та інтересів.

До того ж, Процевський приділяв значну увагу гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами трудового права. Взаємодія міжнародно визнаних стандартів та національного законодавства, збалансоване врегулювання інтересів сторін, а також забезпечення соціальної справедливості – ось, лише деякі з важливих аспектів, на які звертав увагу Процевський О. І. Його дослідження стимулювали процес узгодження та сприяли підвищенню захисту прав людини на робочому місці в зарубіжних країнах.

Усі ці аспекти показують, як важливою є спадщина Процевського О. І. для сучасного розвитку трудового права. Він віддавав перевагу інтердисциплінарному підходу до аналізу проблем трудового права, поєднуючи в собі правові, економічні та соціальні аспекти. Такий підхід виявився дуже цінним і сприяв розумінню сутності та вирішенню найскладніших викликів у цій сфері.

Отже, наукова спадщина Процевського О. І. залишається невичерпним джерелом знань та інспірації для всіх, хто цікавиться та працює у галузі трудового права. Його аналіз

викликів та перспектив розвитку трудового законодавства надавав вагомий внесок у практичне застосування та розвиток принципів у сучасному правовому середовищі. Таким чином, його наукова діяльність, безсумнівно, вплинула на формування та розвиток сучасного трудового права. У своїх наукових працях він продовжить жити як великий вчений, чия спадщина продовжить надихати та сприяти розвитку трудового права на довгі роки вперед.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ 254% D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права : [моногр.] / Процевський. – Х. : ХНАДУ, 2014. – 260 с.

3. Процевський О. І. Новий зміст права на працю – основа реформування законодавства про працю України // Економіка і право. – 1999. – № 2. – С. 140–149.

4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секрет.), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0001-9022-4726

PAYMENT FOR NON-STANDARD FORMS OF LABOR IN UKRAINE

Yaroshenko Oleh Mykolayovych,
Vice-rector for educational and methodological work
Yaroslav Mudryi National Law University
Doctor of Law, Professor Department of Labor Law
e-mail: yaroshenkolex@ukr.net

Issues related to the legal regulation of precarious employment are becoming increasingly relevant both in the science of labor law and in the immediate area of law enforcement. This is primarily because mass industrial production, which dominated throughout the twentieth century and was characterized by the use of standard employment, is currently undergoing significant transformations under the pressure of the technologies of the twenty-first century. This circumstance encourages employers to increasingly resort to forms of labor relations that best meet these technologies and, in some cases, go beyond the generally accepted legal norms that were defined in the last century.

Given the spread of non-standard forms of employment and the growing number of their types, it has become natural to regulate such labor relations to effectively define the rights and obligations of employees and employers, including the establishment of mechanisms to ensure compliance with the guarantees of the right to remuneration. One of the main international documents establishing the peculiarities of home-based work is the Home-based Work Convention, No. 177 (1996a), adopted by the International Labor Organization on 20.06.1996 (ILO Convention No. 177). A notable provision of this act is the definition of "home-based work". According to Article 1 of the ILO Convention No. 177, home-based work consists of the performance of work by a person: at his place of residence or in other premises of his choice, but not at the employer's premises; for remuneration; to produce goods or services, according to the employer's instructions, regardless of who provides the equipment, materials or other resources used, unless the person has the degree of autonomy and economic independence necessary to be considered an independent worker by the national law.

It should be noted that the concept of "home-based" under this provision includes both home-based and remote work, for which Ukrainian law still provides for certain differences. In the context of remuneration of employees of this non-standard form of employment, the provision of paragraph "d" of part 1 of Article 4 of ILO Convention No. 177 is important, according to which equality of treatment in respect of remuneration of homeworkers and other employees in the enterprise performing similar work should be encouraged. Given that the article itself does not specifically state to which form of employment this "comparison" applies, the context suggests that it is more likely to apply to persons working under standard employment conditions.

Along with the ILO Convention No. 177, the ILO also adopted Recommendation concerning Home-Based Work No. 184 of 20.06.1996 (1996b) (Recommendation No. 184), which sets out certain proposals for the regulation of home-based work. Section VI of Recommendation No. 184 is fully devoted to the issue of remuneration for home-based workers. Among the interesting provisions, in particular, is the recommendation to establish a minimum wage for home-based work by national legislation and practice. At first glance, it seems that the separation of the minimum wage for standardized employees and homeworkers violates the principle of equality, which was also emphasized in ILO Convention No. 177. However, a detailed analysis of this recommendation makes it clear that in addition to determining the minimum rate for a particular piecework job (which should also be equal to that received by a standard form employee at the

employer’s enterprise or, in its absence, at another enterprise in the same industry or the same area), it is also recommended to provide certain compensation to homeworkers. By paragraph 16 of Recommendation No. 184, such compensation should be provided to homeworkers for the costs associated with performing work outside the employer’s premises, including energy, water, communications, maintenance of machinery and equipment; and time spent and maintenance of machinery and equipment necessary for the work.

Another significant step towards the regulation of non-standard employment relations was the adoption of the European Framework Agreement on Teleworking on July 16, 2022 (the Framework Agreement) at the European Union level. The Framework Agreement, unlike the aforementioned ILO Convention No. 177 and Recommendation No. 184, uses the concept of "telework", which, according to Article 2 of the Framework Agreement, is "a form of work organization and/or work performance using information technology, in the context of an employment contract/relationship, whereby work that can also be performed at the employer’s premises is performed outside these premises regularly».

In the context of the study of non-standard forms of employment and the identification of those that are not covered by labor legislation, it should be noted that "telework" refers only to work under an employment contract or the existence of an employment relationship. The said act, as well as Recommendation No. 184, establishes the need for the employer to compensate the employee for the costs associated with the performance of work, in particular, communication costs, in Article 7.

The Framework Agreement does not contain any provisions on remuneration directly, but Article 4, which deals with employment conditions, stipulates that so-called teleworkers have the same rights as those working at the employer’s premises.

To summarize, it is worth noting that the principles and international legal guarantees of the right to work, including remuneration, apply to labor relations in non-standard forms of employment. There is a rather small number of international acts that would contain norms on non-standard forms of employment, in particular, despite their diversity, these acts relate to the work performed outside the employer’s premises (home and telework).

For a long period, the regulation of non-standard forms of employment was not in the field of view of both international organizations and Ukrainian legislators. Despite some proposals for changes in the regulation of labor relations, the adoption of regulations in this area was not timely. However, a significant challenge for society in general and the national legislator, in particular, was the need to regulate labor relations in the context of quarantine and the introduction of so-called restrictive anti-epidemic measures to prevent the spread of the acute respiratory disease COVID-19, both in almost all countries of the world and Ukraine in particular.

The first attempt at regulation was the adoption of the Law of Ukraine No. 540-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)" dated 30.03.2020 (Law of Ukraine No. 540-IX), which, among other things, amended the Labor Code of Ukraine (Labor Code) (1971).

Until 02.04.2020, Article 60 of the Labor Code of Ukraine provided for the possibility of dividing the working day into parts in the presence of special conditions and nature of work, which almost corresponded to the concept of flexible working hours introduced with the entry into force of the above-mentioned Law of Ukraine No. 540-IX. However, with the amendments, Article 60 of the Labor Code of Ukraine was transformed into a rather specific regulatory mechanism for several non-standard forms of employment: flexible working hours, remote work, and home-based work.

The legislator’s logic was obviously to secure the ability of employees to work outside the employer’s premises, given the quarantine, and with certain time deviations from the standard working day, probably also to enable employees to adapt to performing work mostly from home.

In the context of exercising the right to remuneration in the context of these non-standard forms of employment, Article 60(9) of the Labor Code of Ukraine (as amended on April 2, 2020) provides that the application of the labor law shall be applied to all forms of employment. 2020) stipulates that the application of flexible working hours does not entail changes in labor

standardization, and remuneration and does not affect the scope of labor rights of employees; paragraphs 12, and 13 of Article 60 of the Labor Code of Ukraine stipulate that the performance of remote (home) work does not entail any restrictions on the scope of labor rights of employees; unless the employee and the employer have agreed otherwise in writing, remote (home) work provides for remuneration in full and within the terms specified in the applicable employment agreement.

The above amendments have raised many problematic issues, especially about the right to remuneration, which, on the one hand, is guaranteed to be free of any restrictions, and, on the other hand, provides for the possibility for the parties to an employment agreement to "agree otherwise," meaning that the employer and employee may agree to not pay any remuneration at all. Attention is also drawn to the confusion with the understanding of remote work as a temporary (forced) form of work mode, in particular during the quarantine period, and remote work as a special form of work organization carried out permanently based on a remote work agreement.

At the same time, according to the conclusion of the Supreme Court set out in its decision of 09.06.2021 in case No. 420/2174/19 and based on the analysis of the differences between civil law and labor relations, a characteristic feature of labor relations, among others, is subordination to the internal labor regulations, as well as the employer's obligation to provide a workplace. In particular, clause 47 of the said resolution states that "a contractor working under a civil law contract, unlike an employee performing work under an employment contract, is not subject to the rules of internal labor regulations, he organizes his work and performs it at his own risk".

More detailed regulation of certain non-standard forms of employment in Ukrainian legislation was reflected in the amendments introduced by the Law of Ukraine No. 1213-IX "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Legal Regulation of Remote, Home-Based Work and Work with Flexible Working Hours" dated 04.02.2021. The said regulatory legal act supplemented the Labor Code of Ukraine with provisions on flexible working hours (Article 29 of the Labor Code of Ukraine), home-based work (Article 60-1 of the Labor Code of Ukraine), and remote work (Article 60-2 of the Labor Code of Ukraine), which effectively distinguished between three separate types of non-standard forms of employment, which had previously been regulated within the same article.

It is noteworthy that national legislation distinguishes between home-based and remote work, unlike the analyzed European acts, which define both types as home-based work (ILO Convention No. 177, Recommendation No. 184) or telework (Framework Agreement). The difference between the two under Ukrainian law is that in the case of home-based work, it is performed by an employee at the place of residence or in another specifically defined area that cannot be changed without the consent of the employer, while in the case of remote employment, it is performed at any place of the employee's choice; in both cases, outside the employer's work or production premises.

An important aspect in the context of remuneration for home and remote work is the legally provided possibility for an employee to receive compensation for expenses related to the performance of labor functions outside the employer's premises. In this aspect, national legislation complies with similar provisions of ILO Convention No. 177. Thus, by Article 60-1(6) of the Labor Code of Ukraine, as a general rule, in the case of home-based work, it is the employer who must provide the employee with everything necessary to perform the work, but if the parties agree otherwise, the employee is entitled to compensation by the provisions of Article 125 of this Code – either according to the rules established in a centralized manner or by agreement between the parties.

The labor law provisions do not disclose the concept of tools or at least an indicative list of things necessary for the performance of work, which are referred to in the context of the said compensation. Analyzing the tools and means of labor for performing home-based work (within the meaning of ILO Convention No. 177), one may refer to one's tools and mechanisms as computers, printers, modems, and office furniture, which are the property of the employee with whom the home-based work agreement is concluded.

Under Article 60-2(7) of the Labor Code of Ukraine, remote employment also provides compensation to employees for the use of equipment, software and hardware, information security, and other means owned or leased by them. The above list of expenses is not exhaustive, as other expenses related to remote work may also be reimbursed. All of these conditions, including the procedure, terms of payment, and their amount, are generally established by agreement of the parties in a remote work employment agreement. At the same time, the provision on this condition of the employment agreement is not mandatory, since the provisions of Article 60-2(8) of the Labor Code of Ukraine impose an obligation on the employer to provide the remote worker with the means to perform work and to pay the expenses related to this, if the employer and the employee have not provided for provisions in the remote work agreement that would regulate their relations in this aspect.

Particular attention should be paid to Article 60-1(6) of the Labor Code of Ukraine, which stipulates that the performance of home-based work does not entail changes in labor standards, or remuneration and does not affect the scope of labor rights of employees. A similar provision is contained in part 11 of Article 60 of the Labor Code of Ukraine regarding flexible working hours. However, Article 60-2 of the Labor Code of Ukraine does not contain a similar provision regarding the regulation of remote work, although the previous version of Article 60 of the Labor Code of Ukraine stated that any restrictions on the scope of employees' labor rights in case of remote (home) work are inadmissible.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0001-9118-763X

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІТНІХ ПРАЦІВНИКІВ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ

Андріїв Василь Михайлович,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор
e-mail: avm2009@ukr.net

Міжнародно-правове регулювання праці ґрунтується на проголошених положеннях рівності всіх в своїх правах. Так, ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р., [1] ст. 3 Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., [2] Конвенція МОП №111 «Про дискримінацію в галузі праці та й занять» 1958 р. [3] проголошують, що кожна людина повинна мати всі права і володіти всіма проголошеними свободами, без будь-якої відмінності. Рекомендація МОП №122 «Щодо політики в галузі зайнятості» 1964 р. [4] закликає поважати принцип рівності можливостей і поводження в галузі праці і занять. Це означає, що виділення віку, як особливої обставини, що характеризує трудові здібності людини, є неприпустимим, оскільки це може вбачатися як дискримінаційна обставина.

Однак, саме вік набуває в сфері праці особливого значення, оскільки факт досягнення (або недосягнення) певного віку, є тією обставиною, з якою законодавець пов'язує можливість вступати в трудові відносини. А це, в свою чергу, впливає на відповідні трудові права і обов'язки. Крім цього, слід додати, що в науці трудового права сформувалася точку зору про значення віку як однієї з підстав диференціації [5, с. 93-97; 6, с.79-83; 7, с. 29-32; 8, с. 39-48; 9, с. 85-91].

Дослідження трудового потенціалу літніх людей актуалізується мірою прогресування процесу старіння населення. Ця тематика охоплює широке коло питань, що характеризують якість життя літніх людей, зокрема: доступність ринку праці, мотивація економічної активності, види зайнятості; охоплення пенсійним забезпеченням та ризики бідності; зменшення нерівності, узгодження інтересів різних вікових груп; спосіб життя, коло інтересів, соціальні зв'язки; можливість перегляду вікових меж старості та підвищення віку, що дає право на одержання пенсії по старості [10, с. 357].

Сучасний підхід до оцінки викликів, пов'язаних з демографічним старінням, передбачає відмову від застарілої політики обов'язковості виходу на пенсію чи інших обмежувальних заходів по відношенню до зайнятості людей старше певного віку. Завдяки зростаючій тривалості здорового життя, люди старшого віку довший час зберігають працездатність і їх трудовий потенціал становить цінний та продуктивний ресурс економічного зростання. Мадридський міжнародний план дій в галузі старіння (§22), ставить завдання забезпечити можливість літнім людям продовжувати займатися економічною діяльністю стільки, скільки вони бажають та спроможні працювати [11].

Літні працівники мають низку вагомих переваг, що становлять основу їх конкурентоспроможності на ринку праці: кваліфікація, практичні навички, досвід та зрілість. Дослідження МОП засвідчують, що літні працівники частіше демонструють відданість своїй роботі, рідше беруть лікарняні, більше часу проводять на робочому місці. Попри поширені упередження, що літні люди менш здатні до навчання та засвоювання нових навичок, практика доводить, що вони можуть і повинні бути активними користувачами сучасних технологій та інноваційних продуктів, а вирішальне значення для цього мають інвестиції у навчання впродовж життя. За сучасних темпів науково-технічного прогресу, навчально-професійна мобільність перестає бути ознакою молодого віку, вона має «супроводжувати» людину на всіх життєвих циклах [12, с. 357-358].

Ст. 7 Загальної Декларації прав людини проголошує, що усі люди є рівними перед законом та мають право на рівний їх захист від якої б то не було дискримінації та від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації. Ст. 23 Декларації передбачає, що кожна людини має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці та на захист від безробіття [1].

В Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права відображається обов'язок всіх держав-учасниць гарантувати, що права, проголошені в ньому, будуть забезпечуватись без будь-яких проявів дискримінації (ст.2) [2].

Вищезазначені основоположні міжнародні акти про працю не передбачають вік як безпосередню ознаку, за якою забороняється дискримінація в трудових відносинах.

До міжнародно-правових актів глобального значення, які безпосередньо спрямовані на захист соціальних, в тому числі, трудових прав осіб похилого віку, насамперед потрібно віднести: Рекомендацію МОП №162 «Щодо літніх працівників» 1980 р., [13] Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння 1982 р., [14] Принципи ООН по відношенню до осіб похилого віку 1991 р., [15] Декларацію ООН з проблем старіння 1992 року [16].

Досить важливим є те, що Рекомендація МОП №162 не містить вказівок щодо вікових категорій працівників, на яких вона поширює свою дію. В Рекомендації зазначається, що її положення поширюються на всіх працівників, які з віком можуть відчувати труднощі в галузі праці та зайнятості. Вказана Рекомендація передбачає можливість кожної держави-учасниці самостійно визначати вікові категорії трудящих, на які будуть поширюватись її положення.

Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння 1982 р. містить численні рекомендації державам-учасницям щодо захисту прав осіб похилого віку, в тому числі, у сфері праці.

Сучасні міжнародні принципи ставлення до літніх людей, в найбільш чіткій формі, були сформульовані на Генеральній Асамблеї ООН в 1991 р. і, в загальному вигляді, звучать як заклик зробити повнокровним життя осіб похилого віку.

В Декларації ООН з проблем старіння підкреслюється тенденція щодо прискорення темпів старіння населення в державах, які розвиваються повільніше, порівняно з економічно розвинутими країнами, а також необхідність забезпечення реалізації потенціалу осіб похилого віку як людських ресурсів.

На рівні Європи головні правові аспекти у сфері захисту соціальних, у тому числі, трудових прав осіб похилого віку зосереджені в Європейській Соціальній Хартії (переглянутій) [17]. Зокрема, ст. 23 Хартії передбачає право осіб похилого віку на соціальний захист і покладає на держави-учасниці Ради Європи зобов'язання щодо: надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства; надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити в знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть; забезпечення інформації про послуги та програми, що існують для осіб похилого віку, а також щодо можливості їх використання такими особами.

Отже, необхідність правової регламентації праці літніх працівників визначена сукупністю чинників, серед яких слід виділити потребу в підвищеній соціальній захищеності у зв'язку з віком. Проведений аналіз міжнародних правових актів, які регулюють працю зазначених осіб, свідчить про визнання світовою спільнотою фактів їх потреб в підвищеному соціальному захисті в межах трудових відносинах, які обумовлені властивими цій групі віковими особливостями. При цьому, своєю основною метою законодавець на міжнародному рівні ставить недопущення дискримінації зазначеної категорії осіб та створення умов для вільної реалізації їхніх здібностей до праці в межах національних законодавств.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12. 1848 р. //URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/995_015

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт ООН від 16.12. 1966 р.//URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ 995_042

3. Про дискримінацію в галузі праці та занять: Конвенція МОП №111 від 25.06.1958 р. //URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_161

4. Щодо політики в галузі зайнятості:Рекомендація МОП №122 від 09.07.1964 р.// URL: http://zakon2.rada. gov.ua/ laws/show/993_246

5. Коляда Т.А. Поняття диференціації правового регулювання праці / Т.А. Коляда // Право і безпека. – 2003. – №2’3. – С. 93–97;

6. Мельник К. Щодо розуміння єдності трудового права / К. Мельник // Юридична Україна. – 2010. – № 3. – С. 79–83;

7. Міщук М.О. Підстави диференціації правового регулювання праці в умовах кодифікації трудового законодавства України / М.О. Міщук // Адвокат. – 2013. – №1(148). – С. 29–32;

8. Процевський О.І. Окремі питання щодо єдності та диференціації правового регулювання трудових відносин / О.І. Процевський // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди: Серія – Право. – 2007. – Вип. 9. – С. 39–48;

9. Коваленко О.О. Єдність та диференціація норм трудового права як правова категорія. //Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Випуск 27, 2017 р. С. 85-91

10. Андріїв В.М. Міжнародне трудове право: навчальний посіб. / В. М. Андріїв. – Київ: ВД «Дакор», 2017. – 574 с.

11. Мадридський міжнародний план дій з питань старіння. База даних «Законодавство України» //ВР України. URL: http://search. ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2322.html

12. Щодо літніх працівників: Рекомендація МОП №162 від 23.06.1980 р. //URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_089

13. Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння 1982 р: План ООН від 06.08 1982 р. //URL: http: //zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 995_870

14. Принципи ООН по відношенню до осіб похилого віку: Принципи ООН від 16.12 1991 р. //URL : http://zakon5 .rada.gov.ua/laws/show/ 995_314

15. Декларацію ООН з проблем старіння: Декларація ООН від 16.10 1992 р. //URL: http: //zakon2 .rada.gov.ua/laws/show/995_510

16. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 18.12.1979 р. // URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/995_062

УДК 347.454.3 (477)
orcid.org/0000-0002-6968-6720

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВКЛЮЧЕННЯ «КОЛЕКТИВНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН» ДО ОРБІТИ ПРЕДМЕТУ ТРУДОВОГО ПРАВА

Вавженчук Сергій Ярославович,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор

Доцільність включення до предмета трудового права, так названих «колективно-трудових» відносин, досі залишається дискусійною з огляду на аргументи математичної точності побудови логіки трудової правосуб'єктності. За ради справедливості варто зазначити, що в науці трудового права наявні, як прибічники, так і противники точки зору за якою колективно-трудові відносини слід включити до предмету трудового права.

У цьому плані проблематикою предмета трудового права займалася ціла плеяда українських науковців: Н. Болотіна, І. Ваганова, С. Венедіктов, Л. Грузінова, О. Жолнович, М. Іншин, В. Короткін, О. Процевський, В. Прокопенко, П. Пилипенко, Г. Чанишева, О. Ярошенко та ін.

У ключі розуміння предмета трудового права не можливо не зупинитися на давності гострої дискусії щодо необхідності та доцільності виділення у предметі трудового права «колективно-трудових відносин». Одразу зауважимо, що у 70-х роках С.А. Іванов та Р.З. Лівшиц намагалися обгрунтувати виділення в предметі трудового права поряд, з так названими, «індивідуальними трудовими відносинами», «колективно-трудових відносин». Виділення авторами колективно-трудових відносин обумовлювалося необхідністю участі в управлінні підприємством працівників через трудові колективи, закріпленням у законодавстві трудового колективу, що наділявся правами та обов'язками [1, с. 100–113, 282–313], у більшій мірі по управлінню виробництвом. Вказана точка зору підтримана в Україні Н.Б. Болотіною, О.І. Жолновичем, П.Д. Пилипенком, Г.І. Чанишевою та ін [2; 3; 4, с. 32-33]. Зокрема, О.І. Жолнович зазначив з цього приводу, що до предмета трудового права слід віднести саме два блоки відносин : 1) індивідуально-трудові та 2) колективно трудові. На його думку «колективно-трудові відносини об'єднують відносини щодо утворення та діяльності профспілок, утворення і діяльності організації роботодавців, щодо укладення і виконання колективних договорів і угод та встановлення умов праці, а також вирішення трудових спорів» [5, с. 271-275; 4, с. 81-87].

В юридичні літературі у якості контраргументів з цього приводу зазначається те, що колективні трудові відносини не є трудовими адже не пов'язані з застосування здатності до праці, носієм яких є завжди фізична особа. Саме тому такі відносини є похідними відносинами з участі працівників в управлінні підприємством [4, с. 81-87; 7, с. 64-71].

Втім, при всій привабливості теоретичної моделі поділу на відносин у трудовому праві на індивідуально-трудові та колективно-трудові, вона, з огляду на норми КЗпП 1971 р., не вписується у фундаметальну класичну доктрину правосуб'єктності. Справа у тому, що відносини можуть виникати лише між конкретними його учасниками, що наділені правосуб'єктністю в силу закону. Колективне утворення у вигляді трудового колективу не є класичним учасником правовідносин. Очевидно, що законодавцю потрібно зробити виключення з правила.

Таке виключення з цього приводу може робитися виключно через прийом юридичної фікції, яким вводиться на рівні закону у категорію правосуб'єктності поправка про те, що трудовий колектив наділяється законодавцем провосуб'єктністю. Втім, такої поправки з приводу трудового колективу законодавець у КЗпП України не здійснив. Як наслідок, по всім канонам теоретико-правової та трудо-правової доктрини трудовий колектив не може

вважатися суб'єктом правовідносин, адже він не наділений законодавцем правосуб'єктністю на рівні КЗпП України. Такий стан радянського та та сучасного трудового законодавства породив дискусію в правових колах про неможливість виділення колективних трудових відносин. Адже законодавець з одного боку вводив в законі права та обов'язки для трудового колективу, а з іншого – не зафіксував у ньому його правосуб'єктність. Слід констатувати, що по сьогоднішній день правосуб'єктність трудового колективу так і не зафіксована в законі (у КЗпП України), що не дає формальних підстав для виділення трудового колективу в якості суб'єкта трудових відносин, а отже й для виділення колективно-трудових відносин [4, с. 81-87]. При цьому наведене не виключає, що на рівні нормативної правової фікції можливо окреслити правові стани трудового колективу, що будуть по своїй правовій моделі дещо подібними до правових станів, на кшталт, органу юридичної особи.

Такий стан речей свідчить, що для наявності колективно-трудових відносин обов'язково потрібний суб'єктний склад, де одним з суб'єктів виступатиме трудовий колектив. Втім, трудовий колектив у якості суб'єкта трудових правовідносин, може існувати лише за наявності у нього трудової правосуб'єктності, що закріплена на рівні закону. Відсутність зафіксованої правосуб'єктності на рівні КЗпП України (закону) однозначно свідчить про відсутність трудової правосуб'єктності трудового колективу, а отже й про відсутність можливості виникнення правовідношення, в якому трудовий колектив визнається його суб'єктом. Наведене доповнює детальну та логічну картину контраргументів спрямованих проти включення, так названих «колективно-трудових відносин», до предмету трудового права. Як наслідок, намічається вектор елегантного руху в бік уточнення предмета трудового права.

Список використаних джерел:

1. Иванов С.А., Лившиц Р.З., Орловский Ю.П. Советское трудовое право: вопросы теории. Москва: Наука, 1978. 368 с.
2. Болотіна Н.Б. Трудове право України. Київ: Знання. 2008. 860 с.;
3. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2001. 328 с.
4. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права. Монографія. Львів: Вид. центр Львів. нац. унів .ім. Івана Франка. 1999. 214 с.
5. Жолнович О.І. Предмет трудового права як критерій систематизації галузевих норм. Університетські наукові записки. 2006. № 3-4. С. 271-275.
6. Вавженчук С.Я. Предмет трудового права (частина 1: постановка проблеми). Публічне право. 2023. № 1. С. 81-87.
7. Андреев В.С., Пашков А.С., Смирнов О.В., Смолярчук В.И. Проблемы общей части советского трудового права. Правоведение. 1980. No 2. С. 64–71.

УДК-349-2
orcid.org/0000-0002-6143-1627

БАЛАНС ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК ОСНОВА КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Гетьманцева Н.Д.,
завідувачка кафедри приватного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, докторка юридичних наук, професорка,
e-mail: n.getmantseva@chnu.edu.ua

Глобалізація економічних процесів, цифрова революція та розвиток цифрової економіки трансформують інновації в фактор успішності функціонування й розвитку підприємств, бо саме інновації та інноваційний розвиток набувають стратегічного значення [2, с.11]. Одним із вирішальних чинників ефективності та конкурентоспроможності підприємства є забезпечення високої якості кадрового потенціалу через виважене управління кадровою політикою підприємства [1, с.159]. Адже вирішальним фактором розвитку виробництва завжди була і залишається людина – праці. Будь-які технологічні зміни в організації праці та виробництва не можуть зменшити значення праці людей, їх досвід, професійні навички, іншими словами витіснити людину зі сфери суспільного виробництва, оскільки саме людина відіграє основну роль у розвитку суспільства.

Промислова революція, що викликана цифровими технологіями висуває на перше місце нові вимоги до трудових ресурсів, у зв'язку з чим на перше місце ставиться завдання щодо підвищення ефективності використання кадрового потенціалу суспільства. Для виконання вказаного завдання необхідно сформувати адекватну кадрову політику як на рівні держави так і на виробничому рівні. Сьогодні, не дивлячись на складні соціально-економічні умови, сучасна кадрова політика держави безносередньо впливає на забезпечення життєдіяльності держави та суспільства, їх прогресивний розвиток та має ключове соціально-політичне значення у системі державного управління.

Відповідно, аналіз кадрової політики в умовах глобального становлення інноваційної економіки, має пріоритетне значення, оскільки кадровий потенціал є тим обсягом можливостей, які має наша країна для вирішення різного роду як внутрішніх так і зовнішніх завдань. Кадровий потенціал є широкою категорією, оскільки включає в себе все працездатне населення: як зайнятих громадян так і незайнятих – потенційних працівників.

Кадрова політика держави повинна включати насамперед загальнонаціональну стратегію формування, розвитку та раціонального використання кадрового потенціалу суспільства. Наразі існує тенденція до депопуляції, старіння, бідності населення, міграції кваліфікованої робочої сили за кордон, деформації у сфері зайнятості, маргіналізації підготовлених фахівців, незадовільних умов праці, відсутності стимулів до професійного розвитку на більшості підприємств, установ, організацій країни. Закріпленню цих негативних явищ сприяють застарілі форми організації праці та менеджменту, технологій виробництва й технічного оснащення, неадаптованість до ринкових умов, руйнування соціальної інфраструктури (проект стратегії державної кадрової політики України) .

Політика держави повинна включати як питання підготовки кадрів, так і питання їх розподілу, працевлаштування і використання. Звісно що напрями та зміст державної політики не залишаються незмінними, оскільки відчувають вплив і підпорядкування тій меті і завданням, що постають перед суспільством та державою у відповідні періоди їх розвитку.

У сучасних умовах пріоритетною стає актуалізація наявних у працівників знань та навичок, відповідно й метою державної політики у сфері професійного розвитку працівників є підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб шляхом сприяння

роботодавцю в ефективному використанні праці та забезпеченні досягнення належного професійного рівня працівниками [3].

В основі кадрової політики держави має бути закладено баланс публічних та приватних інтересів оскільки питання, що становлять основу кадрової політики держави, як правило, відносяться до сфери дії трудового законодавства, одним з основних завдань якого є створення умов для оптимального узгодження інтересів як працівника так і роботодавця і на цій основі – держави. Окрім того, на вирішення кадрових питань впливає соціальна політика, у центрі якої повинна бути людина з її потребами, інтересами. При цьому необхідно враховувати позитивний і відкидати – шляхом аналізу, негативний досвід реалізації кадрової політики країни.

Успіх будь-яких перетворень у суспільстві залежить від кадрового потенціалу країни, оскільки будь-які реформи у суспільстві починаються з людини та нею й закінчуються. Усвідомлюючи цінність людського капіталу як для окремого роботодавця, так і для держави, необхідно зауважити про цілісність кадрової політики на рівні держави, яка б відповідала і національним інтересам держави і враховувала соціально значущі потреби людини як особистості, її здібності, талант, професійний потенціал.

Адже вкладені інвестиції в людину-праці є насамперед передумовою для кардинального вирішення проблем кадрів і одночасного повороту до самої людини через її фізичний, духовний розвиток, інтелектуальне збагачення. Відповідно, найбільш ефективною буде лише та кадрова політика, в основу якої закладено врахування приватних інтересів працівника та роботодавця, інтереси яких завжди позначаються на соціально-економічному розвитку держави, адже кадрова політика виступає як важлива складова політики держави, її головна лінія в сфері добору та підготовки кадрів [4, с. 178].

Тому необхідно розробити і запровадити національну стратегію професійного розвитку та кадрового потенціалу суспільства, що сприятиме його соціально-економічному розвитку. У рамках цієї стратегії повинні бути визначені як основні принципи, що забезпечують її реалізацію так і побудована цілісна система, що повинна функціонувати як на користь окремо взятої особи так і суспільства в цілому. Крім того, дана стратегія має передбачати належну реалізацію прав і свобод людини не тільки у сфері праці, але й освіти.

Адже освіта і підготовка кадрів мають вирішальне значення для економічного та соціального прогресу, а узгодження професійно-кваліфікаційних якостей (компетенцій) випускників з потребами ринку праці відіграє ключову роль в цьому процесі [2, с. 17]. Сучасна система освіти повинна дозволяти здійснювати професійну підготовку та перепідготовку протягом усього життя працівника, відповідно до потреб ринку праці. Звісно що повинен враховуватися позитивний досвід їх реалізації на кожному етапі розвитку суспільства і держави.

Трудове законодавство має бути приведене у відповідність до потреб державної кадрової політики та дозволяти працівникам поєднувати роботу з здобуттям освіти протягом усього життя незалежно від того, чи є у працівника освіта відповідного рівня, з урахуванням диференційованого підходу в обсязі наданих гарантій та компенсацій.

Необхідно розробити системну державну політику, яка б сприяла розвитку людського кадрового потенціалу, мета якого була б спрямована на підвищення якості життя та добробуту людини-праці та одночасного підвищення конкурентоспроможності як окремого підприємства так і держави на національному і міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Глєбова А. О. Головко С. А. Кадрова політика підприємства: особливості формування у сучасних соціально-економічних реаліях Молодий вчений» № 12 (27). Частина 1 грудень, 2015 р. С.159 – 164. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/570/1/35.pdf

2. Денисенко М. П. Будякова О. Ю. Підвищення індексу людського капіталу – важлива складова інноваційної кадрової політики держави підприємств. Економіка та держава № 4. 2019. С. 11-17. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2019/4.pdf

3. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12 січня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text

4. Фуртатов В.С. Кадрова політика держави в системі державного управління. Наукові праці. Том 54. Випуск 41. Політичні науки. С.178.-181. URL: https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2006/54-41-36 .pdf

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-0883-9869

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ВИМОГАМ ACQUIS ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОТІ

Коваленко Олена Олександрівна,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор
e-mail: alena_kovalenk@ukr.net

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) [1] оформила прагнення України стати повноправним членом ЄС у вигляді конкретних зобов'язань щодо реалізації цієї глобальної мети. Виконання цих зобов'язань і є містком, який остаточно з'єднає в єдине ціле нашу країну з Європейським Союзом. Однак побудувати цей міст достатньо важко, бо Україна має перебудувати своє законодавство у відповідності до міжнародних та європейських стандартів, зокрема у сфері праці.

Складність цього процесу вже була очевидною ще до початку повномасштабної збройної агресії проти України, адже укладення Угоди відбулося ще в 2014 р., однак перелік директив ЄС, положення яких Україна взяла на себе транспонувати до певних років, так і не виконано. Воєнні дії, що відбуваються зараз на території України ще більше гальмують цей процес, адже економіка України, безпекова ситуація тощо не дають можливості перейти на рейки повного демократичного регулювання прав і свобод людини. Запроваджений режим воєнного стану, що вже неодноразово було пролонговано, дозволяє закономірні для цієї ситуації обмеження прав і свобод людини. І поки що, зрозуміло, мова не може йти про його відміну. Тому й виконання плану транспонування положень директив ЄС зараз є практично неможливим. Однак, виконувати свої зобов'язання Україна має і справа не стільки у простому законі дотримання угод, а в тій ідеї, власне, за яку і йде сьогоднішня боротьба України: мати майбутнє, яке бачиться разом з цивілізованим світом. Тому, актуальність наукових розвідок у означених питаннях не викликає сумніву.

Відповідно до ст.419 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: «сторони посилюють діалог та співробітництво щодо … безпечних та здорових умов праці». Відповідно до ст. 424 цієї Угоди «Україна забезпечує поступове наближення до права, стандартів та практики ЄС у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, як зазначено у Додатку XL до цієї Угоди» [1]. Зупинимося на характеристиці справ лише щодо одного питання: щодо посилення діалогу у сфері безпечних та здорових умов праці.

Додаток XL зазначає, що Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у термін за напрямом «Здоров'я і безпека праці» за Директивою № 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 протягом трьох років з дати набрання чинності цією Угодою. Угода набрала чинності з 01.09.2017 р., то положення вказаної Директиви мали бути транспонованими до законодавства України ще до 01.09.2020р. Але і досі правове регулювання у цій сфері відбувається на засадах охорони праці як системи визнання ризиків на виробництві та закладених можливостях для компенсації їх негативного впливу на здоров'я працівників, прийнятті нормативно-правових актів превентивного характеру для створенні безпеки на виробництві та заходах адміністративної і кримінальної відповідальності для роботодавців за порушення цих норм [2], а не на гармонічному

поєднанні безпеки та гігієни праці як концепції у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, як це існує у ЄС.

Зробити такий висновок дозволяють положення Закону України «Про охорону праці», Глава XI КЗпП України, «Основи законодавства України про охорону здоров'я». До речі, акти acquis communautaire, застосовують терміни «безпека і гігієна праці», «безпека і захист здоров'я працівників» і не використовують термін «охорона праці», що поширений в українському законодавстві і вочевидь, українське законодавство вже давно потребує приведення у відповідність до європейського.

Частково ситуацію на краще змінило прийняття Закону України «Про систему громадського здоров'я» від 06.09.2022р, який у ст.16, ст.34 заклав підвалини управління ризиками, зокрема на виробництві, яке спрямоване на поліпшення стану безпеки і здоров'я працівників, що, в свою чергу, дозволяє визнати, що рух на транспонування положень Директиви № 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 все ж здійснюється. Однак, звичайно, цього замало.

Україна потребує прийняття Закону, який би був спрямований на безпеку та здоров'я працівників на роботі, проєкт якого, до речі, вже давно розроблений і нині обговорюється в комітеті [3]. Зміст проєкту дозволяє зробити висновок, що концепція, за якою він виписаний, закладає необхідний ризикоорієнтований підхід, який вимагає acquis ЄС у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, зобов'язує роботодавців тісно співпрацювати (здійснювати інформування, навчання, консультації тощо) з усіма працівниками, а не тільки зайнятими на роботах зі шкідливими та небезпекними умовами праці, а також передбачає транспонування положень Директиви Ради 89/391/ЄЕС.

Сприйняття питання забезпечення права на безпечні і здорові умови праці через таку концепцію, а не через концепцію охорони праці у її нинішньому прояві в українському законодавстві сприятиме підвищенню рівня захисту життя та здоров'я працівників і є логічним та послідовним продовженням обраного курсу наближення законодавства України до законодавства ЄС через транспонування норм законодавства Європейського Союзу в національне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/ show/984_011.

2. Про охорону праці. Закон України від 10.12.1971 р. № 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text.

3. Проєкт Закону про безпеку та здоров'я працівників на роботі. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-bezpeku-ta-zdorovya-pratsivnikiv-na-roboti.

УДК: 349.22
orcid.org/0000-0002-9167-4072

ВИПЛАТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Колєснік Тетяна Володимирівна,
завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення
Донецького державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор, e-mail: t.v.kolesnik23@gmail.com

Із початком повномасштабної військової агресії рф проти України ворожій атаці піддався соціально-економічний устрій України, значних руйнувань та пошкоджень завдано інфраструктурним об'єктам, підприємствам, установам, будівлям суспільно-соціального призначення. Частина підприємств, які опинилися в епіцентрі бойових дій, повністю зруйновані, та попри всі складні виклики, економіка країни не зупинилася. З урахуванням сьогоднішніх реалій кожен працівник, який самовіддано працює має право отримати заробітну плату, яка наразі для більшості населення втратила свою відтворювальну та стимулюючу функції і фактично перетворилася на різновид соціальних виплат.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» – заробітна плата виплачується працівнику на умовах, визначених трудовим договором. Роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати. Дана норма закріплює обов'язок роботодавця і в умовах воєнного стану своєчасно виплачувати заробітну плату [1]. Слід зауважити, що цією ж статтею законодавець закріпив і норму яка передбачає, що роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення антитерористичної операції, як підстави для звільнення від відповідальності за невиконання (неналежного виконання) зобов'язань, є сертифікат Торгово-промислової палати України [2]. Утім, звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці безумовно не звільняє роботодавця від обов'язку виплатити заробітної плати відповідно до умов трудового договору. Отже, роботодавець зобов'язаний виплатити працівниккові заробітну плату за виконану роботу.

У разі порушення норм чинного законодавства до роботодавця можуть бути застосовані штрафні санкції. Для розрахунку суми штрафу застосовується розмір мінімальної зарплати, встановлений на момент виявлення порушення. Відповідно до ст. 95 КЗпП та ст. 3 Закону України «Про оплату праці» мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт) [3,4]. Таким чином з 1 січня 2024 року штраф розраховується від 7100 гривень, а з 1 квітня 2024 – від 8000 гривень з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати відповідно до ст.8 Закону України «Про Державний бюджет на 2024 рік» [5].

Відповідно до ст. 265 КЗпП України посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, винні у порушенні законодавства про працю, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством. Юридичні та фізичні особи – підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу в разі порушення встановлених строків виплати заробітної плати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш як за один місяць, виплата їх не в повному обсязі – у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення. У випадку

недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці – у двократному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення.

Згідно правового висновку, який викладено у постанові судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 січня 2017 року у справі № 6-2912цс16, всі суми (заробітна плата, компенсація за невикористану відпустку, оплата за час тимчасової непрацездатності тощо), належні до сплати працівникові, мають бути виплачені у день звільнення цього працівника. Закон прямо покладає на підприємство, установу, організацію обов'язок провести зі звільненим працівником повний розрахунок, виплатити всі суми, що йому належать. Отже, за порушення встановлених строків виплати заробітної плати та інших виплат, передбачених законодавством про працю, працівникам більше ніж за один місяць і виплату грошових коштів не в повному обсязі роботодавець несе відповідальність відповідно до абз. 4 ч. 2 ст. 265 КЗпП України.

Принагідно зазначити, що 19.07.2023р. у Верховній раді України було зареєстровано проєкт Закону № 9510 «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення захисту вимог працівників щодо виплати заборгованості із заробітної плати, в тому числі у випадку неплатоспроможності роботодавця», який було включено до порядку денного 9 сесія IX скликання Верховної ради України 06.02.2024 р. [6]. Цей проєкт передбачає внесення змін до норм чинного законодавства які мають, стимулювати роботодавця до забезпечення конституційних прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати.

Запропоновано доповнити КЗпП України ст. 115^{-1} «Додатковий захист права працівника на своєчасне отримання заробітної плати» такого змісту: у разі затримки виплати заробітної плати на строк більше 15 календарних днів після закінчення місяця, за який здійснюється виплата, працівник має право тимчасово припинити виконання роботи на весь період затримки, попередивши про свої дії роботодавця не пізніше ніж за два дні. В цьому разі працівник звільняється від обов'язку виконувати свої трудові обов'язки та має право у свій робочий час бути відсутнім на робочому місці.

Безумовно, зазначені зміни заслуговують на увагу, проте виникає дискусійне питання про доцільність змінювати строки які визначені у ст. 256 КЗпП України, Законі України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати та проєкті Закону № 9510, що стосуються виплати штрафу роботодавцем за несвоєчасну виплату заробітної плати працівникові адже вони пов'язані з одним і тим же правопорушенням з боку роботодавця. При цьому слід зауважити, що сьогодні питання заборгованості оплати праці у більшості випадків пов'язане з призупиненням роботи підприємств, установ, організацій або їх релокацією з території бойових дій. З моменту повномасштабного вторгнення рф за офіційними даними Мінекономіки в рамках програми релокації у більш безпечні регіони переїхало майже 840 підприємств з них 667 зберегли виробництво та продовжили свою діяльність на більш безпечних територіях. Таким чином зменшення строків не вирішить проблемне питання оскільки, запровадження додаткових компенсаційних виплат працівникам без створення економічних стимулів для зростання виробництва в умовах воєнного стану може, навпаки, призвести до збільшення заборгованості з заробітної плати, що в свою чергу погіршити фінансове становища роботодавців.

Резюмуючи викладене слід зазначити, що окреслені проблеми є лише частиною викликів, які постали перед працівниками та роботодавцями при реалізації конституційних гарантій в умовах воєнного стану. Отже, з метою дотримання конституційного права працівників на своєчасне отримання заробітної плати та недопущення зниження життєвого рівня населення необхідно об'єднати зусилля державних органів влади, роботодавців та профспілок з метою вироблення єдиного механізму дій спрямованого на попередження заборгованості із виплати заробітної плати та створення умов для відновлення платоспроможності підприємств-боржників. У найскладніший для країни час кожен

роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для виплати працівникам усіх сум невиплаченої своєчасно заробітної плати.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану Закон України від 15.03.2022. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text(дата звернення: 17.03.2023).

2. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закону України від 02.09.2014 р. № 1669-VII**.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text

3. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995. № 108/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80Text (дата звернення: 17.03.2023).

4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08 (дата звернення: 17.03.2023).

5. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023. № 3460-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text (дата звернення: 17.03.2023).

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення захисту вимог працівників щодо виплати заборгованості із заробітної плати, в тому числі у випадку неплатоспроможності роботодавця: Проект Закону від 19.07.2023 № 9510 URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/24f3daaa-cabe-4e6a-aadd-9d8483e7e272 (дата звернення: 17.03.2023).

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-8244-3563

ПРАВОВИЙ НАРИС ДО КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Костюченко Олена Євгенівна,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: A09111975@i.ua

В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну перед суспільством виникає низка проблем, що пов'язані з виживанням держави та збереженням потенціалу для подальшого її розвитку. Серед сучасних викликів неостаннє місце займають демографічні проблеми, що прямо пов'язані зі здатністю громадян заробляти собі на життя працею у працездатному віці та здатністю забезпечити себе у старості, реалізувавши свої здібності до праці. Значна кількість громадян, рятуючи своє життя та життя своїх дітей та батьків, вимушені були виїхати з України, і триває цей виїзд вже більше двох років. Ці працездатні громадяни, переважно, не працюють в Україні й не сплачують відповідні податки, збори й обов'язкові платежі. Фактично з часу втрати (залишення) роботи в Україні ці громадяни позбавлені можливості набути відповідного страхового стажу, необхідного для подальшого виходу на пенсію при досягненні пенсійного віку.

Отже, не застосувавши свої здібності до праці у роботодавців резидентів України, громадяни не реалізують правові можливості забезпечити себе у старості власною працею, адже саме реалізуючи свої здібності до суспільно корисної праці, громадяни набувають статусу особи, яка підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню.

У контексті викладеного, на наш погляд, виникає потреба вже сьогодні розпочати дискусію щодо удосконалення вітчизняного трудового законодавства та законодавства у сфері соціального забезпечення з метою підготовки до вирішення майбутніх, післявоєнних проблем забезпечення достатнього життєвого рівня українських громадян. Беззаперечним є пріоритет забезпечення суверенітету України. Водночас для подальшого розвитку України як демократичної, правової, соціальної держави потрібно вже сьогодні замислюватися над концептуальними підходами до забезпечення громадянам можливості утримувати себе та членів сім'ї за рахунок власної праці.

Виходячи з того, що у цивілізованих правових державах джерела доходів поділяються на три основні групи, необхідно реально оцінити спроможності кожного з таких джерел. Так, одним з них є доходи від власності, зокрема рента, що охоплює будь-які доходи, отримані від нерухомості, землі, банківських вкладів, цінних паперів тощо. Другим джерелом є доходи від власної праці, як-от: заробітна плата, доходи від підприємницької або творчої діяльності, стипендія (навчання – це також праця), незалежна професійна діяльність, пенсія врешті-решт, яку громадянин заробив упродовж свого трудового життя. Третім джерелом є будь-які допомоги.

Якщо проаналізувати зміст ст. 42 (право на підприємницьку діяльність), ст. 43 (право на працю), ст. 46 (право на соціальний захист), ст. 48 (право на достатній життєвий рівень) Конституції України [1] у їх єдності, то можна дійти висновку, що в Україні для громадян створено правові умови, щоб забезпечити собі та своїй сім'ї гідне життя за рахунок власної праці, а «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [1]. Отже, на наше переконання, сьогодні є очевидним, що рівень життя громадян у післявоєнний період переважно буде забезпечуватися із джерел, що є доходом від власної праці. Не применшуючи значення державної та міжнародної допомоги

громадянам України в умовах воєнного стану, варто все ж сконцентрувати зусилля наукової спільноти на пошуку шляхів удосконалення вітчизняного законодавства для створення необхідних умов забезпечення громадянами свого життя самостійно, як у період працездатності, так і у старості.

Єдність пенсії, заробітної плати, гонорару, грошового забезпечення тощо у контексті однієї групи джерел доходу потребує формування концептуальної єдності трудового права та права соціального забезпечення. Той факт, що трудове право та право соціального забезпечення є самостійними галузями права, не заперечує та не применшує необхідності комплексного підходу до вдосконалення чинного законодавства задля головної мети – створення правових умов забезпечення гідного життєвого рівня громадянам за рахунок їхньої власної праці та реалізації своїх здібностей у суспільно корисній праці. Працюючи над удосконаленням законодавства задля досягнення означеної мети, також необхідно виходити з того, що «трудові відносини тому й іменуються трудовими, бо в їх основі лежить праця, трудова діяльність, процес праці, а не його організація чи управління» [2, с. 57].

Про це йдеться й у Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Зокрема, згідно зі ст. 1 «Дія норм законодавства про працю в умовах воєнного стану» дія Закону поширюється на відносини з проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами (далі – працівники), у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Цей законодавчий акт демонструє природну єдність і проходження державної служби, і служби в органах місцевого самоврядування, і трудових відносин, адже в основі цих відносин лежить праця, процес праці.

Вважаємо, що в контексті концептуальної єдності трудового законодавства та законодавства у сфері соціального забезпечення необхідно поширювати гнучкі режими робочого часу, надомну, дистанційну роботу у тих сферах, де це можливо. Це створить реальну можливість громадянам України, які перебувають за кордоном, рятуючись від війни, не лише не втратити зв'язок з роботодавцем, а й продовжити набувати страховий стаж, необхідний у майбутньому для виходу на пенсію з отриманням виплат за рахунок власної праці. Говорячи про грошове забезпечення громадян у старості, варто пожвавити поширення недержавного пенсійного забезпечення, можливо із залученням роботодавців у цей процес. Також є доцільним приділити увагу розширенню мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними, що задекларовані у частині другій ст. 46 Конституції України. Розширення такої мережі закладів, ймовірно, варто розглядати в контексті взаємних зобов'язань у межах соціального діалогу. Формуючи концептуальну єдність трудового законодавства та законодавства у сфері соціального забезпечення, варто приділити увагу питанню управління накопиченими коштами у Пенсійному фонді України для забезпечення прозорості та контролю за співвідношенням витрат на утримання працівників фонду та виплати пенсій і соціальних допомог. З цією метою, наприклад, можна активізувати інститут громадського контролю у сфері пенсійного забезпечення.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що концептуальна єдність трудового законодавства та законодавства у сфері соціального забезпечення ґрунтується на суспільно корисній праці громадян, а це своєю чергою свідчить, що реалізація людиною здібностей до праці, незалежно від інструментарію реалізації права на працю, є базовою необхідністю для її матеріального забезпечення у старості.

Розвиток і застосування сучасних форм організації праці має забезпечити:

а) збереження кадрового потенціалу роботодавців в умовах воєнного стану;

б) отримання працівниками, що перебувають за кордоном, страхового стажу;

в) зменшення навантаження на державу щодо забезпечення громадянам достатнього життєвого рівня.

Розширення правових умов недержавного пенсійного забезпечення із залученням роботодавців сприятиме:

а) підвищенню привабливості роботодавців для працівників;

б) мінімізації ризикових операцій з відповідними накопиченими коштами;

в) популяризації недержавного пенсійного забезпечення.

Удосконалення контролю за управлінням накопиченими коштами у Пенсійному фонді України має створити:

а) прозорість порядку формування, розподілу та використання цих фондів коштів;

б) умови розвитку й участі громадянського суспільстві в питаннях соціального забезпечення.

Отже, працювати над удосконаленням трудового законодавства та законодавства у сфері соціального забезпечення необхідно паралельно, узгоджуючи між собою їх функціональне призначення та мету правового регулювання. Запропоновані шляхи й правовий інструментарій формування концептуальної єдності трудового законодавства та законодавства у сфері соціального забезпечення є дискусійними, потребують осмислення й доповнення, але вже сьогодні варто вибудовувати шляхи відновлення умов гідного життя в України у післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

2. Процевський О.І. Вибране. [упоряд. : В. О. Процевський, О. М. Ярошенко, Р.І. Шабанов та ін.]. Харків : Право, 2019. 472 с.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-8960-0234,

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ І ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМИ ВІДНОСИН

Мельник Костянтин Юрійович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового та господарського права
Харківського національного університету внутрішніх справ
e-mail: melnik_k.u@ukr.net

В умовах економічної нестабільності, відтоку трудових ресурсів за кордон, погіршення становища працівників у трудових відносинах, руйнування промислових комплексів та інфраструктурних об'єктів, викликаних військовою агресією Росії, існує необхідність більш цілеспрямованого та чіткого державного втручання у трудові відносини з метою забезпечення та захисту трудових прав працівників. Це потрібно, передусім, для забезпечення зростання економіки, повоєнної відбудови країни та повернення наших громадян із-за кордону.

Важливу роль у цьому має відігравати, передусім, централізоване правове регулювання трудових відносин, зокрема Кодекс законів про працю України, який сьогодні є основним кодифікованим нормативно-правовим актом у відповідній сфері. І хоча Кодекс був прийнятий ще у далекому 1971 р. у зовсім інших історичних, політичних та економічних умовах, сьогодні, з огляду на зміни, які у нього були внесені за роки незалежності, він в цілому відповідає нинішнім умовам життєдіяльності держави і спроможний регулювати сучасні трудові відносини. Найголовнішим, з моєї точки зору, є те, що в Кодекс законів про працю України була закладена правильна соціальна ідея правового регулювання трудових відносин, де пріоритетом є працівник та його права та інтереси.

За часів незалежності також було прийнято низку спеціальних законів для регламентації окремих аспектів трудових відносин і відносин, пов'язаних з ними, серед яких закони України «Про охорону праці», «Про відпустки», «Про соціальний діалог в Україні», «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди», «Про зайнятість населення», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності».

Кодекс законів про працю України сьогодні не включає норми з вирішення колективних трудових спорів та з соціального діалогу, не визначає статус організацій роботодавців та їх об'єднань. Окремі аспекти трудових відносин та певні відносини, пов'язані з трудовими, регулюються Кодексом недостатньо повно порівняно зі спеціальними законами. Це помітно при порівнянні правового регулювання відпусток, колективних договорів і угод, зайнятості і працевлаштування нормами Кодексу законів про працю України та законами України «Про відпустки», «Про колективні договори і угоди», «Про зайнятість населення».

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» призупинив важливі норми Кодексу законів про працю України у сфері нормування робочого часу та часу відпочинку, забезпечення соціального діалогу, виконання зобов'язань роботодавця у сфері оплати праці, при цьому встановив інші трудо-правові норми на період дії воєнного стану. Зокрема, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» надав роботодавцю можливість збільшити нормальну тривалість робочого часу до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо).

З огляду на вищезазначене, централізованому правовому регулюванню трудових і пов'язаних з ними відносин сьогодні притаманні такі негативні моменти, як відсутність цілісності та комплексності регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, зниження ролі Кодексу законів про працю України в системі трудового законодавства, розпорошення норм трудового законодавства по нормативно-правовим актам однакової юридичної сили, дублювання норм трудового законодавства у Кодексі законів про працю України і у спеціальних законах.

Централізоване правове регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, на мою думку, повинно бути чітко структурованим, комплексно регулювати вказані відносини, відповідати сучасним реаліям життя українського суспільства, базуватися на положеннях Конституції України та міжнародних документів, ратифікованих Україною, та розвивати їх положення.

Для забезпечення цього вважаю за доцільне провести нову кодифікацію трудового законодавства, залишивши соціальну спрямованість головною його засадою. Норми вищенаведених спеціальних законів після відповідної переробки, виходячи із сучасних реалій, необхідно розмістити у кодифікованому акті, самі ж спеціальні закони скасувати.

Відзначу, що за роки незалежності було розроблено та подано до Верховної Ради України низку проектів Трудового кодексу України та Закону України «Про працю». Останній підхід був негативно сприйнятий науковою спільнотою та розглядався як намагання законодавця мінімізувати централізоване регулювання трудових відносин, зменшити важливість трудового права у системі національного права та знизити соціальні стандарти у сфері праці.

Централізоване правове регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин в Україні, з моєї точки зору, має базуватися на сучасному Трудовому кодексі України, який забезпечуватиме повноцінне комплексне регулювання вказаних відносин, реалізацію та захист прав працівників, дотримання інтересів роботодавців, а також сприятиме розвитку локальної нормотворчості.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-1677-1937

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Подорожній Євген Юрійович,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ

Формування України як держави, що буде конкурентоспроможною на європейській та світовій арені можливе тільки за умов існування на ринку праці конкурентоспроможних працівників. При цьому зазначене стосується абсолютно всіх категорій працівників, незалежно від того, в якій сфері суспільних відносин вони здійснюють свою трудову діяльність. Особливо актуальним зазначене, на нашу думку, є для правоохоронних органів, серед яких особливе, самостійне та незалежне місце належить Національній поліції України. Створення даного центрального органу виконавчої влади стало вагомим кроком на шляху реформування всього правоохоронного сектору нашої країни. При цьому, нажаль доводиться констатувати, що на перших етапах формування поліції до її складу не завжди потрапляли особи, які були професіоналами у цій сфері. Втім, в процесі роботи даної інституції було виявлено ряд проблем, особливо у сфері кадрового забезпечення поліції. З огляду на це, на разі важливим проблемним питанням, яке слід вирішити законодавцю – підвищення конкурентоспроможності професії поліцейського взагалі та працівників поліції, зокрема.

Незважаючи на велику кількість відмінностей, якими характеризується служба в поліції, кваліфікація працівників НПУ є вкрай важливим фактором їх успішної трудової діяльності. Постійний розвиток методів та засобів роботи поліції вимагає від її кадрів високого рівня кваліфікованості, що, в свою чергу, є чинником їх конкурентоспроможності. У найбільш загальному і спрощеному розумінні кваліфікація – це характеристика особи, яка вказує на наявність у нього набору спеціальних вмінь, навичок та досвіду, які виділяють його серед інших працівників та робить більш конкурентоспроможним.

Зауважимо, що зміст конкурентоспроможності працівників Національної поліції України в умовах реформування правоохоронної системи держави має подвійний характер. Так, з одного боку її забезпечення має важливе значення для працівників поліції, а також осіб, які бажають здійснювати трудову діяльність у даному центральному органі виконавчої влади, адже сприяє їх постійному зростанню професійному та особистісному. А з іншої сторони, конкурентоспроможність забезпечує ефективне функціонування самих органів поліції, адже внутрішня конкуренція, апріорі, дозволяє підвищити якість роботи цього центрального органу виконавчої влади, а також відбирати осіб, яких може бути підвищено на посаді, враховуючи їх досягнення у роботі та професіоналізм.

В роботі Національної поліції України освіта та необхідність навчання супроводжують працівників на шляху всієї службової кар'єри. Зокрема, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію України» від 02.07.2015 №580-VIII на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту [1]. На перший погляд, вимоги законодавства є цілком зрозумілими та чіткими щодо рівня необхідної освіти та, як наслідок, кваліфікації працівника поліції. Проте, існують різні форми підготовки поліцейських НПУ, внаслідок чого нерівним є ступень кваліфікації кожного з них.

Так, до прикладу, первинна професійна підготовка надає початковий рівень кваліфікації, що дозволяє досить ефективно та комфортно працювати в органах та підрозділах Національної поліції України, проте кадрові перспективи подібних працівників є усіченими. Водночас, більш цільовим форматом підготовки поліцейських, який наділяє їх більшим ступенем конкурентоспроможності, є підготовка поліцейських у закладах вищої

освіти із специфічними умовами навчання, зокрема, у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України (далі – ЗВО МВС). Відповідно до Наказу МВС «Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС» від 14.02.2008 №62 ЗВО МВС є державними навчальними закладами, які підпорядковані МВС, засновані і діють згідно із законодавством України, реалізовують відповідно до наданої ліцензії (ліцензій) освітньо-професійні програми підготовки фахівців за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечують навчання, виховання та професійну підготовку осіб з урахуванням нормативних вимог у галузі вищої освіти з метою задоволення освітніх потреб особи, суспільства і держави, а також здійснюють наукову і науково-технічну діяльність. Основною метою ЗВО МВС є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для органів і підрозділів МВС, інших органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій України. ЗВО МВС можуть створювати навчальні та навчально-наукові комплекси, які об'єднують на добровільних засадах споріднені факультети, інститути, філії, коледжі, технікуми, наукові та науково-дослідні інститути (лабораторії), інші підрозділи, які забезпечують підготовку, післядипломну освіту фахівців з певних напрямів підготовки (спеціальностей), наукові дослідження з актуальних проблем правоохоронної діяльності. У ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців у галузі знань «Право», створюються юридичні клініки та забезпечується їх функціонування [2].

На відміну від первинної професійної підготовки поліцейських, в межах якої особа отримує базові знання та навички, навчання у ЗВО МВС передбачає поглиблене вивчення основоположних та специфічних напрямів роботи органів та підрозділів Національної поліції України. Окрім того, підготовка поліцейських у ЗВО МВС включає в себе оволодіння широким спектром практичних навичок, що відбувається в межах проведення полісистемної практичної підготовки. Згідно Наказу МВС «Про затвердження Положення про практичну підготовку слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України» від 27.06.2013 №621 невід'ємною складовою частиною практичної підготовки поліцейських у ЗВО МВС є практика в комплектуючих підрозділах МВС України, що здійснюється з метою закріплення теоретичних знань, отриманих на певному етапі навчання відповідно до напряму, спеціальності (спеціалізації), набуття та вдосконалення професійних навичок і вмінь. Ключовими видами практичної підготовки є ознайомча та навчальна практики, а також стажування, що є завершальним етапом підготовки майбутніх фахівців для здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня згідно з напрямом, спеціальністю та спеціалізацією навчання і проводиться після опанування теоретичної частини навчального плану та перед складанням державних іспитів чи виконанням дипломної роботи (проекту) [3].

Таким чином, поліцейський, який пройшов підготовку в закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ із специфічними умовами навчання, «на виході» має більшу морально-психологічну, фізичну та теоретико-практичну готовність до проходження служби в поліції, а також подальшого кар'єрного зростання. Адже він (поліцейський) володіє всім необхідним інструментарієм для зайняття всього спектру посад в органах та підрозділах Національної поліції України. У зв'язку із цим, форма підготовки працівника поліції прямо впливає на його здатність конкурувати із іншими поліцейськими в процесі своєї службової кар'єри. Адже від рівня отриманої кваліфікації в процесі первинного навчання, визначаються можливості працівника займати більш високооплачувані та ширші за обсягом повноважень посади в органах та підрозділах Національної поліції України. В свою чергу до фахової підготовки правоохоронців слід віднести – бездоганне оволодіння специфікою вогневих, фізичних, поведінкових, криміналістичних, юридичних, криміналістичних, комп'ютерних, лінгвістичних, водійських, управлінських та інших вмінь, знань і навичок.

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати про той факт, що кваліфікація працівника нерозривно пов'язана із процесом його професійного навчання, оволодінням новими навиками, вміннями, а також отриманням спеціальних знань. Дослідження нормативно-правової бази показує, що чим ширше рівень освіти має поліцейський, тим вище його цінність для органів та підрозділів Національної поліції

України. В своїй сукупності вказані фактори дозволяють конкурувати з іншими поліцейськими у питанні професійних перспектив та можливості займати керівні посади.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 №580-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text.

2. Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 14.02.2008 № 62 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ z0193-08/conv#Text

3. Про затвердження Положення про практичну підготовку слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України: Наказ МВС України 27.06.2013 № 621 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-13#Text.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-3364-2830

ПРОЄКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ : КРОК ВПЕРЕД, ЧИ ДВА НАЗАД?

Рим Олена Михайлівна,
професор кафедри соціального права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: olena.rym@lnu.edu.ua

Потреба реформування трудового законодавства України після повномасштабного вторгнення росії набула ще більшої актуальності та важливості, адже воєнний час диктує особливі умови здійснення трудових прав та обов'язків. Для забезпечення стабільність на ринку праці, захисту прав працівників та роботодавців у березні 2022 року було ухвалено Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Чинний же Кодекс законів про працю України з початку війни змінювали дев'ятнадцять разів.

У продовження курсу на зміну парадигми трудового права, Кабінет Міністрів України розробив та подав на громадське обговорення проєкт Трудового кодексу України (далі Проєкт), який спрямований на удосконалення нормативно-правового забезпечення трудових відносин, захист прав та інтересів працівників та роботодавців [1]. Ухвалення цього Проєкту суттєво змінить трудове право, адже ним уводяться цілковито нові правила у сфері найманої праці, а низка усталених понять та інституцій ліквідовується. Приміром ліквідовується поняття недійсності умов трудового договору. Натомість у разі включення до трудового договору умов, що погіршуватимуть становище працівника порівняно з трудовим законодавством, рівно ж як і ненадання роботодавцем або відмова роботодавцем у наданні працівникові щорічної оплачуваної відпустки впродовж робочого року, вважатиметься, що роботодавець грубо порушує трудове законодавство. А відтак можна буде застосувати щодо нього заходи юридичної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, яке визначене статтею 172 Кримінального кодексу України (грубе порушення законодавства про працю).

Подібною є ситуація із сумісництвом. У Проєкті воно не згадується, хоч лише у липні 2022 року Кодекс законів про працю України було доповнено статтею 102-1 «Оплата праці за сумісництвом», яка визначила його як виконання працівником, крім основної, іншої оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або у роботодавця – фізичної особи. Зрештою, варто зважити на те, що таке поняття як «сумісництво» вкоренилось в антикорупційному законодавстві, тож виведення його з правової термінології вимагатиме внесення змін і в Закон України «Про запобігання корупції».

Водночас треба зазначити, що хоч самого терміну автори Проєкту позбуваються, все ж відповідне правове явище зберігатиметься. Зокрема, у частині 2 статті 31 Проєкту закріплено право працівника укладати трудові договори з одним або одночасно з декількома роботодавцями, якщо інше не передбачене законодавством. І цій частині Проєкт безумовно проєвропейський, адже право працівника працювати для іншого роботодавця поза встановленим робочим часом і не зазнавати через це утисків з боку основного роботодавця, якщо тільки не запроваджено об'єктивних обмежень, гарантується статтею 9 Директиви 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці [2]. Разом з тим поза увагою розробників залишилось право роботодавця встановлювати об'єктивні обмеження зайнятості на іншого роботодавця. Об'єктивними вважатимуться ті обмеження, що стосуються захисту здоров'я і безпеки працівників, забезпечення конфіденційності діяльності, або уникнення конфліктів інтересів. І в цій частині Проєкт потребує уточнення.

За задумом акторів Проєкту внутрішній трудовий розпорядок та дисциплінарна відповідальність також повинні зникнути зі сфери трудового права. При цьому, вони

вочевидь за інерцією, згадуються в тих чи інших статтях Проєкту, але ці, хоч і значні, та все ж редакційні недоліки можуть бути усунені, якщо хтось цей тест комплексно та заразом вичитає.

Запропонований у Проєкті перелік ознак трудових відносин не є революційним та відображає апробовані на міжнародному та європейському рівнях класичні характеристики для кваліфікації відносин трудовими. Згідно з Проєктом для визнання особи найманим працівником достатньо буде трьох таких ознак, а відтак, чи дозволять ці правила якісно розмежувати трудові та цивільні відносини покаже практика.

Дотримуючись заявленого європейського вектору розвитку у контексті реформування трудового права, урядовці пропонують збільшити тривалість щорічної основної відпустки до чотирьох тижнів, як того вимагає Директива про деякі аспекти організації робочого часу [3] та надати сторонам трудового договору можливість укласти такий в електронній формі, як про це зазначено у Директиві про прозорі та передбачувані умови праці [2]. Впровадження цих змін безумовно наблизить правове регулювання трудових відносин до європейського рівня гарантування прав працівників.

Разом з тим, у Проєкті не знайшли свого відображення прогресивні норми, які доповнили Кодекс законів про працю України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною. Йдеться, зокрема, про можливість встановити скорочену тривалість робочого часу за рахунок власних коштів роботодавця для працівників, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, а також для одиноких матерів та батьків, які виховують дитину без батька (матері), у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікарняному закладі. Нічого там немає і про можливість частково чи повністю перенести частину відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів передбачену до пологів за бажанням жінки та у разі відсутності медичних протипоказань, на період після пологів та використати частково або повністю уже після пологів.

Дискусійним є виклад норми щодо встановлення випробувального терміну при прийнятті на роботу. Директива ЄС 2019/1152 [2] визначає, що тривалість випробувального терміну при прийнятті на роботу не повинна перевищувати 6 місяців. У проєкті Трудового кодексу передбачені нібито кращі для працівника умови – згідно зі статтею 39, строк випробування при прийнятті на роботу, якщо інше не встановлено законом, не може перевищувати 3 місяці. В той же час розробники Проєкту вказують, що законом може бути встановлено інший термін (а отже і такий, що перевищує 6 місяців). Не закріплено ним гарантії для працівників щодо визначення терміну випробування при прийнятті на роботу у строкових трудових відносинах пропорційно очікуваній тривалості договору чи характеру виконуваної роботи. Рівно ж як і відсутнє правило про неможливість встановити новий випробувальний термін у разі, якщо строковий трудовий договір переукладено на тих самих умовах.

Проєкт також намагається наблизити наше законодавство до європейського у питаннях правонаступництва у трудових відносинах. Разом з тим запропонована конструкція «передачі суб'єкта господарювання» очевидно недосконала та суттєво додасть роботи практикам, а науковцям розширить поле для аналізу.

Технічно поєднані у Проєкті норми уже ухвалених законів (Закон України «Про колективні угоди та договори» від 23.02.2023), та проєктів, над якими ще ведеться робота і тривають дискусії (щодо порядку вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), щодо безпеки та охорони здоров'я на роботі, щодо регулювання праці домашніх працівників та ін.), часом не кореспондують між собою, адже їхні розробка та ухвалення зорієнтовані на чинне трудове законодавство, та не могли врахувати нові положення проєкту Трудового кодексу. Ба більше, сам Проєкт грішить суперечливими, неоднозначними трактуваннями і формулюваннями окремих понять. Приміром, закріплює два визначення поняття «робоче місце» (стаття 40 та 138), а поряд з нещасним випадком та професійним захворюванням

з’являється поняття «інциденту» як події, що може зумовити травмування чи шкоду здоров’ю працівника.

На жаль, попри чималу кількість корисних та прогресивних положень, якими наповнений Проєкт, недоліки редакційного викладу та змістовного розуміння розробниками окремих аспектів трудових відносин, спричинили до активної критики його змісту та закликів до суттєвого доопрацювання. І в цьому контексті вкрай необхідно вивчити всі запропоновані покращення, проаналізувати вказані недоліки та врахувати ініціативи, спрямовані на удосконалення проєкту Трудового кодексу з метою кращого гарантування трудових прав працівників при одночасному гнучкому регулюванні трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Новий Трудовий кодекс та зміна підходів до держзамовлення: Юлія Свириденко про розвиток людського капіталу в 2024 році. 05.01.2024. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=38694410-223d-4be2-a5d1-de6ac3294218&title=NoviiTrudovii Kodeks TaZmina (дата звернення: 28.03.2024).

2. Directive (EU) 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on transparent and predictable working conditions in the European Union URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32019L1152 (дата звернення: 28.03.2024).

3. Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 concerning certain aspects of the organisation of working time URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32003L0088(дата звернення: 28.03.2024).

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-3859-3046

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗВУЖЕННЯ ЗМІСТУ ІСНУЮЧИХ ПРАВ І СВОБОД У ПРОЄКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Тищенко Олена Володимирівна,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: tischenkoev@ukr.net

У ст. 22 Конституції України проголошено: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [1]. Утім, всупереч принципу гарантованості прав, закріпленому у Конституції України, у нашій державі на сьогодні спостерігається тенденція звуження обсягу існуючих соціальних прав особи, у тому числі у сфері праці, у зв'язку з тим, що в основу законотворчої діяльності закладаються фінансово-економічні можливості держави, які призводять до неправомірного звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Показовим щодо цього питання є зміст багатьох норм Проєкту Трудового кодексу України (далі – Проєкт ТКУ), де очевидним є втілення погіршення становища працівників у порівнянні з положеннями діючого трудового законодавства. Базуючись на положеннях чинного законодавства про працю, звернемо увагу на деякі концептуальні положення, які засвідчують про факт невідповідності багатьох норм Проєкту ТКУ вимогам ст.22 Конституції України.

1. Відповідно до ст. 184 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпПУ) визначено гарантії при прийнятті на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей, зокрема забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю.

Звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років – частина шоста статті 179), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю з ініціативи роботодавця не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців з дня закінчення строкового трудового договору [2]. Разом з тим, у п. п. 3, 4 ст.74 Проєкту ТКУ, де закріплено гарантії працівникам при розірванні трудового договору з ініціативи роботодавця, записано: «3. Забороняється розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з вагітними жінками, жінками, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та з жінкою, чоловіком, іншим законним представником дитини, які мають дітей віком до півтора року, крім ліквідації юридичної особи – роботодавця, припинення фізичною особою виконання функцій роботодавця.

Зазначеним у частині третій цієї статті працівникам, звільненим у зв'язку з ліквідацією юридичної особи – роботодавця, припинення фізичною особою виконання функцій роботодавця, крім грошової компенсації, встановленої статтею 66 цього Кодексу, виплачується також грошова компенсація у розмірі, визначеному трудовим договором, але не менше 40 середньоденних заробітних плат» [3]. Як бачимо, у Проєкті ТКУ пропонується закріпити положення, що суттєво звужують гарантії працівникам, які мають дітей, зокрема

передбачається зменшення віку дитини, наявність якої надає право на заборону звільнення цієї категорії працівників, а також змінюється у напрямку зменшення розмір заробітної плати (з трьохмісячного середнього заробітку до 40 середньоденних заробітних плат), збереження якої гарантується у випадку звільнення цих працівників.

2. Практика засвідчує, що на сьогодні вагомим питанням, яке постає на ринку праці, є проблема відсутності належного регулювання зайнятості домашніх працівників. У КЗпПУ відсутні норми присвячені праці домашніх працівників. Проблема полягає у тому, що у п. 8 ст. 50 Проєкту ТКУ, яка присвячена особливостям трудового договору з домашнім працівником, зазначено, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування домашніх працівників здійснюється на засадах добровільності. На нашу думку, здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування для домашніх працівників на засадах добровільності порушує принцип обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору, передбаченого абз. 3 ст. 5 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 6/98-ВР (у редакції станом на 31.03.2023 р.) [4]. Якщо впровадити такий підхід, то в Україні домашні працівники безпідставно не підлягатимуть загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню з усіма юридичними наслідками. Крім того, це, на наш погляд, призведе ще до більшого поширення тінізації ринку праці. Що недопустимо.

3. Необґрунтованою, на наш погляд, є відмова у Проєкті ТКУ від інституту попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) на розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у встановлених законом випадках, те, що на сьогодні закріплено у ст. 43 КЗпПУ. У ст.73 Проєкту ТКУ, де визначено особливості розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з членом профспілки, передбачаються лише консультації профспілок з роботодавцем щодо законності підстав звільнення працівника члена профспілки. При цьому, слід звернути увагу на положення п. 3 ст.73 Проєкту ТКУ, згідно якої: «3. Якщо консультації не були ініційовані у строк, визначений у частині другій цієї статті або за результатами проведених консультацій не досягнуто інших домовленостей, роботодавець має право розірвати трудовий договір з працівником, який є членом профспілки, з підстав, визначених частиною першою цієї статті» [3]. Таким чином, первинна профспілкова організація необґрунтовано позбавляється одного з найважливіших напрямків своїх захисної та представницької функцій. На нашу думку, у складних соціально-економічних умовах післявоєнного періоду на який припаде набуття чинності цим кодексом, навпаки слід забезпечити підвищення можливостей захисту трудових прав працівників.

4. Також не є доцільним втілення у Проєкті ТКУ зміни концептуальних підходів щодо правового регулювання надурочних робіт. У чинному КЗпПУ закріплено положення, що надурочні роботи, як правило, не допускаються. Надурочними вважаються роботи понад встановлену тривалість робочого дня (статті 52, 53 і 61). Роботодавець може застосовувати надурочні роботи лише у виняткових випадках, що визначаються законодавством /…/ (ст.62 КЗпПУ). Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік (ст.65 КЗпПУ) [2]. Проте, у ст. 84 Проєкту ТКУ записано: «3. Надурочними вважаються роботи понад встановлену у трудовому договорі нормальну тривалість робочого часу протягом дня (зміни) або іншого облікового періоду встановленого у трудовому договорі. Тривалість робочого часу працівників не повинна перевищувати 48 годин протягом кожного семиденного періоду з урахуванням надурочних годин. Кількість надурочних годин протягом календарного року не повинна перевищувати 360. Для працівників, які уклали трудовий договір протягом календарного року, кількість надурочних годин розраховується пропорційно до відпрацьованого часу.

6. Застосування надурочних робіт допускається лише у виняткових випадках, що визначаються трудовим договором та/або колективним договором» [3]. Тобто, закріплюючи право передбачати виняткові випадки застосування надурочних робіт у трудовому договорі і збільшуючи можливість застосування надурочних робіт тривалістю до 360 годин протягом

календарного року, фактично узаконюють підстави для зловживання роботодавців і порушення трудових прав працівників.

7. Невиправданим, вважаємо, є відсутність у Проєкті ТКУ відповідної глави, яка регулює дисципліну праці. Згідно ст. 67 Проєкту ТКУ: «1. Трудовий договір може бути розірвано з ініціативи роботодавця у зв'язку з порушенням працівником умов трудового договору два та більше рази протягом 180 календарних днів. Перелік умов трудового договору, порушення яких є підставою для його розірвання відповідно до цієї статті, визначається у трудовому договорі» [3]. По суті, право визначати перелік дисциплінарних стягнень надається роботодавцю, а це породжує значні ризики поширення застосування штрафів у трудових правовідносинах, як виду стягнення за порушення умов трудового договору. Слід відмітити, що зараз такого виду стягнення не передбачено і у випадку їх застосування роботодавець повинен нести відповідальність. Варто наголосити, що підхід обраний розробниками Проєкту ТКУ щодо регулювання дисциплінарної відповідальності працівників порушує вимоги п. 22 ст. 92 Конституції України, де проголошено, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [1].

Конституційний Суд України у Рішенні від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009, вказуючи на недопустимість звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, закріплених у законах України, наголосив, що невиконання державою своїх соціальних зобов'язань призводить до порушення принципів соціальної, правової держави, ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави (абзац п'ятий пункту 5 мотивувальної частини). Отже, оскільки положення статті 22 Конституції України забороняють законодавцю погіршувати становище людини у суспільстві та закріплюють принцип недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, то не можуть бути звужені не тільки конституційні, а й усі права та свободи, передбачені законами України [5]. Відповідно, недотримання конституційного принципу щодо недопущення при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, зокрема ігнорування цих положень у процесі реформування трудового законодавства порушує основні засади функціонування демократичної європейської держави і є неприйнятним.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (у редакції станом на 01.01.2020 р.). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Кодекс законів про працю України: Закон України в редакції станом на 24.12.2023 р. № 1213-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

3. Проєкт Трудового кодексу України. URL. https://ips.ligazakon.net/document/view/nt4655?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01

4. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16-98/ВР. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр#Text

5. Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-09#Text

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-2862-3341

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗМІНИ ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В ПЕРІОД ОГОЛОШЕНОГО ВОЄННОГО СТАНУ

Шабанов Роман Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Гармонізація трудового законодавства як один із векторів потужних євроінтеграційних процесів зумовлена орієнтацією на міжнародні стандарти та необхідністю підвищення гарантування дотримання та захисту прав як працівників, так і роботодавців. Удосконалення трудового законодавства повинно створити умови для формування цілісної системи правового регулювання соціально-трудових відносин.

Маємо констатувати, що сфера соціально-трудових правовідносин в Україні обтяжується обставинами воєнного часу. Аналіз норм чинного законодавства, якими регламентуються особливості організації трудових відносин в умовах воєнного стану, надають можливість вести мову про звуження прав працівників. Проте такі кроки, сподіваємося, мають тимчасовий характер, є доцільними та виправданими. Адже визначення оптимальних підходів до правового регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану є важливою гарантією законності та забезпечення дотримання прав як працівників, так й роботодавців.

На сьогоднішній день найпоширенішими та найдосліджуванішими залишаються питання євроінтеграції та гармонізації законодавства з урахуванням міжнародних стандартів та підходів до права на працю. «Потужні євроінтеграційні процеси, необхідність підвищення рівня захисту прав громадян, реалії часу та стрімкість цих перетворень у суспільному житті викликають потребу в продовженні реформування національного трудового законодавства. Розроблення дієвої правової моделі реалізації права на працю та адаптації національного трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу потребує об'єднання зусиль насамперед фахівців у галузі трудового права і права соціального забезпечення та застосування науково виважених, аргументованих підходів у цьому напрямі» [1, с.146].

В трудовому праві центральне місце займає трудовий договір, укладення якого є основним способом реалізації права на працю. Шляхом укладення трудового договору громадяни реалізують право на працю, яке включає можливість заробляти собі на життя працею, яку працівник вільно обирає або на яку вільно погоджується. При цьому варто відзначити, що зміст ст.43 Конституції України відповідає змісту та сутності ст.ст. 23, 24 Загальної декларації прав людини й означає, що тільки самому працівникові належить виняткове право розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної та творчої праці [2; 3].

Реформування соціально-трудового законодавства повинно створити умови для формування цілісної системи «правового регулювання зміни істотних умов праці, що буде відповідати природі трудових відносин, враховувати взаємозв'язок істотних умов праці з іншими категоріями та інститутами трудового права. Визначення оптимальних підходів до правового регулювання зміни істотних умов праці є важливою гарантією законності та забезпечення дотримання прав як працівників, так й роботодавців. Порядок зміни істотних умов праці є однією з проблем практики застосування трудового законодавства» [4, с.290].

Влучно відмічає М. Іншин, що «проблема зміни трудового договору завжди була і буде актуальною в зв'язку з тим, що вона обумовлена об'єктивною реальністю і істотно зачіпає права і законні інтереси як працівника, так і роботодавця. З одного боку, трудове законодавство про зміну трудового договору встановлює сторонам правові гарантії в стабільності умов укладеного ними трудового договору. З іншого боку, воно дозволяє

забезпечувати нормальну діяльність роботодавців як господарюючих суб'єктів, беручи до уваги інтереси виробництва, а також враховувати стан здоров'я працівників та інші суб'єктивні чинники» [5, с. 13].

Чинним законодавством України не визначається поняття чи ознак істотних умов праці, а лише закріплюється їх перелік. Традиційно умови праці поділяють на істотні та неістотні і така класифікація має практичне значення, адже дозволяє чітко визначити, як необхідно враховувати волевиявлення сторін для їх зміни.

Т. Парпан до істотних умов трудового договору «відносить ті з них, що визначені законодавством (істотні обов'язкові), та внесені до його змісту за ініціативою будь-якої із сторін щодо яких досягнуто згоди (істотні ініціативні), а з поміж істотно обов'язкових умов виділяє загальні та спеціальні. До перших належать умови, які є необхідними для укладення трудового договору (про трудову функцію, про місце роботи, про оплату праці, про час початку роботи). Спеціальні істотні-обов'язкові є важливими для договорів певного виду (контракту, трудового договору про тимчасову роботу, про сезонну роботу, про роботу пов'язану із доступом до державної таємниці)» [6, с. 5].

Істотні умови праці є тісно пов'язаними з трудовою функціє. Адже стосуються визначення тривалості виконання трудової функції, пов'язані із забезпеченням умов безпеки її здійснення, спрямовані на забезпечення точного дотримання встановленого порядку виконання трудової функції, відображають відшкодувальний характер роботи з певної трудової функції тощо. При цьому, не зважаючи на тісний взаємозв'язок між трудовою функцією та істотними умовами праці, необхідно зазначити, вони є відносно самостійними. По суті, умови праці утворюють те середовище, в якому існує трудова функція.

Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України законодавець закріпив особливості організації трудових відносин в умовах воєнного стану. Адже «в умовах збройного конфлікту працівники є однією з вразливих категорій. Права і свободи працівників можуть зазнавати численних порушень» [9, с. 493]. Так, Верховною радою України був прийнятий Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-IX від 15 березня 2022 року, який визначає особливості трудових відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [8].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» у період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою. У період дії воєнного стану норми частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються [8].

Міністерством економіки України був оприлюднений коментар до зазначеного закону, у якому містяться роз'яснення, що для здійснення такого переведення з ініціативи роботодавця мають бути дотримані наступні умови:

1) переведення здійснюється виключно для виконання робіт, спрямованих на відвернення або ліквідацію наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей;

2) переведення не здійснюється в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії (для переведення в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії необхідна згода працівника);

3) оплата праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою [9]. Щодо зміни істотних умов праці, то законодавець у період воєнного стану передбачив можливість не застосовувати норми ч.3 ст. 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України, які стосуються строку повідомлення працівника про зміну істотних умов праці [8].

Нормативно-правове регулювання істотних умов праці, беззаперечно, є ефективним засобом оптимізації трудових відносин, а встановлення вимог щодо дотримання порядку їх зміни гарантує забезпечення прав працівників. Умови воєнного стану створили виклики, які потребують формування нових засад у регулювання трудових правовідносин. Прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» стало суттєвим кроком для врегулювання особливостей трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану. Проте, варто наголосити, на необхідності активізації вирішення питань удосконалення трудового законодавства України та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у період післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1.Бутинська Р.Я. Актуальні питання гармонізації трудового законодавства в умовах євроінтеграції. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/489/463;

2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text;

3. Загальна декларація прав людини. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-;

4. Марченко В. В. Зміни в організації виробництва і праці як підстава зміни істотних умов праці. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2010. № 17. С. 289–297;

5. Іншин М.І. Теоретико-правовий аналіз змін трудового договору. Розвиток трудового права і права соціального забезпечення: теорія і практика : тези доп. та наук. повідомл. учасників VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 жовт. 2018 р.) / за ред. О. М. Ярошенка. Харків : ФОП Панов А.Н, 2018. 539 с. С. 13;

6. Парпан Т.В. Істотні умови трудового договору : автореф. дис. … канд. юрид. наук 12.00.05. Київ, 2005. 14 с.;

7. Головань Т.Г. Соціальний діалог в Україні як напрям партнерства з Європейським Союзом. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fc6a5de2-183a-4ca1-9f8c-626eb8b22c13/content;

8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. №2136-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.;

9. Коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=KomentarMinekonomikiDoZakonuUkrainiVid15-Bereznia2022-R-2136-ikhproOrganizatsiiuTrudovikhVidnosinVUmovakhVonnogoStanu

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-0526-5393

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Амелічева Лілія Петрівна,
професор кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, доцент, e-mail: amelicheva@donnu.edu.ua

Ідея профспілкового руху як важливої складової сучасного громадянського суспільства, зародилася ще у XVI ст., під час формування раннього капіталістичного суспільства, який прийшов на зміну феодальному устрою ведення господарства. Перші об'єднання робітників для захисту своїх інтересів та прав були створені у США, європейських країнах, зокрема в Великій Британії та Німеччині, у другій половині XIX століття. На етнічних українських землях, де існували міцні традиції цехового виробництва та формувалася правова держава цей рух зародився в останній чверті XIX ст.

Сучасний профспілковий рух є глобалізованим, адже він охоплює через Всемірну федерацію профспілок 101 країну [1], Міжнародну конфедерацію профспілок (перек. з англ. International Trade Union Confederation, ITUC) – 168 країн [2]. Сьогодні глобальний профспілковий рух, який має суттєвий влив на політику Міжнародної організації праці, через свої інструменти і засоби діяльності перманентно сприяє впровадженню в життя світової спільноти концепції гідної праці та стратегії сталого розвитку, а «безпечне та здорове робоче середовище» – вже стало основним принципом і правом у світі праці [3] й ін. Не стає осторонь глобальний профспілковий рух у зв'язку із трансформацією ринку праці внаслідок змін клімату, коли впровадження інноваційних технологій нерідко призводять до скорочення чисельності працівників, іноді навіть цілої галузі економіки.

Важливим із останніх досягнень глобального профспілкового руху є проведення глобальної компанії з просування міжнародних стандартів: Конвенції МОП № 190 щодо викорінення насильства та домагань в світі праці та однойменних Рекомендації і Резолюції.

Проте, сучасні умови життя продують у глобалізованому світі багато нових викликів і загроз, що перешкоджають прогресивному розвитку профспілкового руху.

На думку С.М. Капліна, серед сучасних тенденцій, що впливають (переважно негативно) на розвиток профспілкового руху, слід зазначити такі, як:

1) скорочення чисельності профспілкового руху та зниження ефективності діяльності профспілок в процесі захисту соціальних та трудових прав працівників;

2) зниження кредиту довіри до профспілок з боку працівників;

3) зниження соціальної відповідальності з боку як роботодавців, так і профспілок перед працівником;

4) застаріла нормативно-правова база;

5) вплив глобалізації на послаблення ефективності профспілкового руху;

6) структурні зміни в сфері соціально-трудових відносин та запровадження нетипових форм зайнятості;

7) усунення профспілок від сфери прийняття важливих державно-владних рішень та небажання влади дослухатись до профспілкових ініціатив;

8) реструктуризація профспілок шляхом об'єднання на міжнародному рівні;

9) профспілковий плюралізм;

10) підвищення рівня трудової міграції; 11) кліматичні зміни [4, с. 4-5].

Щодо послаблення профспілкового руху в Україні, то варто зазначити, що за результатами Заключного моніторингу програми «Глобальна трудова програма: Україна», яка проводилася за період з 2016 по 2022 рр. під егідою Конфедерації Вільних профспілок

України в інтересах Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за підтримки USAID, були виявленні наступні причини послаблення профспілкового руху на національному рівні такі, як:

1) необізнаність працівників про механізми захисту профспілок;

2) гіг-економіка і платформна економіка не охоплені профспілковим рухом і потребують широкої залученості громадськості та стейкхолдерів до публічних адвокаційних компаній, які сприятимуть ухваленню відповідних законодавчих політик, покликаних унормувати цю сферу; 3) обмеження прав профспілок в умовах дії воєнного стану [5].

Можна було б ще додати до цього документу й таку причину послаблення профспілок в Україні, як зменшення їх фінансових і майнових ресурсів через намагання держави вилучити майно профспілок (санаторно-курортні-комплекси, готелі й ін.) у судовому порядку на користь держави внаслідок правової невизначеності правонаступництва майна загальносоюзних громадських об'єднань (організацій) колишнього Союзу РСР.

Але попри те, що профспілки в багатьох сферах є ослабленими, вони продовжують бути важливою силою в економіці, в сфері соціального діалогу і на ринку праці.

У контексті цього дослідження необхідно дослідити декілька основних причин послаблення профспілкового руху будь-якого рівня, глобального чи національного, та визначити шляхи їх подолання, у тому числі удосконалення чинного законодавства про діяльність профспілкових організацій, їх статутів.

Першою такою причиною, на нашу думку, є низький рівень залученості рядових членів профспілкових організацій, особливо нових, до профспілкової роботи та зростання їх плинності (відмови від членства) через це.

Це питання достеменно було вивчено колишнім президентом німецької конфедерації профспілок Р. Гофманном у його роботі "Профспілки в Європейському Союзі: збирання осколків неоліберального виклику" (2023) [6].

На думку Р. Гофманна активні й нові рядові члени профспілки є внутрішнім ресурсом, який ще не повністю вивчений профспілками, і який буде бажаним для використання у часи ще більшого послаблення профспілок.

Які давати громадські завдання таким членам профспілок – питання залишається відкритим, оскільки характер таких завдань залишається й досі невизначеним. Які потрібні для цих завдань зусилля і навички від активістів і новачків також ще достеменно не з'ясовано. Проте є вже розуміння, що при виконанні завдань слід враховувати різноманітність членів профспілкових організацій. Крім того, завдання мають бути звичайними та відчутними, щоб уявні перешкоди для участі в профспілці були якомога меншими. В ідеалі вони мали б продемонструвати цінність участі в профспілках іншим членам і працівникам, які не є членами профспілок. Потім невеликі завдання можна було б включити в стратегію поступового поглиблення участі членів на основі більш складних завдань. Такий підхід залучення до профспілок вимагає нової внутрішньої політики узгодженості, координації та керування.

По-перше, така політика не повинна бути спрямована виключно на молодих членів профспілок. Інакше кажучи, було б неправильно апріорі виключати їхніх старших колег із політики збільшення участі в профспілках.

По-друге, оскільки плинність членів є особливо значною в перші роки членства в профспілці, визначення пріоритетів у цей період має вирішальне значення, хоча «новачки» в профспілці статистично суттєво не відрізняються у своїй готовності виконувати невеликі профспілкові завдання порівняно з тими, хто є членами профспілки довший термін членства.

По-третє, політика утримання має бути різноманітною, а не лише спрямованою на збільшення кількості членів профспілок; члени, які виявляють менший інтерес до профспілкової роботи, звичайно, також потребують уваги. Позитивне пропрофспілкове ставлення та інституціоналізоване представництво на робочому місці мають велике значення, тоді як пропрофспілкова соціалізація здається менш важливою. Активне залучення

членів до профспілки краще підкріплюється сформульованим політичним баченням її лідерів та довгостроковими цілями.

Отже, видається необхідним передбачити певний перелік таких завдань для рядових членів профспілки і "новачків" у статуті профспілкової організації, можливо треба розробити відповідні методичні рекомендації, де б був передбачений перелк таких завдань або напрями залучення таких членів профспілки в залежності від їх інтересів, професійної діяльності і навіть хобі.

Другим важливим питанням в ефективнй діяльності будь-якої профспілки є її благополучне фінансове і майнове становище. Розглянемо конкретну проблему на прикладі кейсу в нашій країні.

В незалежній Україні відчувається постійний тиск від держави з метою вилучити майно профспілок, насамперед, що належать Федерації профспілок України (санаторно-курортні комплекси, готелі й ін.) у судовому порядку на користь держави внаслідок правової невизначеності правонаступництва майна загальносоюзних громадських об'єднань (організацій) колишнього Союзу РСР.

Наразі у Верховній Раді України зареєстровані два законопроєкти № 6320 від 18.11.2021 і № 6321 (за ініц. Президента України В.О. Зеленського), відповідно до яких майно профспілок може бути визнане державним. Розгляд цих законопроєктів під час існування високого рівня корупції в нашій державі, нездатності державою ефективно управляти майном викликають у суспільства гострий резонанс. На наш погляд, Федерація профспілок України в цьому питанні не впорається наодинці. Ця організація нещодавно стала членом Міжнародної конфедерації профспілок, членом якої вже давно є Конфедерація Вільних профспілок України. Важливо об'єднати зусилля у питанні збереження профспілкової власності цих двох найбільш впливових на національному рівні організацій, погоджуючи завчасно питання можливостей у майбутньому сумісного використання цього майна. Цінними були б поради, публічна реакція на цю ситуацію і Міжнародної конфедерації профспілок.

Таким чином, виявлені проблеми послаблення профспілкового руху на глобальному і національному рівнях чисельні, різні за змістом і характером. Деякі з них можна подолати удосконалюючи організаційно-правову діяльність профспілкових організацій будь-якої країни світу (насамперед, щодо залучення рядових активістів і «новачків»). Деякі причини послаблення профспілкового руху на національному рівні, особливо щодо майнового положення, притаманні тільки для певної країни або групи країн, що колись були історично пов'язані із радянським минулим.

Список використаних джерел:

1. Що таке ВПФ? Publication of the Central Offices of the World Federation of Trade Unions. 2015. URL: http://surl.li/sothk
2. Заява Міжнародної конфедерації профспілок щодо війни проти України. 01.03.2023. Офіційний сайт Профспілки працівників освіти і науки України. URL: http://surl.li/sothx
3. Безпечне та здорове робоче середовище – основний принцип і основне право у світі праці, що має першорядне значення для гідної праці. Міжнародне бюро праці. 2022. URL: http://surl.li/sotiq
4. Каплін С.М. Конституційно-правове забезпечення діяльності професійних спілок в Україні у контексті зарубіжного досвіду. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ, 2021. URL: http://surl.li/sothb
5. Результати заключного моніторингу програми «Глобальна трудова програма: Україна». 2016-2022. URL: http://surl.li/sotgu
6. Гофманн Р. Профспілки в Європейському Союзі: збирання осколків неоліберального виклику. Робота. Суспільство / за ред. Веддінгтона Д., Мюллера Т., Вандале К. 2023. 1184 с.

УДК 349 (477)(075)
orcid.org/ 0000-0002-9118-6562

УКРАЇНСЬКА ТРУДОПРАВОВА ПАРАДИГМА ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ

Чернега Віталій Миколайович,
професор кафедри приватного права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана,
доктор юридичних наук, доцент, e-mail: vitalii.cherneha@kneu.edu.ua

Переважні права були предметом приватноправових (цивільно-правових і сімейно-правових) наукових розвідок, авторами яких є І. Я. Бабецька, В. В. Боднар, С. В. Клименко, Л. В. Красицька, В. І. Крат, В. М. Чернега, С. І. Шимон та ін. Чільне місце в системі трудових прав посідають переважні права, що встановлені законодавством про працю. Однак нині стан дослідження таких трудових прав є таким, що вимагає спеціальної уваги в українському академічному середовищі.

Метою наукової праці є створення української трудоправової парадигми переважних прав.

В українській науці трудового права переважні права резонно окреслити як пріоритетно встановлені законодавцем можливості на залишення на роботі під час вивільнення працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, а також на укладення трудового договору у разі поворотного прийняття на роботу.

До ст. 42 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпПУ), що має назву «Переважне право на залишення на роботі при вивільненні працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці», 14 разів вносилися зміни, зокрема: відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю Української РСР» від 19 травня 1989 року; згідно із Законом Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю Української РСР при переході республіки до ринкової економіки» від 20 березня 1991 року; відповідно до Закону України «Про доповнення статті 42 Кодексу законів про працю України» від 16 грудня 1993 року; згідно із Законом України «Про внесення змін і доповнень, що стосуються трудового договору, до Кодексу законів про працю України» від 19 січня 1995 року; відповідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності» від 28 лютого 1995 року; згідно із Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю України» від 5 липня 1995 року; відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань мобілізації та соціального захисту громадян України, які підлягають звільненню з військової служби під час особливого періоду або у зв'язку з оголошенням демобілізації» від 18 березня 2015 року; згідно із Законом України «Про внесення зміни до статті 42 Кодексу законів про працю України щодо захисту трудових прав працівників» від 6 квітня 2017 року; відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19 грудня 2017 року; згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності та деяких інших осіб» від 22 травня 2018 року; відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту окремих категорій осіб із числа жертв нацистських переслідувань та політичних репресій» від 18 вересня 2018 року; згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» від 30 березня 2021 року; відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 24 березня 2022 року;

згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування місцевої та добровільної пожежної охорони» від 16 листопада 2022 року. Український законодавець установлює, що під час скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці (ст. 42 КЗпПУ). Однак за наявності рівних умовах продуктивності праці і кваліфікації перевага в залишенні на роботі надається:

1) сімейним – *при* наявності двох і більше утриманців;

2) особам, в сім'ї яких немає інших працівників з самостійним заробітком;

3) працівникам з тривалим безперервним стажем роботи на *даному* підприємстві, в установі, організації;

4) працівникам, які навчаються у *вищих і середніх спеціальних учбових закладах* без відриву від виробництва;

5) учасникам бойових дій, постраждалим учасникам Революції Гідності, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, а також особам, реабілітованим відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», із числа тих, яких було піддано репресіям у формі (формах) позбавлення волі (ув'язнення) або обмеження волі чи примусового безпідставного поміщення здорової людини до психіатричного закладу за рішенням позасудового або іншого репресивного органу;

6) авторам винаходів, корисних моделей, промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій;

7) працівникам, які дістали на *даному* підприємстві, в установі, організації трудове каліцтво або професійне захворювання;

8) особам з числа депортованих з України, протягом п'яти років з часу повернення на постійне місце проживання до України;

9) працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, – протягом двох років з дня звільнення їх зі служби;

10) працівникам, яким залишилося менше трьох років до настання пенсійного віку, *при* досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат;

11) працівникам, які є членами пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони не менше року [1].

Чинна редакція ст. 42 КЗпПУ вимагає оновлення, зважаючи на таке. Щонайперше, викладення законодавчих приписів має корелюватися з чинним українським правописом.

По-друге, мають бути надіслані в термінологічний архів «вищі і середні спеціальні учбові заклади», оскільки така термінологія не фігурує в чинному законодавстві України про освіту.

Перевага в залишенні на роботі може надаватися також іншим категоріям працівників, якщо це передбачено законодавством України.

Трансформувалася двічі (зокрема: згідно із законами України «Про внесення змін і доповнень, що стосуються трудового договору, до Кодексу законів про працю України» від 19 січня 1995 року, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1 липня 2022 року) редакція ст. 42^{-1} КЗпПУ, що має назву «Переважне право на укладення трудового договору у разі поворотного прийняття на роботу». Так, відповідно до ст. 42^{-1} КзпПУ працівник, з яким розірвано трудовий договір з підстав, передбачених п.1 ч. 1 ст. 40 (крім випадку ліквідації підприємства, установи, організації), п. 6 ч. 1 ст. 41 КЗпПУ, протягом одного року має право на укладення трудового договору у разі поворотного прийняття на роботу, якщо роботодавець проводить прийняття

на роботу працівників аналогічної кваліфікації. Переважне право на укладення трудового договору у разі поворотного прийняття на роботу надається особам, зазначеним у ст. 42 КЗпПУ, та в інших випадках, установлених колективним договором.

Наступні наукові пошуки мають бути присвячені переважним правам як об’єктам трудоправової класифікації.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон №322-VIII від 10.12.71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

УДК 349.2

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК ЄДИНОГО КОДИФІКОВАНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Сайнецький Олег Павлович,
доктор юридичних наук

В Україні наразі спостерігається важливий період у своїй історії, де ключовими факторами є євроінтеграція, військовий стан і складна економічна ситуація. Прийняття Соціального кодексу є актуальним та складним правовим викликом, який потребує глибокого аналізу та обгрунтованих рішень. В контексті інтеграції до європейських стандартів та сприйняття нових реалій, визначення соціально-правових засад стає ключовим завданням для забезпечення стабільності та розвитку країни. Необхідність узгодження законодавства з міжнародними стандартами також важлива. Прийняття єдиного Соціального кодексу може позитивно вплинути на життя громадян, підвищити соціальну відповідальність держави та сприяти соціальному розвитку України в умовах непередбачуваності.

Отже, у контексті сучасних викликів, які стоїть перед Україною, прийняття Соціального кодексу стає стратегічно важливим кроком. Реформування системи соціального захисту та адаптація до складних умов у країні є нагальним завданням. Це може сприяти підвищенню соціального благополуччя громадян і забезпечити подальший розвиток нації.

Заява прем'єр-міністра Дениса Шмигаля про доцільність розробки та прийняття Соціального кодексу в Україні відображає усвідомлення важливості сучасних викликів у сфері соціального захисту та потребу у вдосконаленні законодавства для подолання складних життєвих обставин. Це свідчить про прагнення уряду забезпечити гарантований рівень соціального захисту громадян та відповідність національного законодавства міжнародним стандартам [1].

Прийняття Соціального кодексу може сприяти упорядкуванню системи соціального захисту, забезпечити більшу ефективність та доступність соціальних послуг, а також підвищити рівень соціальної відповідальності держави перед своїми громадянами. Такий крок є стратегічно важливим для підтримки соціального розвитку країни в умовах непередбачуваності та нестабільності.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом встановлює важливий механізм гармонізації українського законодавства з нормами ЄС, включаючи сферу соціального захисту. Прийняття Соціального кодексу України стає стратегічно важливим кроком у цьому процесі, що дозволить Україні наблизитися до європейських стандартів у сфері соціального захисту.

Враховуючи введення військового стану з 24 лютого 2022 року, стає очевидною актуальність та необхідність прийняття Соціального кодексу. У період воєнного стану населення має підвищені потреби у соціальному захисті через втрату роботи, житла та доступу до медичної допомоги. Прийняття Соціального кодексу дозволить оперативно та ефективно реагувати на ці потреби та забезпечити соціальний захист для всіх категорій громадян, особливо тих, хто є слабо соціально захищеними.

Такий крок є важливим для забезпечення стабільності та соціального благополуччя населення України в умовах воєнного стану і вирішення соціальних проблем, з якими стикається країна.

Тенденцію до утворення єдиного нормативно-правового акта у сфері соціального захисту населення. Ця тенденція обумовлена кількома факторами, включаючи прагнення до створення більш системного та узгодженого законодавства, а також потребу в гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема у контексті євроінтеграції. Попередні спроби розробки єдиного кодифікованого акта у цій сфері свідчать про постійний інтерес до цього питання, хоча ці спроби не завершилися успішним прийняттям закону. Проте, потреба в такому кодифікованому акті залишається актуальною

та важливою, особливо в умовах сучасних викликів, таких як соціально-економічні труднощі та військовий стан. Наведене підкреслює значення розробки та прийняття єдиного нормативно-правового акта у сфері соціального захисту населення для подальшого розвитку українського суспільства.

Підсумовуючи вищевказані обставини, можна зробити висновок, що прийняття Соціального кодексу України відкладається через ряд складних факторів. Політична нестабільність у країні ускладнює процес ухвалення будь-яких значущих законодавчих актів, включаючи Соціальний кодекс. Економічна криза та нестача ресурсів також створюють перешкоди для розробки та прийняття такого закону, оскільки це вимагає значних фінансових і людських витрат. Недостатня інформованість суспільства щодо необхідності прийняття Соціального кодексу також ускладнює його ухвалення. Однак важливо звернути увагу на ці проблеми та шукати шляхи їх подолання для того, щоб забезпечити ефективний соціальний захист громадян та покращити їхнє життя

Незважаючи на складнощі, які перешкоджають прийняттю Соціального кодексу України, існують об'єктивні підстави для оптимізму та впевненості в його майбутньому прийнятті. Необхідність такого кодексу є очевидною, оскільки він дозволить систематизувати законодавство у сфері соціального захисту, підвищити ефективність цієї системи та забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Прийняття Соціального кодексу стане важливим кроком для забезпечення соціального захисту громадян та покращення їхнього життя. Це відображає не лише потребу країни у вдосконаленні соціальної політики, а й бажання уряду відповідати на сучасні виклики та створювати сприятливі умови для розвитку суспільства. Таким чином, перспектива прийняття Соціального кодексу України є важливим кроком у напрямку побудови справедливого та ефективного системи соціального захисту населення.

Прийняття Соціального кодексу України може відіграти важливу роль у полегшенні умов для людей у період військового стану, особливо для тих, хто є слабо соціально захищеним. Перш за все, це сприятиме упорядкуванню законодавства у сфері соціального захисту, що зробить доступ до соціальних послуг більш прозорим та доступним для громадян. Крім того, Соціальний кодекс може передбачати посилення соціальних гарантій для цієї категорії населення, наприклад, шляхом надання додаткових виплат, пільг та компенсацій. Нові соціальні заклади та служби, передбачені в кодексі, також можуть допомогти розширити доступ до соціальних послуг для слабо захищених людей. В цілому, прийняття Соціального кодексу в умовах військового стану визначається як крок у напрямку забезпечення соціального захисту та підтримки найбільш вразливих верств населення в період нестабільності та кризових ситуацій.

Також Соціальний кодекс України може допомогти людям в умовах військового стану, які слабо соціально захищені, щодо: 1) забезпечення виплат пенсій, соціальних допомог та інших соціальних виплат для людей, які втратили роботу, житло або інші джерела доходу внаслідок військових дій; 2) забезпечення безкоштовного медичного обслуговування для людей, які постраждали внаслідок військових дій; 3) забезпечення доступу до освіти та інших соціальних послуг для дітей, які втратили батьків або були змушені залишити свої домівки.

За останні роки Україна зазнала значних змін у політичній ситуації, спричинених військовим конфліктом на сході країни та загостренням внутрішньополітичних конфліктів після повномасштабного вторгнення Росії. Ця складна ситуація вимагає швидкого та ефективного вирішення питань соціального захисту населення. Одним з факторів, які впливають на актуальність прийняття Соціального кодексу України, є необхідність створення єдиного кодифікованого нормативно-правового акта у сфері соціального захисту. Оптимізація та уніфікація законодавства у цій сфері дозволить зменшити бюрократію, спростити процедури отримання допомоги та підтримки для громадян, а також запобігти можливим корупційним ризикам.

Додатково, враховуючи складну політичну ситуацію у країні, прийняття Соціального кодексу може сприяти консолідації суспільства, забезпеченню соціальної стабільності та захисту прав громадян у умовах внутрішнього конфлікту. Таким чином, враховуючи усе вищезазначене, прийняття Соціального кодексу України стає нагальною потребою для забезпечення соціального захисту населення та зміцнення соціальної справедливості в умовах складної ситуації у країні.

Список використаних джерел:

1. В Україні планують розробити Соціальний кодекс: що це означає URL HYPERLINK "https://prm.ua/v-ukraini-planuiut-rozrobyty-sotsialnyy-kodeks-shcho-tse-oznachaie/" https:// prm.ua/ v-ukraini-planuiut-rozrobyty-sotsialnyy-kodeks-shcho-tse-oznachaie/ (дата звернення: 12.01.2023)
УДК 349.2
orcid 0000-0002-5025-1858

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Вєтухова Ірина Анатоліївна,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук, доцентка, e-mail: ivetuhova62ukr.net@ukr.net

1. Соціальна відповідальність роботодавця має важливе значення у відносинах з найманими працівниками. Згідно ст. 1 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» роботодавець – юридична особа (підприємство, установа, організація) або фізична особа – підприємець, яка в межах трудових відносин використовує працю фізичних осіб. Відомо, що законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами (ч. 1 ст. 3 Кодексу законів про працю України) (далі КЗпП). Уточнимо, що дане дослідження присвячено питанням соціальної відповідальності роботодавця недержавної форми власності. Необхідно зазначити, що поняття «соціально відповідальний бізнес» наведене у розділі «Проблема, яка потребує розв'язання» Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [1] й відповідно визначає відповідальну поведінку суб'єктів господарської діяльності за вплив їх рішень і дій на суспільство, навколишнє природне середовище, яка сприяє сталому розвиткові суспільства, зокрема забезпеченню добробуту населення; враховує очікування суб'єктів господарської діяльності та суспільства; відповідає законодавству і міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність суб'єкта господарської діяльності. Як зазначено, основними напрямами розвитку соціально відповідального бізнесу, що реалізуються суб'єктами господарської діяльності на добровільних засадах, є: **у сфері зайнятості населення:** створення нових робочих місць; співпраця із суб'єктами освітньої діяльності з метою підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників, підвищення рівня професійної підготовки здобувачів освіти; **у розвитку трудових відносин:** налагодження діалогу з профспілковими організаціями, сприяння укладенню колективних договорів; забезпечення об'єктивності оцінки професійних якостей і розміру винагороди за добросовісне та результативне виконання професійних обов'язків працівників; створення можливостей для забезпечення зайнятості молоді та полегшення доступу працівників до здобуття освіти; створення безпечних та ергономічних умов праці, проведення оздоровчих та культурних заходів; впровадження сучасних систем управління безпекою та гігієною праці; формування переліку соціальних гарантій, зокрема щодо медичного страхування працівників з метою стимулювання трудової активності; сприяння працевлаштуванню працівників суб'єкта господарської діяльності, звільнених внаслідок реорганізації; формування корпоративної культури. Розв'язання проблеми крім інших також є підвищення рівня знань працівників з питань соціальної відповідальності. Зазначено також, що суб'єкти господдарської діяльності, дотримуючись стандартів і принципів соціально відповідального бізнесу, мають запроваджувати **високі стандарти трудових відносин,** забезпечуючи додатковий захист працівників, створення належних умов праці, що позитивно впливатиме на ключові інтереси працівників [там само]. Як бачимо, вказані положення безпосередньо мають відношення до трудових правовідносин.

2. Аналіз наукової та навчальної літератури з питань соціальної відповідальності бізнесу свідчить про те, що питаннями цього явища займаються, в основному, фахівці у галузі економіки, соціології, психології у сфері праці. Публікацій, присвячених правовому регулюванню соціальної відповідаль-ності бізнесу у трудових правовідносинах є невелика кількість. На наш погляд це є неправильним і тому спробуємо виправити це. Уточнимо,

працівники недержавних підприємств та роботодавці є основними суб'єктами економіки. Відносини між ними побудовані таким чином, що з однієї сторони, вони в силу економічних причин не можуть існувати один без одного, а з іншої їм одночасно складно співпрацювати між собою. Відомо, найманий працівник є менш захищений перед роботодавцем у трудовій діяльності й більш залежний від нього. А роботодавець, у свою чергу, є більш потужною стороною у трудових відносинах тому що організовує роботу підприємства, його діяльність і т.ін. Загальновідомим фактом є те, що метою роботодавця є зайняття господарською діяльністю, під якою слід розуміти діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва й котра спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Зазначимо, господарська діяльність може провадитись тільки за участю конкретних людей, виконавців, якими в тому числі, є наймані працівники. Зрозуміло, що наявність потужної матеріально-технічної бази, виробничих приміщень, обладнання, засобів виробництва та іншого нічого не будуть значити для роботодавця без найманих працівників. Представники бізнесу добре розуміють, що без конкретних виконавців їх бізнес втрачає сенс й також те, що кваліфіковані працівники, які добросовісно, професійно грамотно, належним чином виконують свої трудові обов'язки, є скарбом підприємства. Інколи можна почути висловлення представників бізнесу про те, «що нема необхідності створювати для найманих працівників багато пільг та надавати певні гарантії», «КЗпП встановлює занадто багато положень, які направлені на захист трудових прав найманих працівників», «працівники отримують заробітну плату за свою роботу й цього абсолютно достатньо» й тому подібне. Вважаємо такий підхід окремих підприємців прикрим й таким, що не відповідає розумінню ними сутності терміну «соціально відповідальний бізнес». Науковці звертали увагу на те, що світовий досвід сформував наступні критерії, що дозволяють визначити підприємство (організацію) як соціально відповідальне: сумлінна сплата податків, виконання вимог міжнародного, державного, регіонального законодавства; виробництво та реалізація якісної продукції; реалізація корпоративних програм підвищення професіоналізму співробітників; реалізація корпоративних програм з охорони та зміцнення здоров'я співробітників; реалізація корпоративних програм морального стимулювання персоналу; реалізація благодійних та спонсорських проектів; участь у формуванні позитивної громадської думки про бізнес. Звернемо увагу на те, що вказані критерії слід віднести до господарської діяльності підприємства, й тільки положення щодо реалізації корпоративних програм морального стимулювання персоналу стосується найманих працівників.

3. Слід зазначити, що трудові відносини у контексті соціальної відповідальності є пріоритетними для більшості українських підприємств. Як було наголошено, соціальна відповідальність бізнесу – це концепція діяльності господарюючих суб'єктів, що дозволяє поєднувати соціальні та екологічні аспекти і враховувати їх у процесі добровільної взаємодії з зовнішнім та внутрішнім середовищем своєї діяльності. У розумінні соціальної відповідальності бізнесу необхідно виділити наступні позиції: підприємці схильні розуміти соціальну відповідальність через сумлінну сплату податків, дотримання законів, своєчасну виплату заробітної плати працівникам. Така позиція аргументується тим, що податкові відрахування і робочі місця мають вагоме значення для суспільного розвитку, що в кінцевому випадку забезпечує прозорість фінансових потоків у веденні господарської діяльності. Наймані працівники соціальну відповідальність розуміють як соціальну політику підприємства, відповідальність роботодавця щодо колективу співробітників. Така позиція пояснюється існуванням солідарності і співіснування суб'єктів соціально-трудових відносин, підвищення продуктивності праці за рахунок високої мотивації, доброзичливості працівників, що у свою чергу впливає на збільшення ємності споживчого ринку й відповідно зростання прибутку бізнесу.

4. На наш погляд основні напрямки соціальної відповідальності бізнесу у трудових правовідносинах полягають в наступному: дотримання трудового законодавства, в тому числі, забезпечення здорових та безпечних умов праці; гідна оплата праці, що забезпечує

підвищення рівня життя працівників на основі зростання продуктивності праці, використання мотиваційних форм оплати, участь найманих працівників у розподілі прибутку; дотримання прав трудящих в галузі соціально-трудових відносин, соціальний діалог, гарантія свободи діяльності профспілок; забезпечення зайнятості працюючих шляхом збереження існуючих та створення нових робочих місць; розвиток людського капіталу шляхом підвищення освітнього рівня та професійної підготовки кадрів; впровадження «виробничої демократії» через залучення до участі в управлінні підприємствами акціонерів і найманих працівників, продаж акцій працівникам підприємств, включення найбільш авторитетних їх представників до складу правління та ревізійної комісії акціонерного товариства; надання працівникам різноманітних соціальних послуг, передусім у сфері охорони здоров'я, відпочинку, дозвілля; участь у програмах медичного, соціального і пенсійного страхування; створення сприятливого морально-психологічного клімату у колективі.

5. Наприкінці слід зазначити, що представники бізнесу, в основному, проводять свою господарську діяльність з врахуванням певних соціальних напрямків у трудових правовідносинах. Однак слід констатувати також й про наявність окремих недоліків при застосуванні ними норм трудового законодавства. Вважаємо, що наукові дослідження й відповідні пропозиції будуть враховані підприємцями й направлені на розуміння ними змісту й якості соціальної відповідальності у трудових правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р] / *Офіційний вісник України* від 21.02.2020 р. № 14. С.199. Ст. 578.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-7217-7329

ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄС: БРАТИ ПРИКЛАД ЧИ НИМ БУТИ?

Гоц-Яковлєва Ольга Василівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: o_gots@ukr.net

З підписанням у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС розпочався шлях нашої держави до Європейського Союзу. З того часу почалася, між іншим, і робота з приведення національного законодавства, зокрема й трудового, до міжнародних стандартів.

Але в прагненні до вступу до ЄС не вбачається доцільним «механічно» копіювати європейські правові норми й збуватися всього того, що напрацьовано нашою наукою та практикою. Так, вже достатньо довгий час український законодавець намагається прийняти Трудовий кодекс, доповнивши його, зокрема, нормами, які б більшою мірою, ніж зараз, захищали б інтереси роботодавців. Оскільки, як дехто вважає, чинний Кодекс законів про працю України містить здебільшого гарантії для працівників. Та мабуть недарма ми й досі не маємо нового кодексу. Бо неможливо збільшити обсяг гарантій одній стороні трудових правовідносин, зберігши наявні гарантії іншій стороні. Адже, перефразувавши відомий вислів, якщо десь прибуде, то комусь убуде. Пересвідчитися в дії даного принципу можемо, звернувшись до національного законодавства країн Європейського союзу. Так, проаналізувавши норми Трудового кодексу Словаччини, яка, до речі, є членом ЄС з 2004 року, можемо побачити дещо знижений рівень гарантій для працівників, порівняно з КЗпП України.

Наприклад, за нашим кодексом трудовий договір може бути розірваний з ініціативи роботодавця у випадку встановлення невідповідності працівника займаній посаді, на яку його прийнято, або виконуваній роботі протягом строку випробування (п. 11 ч. 1 ст. 40 КЗпП) [1]. Тобто підставою для звільнення за результатами випробування може бути саме невідповідність працівника посаді, на яку він прийнятий, що й зазначив Верховний Суд України, вирішуючи справу № 755/12037/17 [2]. Звідси можна допустити, що для звільнення за даною підставою повинні бути належні докази, які би підтверджували невідповідність працівника займаній посаді. Виходячи з цього доходимо висновку, що, хоча для звільнення у зв'язку з непроходженням випробувального терміну встановлений спрощений порядок, роботодавець все одно зобов'язаний аргументувати підстави такого звільнення.

В Трудовому кодексі Словаччини також передбачене встановлення випробувального терміну при прийнятті на роботу. Але, на відміну від КЗпП України, у ньому прямо закріплене право роботодавця звільнити працівника у цей час без пояснення причин: «§ 72 Звільнення з роботи під час випробувального терміну

(1) Під час випробувального терміну роботодавець і працівник можуть письмово розірвати трудові відносини з будь-якої причини або без зазначення причини, якщо далі не передбачено інше» [3].

Якщо порівняти українського та словацького роботодавця, то, звісно ж, словацькому легше позбутися працівника, який йому з якихось причин не підійшов. Але чи можна в даному випадку говорити про достатній рівень забезпечення прав словацьких працівників? Навряд чи.

Не менш цікавою є законодавчо закріплена дискримінація за ознакою віку при встановленні тривалості відпусток: «§ 103 Основна тривалість відпусток

1) Основна тривалість відпустки становить не менше чотирьох тижнів.

2) Відпустка працівника, якому на кінець відповідного календарного року

виповниться 33 роки… становить не менше п'яти тижнів».

І, незважаючи на ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інші міжнародні акти щодо заборони будь-яких проявів дискримінації, норма про різну тривалість відпусток і досі наявна в словацькому ТК [4].

Формально українське законодавство теж містить два варіанти тривалості відпусток в залежності від віку: «Щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору.

Особам віком до вісімнадцяти років надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день» (ст. 75 КЗпП). Але зрозуміло, що така диференціація викликана турботою про здоров'я неповнолітніх. А чим викликана різниця в словацькому законодавстві – важко сказати.

Також привертає увагу норма про встановлення роботодавцем так званої колективної відпустки у випадках, коли необхідність її встановлення викликана виробничими причинами (наприклад, завод не має замовлень): «§ 111

(2) Роботодавець за погодженням з представниками працівників може встановити колективну відпустку, якщо це необхідно з виробничих причин».

Що стосується строків виплати заробітної плати, то тут теж є відмінності між кодексами, які аналізуються. Так, ст. 115 КЗпП України встановлює правило, згідно з яким «заробітна плата виплачується працівникам регулярно в робочі дні у строки, встановлені колективним договором або нормативним актом роботодавця, погодженим з виборним органом первинної профспілкової організації чи іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом, але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата».

Словацький же законодавець не зобов'язує роботодавця здійснювати виплату заробітної плати два рази на місяць: «§ 129 Заробітна плата

(1) Заробітна плата виплачується за місяць не пізніше кінця наступного календарного місяця, якщо інше не встановлено колективним або трудовим договором», що викликає певні незручності для працівника.

Як бачимо з наведеного, європейське національне законодавство не завжди ідеальне. А в дечому і значно поступається українському, зокрема щодо трудових гарантій. Тому Україні варто не лише слухати вказівки щодо зміни законодавчої бази, а й заявляти про свої напрацювання і здобутки і, можливо, самій бути для когось прикладом в законодавчій сфері.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України. Закон України № 322-VIII від 10.12.71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

2. Рішення Верховного Суду України у справі № 755/12037/17 від 08.11.2017. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/70537108

3. Zákonník práce. Zákon z 2. júla 2001. URL: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/311/#predpis.cast-stvrta

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

УДК 349.2
orcid.org/0000 00028517 9876

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН

Киян Володимир Якович,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: kiyan130869@gmail.com

Бажання України рухатися європейським, демократичним шляхом розвитку та будувати правову, соціально-орієнтовану державу з гарантованими конституційними правами та свободами людини і громадянина привели до цілої низки змін у соціально-економічних, політичних, демографічних та правових аспектах. Усе це триває уже понад 10 років з того моменту, коли Україна вирішила змінити демократичні цінності і обрати європейський шлях розвитку. Сучасні євроатлантичні процеси у державі, довгострокові перспективи прийняття Трудового кодексу України, умови воєнного стану, усе це обумовлює актуальність перегляду діючого трудового законодавства в цілому та врегулювання механізму укладання трудового договору, зокрема.

В умовах російської збройної агресії проблеми правового регулювання трудових відносин не перестали бути актуальними і потребують особливої кореляції, обумовленими умовами сьогодення. Сьогодні від належного врегулювання форми та порядку укладання трудового договору залежить подальший соціально-правовий статус працівника, його законність перебування у трудових правовідносинах, а також гарантія та захист його прав у разі їх порушення.

Не враховуючи низку сучасних нормативно-правових змін до законодавства у тому числі і до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [1], останній залишається діючим, і навіть попри його архаїчність та ведення військових дій на території України не позбавляють останнього врегульовувати трудові відносини і зараз.

Не новина той факт, що сьогодні роботодавці з метою уникнення чи зменшення розміру сплати податків за використання найманої праці, приховування кількості працюючих на підприємствах, маніпулюють недосконалістю трудового законодавства, укладають правовідносини подібні до трудових, чим порушують як норми трудового законодавства так і права самих працівників.

На наш погляд, це стало можливим внаслідок відсутності імперативної норми у КЗпП України, а саме ст. 24 [1] де зазначено, що трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі. І саме такий підхід законодавця надає можливість до зловживань з боку роботодавця. Адже, якщо є неоднозначність норми кодексу, то відповідно така норма не може вважатися імперативною і застосовуватиметься на суб'єктивний розгляд роботодавця. Адже сам вираз, «як правило», передбачає і не обов'язковість виконання цієї норми.

Однак варто відзначити, що законодавець передбачив обов'язкову письмову форму трудового договору для певної категорії працівників. Проте, вважаємо, що цей перелік є обмеженим, а окремі положення можуть бути неоднозначними, що ускладнює практичне застосування закону. Наприклад, пункт 7 статті 24 КЗпП України зобов'язує використання письмової форми тільки у випадках, передбачених законодавством України. Однак знайти повний перелік цих випадків може бути важким завданням для особи, яка має намір захистити свої права шляхом укладення письмового договору.

Якщо у попередніх редакціях ст. 21 КЗпП України передбачалося, що трудовий договір є угода між працівником і роботодавцем про виконання ними своїх обов'язків з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, то у редакції Закону України від 30.03.2020 №540 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на

забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» зазначену норму уже прибрали. Про те вважаємо, що дана норма повинна носити тимчасовий характер і її доцільно залишити у перспективному законодавстві з метою зменшення підстав до зловживань сторонами договору.

Також внесення змін до законодавства через епідеміологічну ситуацію в країні і у подальшому через військову агресію спонукали до появи нових форм та видів трудового договору. Так ст. 21 КЗпП України доповнилася режимом спрощеного регулювання трудових відносин, який визначено главою ІІІ-Б КЗпП України [1]. Цей режим може бути застосований до трудових відносин, що виначені у ст. 49^5 і виникають у таких випадках: а) між працівником і роботодавцем, який є суб'єктом малого або середнього підприємництва згідно з законом та має середньою кількістю працівників за звітний період (календарний рік) не більше 250 осіб; б) між роботодавцем та працівником, заробітна плата якого за місяць перевищує вісім розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом. Робота з таким режимом передбачає можливість встановлення індивідуальних умов праці працівника безпосередньо у трудовому договорі, що позитивно відобразиться на взаємності сторін.

Також доповнено норму ст 21^1 КЗпП України щодо трудового договору з нефіксованим робочим часом, де визначено, що це особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов'язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням обумовлених умов оплати праці. При такому режимі робочого часу роботодавець самостійно встановлює потребу та графік призначення працівника на роботу, розмір роботи та узгоджує з працівником режим та тривалість робочого часу відповідно до умов, передбачених у трудовому договорі.

Нажаль, до цього часу ведуться політичні дискусії щодо оновлення трудового законодавства, і Україна так і не отримала сучасного Трудового кодексу, якого чекає роками. Усі подані розробки та проєкти не знаходили свого логічного завершення. Останнім часом було створено робочу групу з підготовки до проєкту Трудового кодексу України, яка складалася із народних депутатів, науковців, професіоналів, і перед якою була поставлена задача щодо підготовки проєкту кодексу до кінця листопада 2023 року. Наразі доопрацьований законопроект Трудового кодексу України від 08.11.2019. № 2410 [5], очікує уже на друге читання. Тому є сподівання, що питання дослідження проблематики трудових відносин у тому числі і щодо змін трудового договору зможе набути оновлення та вдосконалення.

З урахуванням перспектив прийняття Трудового кодексу України доцільно замітити, що питання саме письмової форми укладення трудового договору позитивно визначено уже на імперативному рівні відповідно до ст. 33 законопроекту. Це що на наш погляд, значною мірою поліпшить врегулювання існуючих прогалин у трудовому законодавстві та розширить можливості до появи нових форм трудового договору. Тому залишаються сподівання на те, що перспективне трудове законодавство врахувало існуючі прогалини і за умов прийняття, належним чином забезпечить дотримання прав та інтересів сторін трудового договору.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законі про працю від 10.12. 1971 №322 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2. Проект трудового кодексу від 08.11.2019 № 2410. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

УДК 349. 2: 331.103.1 / 057.4
orcid.org/0000-0003-3233-6310

РОЗКЛАД ЗАНЯТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Красюк Тетяна Василівна,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук, доцентка, e-mail: t.krasyuk8@gmail.com

Якість підготовки фахівців у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) багато в чому залежить від ефективності використання праці кожного члена науково-педагогічного колективу, що, у свою чергу, прямо пов'язано з рівнем організації навчального процесу. Локальним документом, за яким організаційно відбувається навчальний процес будь-якого ЗВО, є розклад занять.

Не виникає сумнівів, що якісний розклад визначає гарну організацію роботи всіх учасників освітнього процесу, зокрема викладачів. Саме він регламентує робочий час навчальної діяльності науково-педагогічного працівника, а отже, так чи інакше впливає на використання його інтелектуального потенціалу. На жаль, як видно з досвіду, не багато хто з викладачів може висловити цілковите задоволення розкладом своїх занять. Тож проблема створення оптимального розкладу є актуальною вже достатньо давно. Потреба її розв'язання важлива передусім тому, що раціональний та виважений розподіл навчальної роботи протягом робочого дня і робочого тижня дозволяє мати певний резерв часу для виконання не тільки навчальної, а й наукової, методичної, організаційної роботи. Процедура складання розкладу занять у ЗВО є невід'ємною частиною планування навчального процесу як основної діяльності будь-якого освітнього закладу.

Зауважимо, що в окремих закладах вищої освіти у локальних нормативних документах існують інструкції або положення щодо складання розкладу занять, але є ЗВО, де їх взагалі не існує. Наприклад, в Інструкції щодо складання розкладу занять одного з провідних ЗВО, у критеріях щодо складання зазначено наступне: «зважаючи на те, що робочий час науково-педагогічних працівників становить 36 годин на тиждень, у розкладі викладачів не рекомендується перевищувати 4 навчальні заняття на день (6 астрономічних годин дорівнює 8 академічним годинам)». Крім цього, в інструкції йдеться про те, що кількість лекцій з однієї дисципліни не може бути двох на день, а кількість практичних занять не більше двох на день. Вбачається, що завдяки таким документам, згідно з якими треба додержуватися певних положень, правил при складанні розкладу занять, зменшується негативний вплив суб'єктивного фактору і підвищується його якість.

Велике значення для належної організації виконання трудової функції науково-педагогічних працівників має встановлення оптимального режиму робочого часу і облік тривалості їх праці. Робочий час цієї категорії працівників закладів вищої освіти має свої особливості, які полягають у скороченій його тривалості, розподілі за видами діяльності, використанні, що зумовлено високим рівнем інтелектуального та емоційного напруження педагогічної праці. У ст.56 Закону України «Про вищу освіту» від 1липня 2014 р. № 1556-VII визначено, що робочий час науково-педагогічних працівників становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу) і включає виконання ними навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків [1].

Важливішою умовою вдосконалення організації праці виступає її нормування. Воно включає встановлення необхідних витрат праці (часу) на виконання робіт як окремими працівниками, так і колективами працівників, а також визначення на цій основі норм праці. Нормування праці впливає на всі аспекти навчального процесу, оскільки норми визначають

навантаження науково-педагогічних працівників, впливають на раціональне використання робочого часу і рівень дисципліни праці, сприяють установленню темпу і ритму роботи, лежать в основі визначення кількості працівників, розміру оплати їх праці тощо [2, с. 168].

Сьогодні, в умовах воєнного стану, переважна кількість науково-педагогічних працівників вимушена здійснювати свою трудову функцію дистанційно, за межами навчального закладу. Робота, на відстані від робочого місця, так би мовити, в домашніх умовах стала для науково-педагогічних працівників справжнім випробуванням: суттєво збільшилось навантаження; виникла необхідність опановувати і освоювати нові інформаційні технології навчання та адаптуватися до них; з'явились нові стресогенні фактори; звузились можливості для повноцінного відпочинку; виникла проблема діяльності в обмеженому просторі – робота, що називається, «в чотирьох стінах». Результатом цих обставин є емоційне виснаження викладача, коли відчувається постійна втома, брак сил та енергії, зникає задоволення та натхнення від улюбленої роботи, бракує часу для відновлення фізичних та моральних сил і часто приводить до погіршення настрою і навіть до розвитку депресії [3, с. 141]. Всі вищезазначені умови сприяють розвиткові синдрому емоційного або, інакше кажучи, «професійного» вигорання що вражає своєю підступністю викладачів будь-якого віку і статі, незалежно від займаної посади, наукового ступеня і вченого звання.

Це явище виникло не сьогоднішнього неспокійного часу. Про нього у дослідженні ще 2012 року, тобто за умов стабільності й миру, Ж. Богдан доведено, що синдром професійного (емоційного) вигорання негативно впливає на показники психічного і фізичного здоров'я людини. Вчена докладно пояснює: "Емоційне вигорання в професійній діяльності – це синдром фізичного й емоційного виснаження, який свідчить про втрату професіоналом позитивних почуттів, що включає розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи. Наслідком такого стану науково-педагогічного працівника є негативізм, утома, професійний спад, пригніченість, зниження самоповаги, незадоволеність собою і своїм життям, труднощі встановлення довірчих контактів зі студентами, колегами, людьми, що оточують. Ці симптоми негативно позначаються на всій професійній діяльності викладача, погіршуються результати його роботи, студенти не отримують достатніх знань, умінь та навичок" [4, с. 2].

Нагадаємо, що питання синдрому професійного (емоційного) вигорання серед великої кількості працівників освіти актуалізувалось у зв'язку з епідемією Covid – 19. Та особливої гостроти воно набуло після 24 лютого 2022 року, коли через війну багато хто з науково-педагогічних працівників був вимушений змінити місце проживання (перебування), навіть виїхати за кордон, змінити живе спілкування із студентами на віртуальне, а аудиторію на тимчасове помешкання.

На нашу думку, однією з причин виникнення професійного (емоційного) вигорання у науково-педагогічних працівників в сучасних умовах є нераціональне використання робочого часу. Це пов'язано з тим, що внаслідок неякісного складеного розкладу, науково-педагогічним працівникам доводиться витрачати не тільки весь свій робочий час, а й навіть день, який може тривати з восьмої години ранку до дев'ятої години вечора, іноді без так званих «вікон» між проведенням занять. Тож професійному вдосконаленню та науковій творчості викладачі вимушені присвячувати години особистого часу у вихідні дні, призначені для відновлення морально-психологічних і фізичних сил. Бажано, щоб розклад занять був складений з розрахунку 36 годин на тиждень, як це визначено законодавством, з урахуванням не тільки навчальної, а й інших видів трудової діяльності науково-педагогічного працівника. На наш погляд, щоденна навчальна робота науково-педагогічного працівника (лекції, практичні або семінарські заняття) через її емоційне й розумове напруження не повинна перевищувати шести годин, інакше значно знижується якість викладання. Крім цього, зауважимо, що неприпустимо в один день включати в розклад науково-педагогічному працівнику три і більше навчальні дисципліни. За таких умов ніяка педагогічна майстерність не допоможе.

Отже, є очевидним, що неякісний розклад занять, без урахування особливостей праці викладача, прискорює його емоційне виснаження, яке настає внаслідок нерозумного, незбалансованого використання робочого часу, невиправданого перевантаження протягом

дня. Все це відчутно погіршує якість викладання, а отже, і виконання головного завдання ЗВО – підготовки фахівців високого рівня компетенції.

Підсумовуючи, зазначимо, що для ефективного використання робочого часу науково-педагогічних працівників та збереження їхнього інтелектуального потенціалу велику роль відіграє розумно, виважено складений розклад навчальних занять. На наше переконання, існує нагальна потреба у прийнятті на централізованому рівні «Положення про складання розкладу занять», до якого в розділ щодо робочого часу науково-педагогічного працівника пропонуємо включити наступне: зважаючи на те, що робочий час науково-педагогічних працівників становить 36 годин на тиждень, у розкладі викладачів не рекомендується перевищувати три навчальні заняття на день; не рекомендовано проводити в один день занять три лекції поспіль; забороняється включати в розклад проведення трьох і більше різних дисципліни в один день для одного викладача. Вважаємо, що сформульовані нами пропозиції будуть сприяти вдосконаленню організації праці науково-педагогічних працівників, підвищенню її якості та результативності.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01. 07. 2014 р. №1556-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 37 –38. Ст. 2004.

2. Красюк Т. В. Порядок встановлення та облік режиму робочого часу науково-педагогічних працівників. *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. № 5. С. 167–171.

3. Степанчук А. П. Вплив карантинних обмежень на розвиток професійного вигорання викладачів вищих навчальних закладів України. *Вісник Української медичної стоматологічної академії.* 2021. №1(23). С. 141 – 144.

4. Богдан Ж. Б. Психологічні особливості професійного вигоряння викладачів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів: *автореф. дис. ... канд. психол. наук :* 19.00.03. Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2012. 20 с.

УДК 349.222.2
orcid.org/0000-0003-3768-5608

СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ТА ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКА

Лук'янчиков Олег Миколайович,
докторант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: lukonik@gmail.com

Право на своєчасне одержання винагороди за працю є одним із ключових прав, які має людина у зв'язку з реалізацією своєї здатності до праці. Оскільки це право безпосередньо пов'язано із біологічним виживанням людини, державі слід приділяти особливої уваги його захисту.

Одним із елементів захисту права на своєчасне одержання винагороди за працю було встановлення особливих строків звернення до суду. Нажаль, саме так: «було» – у минулому часі.

Проте, 22.03.2024 у Верховній Раді України зареєстровано законопроект №11107 [1], яким пропонується повернути ті правила, які існували до 2022 року. Саме тому сьогодні це питання виноситься на наукову дискусію в рамках нашої конференції.

Історія питання. До 19.07.2022 ч.2 ст.233 Кодексу законів про працю України мала наступну редакцію: «У разі порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати *без обмеження будь-яким строком*» [2].

19.07.2022 набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», яким ст.233 була змінена: «Працівник може звернутися із заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті.

Із заявою про вирішення трудового спору у справах про звільнення працівник має право звернутися до суду в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення, а у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при звільненні, – у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні (стаття 116)» [3].

Тобто, до 19.07.2022 працівник міг звернутися за стягненням заборгованості із виплати заробітної плати без обмеження будь-яким строком, а з 19.07.2022 – лише протягом 3х місяців. При цьому, якщо працівник перебуває у трудових відносинах, то цей строк обчислюється з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права. В тих випадках, коли трудові відносини вже припинено – з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні.

Встановлення обмеження строків звернення до суду відбулося в дуже вразливий момент для працівників – момент, коли відбувалася агресія, коли на території України велись бойові дії.

В цей час, з одного боку, з об'єктивних причин були численні затримки виплати заробітної плати, а з іншого, багато працівників опікувались питанням виживання. І от саме в цей час ми обмежуємо людині строк звернення до суду за захистом конституційного права. Чи мала така позиція наукове обґрунтування? Питання риторичне.

Встановлення законодавцем строків звернення до суду є реалізацією принципу правової визначеності та відіграє важливу роль для сторін трудового спору. Так, працівник чітко розуміє період часу, який йому наданий для подання вимоги про захист свого права, а роботодавець чітко може визначити можливий строк отримання вимоги з боку працівника. І

в цьому сенсі може здаватись, що обмеження права працівника на звернення до суду тримісячним строком є справедливим і доречним.

Почнемо зі справедливості. Загальна позовна давність в цивільних відносинах встановлюється тривалістю у три роки. Чому я звертаю увагу на цивільні відносини? Тому, що в цивільних відносинах, де сторони рівні як юридично, так і економічно, строк позовної давності встановлено один для всіх. А в трудових відносинах, де сторони рівні юридично, але не рівні економічні, де одна із сторін перебуває в залежності від іншої…строк звернення до суду для «слабкої» сторони, в чотири рази менше ніж строк звернення до суду «сильної» сторони. Тобто тут економічна нерівність доповнюється юридичною.

Нагадаю, що згідно ч.3 ст.233 КЗпП України «для звернення роботодавця до суду в питаннях стягнення з працівника матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди».

Такий підхід законодавця навряд чи можна назвати справедливим, саме тому він підлягає перегляду.

Звісно, якщо для працівника не встановлювати строк звернення до суду за захистом права на оплату праці, то це теж, на перший погляд, не буде виглядати справедливим. Проте слід врахувати наступне.

По-перше, не слід змішувати рівність і справедливість. Встановлення однакового строку звернення до суду – це рівність, але не справедливість. Не можна порівнювати працівника можливості працівника і роботодавця у цьому питанні. Працівник вимушений або самостійно вирішувати питання про звернення до суду, що без юридичної освіти не так й просто, або звертатись до адвоката за правничою допомогою, що потребує додаткових витрат. І в одному, і в іншому випадку для працівника потрібен час або для вивчення питання, або для акумуляції коштів (звертаємо увагу, що коштів у нього нема, внаслідок їх не виплати роботодавцем). Для роботодавця це питання вирішується набагато легше: він може мати юриста у штаті і, навіть, якщо він відсутній, пошук і оплата юридичних послуг не буде надмірним фінансовим тягарем для нього.

Тобто, навіть встановлення однакових строків звернення до суду, не забезпечить рівності можливостей.

По-друге, однією із функцій заробітної плати є відтворювальна функція [4]. Отже, не виплата заробітної плати впливає не тільки на здоров’я працівника, а й на здоров’я та освіту його дітей. А, як ми знаємо, «людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст.3 Конституції України) [5].

Отже, обмежуючи працівника строками звернення до суду, ми тим самим обмежуємо його у праві на відновлення свого здоров’я, в чому можна побачити, навіть порушення норм Конституції України.

На наш погляд, нам слід не просто встановити правило, згідно якого працівник може звернутися до суду за захистом свого права на своєчасне одержання винагороди за працю без обмежень будь-яким строком, а і надати таку можливість всім працівникам, які не змогли реалізувати це право під час воєнного стану, у зв’язку зі змінами, внесеними законом від 1.07.2022. Такий підхід до вирішення поставленого питання буде у повній мірі відповідати приписам ст.1 Конституції України щодо соціальної спрямованості нашої держави та захищати інтереси працівника.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до статті 233 Кодексу законів про працю України щодо забезпечення права застосування необмеженого строку звернення працівника до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати: законопроект № 11107 від 22.03.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43844.

2. Кодекс законів про працю: Закон України № 322-VIII від 10.12.71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1172.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» № 2352-IX від 01.06.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/2352-20/ed20220719#n75

4. Про оплату праці: Закон України № 108/95-ВР від 24.0.19995 URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text

5. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4603

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-0376-5079

НОВОВВЕДЕННЯ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Прогонюк Людмила Юріївна,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки
Миколаївського національного аграрного університету,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail:progluda@i.ua

Сьогодні питання організації трудових відносин в умовах режиму воєнного стану є вирішальним і дуже актуальним. Враховуючи встановлення спеціального режиму на території України важливо визначити зміни трудового законодавства, що відбулися у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану, специфіку організація трудових відносин тощо.

Слід відмітити, що дослідження і розгляд питань щодо трудових відносин в умовах дії режиму воєнного стану в Україні, змін та нововведень до трудового законодавства у 2022 році, ще тільки розпочато. Як відмічає Ю. Кузнецова, суттєвих та найбільших змін Кодекс законів про працю України зазнав саме у період воєнного стану, тільки за 2022 рік було прийнято 15 Законів України, що вносили не тільки кількісні, а й якісні зміни до КЗпП України [1, с. 101]. Л. Менів досліджував фрагментарно питання розірвання трудового договору в умовах воєнного стану, наголошуючи на сучасних проблемах законодавчого регулювання та його негайного доопрацювання [2, с. 241]. Професорка М. Менджул досліджувала такі зміни через конституційне право на працю громадянина та аналізу економічного ринку праці щодо прогнозів та підходів експертів до перспектив відновлення рівня занятості в Україні після війни [3, с. 168]. Тому питання більш чіткого аналізу окремих положень законодавства України про трудові відносини, які існують в умовах режиму воєнного стану, залишається актуальним.

Значну роль у регулюванні трудових відносин відіграло запровадження воєнного стану. Саме ця сфера вимагала негайних змін і реагування з боку парламенту, що й було зроблено, зокрема прийнято спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Положення зазначеного закону дозволяють більш гнучко регулювати трудові відносини, запроваджено нові норми (наприклад, призупинення трудового договору), передбачено низку гарантій для працівника (можливість розірвання договору у зазначений термін у заяві тощо) і роботодавця (можливість звільнення працівника навіть під час його тимчасової непрацездатності тощо). З огляду на те, що триває війна, у липні того ж року були внесені зміни та доповнення до цього закону, і, очевидно, на цей час його положення потребують удосконалення з метою належного захисту прав працівників в умовах воєнного стану [4]. Частково нові приписи стосуються особливостей трудових відносин під час воєнного стану, частково – загальних положень трудового законодавства.

Організація трудових відносин в умовах режиму воєнного стану – це особливості трудових відносин працівників усіх установ, організацій і підприємств країни незалежно від виду діяльності, форми власності та галузевої належності, а також особи, які працюють за трудовим договором з фізичними особами на період дії режиму воєнного стану, запровадженого відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Варто зазначити, що на період дії воєнного стану відповідно до статей 43, 44 Конституції України вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Отже, під час війни існують обмеження права на вільний вибір праці та право на страйк для захисту власних інтересів. Це, в свою чергу, відповідає нормам Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ст.19 якої забороняє страйки, а п.2 ч.1 ст.8 дає дозвіл військовим командуванням (військовими адміністраціями) запровадити трудову повинність для працездатних осіб.

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX діє протягом воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та втрачає чинність з моменту припинення та скасування воєнного стану. Пропрацювавши норми цього Закону, слід відмітити про зміни у трудовому законодавстві (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1 – Зміни у трудовому законодавстві під час воєнного стану

Зміни щодо трудових договорів
• форма договору – за згодою; • випробувальний термін – для всіх; • тимчасове призупинення договору – за неможливості надання та виконання роботи через воєнні дії
Зміни щодо умов праці
• тривалість робочого тижня: нормальна – до 60 годин; • скорочена – до 50 годин
Зміни щодо оплати праці:
• своєчасно – якщо підприємство працює; • несвоєчасно – якщо підприємство не працює (після відновлення його діяльності)
Зміни щодо вихідних днів:
• скасовано скорочені дні напередодні свят; • скасовано святкові дні; • скасовано перенесення святкових днів; • вихідні дні – мінімум 24 години.
Зміни щодо відпусток:
• щорічні оплачувані – 24 дні; • неоплачувані – необмежений термін
Зміни щодо звільнення працівників:
• з ініціативи працівника – якщо є загроза (за винятком працівників критичної інфраструктури чи залучених до суспільно корисних робіт) – без попередження за 2 тижні; • з ініціативи роботодавця – під час лікарняних і відпусток – з першого робочого дня

Одним із важливих положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» є положення про призупинення трудового договору.

Призупиненням трудового договору є тимчасове припинення роботодавцем надання працівникові роботи та тимчасове припинення виконання працівником роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість виконання сторонами трудових відносин обов'язків, передбачених трудовим договором [4]. Варто звернути увагу на те, що призупинення трудового договору є лише тим часовим. Після закінчення правового режиму воєнного стану відновлюється дія трудового договору, у зв'язку з чим роботодавець автоматично поновлює зобов'язання забезпечувати своїх працівників роботою та виплачувати їм заробітну плату, а працівники відновлюють виконання трудових обов'язків.

Отже, підсумовуючи це дослідження, можна сказати, що правовий режим воєнного стану глибоко вплинув на всі сфери життя українців, у тому числі й на працю. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» став ключовим законом, який регулює особливості трудових відносин працівників установ, організацій і підприємств країни незалежно від виду діяльності, форми власності та галузева приналежність.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації трудових відносин» посилив дію Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», а також сприяв усуненню деяких прогалин у трудових право, що виникло у зв'язку із запровадженням в Україні правового режиму військового стану.

Вважаємо, що лише чітке правове регулювання може забезпечити якісне існування трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні, але при цьому необхідно враховувати сучасні проблеми законодавчого регулювання трудових відносин, які на сьогодні досить серйозні. поширений.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова Ю.В. Реформування трудових відносин під час воєнного стану. *Правова держава*, № 50, 2023. С. 99-105. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023. 50.280277.
2. Менів Л. Д. Нові підстави розірвання трудового договору в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 76: ч. 1, 2023. С. 236-242. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.37
3. Менджул М.В., Калько А.І. Окремі проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 5, 2022. С. 168-171. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.30
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення – 12.03.2024 р.).

УДК 349.2
orcid.org/0000-0001-8068-6249

«INDUSTRY-5»: ЩОДО НОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В СФЕРІ ПРАЦІ

Свічкарьова Ярослава Віталіївна,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук, доцентка, e-mail: yara1972@ukr.net

У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій світова економіка знаходиться на порозі П'ятої промислової революції, яка передбачає синергію між людьми та промисловими машинами. «Нова концепція П'ятої промислової революції» або «Industry-5» – і, навіть, ширше, «Суспільство-5» («Society-5») розповсюджується не лише на промисловість, економіку – трансформації підлягає суспільство загалом. Нові технології проникають в усі сфери життєдіяльності людини, наповнюючи новим змістом її діяльність, відпочинок, сферу людських відносин, особистий розвиток [1, с. 11]. Безумовно, такі зміни викликають новий етап розвитку суспільних відносин, які планується перенести у загальносвітове цифрове середовище під назвою «Метавсесвіт» (далі – МВ), саме тому ідея про створення МВ на сьогодні є актуальним технологічним трендом, на який претендують Facebook, Microsoft, Disney та багато інших компаній. В Україні створено Асоціацію «МЕТАВСЕСВІТ УКРАЇНА», яка співпрацює з провідними архітекторами, розробниками та дизайнерами МВ та «розумних» міст.

Термін «метавсесвіт» являє собою поєднання слів «мета» (від грецької «через» або «вихід за межі» та «всесвіт»). Це слово використовується в основному для позначення очікуваної версії Інтернету (Web 3.0). Метавсесвіти, умовно кажучи, – окремі системи (умовно – «світи»), які мають своїх користувачів та власний порядок, правила, економіку, цифрове майно тощо. Фахівці визначають, що МВ – це «…віртуальний простір, в якому люди та об'єкти взаємодіють між собою за допомогою цифрових технологій. Це одна з найпопулярніших платформ, яка приваблює різноманітні соціальні мережі та технологічних лідерів, а також виробників онлайн-ігор, адже вона дозволяє вийти на ринок та закріпити там свої позиції. Метавсесвіт розглядають як альтернативну реальність, яка стирає межі. За прогнозми, через два роки кожен 4-й житель планети буде паралельно «знаходитись» у метавсесвіті. Суть метавсесвіту полягає в тому, що користувачі потрапляють до віртуального простору і проживають там повноцінне життя за допомогою своїх аватарів. Вони можуть взаємодіяти з іншими людьми-аватарами та віртуальними предметами, обмінюватися інформацією та спілкуватися. У такому форматі може проходити як гра, в якій особа відчуває себе її реальним героєм, так і офіційна зустріч, якщо немає можливості зустрітися особисто [2].

Правознавці розглядають МВ як:

1) мережу віртуальних світів нової соціальній взаємодії;

2) віртуальний простір, в якому правові персони (фізичні особи, юридичні особи, держави) та їх аватари можуть взаємодіяти між собою та іншими цифровими об'єктами за допомогою технологій віртуальної реальності (Virtual Reality, VR), доповненої реальності (Augmented Reality, AR) та змішаної реальності (Mixed Reality, MR);

3) подальшу інтеграцію Інтернету, в якій реалізовано можливості для навчання, розваг, соціального життя та роботи, комбінуючи свою активність офф-лайн та он-лайн [3, с. 41].

Слід зазначити, що в результаті масштабного впровадження цифрових технологій у виробничій процес за останні роки набула широке поширення зайнятість на цифрових платформах, так звана «платформена праця». На сьогодні цифрові платформи виконують

роль посередників між попитом і пропозицією у онлайн просторі та забезпечують віртуальну взаємодію працівників та роботодавців. Згідно класифікації, визначеної у Резюме МОП «Перспективи зайнятості та соціального захисту в світі: тенденції, 2021 рік» [4] такі платформи поділяються на дві групи: онлайн веб-платформи і територіально замкнені або локальні платформи. На онлайн вебплатформах трудові завдання виконуються працівниками в онлайн або віддаленому режимі (наприклад надання юридичних, фінансових послуг, послуг з перекладів текстів; проектування та розробка програмного забезпечення на фрілансових та конкурсних платформах; виконання короткострокових завдань, таких як анотування зображень, модерація контенту. На локальних платформах працівники виконують завдання власними силами у визначених місцях (наприклад надання послуг перевезення, побутового забезпечення (сантехнічні, ектромонтажні роботи тощо)).

Отже, віртуальний простір та цифрові технології об'єднують і трудові цифрові платформи, і МВ. Однак, МВ – це зовсім інший рівень розвитку технологій, характерними ознаками якого є:

1) нескінченність існування (ніколи не скидається, не вимагає перезавантаження, не зупиняє роботу та не закінчується);

2) синхронність, робота в реальному часі незалежно від зовнішніх факторів, (але розробники можуть створювати та планувати події у МВ), МВ існує постійно для всіх;

3) відсутність обмежень за розміром аудиторії та кількістю одночасних користувачів (кожен може будь-якої миті підключитися до МВ та брати участь у певній події, діяльності);

4) наявність повністю функціонуючої економіки, коли люди та компанії можуть створювати, володіти, інвестувати, продавати та отримувати винагороду за широкий спектр «робіт», які виробляють «цінність», визнану іншими;

5) об'єднання фізичного та цифрових світів, відкритих та закритих платформ, приватних та загальнодоступних мереж як «єдине цифрове ціле»;

6) забезпечення сумісності даних, предметів, активів, контенту, що передаються між цифровими світами (сьогодні цифровий світ в основному діє так, ніби це був торговий центр, де кожен магазин використовує свою власну валюту, вимагає власних посвідчень особи, має власні одиниці виміру таких речей);

7) наповнення «контентом і досвідом», створеним та керованим широким колом учасників, як незалежних, так і членів груп, комерційних підприємств [5].

На нашу думку, подальший розвиток технологічного напрямку у розробці МВ викликає значні трансформаційні процеси, які торкнуться всіх сфер суспільного життя, у тому числі й сфери зайнятості та ринку праці. У загальносвітовому цифровому середовищі виникнуть нові суспільні відносини, в яких будуть поєднані кіберпростір (метавсесвіт), фізична людина та її цифрова альтернатива – цифрова особистість та цифровий аватар [6]. Дослідники визначають, що, ймовірно, у найближчому майбутньому «…гібридна робота стане нормою – більшість функцій буде передана новітнім технологіям – ботам, штучному інтелекту, старт-контрактам і блокчейну, програмному забезпеченню, а працівники зможуть лише контролювати програмні комплекси та редагувати їх поведінку. У кожної великої компанії з'являться спеціалісти по метавсесвіту та їх завданням стане інтегрувати послуги і продукти фірми в цифровому світі. Цифрова особистість змінить відношення і до себе.

Вірогідно, що зменшиться попит на спортзали, здорове харчування, сфери краси. Виставкова, розважальна, виховна діяльність майже повністю буде знищена. Натомість, суттєво підвищиться попит на професіїї, повязані з обслуговуванням МВ (геймдевелопери, геймдизайнери, розробники роботів, гаджетів, спеціалісти по 3D-графіці)» [7].

На підставі викладеного вище, вважаємо за доцільне активізувати наукові дослідження в галузі трудового права щодо правового регулювання прогнозованих змін, які відбудуться у зв'язку із запровадженням технологій МВ. Слушною є думка О. Костенка про необхідність проведення досліджень у сфері інформаційного права в напрямі розробки основних доктринальних та нормативно-правових понять, шляхом створення сучасного понятійно-категоріального апарату у сфері метавсесвіту [6].

Список використаних джерел:

1. Петрова І., Балика О., Качан Г. Цифрова економіка та поява цифрової зайнятості. *Social and Labour Relations: Theory and Practice.* 2020. Volume 10, Issue 2. P. 10-20. URL: htth://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/petrova_0040.pdf

2. Що таке метавсесвіт та як туди потрапити? URL:https://gazer.com/ua/shho-take-metavsesvit-ta-yak-tudi-potrapiti/ (дата звернення: 23.02.2024).

3. Радутний О.Е. Метавсесвіт та загальна економіка добра і зла (кримінально-правовий вимір). *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.* / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. Вип. 44. С. 40-68.

4. Резюме МОП «Перспективи зайнятості та соціального захисту в світі: тенденції, 2021 рік». URL: https://www.ilo.org/.../WCMS_794452/lang--en/index.htm. (дата звернення: 23.02.2024).

5.Ball M. The Metaverse: What It Is, Where to Find it, and Who Will Build It. 13.01.2020. URL: https://www.matthewball.vc/all/themetaverse (дата звернення: 23.02.2024).

6. Костенко О. Проблеми правового регулювання метавсесвіту Conference: Proceedings of V International Scientific and Practical Conference/ Stockholm, Sweden 6-8 February 2022 Stockholm, Sweden 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/ 359209336_ PROBLEMS_OF_LEGAL_REGULATION_OF_THE_METAWERSE_PROBLEMI_PRAVOVO GO_REGULUVANNA_METAVSESVITU (дата звернення: 23.02.2024).

7. Токарєв М. Економіка метавсесвіту та потенціал України URL: https://www.epravda.com.ua/ columns/2022/02/23/682619/(дата звернення: 23.02.2024).

УДК: 349.22
orcid.org/0000-0002-6385-181X

ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ

Смолярова Марина Леонідівна,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»
кандидат юридичних наук, доцентка, e-mail: Smolyarova@i.ua

Оцінка професійного рівня працівників є ключовою для ефективного стимулювання їх продуктивності та мотивації. Використання певних методів оцінки дозволяє роботодавцю отримати об'єктивну картину професійної діяльності своїх підлеглих.

Оцінка професійного рівня працівників важлива на кожному етапі їх трудової діяльності. На етапі працевлаштування роботодавці оцінюють професійний рівень кандидатів на посаду для здійснення якісного відбору кадрів на підприємство. Звертається увага на професійні навички, кваліфікацію та досвід кандидатів для визначення їхньої відповідності посаді. Для успішного відбору працівників використовуються кваліфікаційні характеристики передбачені у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій. У змісті цього нормативного документа визначені кваліфікаційні вимоги відповідно до: певної посади; освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня; післядипломної освіти; стажу роботи [1].

На етапі здійснення трудової діяльності працівником (виконання трудової функції обумовленої трудовим договором) роботодавець оцінює його продуктивність, якість та ефективність за допомогою проведення атестації. Відповідно до статті 1 Закону України «Про професійний розвиток працівників» атестація працівників це процедура оцінки професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня [2].

Атестація може включати оцінку професійних знань, навичок та відповідність посаді або виконуваній роботі. Правовими наслідками не відповідності займаній посаді або виконуваній роботі за результатами атестації можуть бути як переведення працівника за його згодою на іншу посаду чи роботу, що відповідає його професійному рівню, так й направлення на навчання. Тобто оцінку професійного рівня можуть проводити не тільки для професійного розвитку працівників, а й для визначення потреб у навчанні. Звільнити працівника за результатами атестації, а саме за виявлену невідповідності займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації, яка перешкоджає продовженню цієї роботи, можна лише за наявності одночасно двох умов: працівник не має кваліфікації (рівня освіти та практичних навичок), необхідної для виконання обов'язків, передбачених посадовою (робочою) інструкцією; відсутність необхідної кваліфікації виявлено у процесі трудової діяльності (тобто вже після укладення трудового договору).

Правовими наслідками відповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі за результатами атестації можуть бути стимуляційні заходи: зарахування працівника до кадрового резерву, присвоєння чергової категорії, встановлення надбавки до заробітної плати або збільшення її розміру, організація стажування на більш високій посаді або направлення на підвищення кваліфікації з метою просування по роботі. Звісно, що стимулювання ефективне тільки у тому випадку, коли на підприємстві діє зрозуміла для працівників система стимулювання. Тобто вона повинна містити чіткі критерії оцінки результатів праці, а також механізми нагородження за досягнення цих результатів. Важливо також, щоб система стимулювання була справедливою і не залишала працівників з відчуттям несправедливості.

При аналізі законодавства про працю України ми дійшли висновку, що нормативно-правове закріплення порядку оцінки професійного рівня працівників потребує вдосконалення. Так, відповідно до пункту 4 статті 11 Закону України «Про професійний розвиток працівників» роботодавець затверджує Положення про проведення атестації працівників, склад атестаційної комісії, графік проведення атестації [2]. Але ця норма не відображає за якими критеріями будуть оцінювати працівників під час атестації. Вважаємо, що ці критерії можна закріпити на локальному рівні у Положенні про проведення атестації працівників.

Отже, усвідомлення необхідності й можливостей оцінки професійного рівня працівників є важливим етапом у впровадженні ефективних правових механізмів регулювання трудових відносин та дотримання законності в суспільстві. Головною метою оцінки професійного рівня працівників повинно стати забезпечення ефективної та продуктивної роботи працівників, а також стимулювання їх професійного розвитку і мотивації.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Випуску 1 "Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності" Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників Н А К А З Міністерства праці та соціальної політики України від 29.12.2004 № 336. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04#Text (дата звернення: 17.03.2024).

2. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 39. Ст. 462.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-0226-1696

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАМІННОЇ ПРАЦІ (ШТРЕЙКБРЕХЕРСТВА): НАЙІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Черноус Світлана Миколаївна,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: chernouss@ukr.net

У сучасній правовій науковій та навчальній літературі питанню штрейкбрехерства значної уваги не приділялося. Окремі аспекти вказаного соціально-правового явища висвітлювалися в роботах М.І. Іншина, Н.М. Швець, В.І. Щербини, однак, на нашу думку, воно заслуговує на більш прискіпливе вивчення правниками, з огляду на таке:

Явище штрейкбрехерства нерозривно пов'язано з правом на страйк. Strike breaker (працівник на заміну) або працівник, який продовжує працювати, коли оголошено страйк або іншу форму виробничої акції. [1] Штрейкбрехери (у перекладі з німецької – страйколоми) – це особи, які використовуються роботодавцями для припинення страйку працівників шляхом залучення їх до виконання роботи страйкуючих. Використання штрейкбрехерів може повністю зробити неефективним страйк, особливо там, де використовуються працівники з низькою професійною кваліфікацією. [2, с. 478-479.]

Практика МОП ґрунтується на тому, що право на страйк випливає з Конвенцій МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію від 09.07.1948 (ратиф. 06.07.1956) та № 98 про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів від 01.07.1949 (ратиф.14.09.1956).[3] У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966) та у Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996р. (далі – ЄСХ) право на страйк закріплено безпосередньо.

На національному рівні Конституція України у статті 44 встановлює право тих, хто працює, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей. [4] Механізм реалізації права на страйк (порядок його здійснення) визначено Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998 (далі – Закон № 137/98). [5] Про штрейкбрехерство у Законі № 137/98 не згадується. Водночас ним, з одного боку, не визначено права роботодавця під час або у зв'язку з проведенням страйку (крім деяких, які опосередковано виводяться зі змісту норм, наприклад, право на звернення до суду з метою визнання страйку незаконним), а тільки його обов'язки, які або прямо закріплені в нормах закону, або виводяться крізь призму норм про гарантії для працівників. З іншого ж, на роботодавця (як і на місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування і орган (особу), що очолює страйк) покладено обов'язок «вжити необхідних заходів до забезпечення під час страйку життєздатності підприємства, збереження майна, додержання законності та громадського порядку, недопущення загрози життю і здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу» (стаття 26 Закону № 137/98). Такий підхід законодавця породив питання про те, чи має право роботодавець протягом часу проведення страйку наймати інших осіб для заміни страйкарів?

У роботах українських науковців це питання розглядалося фрагменттарно. Висловлено міркування про те, що відповідно до ч. 1 ст.24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, отже права штрейкбрехерів також повинні охоронятися законом, оскільки працівники, тимчасово залучені до роботи під час страйку, використовують своє конституційне право на працю, яке

є абсолютно рівноцінним і для страйкаря, і для штрейкбрехера. Участь у страйку не дає підстав для обмеження чийогось права на працю як можливості заробляти собі на життя. [2, с.479] Н.М. Швець зазначає, що оголошення та проведення страйку не може бути перешкодою для реалізації права власника в разі виробничої потреби безперешкодно приймати на роботу інших працівників замість страйкуючих і в такий спосіб забезпечити продовження роботи підприємства, тобто попередити простій працівників, які не бажають брати участь у страйку [6, с. 134]. Викладені висновки видаються нам переконливими з огляду на положення національного законодавства.

Слід зауважити, що міжнародна практика переважно базуються на дещо інших засадах. Так, Комітетом з питань свободи об'єднання (є комітетом Адміністративної ради МОП) прийнято цілу низку рішень, пов'язаних з можливістю наймання на роботу (залучення до роботи) під час страйку. Практика вказаного органу спирається на висновки про те, що: учасники страйку мають бути замінені тільки:

а) у разі страйку в життєво важливих галузях у вузькому значенні цього терміна, коли законодавство забороняє проведення страйків;

б) якщо страйк може спричинити гостру національну кризу; наймання працівників з метою зірвати страйк у галузі, яку не можна розглядати як життєво важливу у вузькому значенні цього терміна, внаслідок чого страйки могли б бути заборонені, є серйозним порушенням свободи об'єднання; якщо страйк є законним, використання робочої сили, залученої ззовні, для заміни страйкарів на невизначений період, тягне за собою ризик відступу від права на страйк, що є серйозним порушенням свободи об'єднання та інших [7].

Різним є досвід урегулювання відповідних відносин в зарубіжних країнах. Так, в Греції право на страйк закріплено у статті 23 Конституції Греці [8]. Страйк є правом і здійснюється профспілковими організаціями, створеними на законних підставах, для захисту і сприяння реалізації економічних і загальних трудових інтересів працівників. Порядок та гарантії реалізації права на страйк, унормовані Законом «Про демократизацію профспілкового руху та захист профспілкових свобод трудящих» [9] Зокрема, ст. 22 встановлено заборону найму штрейкбрехерів, заборону локаутів, законність страйку. Серед іншого передбачено, що під час законного страйку забороняється наймати штрейкбрехерів.

В Чехії право на страйк закріплено у Хартії основних прав і свобод [10] Визначено, що право на страйк гарантується на умовах, встановлених законом (ч. 4 ст.27). Закон про колективні переговори встановлює, що профспілка, уповноважена діяти від імені учасників страйку, повинна забезпечувати розумний і безпечний доступ до робочого місця роботодавця і не повинна перешкоджати працівникам, які бажають працювати, отримувати доступ до цього робочого місця і залишати його або погрожувати їм будь-якою шкодою; Вони можуть домовитися з ними лише про те, щоб перервати роботу (ч. 2 § 18). [11]

В нашій державі спроби унормувати явище штрейкбрехерства мали місце. Зокрема, у пояснювальній записці до Проєкту Закону № 2682 «Про страйки та локаути» серед іншого зазначено: «… необхідність прийняття нового закону про страйки обґрунтована необхідністю нормативного врегулювання та обмеження таких явищ, як залучення штрейкбрехерів та локаути…». [12] Відповідно до вказаного проєкту штрейкбрехер – особа, що наймається роботодавцем, у якого має місце чи заплановано страйк, або з якою укладається цивільний договір, або яка залучається від іншого роботодавця, або яка працює у цього ж роботодавця понаднормово для заміщення страйкуючих працівників. Крім того, статтею 12 встановлено заборону використання штрейкбрехерів. Передбачено, що «під час страйку роботодавцю забороняється наймати, залучати на підставі цивільно-правових договорів або від інших роботодавців робочу силу на заміну працівників, що страйкують. У разі порушення цієї заборони страйкуючі працівники мають право на відшкодування завданої залученням штрейкбрехерів шкоди у судовому порядку з роботодавця, штрейкбрехерів та їх роботодавців солідарно, а також на недопуск штрейкбрехерів на робочі місця страйкуючих працівників». На сьогодні цей Проєкт підготовлено до розгляду на пленарних засіданнях. До речі, Проєкт Закону «Про колективні трудові спори» [13] не

врегульовує питання штрейкбрехерства, що, на нашу думку, може розглядатися як його недолік.

Вважаємо, що відносини штрейкбрехерства (замінної праці) мають бути врегульовані на рівні національного законодавства України шляхом урахування практики Комітету з питань свободи об'єднання у напрямку мінімізації ризиків зниження ефективності страйку як крайнього засобу вирішення колективних трудових спорів.

Список використаних джерел:

1. ILO Thesaurus. URL. strike breaker – ILO Metadata
2. Іншин М.І. Трудове право України: підручник / М.І. Іншин, В.І. Щербина. – Харків: Диса плюс, 2014. – 500с. С.478-479.
3. ILO: Landmark decision on right to strike. URL. https://www.ituc-csi.org/ILO-Landmark-decision-on-right-to-strike?lang=en
4. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%80#Text
5. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B%80#Text
6. Швець Н.М. Право на страйк та умови його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2009. 227с. С. 134.
7. Freedom of Association. Compilation of decisions of the Committee on Freedom of Association / International Labour Office – Geneva: ILO, 6th edition, 2018. P. 172-173. URL. https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/freedom-of-association/WCMS_632659/lang--en/index.htm
8. Sb.Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky (Usnesení č. 2/1993). URL.2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod (zakonyprolidi.cz)
9. Zákon o kolektivním vyjednávání № 2/1991. URL.2/1991 Sb. Zákon o kolektivním vyjednávání (zakonyprolidi.cz)
10. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про страйки та локаути» URL. https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/119
11. Проєкт Закону України «Про колективні трудові спори». URL. https://www.nspp.gov.ua/ images/2023/Проєкт_закону_Про_колективні_трудові_спори.pdf

УДК 349.2

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Гаврилюк Володимир Олегович,
кандидат юридичних наук

Принципи соціального захисту працівників публічної служби встановлюють основи його правового регулювання та вчинення. Крім того, принципи допомагають вірно застосовувати норми права щодо соціального захисту працівників публічної служби, коли законодавчі положення містять прогалини або ж колізії. Проте, використання самостійних принципів під час соціального захисту може не мати ефективного й помітного результату з огляду на частковість розкриття сутності такого захисту для працівників публічної служби. Тому важливим є формування системи принципів, що встановлюватимуть уявлення про вірне тлумачення та вчинення соціального захисту працівників публічної служби.

Можливо резюмувати, що система принципів соціального захисту працівників публічної служби складається із загальних принципів, тобто таких, що відображають особливості системи соціального захисту загалом та спеціальних принципів, які залежать від особливостей перебування працівників на публічній службі. Так, до загальних принципів соціального захисту працівників публічної служби варто віднести:

1. Принцип правової визначеності соціального захисту працівників публічної служби;
2. Принцип актуалізації соціального захисту працівників публічної служби;
3. Принцип фінансової обґрунтованості соціального захисту працівників публічної служби.

Зі свого боку до спеціальних принципів соціального захисту працівників публічної служби слід зарахувати:

1. Принцип диференціації соціального захисту залежно від займаної посади працівником публічної служби;
2. Принцип поширення соціального захисту на діючих працівників публічної служби та тих, що втратили працездатність;
3. Принцип обмеження та втрати соціального захисту працівником публічної служби.

Принцип правової визначеності можливо розглядати, як один із загальних принципів соціального захисту працівників публічної служби. Його значення пояснюється потребою для державних службовців планувати своє майбутнє та прогнозувати матеріальний стан, який в повній мірі залежить від розміру грошового забезпечення та соціальної допомоги, що буде надаватися державою. Досліджуючи принцип правової визначеності в загальному контексті Г. З. Огнев'юк пропонує трактувати його, як можливість особи розуміти зміст норми права та передбачати правові наслідки її дотримання або ж порушення [1, с. 53].

Порушення принципу правової визначеності може бути викликано або ж внесенням змін до соціального законодавства щодо зменшення розміру виплат для працівників публічної служби, або ж неправомірною діяльністю вповноважених посадових осіб. У першому випадку, негативні наслідки та власне порушення може бути зупинено рішенням Конституційного Суду України, як це відбулося у справі № 3-рп/2016 [2], де неконституційність зміни припинення виплати допомоги при народженні дитини обґрунтовується саме порушенням принципу правової визначеності.

До порушень принципу правової визначеності у соціальному захисті працівників публічної служби можливо й віднести зменшення розміру грошової винагороди, скасування соціальних чи трудових гарантій, не встановлення у державному бюджеті достатньої кількості коштів на забезпечення потреб публічної служби. Попередити виникнення порушення принципу правової визначеності можливо шляхом поступового реформування та попередження про втрату чинності окремих положень соціального законодавства завчасно

або ж відтермінування дати набрання юридичної сили новим порядком реалізації соціального права.

Тож, принцип правової визначеності в соціальному захисті працівників публічної служби полягає у можливості такого працівника вірно розрахувати та прогнозувати розвиток свого та членів сім'ї матеріального стану незалежно від настання соціальних ризиків.

Ще одним загальним принципом є актуалізація соціального захисту працівників публічної служби. На відміну від гнучкості соціального забезпечення, актуалізація передбачає наявність напряму розвитку та вказує на причину зміни соціального законодавства щодо наближення до умов життя та вимог соціуму. Актуалізація може передбачати, як збільшення, так й зменшення заходів соціального захисту працівників публічної служби. Так, до прикладу, право працівників правоохоронних органів на першочергове проведення телефону до будинку втратило свою актуальність із часом через розвиток новітніх технологій, а отже й було скасовано. Зі свого боку, право на безкоштовне користування транспортом скасоване через перетворення на привілей для працівників публічної служби й частково компенсоване завдяки розміру заробітної плати. Ю. О. Свердлова зауважує, що підвищення добробуту населення є неможливим без наближення до соціальних стандартів розвинутих країн ЄС шляхом гармонізації законодавства у сфері податків, соціального забезпечення, а також підвищення ВВП в державі [3, с. 192]. Тобто, принцип актуалізації соціального захисту працівників публічної служби розкривається й через запозичення міжнародних стандартів, наближення національного й європейського законодавства. Така діяльність ускладнена потребою урахування особливостей публічної служби щодо особливого режиму соціального захисту, підстав його надання, переважанні імперативного методу та збільшеній можливості до зловживання.

Слід констатувати, що загальний принцип актуалізації соціального захисту працівників публічної служби полягає в осучасненні правового регулювання на основі соціальних запитів та міжнародних стандартів. Важливо, щоб реалізація даного принципу не суперечила принципу правової визначеності, що можливо забезпечити через поступовість змін й роз'яснення їх змісту для працівників публічної служби попередньо.

Наступним є загальний принцип фінансової обґрунтованості соціального захисту працівників публічної служби. Він полягає у забезпечення взаємозв'язку між економічною ситуацією у державі та реалізацією соціальних прав працівниками державної служби. Так, із розвитком економічного потенціалу має розвиватися соціальний захист державних службовців, а з виникненням економічно несприятливих ситуацій, соціальний захист має бути достатнім для того, щоб працівники публічної служби продовжували свою роботу в звичайному порядку. Основним інструментом забезпечення такого взаємозв'язку є оцінювання бюджетних запитів від різних органів державної влади у Міністерстві фінансів та можливість заборони скорочення коштів на соціальне забезпечення Конституційним Судом України.

До спеціальних принципів можливо зарахувати диференціацію соціального захисту залежно від займаної працівником публічної служби посади. Його змістом є здійснення справедливого збільшення та деталізації соціального захисту працівників публічної служби на яких покладається більше посадових обов'язків. Такі працівники несуть більшу персональну відповідальність, а також їх дії є вкрай важливими для підтримання правопорядку у державі та регіонах.

Також, спеціальним принципом є поширення соціального захисту на діючих працівників публічної служби та тих, що втратили працездатність. Можливо резюмувати, що він полягає у можливості використовувати ті ж соціальні гарантії та отримувати таку ж соціальну допомогу працівниками публічної служби, що вийшли у відставку чи на пенсію, як і діючими.

Таким чином, сутністю спеціального принципу обмеження та втрати соціального захисту працівником публічної служби є надання правової та соціальної цінності соціальному захисту працівників публічної служби, а також попередження його

перетворення на привілей чи поширення на осіб, що не відповідають законодавчим вимогам до працівників публічної служби.

Отже, на основі проведеного дослідження можливо дійти висновку, що принципи соціального захисту працівників публічної служби повинні бути закріпленні на законодавчому рівні для забезпечення спільного розуміння норм щодо соціального захисту незалежно від органу публічної влади в якому працює особа.

Наукове опрацювання принципів захисту працівників публічної служби проілюструвало й потребу в створенні нової стратегії реформування соціального законодавства, яка не передбачає скорочення попередніх соціальних гарантій, однак визначатиме оновлення термінології та порядку реалізації соціального захисту працівників публічної служби.

Список використаних джерел:

1. Огнев'юк Г. З. Правова визначеність як юридична категорія. Бюлетень Міністерства юстиції України, 2017. № 10. С. 32-35

2. Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу сьомого частини дев'ятої статті 11 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" (справа про припинення виплати допомоги при народженні дитини): Рішення Конституційного Суду України 08.06.2016 № 3-рп/2016. Офіційний вісник України. 2016. № 51. С. 1805.

3. Свердлова Ю.О. Забезпечення соціальних стандартів добробуту в європейському союзі. URL: https: cutt.ly/kjloExW (Дата звернення: 08.01.2021)

УДК 349.2

ЗБЕРЕЖЕННЯ МІСЦЯ РОБОТИ І ПОСАДИ ЯК ГАРАНТІЯ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ НА ЧАС ВИКОНАННЯ НИМИ ДЕРЖАВНИХ АБО ГРОМАДСЬКИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Денисюк Марія Олексіївна,
PhD, провідний фахівець Центру Соціального права
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Збереження місця роботи і посади як гарантії для працівників на час виконання ними державних або громадських обов'язків визначається низкою суспільних, економічних та правових факторів, що відображають сучасні виклики та потреби. У контексті глобалізації, зростання соціальної відповідальності держави та роботодавців, а також підвищення ролі громадянського суспільства, питання забезпечення прав і гарантій для осіб, які виконують державні або громадські обов'язки, набуває особливої ваги. Це обумовлено необхідністю забезпечення стабільності соціального статусу осіб, залучених до виконання таких обов'язків, що в свою чергу сприяє підтримці соціальної згуртованості, зміцненню довіри до державних інституцій та підвищенню ефективності виконання державних та громадських функцій.

З огляду на сучасні виклики, такі як міжнародні конфлікти, природні катастрофи, епідемії, а також потребу в залученні громадян до участі в громадському житті та виконанні державних обов'язків, забезпечення правових гарантій для збереження місця роботи і посади набуває особливого значення. Це дозволяє особам, які тимчасово відсутні на робочому місці через виконання державних або громадських обов'язків, відчувати себе захищеними від можливих негативних наслідків для їхньої трудової кар'єри та матеріального становища.

Такий підхід сприяє формуванню стійкого соціального партнерства між державою, суспільством та бізнесом, а також відображає принципи соціальної справедливості та відповідальності перед суспільством.

Враховуючи вищевикладене, дослідження правового регулювання збереження місця роботи і посади для працівників, які виконують державні або громадські обов'язки, є актуальним і необхідним для розробки ефективних механізмів правового захисту, адаптації існуючих нормативно-правових актів до сучасних умов, а також для забезпечення балансу інтересів працівників, роботодавців і держави.

Згідно норми, яку визначено у ч.1 ст.119 Кодексу законів про працю України, а саме гарантії для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків. Вказано, що «на час виконання державних або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватися у робочий час, працівникам гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку» [1]. Ця норма права відіграє ключову роль у забезпеченні балансу між необхідністю виконання громадянами своїх державних та громадських обов'язків та збереженням їх трудових прав. Згідно зі статтею, працівникам, які беруть участь у виконанні таких обов'язків, гарантується збереження не лише їх місця роботи або посади, але й середнього заробітку за час виконання цих обов'язків.

Частина 2 ст. 119 КЗпП України розширює сферу застосування гарантій для працівників, які виконують певні категорії державних або громадських обов'язків, зокрема тих, що залучаються до виконання обов'язків, передбачених ключовими законодавчими актами, що регулюють питання цивільного захисту, військового обов'язку та служби, альтернативної (невійськової) служби, а також мобілізаційної підготовки та мобілізації. Ця частина статті визначає, що працівникам, які виконують зазначені обов'язки, надаються гарантії та пільги, передбачені відповідними законами. Таким чином, вона підкреслює обов'язок роботодавців забезпечувати цим категоріям працівників відповідні умови праці та

соціальні гарантії, включаючи, але не обмежуючись, збереженням місця роботи та середнього заробітку, а також інші пільги, що можуть бути передбачені спеціалізованими законами. Це забезпечує захист прав працівників, які беруть участь у виконанні важливих державних функцій або задоволенні громадських потреб, зокрема в умовах надзвичайних ситуацій або під час мобілізаційних заходів.

Згідно з ч. 2 ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни України, призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану, користуються гарантіями, передбаченими частиною третьою статті 119 Кодексу законів про працю України [2].

Також необхідно звернути увагу на Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», а саме ч. 2 ст. 3 у якій зазначено, що за громадянином, який проходить альтернативну службу, зберігається право на попередню роботу (посаду), яку він виконував (займав) до направлення на службу, а в разі її відсутності – інша рівноцінна робота (посада) на тому самому або, за згодою працівника, на іншому підприємстві, в установі, організації. Він корстується переважним правом на залишення на роботі у разі скорочення чисельності або штату працівників протягом двох років з дня звільнення з альтернативної служби [3].

Порівнюючи ці положення, можна зробити висновок, що обидва закони надають гарантії по збереженню роботи для осіб, які проходять військову або альтернативну службу. Проте Закон «Про альтернативну службу» забезпечує додаткову гарантію переважного права на залишення на роботі протягом 2 років після звільнення зі служби у разі скорочення чисельності або штату працівників.

З одного боку, наявність додаткової гарантії переважного права на залишення на роботі протягом 2 років після звільнення з альтернативної служби у разі скорочення штату може розглядатися як певна форма дискримінації. Це надає особам, які проходили альтернативну службу, додатковий захист їхніх трудових прав порівняно з особами, які проходили військову службу.

З іншого боку, таке положення може бути обґрунтованим, оскільки особи, які проходять альтернативну службу, зазвичай роблять це з релігійних чи інших переконань, які не дозволяють їм проходити військову службу. А також те, що строк альтернативної служби у півтора рази перевищує строк військової служби, встановлений для солдатів і сержантів, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях[3].

Надання їм додаткових гарантій може розглядатися як спосіб забезпечення поваги до їхніх переконань і недискримінації на цій підставі. Крім того, проходження альтернативної служби може мати свої особливості та виклики, які можуть впливати на можливості працевлаштування після її завершення. Додаткові гарантії можуть допомогти цим особам адаптуватися до цивільного життя та знайти роботу.

Тим не менше, важливо, щоб такі додаткові гарантії не створювали надмірний дисбаланс або несправедливість щодо осіб, які проходили військову службу. Можливо, варто розглянути можливість надання схожих гарантій і для цієї категорії громадян. Отже, хоча додаткова гарантія для осіб, які проходять альтернативну службу, може мати своє обґрунтування, важливо забезпечити баланс і рівність прав для всіх категорій громадян, які виконують свій конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни.

Таким чином, законодавство України, зокрема Кодекс законів про працю (ст. 119), Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (ч. 2 ст. 39) та Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» (ч. 2 ст. 3), передбачає гарантії збереження місця роботи та середнього заробітку для працівників, які виконують державні або громадські обов'язки, у тому числі проходять військову або альтернативну службу. Особи, які проходять альтернативну службу, мають додаткову гарантію переважного права на залишення на роботі протягом 2 років після звільнення зі служби у разі скорочення

чисельності або штату працівників. Це може бути обґрунтовано більшою тривалістю альтернативної служби порівняно з військовою (в 1,5 рази), а також необхідністю поважати релігійні чи інші переконання осіб, які проходять альтернативну службу.

Водночас, надання додаткових гарантій особам, які проходять альтернативну службу, може створювати певний дисбаланс щодо осіб, які проходили військову службу. Тому доцільно розглянути можливість надання схожих гарантій і для цієї категорії громадян.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. №322-VII. Відомості Верховної Ради. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

2. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст.385)

3. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.188

УДК 349.2

АНАЛІЗ ПРАКТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ ЗІ ЗМІСТОМ СТАТТІ 46 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Джура Христина Юріївна,
доктор філософії з галузі «Право»

Проблема реалізації соціальної функції держави пов'язана зі змістом статті 46 Конституції України [1], а саме положенням, закріпленим її частиною 1. Ця норма передбачає, що право громадян на соціальний захист включає у тому числі й право на їх забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Щодо положень, присвячених соціальному забезпеченню громадян після настання старості, погодимось із Д.С. Демченко у тому, що відповідні положення Основного Закону є вдало викладеними [2, с. 161]. Так само, втрата особою годувальника та настання безробіття з незалежних від особи обставин дійсно вимагають від держави допомоги. Втім, щодо положення, присвяченого забезпеченню громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності погодимось із дослідником у тому, що воно викликає певні питання.

Так, забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності на сьогодні врегульовується Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV [3]. У відповідності до статті 20 цього нормативно-правового акту, застраховані особи, тобто особи, що працюють на умовах трудового договору (контракту), гіг-контракту, іншого цивільно-правового договору, та які тимчасово втратили працездатність, наділяються правом на отримання допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги по вагітності та пологах, допомоги на поховання і оплати лікування та/або реабілітаційної допомоги у відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм. Звернемо увагу на те, що фактично всі перераховані види соціального забезпечення мають матеріальний характер – державою виплачуються постраждалим особам грошові кошти, або ж оплачується їхнє лікування чи реабілітація.

Щодо соціального забезпечення працівників у разі втрати ними працездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, таким особам за загальним правилом виплачуються страхові виплати. Деякі види соціального забезпечення містять ознаки стимулювання самостійності осіб, їх соціальної та професійної інтеграції до суспільного життя. Наприклад, стаття 39 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV [3] передбачає можливість тимчасового переведення потерпілого на легшу, нижче оплачувану роботу із збереженням його середньомісячного заробітку, а статтею 40 цього нормативно-правового акту встановлено право потерпілих на страхові виплати під час проходження професійного навчання або перекваліфікації за індивідуальною програмою реабілітації. Втім, це швидше виняток із правила. Все ж ті види соціального забезпечення, які були наведені нами вище, дозволять зробити висновок, що держава при реалізації соціальної функції акцентує свою увагу на наданні пільг таким особам, але при цьому дещо невірним був би висновок, що цим соціальне забезпечення державою громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності обмежується.

Так, те, що особа, яка втратила працездатність та проходить професійне навчання або перекваліфікацію за індивідуальною програмою реабілітації, згідно із Положенням про організацію професійної реабілітації (професійного навчання), перекваліфікації інвалідів внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, затвердженим Постановою Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та

професійних захворювань України від 12.06.2014 № 3 [4] має ознаки професійної адаптації особи до тих нових умов, які склались у її житті. Зокрема, пунктами 2 та 3 Положення передбачено, що професійна реабілітація полягає у підготовці потерпілої особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з урахуванням особистих схильностей та побажань потерпілого, а фінансування таких заходів здійснюється за рахунок коштів Фонду соціального страхування України. Тому, вважаємо фундаменттально суперечливим формулювання, вжите законодавцем у частині 1 статті 46 Конституції України [1]. Як зазначає із даного приводу Д.С. Демченко, регулювання соціального захисту таких громадян має здійснюватись «через призму відходу від філософії ототожнення таких груп громадян із категорією «споживач пільг»» та із одночасним переходом до категорії розвитку людського потенціалу та реінтеграції даних індивідів у суспільне життя, як це здійснюється, зокрема, в багатьох європейських країнах». Дослідником запропоновано покласти в основу частини 1 статті 46 Конституції України [1] статтю 26 Хартії основних прав Європейського Союзу [5], якою передбачено, що в рамках інтеграції осіб із обмеженими можливостями, Європейський Союз визнає та поважає право людей з обмеженими можливостями користуватися соціальними гарантіями, спрямованими на забезпечення їхньої самостійності, соціальної та професійної інтеграції й участі в суспільному житті [2, с. 161]. Погоджуючись із думкою автора, ми зі своєї сторони додаємо, що формулювання, вжите законодавцем у частині 1 статті 46 Конституції України [1] по суті зводить соціальну функцію держави до забезпечення існування тих осіб, які не здатні себе забезпечити самостійно. У такій моделі відносин держава є надавачем пільг, а громадянин є споживачем пільг. На практиці це призводить до того, що держава розвиває відповідні положення законодавства шляхом розширення кола пільг для громадян, які не здатні себе забезпечити самостійно, хоча по суті вона б мала фундаментально змінити підхід до соціального захисту таких громадян, забезпечуючи їх реабілітацію, адаптацію, реадаптацію, навчання, перенавчання, перекваліфікацію та реінтеграцію до суспільного життя.

Очевидно, що така модель не відповідає сучасним уявленням щодо ролі держави у соціальному захисті громадян. Як нами відмічено вище, в Україні наявні позитивні тенденції щодо зміни такого підходу, і свідченням цьому є те ж Положення про організацію професійної реабілітації (професійного навчання), перекваліфікації інвалідів внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, затверджене Постановою Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 12.06.2014 № 3 [4].

Втім, для подальшого розвитку соціальної функції держави важливо, щоб модель соціального захисту громадян шляхом забезпечення їх існування у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності має бути трансформована у модель їх реабілітації, адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання, перекваліфікації та реінтеграції до суспільного життя. Для цього пропонуємо частину 1 статті 46 Конституції України [1] викласти у наступному змісті із урахуванням тих змін, які були запропоновані нами раніше у процесі нашого дослідження:

«Стаття 46. Громадяни, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, мають право на соціальний захист, що включає право на реабілітацію, адаптацію, реадаптацію, навчання, перенавчання, перекваліфікацію та реінтеграцію до суспільного життя їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, та на забезпечення у разі втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом […]».

Очевидно, що внесення змін до однієї лише норми Основного Закону не здатне негайно вирішити цю проблему. Втім формулювання норми у такому змісті по суті стане основою для подальшого спрямування розвитку законодавства, яке врегульовує соціальне забезпечення громадян у разі їх повної, часткової або тимчасової втрати працездатності,

оскільки чинний вектор, на наше переконання, спрямовує практичну реалізацію державою соціальної функції та її подальший розвиток у хибному напрямку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141
2. Демченко Д. С. Концепція соціальної держави в Конституції України. Підприємництво, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2020/1. № 5. С. 159-163.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 46-47. ст.403
4. Про затвердження Положення про організацію професійної реабілітації (професійного навчання), перекваліфікації інвалідів внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: Постанова Фонду соцстраху нещасн.випадків від 12.06.2014 № 3. Офіційний вісник України. 2014 р. № 57. стор. 138. стаття 1573. код акта 73218/2014
5. Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. 2000/C 364/01. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-3151-0180

ЩОДО ПИТАННЯ НЕПОГІРШЕННЯ СТАНОВИЩА ПРАЦІВНИКА ПОРІВНЯНО З ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ У ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Парпан Тетяна Валеріївна,
доцент кафедри соціального права,
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, e-mail: tetyana.parpan@lnu.edu.ua

Вдавати взаємну домовленість сторін трудового договору, проігнорувавши, встановлені трудовим законодавством гарантії, не дозволяє роботодавцю одна з основних засад трудового права, яка закріплена ст. 9 КЗпП України: визнавати недійсними умови трудових договорів, які погіршують правове становища працівника. Цим принципом необхідно керуватися також у випадках укладення колективних договорів, колективних угод на різних рівнях соціального діалогу, при прийнятті локально-правових актів та, загалом, будь-яких домовленостей, які стосуються умов праці.

Чинна редакція ст.9 КЗпП України дозволяє встановлювати більш пільгові умови праці, порівняно із закріпленими законодавством.

Протягом періоду реформування трудового законодавства, який розтягнувся не на одне десятиліття, положення трудового законодавства щодо недійсності умов договорів про працю, залишаються незмінними, незважаючи на значну критику щодо їх недосконалості як зі сторони науковців, так і практиків. Одним з основних недоліків цієї норми, називають відсутність правил, які б встановлювали порядок визнання недійсними відповідних умов. Акцентується увага і на тому, що не зважаючи на невелику кількість судових справ у цих питаннях, таких порушень є немало.

Спроби викласти норму ст.9 КЗпП України по-новому бачимо у проектах Трудового Кодексу та проекті Закону України «Про працю». Корективи стосувалися не лише формулювання цієї норми, але й її наповнення. Зокрема, додавалися підстави визнання недійсним трудового договору в цілому. Для прикладу, пропонувалося недійсними вважати умови нормативно-правових актів і локальних нормативних актів про працю, що містять дискримінаційні положення чи обмежують трудові права порівняно з вимогами Конституції України. Серед підстав визнання трудового договору недійсним вказувалися: укладення трудового договору без наміру створити юридичні наслідки; укладення договору під впливом омани, погрози, примушення; трудовий договір укладено з особою, визнаною у встановленому порядку недієздатною.

У проекті Закону України «Про працю», представленим свого часу Кабінетом Міністрів України, була спроба підсилити відповідальність роботодавця за порушення трудових прав працівників та гарантій їх реалізації. А саме, не лише визнавати недійсними умови трудових договорів, які погіршують становище працівника порівняно з актами трудового законодавства (ч.10 ст.5), а також вважати ці умови та умови, що мають дискримінаційний характер, грубим порушенням трудового законодавства (ч.10 ст.5 та ч. 4 ст. 16).

Останній на сьогодні проект Трудового Кодексу, підготовлений Міністерством економіки України №4706-02/2838-03 (далі – Проект ТК) та поданий для обговорення зацікавленим сторонами на початку 2024 року, закріпив ще більш суворіший механізм забезпечення дотримання трудового законодавства.

Аналізуючи цей законопроект в цілому, можемо констатувати, що заборона погіршувати становище працівника порівняно з трудовим законодавством, знайшла своє закріплення у багатьох його статтях. Насамперед відмітимо положення, що «колективні

угоди та колективні договори, трудовий договір не можуть погіршувати становище працівників порівняно з вимогами трудового законодавства, але можуть його покращувати» отримало назву «сприятливість» та виділено в ч.1 ст.12 Проекту ТК як одна з основних засад правового регулювання трудових відносин. Також, ч.5 цієї ж статті закріплено, що умови трудового договору, які погіршують становище працівника порівняно з колективною угодою чи договором (скоріш за все, йдеться про колективний договір – *П.Т.*) вважаються недійсними та не створюють правових наслідків. У випадку включення їх до трудового договору застосовується норма, встановлена колективною угодою, колективним договором.

Поряд з цим, у Проекті ТК з'явилася стаття, в якій акцентується увага на тому, що норми локальних нормативних актів роботодавця, що погіршують становище працівника порівняно з чинним трудовим законодавством, колективними угодами та договорами, не можуть застосовуватися (ст. 18 Проекту ТК). Відзначимо, що чинний КЗпП України поряд з загальною нормою ст. 9, містить заборону у прийнятті рішення в односторонньому порядку роботодавцем (роботодавцем-фізичною особою) лишень з питань оплати праці, що погіршують умови, встановлені законодавством, угодами, колективними договорами (ч.4 ст.97).

Порівнюючи ч.5 ст.38 Проекту ТК з нормою ст.9 КЗпП України бачимо, що автори законопроекту передбачили інші наслідки для роботодавця, якщо умови трудового договору будуть погіршувати становище працівника порівняно з трудовим законодавством, а саме: визнавати це «грубим порушенням трудового законодавства». Також, до зазначеної категорії у Проекті ТК віднесено: зміну умов трудового договору, що погіршують становище працівника порівняно з трудовим законодавством (ч.8 ст.54); ненадання роботодавцем або відмова роботодавцем у наданні працівникові щорічної оплачуваної відпустки впродовж робочого року (ч.10 ст.96); відмову роботодавця укласти додаткову угоду про розірвання трудового договору з ініціативи працівника (ч. 2 ст. 64).

Як бачимо, перелік підстав для притягнення роботодавця до кримінальної відповідальності відповідно до ст.172 Кримінального Кодексу України (далі – КК України) мав би бути розширений. Та, чи варто всі зазначені випадки кваліфікувати як кримінальне правопорушення, зважаючи на те, що наслідки, які передбачаються, будуть мати вплив як на роботодавця, так і на працівника? Нагадаємо, що згідно з ч. 1 ст.172 КК України за грубе порушення законодавства про працю встановлено покарання у вигляді: штрафу від двох до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років. Ч.2 ст. 172 КК України передбачає більш суворе покарання, зокрема, арешт на строк до шести місяців.

Визначаючи той чи інший випадок погіршення становища працівника як кримінальне правопорушення необхідно не лише покарати роботодавця, але й забезпечити дотримання балансу прав та інтересів сторін трудових відносин.

Нині, на фоні заходів, які спрямовуються державою на детінізацію відносин у сфері зайнятості, державі варто уникати санкцій та правових обмежень, які б стримували створення малих та середніх підприємств. Запроваджуючи такі новели необхідно мати достатні обґрунтування щодо застосування цього виду юридичної відповідальності.

У трудових відносинах, які, насамперед, є договірними, санкції за порушення трудових прав та обов'язків мають бути сумірні та стримувальні. А сторонам, варто надати та забезпечити більше можливостей досудового розв'язання таких розбіжностей.

УДК 349.2

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕВЕДЕННЯ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ

Пікуль Володимир Павлович,
кандидат юридичних наук, суддя Полтавського апеляційного суду

Переведення є поняттям трудового права та згідно з ст. 32 Кодексу законів про працю розкривається через переведення працівника на іншу роботу в тому ж підприємстві або установі чи переведення до іншого підприємства. Переміщенням вважається зміна робочого місця працівника, зміна механізму чи агрегату його роботи, але в межах кваліфікації та посади [1]. Тобто, трудове законодавство розрізняє переміщення та переведення, коли ж у під час регулювання праці державних службовців такої диференціації не проводиться. Спільною є заборона на переведення на інше місце роботи чи посаду без згоди працівника, а також встановлено заборону на переведення осіб, що мають малолітніх дітей. На сьогодні, спеціальний порядок переведення державних службовців не передбачено, відповідно його регулювання, як форми реалізації права на працю проводиться згідно з загальними нормами із окремими винятками для дипломатичних службовців.

Так, згідно з ст. 41 Закону України «Про державну службу» переведення для державного службовця може відбуватися на рівнозначну або ж нижчу посаду в тому ж органі державної влади, зокрема в іншій місцевості у випадку наявності рішення керівника державної служби, а також на рівнозначну або нижчу посаду в іншому органі державної влади, у випадку наявності рішень про переведення від керівників органів державної влади з якого державний службовець переводиться та до якого державний службовець переводиться [2]. Варто уточнити, що переведення може бути ініційоване і державним службовцем, і безпосередньо керівником, рішення має лише підтверджуючий характер. Щодо напрямів переведення, то зрозумілим й упорядкованим є процес переведення на рівнозначну посаду. Згідно з ст. 2 Закону України «Про державну службу» рівнозначною є посада, яка належить до однієї підкатегорії посад з урахуванням рівнів державних органів [2]. Тобто, рівнозначною є та посада, на якій державний службовець наділений тим же рівнем повноважень та відповідальності, має такі ж соціальні гарантії та допомоги й звісно ж однакові або наближені вимоги до професійних компетентностей. Уточнення потребує порядок комунікації між керівниками державних органів, якщо переведення державного службовця проводиться між ними, адже необхідно уточнити час переведення, строк розгляду заявки та форму надання відповіді на неї.

У Постановах Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 15» [3] та «Питання оплати праці працівників державних органів» [4] встановлюється чіткий перелік підкатегорії та посад, які до них відносяться, що спрощує розуміння чи можливо перевести переведення та чи буде воно рівнозначним. Таке питання є ключовим ще й для визначення чи було змінено істотні умови праці та чи відповідає таке переведення інтересам самого державного службовця. Більш проблемним є уже питання переведення на нижчу посаду, оскільки наслідками таких дій є зменшення рівня оплати праці та соціальних гарантій, в окремих випадках потреба витрачати особисті кошти на переїзд та проживання в новому місці. Варто й враховувати негативні психологічні чинники, наприклад, зниження мотивації якісно виконувати професійні обов'язки й стрес від знайомства та праці в новому трудовому колективі. До того ж законодавство не використовує та надалі не тлумачить поняття «вища» та «нижча» посада, що надає простір для вільного трактування. Відповідно, нижчою може бути посада, на якій є меншою оплата праці чи та, яку може займати державний службовець із нижчою під категорією, або ж та, яка знаходиться в органі державної влади нижчого рівня. Наведені неточності породжують й проблеми щодо узгодження правового регулювання переведення

та зміни істотних умов праці [5, с. 8]. Дійсно, переведення на нижчу посаду гарантує погіршення його матеріального становища, самостійну зміну напряму розвитку кар'єри та способу реалізації на працю. Хоча переведення на нижчу посаду не визначається, як істотна зміна умов праці, але фактично вони все ж змінюються, а тому мають бути деталізовані підстави такого переведення.

Аналізуючи чинне законодавство можливо виділити декілька підстав переведення, що поширюються на усіх державних службовців. Найперше, підставою переведення, що визначено у ч. 5 ст. 20 Закону України «Про державну службу» є реорганізація (злиття, поділ, перетворення, приєднання) чи ліквідація органу державної влади [2]. У даному випадку, переведення є шляхом зменшення ймовірності настання соціального ризику щодо безробіття для державного службовця.

Альтернативою є звільнення, яке стається без ініціативи чи вини самого державного службовця, а тому є допустимим тимчасове переведення на нижчу посаду до моменту звільнення вакантної рівнозначної посади на державній службі. Реорганізація чи ліквідація є довготривалими процесами, але для осіб, що вирішили будувати кар'єру в державній службі повинні бути створені умови, за яких їх правомірним трудовим планам не перешкоджають державні ініціативи.

Відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 43 Закону України «Про державну службу» у випадку незгоди із зміною істотних умов праці державний службовець подає заяву про переведення на іншу запропоновану йому посаду протягом 30 календарних днів з моменту ознайомлення з повідомленням про зміну істотних умов праці [2]. Тобто, підставою переведення можливо вважати складний факт зміни істотних умов праці разом із непогодженням таких з боку державного службовця. Із аналізу даної норми стає зрозуміло, що державному службовцю мають бути запропоновані інші посади державної служби, але не уточнено в які строки такі посади надаються для ознайомлення та хто є відповідальним за їх надання.

Ще одна підстава переведення встановлена у ч. 2 ст. 32 Закону України «Про державну службу», де передбачено, що для усунення факту призначення на посаду державної служби особи, яка буде прямо підпорядкована близькій особі протягом 15 днів керівник державної служби має перевести державного службовця на іншу рівнозначну вакантну посаду в цьому органі чи іншому державному органі. Переведення проводиться без проведення конкурсу [2]. Знову ж альтернативою переведення є лише звільнення з посади. Також, відмінністю застосування даної підстави є можливість переведення лише на рівнозначну посаду, а не нижчу, що й відповідає навикам та меті проходження конкурсу державним службовцем. Проте, спірним є надання лише 15 днів для переведення, оскільки за такий строк може не з'явитися вакантна рівнозначна посада, особливо із урахуванням строків оголошення про проведення конкурсу.

Щодо безпосередньої процедури переведення, то у ст. 41 Закону України «Про державну службу» визначено такі її аспекти: переведення проводиться за згодою державного службовця; заборонено переведення опікунів дитини до 14 років чи державних службовців з інвалідністю або вагітних жінок; заробітна плата відповідає тій посаді, на яку його переведено; переведення не може бути прихованим покаранням [2]. Переведення опікунів дітей до 14 років заборонено, оскільки такі дії вимагатимуть зміни місце проживання й навчання дитини, що може негативно вплинути на її соціалізацію та вимагатиме додаткових коштів для переїзду та проживання. Переведення ж державних службовців, що є особами з інвалідністю або вагітними жінками може зашкодити їх здоров'ю та спричинити додатковий стрес. Тобто, в обох випадках реалізація права на працю додатково забезпечується.

Тож, переведення, як форма реалізації права на працю полягає у зміні умов праці державного службовця, що проводиться для оптимізації функціонування органів державної влади та забезпечення трудових прав державних службовців. Серед особливостей переведення, як форми реалізації права на працю державних службовців можливо виділити:

1. Переведення, як форма реалізації права на працю ініціюється керівником державної служби. Тобто, сам державний службовець може лише погодити або ж не погодити

переведення, але не може самостійно розпочати такий процес. Саме керівник зобов'язаний виявляти випадки підпорядкування близькій особі чи брати участь у реорганізації й ліквідації органу державної влади;

2. Ціллю переведення, як форми реалізації права на працю державного службовця є забезпечення дотримання чинного трудового та адміністративного законодавства. Про це свідчить аналіз підстав переведення, у яких не згадуються інтереси державного службовця, проте дотримуються вимог нормативно-правових актів. В аспекті адміністративного законодавства це стосується уникнення підпорядкування близьких осіб. В аспекті трудового законодавства забезпечення стосується права на працю, права на оплату праці та місця роботи, гарантування прав осіб з особливими потребами;

3. Переведення, як форма реалізації права на працю на вищій посаді для державного службовця вимагає поєднання із конкурсною формою. Це пояснюється тим, що для підтвердження достатньої компетенції державного службовця для його переведення на вищу посаду необхідно перевірити рівень його знань. В інших же випадках, рівень знань та досвіду є уже з'ясованим та достатнім, а отже конкурс не є обов'язковою процедурою, хоча й допустимою.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2016. №.4. С. 43.
3. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 15: Постанова Кабінету Міністрів України 15.01.2020 № 16. Офіційний вісник України, 2020. № 12. С. 133
4. Питання оплати праці працівників державних органів: Постанова Кабінету Міністрів від 18.01.2017 № 15. Офіційний вісник України. 2017. № 9. С. 43.
5. Луценко О. Є. Призначення державного службовця на вакантну посаду без проведення конкурсу: проблеми правового регулювання. Підприємництво, господарство і право, 2018. № 5. С. 86-89

УДК 349.2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЛИТВІ

Рибак Наталія Василівна,
кандидатка юридичних наук

На сьогодні, Литва пройшла шлях від реформування застарілого радянського законодавства до вступу у Європейський Союз. На відміну від попередньо досліджених держав, правове регулювання оцінювання ефективності законодавства в Литві є не лише частиною законотворення, а самостійним процесом, що має власний спеціальний нормативно-правовий акт.

Згідно з ст. 4 Постанови Уряду Литви «Про прогнозування рівня правового регулювання. Методологія оцінки впливу» оцінка впливу від передбаченого правового регулювання – це етап в процесі підготовки проекту, в ході якого збирається та аналізується інформація та на її основі визначається потенційний негативний / позитивний й короткостроковий / довгостроковий вплив проекту [1]. При цьому оцінка проводиться, як для наказів та постанов, так й для законопроектів. Встановлено зв'язок між створенням підзаконних актів та актів законопроектів, які формуються урядом та можуть навіть бути визначені, як невідкладні чи пріоритетні. Тобто, робота парламенту є не хаотичною, а відповідає цілям та завданням, що визначені емпірично завдяки попередньому оцінюванню ефективності.

Згідно з ст. 12-15 Постанови Уряду Литви «Про прогнозування рівня правового регулювання. Методологія оцінки впливу», усі органи виконавчої влади, що підзвітні уряду в ході підготовки проектів стратегічних планів на наступний рік формують найважливіші законодавчі ініціативи разом із законопроектами та інституційними (підзаконними) проектами для уряду. Офіс Прем'єр-міністра, вивчає такі законодавчі ініціативи, поєднує їх у перелік пріоритетних законодавчих ініціатив, обговорює їх із відповідними комітетами та затверджує план пріоритетних напрямів діяльності Уряду на відповідний рік, які передаються на підписання Прем'єр-міністру [1]. Оскільки органи виконавчої влади безпосередньо стикаються із проблемами сфери їх компетенції, то можуть сформувати належні пропозиції. Водночас, такі пропозиції об'єднуються та узгоджуються в уряді, а не залишаються частиною формально виконаних повноважень. Вказівка на конкретні документи, що стали результатом оцінювання ефективності гарантує їх урахування та контроль якості. В контексті трудового законодавства такий підхід дозволятиме залучати Держпраці, Мінсоцполітики, Мінекономіки до формування єдиних законопроектів, які дійсно відображатимуть вплив на фінансування, соціальну сферу, сприятимуть євроінтеграції, а головне будуть визначатися, як пріоритетні, а отже обов'язково будуть розглянуті у парламенті. Тому, запозичення такого ієрархічного підходу до правового регулювання оцінювання ефективності трудового законодавства відповідає уже існуючій системі та лише впроваджуватиме окремі нові процедури, що спростить їх розуміння та час на вивчення й застосування вповноваженими посадовими особами.

Під час оцінки впливу передбачуваного правового регулювання, одним із критеріїв застосування є «аналіз економічної ефективності», яким згідно з ст. 17.2 Постанови Уряду Литви «Про прогнозування рівня правового регулювання. Методологія оцінки впливу» є метод аналізу, що стосується оцінки витрат на різні альтернативи проекту для досягнення тієї ж мети. Коли важко оцінити вигоди від реалізації в грошових одиницях, то порівнюються умовні витрати на різні альтернативи проекту. Такий метод спрямований на пошук шляху досягнення мети з найменшими витратами [1]. Тобто, у литовському законодавстві ефективність правового регулювання стосується лише економічних показників. Як уже неодноразово було наголошено в даній роботі, такий підхід є занадто

утилітарним та не сприяє розвитку соціальної держави та сприйняття природних прав людини, як цінності. Тому, його використання в національній практиці було б недоречним. Водночас, як уточнення одного із критеріїв оцінювання ефективності проекту змін до трудового законодавства щодо впливу на економіку держави та фінанси суб'єктів трудових відносин є допустимим. Важливим є зауваження, що усі проекти мають мати спільну ціль, але різні способи досягнення. Такі способи мають відрізнятися не лише формулюваннями, а за змістом та сутністю, що дозволить й виявити найбільш оптимальний із них.

Перед створенням певного нормативно-правового акту визначено проходження анкети оцінювання ефективності. Відмінним є питання, викладене у ст. 9 Анкети оцінки впливу нормативного акту, де передбачено, що «слід оцінити вплив сценарію «нульових дій» або ж «нічого не вчинення» (що станеться, якщо передбачена правова база не буде створена) для певної області, що розглядається» [1]. Такий підхід є доречним для виявлення змін «заради змін», що в кращому випадку суттєво не вплинуть на правове регулювання трудових відносин. Навіть національне трудове законодавство містить ряд позитивних новел, наприклад, щодо дистанційної роботи чи розподілу відпусток на види. Важливим є їх збереження та розвиток, а не проста заміна. Відповідно, розгляд сценарію за якого нічого не змінюється дозволяє дійти висновку чи варто взагалі впроваджувати такий законопроект.

Також, у анкеті передбачені питання, які стосуються трудової сфери. Так, у ст. 14 Анкети оцінки впливу нормативного акту передбачається дати відповіді на такі питання: «чи вплинуть пропоновані норми права на ринок праці та зайнятість. Якщо так, то яким чином: створення нових місць роботи; рівень безробіття в державі чи окремих її територіях; звільнення працівників, скорочення робочих місць; кількість осіб, що отримують допомогу у зв'язку з безробіттям; вимоги до професійного навчання та підвищення кваліфікації на ринку праці; вплине на зайнятість чоловіків та жінок; вплине на соціальні гарантії чоловіків та жінок; вплине на суміщення сімейних обов'язків та роботи; вплине на гендерний розрив в оплаті праці [1].

Визначення конкретних показників, які є важливим для оцінювання ефективності запобігає прихованню важливих наслідків дії окремих законопроектів, що часто можуть негативно впливати на трудові відносини. Відмінним є урахування не лише питання рівності в працевлаштуванні між чоловіками та жінками, але й в оплаті праці, що є характерним навіть для державного сектору.

Таким чином, правове регулювання оцінювання ефективності трудового законодавства у Литві має такі особливості:

1. Правове регулювання оцінювання ефективності трудового законодавства у Литві здійснюється у спеціальному підзаконному акті. Хоча зв'язок із конституційним, адміністративним та трудовим законодавством визнається, але оцінювання ефективності проводиться відокремлено, спеціально вповноваженими суб'єктами в порядку визначеному Постановою Уряду. Такий підхід забезпечує більшу деталізованість правового регулювання оцінювання ефективності, краще розуміння його, як важливого етапу гарантування якості проекту нормативно-правового акту в трудовій сфері й зокрема дозволяє застосовувати спеціальні критерії та показники, які неможливо встановити в інший спосіб.

2. Правове регулювання у Литві розглядає оцінювання ефективності законодавства лише в економічному плані. Це пов'язано із необхідністю отримання конкретних результатів оцінювання, можливістю їх порівняння між собою. Тобто, оцінювання потреби у створення проекту змін до трудового законодавства та оцінювання ефективності є взаємопов'язаними, але різними за сутністю процесами. В національній практиці, такий підхід призведе лише до більшої плутанини у застосуванні порядку оцінювання, а тому є недоречним.

3. Правове регулювання оцінювання ефективності трудового законодавства має плановий характер. Завдяки цьому, для оцінювання законопроектів виділено достатньо часу. Суспільство та суб'єкти прийняття повідомленні про важливість певних законопроектів у трудовій сфері та координують роботу між собою. Створення стратегічних планів та

розподіл проектів на пріоритетні та звичайні сприяє упорядкованості та якості оцінювання ефективності трудового законодавства.

Список використаних джерел:

1. Dėl Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo 2003 m. vasario 26 d. Nr. 276, Vilnius. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo metodika. URL: https://cutt.ly/tW22O9m (Дата звернення: 08.01.2023)

УДК 349.2
orcid.org/0009-0009-3245-2558

ЩОДО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ПРОЗОРІ ТА ПЕРЕДБАЧУВАНІ УМОВИ ПРАЦІ

Тихонович Олексій Юрійович,
доктор філософії права, докторант кафедри трудового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
e-mail: Tykhonovych.work@gmail.com

Науковці у сфері праці, досліджуючи безпечні та здорові умови праці, які виступають найважливішим складником нормальних умов трудової діяльності працівників (безпечний – це такий стан умов праці, за якого для працюючих під час виконання покладених на них трудових обов'язків створено й реалізовано систему організаційних, управлінських і технічних умов для забезпечення недопущення випадків виробничого травматизму і професійних захворювань. При цьому здорові умови праці повинні відповідати соціально-економічним, санітарно-гігієнічним і лікувально-профілактичним нормам і правилам, які гарантують збереження працездатності працівника, тобто фізичного, психічного й соціального благополуччя в процесі його трудової діяльності [1, с. 174]. Структура права на безпечні та здорові умови праці як суб'єктивного трудового права працівника розглядається як сукупність правомочностей, основними з яких є такі його права: а) на умови праці, які не повинні завдавати шкоди здоров'ю працівника, б) вимагати впровадження сучасних систем управління охороною праці на підприємствах, праці й наявність на робочому місці, де він працюватиме, небезпечних і шкідливих виробничих чинників, які ще не усунуто, і про можливих наслідків їх впливу на здоров'я, г) на активну участь представників працівників з охорони праці в розробленні й застосуванні попереджувальних способів профілактики нещасних випадків та охорони здоров'я на підприємстві [2, с. 116]), все частіше використовують таке словосполучення як «право працівника на прозорі та передбачувані умови праці».

Водночас слід зазначити, що визначення «право працівника на прозорі та передбачувані умови праці» і до цього часу чітко не закріплено в українському законодавстві, хоча й має досить широке значення й охоплює значну кількість суспільних відносин щодо створення для працівників, безпечних, належних та комфортних умов праці. Також не має розуміння того, що право працівників на прозорі та передбачувані умови праці має формуватися не тільки включно на рівні законодавчих норм, законодавчими вимогами до умов праці, охорони праці, дотримання санітарних, епідемічних та інших вимог, а й власне розумінням з боку роботодавця необхідності здійснення такого захисту саме з точки зору моралі, традицій та звичаїв, розумінням того, людина є найвищою соціальною цінністю, а отже має бути захищеною та реально відчувати такий захист як з боку держави, так і боку роботодавця.

Разом з тим слід вказати, що оновлений підхід до розуміння покращення умов праці працівників на засадах та принципах міжнародних норм та стандартів визначений ухваленням Європейським парламентом та Радою Директиви № 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі від 20.06.2019 (Directive 2019/1152 of the European Parliament and of the Council on Transparent and Predictable Working Conditions in the European Union [3]). Зокрема, Директивою передбачається, що працівники в країнах ЄС мають право на: своєчасну та більш повну інформацію про основні аспекти своєї роботи, надану у письмовому вигляді; обмежений випробувальний період при прийнятті на роботу (не більше шести місяців); зміну місця роботи (і роботодавця) без пояснення причин і надання обґрунтування; завчасне інформування щодо виконання робочих завдань, особливо ті працівники, які мають гнучкий робочий графік чи працюють за потребою; протидію

надмірному використанню трудових контрактів з нульовими робочими днями; отримання письмової відповіді на клопотання про переведення на іншу безпечну роботу; проходження безоплатного навчання, якщо роботодавець повинен проводити таке навчання. Також зазначено, що всі країни-члени ЄС повинні імплементувати її норми в національне законодавство. Тобто норми викладені в Директиві, повинні стати частиною національного законодавства кожної держави-члена ЕС, оскільки їх виконання забезпечує ефективне дотримання та захист прав працівників відповідно до національного законодавства та міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Як зазначив Уповноважений з питань праці та соціальних прав Ніколас Шміт «Директива про прозорі та передбачувані умови праці є прямою відповіддю на реальність наших ринків праці, що швидко змінюється. Люди мають право на більш повну інформацію про умови своєї праці та більшу передбачуваність у своєму повсякденному житті. Нові правила допоможуть гарантувати якісні робочі місця, дадуть працівникам стабільність і дозволять їм планувати своє життя» [4].

І тому Україні, яка стала кандидатом у члени ЄС, слід зважити на інновації загальноєвропейського регулювання трудових відносин. Тобто, не стояти осторонь у вказаному питанні, а створювати всі необхідні умови для широкої дії сфери трудового права, регулювання всіх без виключення трудових відносин забезпечувати на рівні держави мінімальні вимоги, що стосуються виробничих умов праці працівників, забезпечувати здійснення контролю роботодавців у вказаній сфері, посилювати гнучкість, еластичність трудових правовідносин тощо у відповідності до вказаної Директиви.

Водночас слід зазначити, що нова редакція статті 29 КЗпП України [5] вже передбачає імплементацію норм Директиви № 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі. Так, відповідно до цієї норми Кодексу роботодавець до початку роботи зобов'язаний в узгоджений з працівником спосіб поінформувати його про:

1) місце роботи (інформація про роботодавця, у тому числі його місцезнаходження), трудову функцію, яку зобов'язується виконувати працівник (посада та перелік посадових обов'язків), а також про дату початку виконання роботи;

2) визначене робоче місце, забезпечення необхідними для роботи засобами;

3) права і обов'язки, умови праці;

4) наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, право на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору – під підпис;

5) правила внутрішнього трудового розпорядку або умови встановлення режиму роботи, тривалості робочого часу і відпочинку, а також про положення колективного договору (у разі його укладення);

6) проходження інструктажу з охорони праці, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони;

7) організацію професійного навчання працівників (якщо таке навчання передбачено);

8) тривалість щорічної відпустки, умови та розмір оплати праці;

9) процедуру та встановлені цим Кодексом строки попередження про припинення трудового договору, яких повинні дотримуватися працівник і роботодавець.

Підсумовуючи викладене слід зробити висновок, що право працівників на прозорі та передбачувані умови праці має формуватися як на рівні законодавчих норм, законодавчих вимог до умов праці, охорони праці, дотримання санітарних, епідемічних та інших вимог, так і на розумінні роботодавця стсовно необхідності здійснення такого захисту саме з точки зору моралі, традицій та звичаїв, розумінням того, людина є найвищою соціальною цінністю, а отже має бути захищеною та реально відчувати такий захист як з боку держави, так і боку роботодавця.

Список використаних джерел:

1. Лакіза О. О. Атестація робочих місць за умовами праці : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2016. 201 с.

2. Лагутіна І. В. Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2015. 429 с.

3. Директива (ЄС) Європейського парламенту і Ради 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі від 20.06.2019. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748901.pdf

4. Соціальна Європа: Більш прозорі та передбачувані умови праці для працівників у ЄС URL: URL: https://uk.eureporter.co/politics/european-commission/2022/08/05/social-europe-more-transparent-and-predictable-working-conditions-for-workers-in-eu/

5. Кодекс законів про працю України : затв. Законом № 322-VIII від 10.12.1971. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-4567-9999

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ПРИ ЗВЕРНЕННІ ДО АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У СПРАВАХ ЩОДО ПРОХОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ

Процько Максим Ігорович,
експерт з акредитації освітніх програм
Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти
e-mail: pmax2105@gmail.com

Під час розгляду спорів щодо проходження дипломатичної служби часто виникають випадки пропуску строків звернення до адміністративного суду позивачами, а, отже, і актуалізуються питання, пов'язані з можливістю поновлення таких строків.

Відповідно до ч. 5 ст. 122 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк.

Згідно з ч. 1 ст. 123 КАС України у разі подання особою позову після закінчення строків, установлених законом, без заяви про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані судом неповажними, позов залишається без руху. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду з заявою про поновлення строку звернення до адміністративного суду або вказати інші підстави для поновлення строку [1]. Натомість, слід зазначити про те, що вичерпного переліку підстав для поновлення строку процесуальне законодавство не містить. Питання поновлення строку вирішується судом у кожному конкретному спорі індивідуально залежно від обставин справи.

У постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23.12.2020 р. у справі №360/4485/19 зазначається, що законодавче закріплення строків звернення з адміністративним позовом до суду є гарантією стабільності публічно правових відносин, призначенням якої є забезпечення своєчасної реалізації права на звернення до суду, забезпечення стабільної діяльності суб'єктів владних повноважень при здійсненні управлінських функцій, дисциплінування учасників адміністративного судочинства.

Інститут строків в адміністративному процесі сприяє досягненню юридичної визначеності у публічно-правових відносинах, а також стимулює учасників адміністративного процесу добросовісно ставитися до виконання своїх обов'язків. Ці строки обмежують час, протягом якого публічно-правові відносини можуть вважатися спірними. Тому, якщо протягом законодавчо встановлено строку особа не звернулася до суду за вирішенням спору, відповідні відносини набувають ознаки стабільності. Поважними причинами визнаються лише ті обставини, які були чи об'єктивно є непереборними, тобто не залежать від волевиявлення особи, що звернулась з адміністративним позовом, пов'язані з дійсно істотними обставинами, перешкодами чи труднощами, що унеможливили своєчасне звернення до суду. Такі обставини мають бути підтверджені відповідними та належними доказами. Крім того, поняття "особа повинна" слід тлумачити як неможливість незнання, припущення про високу вірогідність дізнатися, а не обов'язок особи дізнатися про порушення своїх прав. Зокрема, особа повинна була дізнатися про порушення своїх прав, якщо: особа знала про обставини прийняття рішення чи вчинення дій і не було перешкод для того, щоб дізнатися про те, яке рішення прийняте або які дії вчинені [2].

Отже, на наше переконання, такими підставами можуть бути випадки хвороби позивача, проходження військової служби за контрактом чи мобілізацією в особливий період, неотримання або невчасне отримання копій відповідних процесуальних рішень, а

також інші обставини, які об'єктивно унеможливили вчасне звернення позивача до адміністративного суду.

Цікавим є питання, чи є перебування дипломатичного службовця у відпустці підставою для поновлення строку звернення до адміністративного суду. У цьому контексті доречно розглянути ухвалу Окружного адміністративного суду міста Києва від 05.04.2021, що залишена без змін постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 29.08.2022 у справі №640/8653/21. Так, ухвалою про залишення позовної заяви без руху позивачу встановлювався десятиденний строк для подання заяви про поновлення строку звернення до суду з обґрунтуванням поважності причин та наданням відповідних доказів або письмових пояснень звернення до суду в межах відповідного строку щодо вимог про визнання протиправним та скасування висновку Міністерства закордонних справ України (далі – МЗС України) в частині оцінювання результатів службової діяльності ОСОБА_1, що затверджений наказом МЗС України 17.02.2021 № 56 «Про затвердження висновку щодо повторного оцінювання результатів службової діяльності ОСОБА_1 у 2020 році» та про визнання протиправним та скасування наказу МЗС України 17.02.2021 №56 «Про затвердження висновку щодо повторного оцінювання результатів службової діяльності ОСОБА_1 у 2020 році» [3].

Зокрема, в ухвалі суду першої інстанції зазначено, що висновок МЗС України щодо повторного оцінювання службової діяльності позивача та наказ МЗС України 17.02.2021 №56 «Про затвердження висновку щодо повторного оцінювання результатів службової діяльності ОСОБА_1 у 2020 році» *надісланий позивачу на його електронну скриньку 18.02.2021 об 11:35 год.*, що підтверджується протоколом складеним 18.02.2021 . Суди зазначили, що в позивача з 06.03.2021 по 23.03.2021 було достатньо часу для подання позовної заяви щодо оскарження висновку та наказу відповідача, проте позивач не скористався даним правом [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 9-1 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII: доведення інформації або документів до відома державного службовця відповідно до вимог цього Закону здійснюється шляхом її вручення або надсилання поштою, в тому числі з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку. У разі доведення інформації або документів шляхом використання інших засобів телекомунікаційного зв'язку такий спосіб фіксується протоколом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; державний службовець при вступі чи проходженні державної служби зобов'язаний повідомити службу управління персоналом про його засоби електронної пошти чи інші засоби телекомунікаційного зв'язку з ним з метою їх використання для доведення до відома державного службовця інформації або документів; інформація або документи, надіслані поштою, в тому числі електронною, чи шляхом передачі з використанням інших засобів зв'язку вважаються такими, що доведені до відома державного службовця на п'ятий календарний день з моменту їх відправлення [4].

У ході розгляду справи було встановлено, що позивач перебував у відпустці з 10.01.2021 по 06.03.2021 р.. Судом першої інстанції акцентовано увагу на тому, що позивач вважається належно повідомленим 18.02.2021 р. про зміст повторного висновку оцінювання його службової діяльності та наказу від 17.02.2021 р. № 56. Отже, строк звернення до суду сплив 23.03.2021 р., натомість позивач направив позовну заяву до суду засобами поштового зв'язку лише 26.03.2021 р.. Зважаючи на наведене, суди визнали факт перебування позивача у відпустці неповажною причиною пропуску строків звернення до адміністративного суду.

На моє переконання, такий висновок не є достатньо обґрунтованим, оскільки ані Законом України «Про державну службу», ані Законом України «Про дипломатичну службу» не передбачено обов'язку дипломатичного службовця здійснювати моніторинг чи користуватися електронною поштою.

За змістом ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Таким чином, вважаю, що факт перебування дипломатичного службовця у

відпустці є поважною причиною для поновлення строку звернення до адміністративного суду, тим паче, у контексті цієї справи, оскільки відповідач надав докази про надсилання, але не про отримання спірних наказів позивачем [5].

Зважаючи на наведене, слід констатувати, що питання визначення підстав для поновдення процесуальних строків у справах щодо проходження чи припинення дипломатичної служби є дискусійним, оскільки перелік таких підстав законодавцем чітко не визначено. Натомість, під час вирішення питань щодо поновлення строків звернення до адміністративного суду у справах про проходження чи припинення дипломатичної служби перебування позивача у відпустці має визнаватися поважною причиною, оскільки на дипломатичних службовців законодавством не покладено обов'язку користування електронною поштою саме під час відпустки, а тому й факт ознайомлення позивача зі службовими документами, що надіслані на його електронну пошту не є встановленим.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 31 груд. 2023 р. URL: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 21.02.2024 р.).

2. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23.12.2020 р. у справі №360/4485/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93749048 (дата звернення: 21.02.2024 р.).

3. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 29.08.2022 р. у справі № 640/8653/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105972356 (дата звернення: 21.02.2024 р.).

4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII : станом на 01. січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 21.02.2024 р.).

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 #Text (дата звернення: 21.02.2024 р.).

УДК: 349.22
orcid.org/ 0009-0004-3846-6145

ДИСТАНЦІЙНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Безсонов Юрій Костянтинович,
юрисконсульт, старший інспектор з кадрів комунального закладу «Муніципальний театр «Дім актора», e-mail: yu.bezsonov@gmail.com

Задля всебічного забезпечення конституційних прав робітників, законодавцем передбачена можливість звільнення працівника, в тому числі й з його ініціативи. Сама процедура звільнення від етапу «*вирішення працівника звільнитися*» до «*видачі копії наказу про звільнення*» чітко неврегульоване, але кожний фахівець з трудового права знає, що передусім працівник повинен викласти своє бажання звільнитися на папері, написавши відповідно заяву про звільнення. Однак, наразі існують й інші способи написання та подання заяви про звільнення роботодавцю. Так законодавець визначив поняття електронного підпису та кваліфікаційного електронного підпису у Законі України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Під електронним підписом вважаються електронні дані, що додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються підписувачем як підпис. А під кваліфікованим електронним підписом розуміють удосконалений електронний підпис, що створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису [1].

Крім того, статтею 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» прямо визначено правовий статус електронного документа, який, за своєю суттю, урівняв електронний документ та письмовий [2]. Отже, наразі необов'язково подавати заяви про звільнення (чи будь-які інші заяви) лише у письмовій формі – тепер це можна зробити дистанційно за допомогою кваліфікованого електронного підпису. Але у будь-якому разі роботодавцю краще врегулювати чітку процедуру подання електронних документів від працівників у самому трудовому договорі або у колективному договорі (адреси електронних скриньок роботодавця та працівника, актуальні контактні номери телефонів тощо). Це допоможе уникнути зайвих спорів, скарг працівників про порушення їх конституційних прав при вирішенні трудових спорів у судовому порядку. Тобто, основними етапами прийняття такої заяви будуть: написання працівником заяви; підписанням її за допомогою кваліфікованого електронного підпису; надсиланням належно оформленої заяви роботодавцю у спосіб, який заздалегідь суб'єкти трудового права обумовили.

Але на практиці виникають багато питань, що потребують негайного вирішення. Так, під час повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України з'явились складнощі у роботодавців у зв'язку з тим, що багато працівників виїхали за межі України та прийняли для себе рішення про звільнення. Найголовнішою проблемою для таких працівників було отримання кваліфікованого електронного підпису. У порядку звільнення працівників не врегульовано питання, щодо можливості розірвання трудового договору без застосування кваліфікованого електронного підпису. Законний такий спосіб звільнення чи ні? Це спірне питання. Звісно, що у разі розгляду трудового спору у суді буде проведена оцінка поданих документів, що підтвердять волевиявлення працівника на звільнення.

Звернемо увагу на судову практику з цього питання. У постанові ВСУ/КСЦ від 03.12.2018 р. у справі №686/21222/16-ц суд дійшов висновку, що за відсутності попередньої згоди сторін трудових правовідносин на обмін офіційними документами засобами електронного зв'язку, такі документи мають подаватися у паперовій формі з оригінальним підписом автора документа, оскільки направлення заяви засобами електронного зв'язку не дає можливості іншій стороні встановити справжнє волевиявлення заявника[3].

Однак Національне агентство України з питань державної служби (далі – НАДС) у своєму роз'ясненні від 16 березня 2022 року стверджує, що у разі коли й електронні кваліфіковані підписи недоступні, такі заяви можуть бути надані в письмовій формі будь-якими засобами телекомунікаційного зв'язку (електронна пошта, WhatsApp, Telegram тощо) без накладання згаданих підписів. Якщо ж такої можливості немає, то відповідну заяву можна надіслати у формі текстового повідомлення, що відповідає наведеним вище критеріям[4]. Ці роз'яснення НАДС спрямовані для застосування у державній службі, але можна вважати, що таке роз'яснення буде в пригоді у будь-якій сфері роботи.

Під час перебування у складі ліквідаційній комісії Запорізького муніципального театру танцю, ми приймали такі заяви (тобто, заяви, які надходили на нашу пошту у вигляді фотографії без накладання кваліфікованого ефектронного підпису) через протокол. Тобто створювалась комісія щодо прийняття письмових заяв в електронній формі, в яких ми обговорювали питання щодо доцільності прийняття таких заяв і вже вирішували – приймати їх чи ні.

Отже, на нашу думку, необхідно вдосконалити встановлений у законодавстві про працю України порядок звільнення працівників. Передбачити можливість на локальному рівні регламентувати порядок подання електронних документів від працівників у колективному (в трудовому) договорі.

Список використаних джерел:

1. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 45. Ст. 400.

2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 36. Ст. 275.

3. Постанова Верховного Суду від 03.12.2018 р. у справі №686/21222/16-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/78297268 (дата звернення: 17.03.2024).

4. Щодо можливості і правильності оформлення та надсилання кадрових документів (заяв про надання відпусток, переведення, звільнення тощо) в електронному вигляді або різними засобами телекомунікаційного зв'язку: Роз'яснення Національного агентства України з питань державної служби від 16 березня 2022 року. URL: https://document.vobu.ua/doc/10709 (дата звернення: 17.03.2024).

УДК: 349.2
orcid.org/0000-0004-7205-278X

ДОЗВОЛЕНА ПОВЕДІНКА ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Гнатів Наталія Андріївна,
аспірантка кафедри соціального права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
e-mail: nata.gnativ@gmail.com

Право на охорону здоров'я є одним із основних прав людини, закріплених у ст. 49 Конституції України, а право працівника на охорону здоров'я – це складова права людини на охорону здоров'я, що має свої особливості, пов'язані з трудовою діяльністю [1].

Право працівника на охорону здоров'я передбачає спільні зусилля як роботодавця, так і працівника для його забезпечення. Роботодавець повинен вчиняти усі необхідні дії, які б гарантували та забезпечували право працівника на охорону здоров'я, що прямо передбачено у ст. 13 Закону України «Про охорону праці» [3].

Слід зазначити, що реалізація права на охорону здоров'я працівника тісно пов'язана із здійсненням ним дозволеної поведінки. Варто наголосити, що така поведінка є основною складовою його (працівника) права, оскільки лише через конкретні дії або утримання від певних дій працівник в змозі забезпечити відповідний рівень охорони власного здоров'я на робочому місці. Зокрема, ст.153 КЗпП України визначено право працівника відмовитися від роботи, якщо вона становить небезпеку для його життя чи здоров'я [2]. Свідченням таких обставин є несправність обладнання або невідповідність робочого місця санітарним нормам, або небезпека, пов'язана з ризиком зараження інфекційними захворюваннями.

Юридичною гарантією права на охорону здоров'я працівника за таких обставин є правова норма щодо заборони його звільнення за відмову продовжувати виконувати трудові обов'язки в умовах, які є небезпечними для його життя та здоров'я. Роботодавець зобов'язаний перевести працівника на іншу безпечну роботу.

Також, ч. 3 ст. 38 КЗпП України передбачено, що працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавство про працю, умови колективного чи трудового договору [2]. Зазначене право може бути застосоване у разі невиконання роботодавцем вимог із забезпечення здорових та безпечних умов праці.

Наведені вище можливості є прикладом дозволеної поведінки працівника, так як реалізуються ним на власний розсуд і саме працівник формує свою лінію поведінки з огляду на юридично закріплені правила і норми, яка спрямована на охорону його здоров'я.

Загалом аналізуючи законодавство у сфері охорони праці, можна зробити висновок, що часто реалізація права працівника на охорону здоров'я неможлива без кореспондуючого обов'язку роботодавця із вчинення певних дій, які б сприяли належному забезпеченню такого права.

Як зазначалось вище, у ст. 13 Закону України «Про охорону праці» передбачається обов'язок роботодавця створювати безпечні та здорові умови праці, а тому працівник має право вимагати від роботодавця надання засобів індивідуального захисту, проведення інструктажу з охорони праці, ремонт несправного обладнання та інше [3].

Відповідно до ст. 170 КЗпП України працівників, які потребують за станом здоров'я надання легшої роботи, роботодавець повинен перевести, за їх згодою, на таку роботу відповідно до медичного висновку тимчасово або без обмеження строку [2].

Отже, з цього вбачається, що працівник має право на охорону здоров'я, яке забезпечується зустрічним обов'язком роботодавця у вигляді вчинення дій щодо переведення на легшу роботу. Однак варто зауважити, що забезпечення такого права

безпосередньо залежить від поведінки працівника, оскільки роботодавець не може вчинити ці дії без згоди працівника і в такому разі він сам оцінює ризики для власного здоров'я. До того ж, саме з ініціативи працівника може відбуватись таке переведення, оскільки він самостійно надає роботодавцеві медичний висновок про необхідність виконувати легшу роботу. Працівник, обираючи на власний розсуд варіант поведінки, розуміє усі можливі наслідки, що впливають як на виконання роботодавцем своїх обов'язків, так і на мінімізацію настання несприятливих наслідків для його здоров'я.

Відтак, дозволена поведінка працівника є одним із елементів суб'єктивного права працівника на охорону здоров'я, яка полягає у можливості обирати певний варіант поведінки в межах закріплених на законодавчому та локальному рівні правил. Зі свого боку така поведінка працівника надає можливість превентивно запобігати порушенню його права на охорону здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
3. Про охорону праці: закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text.

УДК 349.2
orcid.org/0009-0007-1401-5093

ДО ПОНЯТТЯ САМОЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКА

Грецьких Антон Олександрович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: anton.lawyer.hnpu@gmail.com

Поняття самозахисту трудових прав є відносно новим у теорії трудового права України. Чинне законодавство України не передбачає жодних спеціальних норм, що регулюють право працівника на самозахист трудових прав. Саме у зв'язку з цим відсутнє загальне розуміння самої суті поняття самозахисту трудових прав.

Серед фахівців трудового права існують досить розгалужене розуміння самозахисту трудових прав. Так на думку И. Лагутиной [1, с. 144] та Т.В. Шлапко [2, с. 445] самозахист є формою захисту суб'єктивних прав та інтересів працівника, В.Я. Бурак пропонує визначати самозахист як незаборонені законом самостійні активні дії працівника [3, с. 27], С.І. Ілларіонова вважає, що самозахист трудових прав працівників – це неюрисдикційна форма захисту трудових прав [4, с. 14] тощо.

Безперечно, дані визначення заслуговують на увагу, однак, у них не відображена основна мета самозахисту, що виражається в негайному припиненні правопорушення або оперативному попередженні порушення трудових прав робітника.

Загальноприйняте, що суб'єктами права на самозахист можуть бути лише наймані працівники, право на захист трудових прав у наймача реалізується через владу наймача (нормативну, директивну, дисциплінарну).

Саме словосполучення «самозахист» передбачає, що працівник самостійно, без звернення до державних або спеціальних органів, вживає заходів щодо забезпечення захисту своїх трудових прав при явних порушеннях їх діяльністю власника або уповноваженого ним органу, наприклад: при переведенні на іншу роботу без його згоди або на роботу, протипоказаною йому за станом здоров'я; забезпечення безпечних умов праці, коли виникає загроза життю та здоров'ю самого працівника; сексуального домагання та ін.

Безумовно те, що неможливо передбачити та врахувати порушення трудових прав працівника, які можуть бути створені та, відповідно, всі способи самозахисту. Тому працівник має можливість самостійно обирати спосіб самозахисту за умови, що ці способи будуть правомірними.

Таким чином, необхідно зазначити, за яких умов здійснення самозахисту трудових прав можна визнати правомірними. На нашу думку, необхідно погодитись с О.В. Байло [5], що самозахист можливо визнати правомірною дією при додержані наступних умов: по-перше, самозахист трудових прав може здійснюватися за наявності явних грубих порушень трудових прав працівника; по-друге, право працівника на самозахист має здійснюватися самостійно; по-третє, після ухвалення рішення про самозахисту працівник зобов'язаний попередити письмово свого безпосереднього начальника чи роботодавця про відмову виконувати роботу; по-четверте, способом самозахисту є відмова працівника від виконання своїх трудових обов'язків; по-п'яте, відмова від виконання своїх трудових обов'язків може тривати до моменту усунення порушених прав; по-шосте, відразу після усунення порушеного трудового права та його відновлення працівник зобов'язаний приступити до виконання своїх трудових обов'язків.

При використанні працівником самозахисту його дії з боку роботодавця можуть бути невизначено оцінені як правомірна поведінка, так і як дисциплінарний проступок. Подібна неоднозначність у правовій оцінці свідчить про серйозні недоліки у конструкції правового механізму самозахисту, які породжують низку проблем.

Перша проблема – це обмеження прав працівника через те, що його дії при самостійному захисті трудових прав можуть бути розцінені роботодавцем або органом з

вирішення трудових спорів як дисциплінарна провина. Також негативним фактором для працівника при застосуванні самозахисту буде небезпека погіршення відносин зі своїм роботодавцем, тому працівник побоюватиметься застосовувати цей спосіб захисту своїх трудових прав. Друга проблема – це можливі зловживання своїм правом на самозахист із боку працівників.

Таким чином, самозахист трудових прав – це форма захисту трудових прав, способами захисту якої є самостійні дії працівника, спрямовані на оперативне попередження або припинення правопорушення з метою відновлення порушеного права та (або) усунення перешкод у його реалізації без звернення або поряд із зверненням до спеціально уповноважених органів захист трудових прав.

Список використаних джерел:

1. Лугутина И. Припинення виконання роботи працівником у разі затримки виплати заробітної плати як неюрисдикційна форма захисту трудових прав працівників. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 143-147.

2. Шлапко Т.В. Здійснення самозахисту в трудовому праві. *Правова держава*. 2006. № 17. С. 443–448.

3. Бурак В.Я. Колективні види самозахисту працівниками порушених трудових прав і законних інтересів. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення:* до 80-річчя Р.І. Кондратьєва: Збірник наукових праць. 2007. С. 26–28.

4. Ілларіонова С.І. Форми та способи захисту прав працівників в умовах ринкової економіки автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.05. – Київ, 2015.

УДК 349.22
orcid.org/0009-0005-6395-5191

ЩОДО ПИТАННЯ МЕДІАЦІЇ У ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ

Картавих Владислав Віталійович,
аспірант кафедри приватного права Державного податкового університету
e-mail: nnauka202@gmail.com

Сучасний гіперактивний ритм розвитку цифровізації та автоматизації виробничих процесів зумовлює до наголошення на специфіці трудової динаміки. Зокрема, коли йде мова про трудові спори, то ми маємо підкреслити, що вони за своєю суттю відрізняються від інших видів юридичних спорів через їхній безпосередній вплив на економічні умови сторін, емоційні та особистісні аспекти, переплетені зі спорами, а також поточні відносини, які мають вирішальне значення для їхньої підтримки. Важливо розуміти , що медіація, з її менш змагальним підходом, дозволяє вирішувати глибинні проблеми, інтереси та емоції, прокладаючи шлях до рішень, які поважають гідність і потреби всіх сторін.

Маємо констатувати, що трудові спори часто стосуються глибоко особистих та емоційно забарвлених питань, таких як несправедливе звільнення, дискримінація або домагання на робочому місці. Ці питання можуть призвести до укорінення позицій і розриву комунікації. Гнучкість медіації уможливлює творчі рішення, які зазвичай недоступні в суді, наприклад, вибачення, поновлення на роботі або індивідуальні навчальні програми, тим самим усуваючи першопричини суперечок і сприяючи довготривалому вирішенню конфліктів.

Із прийняттям 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію» [4] України зробила крок запозичення успішного досвіду впровадження медіації для вирішення трудових спорів у європейських країнах. Ключовими причинами цього процесу можна назвати сприяння покращенню динаміки ринку праці, ефективності правової системи та загальної соціальної згуртованості.

Так, Швеція має давню традицію використання медіації в трудових спорах, яка підтримується сильним соціальним діалогом і культурою досягнення консенсусу, що сприяло низькому рівню виробничих конфліктів [1].

Необхідність розвитку інституту медіації для врегулювання трудових спорів є нагальною, оскільки він здатен забезпечити швидкий, економічно ефективний та взаємовигідний процес вирішення спорів, тим самим не лише зберігаючи, а й зміцнюючи трудові відносини, зменшуючи навантаження на судову систему та забезпечуючи більш гармонійний організаційний клімат, що, в свою чергу, сприяє підвищенню продуктивності праці та загальної задоволеності роботою [5].

Велика Британія у свою чергу запровадила обов’язкову оцінку результатів медіації для більшості трудових спорів перед тим, як переходити до судових слухань. Такий підхід значно зменшив кількість справ, що потрапляють до суду, прискорив вирішення спорів та заощадив кошти як для працівників, так і для роботодавців.

А у Німеччині існують спеціалізовані суди з трудових спорів, які часто направляють сторони на медіацію до судового слухання. Такий подвійний підхід забезпечує інтеграцію медіації в судовий процес, пропонуючи сторонам шанс вирішити свої спори мирним шляхом, перш ніж вдаватися до більш формального судового розгляду [1].

Маємо відзначити, що у проекті Трудового кодексу, який був оприлюднений Міністерством економіки України для обговорення, міститься окрема стаття 195, яка має назву «Врегулювання трудових спорів шляхом медіації». У частині першій зазначеної статті міститься положення, що індивідуальний трудовий спір може бути врегульовано шляхом медіації відповідно до Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей, передбачених Трудовим кодексом. Навіть міститься вимога, що договір про проведення

медіації та угода за результатами медіації у трудових спорах мають укладатися в письмовій формі. Також відображена можливість у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони медіації можуть звернутися для розгляду індивідуального трудового спору до органів, передбачених частинами першою, другою статті 186 Трудового кодексу [2].

Водночас, доречно зауважити, що згадана стаття 195 практично не відрізняється від діючої редакції статті 222-1 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) «Врегулювання трудових спорів шляхом медіації», де зазначено, що трудовий спір між працівником і роботодавцем незалежно від форми трудового договору може бути врегульовано шляхом медіації відповідно до Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом. Договір про проведення медіації та угода за результатами медіації у трудових спорах укладаються в письмовій формі. У разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони медіації мають право звернутися для розгляду трудового спору до органів, передбачених статтею 221 КЗпП.

Ми переконані, що успіх медіації в наведених вище країнах вказує на важливість розвитку надійних інституційних рамок, які підтримують медіацію. Це включає підготовку медіаторів, підвищення обізнаності роботодавців і працівників про переваги медіації, а також створення нормативно-правової бази, яка заохочує використання медіації перед тим, як вдаватися до судового розгляду [3]. Тому розвиток інституту медіації для вирішення трудових спорів є далекоглядним підходом до вирішення конфліктів на робочому місці. Він відповідає ширшим цілям соціальної злагоди, економічної стабільності та просування культури діалогу і взаємоповаги. Досвід європейських країн наштовхує на усвідомленням, що наявність однієї норми, яка просто переноситься із діючого нормативно-правового акту до проекту майбутнього без вдосконалення (враховуючи вже наявний досвід, практику застосування, проблеми реалізації та інші особливості) не буде сприяти ефективній медіацію, її розвитку.

На наш погляд, проект Трудового кодексу потребує ґрунтовного доопрацювання в частині розбудови інституту медіації у трудовому праві.

Список використаних джерел:

1. Dolder, C. (2004). The contribution of mediation to workplace justice. Industrial Law Journal, 33(4), 320-342. URL: https://doi.org/10.1093/ilj/33.4.320

2. Проект Трудового Кодексу URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/ 01/ 1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf

3. Yaroshenko O., Pyzhova M., Ivchuk Y., Vapnyarchuk N., Savielieva M. The use of mediation in administrative proceedings: the experience of European Union member states. Revista Relações Internacionais do Mundo Atual. 2021. Volume 3. n. 32. Pp. 64–68.

4. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1875-20#Text

5. Медіація в Україні: теорія та практика : монографія /Н. А. Мазаракі / Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 276 с.

УДК 349.2
orcid.org/0009-0003-3412-3463

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СЬОГОДЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

Кириленко Богдан Ігорович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
email: b.kirilenko7222@gmail.com

Як відомо, вперше поділ права на публічне і приватне було проведено в римському праві. Співвідношення публічного і приватного права активно досліджувалося впродовж останніх двох століть вченими-юристами західних країн. Цей процес супроводжувався постійними пошуками нових властивостей цього співвідношення. З'явились різні концепції щодо опису та пояснення співвідношення публічного та приватного права. Наступним кроком в дослідженні проблеми співвідношення публічного та приватного права, який логічно продовжив попередній, стало вивчення їх взаємодії.

Слід підкреслити, що проблема співвідношення публічного та приватного права має не тільки суто теоретичне, але й практичне значення, адже її вирішення прямо пов'язане з ефективністю правового регулювання. Крім того і досі ведеться спір: трудове право має належати до публічного чи до приватного права?

Українська правова реальність теж включає явище системного поділу права на публічне та приватне через якщо не повну належність, то все ж тяжіння національної правової системи до романо-германської правової сім'ї. Звісно, Україна "має власні традиції співвідношення приватного і публічного права, що обумовлено особливостями формування і тенденціями розвитку національної правової системи" [1, с. 27].

Крім того, формування національної правової системи відбувалось і далі відбувається в умовах постійних перекосів у співвідношенні публічного та приватного права від необмеженого панування публічного інтересу до такого ж домінування приватного начала, поєднання правових засобів та інструментів з різнорідних підсистем права. В Україні спостерігаються не відпрацьовані механізми руху процесів, через які втілюється одночасно і публічний, і приватний інтереси, а їх часто непродумана нормативна регламентація на практиці призводить до зіткнення цих інтересів. Все це потребує відповідного вивчення та в необхідних випадках трансформації з метою удосконалення.

Слід підкреслити, що за останні два десятиріччя інтерес вітчизняних вчених-юристів до проблеми співвідношення публічного і приватного права мав лише галузевий характер. А ось кількість публікацій загально-теоретичного плану досить невелика. Серед загальнотеоретичних дисертаційних досліджень можна відмітити роботу О.В. Гончарука [2].

Хочу відзначити, що в сучасній юридичній науці процеси "взаємопроникнення режимів правового регулювання з публічних сфер у приватні і навпаки" розглядаються як "одна з істотних ознак їх еволюції в сучасних умовах", а межі між цими сферами констатуються як такі, що "постійно змінюються, що зумовлено складними і суперечливими процесами, які відбуваються в реальному житті" [3, с. 147], але при цьому процеси взаємопроникнення публічного і приватного права не виключають дуалізм права, який продовжує існувати [1, с. 29], хоч і констатується не- можливість в сучасних умовах проведення "чіткої межі між публічним і приватним правом, розташувавши по ту чи іншу його сторону галузі позитивного права" [1, с. 29-30].

Все це вказує на той факт, що необхідна детальна розробка вказаних питань на рівні загальнотеоретичної юриспруденції, формування цілісної концептуальної основи співвідношення публічного і приватного права.

Слід відзначити, що публічне право може обмежувати окремі правомочності власника, наприклад, щодо розпорядження деякими видами майна, внаслідок чого блокується необмежене панування окремої особи над ним. Особливо це стосується випадків, коли необхідно попередити чи перешкодити зловживанню правом.

Взаємозалежність публічного та приватного права проявляється і при відчуженні об'єктів приватної власності в публічних інтересах (звісно за умови забезпечення справедливого балансу між приватними та суспільними інтересами), обмеженні прав і свобод людини з мотивів безпеки (при умові забезпечення балансу між свободою та безпекою).

В сучасних умовах, коли Україна веде війну за свою незалежність з росією, з моменту проголошення воєнного стану в Україні важливими є питання співвідношення приватноправових і публічноправових відносин; можливості держави забезпечити здійснення і захист суб'єктивних цивільних прав.

Умови воєнної дійсності сьогодні не дозволяють особі на свій розсуд реалізовувати свої права, адже задля забезпечення національної безпеки, державного суверенітету, захисту особи і суспільства в цілому, держава використовує своє право на обмеження певних прав як майнових, так і особистих немайнових.

Відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування разом із військовими адміністраціями можуть примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану. Здійснення реквізиції повинно відбуватися відповідно до вимог законодавствва. Більшість обмежень стосується здійснення особистих немайнових – прав це обмеження що стосуються свободи пересування, так забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки України; обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби; забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на стійкість критичної інфраструктури, права і свободи людини, здоров'я населення; заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень, а також встановлювати спеціальний режим світломаскування тощо [4].

Основними вимогами щодо обмежень прав є правова визначеність обмежень і пропорційність у співвідношенні обмежень і тієї законної мети задля якої вони вводяться. Що стосується здійснення цивільних прав то межами їх здійснення залишаються договір, закон і норми суспільної моралі.

Виконання обов'язку полягає у вчиненні зобов'язаної особою певних дій передбачених договором або законом. В умовах воєнного стану виконання обов'язку може зазнавати також певних обмежень. Насамперед, це стосується встановлення мораторію на вчинення певних дій. Так під час війни платник податків звільняється від відповідальності за несвоєчасне виконання податкових обов'язків; на територіях що перебувають або перебували в зоні бойових дій або окупації встановлено мораторій на примусове стягнення боргів щодо сплати комунальних послуг; це і мораторій на підвищення тарифів за надання комунальних послуг (за своєю суттю є односторонньою зміною договору).

Попри запровадженні обмеження прав за час війни держава зробила чимало, щоб учасники цивільних правовідносин могли здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Впровадження застосунку «держава і я» (ДІЯ) зробила доступним для українців здійснення прав і виконання обов'язків, участі у суспільному житті держави за допомогою цифрових технологій. За цифровим документом українці можуть отримувати медичне обслуговування, здійснювати банківські операції, отримувати адмінпослуги, реєструвати народження дитини, визначення походження дитини, у разі якщо батьки не є подружжям, подати позов до суду, перевірити наявну інформацію про себе згідно реєстрів.

Отже. в умовах глобалізованого світу, військових конфліктів, війни українського народу за свободу і незалежність, проблема співвідношення приватного та публічного права потребує переосмислення, більш глибокого дослідження реалій як у світі, так і процесів, які відбуваються зараз в Україні. Таким чином, навіть в умовах війни необхідно забезпечити оптимальний баланс публічних і приватних інтересів, з чим, до речі, успішно справляється трудове право. Адже воно є взірцем оптимального поєднання приватних та публічних інтересів у регламентації відносин. Як зазначає О.О. Коваленко, «природа трудового права як єдиної галузі дуальна – тобто єдина (а не розділена), хоча і двоїста. Вона має, якщо так можна висловитися, два обличчя, які змінюють одне одне в залежності від обставин конкретної ситуації, він відносин та суб'єктів, що охоплюються предметом цієї галузі права» [5, с.168] [6, с.113]. Саме норми цієї галузі, регламентуючи відносини найманої праці, втілюють і приватні інтереси працівників, роботодавців, і публічні інтереси держави, яка за рахунок належного плину виробничих відносин отримує суспільні блага, податки, що забезпечують існування людей, функціонування економіки країни.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. Право України: дуалізм і система. Приватне право: науковий журнал: додаток до юридичного журналу «Право України» / Редакція журналу «Право України». Київ, 2013. No 1. С. 26-41.
2. Гончарук О. В. Дихотомія права: право публічне та право приватне: дис.. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Гончарук. К., 2006. 206 с.
3. Загальна теорія держави і права. Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2016. 392 с.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. N 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
5. Коваленко О.О. Правові проблеми свободи волі сторін при укладанні, зміні та припиненні трудового договору дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2015. 447 с.
6. Коваленко О.О. Свобода волі працівника і роботодавця та її вплив на укладання, зміну та припинення трудового договору: монографія. Х. : ХНАДУ, 2015. 362 с.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-1614-3500

ЗБЕРЕЖЕННЯ АКТУАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Кузнецова Карина Ігорівна,
аспірантка
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
секретар суду, Франківський районний суд м. Львова
e-mail: karinachernenk@gmail.com

23 червня 2022 року Україною отримано статус кандидата на членство в Європейському Союзі. Цією історичною подією остаточно визначено вектор євроінтеграційних процесів нашої держави.

Проте, військова агресія рф проти України триває, знищуються міста, руйнуються підприємства, установи, організації, гинуть люди, діти тощо. Також війна не обходить стороною сфери трудових, соціально-економічних, політичних відносин.

«До початку повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року Верховна Рада України розпочала адаптацію трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Цей процес був зумовлений не лише цивілізаційним вибором нашої держави стати членом Європейського Союзу, але й необхідністю забезпечити всебічний захист інтересів суб'єктів трудових правовідносин в ринкових умовах незалежної України.

З 24 лютого 2022 року Верховна Рада України прийняла низку нових Законів, забезпечивши, зокрема, захист прав працівників та роботодавців в умовах війни, можливість працездатного населення перекваліфікувати свою діяльність відповідно до наявних вакансій на ринку праці, а також спростивши отримання громадянами допомоги по безробіттю» [1].

Міністерством економіки України визначено, що «соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин» [2].

Нормативно-правова база з питань соціального діалогу складається із Законів України «Про соціальний діалог в Україні» [3], «Про колективні договори і угоди» [4], «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [5], «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» [6], «Про Кабінет Міністрів України» (ст.20) [7], «Про центральні органи виконавчої влади» (ст.7) [8], «Про місцеві державні адміністрації» (ст.37) [9], «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст.34) [10], «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [11], низки інших нормативно-правових актів, а також Європейської соціальної хартії (переглянутої) [12], ратифікованих Україною Конвенцій Міжнародної організації праці, зокрема, №№ 87 [13], 98 [14], 135 [15], 144 [16], 154 [17], прийнявтих нею рекомендацій №№ 91 [18], 163 [19], Директиви Європейського Парламенту і Ради 2002/14/ЄС [20] та інших актів, окремі норми яких стосуються питань соціального діалогу.

Проте, законодавство не стоїть на місці, та Верховною Радою України 23 лютого 2023 року прийнято новий євроінтеграційний Закон України «Про колективні угоди та договори» [21]. Більшість положень зазначеного закону набувають чинності через 6 місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану.

«Не зважаючи на всі проблеми, соціальний діалог був і залишається інструментом та засобом розв'язання гострих соціальних проблем та реалізації сучасної соціальної політики.

Саме за його допомогою можливо забезпечити ефективну взаємодію провідних стейкхолдерів з урахуванням їх інтересів, підвищити соціальну відповідальність бізнесу, досягти стійких, «здорових» відносин у соціально-трудовій сфері» [22].

На думку Ситар Я.С. «соціальний діалог є перевіреним інструментом дієвої політики прогресивних демократичних країн, які розбудовують соціально орієнтовану ринкову економічну систему, орієнтовану на комплексне забезпечення конституційних прав громадян та підвищення ефективності соціального захисту. Сьогодні в Україні розбудовується чотиристоронння (працівники, роботодавці, держава, органи місцевого самоврядування) чотирирівнева (національний, галузевий, територіальний і локальний) модель соціального діалогу. Держава вже робить перші кроки в напрямі розвитку соціального діалогу у формах державно-приватного партнерства, що відображає соціальну відповідальність поглиблення соціального діалогу у сфері надання громадських послуг, фінансування освітніх програм і працевлаштування осіб, які не є конкурентними на ринку праці» [23, с. 67-68.].

Отже, Україна робить впевнені кроки на шляху євроінтеграції. При цьому в фокусі уваги залишається саме соціальна політика. Адже через соціальну політику створюються передумови для сприяння економічному росту та соціальній справедливості. В цьому контексті особливе значення посідає інститут соціального діалогу як дієвий інструмент розвитку соціально-трудових відносин, який дозволяє запобігти появі та ефективно вирішувати вже існуюче широке коло проблем у сфері праці. В умовах оголошеного воєнного стану ефективність соціального діалогу має дуже важливе значення. За допомогою соціального діалогу можна подолати широке коло проблем у сфері соціально-трудових відносин, таких як безробіття, соціальне забезпечення, налаштування соціальних відносин між суб'єктами соціального діалогу залежно від їх рівня (національний, галузевий, територіальний і локальний). Саме тому, законодавство у сфері соціального діалогу необхідно удосконалюватися з урахуванням нових викликів сьогодення та новітніх тенденцій розвитку суспільства та країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Головань Т.Г. Соціальний діалог в Україні у період воєнного стану як напрям партнерства з Європейським Союзом. Всеукраїнська науково-практична конференція «Осінні юридичні читання – 2022». Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування, практики його застосування та юридичної науки. 2022. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fc6a5de2-183a-4ca1-9f8c-626eb8b22c13/content
2. Нормативно-правові акти з питань соціального діалогу, Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e10817c7-5b4f-4b32-af9c a5d7cc93d16e&title=NormativnopravovaBazaZPitanSotsialnogoDialogu
3. Про соціальний діалог в Україні. Закон України від 23.12.2010р. №2862-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text
4. Про колективні договори і угоди. Закон України від 01.07.1993р. №3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text
5. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності. Закон України від 15.09.1999р. № 1045-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text
6. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності. Закон України від 22.06.2012р. №5026-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text
7. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27.02.2014 р. №794-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text
8. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17
9. Про місцеві державні адміністрації. Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text

10. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

11. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text

12. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

13. Про свободу асоціації та захист права на організацію. Конвенція №87 від 09.07.1948р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125#Text

14. Про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів. Конвенція № 98 від 01.07.1949р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/993_004#Text

15. про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються. Конвенція №135 від 23.06.1971р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/ 993_186#Text

16. Про ратифікацію Конвенції МОП № 144 про тристоронні консультації (міжнародні трудові норми). Постанова Верховної Ради України від 17.12.1993р. №3732-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3732-12#Text

17. про сприяння колективним переговорам. Конвенція №154 від 19.06.1981 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_006#Text

18. Рекомендація щодо колективних договорів 91 29.06.1951р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_231#Text

19. Рекомендація щодо сприяння колективним переговорам № 163 від 19.06.1981р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_274#Text

20. Про встановлення загальних правил інформування та консультування працівників в Європейському Співтоваристві. Директива 2002/14/ЄС від 11.02.2002р. URL: https://www.rac.org.ua/uploads/content/285/files/directive2002-14.pdf

21. Про колективні угоди та договори. Закон України від 23.02.2023 р. №2937-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text

22. Ільченко Б. Модернізація соціального діалогу в нових соціально-економічних реаліях: аналіз альтернатив. Вчені записки Університету «КРОК», 2022. (3(67). URL: https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/528/558

23. Ситар Я.С. Трансформація системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану. Вінниця. 2024. с. 93.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-2920-2418

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО МЕТОДУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ З ТРУДОВОГО ПРАВА

Лиманський Павло Павлович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Важливою умовою утвердження України як правової держави на шляху до європейської інтеграції є постійне вдосконалення системи законодавства та процесів законотворення в цілому. Сучасна соціально-політична ситуація, що склалася в Україні, вимагає від законодавства швидкого реагування на поклики часу в напрямку захисту прав і свобод громадян як ніколи раніше. Протягом 2022-2024 років в країні відбулися певні зміни й доповнення в законодавсті, які стосуються в першу чергу уточнення й конкретизації правового регулювання трудових відносин в період воєнного стану. Правове регулювання суспільно-правових відносин у тому числі трудових має свою специфічну мову, від якої залежить ефективність застосування того чи іншого законодавчого акту. Законодавчі документи містять у своїх текстах правові поняття, відповідні правові категорії, правові норми, спрямовані на дотримання правопорядку в державі на демократичних й гуманістичних засадах. Саме тому науковці в галузі трудового права приділяють увагу лінгвістичному методу наукового опрацювання явищ, правових категорій, в напрямку їх походження, змісту та наповнення, їх трасформації в умовах соціальних та суспільно-політичних змін.

Питання методології наукових досліджень в трудовому праві, у тому числі в системі правого регулювання трудових відносин ставало в полі зору таких фахівців як: С.В. Вишновецька [3], О.І. Процевський [7]. В останній час проблему застосування загальнонаукових та спеціальноправових методів дослідження розкривають у своїх працях Л. Кузнецова [5], В. Філатов [8]. Роль юридичної термінології у функціонуванні права вивчила М.І. Любченко [6]. Дослідженню лінгвістичного інструментарію законопроектування присвятила свою діяльність Н. Артикуца [2], яка запропонувала уведення в цикл фахової підготовки навчальні курси з юридичної термінології та правничої лінгвістики.

Однак, дослідження щодо застосування лінгвістичного методу в дослідження сучасного стану правового регулювання трудових відносин не було предметом окремого дослідження, що й викликало необхідність його розробки та зумовило актуальність даної теми.

Розробка сучасних підходів до вивчення явищ трудового права на основі вивчення досвіду та узагальнення наукових концепцій є актуальною проблемою сьогодення.

Як зазначає С.В. Вишновецька, – «методологія науки трудового права», – це, – «система взаємопов'язаних методів, прийомів, способів і принципів пізнання (дослідження) трудоправових явищ, які визначають закономірності функціонування системи суспільних відносин, що складають предмет трудового права, а також ґрунтуються на вихідній світоглядній ідеї» [3]. Методологія науки трудового права має призвання визначити, як, за допомогою яких методів і засобів ця наука досліджує виникнення, функціонування і розвиток трудового права, які його основоположні принципи, які підходи запроваджено до вивчення трудоправових явищ.

Основний елемент методології – це метод, або сукупність засобів й прийомів пізнання явищ, спрямованих на реалізацію поставлених завдань і досягнення головної мети наукового дослідження. Специфіка наукового методу обумовлюється особливостями об'єкту пізнання та метою наукового дослідження.

В. Філатов, розглядаючи методи «моделі перехідного правосуддя», визначає її «як систему засобів та способів розкриття природи і сутності, закономірностей становлення і розвитку, філософських і нормативно-правових витоків концепції перехідного (транзитарного) правосуддя, а також передумов її застосування в окремих державах» [8, с. 27].

Фахівці зазначають, що «комплексне застосування філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідницького пошуку та наукового аналізу формування галузі трудового права дає змогу досягти ефективного інтегративного бачення самого предмета галузі трудового права» [5, с. 40].

Серед загальнонаукових методів дослідження правового регулювання трудових відносин фахівці виділяють: історичний метод, лінгвістичний метод, логіко-семантичний, системно-функціональний метод, метод аналізу та синтезу, методи індукції та дедукції, синергетичний метод, діалектичний метод, метод прогнозування і моделювання, формально-логічний тощо.

Лінгвістичний метод пов'язаний з опрацюванням понятійного апарату, наукового дослідження від походження терміну до його відозміни в процесі розвитку правотворчості. Цей метод може бути доповнений формально-логічним (для виявлення суперечностей між поняттями) та логіко-семантичним (для поглиблення понятійного апарату) методами.

«Юридичний термін – це слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях). За наявності офіційного визначення у законодавчому акті термін вважається кодифікованим. Він є нормою, еталоном для використання у всіх подальших законодавчих і підзаконних актах, діловій документації та сфері усної правової комунікації» [2].

У загальноприйнятому розумінні, термін – це спеціальне слово або словосполучення, що вживається у мові фахівців і має точно окреслене значення. Найголовніші вимоги до терміна: однозначність, точність, стилістична нейтральність [6, с. 28].

Так, у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» (ст. 13) уведено термін «призупинення дії трудового договору», який трактується як «тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором» [4].

Занокодавець вказує, що «призупинення дії трудового договору може здійснюватися за ініціативи однієї із сторін на строк не більше ніж період дії воєнного стану. У разі прийняття рішення про скасування призупинення дії трудового договору до припинення або скасування воєнного стану роботодавець повинен за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи» [4].

А.В. Андрушко наголошує про те, що, – «під час воєнного стану оптимізація свідчить про знаходження найкращого варіанта дій, пошук оптимальної моделі правового регулювання трудових відносин, при якій слід враховувати також і те, що окремі положення, які регулюють трудові відносини у період воєнного стану діятимуть як під час воєнного стану, так і після його припинення чи скасування» [1, с. 148].

На думку М.І. Любченко, «визначення поняття юридичного терміна має базуватися на двох складових: загальній характеристиці терміна і визначенні способів походження (закріплення, формалізації) юридичних термінів, що зумовлює їх специфічні ознаки [6, с. 40]. Фактично, юридичний термін виступає зовнішньою формою юридичних понять, які у свою чергу становлять внутрішній зміст терміна.

Отже, з огляду на все вище викладене, можна зробити висновок про важливість застосування лінгвістичного методу в контексті загальнонаукової методології правового регулювання трудових відносин, зокрема в умовах воєнного стану в Україні, що виявляється в таких аспектах: 1) ознайомлення та конкретизація термінології періоду

законопроектування, що вивчається; 2) уточнення термінологічних підходів щодо формування політики відповідного періоду інших держав; 3) аналіз практичних дій щодо документування порушень правового регулювання трудових відносин під час дії воєнного положення; 4) виявлення випадків трансформації змісту правових категорій, дефініцій правового регулювання трудових відносин в період збройних конфліктів та їх переосмислення. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення механізмів застосування спеціальноправових методів в процесі реалізації правового регулювання трудових відносин певних груп правцівників.

Список використаних джерел:

1. Андрушко А.В. Трудові відносини у період воєнного стану. Наковий вісник Ужгородського Національного унів-ту. Серія Право. Випю73. Ч. 1. 2022. С. 147-150. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.24
2. Артикуца Н. Лінгвістичний інструментарій законопроектування. Центр законопроектних студій. URL: http://lawdrafting.org/lingvistichnij-instrumentarij-zakonoproektuvannya/ (дата звернення: 14.02.2024 р.)
3. Вишновецька С.В. Методологічні проблеми кодифікації трудового законодавства України. Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 27 листопада 2015 р. Харків: ХНУВС, 2015. С. 28–31.
4. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин” № 2352- IX від 01.07.2022 р. URL: https://ips.ligazakon.net/ document/t222352?an=93
5. Кузнецова Л.В., Дулгерова О.М. Методологічні засади формування сучасної галузі трудового права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 38-40. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/6
6. Любченко М.І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ “Видавництво Права Людини”. 2015. 280 с.
7. Процевський О.І. Методологічні засади трудового права: монографія. Харків: ХНАДУ, 2014. 259 с.
8. Філатов В. Загальнонаукові та спеціальноправові методи дослідження моделі перехідного правосуддя. *Юридичний вісник.* 2022. № 2. С. 23-29. DOI https://doi.org/ 10.32837/ yuv.v0i2.2317

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-4698-8267

ПОВАЖНІСТЬ ПРОПУСКУ СТРОКУ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ЯК ОЦІНОЧНЕ ПОНЯТТЯ В ІНСТИТУТІ СТРОКІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

Мамай Вікторія Анатоліївна,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
e-mail: vika-grycenko@ukr.net

Процес вирішення трудового спору в суді включає в себе безліч складових питань, зокрема, але не виключно звернення особи до суду за захистом своїх трудових прав (строк звернення до суду, порядок подання позовної заяви тощо), саме вирішення трудового спору (процес розгляду трудового спору у суді), виконання рішення суду тощо. Кожна складова цього повноцінного процесу – вирішення трудового спору – має своє окреме вирішальне значення, яке так чи інакше впливає на розв'язання трудового спору.

Так, одним із перших питань, яке постає перед особою на стадії звернення до суду за захистом своїх трудових прав є саме строк звернення до суду.

Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП України), а саме ст. 233 визначено, що працівник може звернутися із заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті. Із заявою про вирішення трудового спору у справах про звільнення працівник має право звернутися до суду в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення, а у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при звільненні, – у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні (стаття 116). Для звернення роботодавця до суду щодо питань стягнення з працівника матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди. Встановлений частиною третьою цієї статті строк застосовується і при зверненні до суду вищого у порядку підлеглості органу [1].

Таким чином, аналізуючи положення ст. 233 КЗпП України, можна зробити висновок, що законодавцем чітко встановлені строки для звернення осіб до суду за захистом своїх трудових прав.

Однак, досліджуючи тему проблемних питань при розгляді трудового спору в суді, а саме на стадії звернення особи до суду, хотілося б зазначити про наявність оціночних понять.

Так, відповідно до ст. 234 КЗпП України, у разі пропуску з поважних причин строків, установлених ст. 233 цього Кодексу, суд може поновити ці строки, якщо з дня отримання копії наказу (розпорядження) про звільнення або письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені працівникові при звільненні (ст. 116), минуло не більше одного року.

Жодних критеріїв «поважності» причин пропуску строку законодавець не надає. Не вирішує цю проблему і Пленум Верховного Суду України, який у п. 4 постанови № 9 від 06.11.1992 "Про практику розгляду судами трудових спорів" лише роз'яснює, що «встановлені статтями 228, 233 КЗпП строки звернення до суду застосовуються незалежно від заяви сторін. У кожному випадку суд зобов'язаний перевірити й обговорити причини пропуску цих строків, а також навести у рішенні мотиви, чому він поновлює або вважає неможливим поновити пропущені строки» [2].

Сутність оціночного поняття полягає в тому, що «нормотворчі органи свідомо надають правозастосувачу можливість вільної оцінки ситуації з огляду на конкретні

обставини справи. У цьому разі немає прогалин у правовому регулюванні суспільних відносин. Передаючи вирішення того чи іншого питання на розсуд органу, що застосовує нормативно-правовий акт, нормотворець у такий спосіб виражає також свою волю.

Оціночні поняття – це поняття в трудовому праві, не конкретизовані законодавцем і такі, що уточнюються в процесі правозастосовної практики» [3, с.9].

Зміст оціночного поняття є непостійним, змінним, а тому, маючи динамічну структуру, воно ніколи не має кінцевого, правильного варіанта вирішення, оскільки залежить від конкретної ситуації загалом [4, с. 72].

Вбачається доцільним навести до прикладу позицію Верховного Суду, викладену у постанові від 11 березня 2020 року у справі № 295/16419/16-ц, в якій зазначається, що «підстави пропуску строку можуть бути визнані поважними у разі, якщо вони пов'язані з непереборними та об'єктивними перешкодами, труднощами, які не залежать від волі особи та унеможливили своєчасне, тобто у встановлений законом строк подання позову. Тільки наявність об'єктивних перешкод для своєчасної реалізації прав щодо оскарження рішення роботодавця про звільнення у строк, встановлений процесуальним законом, може бути підставою для висновку про пропуск строку на звернення до суду з позовом про поновлення на роботі з поважних причин. Визначене законодавцем у статті 233 КЗпП України формулювання «коли працівник дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права» означає, що особа мала всі об'єктивні можливості дізнатися про порушення свого права.

Доведення позивачем того, що він не знав про порушення свого права, а тому у передбачений законом строк не міг звернутися до суду за його захистом є недостатнім для поновлення цього строку, необхідно довести, що він не міг дізнатися про порушення свого права у зв'язку з об'єктивними та непереборними перешкодами» [5].

Отже, в цьому випадку суд за власним переконанням здійснює наповнення змістом поняття «поважності причини» пропуску строку у кожній конкретній ситуації. «Розмитість» поняття «поважні причини», з одного боку, ускладнює процес поновлення строків на звернення до суду, а з іншого – виступає регулятором проти навмисного зловживання особою своїм правом на звернення до суду.

Також цікавою є позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 08 вересня 2023 року у справі № 593/1156/21, згідно якої колегія суддів зазначає, що: «як поважні причини пропуску строку, встановленого у частині першій ст. 233 КЗпП України, слід кваліфікувати такі, які об'єктивно перешкоджали чи створювали труднощі для своєчасного звернення до суду та підтверджені належними доказами». У цій же постанові Верховного Суду колегія суду крім іншого робить висновок про те, що поважними причинами пропущення строку звернення до суду за вирішенням трудового спору визнаються лише ті обставини, які є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи, пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного звернення до суду та підтверджені належними доказами щодо неможливості такого звернення» [6].

Аналізуючи вищевказані позиції Верховного Суду, можемо зробити висновок про те, що суд, надаючи оцінку обставинам, які заявляються особою «як обставини поважності пропуску строку на звернення до суду», виходить перш за все із належних доказів, поданих особою. Тобто неможливо заявити про поважність пропуску строку на звернення до суду, не підтверджуючи це належними обґрунтованими доказами.

Таким чином, заявляючи про поважність пропуску строку при зверненні до суду за захистом своїх трудових прав слід враховувати низку особливостей:

1.Поняття «поважність пропуску строку на звернення до суду» є оціночним поняттям, а тому у кожній конкретній ситуації суд за власним переконанням здійснює наповнення змістом поняття «поважності причини пропуску строку».

2.Суд за власним переконанням тлумачить конкретну обставину як «поважну», але на підставі належних доказів, наданих самою особою.

3.Надаючи повноваження суду на поновлення строку на звернення до суду, законодавець все ж обмежив його умовою, за якої строк поновлюється, якщо з дня отримання копії наказу (розпорядження) про звільнення або письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені працівникові при звільненні (ст. 116 КЗпП України), минуло не більше року.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України. Закон від 10.12.1971 №322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 22.03.2024).
2. Про практику розгляду судами трудових спорів. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text (дата звернення 22.03.2024).
3. М. І. Іншин. Проблемні питання щодо використання оціночних понять трудового права України: теорія та практика. Соціальне право. № 2. 2018 р. С. 8-11.
4. Н. Гетьманцева. Вплив оціночних понять на договірне регулювання трудових відносин. Підприємництво, господарство і право. № 5. 2017 р. С. 72-75.
5. Постанова Верховного Суду від 11.03.2020 у справі №295/16419/16-ц. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/88294679 (дата звернення 22.03.2024).
6. Постанова Верховного суду від 08.09.2023 у справі № 593/1156/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113357472 (дата звернення 22.03.2024).

УДК 349.2
orcid.org/0000-0001-5932-6329

НОВЕЛИ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ РОБОЧИЙ ЧАС І ЧАС ВІДПОЧИНКУ ЖІНОК ТА ОСІБ ІЗ СІМЕЙНИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ

Новіченко Наталя Вікторівна,
здобувачка 3 р.н. третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ОНП Право, спеціальності 081 Право Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: yavilnaya@gmail.com

Повномасштабна збройна агресія росії в Україну, що розпочалася 24 лютого 2022р., докорінно змінила хід життя кожного українця і викликала необхідність впровадження нових механізмів правового регулювання різних суспільних відносин, зокрема і відносин трудових. Відповідно 15 березня 2022 р. в Україні було прийнято закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1], який визначив особливості організації трудових відносин в умовах воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Даний закон впровадив новели у правовому регулюванні праці жінок, осіб із сімейними обов'язками, які торкнулися таких умов праці як робочий час та час відпочинку.

Саме практика продиктувала законодавцю необхідність врегулювання запиту на нічну працю жінок, адже, зрозуміло, з мобілізацією працівників-чоловіків, для яких військових обов'язок встановлено Конституцією, очевидно виникла необхідність заповнення їх робочих місць, що можливо було зробити за рахунок жінок-працівниць. Тому жінкам було дозволено працювати у нічний час (на відміну від мирного законодавства, коли це було винятком з обмеженим застосуванням у тих галузях економіки України, де це викликалося особливою необхідністю і дозволялося як тимчасовий захід у сільському господарстві [2, ст.175], а щодо вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року, а також осіб з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота, було визначено правило, що у період дії воєнного стану вони не залучаються до роботи в нічний час без їх згоди. Зазначений закон визначив, що «у період дії воєнного стану не залучаються до роботи в нічний час без їх згоди: вагітні жінки і жінки, які мають дитину віком до одного року, особи з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказана така робота» [1, ст.8].

Так само було дозволено застосовувати у період дії воєнного стану працю жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах [1, ст.9].

Варто наголосити, що регламентація права на відпочинок також зазнала коригування з урахування воєнного стану. Однак, у даному разі, законодавець також впорядкував відносини із реалізації права на відпустку, ґрунтуючись на своєрідному компромісі викликів воєнного сьогодення та об'єктивних реалій людського буття.

У період дії воєнного стану роботодавець отримав право обмежувати надання працівнику щорічної основної відпустки тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік. Якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить більше 24 календарних днів, надання не використаних у період дії воєнного стану днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану. За рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати.

Разом із тим, у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий

працівник залучений до виконання робіт на об’єктах критичної інфраструктури, робіт з виробництва товарів оборонного призначення або до виконання мобілізаційного завдання (замовлення) [1, ст.12].

Тобто, враховуючи потреби суспільного блага, зумовлені необхідністю забезпечувати нормальне функціонування об’єктів критичної інфраструктури, законодавець встановив певні обмеження на реалізацію права на відпустку, що стало новелою воєнного стану стало впровадження. Однак право на соціальну відпустку – відпустку у зв’язку вагітністю та пологами та відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку залишилось виключенням для цього обмеження.

Таким чином, варто констатувати, що тимчасові норми режиму воєнного стану запровадили новели у правовому регулюванні праці жінок, осіб із сімейними обов’язками, які торкнулися зняття заборон на застосування жіночої праці у нічий час, на важких роботах, на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та встановили виключення щодо обмежень реалізації права на відпустку для осіб із сімейними обов’язками.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 р. N 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

2. Кодекс законів про працю України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

УДК 349.2
orcid.org/0009-0003-5424-6081

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ МАТЕРІ ТА БАТЬКА У ДОГЛЯДІ ЗА ДИТИНОЮ ШЛЯХОМ НАДАННЯ ВІДПУСТКИ ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ ЯК ОКРЕМОГО ЕЛЕМЕНТУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

Олендарьов Олексій Володимирович,
здобувач 1 р.н. третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ОНП Право, спеціальності 081 Право Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: khl.yurist@gmail.com

Європейські цінності, напрацьовані за час розвитку людської цивілізації, стали для всіх цивілізованих країн світу орієнтиром у побудові системи прав та гарантій. Об'єднавшись у Європейський Союз, держави міцно скріпили свої прагнення в утвердженні та розвитку однакового правового регулювання системи прав та їх гарантій. Відповідно Україна, обравши єдиний з країнами ЄС шлях розвитку, також приєдналася до вказаного вектору розвитку, а підписавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода), вже остаточно взяла на себе юридичні зобов'язання щодо даного курсу [1].

Ст.419 зазначеної Угоди визначає: «сторони посилюють діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації» [1].

Таким чином, питання посилення діалогу щодо гендерної рівності між Україною та ЄС є надзвичайно важливими. І Україна на виконання своїх зобов'язань за Угодою гармонізує національне законодавство із законодавстввом ЄС у сфері забезпечення гендерної рівності таким чином, щоб, зокрема, надати рівні можливості чоловікам і жінках у різних сферах життя.

Так, привертає виконання зобов'язань України у цій площині, предметом яких є забезпечення не тільки жінкам, а й чоловікам соціальної відпустки, пов'язаної з народженням дитини. Тривалий час таку відпустку, що є частиною відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, отримувала жінка, яка виносила та народила дитину [2, ст.17]. І відповідно цей час – 126 календарних днів або у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів – 140 календарних днів, жінка одна несла тягар догляду за дитиною. Очевидно, що цей період, коли з'являється новий маленький член сім'ї, є періодом трансформації відносин між подружжям, коли вони отримують нові соціальні ролі, які вони мають виконувати, навчитися бути відповідальними вже не тільки за себе, один з одного, а ще й за дитину. Тому і жінці, і чоловіку, – подружжю разом – потрібно навчитися бути єдиним спільним, адаптуватися до життя в нових умовах. І тому не тільки жінка має отримувати можливість перебування у оплачуваній соціальній відпустці, що зумовлена народженням дитини, але й її чоловік.

Варто погодитись з О.В. Гоц, що «слід впроваджувати заходи, спрямовані на забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною та поєднання професійної діяльності з сімейними обов'язками; на усунення законодавчих прогалин, які обмежують права чоловіка на відпустку для догляду за дитиною; на створення передумови для посилення ролі батька у процесі виховання дітей та розвитку відповідального батьківства. Адже чоловік, який добросовісно ставиться до власних сімейних обов'язків, до власного батьківства теж потребує соціального захисту в частині надання соціальних гарантій (відпустка при

народжені дитини, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, у зв'язку з усиновленням дитини тощо), соціальної допомоги (для вирішення соціально-побутових питань, пов'язаних з народженням дитини, лікування та оздоровленням дітей)» [3, с.164].

Тому, надзвичайно позитивним варто визнати внесення законодавцем відповідних змін до Закону України «Про відпустки» та доповнення його у 2021 р. ст.19-1 «Відпустка при народженні дитини», що встановила, що «одноразова оплачувана відпустка при народженні дитини тривалістю до 14 календарних днів (без урахування святкових і неробочих днів) надається не пізніше трьох місяців з дня народження дитини таким працівникам: 1) чоловіку, дружина якого народила дитину; 2) батьку дитини, який не перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, за умови що вони спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки» [4].

Дана відпустка урівнює можливості чоловіків і жінок у виконанні соціальної ролі батьків дитини і, вважаю, позитивно впливає на перспективи міцності сім'ї, встановлення міцних родинних зв'язків, усвідомлення соціальних ролей та формування соціальної відповідальності. Батько дитини, що є працівником, відповідно до норми вказаного закону має право визначити тривалість відпустки при народженні дитини у відповідній письмовій заяві про її надання. При чому, варто наголосити на такому аспекті, що законодавець, надає своєрідний кредит довіри такому працівнику, бо відпустки надається, так би мовити, авансом – без надання документів про народження дитини. Але «особа, яка отримала відпустку при народженні дитини, зобов'язана надати власнику або уповноваженому ним органу копії документа, необхідного для державної реєстрації народження дитини, або свідоцтва про народження дитини протягом 30 календарних днів з дня виходу в таку відпустку» [4, п.4].

Таким чином, варто констатувати, що чинне законодавство України доволі якісно виконує свої зобов'язання у площині забезпечення гендерної рівності та недискримінації за гендерною ознакою, адже вказана відносна новела трудового законодавства, що надала право на відпустку працівникам – чоловікам, чия дружина народила дитину, є якісним елементом системи загального механізму забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/show/984_011**.**

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників. Закон України № 2253-IX від 12.05.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2253-20#n7. Про відпустки. Закон України від 15.11.1996р. № 504/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D %80/ ed20231224#Text.

3. Гоц-Яковлєва О.В. Гендерні аспекти соціального захисту осіб із сімейними обов'язками з числа працівників Національної поліції України. Право. UA. 2023. №3. С. 162-167. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-3/Pravo_ ua_ 2023_3_162.pdf.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною. Закон України від 15.04.2021 р. № 1401-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20/ed20210509#n36.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0001-9859-4174

ДОТРИМАННННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ У ПЕРІОД РЕЖИМУ ВОЄНОГО СТАНУ

Панаско Юрій Іванович,
аспірант 2 р.н. ОНП Право, спеціальність 081 Право
ХНПУ імені Г.С. Сковороди, e-mail: yura_097@ukr.net

Дотримання принципу справедливості у нормах трудового права у період дії режиму воєнного стану має надзвичайну актуальність. Цей принцип є засадою, на якій мають будуватися чинні правові норми і його дотримання має забезпечуватись не тільки у мирний період, а й у період дії режиму воєнного стану.

Режим воєнного стану, запроваджений на території України Указом Президента України 24 лютого 2022р., і вже декілька разів пролонгований, вплинув на усі правові сфери життя українців, і, звичайно, не міг залишити осторонь основну сферу життя людини – сферу реалізації її права на працю – права унікального. Бо саме реалізація права на працю у формі трудового договору, в трудових відносинах, праця масова, несамостійна, економічно залежна, є діяльністю зі створення матеріальних та духовних благ, які забезпечують існування та розвиток людської цивілізації.

Саме належна організація трудових відносин дозволяє людям працювати, реалізуючи право на працю відповідно до Конституції України і заробляючи на життя собі і своїй сім'ї. Саме із заробітної плати працівників йдуть податки, збори в бюджет нашої країни, зокрема один з них – військовий, який прямою метою має саме забезпечення першочергової потреби нашої країни – надання коштів нашим військовослужбовцям, що боронять кордони України. Тому 15 березня 2022 р. в Україні було прийнято спеціальний закон, який і встановив особливості організації трудових відносин в умовах воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Прийняття цього спеціального закону і, відповідно, встановлення особливостей реалізації трудових відносин в умовах воєнного стану, було відповіддю на запит-виклик повномасштабної збройної агресії проти України. Україна потребувала нової регламентації трудових відносин. Такої, яка б дозволила функціонувати трудовим відносинам, сприяла б їх розвитку, руху, стабілізувала виробничі відносини, що постраждали, надала правові засоби підтримки роботодавцям, які втратили свої потужності, штат працівників; правові інструменти для ефективної організації роботи підприємств, установ, організацій, без надмірних обтяжень, виконання яких було прийнятним у мирний період, а працівникам – юридичні гарантії реалізації їх права на працю.

Тому, цей закон, насамперед, був орієнтований на вирішення проблем практичних аспектів організації трудових відносин. Кожна його норма – це відповідь на проблему практики регламентації трудових відносин (відносин між роботодавцем і працівником, в яких останній реалізує свою право на працю у формі трудового договору) в умовах воєнного стану, коли кожна людина, на території, де він запроваджений, має ризик для свого життя та здоров'я.

Варто акцентувати увагу, що вся напрацьована до введення режиму воєнного стану правова база регламентації трудових відносин залишається. Це Конституція України; Кодекс законів про працю України; Закон України «Про відпустки», Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», Закон України «Про оплату праці» тощо. Але Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» визначають особливості організації трудових відносин поки в Україні діє режим воєнного стану.

При чому ці особливості як раз і мають на меті забезпечення можливості нормального функціонування трудових відносин в умовах дії режиму воєнного стану так, щоб було дотримано принцип справедливості. Мається на увазі впровадження таких норм, які дозволяють зберегти, наскільки це є можливим в ситуації воєнного стану, баланс інтересів сторін трудового договору, гарантії їх трудових прав, можливості досягати в трудових відносинах своїх цілей, пов'язаних і у працівника і у роботодавця із зароблянням собі на життя працею.

Таким чином, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» став підґрунтям для розв'язання багатьох практичних проблем трудових відносин адже забезпечив реалізацію в його нормах принципу справедливості.

УДК 349.2
orcid.org/0009-0000-6711-0923

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

Пилипенко Олександр Іванович,
здобувач 1 р. н. третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальність 081 Право, ОНП Право
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
голова, адвокатське об'єднання «ДСА ГРУП», e-mail: advpylypenko@ukr.net

Питання боротьби з корупцією з кожним днем набуває все більшої актуальності. Прояви корупції присутні майже в усіх сферах суспільного життя, а тому для ефективної боротьби з таким негативним явищем, в Україні, як і в багатьох країнах світу, існує інститут викривачів, що запроваджений в нашій країні ще у 2014 році, коли парламент ухвалив базовий закон про боротьбу з корупцією.

В усьому світі викривачі відіграють надзвичайно вагому роль у виявленні корупції, і тому необхідно сконцентрувати зусилля на популяризації такого інституту та впровадженні ефективних механізмів захисту прав викривачів, у тому числі – трудових. Оскільки ефективність викриття корупції в суспільстві безпосередньо пов'язана із наявністю дієвих гарантій захисту трудових прав найманих працівників.

Право на працю є фундаментальним правом людини, що закріплене у міжнародних документах та національному законодавстві України.

У Розділі ІІ Конституції України закріплені основні права громадян України. Так, у ст. 43 основного Закону України, серед іншого зазначено, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення [1].

Це є підтвердженням того, що трудове право, будучи важливою складовою національної системи права, знаходить своє фундаментальне підґрунтя в положеннях Конституції, що забезпечує базові гарантії права на працю, захист від незаконного звільнення, дискримінації та інші соціальні гарантії.

Трудове право є однією з провідних галузей системи права України, оскільки воно відіграє основну роль у регулюванні відносин найманих працівників із роботодавцями незалежно від форм власності та організаційно-правових форм підприємницької діяльності[2, с. 11].

Основним актом трудового законодавства України є Кодекс законів про працю України (КЗпП), прийнятий ще у 1971 році. Однак, в ті часи й гадки не було про викривачів корупції. І лише у 2020 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»» статтю 32 КЗпП доповнено частиною шостою, відповідно до якої було закріплено права та гарантії захисту трудових прав викривачів корупції [3].

Захист трудових прав викривачів корупції на сучасному етапі розвитку української держави набуває все більшої актуальності. Адже першим ризиком, що стає на заваді у викривачів корупції, які повідомили про факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, що стали їм відомі у зв'язку з трудовою діяльністю, це загроза втрати роботи, і тут держава має вжити дієвих заходів для ефективного захисту їхніх трудових прав.

Викривачем корупції в трудових правовідносинах є особа, яка надає інформацію про корупційне правопорушення, виключно, якщо ця інформація стала їй відома під час трудової діяльності.

Щодо захисту трудових прав викривачів, доцільним є зазначити, що Кодекс законів про працю України містить лише одну згадку щодо викривачів корупції, а саме у ч. 6 ст. 32 КЗпП, відповідно до якої, працівник, який повідомив про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, не може бути звільнений чи змушений до звільнення, притягнутий до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з таким повідомленням або підданий іншим негативним заходам впливу, або загрозі таких заходів впливу. Викривачі корупції користуються також іншими правами та гарантіями захисту, встановленими Законом України «Про запобігання корупції» [4].

Однак, як і передбачають положення ст. 4 КЗпП, вказана норма є бланкетною та відсилає до Закону України «Про запобігання корупції». Цей закон встановлює основні принципи захисту осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення та визначає гарантії захисту викривачів від переслідувань, звільнення або інших форм репресій з боку роботодавців.

Окрім національного законодавства, важливе значення має і міжнародне право, зокрема, конвенції ООН і Ради Європи, до яких Україна приєдналася і які зобов'язують державу створити ефективну систему захисту трудових прав викривачів.

Так, саме ст. 53-4 Закону України «Про запобігання корупції» має фундаментальне значення для захисту трудових прав викривачів.

Однією з ключових гарантій, які надає стаття, є захист викривачів від будь-яких форм репресій, зокрема від звільнення, переведення на іншу роботу, зниження в оплаті праці та інших негативних наслідків, які можуть виникнути як реакція на їхнє повідомлення. Ці положення відіграють критичну роль для розуміння того, що викривачі можуть діяти без страху перед можливими наслідками для їхньої кар'єри.

Також, частина третя вказаної статті встановлює, що викривачу, його близьким особам не може бути відмовлено в укладенні чи продовженні договору, трудового договору (контракту), наданні адміністративних та інших послуг у зв'язку з їх повідомленням про корупцію. Забороняється створювати перешкоди викривачу, його близьким особам у подальшому здійсненні ними їх трудової діяльності[5].

Наразі чинне трудове законодавство є досить прогресивним з точки зору захисту прав працівників, але воно потребує внесення змін для подальшого посилення його захисної ролі з метою більш ефективного використання можливостей для викривачів корупції. До того ж не менш важливим фактором у забезпеченні належного захисту прав викривачів може бути посилення державного контролю у сфері праці.

З метою підвищення ефективності антикорупційних заходів в країні, необхідно приділяти значну увагу щодо підвищення рівня обізнаності серед населення та працівників про їх можливі права та гарантії як викривачів та про надзвичайно важливе значення викривання корупції в організаціях, де вони працюють. Також, важливо активізувати інформаційні кампанії та освітні програми для формування позитивного ставлення до викривачів.

Все це дасть змогу підвищити рівень ефективності боротьби з корупцією в нашій країні, так як викривачі часто мають доступ до інформації, яку лише вони можуть виявити і тому, саме вони є ключовими фігурами у процесі викриття та документування корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Трудове право України : навчальний посібник / О. І. Кисельова, Т. А. Кобзєва. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 309 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції». Закон України від 04.03.2020 № 524-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20/ed00320#n7.

4. Кодекс законів про працю України. Закон України від 10.12.1971 № 322-VII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

5. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014, Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1700-18/conv#n2.

УДК 349.2
orcid.org/0009-0009-8547-8882

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВЕЛ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ У ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Старцев Юрій Костянтинович,
здобувач 1 р.н. третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальність 081 Право, ОНП Право
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
адвокат, адвокатське об'єднання «ДСА ГРУП», e-mail: adv.startsev@gmail.com

Одними із найважливіших суспільних відносин є трудові правовідносини, оскільки праця людини є основним елементом розвитку суспільства. Ця теза має своє законодавче підґрунтя, оскільки право на працю закріплюється як міжнародними актами, так і Основним Законом – Конституцією України.

Зокрема, ч. 1 ст. 43 Конституції України визначає, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [1]. Тобто, вказаною статтею закріплено, як власне право на працю, так і його зміст, що проявляється у принциповому наповненні можливості реалізації цього права через свободу у виборі роботи, яку бажає виконувати людина.

При цьому, право на працю є визначальним і для інших конституційних прав, зокрема, права на відпочинок (ст.45 Конституції України), права на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст.44 Конституції України).

Отже, виокремлення та закріплення на конституційному рівні права на працю свідчить про його важливість і непересічність та дозволяє констатувати, що воно є одним із основоположних прав людини.

Реалізація цього права відбувається найчастіше у трудових відносинах. Основним нормативно-правовим актом, який регулює трудові правовідносини є Кодекс законів про працю України (надалі – КЗпП України) прийнятий ще у далекому 1971 році [2].

Безупинний розвиток суспільства, інформаційного простору, а також науково-технічного прогресу зумовлює необхідність внесення змін у трудове законодавство.

Свого часу, слушно зауважувала О. Коваленко про те, що: «Реформування законодавства України про працю, що відбувається з часів отримання незалежності, двадцятишестирічне очікування на прийняття сучасного Трудового кодексу України ставлять на порядок денний вирішення невідкладних завдань щодо формування доктринальних положень врегулювання відносин у сфері праці, які мають стати надійним фундаментом упорядкування останніх і забезпечити ефективне дотримання прав та інтересів їх суб'єктів» [3, с. 90].

У 2022 році нашу країну спіткало чергове випробування, а саме збройна агресія російської федерації, у зв'язку із чим, на усій території України, починаючи з 24 лютого 2022 року, введено воєнний стан.

Зазначені події безумовно та об'єктивно стали причиною для швидкого реагування з боку законодавчого органу з метою внесення змін у трудове законодавство. І відбулося це через прийняття спеціального закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [4].

Зазначеним законом правове регулювання трудових відносин отримало багато новел. Зокрема, на період дії воєнного стану запроваджено новий правовий механізм, а саме призупинення дії трудового договору – тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором.

Варто вказати на проблему практики, яку породжує ця новела: хоча в Законі і задекларовано, що призупинення дії трудового договору не може бути прихованим покаранням, однак роботодавець може зловживати вказаним правом, оскільки відсутня чітка законодавча регламентація, за якої роботодавець може застосовувати зазначений правовий механізм.

Зазначені зміни, також звужують права працівників, без будь-якої компенсації з боку роботодавця, якщо він безпідставно призупиняв дію трудового договору.

Під час воєнного стану не застосовуються норми КЗпП України щодо розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за попередньою згодою виборного органу первинної профспілкової організації.

Також під час воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей.

Крім того, під час дії воєнного стану виникла необхідність у певному спрощенні законодавчого регулювання трудових відносин, у зв'язку із чим, Верховною Радою України 19.07.2022 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» за № 2434-IX, яким доповнено КЗпП України новою главою III-Б «Спрощений режим регулювання трудових відносин» (статті 49^1-49^8).

Безумовно, вказані зміни у сфері трудового права мають місце бути, однак разом із запровадженням вказаних змін, відбуваються і зміни в частині гарантій суб'єктів трудових правовідносин, і як правило, погіршується становище працівників.

Наочним прикладом порушення гарантій працівника є припинення трудового договору в умовах спрощеного режиму регулювання трудових відносин (ст. 49^8 КЗпП України). Вказаний порядок передбачає, що розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця може відбуватися з підстав, не передбачених КЗпП України, до того ж, може здійснюватися лише із зазначенням причин такого розірвання.

При цьому, положення вищевказаної статті КЗпП України визначають, що таке розірвання може відбуватися шляхом направлення працівнику повідомлення про розірвання трудового договору.

Зазначені зміни, суттєво наділили роботодавця правами розривати трудові договори із працівниками з будь-яких підстав, до того обмежуючись лише формальним направленням на адресу працівника повідомлень про таке розірвання. Такі зміни у законодавстві створюють ризики для захисту прав працівників та можуть мати наслідки у виді зловживання з боку роботодавця щодо розірвання трудового договору за власної ініціативи.

Видається, реформування вдосконалення трудового законодавства під час дії воєнного стану необхідне та зумовлене об'єктивними причинами.

Разом з тим, такі зміни в законодавстві, які передбачають скорочення прав та/або гарантій суб'єктів трудових правовідносин, не можуть формально розглядатися та відповідно прийматися.

Належне правове регулювання таких суспільних відносин як трудові, особливо під час воєнного стану, має важливе значення, оскільки реалізація трудових прав не тільки забезпечує конкретних індивідів суспільства засобами для існування, але і допомагає нашій державі у протистоянні агресорові, шляхом створення суспільних благ, спрямування податків, що забезпечують підтримку економіки держави.

Таким чином, актуальними питаннями сьогодення при внесенні змін у трудове законодавство під час дії воєнного стану є необхідність у врахуванні мети реформування трудового права. Мова йде про позитивне перетворення попередніх норм права на нові, з

акцентом на більший захист прав працівників, що сприятиме подальшому розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Верховна Рада України: Конституція; Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Кодекс законів про працю України. Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки. Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/322-08#Text.

3. Коваленко О.О. Чи є примус у сучасному трудовому праві України, або куди прямує наука трудового права? Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 3 листопада 2017 р.) ; за заг. ред К. Ю. Мельника. – Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 90-92. URL: https://univd.edu.ua/science-issue/issue/1819.

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 р. N 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0002-8907-5978

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ У СФЕРІ ПРАЦІ

Теліченко Андрій Вікторович,
аспірант
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Соціально-трудова сфера характеризується загостренням проблем правового регулювання. «Світова економічна криза спричинила такі негативні наслідки у трудовій життєдіяльності суспільства, як: зменшення заробітної плати; вимушені переходи працівників на неповний робочий час; масове скорочення штату працівників; різке зростання рівня безробіття і т.п. Масові звільнення працівників, які спостерігаються по всьому світу, часто здійснюються з грубим порушенням трудових прав (особливо у сфері соціальних гарантій при звільненні)» [1, с.346].

Зазначені обставини створюють умови для виникнення небезпечних соціальних явищ в суспільстві, зокрема правового нігілізму, недовіри до державної влади. Ускладнюється ситуація низькою ефективністю правового регулювання, наявністю великої кількістю застарілих норм та правових колізій.

«Вирішення глобальних проблем у сфері захисту праці можливе тільки спільними зусиллями держав за допомогою міжнародних організацій. Тому особливої актуальності набуває захист соціально-трудової сфери міжнародно-правовими актами, що сформувалися шляхом діяльності міжнародних організацій. Можна сказати, що на сучасному етапі розвитку світової економіки та глобалізації міжнародно-правове регулювання праці виступає єдиним засобом наддержавного захисту праці, що діє в інтересах усіх працівників, незалежно від громадянства. Однак цей процес не позбавлений недоліків, адже створення міжнародних стандартів праці та їх подальша реалізація в національному законодавстві – це досить складна та тривала процедура» [1, с.346].

Для України характерним є активізація інтеграційних процесів в умовах, що супроводжується підвищенням ролі міжнародно-правового регулювання суспільних відносин, в тому числі і трудових. Ефективне реформування національного законодавства відбувається з прагненням до чіткого дотримання встановлених міжнародно-правових стандартів, в тому числі і стандартів та гарантій у сфері праці.

«Вважається, що сучасне розуміння міжнародно-правового регулювання праці сформував С.А. Іванов, який вважав його різновидом міжнародного захисту прав людини та називав інститутом сучасного міжнародного права» [2, с. 59].

Н. Болотіна та Г. Чанишева під міжнародно-правовим регулюванням праці розуміють «регламентацію за допомогою міжнародних угод відносин щодо застосування національної праці, поліпшення її умов, охорони праці, захисту індивідуальних і колективних інтересів працівників, і окреслює галузь міжнародного права – міжнародне трудове право» [3, с.110].

О. Волохов вважає, що «міжнародно-правове регулювання праці можна визначити як застосування положень міжнародних документів у сфері праці до трудових і пов'язаних з ними відносин, які виникають у межах окремої держави та під час діяльності транснаціональних корпорацій (далі – ТНК)» [4, с.347]. Така позиція автора зумовлена широким розумінням поняття міжнародного регулювання праці, яке забезпечується не лише участю держав і міждержавних організацій, але й діяльністю міжнародних недержавних організацій і ТНК.

Анцентуючи увагу наявності різних підходів до визначення міжнародно-правового регулювання у сфері праці І. Яцкевич запропонував виділити широке і вузьке розуміння поняття міжнародно-правового регулювання відносин у сфері праці. «У широкому розумінні

під міжнародно-правовим регулюванням розуміється як діяльність відповідних суб'єктів міжнародного права, так і результат такої діяльності, тобто певну систему правових актів, що складають суть міжнародно-правового регулювання відносин у сфері праці. У вузькому – систему міжнародних актів, норми яких спрямовані на правове впорядкування відносин у сфері праці» [5, с.3].

На основі аналізу міжнародно-правових актів, якими визначаються стандарти та гарантії у сфері праці виділяють низку специфічних ознак сучасного міжнародно-правового регулювання юридичних гарантій у сфері праці. До таких ознак відносять комплексний характер гарантування права на працю (право на працю та інших трудових прав розглядаються в аспекті загальних соціально-економічних прав людини); системний характер гарантування права на працю (соціально-економічні права проголошуються та гарантуються у системному зв'язку з політичними, громадянськими, культурними, економічними правами людини; здійснення правового регулювання через соціальну стандартизацію (встановлення мінімальних стандартів, каталогізація соціальних прав, у тому числі і права на працю, а також змісту права на працю та гарантій його забезпечення).

Міднародно-правове регулювання стандартів та юридичних гарантій у сфері праці є однією з найактуальніших тем в умовах євроінтеграційних процесів та глобалізації соціально-економічних процесів, що потребує проведення додаткових наукових розвідок в даній площині.

Список використаних джерел:

1. Волохов О.С. Міжнародно-правове регулювання праці: поняття та принципи. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64471/65-Volohov.pdf? sequenc 1;

2. Жернаков В.В. Міжнародний аспект правового регулювання соціально-трудових відносин. Право України. 2001. № 4. – с. 59;

3. Трудове право України: Підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. — К.: Знання, 2001;

4. Волохов О.С. Міжнародно-правове регулювання праці: поняття та принципи. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64471/65-Volohov.pdf?sequence1;

5. Яцкевич І.І. Поняття та особливості міжнародно-правового регулювання юридичних гарантій у сфері праці. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/ core/bits treams/ 818a0d3a-8f68-4017-9ff8-c3ce3f7acd1b/content;

УДК 349.2
orcid.org/0000-0001-6407-7830

ЩОДО НОВЕЛ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВАДЖЕННЯ ЗМІН ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: PRO ET CONTRA

Фатєєв Ярослав Володимирович,
здобувач 4 р.н. третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ОНП Право, спеціальності 081 Право Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: lawyerfateevhnpu@ukr.net

Режим воєнного стану, введений у зв'язку із повномасштабною збройною агресією проти України, зумовив впровадження спеціального режиму правового регулювання трудових відносин з метою створення оптимальних умов для функціонування виробництва під час постійної загрози життю людей.

Однак, якщо деякі норми дійсно створили якісні можливості для співпраці сторін трудових відносин на різних етапах їх існування, то деякі, не дивлячись на вже прожиті 2 роки, все ж таки не дозволили створити зрозумілий механізм якісної організації трудових відносин в умовах воєнного стану.

Зокрема, мова йде про норми, що дозволили проведення змін істотних умов праці без дотримання вимог ч.3 ст.32 та ст.103 КЗпП України, а саме, які встановили наступне: «У період дії воєнного стану повідомлення працівника про зміну істотних умов праці та зміну умов оплати праці, передбачених частиною третьою статті 32 та статтею 103 Кодексу законів про працю України, здійснюється не пізніш як до запровадження таких умов» [1]. Тобто вимога про повідомлення працівника не пізніше ніж за два місяці про зміну істотних умов праці – систем та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці [2, ст.32] а також про нові або зміну діючих умов оплати праці в бік погіршення [2, ст.103] залишилась у мирному часі.

І начебто така норма не викликає зауважень, бо зрозуміло, що в умовах воєнного стану роботодавцю потрібно швидко орієнтуватися на ринок збуту товарів, на проблеми виробництва, щоб не втратити взагалі підприємство, тримати робочі місця. Однак, як бути з приписом ст.49-2 КЗпП України, яка ніяких обмежень воєнного стану не зазнала і продовжує діяти, визначаючи наступний припис: «ліквідація, реорганізація підприємств, зміна форм власності або часткове зупинення виробництва, що тягнуть за собою скорочення чисельності або штату працівників, погіршення умов праці, можуть здійснюватися тільки після подання виборному органу первинної профспілкової організації (профспілковому представнику) повідомлення про заплановане масове вивільнення з відповідною інформацією (у письмовому вигляді) про такі заходи, включаючи відомості про причини наступних звільнень, середню кількість і категорії працівників, а також про кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про строки проведення звільнення. Власник або уповноважений ним орган, фізична особа, яка використовує найману працю, не пізніше трьох місяців з дати прийняття рішення про масове вивільнення проводить консультації з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) щодо заходів із запобігання звільненню, зведення його до мінімуму та пом'якшення несприятливих наслідків будь-якого звільнення. У разі наявності кількох первинних профспілкових організацій надсилається повідомлення та проводяться консультації із спільним представницьким органом, утвореним ними на засадах пропорційного представництва, а за відсутності такого органу – із виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), що об'єднує більшість працівників цього підприємства, установи, організації, фізичної особи, яка використовує

найману працю. Порядок проведення таких консультацій та виконання рекомендацій визначається колективним договором, а в разі його відсутності – за домовленістю. Професійні спілки мають право вносити пропозиції відповідним органам про перенесення строків або тимчасове припинення чи скасування заходів, пов'язаних із звільненням працівників, що є обов'язковими для розгляду» [2, ст.49-4]?

Тобто, розуміючи виклики воєнного стану, законодавець надав можливість швидко реагувати і змінювати істотні умови праці, погіршувати їх, не чекаючи 2 місяці попередження, що допомагають працівнику звикнути до думки про працю в нових умовах. Однак, норма про строк не пізніше трьох місяців з дати прийняття рішення про масове вивільнення провести консультації з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) щодо заходів із запобігання звільненню, зведення його до мінімуму та пом'якшення несприятливих наслідків будь-якого звільнення вже не дає можливості практично скористатися у деяких випадках механізмом режиму воєнного стану про скорочення строку попередження працівників. Адже цілком зрозуміло, що, коли мова йде про реорганізацію, як попередній обов'язковий елемент зміни істотних умов праці, наслідки можуть бути різні і можуть охоплювати не тільки зміну істотних умов праці, але й скорочення працівників (що часто йдуть паралельно). Тобто так чи інакше роботодавець вже поставлений у межі строку 3 місяці попередження, тільки не працівника, а виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), що вже не дозволяє діяти швидко. І тут вже нівелюється можливість не попереджати працівника, бо попередження все одно має бути – роботодавець «зв'язаний» у прийнятті рішення швидко.

Вочевидь, швидкість прийняття рішень в умовах воєнного стану вплинула на якісність впровадження нових механізмів правового регулювання трудових відносин в цих специфічних умовах. Але необхідно тепер виправляти ці суперечності, які не дозволяють якісно функціонувати механізму організації трудових відносин в умовах воєнного стану, та переглянути дію ст.49-4 КЗпП України в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 р. N 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

2. Кодекс законів про працю України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

УДК 349.2
orcid.org/0000-0003-4567-9999

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО ВИСНОВКУ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Шикір Дмитро Олександрович,
аспірант кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка,
e-mail: shykir.dima@gmail.com

Тема поняття правового висновку Верховного Суду в цивільному судочинстві в Україні є актуальною з кількох причин:

1. Авторитет Верховного Суду: Верховний Суд в Україні є найвищим судовим органом у країні та його рішення мають великий авторитет. Розуміння та аналіз правових висновків, які він формулює в цивільних справах, є важливим для всіх учасників судового процесу та громадськості загалом.

2. Розвиток правової практики: Правові висновки Верховного Суду стають важливим джерелом права та впливають на подальший розвиток правової практики в країні. Розуміння цих висновків допомагає адвокатам, суддям, а також громадянам краще розуміти судові рішення та їх вплив на їхні права та обов'язки.

3. Забезпечення правової стабільності: Чітке формулювання правових висновків Верховного Суду в цивільних справах сприяє забезпеченню правової стабільності та передбачуваності. Це дозволяє уникнути розбіжностей в тлумаченні законодавства та забезпечує однакове застосування права в усіх судових рішеннях.

Таким чином, розуміння поняття правового висновку Верховного Суду в цивільному судочинстві в Україні є важливим для забезпечення правової стабільності, розвитку правової практики та підвищення правової свідомості суспільства.

На сьогодні поняття «правовий висновок», «правова позиція» Верховного Суду хоч і є досить уживаними, але так і не отримали належного закріплення у процесуальних кодексах. Незважаючи на низку наукових доробок, присвячених розкриттю сутності цих понять у різних аспектах, серед науковців та практиків тривають дискусії як щодо доцільності їх законодавчого закріплення, так і змістовного наповнення

Чинний ЦПК України оперує поняттям «висновок» у таких значеннях:

1) як умовивід суду;

2) як висновок експерта;

3) як висновок органу державної влади або органу місцевого самоврядування на виконання наданих повноважень (наприклад, висновок органу опіки та піклування у справах про усиновлення);

4) як складова резолютивної частини судового рішення – висновок суду по суті позовних вимог, вимог апеляційної або касаційної скарги;

5) як висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладений у постанові Верховного Суду [1].

Частиною 4 ст. 263 ЦПК України передбачено, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду [1].

Коли ведеться мова про правові висновки, які є обов'язковими для врахування судами нижчих інстанцій, то йдеться саме про висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладені судом касаційної інстанції у своїх рішеннях.

При цьому, як слушно зауважив д.ю.н. Я. М. Романюк, інститут обов'язковості судових рішень не можна кваліфікувати як прецедент у його класичному значенні. Судовий прецедент в англосаксонській правовій системі – це акт правотворчості, а правовий принцип вирішення справи є нормою права. Натомість згідно з процесуальним законодавством

України пріоритетними є норми закону. А висновки, викладені у судових рішеннях найвищої судової інстанції, належить кваліфікувати як застосування норм закону, що має обов'язків характер, а не створення нових норм права як обов'язкових правил поведінки [2, с. 492].

Водночас постає питання що саме треба вважати правовим висновком Верховного Суду – текст постанови у цілому, його окрему частину, чи висновок без посилання на них?

Наприклад, Верховний Суд України, висновки якого до цих пір є обов'язковими (звичайно, якщо ВП ВС від них не відступила), формулював правову позицію окремо від тексту самого судового рішення. При цьому така правова позиція могла бути як уривком із цього рішення, так і у вигляді узагальненого умовиводу, який у тексті постанови не дублювався.

На сьогодні Верховний Суд не виокремлює правові позиції із тексту судового рішення, а тому, аби надати відповідь на поставлене питання, слід звернутися до положень чинного процесуального закону.

Постанова, прийняттям якої завершується перегляд судових рішень у касаційному порядку (ч. 4 ст. 258 ЦПК України), складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин (ст. 416 ЦПК України) [1].

За п. 3 ч. 1 ст. 416 ЦПК України у мотивувальній частині рішення, зокрема, зазначаються висновки за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд [1].

Разом із тим, ч. 2 ст. 416 ЦПК України визначено, що у постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, об'єднана палата, що передала справу на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати [1].

Незважаючи на термінологічну розбіжність, констатуємо, що «висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах» як раз і є «висновком за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд», а також «висновком про те, як саме повинна застосовуватися норма права», та який має міститися у мотивувальній частині постанови суду касаційної інстанції.

Відтак мотивувальну частину постанови суду касаційної інстанції умовно можна поділити на дві частини: безпосереднє мотивування та правовий висновок – висновок Верховного Суду щодо застосування норми права у подібних правовідносинах.

Таким чином, висновок, який робить Верховний Суд у своїх постановах, щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, розглядається у контексті сприйняття тексту судового рішення. Попередній підхід полягав у виокремленні такого висновку з самого тексту рішення, однак на сьогодні Верховний Суд України вже не робить такого розділення і не виокремлює правові позиції від тексту рішення. Замість цього, висновки мають бути відображені у мотивувальній частині постанови касаційної інстанції. Це відповідає вимогам процесуального законодавства.

Такий підхід виключає можливість непорозумінь чи спорів щодо того, яка частина тексту рішення вважається правовим висновком Верховного Суду, і спрощує розуміння судового рішення для всіх зацікавлених сторін.

Таким чином, правовим висновком Верховного Суду є висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, сформульований внаслідок казуального тлумачення цієї норми при касаційному розгляді конкретної справи, та викладений у мотивувальній частині постанови Верховного Суду, прийнятої за наслідками такого розгляду.

Отже, висновок Верховного суду України у цивільному судочинстві є невід'ємною складовою правової системи країни, яка визначає та інтерпретує правові норми у відповідності до Конституції та законів України. Ці висновки відображають юридичні позиції найвищого судового органу, що мають вагому авторитетну силу та значення для

розвитку юридичної практики в країні. Вони становлять прецедентну базу для рішень судів на всіх рівнях і забезпечують єдність та стабільність правового простору.

Основною метою таких висновків є забезпечення справедливості та захист прав та інтересів громадян, що є важливим елементом побудови правової держави. Разом з тим, постійне аналізування, оновлення та вдосконалення правових висновків дозволяє адаптувати юридичну практику до змін у суспільстві та вирішувати нові правові проблеми, що виникають у процесі соціального розвитку. Таким чином, правові висновки Верховного суду України у цивільному судочинстві є невід'ємною частиною правової системи, сприяють стабільності та розвитку правового простору країни та забезпечують дотримання принципів справедливості та законності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.

2. Я. М. Романюк, І. В. Бейцун. Єдність судової практики: теоретичні засади та вдосконалення законодавчого забезпечення. Вісник Верховного Суду України. № 5 (141). 2012. С. 39.

УДК 349.22
orcid.org/0009-0003-9742-5178

РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ РОБОТАДАВЦЯ НА ПІДСТАВІ П.4 Ч.1 СТ.40 КЗпП УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Багрій Вікторія Володимирівна
студентка групи 213/22-(П)-К факультету №4
Донецького державного університету внутрішніх справ, e-mail:bagriy.viktoria@gmail.com
Науковий керівник: ***Колєснік Тетяна Володимирівна***
завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення
Донецького державного університету внутрішніх справ, д. ю. н., проф.,
e-mail: t.v.kolesnik23@gmail.com

У нових реаліях воєнного стану фактично усі сфери суспільного життя зазнали кардинальних змін, що породжує нову судову практику та розробку нових юридичних механізмів при врегулюванні проблемних питань. Звісно такі модифікації не могли обійти і трудову сферу, яка сповнена прецедентами пов'язаними з людським фактором. Так, голова комітету з трудового права НААУ Вікторія Поліщук на вебінарі «Звільнення з роботи та соціальні гарантії в умовах воєнного стану» проведеного у Вищій школі адвокатури у рамках проєкту «Правосвідомість» наголосила на тому, що: «…найактивніше сьогодні звільняють за двома підставами – за угодою сторін або за прогул» [1].

Прогул явище, яке часто зустрічається при розгляді справ пов'язаних з трудовими спорами, оскільки за своєю природою має певні особливості, які треба враховувати під час звільнення працівника. Станом на сьогодні при застосуванні п.4 ч.1 ст.40 КЗпП України при розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця слід зважати на зміну ситуації в країні та її вплив на працівників. Це питання в умовах воєнного стану є актуальним як з теоретичного так і практичного аспекту та потребує вироблення усталеної судової практики враховуючи воєнний стан.

Слід зазначити, що відповідно до п.4 ч.1 ст.40 КЗпП України, прогул – це відсутність працівника на роботі більше трьох годин протягом робочого дня без поважних причин [2]. Законодавець акцентує увагу на важливості відсутності поважних причин, через які особа не могла прибути. Ними можуть виступати, наприклад, самовільне використання без погодження з роботодавцем днів чергової відпустки або залишення роботи без попередження роботодавця працівником.

Натомість, слід зауважити, що у нормах чинного законодавства не міститься вичерпного переліку поважних причин, які потрібно враховувати при застосуванні п.4 ч.1 ст.40 КЗпП України. Відповідно право на оцінку обставин справи та визначення таких обставин поважними – делегується суду. Проаналізувавши Дайджести судової практики Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із трудових відносин до оголошення воєнного стану, зокрема. рішення за період з 17.01.2018 по 02.01.2020 року слід зазначити, що поважними причинами найчастіше були потрапляння в ДТП та (або) перебування у закладах охорони здоров'я [7].

Також обставинами, що виключають прогул може бути виконання громадянського обов'язку, догляд за хворим членом сім'ї, та інші причини, які безпосередньо не залежать від волі особи. Кожна поважна причина має бути підтверджена відповідним документом (довідкою лікаря, протоколом тощо), який би прямо вказував чому працівник не міг перебувати на робочому місці у робочий час.

Проте після повномасштабного вторгнення рф на територію України почались воєнні (бойові) дії, які загрожують життю і здоров'ю працівників, вони не мають змоги завжди вчасно прибути на робоче місце та повноцінно виконувати свої трудові функції.

Відсутність працівника на робочому місці внаслідок таких обставин анулює можливість звільнення особи через прогул.

У свою чергу, В. Гончар вважає, що відсутність прямої заборони у Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. №2136-IX (далі − Закон) на звільнення через прогул в умовах воєнного стану є проблемою. Автор стверджує, що це може стати причиною зловживання роботодавцем положеннями п. 4 ст. 40 КЗпП в умовах військових дій на території України. Тому пропонує доповнити Закон положенням, згідно якого забороняється розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за прогул в умовах воєнного стану, у випадку знаходження робочого місця в районі проведення воєнних (бойових) дій, або в районах, які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Із приміткою, що це не повинно поширюватись на працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури [4, с. 282].

Ми, в свою чергу, частково погоджуємося з наведеним твердженням, оскільки потрібно враховувати об'єктивні та суб'єктивні фактори зважаючи на воєнний стан. Тобто остаточно виключити цей чинник неможливо і саме для цього суд розглядає кожну подібну справу в індивідуальному порядку враховуючи конкретні обставини.

Також доцільно розглянути інші випадки, які дедалі частіше зустрічаються у сучасній судовій практиці. Наприклад, прогул після припинення простою підприємства. У рішенні Октябрського районного суду міста Полтави по справі №554/2454/22, працівнику було повідомлено про простій 25.02.2022 року засобами електронної комунікації. А 29.03.2022 року у телефонному режимі працівнику поступила пропозиція приїхати та отримати копію наказу про звільнення та копію трудової книжки. Завдяки засобам електронної комунікації працівник ознайомився із наказами про звільнення та фотокопією останньої сторінки трудової книжки із записом про звільнення 30.03.2022 року.

Водночас причиною звільнення був саме прогул, підставою якого виступало те, що підприємство оголосило про закінчення простою, але не повідомили працівника про початок роботи. Тож у зв'язку з відсутністю останнього на підприємстві протягом дня, було прийнято рішення власника підприємства, що працівник прогуляв роботу, а тому підлягає звільненню. Натомість суд визнав таке звільнення незаконним, поновив працівника на роботі та стягнув середній заробіток за час вимушеного простою. Оскільки відсутність належного повідомлення про припинення раніше запровадженого простою є також поважною причиною неявки на роботу, адже оголошений простій звільняє працівника від обов'язку бути присутнім на робочому місці [4].

Наступною проблемою з якою стикаються роботодавці – це прогул, що пов'язаний з повітряними тривогами. Щодо цього питання позиція суду викладена у рішенні Луцького міськрайонного суду Волинської області від 27.09.2022 р. по справі №161/8467/22. Працівника було звільнено відповідно до п.4 ч.1 ст.40 КЗпП України, однак він пояснив свої дії постійними повітряними тривогами. Суд встановив відсутність обладнаного укриття на території підприємства та тривалість повітряних тривог у Волинський області. У висновку, після співставлення тривалості повітряних тривог та часу відсутності працівника на робочому місці, було встановлено, що повітряна тривога оголошена поза межами робочого часу підприємства. Суд відмовив у поновленні на роботі працівнику і визнав звільнення правомірним [5].

Виходячи з вищезазначеного можна дійти висновку, що проведений аналіз норм чинного законодавства та судової практики, щодо питання розірвання трудового договору на підставі п.4 ч.1 ст.40 КЗпП України в умовах воєнного стану скеровує увагу на суб'єктивних та об'єктивних чинниках в кожній конкретній справі. Це певні обставини, що не залежать від волі працівника та повністю виключають його вину у відсутності на робочому місці, оскільки визначальним фактором для розв'язання питання про законність звільнення позивача за прогул є з'ясування поважності причини його відсутності.

Наразі суди готові задовольнити не лише позов про поновлення на роботі працівника, який був звільнений за прогул, але і його вимоги про відшкодування моральної шкоди внаслідок невиплати середнього заробітку.

Список використаних джерел:

1. Як звільняти та звільнятися з роботи під час воєнного стану – адвокат. *Газета "Закон і Бізнес". Законодавство, влада, права людини*. URL: https://zib.com.ua/ua/ 157163.htl
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2352-20#Text
4. Honchar V. Problems of legal regulation of termination of the employment contract for violation of labor discipline in special conditions. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. Vol. 2, no. 72. P. 279–285. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.86
5. Рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 28.06.2022 р. у справі № 554/2454/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105204539
6. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 27.09.2022 р. по справі №161/8467/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106547249
7. Дайджести судової практики Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із трудових відносин за період з 17.01.2018 по 02.01.2020 року. URL:https://supreme.court. gov. ua/ userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/dajdzhest_VS.pdf

УДК 349.2

ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Галак Анастасія Василівна,
студентка 3-го курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
e-mail: halak.anastasiia@chnu.edu.ua
Науковий керівник: ***Гетьманцева Ніна Дмитрівна,***
завідувачка кафедри приватного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
доктор юридичних наук, професор, e-mail: n.getmantseva@chnu.edu.ua

Із початком повномасштабного вторгнення російської армії в Україну, Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022 введено режим воєнного стану та загальну мобілізацію по території всієї країни. Саме тому, коли військовозобов'язаний працівник вирішує захищати країну від ворога, то виникає низка запитань пов'язаних із його трудовими гарантіями у мобілізаційний період.

Особливістю таких гарантій є те, що вони передбачають обов'язок держави забезпечити громадянам рівні можливості у реалізації їхнього суб'єктивного права. Розглядаючи проблему гарантій права на працю, потрібно перш за все з'ясувати: як саме держава бере на себе обов'язок забезпечувати і законодавчо закріплювати права на працю в сучасних умовах. Адже, у ст. 43 Конституції України проголошено, що кожен має право на працю та має право заробляти собі на життя працею, яку вільно обирає чи на яку вільно погоджується [2].

Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба розмежовується на службу за контрактом та призов, зокрема за мобілізацією на особливий період [4].

За працівниками, призваними на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб – підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1].

З 19 липня 2022 року середній заробіток мобілізованому працівнику не зберігається відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» №2352, в якому внесені зміни до ч. 3 ст. 119 КЗпП України, а саме: слова «зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток» замінені на слова «зберігаються місце роботи і посада». Але і тут є виняток – для працівників закладів освіти, які призвані на військову службу під час мобілізації, щодо збереження середнього заробітку – їм гарантію виплати середнього заробітку не припинили відповідно до ст.57 Закону України «Про освіту». Стосовно таких змін вже формується судова практика. За рішенням Верховного Суду, суд визнав незаконним звільнення добровольця Територіальної Роти Опору (ТРО), оскільки він перебував у складі добровольчого формування територіальної громади. Наступна справа стосувалася банку, який виплачував мобілізованому працівнику середній заробіток, але припинив ці виплати з 1 серпня 2022 року. Верховний Суд підтримав рішення банку, підтвердивши, що роботодавці незобов'язані виплачувати середній заробіток

мобілізованим з 19 липня 2022 року. Однак, роботодавець може добровільно продовжити такі виплати.

Позитивним рішенням є збереження місця роботи та посади для мобілізованих працівників, і вони можуть звертатися до суду у випадках незаконного звільнення. Неоднозначність виникає стосовно збереження середнього заробітку для добровольців ТРО, і кожен випадок потребує окремого аналізу контракту та виконуваних обов'язків [6].

Наступною гарантією є переважне право на залишення на роботі – відповідно до ст.42 КЗпП України при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високим рівнем кваліфікації з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, – протягом двох років з дня звільнення їх зі служби [5].

Надання повної тривалості щорічної відпустки до настання шестимісячного терміну безперервної роботи у перший рік роботи на даному підприємстві за бажанням працівника, а саме особам, звільненим після проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби, якщо після звільнення із служби вони були прийняті на роботу протягом трьох місяців, не враховуючи часу переїзду до місця проживання відповідно до ст.10 Закону України «Про відпустки» [3].

Право на відпустку без збереження заробітної плати відповідно до ст. 25 вищевказаного Закону, надається за бажанням працівника в обов'язковому порядку щорічно тривалістю до 14 календарних днів. Натомість, право на додаткову відпустку учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни, статус яких визначений Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – надається із збереженням заробітної плати тривалістю 14 календарних днів на рік відповідно до ст.77-2 КЗпП України. Водночас, додаткова відпустка не належить до щорічних відпусток і повинна бути використана протягом календарного року, тому якщо працівник не реалізував своє право скористатися нею, то вона не переноситься на наступний рік.

Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. (стаття 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Час навчання в професійно-технічному навчальному закладі, час проходження строкової військової служби, а також час проходження військової служби в особливий період, що оголошується відповідно до Закону України «Про оборону України», які зараховуються до стажу роботи, що дає право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах, не повинні перевищувати наявного стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах. Час проходження військовослужбовцями військової служби в особливий період, що оголошується відповідно до Закону України «Про оборону України», зараховується до їх вислуги років, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби на пільгових умовах у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України (частина перша статті 8 Закону України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей).

Отже, на законодавчому рівні закріплені трудові гарантії мобілізованих працівників у період воєнного стану, якими слід керуватися сторонам трудового договору у своїй

діяльності. Адже, за порушення гарантій працівника, призваного на військову службу роботодавець притягується до юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. №322-VIII: станом на 24 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 10.03.2024).
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.03.2024).
3. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР : станом на 24 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text (дата звернення: 10.03.2024).
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII : станом на 27 лют. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 10.03.2024).
5. Трудові гарантії мобілізованим працівникам: зміни законодавства, поради кадровику. Liga Zakon. 2023. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/223490_trudov-garant-moblzovanim-pratsvnikam-zmni-zakonodavstva-poradi-kadroviku.
6. Шершень В. Р. Правові особливості умов праці працівників під час війни. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2024. URL: https://nzlubp.org.ua/ index.php/journal/article/view/1010/908.

УДК 349.2

ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ ЗА НЕВИКОНАННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ

Герасєва Поліна Анатоліївна,
студентка 4 курсу факультету історії і права, спеціальність 081 Право
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
e-mail: gerasevapolina06@gmail.com
Науковий керівник: ***О.О. Коваленко,*** доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського

Реалізація права на працю є важливою засадою спроможності розвиватися людській цивілізації. Здатність людини до праці, яка використовується у процесі реалізації права на працю, є невіддільною від людини частиною. І тому в реалізації права на працю і проявляється людина як особистість, що здатна мислити, програмувати результат своїх дій, спрямовувати свої дії на досягнення результату.

За ст.3 Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю [1], а тому у нашому суспільстві визначено «право на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом» та встановлено, що «використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється» [1]. Забезпечити ці приписи має своєю метою спеціальне законодавство, зокрема КЗпП України та Закон України «Про охорону праці».

Закон України «Про охорону праці» «визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні» [2]. Ст. 13 цього Закону визначає, що «роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці» [2]. З цією метою роботодавець забезпечує функціонування системи управління охороною праці, яка полягає у виконанні перелічених ст.13 Закону України «Про охорону праці» вимог, а саме: «створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання; розробляє за участю сторін колективного договору і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці; забезпечує виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються; впроваджує прогресивні технології, досягнення науки і техніки, засоби механізації та автоматизації виробництва, вимоги ергономіки, позитивний досвід з охорони праці тощо; забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом; забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин; організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці в порядку і строки, що визначаються законодавством, та за їх підсумками вживає заходів до усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я виробничих факторів; розробляє і затверджує положення, інструкції, інші акти з охорони праці, що діють у межах

підприємства (далі – акти підприємства), та встановлюють правила виконання робіт і поведінки працівників на території підприємства, у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках, робочих місцях відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці, забезпечує безоплатно працівників нормативно-правовими актами та актами підприємства з охорони праці; здійснює контроль за додержанням працівником технологічних процесів, правил поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, використанням засобів колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт відповідно до вимог з охорони праці; організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці; вживає термінових заходів для допомоги потерпілим, залучає за необхідності професійні аварійно-рятувальні формування у разі виникнення на підприємстві аварій та нещасних випадків» [2, ст.13].

Також Закон визначає, що «роботодавець несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог» [2, ст.13]. У даному випадку ми маємо справу з бланкетною нормою права, адже конкретні види відповідальності, конкретні склади правопорушень визначаються окремими кодексами: Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

Зокрема мова йде про правопорушення, передбачені чч. 5,6 ст.41 КУпАП «Порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці», ч.2 ст.59 КУпАП «Введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об’єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню», ст. 271 КК України «Порушення вимог законодавства про охорону праці, ст.272 КК України «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою».

Таким чином, варто зробити висновки, що у складній системі правової регламентації охорони праці неабияку роль відіграє відповідальність роботодавця за невиконання вимог законодавства про охорону праці, адже встановлення відповідальності має своєю метою не тільки покарання винного, але й виконує ще превентивну функцію: попередження правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про охорону праці. Закон України від 10.12.1971 р. № 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text

УДК 349.2

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ

Гончар Аліна Валеріївна,
студентка 24 групи факультету історії і права спеціальність 081 Право
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
e-mail: a3377g@gmail.com
Науковий керівник: ***О.О. Коваленко***, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського

Конституція України у ст. 43 закріплює право на працю, а також, оскільки реалізується воно переважно у формі трудового договору, зазначає і що «кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом»; «використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється» [1]. Таким чином, варто констатувати, що закріплення цього права в Конституції України, дозволяє його охарактеризувати як пріоритетне для забезпечення державою.

Як відомо, забезпечення прав пов'язано із встановленням юридичних гарантій. Адже слово «гарантії» тлумачиться саме як забезпечення. Спеціальним Законом, що призначений регулювати відносини із реалізації права на безпечні і здорові умови праці в Україні є Закон України «Про охорону праці», який «визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні» [2].

Чинний Закон України «Про охорону праці» [2] приділяє гарантіям права на охорону праці цілий розділ, аналіз якого вказує на те, що законодавець у якості засадничого критерію поділу гарантій на різновиди обрав час дії гарантій та особливості диференціації праці працівників. Але цікаво, що назвавши другий розділ Закону, що розглядається, «Гарантії прав на охорону праці», по тексту розділу статті у своїх назвах не містять слово «гарантії», натомість їх назва відштовхується від слова «права». Варто зазначити, що такий підхід неможна назвати вдалим, адже в побудові системи важливо звертати увагу на назви, якими окреслюються певні ланки загального ланцюгу. Жонглювання словами є неприпустим з точки зору юридичної техніки, бо воно розшатує систему, не дозволяючи їй сформуватись у міцну, ефективну і цілком зрозумілу для сприйняття. Тому, вочевидь, даний підхід себе не виправдовує і має бути зміненим у законодавстві, норми якого мають мету врегулювати відносини з охорони праці.

За першим критерієм у Законі «Про охорону праці» ми бачимо поділ гарантій на гарантії права на охорону праці під час укладання трудового договору [2, ст. 5] та гарантії права працівників на охорону праці під час роботи [2, ст. 6].

За другим критерієм в Законі визначаються гарантії прав працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці [2, ст. 7], на гарантії права на охорону праці жінок [2, ст. 10], неповнолітніх [2, ст. 11], осіб з інвалідністю [2, ст.12].

Також є у цьому розділі ще окрема стаття, які передбачає «забезпечення працівників спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту, мийними та знешкоджувальними засобами» [2, ст.8], але видається, вона охоплюється гарантіями для працівників, що працюють у важких та шкідливих умовах, та стаття, що регламентує відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників або у разі їх смерті [2, ст.9], однак, це також не є самостійної гарантією, бо вона охоплюється, видається, гарантіями, що діють під час роботи.

Отже, можемо зробити висновок, що хоча чинний Закон України «Про охорону праці» і приділяє гарантіям права на охорону праці цілий розділ, однак по тексту цього розділу назви статей містять слово не «гарантії», а «права», що є негативним з точки зору теорії і практики і негативно впливає на формування ефективної системи забезпечення права працівників на охорону праці.

Закон «Про охорону праці» містить 2 групи гарантій прав працівників на охорону праці: це гарантії, що діють за певним часом та гарантії, що залежать від диференціації праці працівників.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про охорону праці. Закон України від 10.12.1971 р. № 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text.

УДК 349.2

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Задорожня Діана Сергіївна,
курсантка Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: diana.zadorojnya31.07@gmail.com

Заборона дискримінації за ознакою статі та рівність у трудових відносинах гарантується не лише національним законодавством, а й міжнародним. Так, Конституцією України гарантується рівність прав чоловіків і жінок, зокрема, у сфері праці та винагороди за неї [1]. За останні десятиліття Україна значно розвинулась у сфері гендерного законодавства, долучившись до головних міжнародних зобов'язань щодо гендерної рівності. Міжнародні нормативно-правові акти відіграють важливу роль у забезпеченні рівності жінок і чоловіків у трудових відносинах. Рівноправність у сферах зайнятості, роботи та оплати праці гарантує Хартія Європейського Союзу про основоположні права та низка інших міжнародних актів.

Гендерну нерівність у трудових відносинах зумовлює низка факторів, таких як:

1) різна соціалізація чоловіків та жінок. Чоловіків та жінок виховують у різних умовах, нав'язуючи з дитинства окремі ролі, які спонукають чи відважують від певних професій.

2) дискримінація при прийнятті на роботу. Жінкам більшості країн світу важче влаштуватись на керівні посади з більш високою оплатою праці. Значна частина роботодавців віддають перевагу чоловічій частині населення. Це обумовлено тим, що жінки народжують дітей і якийсь період перебувають у відпустці для догляду за ними; за цей час їх професійний рівень та кваліфікація можуть знижуватися.

3) узаконена дискримінація при працевлаштуванні. Так, до 2017 року в Україні діяв наказ Міністерства охорони здоров'я від 29.12.1993 № 256 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок», що встановлював 450 професій, до роботи на яких жінки не допускалися [2]. До Переліку входили ливарні роботи, роботи зі свинцем, загальні професії чорної і кольорової металургії, загальні професії електротехнічного виробництва, електронної техніки, а також хімічного виробництва гумових сумішей та їх переробки, лісозаготівельні роботи, виробництво цементу, загальні професії виробництва текстилю, харчової продукції, хлібопекарського виробництва, тютюново-махорочного і ферментаційного виробництва і роботи, пов'язані із застосуванням свинцевих сплавів. Тема розширення економічних можливостей жінок дуже важлива і для реформування національного сектору безпеки і оборони. Наприклад, понад 90% армій країн НАТО не мають обмежень для жінок – для них відкриті всі військові посади та професії [3].

Гендерна нерівність найбільше проявляється саме в оплаті праці. За результатами дослідження встановлено, що жінки в середньому заробляють на 20% менше, ніж чоловіки [4]. Зокрема, за даними дослідницької компанії Korn Ferry, яка, проаналізувавши дані 33 розвинених країн світу, у 2016 році встановила різницю у 17,6% на користь чоловіків [5]. Це зумовлено наслідками складної взаємодії історичних, суспільних та економічних чинників, головними з яких є материнство, нерівність та упереджене ставлення. Різниця в оплаті праці спостерігається у більшості країн світу. Вона поступово спадає завдяки розвитку сфери послуг, де здебільшого працюють жінки, освіти й охорони здоров'я, а також розвитку окремих гендерних політик держав та міжнародних організацій з подолання нерівності прав чоловіків та жінок.

Проблема гендерної нерівності у трудових відносинах є досі не вирішеною та потребує рішучих змін, перш за все з боку держави. За часи незалежності Україна прийняла низку нормативно-правових актів для розв'язання даного питання. Зокрема, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в України» у статті 4 вказує на неприпустимість

дискримінації у сфері трудових відносин [5]. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці [6]. Однак досі вітчизняні роботодавці не поспішають проводити позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.

Отже, нагальною потребою сьогодення є прийняття правових норм, які б забезпечили розвиток рівних гендерних відносин. Рівність чоловіків і жінок та відсутність гендерної дискримінації є показником розвинутості держави, її політичного, соціального і правового устрою.

Враховуючи вищенаведені нормативно-правові акти, можна сказати, що Україна вже перебуває на шляху удосконалення національного гендерного законодавства. Впровадження норм і принципів міжнародно-правових актів, в яких надаються рівні права і можливості чоловікам та жінкам, позитивно впливає на розв'язання проблеми гендерної рівності в трудових відносинах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 20.03.2024).
2. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.10.2017 № 1254. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1508-17#Text (дата зверненя: 20.03.2024).
3. В Україні розрив в оплаті праці жінок і чоловіків на сьогодні становить до 30% не на користь жінок: інтерв'ю Урядового уповноваженого з питань гендерної політики Катерини Левченко. URL: https://web.archive.org/web/20190430032342/ https://www.ukrinform.ua/ rubric-society/2543712-levcenko-v-ukraini-riznica-oplati-praci-stanovit-do-30-ne-na-korist-zinok.html (дата звернення: 20.03.2024).
4. Global Wage Report 2018/19: What lies behind gender pay gaps International Labour Office – Geneva, 2018. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-dcomm/-publ/documents/publication/wcms_650553.pdf (дата звернення: 20.03.2024).
5. Gender Pay Analysis. Technical methodology and data report. URL: https://web.archive.org/web/20230311084313/https://info.haygroupupdate.com/rs/494-VUC-482/images/KFHG_Gender%20pay%20Gap_Technical%20report.pdf (дата звернення: 20.03.2024).
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text (дата звернення: 20.03.2024).
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 20.03.2024).

УДК 349.2
orcid.org/0000-0001-6042-2967

ОХОРОНА ПРАЦІ VS БЕЗПЕКА ТА ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ: ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Ілющенко Анастасія Сергіївна,
студентка 52 групи факультету історії і права спеціальність 081 Право
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
e-mail: nastailusenko073@gmail.com
Науковий керівник: ***О.О. Коваленко***, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) [1] визначає перелік зобов'язань України, виконання яких знаменує її шлях до юридичного з'єднання в єдине ціле з Європейським Союзом. Україна має привести своє законодавство у відповідність до міжнародних та європейських стандартів, зокрема у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників.

В Основному Законі – Конституції України у ст. 43 визначено: «кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом»; «використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється» [2]. Але в українському законодавстві і досі не створено правового підґрунтя безпеки та охорони здоров'я працівників, а діє радянська система охорони праці, фундамент якої міститься у КЗпП України та Законі України «Про охорону праці».

Закон України «Про охорону праці» «визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні» [3]. Проаналізувавши його, вбачається різка відмінність змісту заходів, які спрямовані на забезпечення, передбачених Конституцією України належних, безпечних й здорових умов праці за концепцією цього Закону та тих, які передбачає Європейський союз у своїх Директивах. Мова йде про прагнення забезпечити безпеку праці, але воно схоже на полювання на примару. Бо створити безпечне середовище на виробництві взагалі суперечить сучасній концепції розвитку науки та техніки, яка побудована на засадах прийнятного чи допустимого ризику. Тобто ризик виникнення небезпеки він є завжди. Неможна створити середовище з нульовим ризиком. Завжди є ризик небезпеки. І тому європейські стандарти у сфері безпеки праці враховують це за відправну точку і формують приписи виходячи з концепції управління ризиком на виробництві. Саме таку концепцію має сприйняти та імплементувати у своє законодавство і Україна.

Додаток XL Угоди прямо зазначає, що Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС за напрямом «Здоров'я і безпека праці» за Директивою № 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 протягом трьох років з дати набрання чинності цією Угодою. Угода набрала чинності з 01.09.2017 р., але і досі, як бачимо у законодавстві України мова йде не про здоров'я і безпеку праці, а про охорону праці. Певним чином ситуація змінюється на краще, бо набрав чинності Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 06.09.2022р, що у ст.16, ст.34 все ж містить загальні положення управління ризиками на виробництві, метою якого є поліпшення стану безпеки і здоров'я працівників. Але спеціального закону, який би замінив застарілий Закон України «Про охорону праці», не прийнято. Хоча, варто наголосити, що проєкт такого Закону вже давно зареєстрований у

Верховній Раді України та обговорюється. Мова йде про проєкт Закону про безпеку та здоров'я працівників на роботі [4].

Україна потребує прийняття Закону, який би був спрямований на безпеку та здоров'я працівників на роботі, проєкт якого, до речі, вже давно розроблений і нині обговорюється в комітеті [3]. У ній визначену мету цього Закону: «Проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (далі – проект акта) розроблено з метою формування нової національної системи запобігання професійним ризикам шляхом впровадження на законодавчому рівні ризикоорієнтованого підходу у сфері організації безпеки та здоров'я працівників та імплементації положень Директиви Ради 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі (далі – Директива Ради 89/391/ЄЕС)» [4]. Тобто мова йде зовсім про іншу концепцію, відмінну від існуючої у цій сфері. Ця концепція ґрунтується на ризикоорієнтованому підході, який вимагається acquis ЄС у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, окреслює необхідність для роботодавців тримати міцні зв'язки через різні форми взаємодії, як-от: здійснення інформування, навчання, консультації тощо з усіма працівниками, а не тільки зайнятими на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці. І звісно що, цей проєкт акцентує увагу на необхідності імплементації Директиви Ради 89/391/ЄЕС.

Отже, варто наголосити на тому, що прагнення України стати повноправним членом ЄС напряму залежить від її виконання зобов'язань за Угодою. Зокрема мова йде про такий важливий напрям як безпека та здоров'я працівників на роботі, який має бути приведеним у відповідність до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Про охорону праці. Закон України від 10.12.1971 р. № 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text.

4. Проєкт Закону про безпеку та здоров'я працівників на роботі. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-bezpeku-ta-zdorovya-pratsivnikiv-na-roboti.

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі". URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e92bda49-ed1d-4bf7-98ca-8b2632531efa&title=ProektZakonuUkrainiproBezpekuTaZdorovia Pratsivnikiv Na Roboti.

УДК 349.2
orcid.org/0009-0008-7062-3963

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК, ПІД ЧАС ПОЄДНАННЯ НИМИ ВИКОНАННЯ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ З МАТЕРИНСТВОМ

Кучеренко Софія Михайлівна,
здобувач вищої освіти юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
e-mail: kucherenko.s@donnu.edu.ua

В сучасних умовах життя в Україні, коли діє військовий стан, існує багато проблем у правовому регулюванні праці жінок, особливо в той період їхнього професійного життя, коли вони виконують репродуктивну функцію, інакше кажучи, поєднують виконання трудових обов'язків з материнством. В цей період жінка потребує раціональну, ефективну систему заходів з охорони праці, які запобігають впливу на організм жінки та її здоров'я шкідливих і небезпечних виробничих факторів. Сучасне правове регулювання, зокрема норми спеціальної охорони праці, передбачають таку систему заходів, а саме низку пільг для працюючих жінок. Проте, є й деякі проблеми у такому регулюванні.

Отже, спеціальна охорона праці охоплює норми великої кількості нормативних правових актів, які визначають пільги жінок, які поєднують виконання трудових обов'язків з материнством.

Так, у статті 24 Конституції України передбачається, що «рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям». Також відповідно до ст. 51 Основного Закону України «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» [1]. Ці норми є базовими і прямої дії. Проте вони не конкретизують гарантії, права, пільги і систему заходів, спрямованих на спеціальну охорону праці жінок, коли вони поєднують виконання трудових обов'язків з материнством. Конкретизація цього відбувається через норми міжнародних та європейських стандартів праці, які стали частиною національного законодавства, багатьох вітчизняних законів та підзаконних актів.

Варто зазначити, що в ст. 8 Європейської соціальної хартії [2], Рада Європи, враховуючи право працюючих жінок на охорону материнства, передбачила заборону використання праці вагітних жінок, які приступили до роботи безпосередньо після пологів, і матерів-годувальниць на підземних роботах і на всіх інших видах небезпечних, шкідливих і тяжких робіт.

У Кодексі законів про працю України передбачається окрема глава XII «Праця жінок» [3], норми якої сприяють наданню роботодавцем цілісного і всебічного правового захисту жінкам під час поєднання ними виконання трудових обов'язків з материнством. В спеціальній літературі всі науковці погоджуються з тим, що вітчизняне законодавство містить досить широкі права та гарантії для вищезазначених працюючих жінок. Проте, зустрічаються непоодинокі думки про те, що пільги і переваги, пов'язані з материнством й які надаються жінкам у трудових відносинах, знижують їх конкурентоспроможність на ринку праці.

До того ж військовий стан в нашій країні суттєво вплинув на підвищення ролі жінок у суспільстві, особливо у сфері праці. Згідно ст. 9 Закону України «Про організацію трудових

відносин в умовах воєнного стану» [4] за згодою жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) можна застосовувати їхню працю на важких роботах, роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. З одного боку, в період дії воєнного стану жінки стали брати на себе більше відповідальності за економічне забезпечення сім'ї та підтримку економіки нашої країни. У жінок з'являються нові можливості у професійній кар'єрі. З іншого боку, така новація у правовому регулюванні посилює негативний вплив шкідливих і небезпечних виробничих факторів на стан здоров'я цих жінок, які ще не вийшли з дітородного віку.

Юридичні гарантії трудових прав жінок за національним законодавсявом, які поєднують трудові обов'язки з виконанням репродуктивної функції, можна оцінити як досить високі. Вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей, встановлені гарантії під час прийняття на роботу, звільнення та ін.

Трудові гарантії для таких жінок, закріплені у законодавствах майже всіх держав світу, проте їх кількість і якість суттєво відрізняються. Німеччина є одним із найкращих прикладів серед європейських країн, де досить чітко врегульовані питання, що стосуються праці жінок, які поєднують виконання трудових обов'язків з материнством. Роботодавець забезпечує вагітних жінок спеціальним місцем для відпочинку та надає можливість робити певні перерви під час роботи. Право на оплату догляду за дитиною мають усі жінки, незалежно від наявності укладеного трудового договору. Також надзвичайно цінний є досвід Угорщини для України з питань цього дослідження. В Угорщині на законодавчому рівні закріплені додаткові гарантії жінок щодо можливостей підвищувати свій професійний рівень шляхом навчання, навіть знаходячись у соціальній відпустці по догляду за дитиною [5, с. 139–145]. Така жінка не тільки не втрачає свої професійні якості під час догляду за дитиною, але й має змогу підвищувати їх рівень.

Проте у світі є багато країн, правове регулювання надання додаткових гарантій жінці у сфері праці, яка поєднує виконання трудових обов'язків і материнство, базується на суспільному ставленні, що такі гарантії є одним із проявів упередженості до жінки. Зокрема, у США більшість актів щодо спеціалізованої охорони жіночої праці визнані такими, що суперечать законодавству про заборону дискримінації за статтю. У скандинавських країнах національне законодавство характеризується майже повною відсутністю норм, пов'язаних із додатковими трудовими гарантіями жінок, а у Великобританії, Іспанії та інших країнах Європи положення нормативних актів щодо охорони праці жінок, що поєднують роботу і материнство, визнані такими, що не відповідають сучасним умовам та мають упереджений характер [6, с. 491–493].

Наше національне законодавство не базується на такому ставленні суспільства до жінок, проте все рівно є не бездоганним.

Важливою проблемою у правовому регулюванні праці жінок, які поєднують виконання трудових обов'язків і материнство, є відсутність термінологічних визначень, насамперед у чинному Кодексі законів про працю України, які безпосередньо стосуються норм спеціальної охорони праці, такі як: «працівниці-годувальниця», «працівниця-породілля», «працівник/працівниця із сімейними обов'язками».

Таким чином, варто зауважити, що міжнародний досвід застосування норм спеціальної охорони праці є різноманітним. На наш погляд, правове регулювання праці жінок, які поєднують трудові обов'язки з материнством, є більш спрямованим на захист життя і здоров'я таких жінок. Однак не є бездоганним з точки зору застосування принципу гендерної рівності, до того ж є ще й проблеми і з понятійним апаратом спеціальної охорони праці щодо жінок, який необхідно удосконалювати згідно із міжнародними стандартами праці.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 14.09.2006. № 137-V. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/137-16#Text

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1971. № 50. Ст. 375.

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/card/2136-20

5. Грекова М.М. Сучасні тенденції міжнародно-правового регулювання праці жінок. Форум права. 2012. № 3. С. 139–145.

6. Котова Л.В. Значення ознаки статті при характеристиці трудової правосуб'єктності працівників. Проблеми права на зламі тисячоліть: матеріали міжнар. наук. конференції. Дніпропетровськ. 2001. С. 491–493.

УДК 349.2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Павлюк Анна Юріївна,
студентка 3-го курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
e-mail: pavliuk.anna.yu@chnu.edu.ua
Науковий керівник: ***Гетьманцева Ніна Дмитрівна,***
завідувачка кафедри приватного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
доктор юридичних наук, професор, e-mail: n.getmantseva@chnu.edu.ua

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Проте, важливе є не лише нормативне закріплення прав і свобод, але і можливість їх реалізації, зокрема в контексті трудових відносин. Щодо реалізації працівником свого права на гідність, тобто забезпечення умов, що сприяють нормальній трудовій активності, актуальною є проблема протидії психологічного тиску на працівника – «мобінг».

За даними американської дослідницької компанії The Workplace Bullying & Trauma Institute (WBTI), наслідком мобінгу може бути стрес (він з'являється в 76%), параноя (60%), головний біль (55%), почуття відстороненості (41%), сумніви, сором і почуття провини (38%). Крім того, цькування на роботі призводить до нічних кошмарів (у 49% людей), безсоння (71%) і неуважності (71%), у 35% значно змінюється вага тіла. До того ж у 28% випадків пресинг на робочому місці провокує зловживання алкоголем, сигаретами та медикаментами. Німецькі психіатри підрахували, що мобінг стає причиною майже 10% самогубств у країні [2].

Варто наголосити, що європейське законодавство відіграє значну роль в механізмі захисту прав людини та основоположних свобод, у тому числі у сфері трудових відносин. Зокрема, Хартія ЄС про основні права людини передбачає, що кожна людина має не лише права, а й власну фізичну та психічну цілісність, яка, як і людська гідність, є недоторканою та підлягає повазі і захисту [12]. У директиві ЄС, що встановлює загальні рамки рівності у сфері зайнятості і професійної діяльності, поведінка, що має на меті створити ворожу, таку, що принижує гідність людини або образливу обстановку, визначена як переслідування працівника і прирівнюється до дискримінації трудових прав [3]. У 1998 році Міжнародна організація праці поставила мобінг на один щабель поруч із зґвалтуванням і вбивством, що ще раз підкреслює руйнівні, негативні наслідки цього явища для людини [1].

Українське законодавство тривалий час не визначало поняття і правових наслідків переслідувань, психологічного насильства на роботі, не встановлювало засобів правового захисту по відношенню до жертв мобінгу. Закон України «Про засади протидії та запобігання дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р. лише згадував про існування «утисків», під якими розуміли небажану для особи або групи осіб поведінку, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої або зневажливої атмосфери. Згідно з даним положенням мобінг належав до форм дискримінації, але не закріплювалася жодна форма протидії йому [11]. На жаль, сьогодні досі у справах щодо доведення наявності мобінгу у трудових відносинах, які призвели до порушення трудових прав працівників у більшості випадків суди відмовляють у задоволенні позовних вимог. Зазвичай причиною є те, що довести факти дискримінації складно. Хоча у ст. 81 ЦПК України і були закріплені особливості доказування фактів у справах про дискримінацію, суди уникають визнавати такі факти саме проявами дискримінації у резолютивній частині судового рішення, хоча у мотивувальній частині суд приходить до висновку про наявність дискримінації щодо виплати премії з

причини належності чи неналежності працівника до профспілки. Іншою проблемою є надто короткий строк звернення до суду на підставі статті 233 КЗпП у справах про звільнення. Необхідність його збільшення зумовлена потребою для працівника у зборі належних доказів, проведення необхідних медичних досліджень та їхнього фіксування, а в цій ситуації місячний строк з дня звільнення, встановлений в статті 233 КЗпП, є явно закоротким. Часто це може нашкодити захисту трудових прав працівника, адже суд може відмовити у поновленні строку.

Важливим кроком протидії мобінгу стало прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)». Йде мова про закріплення його законодавчого визначення, ознак, шляхів усунення, способів захисту порушених прав та трудових гарантій потерпілим від мобінгу [9]. На законодавчому рівні також передбачено адміністративну відповідальність за цькування на робочому місці, де Законом «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці» доповнено статтею 173-5 «Мобінг (цькування)» [10].

У контексті кримінальної відповідальності, мобінг можна розглядати як спосіб доведення до самогубства та кваліфікувати такі діяння відповідно за ст. 120 КК. Систематичні зауваження відповідно до ППВСУ можна розглядати в рамках ст. 296 КК. Крім того, є достатньо широка ст. 173 КК, яка передбачає відповідальність за порушення трудового законодавства. Очевидно, що таке явище, як мобінг, не можна ігнорувати, йому краще заздалегідь запобігти, аніж потім активно з ним боротися. До засобів профілактики цього негативного явища можна віднести: формування здорової організаційної культури; розвиток навичок управління у вищого керівництва; створення умов, що забезпечують отримання зворотного зв'язку від співробітників; раціональний і чіткий розподіл праці між відділами, виключення можливості дубльованих або пересічних завдань різних підрозділів; чітке формулювання службових обов'язків кожного працівника з позначенням меж персональної відповідальності; формування прозорого механізму ухвалення управлінських рішень, в основі якого лежить раціоналізація й відкритість інформаційних потоків; формування системи кадрового просування, що передбачає однозначні критерії для здійснення кар'єрного зросту; формування нетерпимого ставлення до пліток та інтриг; виключення інтимних або родинних зв'язків між підлеглими і керівництвом [4]. З правової точки зору серед способів захисту від мобінгу можна виокремити: закріплення права подання скарги спеціалісту служби охорони праці підприємства, комісії з питань охорони праці, керівнику профспілки, звернутись з позовом до суду, якщо внаслідок нього спричинені тяжкі наслідки, дисциплінарну відповідальність у вигляді догани, звільнення, штрафів, цивільно-правову – у вигляді відшкодування шкоди потерпілому [8].

Таким чином, праця, що відповідає високим вимогам поваги до людської гідності, повинна здійснюватися у безпечних і комфортних умовах, без постійного емоційного стресу та психологічного тиску, що є невід'ємною складовою частиною правової, соціальної держави. Необхідно повноцінно використовувати можливості законодавства для ефективного захисту порушених прав та інтересів учасників трудових відносин. Мобінг, як деструктивне явище в трудових колективах, може стати причиною зниження ефективної діяльності будь-якого підприємства чи установи. Саме тому має бути створена здорова психологічна атмосфера та ефективний захист честі і гідності кожного працівника з метою покращення умов та підвищення продуктивності праці.

Список використаних джерел:

1. Chappell D. Violence at work. Third edition. Geneva, International Labour Office, 2006. 384 p.

2. Бунтовська Л. Л. Використання методів психодіагностики для профілактики конфліктів в трудовому колективі. Вісник Донецького національного університету. Серія Економіка і право. 2012. вип. 2. С. 28-30.

3. Директива № 2000/78/ЄС Ради ЄС про встановлення загальних правил рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності: Директива Європ. співтовариства від 27.11.2000 р. № 2000/78/ЄС : URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/radi-2000-78-es.pdf (дата звернення: 17.03.2024).

4. Качмар О. В. Мобінг як різновид психологічного насильства в трудовому колективі. Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал / Голов. ред. Д. В. Яковлев; відпов. секретар І. В. Шамша; Міністерство освіти і науки України; Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2016. Вип. 14. С. 58-61.

5. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 24 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 17.03.2024).

6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 17.03.2024).

7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 17.03.2024).

8. Кузьменко Г. В. Принцип гуманізму в сучасному трудовому праві : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 19 с.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 р. № 2759-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text (дата звернення: 17.03.2024).

10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці: Закон України від 01.12.2022 р. № 2806-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-20#Text (дата звернення: 17.03.2024).

11. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI : станом на 30 трав. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 5207-17#Text (дата звернення: 17. 03. 2024).

12. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників: Хартія Європ. співтовариства від 09.12.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text (дата звернення: 17.03.2024).

13. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 20 лют. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 17. 03. 2024).

УДК 349.2

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Сільченко Дмитро Владиславович,
курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: sdv106777@gmail.com

24 березня 2022 р. набув чинності Закон № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX), який був ухвалений Верховною Радою України 15 березня 2022 року [1]. До цього Закону вже двічі вносилися зміни й доповнення.

Статтею 13 Закону № 2136-IX було запроваджено поняття призупинення трудових відносин, під яким розуміється тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором. Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин.

Відповідно до цієї статті призупинення дії трудового договору може здійснюватися як з ініціативи працівника, так і роботодавця, строком не більше ніж період дії воєнного стану. У разі прийняття рішення про скасування призупинення дії трудового договору до припинення або скасування воєнного стану роботодавець повинен за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи.

Слід зазначити, що у трудовому праві, незважаючи на відсутність відповідної норми у Кодексі законів про працю України, призупинення трудових відносин фактично існувало й раніше. Це, наприклад, випадки відсторонення працівника від роботи у зв'язку з появою в нетверезому стані, відмовою пройти інструктаж тощо, тривала відсутність внаслідок хвороби та інші. Однак закріплення такого терміну вважаю необхідним і доцільним, зокрема, з огляду й на майбутню кодифікацію трудового законодавства.

Частина 3 ст. 13 Закону № 2136-IX встановлює, що у разі незгоди працівника із наказом (розпорядженням) роботодавця про призупинення дії трудового договору такий наказ (розпорядження) може бути оскаржений до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, або його територіального органу. Згідно з Конституцією України кожен може звернутися за захистом своїх прав до суду.

За час існування норми про призупинення дії трудового договору з'явилася цікава судова практика щодо її застосування. Так, у постанові від 21 червня 2023 р. у справі № 149/1089/22 (провадження № 61-292св23) Верховний Суд встановив: «Із аналізу змісту статті 13 Закону № 2136-IX вбачається, що роботодавець наділений правом тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у разі неможливості у зв'язку із військовою агресією проти України забезпечити працівника роботою. Водночас таке право *не є абсолютним*. Для застосування цієї норми права роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу. Зокрема, у випадку, якщо необхідні для виконання роботи працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва знищені в результаті бойових дій або їх функціювання з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливо» [2].

Відповідно до част. 4 ст. 13 Закону № 2136-IX відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам за час призупинення дії трудового

договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює збройну агресію проти України. Якщо працівник не виконує роботу, то роботодавець не оплачує її, а значить, не здійснює нарахування і виплату єдиного соціального внеску за працівника. Таким чином, період призупинення трудових відносин не зараховується працівникові до страхового стажу, який даватиме йому в майбутньому право на пенсію. Можливо, законодавцю слід вирішити проблему зарахування періоду призупинення дії трудового договору до страхового стажу на користь працівника, адже це не його вина, і не вина роботодавця в тому, що відсутні страхові внески до відповідного фонду.

Разом з тим, варто наголосити, що в умовах воєнного стану трудове право продовжує виконувати роль гаранта забезпечення трудових прав працівників і роботодавців та залишається незмінним у своїй сутності, суспільній значущості й соціальному призначенні. Основним завданням сучасного трудового права в умовах воєнного стану, так само як і в мирний час, є розробка ефективного галузевого механізму забезпечення трудових прав, свобод та інтересів працівників і роботодавців. Це означає як належне закріплення переліку основних трудових прав працівника і роботодавця на законодавчому рівні згідно з міжнародними і європейськими стандартами, так і забезпечення гарантій їх реалізації, різних форм, методів і засобів захисту [3, с.165].

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення 18.03.2024).

2. Постанова Верховного Суду (Касаційний цивільний суд) від 21.06.2023, справа № 149/1089/22 (провадження № 61-292св23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/ 111772371 (дата звернення 18.03.2024).

3. Клапоущак Д. Особливості судового розгляду справ про позбавлення батьківських прав. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2023. Т. 1, № 76. С. 164–168. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/27.pdf

УДК 349.2
orcid.org/0009-0009-5964-4453

ПРАВОВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЖІНОК ЯК СПОСІБ БОРОТЬБИ З ГЕНДЕРНОЮ ДИСКРИМІНАЦІЄЮ

Скрипух Олена Ігорівна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
студентка 2 курсу ОС «Бакалавр», e-mail: olenka.skr2005@gmail.com
Науковий керівник: ***Малюга Леся Юріївна,***
д. ю. н., доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення КНУ ім. Тараса Шевченка

Рівність та боротьба з дискримінацією на основі гендерної належності становлять одну з найактуальніших проблем у сучасному суспільстві. Міжнародно-правовий соціальний захист жінок передбачає розширення їхніх прав та можливостей, сприяючи збільшенню рівня соціальної безпеки та викоріненню практики гендерної дискримінації. Це представляє особливий виклик для суспільства та держави, оскільки жінки часто стикаються з нерівним поводженням та обмеженими можливостями у різних сферах життя.

Наразі ключовим міжнародним біллем про права жінок визнається Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), прийнята 18 грудня 1979 р. Цей документ визначає поняття дискримінації щодо жінок та встановлює план дій на національному рівні для ліквідації всіх її проявів. Конвенція займає особливе місце – це єдиний міжнародний документ, спеціально присвячений правам жінок. [1]

CEDAW охоплює широкий спектр прав, включаючи громадянські, політичні, культурні, соціальні та економічні права та спрямована на подолання дискримінації і забезпечення рівних можливостей для жінок у всіх аспектах життя. Конвенція також вимагає від державних та недержавних суб'єктів приймати заходи для боротьби з патріархальними гендерними ролями та стереотипами. Акцентуємо увагу, що документ охоплює собою як публічний, так і приватний простір: зобов'язує держави попереджати й протистояти дискримінації у публічній сфері, вимагає, щоб недержавні суб'єкти також докладали таких зусиль.

Якщо вести мову про національне антидискримінаційне законодавство, то варто сконцентрувати свою увагу на законах України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Так, ЗУ «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» надає визначення низці важливих понять. Це, серед іншого, такі як «дискримінація за ознакою статі», «позитивні дії», «сексуальні домагання» тощо. Загалом, даний нормативно-правовий акт справедливо оцінюється експертами як декларативний, такий, що не передбачає ефективних інструментів і механізмів боротьби із гендерною дискримінацією. Серед положень закону, які таки мають прикладне значення, слід відзначити обов'язковість проведення гендерно-правової експертизи законодавства (ст. 4); відображення органами державної статистики показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя; такі дані мають бути невід'ємною складовою державної статистичної звітності (ст. 5)[2].

На виконання євроінтеграційних зобов'язань України, рішення Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків від 15 березня 2021 року, Урядом України схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затверджено операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки [3]. Документ зосереджує увагу на чотирьох стратегічних цілях:

1. Ефективне та злагоджене функціонування національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

2. Ефективна протидія усім формам насильства.

3. Забезпечення жінкам та чоловікам рівних прав та можливостей людського розвитку у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту, тощо.

4. Забезпечення рівної участі жінок та чоловіків у різних сферах економічної діяльності, що створить підґрунтя для гальмування процесів росту рівня бідності населення, пов'язаних із агресією російської федерації в Україні [4].

У цілому, законодавство України характеризується як недискримінаційне. Проблема здебільшого полягає у практиці правозастосування: ігнорування відповідних положень, наявність лише формальних посилань на них, гендерно нейтральний підхід до розгляду справ, пов'язаних із захистом прав жінок, призводять до того, що право на рівний доступ до правосуддя порушується.

Порушуючи проблематику імплементації головних європейських стандартів у сфері гендерної рівності до вітчизняного законодавства, а також правозастосовної діяльності у рамках боротьби з дискримінацією, найвагомішим засобом боротьби з вказаними негативними явищами є позитивні дії. Це поняття, що позначає цілу низку норм права, які за формальними ознаками можуть бути кваліфіковані як такі, що чоловіків (наприклад, закріплена в деяких європейських країнах норма щодо надання жінці переваги при працевлаштуванні). Декларація про рівноправність жінок та чоловіків Комітету міністрів Ради Європи від 16.11.1988 року, зокрема, наголошує на необхідності передбачити спеціальні заходи, які спрямовані на якнайскоріше встановлення реальної рівноправності жінок і чоловіків у різних сферах, та зокрема у доступі до державних посад усіх рівнів, доступі до всіх професій, зайнятості та заробітної плати [5, С.63].

Найбільш поширеними видами спеціальних позитивних заходів, які використовуються у національних та міжнародних юрисдикціях, є навчання та подальше просування; надання преференцій (preferential treatment); квотування у політичній сфері. Програми соціального захисту сприяють розширенню можливостей жінок у соціальній сфері, підвищенню їх економічної незалежності та здатності приймати рішення. В результаті цього, знижується вразливість жінок перед ризиками зазнати насильство, наругу, експлуатацію та бідність, а тому жінки можуть ефективно брати участь у соціальному житті та сприяти сталому розвитку суспільства [6, с. 138].

Застосування досвіду країн у цій сфері, обмін кращими практиками і співпраця між державами є також важливими елементами успішної боротьби з гендерною дискримінацією. Наприклад, значна частина держав передбачає прийняття Плану рівності як обов'язкову дію у сфері зайнятості. В Іспанії, Швеції, Австрії, Італії та Нідерландах такі плани дій були прийняті в минулому для певних груп роботодавців у сфері державної служби. Плани вимагають, щоб роботодавець проводив певний аналіз ситуації, одночасно надаючи йому значний розсуд у виборі конкретних заходів для вирішення виявлених проблем. Відповідний захід має виключно позитивні антидискримінаційні наслідки, які варто запровадити і в українському трудовому законодавстві [5, С. 68].

Враховуючи вищезазначене, слід прийти до наступних висновків. Правовий соціальний захист жінок виступає важливим інструментом у боротьбі з гендерною дискримінацією. Правові норми, законодавство та механізми захисту є необхідними для забезпечення рівних прав і можливостей для жінок у всіх сферах життя. Проте, щоб досягти повної рівності, потрібно також звернути увагу на інші аспекти, такі як освіта, свідомість суспільства та підтримка активних заходів на всіх рівнях. Такі обмеження є складною проблемою, і лише шляхом спільних зусиль можна досягти значного прогресу у цій сфері. Можна відзначити нагальну необхідність потреби у вдосконаленні правових механізмів, підвищенні свідомості та підтримку ініціатив, спрямованих на створення справедливого та рівного суспільства для всіх його членів, незалежно від гендеру.

Список використаних джерел:

1. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) (1979). URL: https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm

2. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 52, ст.561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

3. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4

4. Урядом схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhvaleno-derzhavnu-stratehiiu-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku

5. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність: навчальний посібник. Київ, 2018. – 204 с.

6. Малюга Л. Ю. Міжнародно-правовий соціальний захист: підручник / Л. Ю. Малюга. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 242 с.

УДК 349.2

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРУДОВОГО ПРАВА І ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Чмирук Артем Юрійович,
курсант Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: temxchka@gmail.com

Україна визнана Конституцією правовою, демократичною і соціальною державою [1]. Внаслідок збройної агресії рф проти України питання соціального захисту населення стає вкрай актуальним, оскільки якість соціального забезпечення є ключовим показником суспільного задоволення державною владою та політичним керівництвом, що, в свою чергу, безпосередньо впливає на економічний розвиток держави. Соціальне забезпечення є потужним інструментом для того, щоб суспільство відчуло вплив і допомогу держави.

Система заходів, відома як соціальне забезпечення, призначена для забезпечення добробуту та захисту працівників та їхніх сімей у період інвалідності, старості, безробіття чи інших життєвих обставин, що потребують соціальної підтримки. Основний Закон України не закріплює поняття «соціальне забезпечення», а використовує термін «соціальний захист», що є тотожним за своєю суттю. Конституційне право на соціальне забезпечення за своїм змістом включає право на пенсію, призначення державної соціальної допомоги, доступ до послуг, що надаються соціальними службами для осіб, які потребують сторонньої допомоги тощо.

Працівники можуть отримувати низку соціальних пільг та допомог у сфері трудової діяльності, які покликані забезпечити їх захист за різних обставин [2]. Виплати соціального забезпечення для працівників включають такі основні категорії, як пенсійне забезпечення, соціальне страхування, допомога сім'ям з дітьми, допомога вагітним та інші.

Розглядаючи питання взаємозвязку, слід вказати, що основним завданням соціального забезпечення та трудового права в Україні є створення гідних умов праці та гарантування соціального захисту працівників. Право на соціальне забезпечення охоплює низку виплат, таких як пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, допомогу по безробіттю і на період тимчасової непрацездатності, допомогу по вагітності та пологах, до досягнення дитиною трьох років та інші. Всі зазначені види соціального забезпечення мають зв'язок з трудовою діяльністю людини.

Трудове законодавство встановлює основні права й обов'язки працівників і роботодавців, включаючи доступ до належних умов праці, право на майбутню пенсію, адекватну компенсацію та допомогу на випадок безробіття тощо.

Соціальне забезпечення відіграє важливу роль у реалізації цих прав. Захист інтересів працівників, зокрема їх окремих категорій, таких як молодь, жінки, особи з інвалідністю, люди похилого віку, є основною метою трудового права та соціального забезпечення. Для забезпечення соціальної справедливості їм надаються спеціальні пільги та можливості.

Трудові відносини є стабільними, коли соціальне забезпечення гарантує, що працівники почуваються більш впевнено щодо своїх майбутніх перспектив, оскільки вони розуміють, що можуть отримати певні соціальні виплати та допомогу, коли це необхідно. Трудове законодавство відповідає за баланс роботи та особистого життя, надаючи працівникам право на відпочинок, відпустку й інші види відпочинку. Залежно від їхнього місця розташування соціальне забезпечення може пропонувати пільги сімейним працівникам, які сприяють загальному добробуту сім'ї [3].

Воєнний стан в Україні підкреслює нагальну та гостру потребу в соціальному забезпеченні працівників. Значна кількість людей була позбавлена можливості отримувати регулярний дохід і отримати доступ до стандартних соціальних зручностей. За таких обставин держава вживає ряд заходів для підтримки й захисту прав та інтересів цієї групи

населення шляхом виплати з державного бюджету коштів. Крім державних ініціатив, є численні благодійні фонди, які активно підтримують жертв війни.

По суті, соціальна захищеність працівників під час війни потребує комплексного підходу та взаємодії державних і недержавних інститутів. Усі ці суб'єкти працюють разом, щоб забезпечити всім, хто постраждав від війни, доступ до гідної соціальної підтримки.

Як висновок, і соціальне забезпечення, і трудове право взаємопов'язані між собою метою забезпечення належних умов праці, соціального захисту працівників, стабільності трудових відносин. Їх взаємодія формує систему соціального захисту працівників та їх сімей, сприяє розвитку соціальної сфери та підвищенню якості життя населення, навіть у такі тяжкі часи, як війна.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Кодекс законів про працю України: прийнятий Верховною Радою УРСР 10 груд. 1971 р. *Відом. Верхов. Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: https://zakon.rada. gov.ua/ laws/show/322-08#Text

3. Право соціального забезпечення. Загальна частина: навчальний посібник / Б.І. Сташків. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с. URL: https://fpk.in.ua/images/ biblioteka/ 3FMB_ Pravo/Styshkiv.-Pravo-sots.-zabezpechennya.pdf

УДК 349.2

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕПОВНОЛІТНІМ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Коваленко Тимур Олександрович,
учень 9 класу КЗ «Височанський ліцей» №1 ім. Героя Радянського Союзу
О.Л. Пшенички Височанської селищної ради
Харківського району Харківської області, e-mail: tym_kov@ukr.net

У ст. 187 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП України) зазначено: «неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України» [1]. Тобто, мова йде про те, що закон розрізняє правове регулювання повнолітніх і неповнолітніх і визначає, де встановлюються особливості, а де діють загальні норми. Загальні норми регламентують наявність права на працю у неповнолітнього, можливість його реалізації, права на захист від незаконного звільнення. Оформлення трудового договору також відбувається за загальними правилами.

Усі ж інші питання реалізації права на працю у формі трудового договору, тобто у трудових відносинах, містять особливості, зумовлені специфікою віку неповнолітнього працівника.

Відповідно до ст.24 КЗпП України при укладенні трудового договору неповнолітній громадянин, так як і повнолітній, зобов'язаний подати відповідні документи. Це паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку (у разі наявності) або відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, а у випадках, передбачених законодавтвом, – також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я, відповідний військово-обліковий документ та інші документи.

При укладенні трудового договору громадянин, який вперше приймається на роботу, має право подати вимогу про оформлення трудової книжки.

Працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням роботодавця, та повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Особі, запрошеній на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації за погодженням між керівниками підприємств, установ, організацій, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я [1, ст. 24].

Особливістю для неповнолітніх є вимога ст. 190 КЗпП України, що встановлює заборону застосування праці осіб молодше 18 років на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах [1]. І вона поширюється на всіх осіб, що не досягли 18 років, бо мова йде про охорону здоров'я такої особи, незалежно від того чи отримала ця особа повну цивільну дієздатність чи ні. Бо дострокове надання можливості здійснювати самостійно цивільні права не впливає на прискорення фізіологічного та психічного розвитку організму. А тому особа залишається особливо вразливою і держава має піклуватись про її нормальний розвиток і ріст.

Особливістю є і те, що відповідно до п.5 ст.24 КЗпП України трудовий договір з неповнолітнім укладається у письмовій формі [1, п.5 ст.24]. Однак, у період дії воєнного

стану сторони за згодою визначають форму трудового договору відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2].

Відповідно до Конституції України «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [3, ст.43]. Тобто, можемо зробити висновок, що реалізувати своє право на працю неповнолітня особа може в будь-якій, незабороненій формі, а саме: у формі підприємницької діяльності (за умови, звичайно надання попередньо неповнолітньому повної цивільної дієздатності чи її набуття в порядку, передбаченому Цивільним кодексом України), цивільно-правової угоди, трудового договору.

У формі трудового договору реалізувати своє право на працю неповнолітні можуть за загальним правилом із 16 років, бо норма ст.188 КЗпП України визначає: «Не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років» [1, ст.188, ч.1]. Тобто з 16 років, незважаючи на те, що особа є неповнолітньою, укладення трудового договору відбувається за загальними правилами, як і з повнолітніми особами.

Разом із тим, як встановлює ч.2 ст.188 КЗпП України: «за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п’ятнадцяти років» [1, ст.188, ч. 2].

У даному випадку ми стикаємось із додатковою умовою для реалізації права на працю неповнолітніх у формі трудового договору у вигляді субсидійованої діяльності осіб, на яких покладено піклування про неповнолітнього через надання згоди на реалізацію права неповнолітнього на працю одним із батьків, або однією з осіб, що їх замінюють. Закон не встановлює форми такої згоди.

Однак, очевидно, що на практиці можуть виникати питання, чи було її надано, тому, вважаю, варто погодитись із науковцями що, доцільно коли згода надається письмово, бо це виключає можливість майбутніх спорів щодо законності укладення трудового договору із таким неповнолітнім [4, с.76].

Із метою уникнення в перспективі таких проблем на законодавчому рівні бажано б було законодавцям до ст.188 КЗпП України внести зміни щодо обов’язкової письмової форми такої згоди або передбачити це в новому акті, що замінить чинний КЗпП України.

Ч.3 ст.188 КЗпП України зазначає, що: «здобувачів освіти закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров’ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює» [1, ст.188, ч. 3].

Зміст цієї статті встановлює, як вбачається, п’ять додаткових умов. По-перше, прийняття чотирнадцятирічних осіб на роботу повинно мати за мету залучення їх у майбутньому до виробничої праці. По-друге, законодавець визначає, що на роботу можуть бути прийнятими здобувачі освіти закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту.

По-третє, ч. 3 ст. 188 КЗпП України передбачає, що прийняття на роботу осіб, які досягли 14-ти років можливе лише для виконання легкої роботи, яка не заподіює шкоди здоров’ю неповнолітнього. Адже організм підлітка ще не сформувався і неповнолітній і сам може не усвідомлювати шкідливості такої роботи, тому про це має подбав законодавець і встановив можливість працювати цій віковій категорії тільки на легкій роботі.

По-четверте, робота, яку виконує 14-річна особа, не має порушувати процес навчання, а для цього вона має виконуватися у вільний від навчання час, щоб неповнолітній міг отримати знання, а з ними й перспективу на кваліфіковану роботу.

І останньою, п’ятою умовою, яка передує прийняттю осіб, які досягли 14 років (як і тих, кому вже виповнилось 15 років) є отримання попередньої згоди одного з батьків або

осіб, що їх замінюють. Щодо отримання попередньої згоди одного з батьків або осіб, що їх замінюють, то форми цієї згоди – також, як вище відмічалося, не встановлено і це є прогалиною у чинному законодавстві, яка, на мою думку, має бути ліквідована.

Таким чином, можна зробити висновок про підвищений захист неповнолітніх при реалізації їх права на працю, який пов'язаний із необхідністю створення сприятливих умов для фізичного та духовного розвитку молодої особи з метою забезпечення формування повноцінної людської особистості, яка є частинкою майбутнього покоління.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 р. N 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Коваленко О.О. Особливості реалізації права на працю неповнолітніми. Збірник наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія Право. Х.: ХНАДУ, 2001. Випуск 1. С.75-78.

УДК 349.3
orcid.org/0000-0002-3495-3622

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЩО ШУКАЮТЬ ПРИТУЛОК

Вахонєва Тетяна Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор
м.Київ, e-mail: tatiana_vah@ukr.net

Становлення та розвиток універсальних, регіональних та внутрішньо-державних механізмів регламентації процесів міграції відбувалося завдяки формуванню міжнародного права, а також появі спеціальних правових настанов у державних системах права. Процес правового врегулювання міграційних процесів корелюється не тільки з розвитком системи міжнародного права, але і значною мірою пов'язаний з технологічним розвитком: появою нових засобів комунікації, транспортування, логістики, засобів та способів виробництва. Універсальний механізм захисту біженців та осіб, які шукають притулок, передбачено двома основними міжнародно-правовими актами: Конвенцією про статус біженців 1951 р. [1] та Протоколом, що стосуються статусу біженців, 1967 р. [2].

У Конвенції 1951 р. міститься низка принципів, які отримали визнання у міжнародному праві як норми jus cogens (обов'язкових норм міжнародного права). Одним із таких принципів є закріплена у ст. 33 Конвенції заборона вислання біженців або їх примусового повернення до країн походження чи транзиту. У доктрині цей принцип отримав назву принципу заборони вислання або "non-refoulement". Відповідно до зазначеної норми, держави-учасниці Конвенції 1951 р. зобов'язуються не висилати чи повертати біженців у країну, де їх життю чи свободі загрожує небезпека з расових, релігійних, громадянських, політичних чи соціальних ознак. Винятком із цього правила можуть бути випадки коли біженці можуть становити загрозу для безпеки країни чи громадського порядку (ст. 32 Конвенції).

У 1969 році було прийнято Конвенцію щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці (Конвенція ОАЄ). Зазначена Конвенція стала помітним кроком вперед порівняно з Конвенцією 1951 року, оскільки вона визнала, що однією з причин появи біженців є відсутність безпеки в будь-якій країні, приділила більшу увагу конкретним рішенням, сприяла прийняттю підходу до надання допомоги і захисту біженцям, заснованому на поділі пов'язаного з цим тягаря [3, с. 55].

Досить важливим документом в цій сфері є Картахенська Декларація про права біженців 1984 р., [4] яка була прийнята державами Латинської Америки. Документ встановлює правові основи поводження з біженцями в регіоні включно із принципом заборони вислання, підкреслює важливість інтеграції біженців та необхідність ліквідації причин масових потоків біженців.

У 1966 р. державами Азії, Близького Сходу та Африки були прийняті Бангкокські принципи зі статусу та поводженню з біженцями. Ці принципи (оновлені у 2001 р.) відображають позицію держав, які мають багатий досвід із надання притулку включно з державами, що не приєдналися до Конвенції [5, с.281-282].

Наступним, важливим документом в регулюванні вимушеної міграції у міжнародному праві є Статут Управління Верховного Комісара ООН (УВКБ ООН) у справах біженців 1950 р. [6]. Діяльність цієї структури значно вплинула на формування сучасних правових концепцій у сфері захисту прав та свобод біженців, а також осіб, які шукають притулок, інших категорій вимушених мігрантів. До них слід відносити документи, прийняті в межах ООН взагалі, у тому числі резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

У більш широкому значенні міжнародно-правова система захисту прав біженців та осіб, які шукають притулок представлені такими актами, як Загальна декларація прав людини 1948 р., [7] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., [8] Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., [9] Міжнародна

конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., [10] Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 р., [11] Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., [12] Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації щодо жінок 1979 р., [13] Конвенція про права дитини 1989 р., [14] Міжнародна конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження та покарання 1984 р., [15] Конвенція про статус апатридів 1954 р., [16] Конвенція про скорочення безгромадянства 1961р., [17] Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р., [18] та Конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р. [19].

У ст. 14 Загальної декларації прав людини закріплено право шукати притулок від переслідування та користуватися ним.

Ще одним актом рекомендаційного характеру, в якому є положення про інститут притулку, є Декларація про територіальний притулок 1967 р. [20]. Відповідно до цього документу, притулок можуть отримати особи відповідно до умов ст. 14 Загальної декларації прав людини.

У Бангкокських принципах 1966 р. зазначається, що кожен має право на пошук притулку в іншій державі та використовувати його як захист від переслідувань. При цьому надання притулку або відмова у його наданні є суверенним правом держави. [21].

Аналогічну характеристику акту надання притулку дає Картахенська декларація про біженців 1984 р. Інший регіональний міжнародний акт – Каракаська конвенція про територіальний притулок 1954 р. – також визнавала надання притулку правом держави, здійснення якого базується на повазі без обмежень іншими державами та при дотриманні принципу рівності.

Зважаючи на викладене, розглянемо деякі положення щодо основних принципів міжнародного права у сфері притулку, у тому числі в їх регіональній інтерпретації. Йдеться про принципи недискримінації, єдності сім'ї, заборони вислання, міждержавної співпраці, міжнародної солідарності, врахування та дотримання інтересів дитини.

Принцип недискримінації, закріплений у ст. 4 Конвенції 1951 р., знайшов своє відображення у ст. IV Конвенції ОАЄ 1969 р., у якій забороняється будь-яка дискримінація біженців за різними ознаками.

Принцип єдності сім'ї не був закріплений Конвенцією 1951 р. Однак, ця норма набула широкого поширення у рекомендаційних актах між народного характеру, а також у деяких регіональних документах. Орієнтиром у застосуванні принципу єдності сім'ї є положення Загальної декларації прав людини, де визнано, що сім'я визнається природним і основним осередком суспільства, яка має право на захист з боку суспільства та держави (п.3 ст.16).

Встановлений п. 1 ст. 33 Конвенції 1951 р. принцип заборони вислання («non refoulement») закріплюється також у юридичних обов'язках сторін, що підписали Конвенцію проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або видів поводження, що принижують гідність 1984 р. Відповідно до п. 1 ст. 3 цієї Конвенції, держави-учасниці не повинні висилати, повертати або видавати будь-якого індивіда в державу, в якій такій особі може загрожувати застосування тортур.

Принцип міждержавного (міжнародного) співробітництва не є властивим самій системі міжнародного захисту біженців та осіб, які шукають притулок. Відповідно до п. 4 ст. 1 Статуту ООН 1945 р. однією з цілей організації проголошується здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем різної спрямованості, що підкріплюється загальною функцією ООН за погодженням дій країн світу [25].

У Декларації про міжнародні принципи права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, ухваленої резолюцією №2625 (XXV) ГА ООН від 24 жовтня 1970 р., закріплено правила, відповідно до яких держави зобов'язуються здійснювати спів робітництво незалежно від відмінностей їх політичних, економічних та соціальних систем [26]. Принцип співробітництва держав поширюється також на співпрацю з міжнародними організаціями, що підтверджується змістом преамбули Статуту

УВКБ ООН. Аналогічні положення є і у Конвенції 1951 р., зокрема у преамбулі, а також у ст. 35, де зазначено необхідність розвитку міжнародного співробітництва між державами, також між країнами з УВКБ ООН або іншим органом ООН до якого може перейти мандат УВКБ ООН.

Тісно пов'язаний з принципом міжнародного співробітництва принцип міжнародної солідарності. Його значення розкривається в окремих висновках Виконавчого комітету УВКБ ООН. Зокрема, у Висновку №22 (XXXII) державам рекомендується на основі принципу міжнародної солідарності та розподілу тягаря надавати допомогу країнам, які приймають осіб, що шукають притулку. У Висновку № 52 (XXXIX) від 1988 р. зазначається, що принцип міжнародної солідарності є основою системи міжнародного захисту біженців, що визначає сам процес надання притулку та забезпечення прав і свобод біженців [27].

Ще один принцип, що є основою системи міжнародного захисту біженців, є принцип дотримання найкращих інтересів дитини. Цей міжнародно-правовий стандарт закріплений у ст. 3 Конвенції про права дитини. Застосування зазначеного принципу набуло широкого поширення в регіональній практиці, що особливо помітно у актах ЄС.

Таким чином, основу міжнародно-правового регулювання вимушеної міграції складають акти, які переважно закріплюють правовий статус біженців та осіб які шукають притулок, стосовно їх прав та обов'язків як фундаментальних елементів їх політико-правового зв'язку з державами-реципієнтами та державами-донорами.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про статус біженців: Конвенція ООН від 28.07.1951 р. // URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/995_011
2. Протокол щодо статусу біженців: Протокол ООН від 10.01.2002 р. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/ 995_363#Tex
3. Ставнійчук, А. Проблеми міжнародно-правового забезпечення діяльності ООН у сфері захисту прав біженців / А. Ставнійчук // Молодий вчений. – 2023. – №8 (120). С.51-59
4. The Cartagena process: 30 years of innovation and solidarity. URL: https://web.archive.org/web/20170207113536/http://www.fmreview.org/climatechange-disasters/maldonadocastillo.html.
5. Шумраєва В.М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 2. С.278-284.
6. Статут Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців: Статут, Резолюція від 14.12.1950 №425 (V) //URL: https://ips.ligazakon.net/ document/MU50004R
7. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1848 р. //URL: //zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/995_015
8. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966 р.– //URL: http: //zakon5. rada.gov.ua/laws/show/995_043
9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт ООН від 16.12. 1966 р. //URL http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042
10. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Конвенція ООН від 21.12.1965 р. // URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/995_105
11. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього: Конвенція ООН від 30.11.1973 р. // URL: https://regulation.gov.ua/documents/id210058/goals
12. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього: Конвенція ООН від 09.12.1949 р. // URL: https://ips.ligazakon.net/document/ MU48K03U
13. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція ООН від 18.12.1979 р.// //URL: http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/show/995_207
14. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р.// URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 995_021
15. Міжнародна конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження та покарання Конвенція ООН від 10.12.1984 р. //URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 #Text

16. Про статус апатридів: Конвенція ООН від 28.09.1954 р. //URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text

17. Конвенція про скорочення безгромадянства: Конвенція ООН від 30.08.1961 р. //URL https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/ 995_240#Text

18. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006 р. в ред. від 06.07.2016 р.// URL http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

19. Конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень: Конвенція ООН від 20.12.2006 р. //URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_ l54# Text

20. Декларація про територіальний притулок: Декларація ООН від 14.12.1967 //URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu67008?ed= 1967_12_14

21. Asian-African Legal Consultative Organization (AALCO), Bangkok Principles on the Status and Treatment of Refugees ("Bangkok Principles"), 31 December 1966. //URL: https://www.refworld.org/docid/3de5f2d52.html.

22. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Висновок № 24 (XXXII) – 1981: Возз'єднання сімей, 25 вересня 1981. //URL: https://www. refworld.org.ru/ docid/5242d0c04.

23. Декларація про територіальний притулок: Декларація ООН від 14.12.1967 //URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/ 14025_140251

24. Американська Конвенція про права людини: Конвенція від 22.11.1969 р. //URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39605365&pos=3;-106#pos= 3;-106

25. Статут ООН. Статут від 26.06.1945 //URL:https://ips.ligazakon.net/ document/ MU45001U

26. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відношень та співробітництва між державами у відповідності зі Статутом ООН, Декларація ООН від 24.10.1970 //URL: https://ips.ligazakon.net/ document/MU70012

27. Висновки, прийняті виконавчим комітетом щодо міжнародного захисту біженців 1975–2009 (Висновок № 1–109). URL: http://www.refworld.org/ pdfid/ 4b28bf1f2.pdf.

УДК 349:3
orcid.org/0000-0002-2206-3286

БАЛЬНА СИСТЕМА НАРАХУВАННЯ ПЕНСІЇ

Кучма Ольга Леонідівна,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: okuchma@ukr.net

На сьогодні, пенсійне забезпечення в Україні знаходиться на невисокому рівні, і ні повномасштабне вторгнення ні пандемія не є цьому причиною, оскільки ще до цих форс-мажорів пенсії в Україні не були достатніми для забезпечення потреб пенсіонера на належному рівні. Звісно, спроможність Пенсійного фонду України та держави у фінансуванні пенсійних виплат є визначальними при обчисленні їх розмірів, адже пенсійне законодавство, в першу чергу, повинно бути дієвим та реальним до виконання.

Проте, навіть маючи дефіцит бюджету Пенсійного фонду, важливо дотримуватися справедливого балансу при обчисленні пенсії та визначенні чинників, які впливають на право та розмір пенсійного забезпечення. На сьогодні, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі – Закон) ключовими чинниками (та не єдиними), які впливають на пенсію є а) страховий стаж, б) сума заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до цього Закону враховується для обчислення пенсії за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу), в) середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до цього Закону враховується для обчислення пенсії, за місяць, за який розраховується коефіцієнт заробітної плати (доходу) та г) середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії [1].

Денис Шмигаль на засіданні Уряду зазначив, що запровадження бальної системи має вирівняти диспропорції між пенсіонерами, які давно вийшли на пенсію, і тими, хто зробив це нещодавно; будуть вираховуватися щомісячні внески працевлаштованих громадян до Пенсійного фонду з огляду на співвідношення їхньої зарплати до середньої зарплати по країні [2].

На сьогодні, Законом передбачено у формулі обчислення заробітної плати (доходу) визначення коефіцієнту за кожен місяць шляхом поділу доходу особи за місяць на середню заробітну плату по країні, з якої сплачувались страхові внески, і потім сума всіх коефіцієнтів ділиться на кількість коефіцієнтів. Таким чином, вже враховано співвідношення доходу особи з доходом в країні без прив'язки до інфляції за попередні періоди, валюти тощо.

Чинником, який впливає на різницю в розмірі пенсії осіб, які оформляли пенсію, наприклад, у 2015 та 2024 році є показник середньої заробітної плати (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. Зрозуміло, що з кожним наступним роком цей показник буде більшим, і хто оформлятиме пенсію пізніше, матимуть більший показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески за три останні календарні роки перед роком звернення, ніж ті, хто оформляв пенсію раніше. Для відновлення справедливості в цій частині немає потреби запроваджувати бали, а достатньо при зміні цього показника автоматично здійснювати щорічно перерахунок пенсій, які призначені раніше.

Таким чином, неважливо у якому році особа оформила пенсію, всім однаково буде пораховано коефіцієнт доходу у співвідношенні до доходу у країні за відповідний період (що і на сьогодні здійснюється) і однаково всім (незалежно від дати оформлення пенсії) буде щороку переглядатися та встановлюватися однаковий показник середньої заробітної плати

(доходу) за три останні роки перед роком оформлення пенсії чи її щорічного перегляду (що необхідно впровадити).

Для того, щоб справедливо підвищити пенсії варто звернути увагу також на інший чинник, який впливає на пенсійне забезпечення, а саме: коефіцієнт страхового стажу, який був 1,35 відсотка за кожен місяць страхового стажу, після чергового етапу реформування став 1 відсоток, чим не покращив становища пенсіонерів з тривалим стажем роботи. Тому, повернення до попереднього коефіцієнту страхового стажу буде справедливим підвищенням ролі страхового стажу у пенсійному забезпеченні.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон від 09 липня 2003 р. №1058-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1058-15 (дата звернення 25.03.2024)

2. Шмигаль розповів про зміни у системі нарахування пенсій. https://tribun.com.ua/ uk/ 105086-shmigal-rozpoviv-pro-zmini-u-sistemi-naraxuvannja-pensij (дата звернення 25.03.2024)

УДК 349.3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Малюга Леся Юріївна,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, доцент

На сьогодні в Україні продовжується процес формування та осучаснення соціального законодавства, яке базується на євроінтеграційних правових засадах. Враховуючи наслідки широкомасштабного вторгнення рф в Україну, державна соціальна політика повинна знайти відповіді на сучасні виклики. Особливого значення та ваги набуває налагодження шляхів вирішення соціальних проблем та підвищення добробуту населення. Серед таких проблем особливо актуальними в Україні є:

1) *проблема бідності*. Протягом січня-вересня 2021 року показники бідності працюючих за відносним критерієм за витратами зменшився і склав 17,2% (за 2019 рік – 18,7%), а за абсолютним критерієм за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму збільшився й склав 14,7% (за 2019 рік – 13,3%). Стосовно осіб пенсійного віку (непрацюючих), то за відносним критерієм за витратами склав 26,9%, за абсолютним критерієм за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму зменшився і склав 31,1% (за 2019 рік – 33,3%)[1, с.8]. Після початку повномасштабного вторгнення рф кількість українців, які живуть за межею бідності, вже збільшилася в 10 разів й за поточної динаміки до кінця 2023 року кількість осіб, які живуть за межею бідності, зросла до 55%[2];

2) *проблема нерівності доходів, що пов'язується із нерівномірним розподілом доходів і багатства серед населення*. В Україні спостерігається галузева та регіональна відмінність в доходах працюючого населення, що не набуває порівняно критичного значення. Так, в 2020 році значення індексу Джині (*Gini index*) в Україні становило 25,60, що свідчить про те, що в державі спостерігався відносно низький рівень нерівності доходів порівняно з іншими країнами. Значення індексу Джині в Україні досягало максимуму (39,30) в 1995 році, а мінімуму (24,00) – в 2014 році. Водночас важливо враховувати, що наслідки попередніх хвиль пандемії COVID-19 та агресивний вплив коронавірусної інфекції на стримування економіки України сьогодні, сукупно з повномасштабною війною, закономірно чинять негативний вплив на нерівність доходів в Україні, знижуючи значення індексу Джині в Україні;

3) *проблема безробіття*. В Україні з 2013 року спостерігається поступове зменшення кількості зареєстрованих безробітних в Україні (зокрема, в 2020 році було зареєстровано 459,2 тис. осіб, в 2021 році – 295,0 тис. осіб, в 2022 році – 186,5 тис. осіб, в 2023 році – 96, 1 тис. Осіб [3]. Одкак, з 2014 року спостерігається зростання безробіття (9,7%) за рахунок різкого збільшення кількості внутрішніх переселенців зі сходу в центральні регіони України [4]. З 2022 року у результаті повномасштабної війни стан безробіття значно погіршився: рівень безробіття становить близько 30%, а в пошуках роботи знаходяться 2 млн осіб всередині країни та 2,7 млн українців, котрі були вимушені виїхати через війну, проте готові повернутися та працювати в Україні [5];

4) *якість і доступність системи охорони здоров'я*. В 2021 році Україна посіла 83 місце в Глобальному індексі безпеки здоров'я [6], що засвідчує середній стан готовності української системи охорони здоров'я до епідемій та пандемій. Також середню якість якості та доступності української системи охорони здоров'я засвідчує Індекс охорони здоров'я (складається *Numbeo*), в рейтингу за яким Україна посіла 78 місце (з 93 держав) в 2020 році, а в 2021 році – 79 місце, 2022 році – 75 місце (й залишається на цьому місці) [7]. З початком війни в Україні відбулась стрімка адаптація система охорони здоров'я до таких обставин, що обумовило тимчасове

припинення планових госпіталізацій пацієнтів (без припинення термінових і невідкладних планових госпіталізації та планових операцій за певних обставин) та резерв під поранених;

5) *доступність житла*. У відповідності до періодичного рейтингу «Індекс цін на нерухомість» (складається *Numbeo*) Україна в 2023 році (на кінець січня) зайняла 54 місце (зі 107 держав), в 2022 році – 63 місце, в 2021 році – 66 місце, в 2020 році – 50 місце[8]. Тобто, житло в Україні можна вважати відносно доступним. Ускладнили цю ситуацію бойові дії на території України: згідно з даними *Situation Reports – OCHA*, близько 11,2 млн українців потребують екстреної підтримки житлом та предметами першої необхідності[9].

6) *забезпечення рівності*. В Україні протягом останніх років впроваджуються механізми недопущення дискримінації за різними ознаками з метою побудови інклюзивного суспільства. Однак, відповідна проблема не може вважатись розв'язаною по сьогодні. В Індексі гендерної нерівності, складеному Програмою Розвитку ООН, Україна знаходиться в групі держав «Високий рівень людського розвитку», зайнявши 49 місце (з 191 держав) [10], однак, в Індексі гендерного розриву за 2023 рік Україна посіла 66 місце (з 146 держав) [11]. Натепер спостерігається значний прогрес у розбудові інклюзивного суспільства, який ще не є завершеним і потребує докладання зусиль з удосконалення механізмів недопущення дискримінації в різних сферах буття людини (зокрема, з імплементації Стамбульської конвенції 2011 року, ратифікованої Україною в 2022 році).

7) *збільшення кількості ветеранів війни через широкомасштабне військове вторгнення рф до України та необхідність осучаснення їх соціальної підтримки*. Тривалий час в Україні була відсутня ефективна система надання реабілітаційних послуг та заходів реадаптації ветеранів війни, а заклади охорони здоровя, в тому числі реабілітаційні установи, не повною мірою готові до повноцінного виконання завдань [12, с.54]. На сьогодні в Україні потребу відбувається стрімке зростання кількості ветеранів, особливо осіб з інвалідністю внаслідок війни та сімей загиблих захисників, які потребують соціальної підтримки та виплат. Згідно статті 17 Конституції України держава визнає обов'язок посиленого соціального захисту як військовослужбовців, так і ветеранів, та гарантує його виконання. Натепер сучасною візією є забезпечення системи соціальної підтримки ветеранів, яка не лише полегшить їх бойові травми та фінансові втрати, але й допоможе після закінчення служби бути реалізованим у житті, а також створення можливостей їх безбар'єрної реалізації професійного потенціалу для власного розвитку та економічного розвитку України.

З викладеного випливає, що в Україні на сьогоднішній день існує множина проблем, які створюють умови, за яких: 1) громадяни можуть потрапити до кола вразливих осіб; 2) вразливі верстви населення перебувають в ускладненому стані поліпшення свого рівня соціальної безпеки за рахунок заходів соціального захисту. Саме тому, розвиток соціального захисту вразливих верств населення в Україні повинен відбуватись в рамках напрямів, які будуть сприяти комплексному вирішенню окреслених проблем, а також мінімізації негативного впливу факторів, що загострюють ці проблеми (щонайперше це фактори війни та поширення коронавірусної хвороби).

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-аналітична записка щодо рівня життя населення у січні-вересні 2021 року. Київ: Мінсоцполітики України, 2021. 24 с.

2. Смишляєв С. Рівень бідності в Україні з лютого виріс вдесятеро – СБ. Deutsche Welle, 15.10.2022. URL: https://www.dw.com/uk/riven-bidnosti-v-ukraini-cerez-vtorgnenna-rf-viris-vdesatero-svitovij-bank/a-63453635

3. Кількість зареєстрованих безробітних . RL: https://index.minfin.com.ua/ ua/labour/ unemploy/register

4. Зайнятість і безробіття: статистична інформація Держстату. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/zainiat/zan_bez.pdf

5. Рівень безробіття в Україні становить 30% – Мінекономіки. Укрінформ, 17.01.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654271-riven-bezrobitta-v-ukraini-stanovit-30-minekonomiki.html

6. 2021 GHS Index Country Profile for Ukraine. URL: https://www.ghsindex.org/country/ukraine/

7. Health Care Index by Country 2023. URL: https://www.numbeo.com/health-care/rankings_by_country.jsp?title=2023

8. Property Prices Index by Country 2023. URL: https://www.numbeo.com/property-investment/rankings_by_country.jsp?title=2023

9. Shelter and Non-food Items (NFI). Ukraine humanitarian response – key achievements in 2022. URL: https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/card/2WaBigM5FI/

10. United Nations Development Programme: Gender Inequality Index 2022. URL: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/HDR21-22_Statistical_Annex_GII_Table.xlsx

11. У важкі часи війни Україна змогла покращити показники з гендерної рівності. URL: https://philosophy.kpi.ua/u-vazhki-chasy-vijny-ukrayina-zmogla-pokrashhyty-pokaznyky-z-gendernoyi-rivnosti/

УДК 349. 3 (477)
orcid.org/0000-0001-6681-980X

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Князькова Любов Михайлівна,
доцента кафедри права Маріупольського державного університету
кандидатка юридичних наук, доцентка, e-mail: kaf.zpd@ukr.net

З моменту проголошення Україною курсу на Євроінтеграцію у законодавство країни поступово впроваджуються європейські стандарти. Особливого значення набуває процес імплементації європейських соціальних стандартів. Слід відзначити, що у Європейському Союзі, кандидатом у члени якого є Україна, соціальні права людини є фундаментальними. Тому законодавство про соціальний захист України потребує комплексного поступового реформування згідно з європейськими соціальними стандартами. Це не просте завдання, коли країна знаходиться у стані війни. Коли економічна ситуація в країні погіршується у результаті значних втрат як матеріального так і людського потенціалу. За попередніми оцінками Уряду, збитки, завдані економіці України внаслідок війни, можуть сягнути $700 млрд [1].

Ситуація ускладняється ще і тим, що значна кількість жінок працездатного віку разом з дітьми виїхала за кордон з територій, де відбуваються військові дії. Збільшилась кількість осіб, які потребують соціальної допомоги від держави. Тільки видатки на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб дорівнюють майже 73 млрд. грн., це друга стаття за видатками після фінансування обороноздатності країни [2]. Але не дивлячись на усі складнощі Україна поступово реформує законодавство про соціальний захист у відповідності з соціальними стандартами ЄС. Не вирішеною проблемою впровадження у національне законодавство є гендерні питання. Аналіз наявної практики, експертні й аналітичні дослідження у сфері забезпечення рівності за ознакою статі, дозволяють виділити ті сфери суспільного життя, де ризик дискримінації за ознакою статі, у тому числі поєднаною з іншими ознаками (інвалідність, належність до певної національності, етнічної групи, вік, тощо), за ознаками вагітності, годування груддю, родинного статусу, сімейних обов'язків, або іншого порушення прав жінок є найбільш високим або вірогідним. Це, зокрема, трудові, відносини щодо окремих видів соціального забезпечення [3, с.52].

Україна, обравши європейський шлях розвитку, взяла на себе орієнтацію на наявну у провідних європейських країнах модель соціальної економіки, яка означає високий рівень соціальних стандартів і принцип гендерної рівності. До національного законодавства що регламентує рівність чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення відносяться: Конституція України [4], Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV [5], Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI [6] та ін.

Основні принципи гендерної рівності – рівність чоловіків та жінок в усіх сферах суспільного життя закріплено у статті 24 Конституції України, яка гарантує рівні права та можливості для чоловіків і жінок для їх самоствердження, рівність їх перед законом. Проте сьогодні жінки домінують у найбільш соціально незахищених категоріях населення – серед пенсіонерів, безробітних, малозабезпечених, тощо.

Так, дослідження вчених свідчать, що економічне становище жінок є гіршим, ніж чоловіків: серед безробітних більша кількість жінок; має місце фемінізація бідності, більшість жінок ніж чоловіків знаходяться у відпустках по догляду за дитиною; більшість жінок серед тих, хто працює неповний робочий день. Все це впливає на соціальне забезпечення жінки. Статистика показує, що заробітна плата у жінок нижча за заробітну плату чоловіків. Жінки отримують близько 70% від оплати праці чоловіків, в тому числі

внаслідок непрямої дискримінації. Відповідно це призводить до непрямої дискримінації у сфері соціального захисту, оскільки, крім страхового стажу, другим ключовим показником для визначення розміру пенсій, інших соціальних виплат в межах загальнообов'язкового державного соціального страхування є розмір заробітної плати (доходу) [7]. Тривалість їх страхового стажу і накопичень також у більшості випадків менша, що пов'язано з материнством. Разом з тим, існує й проблема захисту чоловіків, оскільки тривалість їх життя на 10-12 років менша за тривалість життя жінок. Очікувана тривалість життя чоловіків в Україні складає 67, 7 років, а жінок – 78,1 [8].

Є проблеми гендерної рівності і у пенсійних правовідносинах. Наприклад, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення» в статях 28 та 33 передбачає різні вимоги до страхового стажу для чоловіків та жінок.

Слід відзначити, що пенсійне забезпечення громадян пов'язане з трудовою діяльністю. Трудові відносини в багатьох випадках передують відносинам соціального забезпечення, а отже пенсійного, або існують поряд з ними. Наявність трудових відносин в минулому або тепер є умовою реалізації права на матеріальне забезпечення, а також підставою для встановлення диференційованих розмірів забезпечення працівників. Жінки піддаються більшому ризику бідності, ніж чоловіки, але цей ризик набагато вищий як в абсолютному, так і у відносному вираженні для людей похилого віку.

Значним кроком впровадження соціальних стандартів у національне законодавство є запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення, передбаченого Директивою Ради № 79/7/ЄЕС від 19.12.1978 року.

Метою цієї Директиви є поступова імплементація принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення. Принцип рівного ставлення означає відсутність будь-якої прямої чи непрямої дискримінації на основі статі щодо сфери застосування систем соціального забезпечення.

Водночас, слід також мати на увазі, що різниця у ставленні за такою ознакою як стать, може мати розумне обґрунтування, тобто таке, що переслідує правомірну мету і сама різниця у ставленні є пропорційною цій меті. Традиційним прикладом у сфері трудового права є захист вагітних жінок і жінок, що нещодавно народили. У цій ситуації наявною є очевидна різниця у ставленні, але вона переслідує легітимну мету і застосовані заходи (додаткова відпустка, заборона залучати до окремих видів робіт, заборона звільнення, тощо) є пропорційними.

На наш погляд, у галузевих нормативних актах, що регламентують основні види соціального забезпечення треба закріпити принцип рівного ставлення до чоловіків та жінок, що буде сприяти реалізації цього принципу у практиці органів соціального захисту та Пенсійного фонду України.

Список використаних джерел:

1. Шмигаль Д. До кінця року завдані економіці України внаслідок війни збитки підводяться до $700 млрд. 13 грудня 2022р. URL: https://interfax.com.ua/news/ economic/ 878120.htm (дата звернення 24.02.2024).

2. Верещук І. За рік кількість ВПО збільшилась на 300 тис. осіб. 01 вересня 2023 р. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230901-za-rik-kilkist-vpo-zbilshylasya-na-300-tys-osib-vereshhuk/ (дата звернення: 24.02.2024).

3. Уварова О.О, Дайнеко К.К. Захист прав жінок: юридичні інструменти захисту гендерної рівності в Україні: навч. посіб. Київ, 2019. 116 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/lll_2.pdf. (дата звернення: 24.02.2024).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 24.02.2024).

5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 24.02.2024).

6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text. (дата звернення: 24.02.2024).

7. Яковець І. Стандарти ЄС у сфері соціального забезпечення: впровадження в Україні та Європі. 31 серпня 2023 року. URL: https://jurfem.com.ua/standartyyeesuspherisotszabezpechennya/?fbclid=IwAR0aGzZcRVrB8wV_nFdvqlIlAugYQ3BtJrCXTQAJUbfZfiPPqsvpO0m-38U. (дата звернення 24.02.2024).

8. У якому віці виходять на пенсію та скільки в середньому живуть громадяни у різних країнах світу. Слово і діло. Аналітичний портал. 13.01.2024 року. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/01/13/infografika/svit/yakomuviczivyxodyatpensiyutaskilkyseredn omuzhyvuthromadyany-riznyx-krayinax-svitu (дата звернення: 24.02.2024).

УДК 349.3
orcid.org/0000-0003-2488-742X
orcid.org/0000-0001-9858-489X

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Сприндис Сергій Іванович
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди, кандидат юридичних наук
Протопопова Яна Сергіївна
доцент кафедри правового забезпечення та адміністрування
транспортної діяльності,
Український державний університет залізничного транспорту,
кандидат юридичних наук, e-mail: sprindissi@gmail.com

В умовах бойових дій, пов'язаних із вторгненням військ Російської Федерації в Україну, дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, необхідний додатковий захист. Феномен сирітства потребує значної уваги, оскільки від грамотної політики щодо вирішення питань інтеграції дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до соціуму залежить успіх розвитку країни.

Соціальний, теоретичний та практичний аспекти підтримки осиротілих дітей відбувається паралельно з конфронтацією на економічному плацдармі, зі спробою нав'язати нашій державі хибні ідеали та псевдо цінності, яка несе з сою Російська Федерація. Однією з широко поширених ідей, що пропагують у соціальних мережах Російської Федерації, є твердження про відсутність з боку Української держави та її політичних органів необхідної уваги до правового регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Однак, на тимчасово захоплених територіях України посадовими особами Російської Федерації проводяться неймовірні дії щодо відбору (у прямому розумінні) українських дітей та відправлення їх до Російської Федерації. Часто відбір відбувається за класними журналами успішності залежно від успішності дітей. Надалі дітей вирушають у глиб Росії «на оздоровлення», їм змінюють прізвища і віддають на «виховання» прийомним сім'ям чи на усиновлення.

Одним з основних прав дитини є його право жити та виховуватись у сім'ї. Щодо дітей, які залишилися без піклування батьків, забезпечення права на виховання в сім'ї означає, що при виборі форми влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, в першу чергу робляться спроби влаштувати її саме в сім'ю або, принаймні, до установи, якому зберігаються основні риси та особливості сімейного устрою.

Безумовно, що з моменту нападу Російською Федерацією на Україну посадові особи, які відповідають за захист дітей, робили максимум у ситуації, що виникла з труднощів порятунку таких дітей (виїзду дітей на неокуповану територію країни). Але необхідно враховувати, що основний розрахунок був на те, що росія дотримуватиметься міжнародних вимог щодо захисту дітей як сторона-підписант даних юридично важливих документів.

В першу чергу необхідно сказати про проголошеного у Конвенції право дитини на життя [1, ст. 6]. Однак в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії рф загинуло 531 дітей, понад 1231 – отримали поранення різного ступеня тяжкості [2].

По-друге, Конвенція передбачає заборону незаконного переміщення дітей за кордон [1, ст. 11]. Але, необхідно констатувати, що за станом на 06.02.2024 р. до рф незаконно вивезено 19546 українських дітей [2].

Понад те, незважаючи на видачу ордерів на арешт чинного президента рф путіна в.в. та уповноваженої: з прав дітей Марії Львової-Бєлової 17 березня 2023 року [3], яких підозрюють у незаконному примусовому переміщенні українських дітей з окупованих територій України до Росії, ці дії окупантів не припинилися.

За словами уповноваженої Президента України з прав дітей Дар'ї Герасимчук, депортація дітей з України до Росії залишається поза увагою країн-партнерів. Більше того, поширюються «проросійські вкиди, що якщо маленька дитина, яку викрали росіяни в маленькому віці, вже майже два роки там перебуває та вже звикла до тих дорослих, то в інтересах дитини залишити її там» [4]. Безперечно, що Україна ніколи з цим не погодиться

У зв'язку з неможливістю комунікації між Україною та росією на офіційному рівні, питаннями повернення дітей на цьому етапі займаються громадські організації. Саме у зв'язку з цим під час третьої зустрічі радників з національної безпеки та зовнішньої політики на Мальті, представники Канади висунули пропозицію про створення міжнародної коаліції країн, які й займатимуться питаннями депортованих чи примусово вивезених до росії дітей [5].

Тим більше, що пропозиція щодо створення міжнародної коаліції з питання депортованих або примусово вивезених до росії дітей є елементом плану реалізації Української формули миру щодо повернення депортованих дітей, звільнення цивільних заручників та військовослужбовців, підготовленого в адміністрації Президента України.

Таким чином, можна констатувати, що для успішної реалізації повернення дітей необхідно: по-перше, залучення держав-партнерів України до об'єднання та створення міжнародної коаліції країн, які займатимуться поверненням дітей в Україну; по-друге, залучення до міжнародної коаліції профільних міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ, Міжнародний Червоний Хрест.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL : https://ips.ligazakon.net/ document/MU89K01U (дата звернення: 25.01.2024).

2.Діти війни. URL : https://childrenofwar.gov.ua/ (дата звернення : 05.02.2024).

3. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. URL : https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and (дата звернення : 05.02.2024).

4. Депортація дітей. Як держава повертає маленьких українців додому. URL : https://cs.detector.media/community/texts/185715/2023-11-02-deportatsiya-ditey-yak-derzhava-povertaie-malenkykh-ukraintsiv-dodomu/ (дата звернення : 05.02.2024).

5. Канада пропонує створити коаліцію країн, що сприятиме поверненню вивезених у Росію українських дітей/ URL : https://lb.ua/world/2023/10/29/581772_kanada_proponuie_ stvoriti_koalitsiyu.html (дата звернення : 06.02.2024).

УДК 349.3
orcid.org/0000-0002-8442-7372

СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ СТАТУСУ ДИТИНІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАСТВА УКРАЇНИ

Белуга Юлія Миколаївна,
старший викладач кафедри цивільного права і процесу
Юридичний факультет, Національний авіаційний університет
e-mail: yulya.beluga@ukr.net

У період війни діти найбільше потребують захисту та підтримки. Вони – найвразливіші учасники конфліктів, часто стаючи жертвами насильства, голоду та відсутності доступу до освіти та медичної допомоги. Забезпечення їхньої безпеки та добробуту в умовах війни вимагає комплексного підходу, що охоплює як захист їхніх прав, так і надання необхідної матеріальної, психологічної та соціальної підтримки.

Українські дослідники активно займаються вивченням проблем захисту прав дітей. У сучасних умовах ця проблематика набуває ще більшого значення, зацікавлюючи не лише вчених, а й законодавців, правоохоронні та правозахисні органи, а також громадські та міжнародні організації [1, с. 94].

Понад 1741 дитина постраждала в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії рф: станом на ранок 9 лютого 2024 року, за офіційною інформацією ювенальних прокурорів, 523 дитини загинули і понад 1218 дістали поранення різного ступеня тяжкості.

Ці цифри не остаточні. Триває робота з їхнього встановлення в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих і звільнених територіях, повідомляє Офіс генпрокурора в п’ятницю.

Найбільше постраждало дітей у таких областях: Донецькій – 509, Харківській – 328, Херсонській – 146, Київській – 130, Дніпропетровській – 111, Миколаївській – 101, Запорізькій – 100, Чернігівській – 72, Луганській – 67 [2].

А тому, у контексті воєнного стану, актуальним стає питання надання статусу "дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів". Це стає важливим з метою забезпечення захисту та підтримки дітей, які потрапили в зону конфлікту. Надання такого статусу дозволяє забезпечити дітей необхідною медичною, психологічною та соціальною допомогою, а також гарантує їхні права та визнає їхні потреби в умовах надзвичайної ситуації. Такий статус може сприяти швидшому та ефективному відновленню дитини після травматичних подій, що сталися внаслідок воєнного конфлікту.

У 2023 році Кабінет Міністрів України затвердив нову редакцію своєї постанови про порядок надання статусу дитині, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Механізм отримання цього статусу тепер значно спрощений та становить значний прогрес порівняно зі складними процедурами до 2017 року. Раніше батькам доводилося пройти через складність і непередбачуваність судових процедур, аби їхня дитина отримала такий статус. Особливо обурювало правозахисників те, що дитина, яка пережила жахи війни, мусила пройти через судові перипетії, щоб довести свою психологічну травму. На щастя, це положення вже скасоване.

Перш за все, цей статус можуть отримати діти, які стали жертвами поранень, контузій, каліцтва, фізичного чи сексуального насильства, були викрадені або незаконно вивезені за межі України, перебували у полоні або були психологічно травмовані.

Нова постанова відрізняється від попередньої тим, що вона розширює категорії, які можуть отримати статус дитини, що постраждала від воєнних дій та збройних конфліктів. Особливою зміною є включення окремого пункту про психологічне насильство. У попередній постанові процедура отримання такого статусу була обмежена доказами, що

виявлялися через кримінальне провадження. Іншими словами, батьки дітей мусили спочатку звертатися до поліції, проводити судмедекспертизу, відкривати кримінальне провадження, а лише потім подавати пакет документів до служби у справах дітей.

В новій постанові не потрібно отримувати довідку судмедекспертизи. Тепер для батьків достатньо подати лише свідоцтво про народження дитини, документ, що підтверджує їхню особу, та деякі довідки, якщо дитина знаходиться в дитячому закладі або має статус ВПО. Також потрібен документ, який підтверджує місце проживання дитини в населеному пункті, де здійснюється антитерористична операція. Це означає, що не обов'язково мати довідку переселенця для отримання статусу дитини.

Постанова розширює можливість отримання статусу для дітей, чиї батьки брали участь в АТО та загинули. У зв'язку з російським вторгненням на територію України та загибеллю понад 1900 військових, включаючи бійців добровольчих батальйонів, це крок, який відповідає справедливості. Діти, чиї батьки загинули як цивільне населення, також мають право на отримання статусу, оскільки психологічна травма, отримана внаслідок цього, може вплинути на них протягом багатьох років. Крім того, спрощено процедуру отримання статусу для дітей, які постраждали від контузій, каліцтва чи поранень [3].

Зараз нова Постанова дозволяє отримати статус за допомогою довідки, виписки з медичної картки або висновку спеціаліста після медичного обстеження та лікування дитини у медичних закладах, в тих випадках, коли раніше потрібно було кримінальне провадження. Однак деякі аспекти все ще потребують уваги поліції. Наприклад, випадки сексуального чи фізичного насильства вимагають доведення факту. Крім того, поліція здійснює перевірку на випадки викрадення чи незаконного утримання дитини, а також на участь дитини у воєнних діях або втягнення її до збройних формувань.

І зокрема, якщо раніше йшлося про дітей, які проживають на території чи проживали на території Донецької чи Луганської областей, то від червня 2023 року йдеться про всіх дітей, які відповідають визначеним критеріям, які постраждали внаслідок воєнного стану, які мають право на отримання цього статусу [3].

Також уточнено ряд моментів, які стосуються переліку документів і статусу органу, який вповноважений приймати рішення, а цим органом є орган опіки та піклування при відповідному органі місцевого самоврядування чи відділи у справах дітей.

Отже, статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, право на його отримання має дитина, а також особа, яка на час воєнних дій, збройних конфліктів, збройної агресії Російської Федерації не досягла 18 років, і в результаті:

1) Отримали поранення, контузію, каліцтво;
2) Зазнали фізичного, сексуального насильства;
3) Були викрадені або незаконно вивезені за межі України;
4) Залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань;
5) Незаконно утримувалися, у тому числі в полоні;
6) Зазнали психологічного насильства.

Статус "дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів" важливий для забезпечення ще більшої соціальної захищеності дитини. Він повинен відкривати доступ до додаткових гарантій та заходів, спрямованих на захист та реалізацію прав дітей, що стали жертвами війни та конфліктів.

Надто жаль, що поки не відомо, які саме пільги отримуватимуть ці діти. Зараз робоча група, що діє при Міністерстві соціальної політики, разом із представниками громадських організацій, депутатами Верховної Ради України та соціальними працівниками, працює над законом, що стосується надання пільг та допомоги цій категорії дітей.

Однак на практиці цей статус поки що не надає дітям реальних пільг, як це передбачено законом про соціальний захист дітей війни. У Верховній Раді України зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на вирішення цієї проблеми та встановлення конкретних прав, гарантій та компенсацій для дітей, які постраждали від бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Кулик Т. Механізм забезпечення прав дітей в Україні: проблеми суб'єктного складу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 2 (115). С. 94-102.

2. Офіс Генерального прокурора. Жертви війни. 2023. URL: https://t.me/pgo_gov_ua/21547 (дата звернення: 09 січня 2024р.).

3. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова КМУ від 5 квітня 2017 року № 268. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF (дата звернення 20.02.2024) (дата звернення: 09 січня 2024р.).

УДК 349.3
orcid.org/0000-0002-0952-0307

МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ. ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Мусіюк Тетяна Вікторівна,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У сучасний період у кожній державі існує власне законодавство, яке регулює права дитини. Але сьогодні більше уваги звертається на захист прав дітей на міжнародному рівні. Як показують дослідження ООН, у сучасному світі мільйони дітей зайняті працею, яка заважає їхньому розвитку та освіті, а також позбавляє коштів для існування в майбутньому. Багато дітей залучені до найгірших форм дитячої праці, які завдають фізичної чи психологічної шкоди або навіть загрожують їхньому життю. Все це є глобальним порушенням прав дитини. Формування універсальних правових норм захисту дітей пов'язані з діяльністю ООН. Одним із перших результатів діяльності цієї організації було рішення, прийняте у 1946 р., про створення Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) як одного з органів ООН для надання допомоги дітям у Європі після Другої світової війни. Коли 1950 р. термін повноважень фонду закінчився, на прохання країн Азії, Африки та Латинської Америки, Генеральна Асамблея ООН ухвалила рішення про включення ЮНІСЕФ до системи Організації Об'єднаних Націй як постійно діючої структури, метою якої є задоволення довгострокових потреб дітей у країнах, що розвиваються.

Першим найбільш авторитетним документом у галузі захисту прав дітей стала Загальна декларація прав людини 1948 р. У 1959 р. ООН прийняла Декларацію прав дитини, програмні положення якої закликали батьків, державні органи, місцева влада та уряд визнати викладені в ній права та свободи та дотримуватися їх .

На сьогоднішній день у світі створено достатню кількість документів (Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) від 29.12.1985 р. (Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх – Пекінські правила (1985), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей від 30.09.1990 р. – лягли в основу системи захисту дітей багатьох країн, що дозволило змінити підхід до забезпечення прав дітей, створити можливості для їхнього кращого розвитку та забезпечити необхідний захист. Незважаючи на низку наведених здобутків у нормативно-законодавчій базі, сьогодні у світі з'являються нові проблеми, які дають поштовх до нових досліджень.

Однією з основних проблем є війни.

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. І хоча росія є державою-учасницею Конвенції про права дітей [1], нею прямо чи опосередковано порушуються статті Конвенції.

В першу чергу необхідно сказати про проголошеного у Конвенції право дитини на життя [1, ст. 6]. Однак в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії рф загинули 504 дитини та 1 125 зазнали поранень [2].

По-друге, Конвенція передбачає заборону незаконного переміщення дітей за кордон [1, ст. 11]. Але, необхідно констатувати, що вдалося ідентифікувати та верифікувати дані **13 899 дітей**, які були викрадені та депортовані російською армією [3].

Наведено тут лише деякі факти порушення Конвенції про права дітей російською федерацією. Безперечно, ми можемо констатувати, що світова громадськість вже відреагувала на дії російського керівництва: 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав міжнародні ордери на арешт президента росії володимира путіна, а також уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Бєлової.

Пізніше, 7.10.2023 року, терористична організація ХАМАС віроломно напала на Ізраїль. Остаточних цифр поки що немає, але відомо про понад 1000 загиблих громадян Ізраїлю, зокрема й дітей.

Всі ці факти наводять питання необхідність нового підходу до проблеми реалізації прийнятих правових норм захисту дітей.

Виходячи із загальної теорії права – право – система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечуються всіма заходами легального державного впливу аж до примусу [4].

Норма міжнародного права – це правило поведінки, що створюється державами й іншими суб'єктами міжнародного права шляхом узгодження їх позицій і визнається ними як юридично обов'язкове.

Таким чином, на нашу думку необхідно створювати міждержавні органи, які будуть забезпечуватися всіма заходами впливу аж до примусу до держави, яка не виконує взятих на себе обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.#Text (дата звернення 15.09.23 р.).

2. УКРІНФОРМ. URL : https://www.ukrinform.ua/tag-diti (дата звернення 15.09.23 р.).

3. Викрадення і русифікація дітей із окупованих територій: як ОБСЄ реагує на воєнні злочини росії. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/vykradennya-ditey-rusyfikatsiya-viyna-rosiya-obsye/32257247.html (дата звернення 15.09.23 р.).

4. Поняття і ознаки права. URL : http://politics.ellib.org.ua/pages-1625.html (дата звернення 15.09.23 р.).

УДК 349.3
orcid.org/0009-0006-2205-1273

“ІНВАЛІДНІСТЬ” ТА “ОБМЕЖЕННЯ УНКЦІОНУВАННЯ/ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ”: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ПОНЯТЬ

Полянський Андрій Петрович,
аспірант кафедри соціального права,
Львівського національного університету імені Івана Франка,
e-mail: polanandru5@gmail.com

Законом України “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні” пропонується визначення особи з інвалідністю як повнолітньої особи зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій в порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність (абз. 10 ч. 1 ст. 1) [1]. Із зазначеної дефініції простежуємо прямий взаємозв’язок між статусом “інвалідність” та “обмежена життєдіяльність”.

Натомість у Законі України “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні” статус інвалідності ототожнюється не із самим обмеженням життєдіяльності особи, а пов’язано із станом її здоров’я, який впливає на таке обмеження. Зокрема, визначено, що особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, який при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності …(ст. 2) [2]. А у ст. 3 Закону України “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні” закріплена дефініція інвалідності як правого стану особи, що зумовлений специфікою її здоров’я. Це – міра втрати здоров’я особи, яка визначається шляхом її експертного обстеження в органах медико-соціальної експертизи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров’я [2]. Хочемо наголосити, що таке трактування поняття інвалідності суперечить законодавчо закріпленій у ст. 8 Закону України “Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я” біопсихосоціальній моделі обмеження повсякденного функціонування / життєдіяльності особи, яка, зі свого боку, в своїй основі базується на застосуванні Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров’я [3]. В Україні процес запровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров’я почався через затвердження “Класифікатора функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров’я” НК 030:2022, який є гармонізованим з Міжнародною класифікацією функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров’я Всесвітньої організації охорони здоров’я [4]. Новий підхід, закладений у змісті біопсихосоціальної моделі полягає у тому, що вона характеризує обмеження повсякденного функціонування / життєдіяльності як результат взаємодії особи з навколишнім середовищем (а не як стан її здоров’я), зокрема фізичних, психологічних та чинників навколишнього середовища, з метою забезпечення здатності особи підтримувати максимально високий рівень здоров’я та добробуту, а також максимально ефективно функціонувати в суспільстві (ч. 3 ст. 8) [3].

У ст. 1 Закону України “Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я” міститься поняття особи з обмеженнями повсякденного функціонування. Воно позначає особу, яка внаслідок стану здоров’я або старіння втратила або може втратити здатність до участі у заняттєвій активності у спосіб і межах, звичайних для неї [3]. Законодавчий зміст поняття “заняттєва активність” є ширшим та не прив’язаний винятково до здійснення особою трудової діяльності (абз. 7. ч. 1 ст. 1). Факт обмеження повсякденного функціонування особи зумовлює її право на реабілітацію у сфері охорони здоров’я та не пов’язано законодавчо із впливом цього стану на реалізацію особою права на працю (із змісту Преамбули вище зазначеного Закону України). Вже у ст. 3, п. 2 згаданого Закону України визначено, що до обмеження повсякденного функціонування або стійкого обмеження життєдіяльності особи можуть призвести захворювання, травми, вроджені порушення або інші стани здоров’я. Порівнюючи зміст наведених вище законодавчих приписів, робимо висновок, що “обмеження повсякденного функціонування” та “стійке обмеження життєдіяльності” є нетотожними та позначають різні правові стани особи.

Окреслені два поняття, а саме: “особа з обмеженнями повсякденного функціонування” та “особа зі стійким обмеженням життєдіяльності”, використовуються і у Порядку організації надання реабілітаційної допомоги на реабілітаційних маршрутах [5]. До того ж, реабілітаційний маршрут особи із обмеженнями повсякденного функціонування

передбачає її право на проходження експертизи на предмет стійкого обмеження її життєдіяльності з подальшим встановленням статусу "особа з інвалідністю" (ст. 7 Закону України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" [1]; розділ 1, п.11 Порядку організації надання реабілітаційної допомоги на реабілітаційних маршрутах [5]).

Національний класифікатор «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я» НК 030:2022 розмежовує статуси осіб з "обмеженнями повсякденного функціонування", "з інвалідністю", проте не визначає їх дефініції. Юридичний термін "обмеження життєдіяльності" використовується для позначення багатовимірного явища, що виникає внаслідок взаємодії людей з їх фізичним та соціальним середовищем [4].

На підставі аналізу документу, який містить Міжнародну класифікацію функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я робимо висновок, що елементи функціонування та обмежень життєдіяльності особи відображаються двома способами: 1) через вказівку на проблеми у здоров'ї (так, порушення чи обмеження діяльності, або обмеження можливості участі, узагальнені терміном "обмеження життєдіяльності"); 2) через визначення непроблемних/нейтральних характеристик здоров'я та станів, які пов'язані зі здоров'ям, узагальнені терміном "функціонування". [6].

Після проходження особою з обмеженнями повсякденного функціонування експертизи стійкого обмеження життєдіяльності та встановлення статусу "особа з інвалідністю"/"дитина з інвалідністю" подальші кроки щодо реабілітації визначаються у індивідуальному реабілітаційному плані (п. 10 Положення про індивідуальний реабілітаційний план, порядок його фінансування та реалізації [7]. Процедура встановлення інвалідності регламентується Положенням про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності. Група інвалідності залежить від ступеня розладу функцій органів і систем організму, а також обмеження життєдіяльності особи. Змістовні характеристики із вказівкою на певну специфіку щодо стану здоров'я осіб, щодо яких визначається група інвалідності, містять вказівку на "здатність особи до навчання та здійснення трудової діяльності".

У підсумку хочемо наголосити, що в контексті визначення можливості реалізації особою права на працю важливим є визначення потреби законодавчого застосування понять "особа з інвалідністю", "особа з повсякденням обмеженням функціонування", "особа з обмеженням життєдіяльності" та узгодження їхнього законодавчого змісту.

Список використаних джерел:

1. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 р. № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text

2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12?find=1&text=дота#w1_4

3. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text

4. Про затвердження національного класифікатору "Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я" НК 030:2022 : наказ Міністерства економіки України від 9 квітня 2022 р. № 810-22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0810930-22#Text

5. Порядок організації надання реабілітаційної допомоги на реабілітаційних маршрутах: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 16 листопада 2022 року № 2083. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1516-22#Text

6. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я: МКФ, додаток 5 "МКФ та люди з обмеженням життєдіяльності", с.216. URL: https://uapt.org.ua/wp-content/uploads/docs/5210-preklad_mkf_dorosla_v_docx.pdf

7. Положення про індивідуальний реабілітаційний план, порядок його фінансування та реалізації: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1462. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1462-2022-%D0%BF?find=1&text=%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA#n9

УДК 349.3
orcid.org/0009-0001-2974-2302

ГРОШОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ПРИРІВНЯНИХ ДО НИХ ОСІБ ЯК ПІДСТАВА ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЇ

Стецьків Мар'ян Богданович,
аспірант кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
e-mail: maryanov13@gmail.com

Грошове забезпечення військовослужбовців та прирівняних до них осіб є базовим поняттям під час призначення пенсій та їх перерахунку. Відповідно до ч. 1 ст.43 Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" пенсії, які призначаються відповідно до цього Закону особам із числа військовослужбовців строкової служби та членам їх сімей, обчислюються за встановленими нормами у відсотках до середньомісячного заробітку, який одержували військовослужбовці до призову на строкову військову службу чи після звільнення з військової служби до звернення за пенсією, або до середньомісячного грошового забезпечення, одержуваного військовослужбовцями в період проходження військової служби за контрактом [1].

Закон України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" не визначає поняття грошового забезпечення та його складових. Водночас, із аналізу ч. 3 ст. 43 згаданого Закону України можемо зробити висновок, що до складових грошового забезпечення, який складає предмет нашого аналізу, належать оклади за посадою, військовим (спеціальним) званням, процентна надбавка за вислугу років, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії у розмірах, встановлених законодавством, з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Згідно із ч. 4 ст. 63 згаданого Закону України усі призначені за цим Законом пенсії підлягають перерахунку у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України. Отже, Кабінету Міністрів України надано право на встановлення умов та порядку перерахунку пенсій, а також розмірів складових грошового забезпечення для його проведення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2008 р. № 45 затверджено Порядок проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" (далі – Порядок № 45), п. 1 якого передбачено, що пенсії, призначені відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб", через підвищення грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію згідно із Законом, перераховуються на умовах та в розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України [2].

Абзацом 1 п. 5 Порядку № 45 в редакції постанови Кабінету Міністрів України № 103 (далі – Постанова № 103) [3] було передбачено, що під час перерахунку пенсій використовуються такі види грошового забезпечення, як посадовий оклад, оклад за військовим (спеціальним) званням та відсоткова надбавка за вислугу років на момент виникнення права на перерахунок пенсії за відповідною або аналогічною посадою та військовим (спеціальним) званням. Тобто, Кабінет Міністрів України звузив поняття грошове забезпечення військовослужбовців та обмежив його лише трьома складовими. Також, у формі додатку 2 до Порядку № 45 затверджено форму довідки про розмір

грошового забезпечення, що враховується для перерахунку пенсій, яку Постановою № 103 було викладено в новій редакції, в якій відповідно відсутні такі складові грошового забезпечення, як щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення).

Однак, рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва від 12.12.2018, залишеним без змін постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 05.03.2019, по справі № 826/3858/18, визнано протиправними та нечинними пункти 1, 2 постанови № 103 та зміни до пункту 5 і додатку 2 Порядку № 45 [4]. З огляду на ситуацію, що склалася, органи, уповноважені видавати довідки для перерахунку пенсій, почали відмовляти пенсіонерам у виготовленні оновлених довідок, посилаючись на те, що затверджену форму довідки визнано нечинною, а нової не затверджено. З тих же підстав, територіальні управління Пенсійного Фонду України відмовляють військовослужбовцям у проведенні перерахунку пенсій. На даний момент відповідна проблема вирішується лише в судовому порядку. Під час вирішення відповідних спорів, суди керуються редакцією додатку 2 до Порядку № 45, яка діяла до впровадження змін, визнаних нечинними.

Вважаємо, що таке невпорядкування правотворчої діяльності впливає на ефективність реалізації права на пенсійне забезпечення військовослужбовцями та прирівняними до них особами, а також обмежує їхнє право за обсягом. Адже, законодавцем не вжито жодних заходів для того, щоб забезпечити чіткість та зрозумілість нормативного регулювання після визнання нечинними відповідних положень. На нашу думку, як Закон України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб", так і Порядок № 45 мають бути доповнені положеннями про те, що з 05.03.2019 року (день набрання чинності судовим рішенням у справі № 826/3858/18 [4]): 1) перерахунок пенсій, призначених згідно із цим Законом України № 2262-XII, проводиться з урахуванням розміру посадового окладу, окладу за військовим (спеціальним) званням та відсоткової надбавки за вислугу років, а також додаткових видів грошового забезпечення; 2) застосовується редакція додатку 2 до Порядку № 45, яка діяла до 21.02.2018 року; 3) алгоритм дій, які повинні вчинити, зокрема головні управління Пенсійного фонду України та уповноважені органи, які видають довідки, через втрату чинності положеннями п.п. 1, 2 Постанови № 103 та змін до пункту 5 і додатку 2 Порядку № 45 не змінився.

Список використаних джерел:

1. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/2262-12#Text

2. Порядок проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2008 р. № 45 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-2008-%D0%BF#Text

3. Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 103. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pererahunok-pensij-osobam-yaki-zvilneni-z-vijskovoyi-sluzhbi-ta-deyakim-inshim-kategoriyam-osib

4. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 1 грудня 2019 р. у справі № 826/3858/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79199205

УДК 349.23
orcid.org/0009-0000-1013-9928

СЬОГОДЕННІ ВИКЛИКИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОРІВНЯННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ СИСТЕМ

Гавриш Ірина,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 р.н.
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
факультету історії і права, спеціальність 081 Право, e-mail: aiiaa7730@gmail.com
Науковий керівник – ***Гоц-Яковлєва Ольга Василівна*** к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сьогодні принципи соціально орієнтованої економічної системи залишаються невирішеними. У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну виникло багато труднощів, оскільки система соціального захисту була не готова до таких викликів. Для оптимального рішення сучасних проблем системи соціального захисту в Україні доцільно проаналізувати системи соціального захисту у Європі.

Одна з найближчих країн до нас є Польща, тому нам буде корисний досвід цієї країни як один із шляхів вдосконалення нашої соціальної системи.

У сучасних суспільствах забезпечення соціального захисту вразливих верств населення розглядається як пріоритет соціальної справедливості та розвитку. Порівняння систем соціального забезпечення в Україні та Польщі має велике значення та актуальність для розуміння ефективності соціальної політики, її впливу на життя людей та потенціалу вдосконалення цієї системи. Україна та Польща мають різні підходи до організації соціального захисту населення. Польща, яка стала членом Європейського Союзу, ініціювала значні зміни у сфері соціального забезпечення та отримала знання про впровадження стандартів, які були затверджені ЄС. Україна, як країна, що розвивалася автономно, боролася зі складними економічними та політичними проблемами, які впливали на функціональність системи соціального захисту, зараз знаходиться у воєнному стані, який поглиблює та збільшує потреби населення у соціальному забезпеченні взагалі та пенсійного зокрема. Система пенсійного забезпечення у Польщі має особливості, яка відрізняється від української.

Так, в українській системі пенсійного забезпечення згідно з Законом "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (ст. 2) передбачено три рівні: перший рівень складается з солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, який базується на наданні соціальних послуг та виплат, пенсій за рахунок пенсійного фонду, другий рівень являє собою накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, третій рівень є недержавне пенсійне забезпечення, в якому передбачається добровільна участь учасників у формуванні пенсійних накопичень для отримання пенсійних виплат, передбачених законодавством [1]. Перший та другий рівні відносяться до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, другий та третій є накопичувальні.

Польська система соціального забезпечення має особливу структуру. Перед вступом до ЄС у Польщі було проведено адміністративну та територіальну реформи, які допомогли їй забезпечити більш ефективний соціальний захист. Пенсійна система Польщі почала реформуватися у 1999 році та є змішаною системою (оплата коштів, власний капітал). Польська пенсійна система також складається з трьох рівнів: 1) Інститут соціального страхування (ZUS); 2) Відкритий пенсійний фонд (OFE); 3) Індивідуальний пенсійний рахунок (IKE), який на відміну від перших двох є добровільним. Систему оплати праці в Польщі реформовано так, щоб внески, які сплачують працюючі, були максимально вигідними у майбутньому для отримання

ними вигоди з двох або трьох різних джерел. Поступове збільшення пенсійного віку для жінок та чоловіків до досягнення такого рівня, що становить 67 років; зменшення бази для нарахування пенсії з реформованої системи на суму попередніх пенсій за віком, отриманих до досягнення пенсійного віку; запровадження можливості часткового виходу на пенсію до досягнення пенсійного віку; поступова уніфікація страхового стажу для жінок та чоловіків – до 25 років – надання їм права на найнижчу пенсію; пристосування підвищеного пенсійного віку до правил визначення гіпотетичного періоду, що враховується під час обчислення розміру пенсії з інвалідності; забезпечення подальшого отримання пенсій з інвалідності та виплат до виходу на пенсію до досягнення ними пенсійного віку; продовження періоду отримання періодичної пенсії з наявного капіталу [2]. Також у Польщі існує фонд демографічного резерву, завдання якого полягає в тому, щоб у разі демографічної кризи підвищити пенсійні виплати. На жаль такого фонду не має на разі в Україні, але п. 4 ст. 74 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", закріплює наявність резерву коштів Пенсійного фонду, що передбачає покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, який може виникнути у зв'язку зі зміною демографічної ситуації в Україні.

На мою думку, аналізуючи польську модель пенсійного забезпечення, неможливо повністю «взяти» все, щоб підходило для удосконалення системи пенсійного забезпечення в нашій державі. З мого погляду, найкращим варіантом для України є спрямування зусиль на побудову моделі, яка б відповідала умовам соціально орієнтованої економіки. Ця модель має включати синтез елементів систем функціонування надійного механізму. В Україні досить добре дбають про своє населення, але є багато чинників, які впливають на соціальну та економічну системи нашої країни й для їх подолання треба визначити нові стратегії та рішення. Такий підхід дозволить забезпечити реалізацію стратегічного курсу реформ, пов'язаного із соціально-орієнтованою економікою. Важливо, щоб ця модель поєднувала плюралізм форм власності та розвинуту систему ринкових відносин.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15.

2. Zmiany w przepisach emerytalnych od 1 stycznia 2013 wynikające z ustawy z dnia 11 maja 2012 o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz innych ustaw. (2013). Zakład Ubezpieczeń Społecznych. URL: https://www.zus.pl/ozus/aktualnosci? p_p_id= temp latelistpublt_WAR_templatelistpublisherportlet&p_p_lifecycle=0&p_p_state=exclusive&p.

СЕКЦІЯ «ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО»

УДК [342 : 930.25] (477)
orcid.org/0000-0001-8255-8363
orcid.org/0000-0002-9546-7089

ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІВІВ ЯК ЗАСІБ НЕДОПУЩЕННЯ ІСТОРИЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО ГЕНОЦИДУ

Попова Лілія Миколаївна,
професор кафедри фінансів, обліку та безпеки бізнесу
Харківського національного університету міського господарства
імені О. М. Бекетова,
доктор юридичних наук, кандидат економічних наук, професор
e-mail: liliyapopovamay@gmail.com
Хромов Анатолій Володимирович,
Голова Державної архівної служби України, кандидат історичних наук

Нині українські архіви масово знищуються та вивозяться країною-агресором на територію російської федерації, що становить величезну загрозу для історичної та культурної спадщини України [1; 2]. Тільки у 2023 році внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації постраждали будівлі державних архівних установ Дніпропетровської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської областей. Зокрема, пошкоджено будівлю Державного архіву Херсонської області, яка є пам'яткою архітектури місцевого значення. Через загрозу затоплення другого корпусу Державного архіву Херсонської області під час підриву окупантами Каховської ГЕС, також постраждали архівні документи. У 2023 році внаслідок загарбницьких дій окупантів пошкоджена, вкрадена або знищена частина документів НАФ у Запорізькій, Луганській, Сумській, Чернігівській областях. Так, із архівосховищ м. Сєвєродонецька Луганської області у грудні 2023 року вивезено архівні справи і всі облікові документи до самопроголошеного органу «архівної служби луганської народної республіки». І таких прикладів чимало.

Доцільно зазначити, що Національний архівний фонд України (НАФ) є одним з найбільших у Європі та складає 86 млн одиниць зберігання. Найдавнішими документами НАФ України є берестяні грамоти, що датовані 12 століттям. Важливим документом, що свідчить про незалежність України є Акт Злуки від 22 січня 1919 року, яким закріплено об'єднання заснованої у 1917 році Української Народної Республіки із Західноукраїнською Народною Республікою. СРСР, що сформувався значно пізніше, поглинув цю територію [3].

Очевидним є факт цілеспрямованого паплюження росією української історії і культури та знищення української ідентичності. Можна констатувати, що складовою багатовікової імперської політики росії в Україні є саме примусова русифікація і денаціоналізація. На всіх етапах існування російської імперії характерним було здійснення спроб знищення будь-яких засад і символів власного українського політичного, історичного, військового минулого, асимілювання українського етносу, привласнення його давньої та самобутньої історії та культури, що можна простежити і на більш ранніх історикних етапах, і на етапі «постімперської» трансформації в нову надцентралізовану державу – Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

Попри усі агресивні дії росії щодо України, за нормами міжнародного права, зокрема, відповідно до Гаазької конвенції 1954 року «Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту» [4], сторонами якої є і Україна, і росія, держава-окупант не може

самовільно розпоряджатися культурною спадщиною на окупованій території. Зазначена конвенція спрямована на «захист рухомого та нерухомого майна, що має велике значення для культурної спадщини всіх народів». Росія постійно не дотримується зазначених у конвенції [4] домовленостей. Так, після анексії російською федерацією АРК Крим, країна-агресор заявила про входження документів АРК Крим до її власного архівного фонду, що вказує на викрадення частини української архівної спадщини та порушення міжнародних норм.

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну Верховна Рада України ухвалила постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення російською федерацією геноциду в Україні». У даній Постанові визначено дії, вчинені збройними силами російської федерації та її політичним і військовим керівництвом на українській території геноцидом Українського народу. Зазначена постанова поклала початок міжнародно-правовій оцінці злочинів російської держави і армії в Україні.

Правове визначення геноциду надано в статті 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [5] та статті 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [6]. Якщо воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин агресії вчиняються не окремо, а підпорядковані одній меті – це можна визнати геноцидом. Одних лише фактів жорстокості недостатньо, важливо довести, що за ними стоїть одна ідеологія, за якою – аргументована політика керівництва певної країни.

У випадку анексії АРК Крим, окупації Донбасу, а в подальшому – повномасштабного вторгнення на територію суверенної незалежної України російська федерація намагається не тільки заперечити існування українців, а здійснює справжній геноцид українського народу. Іншою метою російського керівництва є заперечення української історії, культури, мови. Тому серед положень Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього у рамках даного дослідження виокремлено ті, що стосуються саме історичного і культурного геноциду. Зокрема, йдеться про багатовікову політику росії, спрямовану на «деукраїнізацію», поглинання української нації шляхом перекручування та привласнення фактів з її історії, здобутків у сферах науки, культури й мистецтва, а також вчиненні на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України дій щодо заборони використання української мови та культури, їх знищення.

Архіви України є вагомою частиною історичного і культурного становлення Українського народу та української нації, частиною світової історичної і культурної спадщини, а, отже, безумовно підлягають обов'язковому збереженню і захисту від знищення чи пошкодження. Історичний та культурний геноцид, що систематично здійснює російська федерація на території України – це не лише знищенні чи пошкоджені архівні документи та установи, історичні об'єкти чи об'єкти культури, а й крадіжка унікальних артефактів з українських музеїв, обкрадання церков тощо. Жорстокі злодіяння російської фередерації на окупованих територіях щодо культурної спадщини України після повномасштабного вторгнення та продовження терору нашої країни, набула рис організованої злочинності і повинна отримати належну та рішучу правову оцінку, та, безсумнівно, понести за це відповідальність у повному обсязі.

Отже, важливим кроком до викриття істинних намірів та жорстоких дій російської федерації щодо знищення українського народу, здійснення історичного і культурного геноциду є донесення цієї інформації до міжнародної спільноти з метою ініціювання притягнення до відповідальності всіх винних осіб та попередження майбутніх протиправних діянь. Важливим елементом забезпечення відповідальності за міжнародні злочини є їхнє правильне документування, у тому числі і щодо об'єктів історичної та культурної цінності і спадщини.

Список використаних джерел:

1. Попова Л. М., Хромов А. В. Стандартизація у сфері архівної справи : міжнародний досвід та проблеми гармонізації в Україні. *Адміністративне право і процес:* науково-практичний журнал.№ 4(35) (2021), 2021. С.6-19.

2. Попова Л. М., Хромов А. В. Інформатизація суспільства: основні тенденції та загрози національній безпеці. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2021. 340 с., с. 77-79.

3. Хромов А.В. Національний архівний фонд України є одним з найбільших у Європі, це 86 млн одиниць: як його захистити в умовах війни? URL: https://2plus2.ua/novyny/nacionalniy-arhivniy-fond-ukraini-e-odnim-z-naybilshih-u-evropi-ce-86-mln-odinic-yak-yogo-zahistiti-v-umovah-viyni

4. Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : Виконавчий регламент Конвенції *ООН*; Регламент, Міжнародний документ від 14.05.1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_721#Text

5. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9.12.1948 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU48K03U

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

УДК 340+371.4
orcid.org/0000-0002-1302-3530

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОГО ЮРИСТА

Медвідь Федір Михайлович,
професор кафедри теорії держави і права та конституційного права,
доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук,
проф. МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності
e-mail: fedirmedvid86@gmail.com
Твердохліб Анатолій Іванович,
аспірант
Бурлака Артур Анатолієвич,
студент, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

Вторгнення російської федерації на територію України стало новою стадією війни, яка триває вже дев'ятий рік, і гібридної агресії, закоріненої у неготовності Кремля і значної частини росіян під впливом пропаганди сприйняти незалежність нашої держави і навіть саме існування українського народу. У цих умовах особливого значення набуває правовий фронт протистояння агресору, бо юристи і політологи покликані творити нові смисли, виваженою науковою мовою обґрунтовуючи наше право на існування, цілісність і суверенітет – на противагу дискурсу агресора, ладного виправдати своє порушення всіх принципів права і норм моралі та своїми узагальненням і юридичною кваліфікацією величезної кількості злочинів, проблем і ситуацій, викликаних війною, своїми висновками і рекомендаціями юристи і політологи створюють фундамент захисту і відновлення прав та інтересів людини і держави. Деокупація виступає як процес в царині політико-правового фронту з питань протидії російській агресії, відновлення територіальної цілісності України, захисту прав громадян України в умовах війни й окупації та притягнення до юридичної відповідальності держави агресора, а також осіб і організацій, винних у скоєнні воєнних злочинів, колаборайній та іншій антидержавній діяльності[1, с. 1-224].

Правове виховання як складний соціально-педагогічний процес, провідними елементами якого є правова соціалізація, правова культура та правосвідомість, посідає особливе місце у системі громадянського виховання. Воно виступає як цілеспрямована діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян щодо передачі юридичного досвіду; систематичний вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що забезпечують додержання, виконання і використання юридичних норм постійний вплив на людину з метою формування у неї належного рівня правосвідомості, правової культури і активної правомірної поведінки[3, с.533; 4, с.261-265; 5, с.56-59]. В юридичній літературі знаходимо різні підходи стосовно цілей правового виховання. По-перше, правове виховання визначається як організований ідейновиховний процес, покликаний формувати певний обсяг правових знань, правові переконання, виховувати почуття поваги до норм права та переконаність у необхідності їх виконання. По-друге, це формування такого рівня правової культури, на якому прищеплюються навички і вміння правомірної поведінки, виробляється звичка дотримуватися правових норм та виконувати їх. По-третє, метою правового виховання вважається вплив правових інститутів на свідомість індивідів та соціальних груп, який перетворює політико-правові ідеї та вимоги права на особисті переконання громадян. По-четверте, метою цієї діяльності виступає формування соціально активної особистості в правовій сфері [6, с.16]. Правове виховання, як відомо, тісно пов'язане з усіма видами соціального виховання: моральним, політичним, естетичним та ін. їх можна назвати «субправовими», тобто такими, що «прилягають до правового», «пов'язані з правовим», оскільки всі вони втягуються в орбіту правового виховання.

У контексті глобальних викликів об'єктивно зростає роль права і політики, їх взаємодії у різних поєднаннях та проявах. Спільними завданнями політики і права є регулювання суспільних відносин, створення стабільних і сприятливих умов життєдіяльності людини і громадянина в державі. В умовах формування правової держави політика і право як регулятивні системи співпрацюють у досягненні спільних цілей та цінностей з метою побудови справедливого суспільства.

Важливими завданнями правової політології у сучасних умовах є: аналіз закономірностей формування, шляхів і механізмів реалізації права в політиці; дослідження того, як процеси суспільної трансформації впливають на зміну теоретичних уявлень про право; виявлення тих явищ і процесів у політичній системі суспільства, які зумовили відповідні зміни у правовій системі; аналіз правових параметрів поведінки і діяльності суб'єктів політики; виявлення тих суспільно-політичних відносин, які потребують належного правового регулювання й оформлення; вивчення політико-правових суперечностей у процесі трансформації сучасного суспільства[7, с.38-62].

Формуючись на стику політології і правознавства, правова політологія постає комплексною наукою, яка претендує на вагому роль в осмисленні політичних процесів і суспільних відносин у цілому. У межах правової політології політика і право, як її ключові категорії, розглядаються в єдності та взаємопроникненні їх ціннісно-смислових характеристик. Особливістю правової політології є те, що вона звертається до гуманістичного розуміння полі тики – не тільки як суперництва і боротьби за владу, а як управління суспільством задля забезпечення справедливого соціального порядку. Власне, знання про право – фундаментальна основа правової політології, оскільки саме право постає для неї критерієм оцінки всієї політики. Від права залежить легітимність, дієздатність політики, її прийняття всіма членами суспільства. У межах правової політології право розглядається як втілення справедли вості та гуманності, як важлива складова демократичного розвитку суспільства, механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина [2, с.17-19].

Правова політологія виходить з того, що за сучасних умов суспільно-політичного розвитку спільною рисою функцій політики є те, що вони покликані сприяти налагодженню взаємозв'язку між державою і громадянами, узгодженню інтересів різних соціальних груп, інтеграції суспільства задля забезпечення суспільного порядку й організованості, регулюванню, вирішенню і подоланню найгостріших конфліктів, що дезінтегрують країну. Адже саме в здатності осмислювати і вирішувати найбільш складні проблеми соціуму і проявляється сутність політики, об'єктивність її буття [8]. Правова політологія має поєднати у своєму об'єкті політичну систему суспільства та правову систему держави із постійно змінюваними уявленнями про місце і роль позаправових (таких, які неможливо ідентифікувати юридичними методами) чинників впливу на державу, внести чіткі критерії та ознаки в ті правові механізми, що містять значний елемент політичного, регламентувати діяльність специфічних суб'єктів політико-правової системи (етнічні, релігійні групи, територіальні громади) та інститутів громадянського суспільства.

Серед важливих напрямів досліджень, які формують предметне поле правової політології, можна виокремити: порівняльний аналіз політичних і правових систем та інституціоналізації, політологічна теорія держави, концептуалізація трансформації політичних інститутів і політичної системи в цілому, створення цілісної політологічної концепції гармонійного розвитку та організації держави і громадянського суспільства, теорії політичного розвитку і соціального прогресу, проблеми глобалізації і модернізації національної державності, правові аспекти політичної та етнічної конфліктології, етнодержавознавство, національно-державне будівництво, демократія і права людини, адміністративно-територіальний устрій держави тощо.

Тобто предмет правової політології має охоплювати форми політичної участі, розвиток громадянського суспільства, вплив цих процесів на еволюцію правових систем, політичні механізми формування суспільної волі, віддзеркалення у правових нормах політичних інтересів різних соціальних груп. В силу цього правова політологія покликана

охоплювати досить широке коло питань державно-правового будівництва. Водночас специфікою правової політології є те, що вона орієнтується на дослідження політичної складової права, вивчаючи соціально-політичні умови реалізації права, вплив політичних явищ і процесів на створення і функціонування правових норм. Тобто її цікавить політична обумовленість права всією системою суспільних чинників, його ефективність у регулюванні політичних відносин.

Отже, комплексний міждисциплінарний аналіз діалектики взаємозв'язку правового виховання із правосвідомістю і правовою культурою як базовими чинниками державотворчого процесу в сучасній Україні дає можливість авторам для виділення ключових завдань і напрямів щодо оптимізації правовиховної роботи в сучасних умовах, серед яких найбільш значущими є: обґрунтування державної правової політики, а на її основі – випрацювання концепції правового виховання населення, молоді, зокрема; створення багатоступеневої системи правової освіти; зміцнення моральної єдності суспільства; популяризація правових знань і підвищення їх доступності.

Список використаних джерел:

1. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]:матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ,18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічнийуніверситет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграціїКриму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 224 с.

2. Дюверже М.Политические институты и конституционное право. Антология мировой политической мысли : в 5 т. Москва, 1997. Т. II. С. 644–661.

3.Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: Підручник. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – 548с.

4. Медвідь Ф.М. Національно-патріотичне виховання студентів в умовах воєнного стану //Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Збірник тез методологічного семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.). – Івано-Франківськ: НАІР, 2023.- С.261-265.

5. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Красун А.Р. Правове виховання студентської молоді в курсі «Правова політологія» // Правова політика України: історія та сучасність: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 6 жовтня 2023 року). – Ж.: Житомирська політехніка, 2023. – 243 с.- С.56-59.

6. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2013. – 440 с.

7. Правова політологія. Академічний курс: підручник / авт. кол.; за ред. І.О. Кресіної. Київ: Інститут держави і і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2021. 480 с.

8.Політика, право і влада в світлі правової політології: монографія / Кол. авт.:за ред. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2022. 370 с.

УДК 349.444
orcid.org/0000-0003-1946-3171

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН

Заіка Юрій Олександрович,
головний науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: u.a.zaika@gmail.com

Право на житло є складовою частиною поняття «гідний життєвий рівень» людини. Право на житло виникає з моменту народження, змінюючись з віком, сімейним станом, соціальним статусом, станом здоров'я та ін.

Право на житло входить в склад конституційно-правового статусу громадянина України в якості одного із найважливіших соціально-економічних прав [2, с. 129].

Правом взяття на соціальний квартирний облік користуються громадяни України:

а) для яких таке житло є єдиним місцем проживання або які мають право на поліпшення житлових умов відповідно до закону;

б) середньомісячний сукупний дохід яких за попередній рік з розрахунку на одну особу в сумі менший від величини опосередкованої вартості найму житла в даному населеному пункті та прожиткового мінімуму, встановленого законодавством.

Прожитковий мінімум − це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Поява у правовому полі категорії «прожитковий мінімум» пов'язана з прийняттям у 1999 році Закону України «Про прожитковий мінімум» [4].

У цьому нормативному акті відповідно до статті 46 Конституції України визначається поняття прожиткового мінімуму, закладаються правові основи його встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційних гарантій громадян на достатній життєвий рівень. Цей розроблений стандарт має встановити мінімальний рівень споживання для населення найважливіших послуг та матеріальних благ, таких, як продукти харчування, лікарські засоби, послуги житлово-комунальної сфери тощо.

Звичайно, що структура споживчого кошика, як складової прожиткового мінімуму, залежить перш за все від соціально-економічного становища держави.

Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії затверджуються Міністерством охорони здоров'я України залежно від вікової групи і статі та добової потреби дитячого та дорослого населення в білках, жирах, вуглеводах та енергії [3].

Розмір прожиткового, або так званого фізіологічного, мінімуму громадянина розраховується для кожної соціально-демографічної групи населення. Законом України «Про державний бюджет на 2024 рік» з 1 січня 2024 року прожитковий мінімум встановлено на одну особу з розрахунку на місяць у розмірі 2920 гривень, а для основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років − 2563 гривні; дітей віком від 6 до 18 років − 3196 гривень; працездатних осіб − 3028 гривень; осіб, які втратили працездатність − 2361 гривня. Проте встановлення уніфікованого розміру мінімального прожиткового рівня для всіх регіонів України не є справедливим, оскільки структура витрат в сільській і міській місцевості, в обласному центрі і у невеличкому містечку різні.

Аналіз нормативних актів, пов'язаних із обрахуванням і застосуванням прожиткового мінімуму, дає підстави зробити висновок про функції, які покладаються на цю правову категорію. По-перше, прожитковий мінімум офіційно встановлює межу споживання фізичної особи, за якою її існування, як члена соціуму, неможливе. По-друге, показник прожиткового мінімуму має соціальний характер та застосовується для оцінки рівня життя особи, є підставою виникнення права на соціальне житло [1, с. 137], є важливим орієнтиром при встановленні розміру різного роду виплат. Так, розмір мінімальної оплати праці не може бути нижчим від розміру прожиткового мінімуму працездатних осіб (ч. 3 ст. 95 Кодексу Законів про працю України). На розмір прожиткового мінімуму зорієнтовані мінімальний розмір трудової пенсії, стипендії, інші соціальні виплати. Третя функція − це мірило заробітку для окремих категорій державних службовців і чиновників (суддів, прокурорів та ін.). Так відповідно до ч. 3 ст. 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» базовий розмір посадового окладу судді Верховного Суду становить: 75 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року. Четверта – обрахування штрафів при правопорушеннях. П'ята – береться до уваги при розробці і впровадженні різних соціальних програм (при забезпеченні житлом, наданні субсидій, медичних послуг, соціальних гарантій багатодітним та ін.). І, нарешті, цей чинник враховується при формуванні державного бюджету у цілому.

Невиправдано штучне заниження мінімального прожиткового рівня, який не відповідає реальним витратам, фактично позбавляє соціально незахищених громадян можливості отримати соціальне житло.

Незначне підвищення мінімального прожиткового рівня зумовлює карколомне зростання заробітних плат чиновників, тому законодавець змушений окрім величини прожиткового мінімуму для певних соціальних груп, визначати у Державного бюджеті «окремі прожиткові мінімуми» для визначення базового розміру посадового окладу судді, окремо для посадових окладів працівників податкових і митних органів, прокурора окружної прокуратури, працівників інших державних органів, оплата праці яких регулюється спеціальними законами.

1. Необхідно переглянути складові частини прожиткового рівня із врахуванням існуючих у суспільстві реалій (потреба у персональному комп'ютері, оплаті послуг мобільного зв'язку, Інтернету тощо).
2. Розмір прожиткового рівня повинен визначатися по регіонам України і окремо в м. Києві.
3. Встановлення мінімального прожиткового рівня, який буде відповідати фактичному, дозволить справедливо вирішувати питання, щодо підстав постановки громадян на облік для отримання соціального житла.
4. Необхідно відмовитися від використання мінімального прожиткового рівня як розрахункової величини для обрахування посадових окладів. Така конструкція обрахування заробітної плати окремих категорій осіб не лише підкреслює соціальну нерівність у суспільстві, а і штучно перешкоджає підвищенню мінімального прожиткового рівня, оскільки зумовлює невиправдано значне зростання заробітних плат чиновників.

Список використаних джерел:

1. Заіка Ю.О. Право на соціальне житло в умовах воєнного часу. Приватне право і підприємництво. 2023. Вип. 22. С.134–140.
2. Заіка Ю.О., Скрипник В. Л. Право на житло і пряма дія норм Конституції// Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. В. Л. Скрипника. Харків : Право, 2023. С.128–143.
3. Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 1073 від 3 вересня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17#Text
4. Про прожитковий мінімум. Закон України від 15 липня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text

УДК 342.9
orcid.org/0000-0003-1504-8384

ДО ПОНЯТТЯ ОБ'ЄДНАНЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Павлюченко Юлія Миколаївна,
професор кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: Pavluchenko@donnu.edu.ua

Поряд з традиційними об'єднаннями підприємств на сучасному етапі аграрна сфера потребує створення нових форм об'єднань, спроможних здійснювати саморегулівні функції. Наразі види, організаційно-правові форми, правовий статус об'єднань у цій сфері закріплені у ГК України, Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» та деяких інших, але близькою перспективою є прийняття закону України «Про об'єднання сільськогосподарських товаровиробників» [1], яким передбачено створення об'єднань з принципово іншим правовим статусом і проєкт якого був зареєстрований у Верховній Раді України 24 жовтня 2022 р. за № 8149.

У науці досліджували правові аспекти об'єднань у сільському господарстві, зокрема питання мети і підстав створення, видів об'єднань, обмежень їх суб'єктного складу, виконання саморегулівних функцій тощо. Проте, перспективне законодавство робить актуальним питання визначення поняття об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та їх ролі в сфері сільського господарства.

Поняття сільськогосподарського товаровиробника визначено у п. 2.15^1 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (далі – Закон). Цим визначенням охоплюються юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми і фізичні особи-підприємці, діяльність яких пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції і відповідає закріпленим у визначенні вимогам, а також сімейні фермерські господарства, зареєстровані платниками єдиного податку четвертої групи. Як відомо, сімейні фермерські господарства підлягають державній реєстрації як юридичні особи або як фізичні особи – підприємці.

Чинне законодавство не містить визначення поняття об'єднання сільськогосподарських товаровиробників і здебільшого не оперує цим поняттям. Звертаючись до аналізу положень глави 12 ГК України, присвяченої об'єднанням підприємств, потрібно зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства можуть створювати об'єднання у формі асоціацій, корпорацій, консорціумів, концернів, а також інших об'єднань підприємств, передбачених законом (наприклад, сільськогосподарське кооперативне об'єднання). Відповідне право фермерських господарств закріплене у ст. 26 Закону України «Про фермерські господарства», сільськогосподарських кооперативів – у ст. 28 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Проте фізичні особи-підприємці, у тому числі сімейні фермерські господарства, зареєстровані як фізичні особи-підприємці, виходячи з положень глави 12 ГК України, не можуть бути засновниками/учасниками господарських об'єднань. Дослідниками неодноразово висловлювалися пропозиції щодо надання права фізичним особам-підприємцям брати участь в господарських об'єднаннях [2, с. 9].

Вказану пропозицію реалізовано у проєкті закону України «Про об'єднання сільськогосподарських товаровиробників», оскільки у ньому наведене визначення сільськогосподарського товаровиробника, аналогічне визначенню за Законом. У законопроєкті також не надане загальне визначення об'єднання сільськогосподарських товаровиробників, але зазначено, що до цих об'єднань належать організації виробників, асоціації організацій виробників, між галузеві організації. Законопроєкт містить визначення цих термінів і встановлює правовий статус таких об'єднань. Зокрема, всі об'єднання

створюються як юридичні особи, але вирізняються між собою суб'єктним складом, умовами визнання компетентним органом, предметом діяльності та деякими іншими аспектами. Ці об'єднання створюють трирівневу систему, в якій найнижчу позицію займає об'єднання виробників, а найвищу – міжгалузева організація. Також з аналізу положень законопроєкту можна визначити особливості правового статусу об'єднань товаровиробників, зокрема: створення в формі громадського об'єднання або об'єднання підприємств чи в іншій визначеній законом організаційно-правовій формі; охоплення суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність щодо одного виду сільськогосподарської продукції; фінансове забезпечення за рахунок членських внесків; наявність саморегулівних функцій (право регулювання діяльності своїх членів, зокрема шляхом затвердження правил (стандартів) об'єднання); можливість делегувати репрезентативним об'єднанням певних повноважень центральних органів виконавчої влади з регулювання відповідного виду господарської діяльності товаровиробників (ініціювання поширення стандартів об'єднання на діяльність товаровиробників, які не є членами об'єднання) та участь таких об'єднань у регуляторній діяльності органів влади тощо.

На притаманність певних саморегулівних функцій існуючим об'єднанням у сільському господарстві (громадським об'єднанням, бізнес-асоціаціям та ін.) вказували деякі дослідники [3], однак у чинному законодавстві відсутня пряма вказівка на такі функції, на відміну від вищезгаданого законопроєкту. Так, аналіз мети і завдань об'єднань сільськогосподарських товаровиробників, засад їх взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, контрольних повноважень щодо своїх членів, переліку додаткових прав репрезентативних об'єднань прямо підтверджують наділення цих об'єднань саморегулівними функціями щодо діяльності їх членів у певній галузі сільськогосподарського товаровиробництва, а в деяких випадках і щодо всіх суб'єктів цієї галузі.

Прийняття цього закону обумовлено Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію з ЄС, і запропонована редакція підтримана профільним міністерством. Проте головне науково-експертне управління та комітет з питань антикорупційної діяльності парламенту зробили деякі зауваження до змісту [1]. Неоднозначно цей законопроєкт сприйняли на практиці, вказуючи на загрозу ручного управління об'єднаннями у сільському господарстві та критикуючи можливість передання певних владних повноважень громадським об'єднанням, встановлення обов'язку сплати членських внесків не членами об'єднання у певних випадках тощо [4, 5].

Враховуючи євроінтеграційний характер законопроєкту, слід зазначити, що його розроблено відповідно до Регламенту (ЄС) № 1308/2013, що встановлює загальну організацію ринків сільськогосподарської продукції [6]. Одним із завдань згаданого Регламенту (ЄС) є удосконалення комунікації між державою та сільськогосподарськими товаровиробниками задля збалансування публічних і приватних інтересів, яке вбачається у співпраці саме з об'єднаннями товаровиробників одного виду сільськогосподарської продукції. Прийняття в Україні такого закону є справою часу, а тому важливим є узгодженість положень перспективного законодавства з чинними нормами. Якщо проєктом закону передбачено створення об'єднання сільськогосподарських товаровиробників як громадського об'єднання, то згідно з ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» юридичні особи та фізичні особи-підприємці разом можуть виступати членами лише громадської спілки. Участь фізичних осіб-підприємців в об'єднаннях, організаційно-правові форми яких наведено у ст. 120 ГК України, наразі неможлива. Отже, вимога створення об'єднання сільськогосподарських товаровиробників як юридичної особи, виходячи з положень чинного законодавства, істотно обмежує вибір форми об'єднання.

Також визначення реєстру цих об'єднань частиною Державного аграрного реєстру вимагає розширення функціонального призначення цього реєстру, яке закріплене у Законі. Проте одним з найважливіших є питання заінтересованості діючих об'єднань до приведення

діяльності у відповідність до вимог, а сільськогосподарських товаровиробників – до створення таких об’єднань після прийняття проєкту закону № 8149.

Отже, для досягнення мети законопроєкту, тобто закріпленні ролі об’єднань товаровиробників як саморегулівних організацій, вбачається доцільним доповнити його загальним визначенням цього терміну. При цьому пропонується визначити об’єднання сільськогосподарських товаровиробників як юридичну особу, створену згідно з вимогами закону та наділену саморегулівними функціями щодо діяльності товаровиробників конкретного виду сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Проєкт Закону України «Про об’єднання сільськогосподарських товаровиробників». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/ Bills/CardByRn?regNum=8149&conv=9.
2. Джуринський В. О. Правове становище господарських об’єднань в Україні : дис. … к.ю.н. : 12.00.04. Київ, 2009. 230 с.
3. Ломакіна І.Ю. Роль саморегулівних організацій у регулюванні сільського господарства. *Право і суспільство*. 2018. № 6. Час. 2. С. 92-97.
4. Юрченко Е. Що не так із законопроєктом про об’єднання сільськогосподарських товаровиробників. *Українська правда*. 2023. 19 жовтня. URL: https://www.epravda.com.ua/ columns/2023/10/19/705659/
5. В Україні будують «схему» ручного управління об’єднаннями сільськогосподарських товаровиробників. *Сайт AgroPolit.com.* 2023. 2 червня. URL: http://surl.li/ruyno.
6. Regulation (EU) № 1308/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing a common organisation of the markets in agricultural products. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R1308-20231208.

УДК 340.1
orcid.org/0000-0003-0089-4086

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ІЗ ЗБОРУ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО МІЛІТАРНУ ШКОДУ І ВТРАТИ

Кірін Роман Станіславович,
провідний науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», доктор юридичних наук, доцент, e-mail: kirinrs62@gmail.com

У своїй Заяві Верховна Рада України констатувала, що збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України розпочалася 20 лютого 2014 р., коли були зафіксовані перші випадки порушення збройними силами рф всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням РФ порядку перетину державного кордону України [1].

На той час парламент вже усвідомлював наявність та види матеріальної шкоди, що заподіяна Україні цим мілітарним актом, як то:

1) шкода внаслідок «націоналізації» РФ землі, державних та приватних об'єктів нерухомості, державних та приватних підприємств, портів та рекреаційних об'єктів, що знаходяться на території Автономної Республіки Крим (далі – АРК) та міста Севастополя;

2) незаконне користування корисними копалинами та континентальним шельфом, споживання води та електричної енергії на анексованій території;

3) шкода через неотримані Україною та українськими підприємствами прибутки.

З початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. військовому командуванню разом з військовими адміністраціями (далі – ВА), органами виконавчої влади (далі – ОВВ), право охоронними органами та за участю органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) було доручено: а) запроваджувати і здійснювати передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – закон про ПРВС) [2] заходи ПРВС; б) реалізовувати повноваження, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [3].

В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із ВА (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням ОВВ, Ради міністрів АРК, ОМС запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи ПРВС, у тому числі й щодо мілітарної шкоди і втрат, – проводити евакуацію матеріальних і культурних цінностей, що перебувають у державній власності, у разі виникнення загрози їх пошкодження або знищення згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ).

Проте, урядова постанова визначає, що евакуація матеріальних і культурних цінностей проводиться у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть заподіяти їм шкоду, за наявності часу на її проведення, що визначається на підставі інформації суб'єктів моніторингу, спостереження, лабораторного контролю та прогнозування надзвичайних ситуацій. При цьому, перелік, обсяг матеріальних і культурних цінностей та черговість проведення їх евакуації визначаються органами державної влади, суб'єктами господарювання, у віданні або власності яких перебувають зазначені цінності, та враховуються під час планування заходів з евакуації [4].

У період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення ВА населеного пункту (населених пунктів), виключно для здійснення заходів ПРВС може

прийняти рішення, з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної ВА протягом 24 годин, щодо обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій, яке здійснюється відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Також законом про ПРВС встановлені такі особливості у регулюванні відносин щодо відшкодування збитків, завданих під час введення воєнного стану або повернення майна, що збереглося:

1) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, в умовах ПРВС, якщо не було здійснено попереднє повне відшкодування вартості такого майна, тягне за собою наступне повне відшкодування його вартості в порядку, визначеному законом;

2) у разі стягнення такого майна (активів) в дохід держави як санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», відшкодування його вартості не здійснюється;

3) якщо майно, що було примусово відчужене у юридичних і фізичних осіб, після скасування ПРВС збереглося, колишній власник або уповноважена ним особа має право вимагати у судовому порядку повернення такого майна на умовах, визначених законом;

4) колишній власник майна, примусово відчуженого у зв'язку із запровадженням та здійсненням заходів ПРВС, може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо.

Очевидно, що у такому випадку йдеться не про пряму мілітарну шкоду, а про збитки, завдані під час введення воєнного стану, тобто опосередковано мілітарні.

Майже через місяць від початку повномасштабної збройної агресії уряд прийняв постанову, якої врегульовувалися відносини з Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ [5]. Після внесення низки змін (постанови КМУ № 505 від 29.04.2022, № 1257 від 08.11.2022, № 1256 від 01.12.2023) приписом цієї постанови центральним та місцевим ОВВ, іншим державним органам, відповідальним за визначення шкоди та збитків за напрямами, передбаченими Порядком, було доручено забезпечити збір та збереження відповідної інформації.

Крім того, місцевим державним адміністраціям (на період воєнного стану – ВА), виконавчим комітетам сільських, селищних та міських рад було надано право проводити аналітичну і стандартизовану оцінку шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії рф.

Аналіз повноважень вказаних ОДВ та ОМС із збору, збереження та передачі інформації про мілітарну шкоду і втрати, дозволив систематизувати їх наступним чином:

1) подання заяв до Реєстру збитків, завданих агресією рф проти України про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих починаючи з 24 лютого 2022 р. або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти України згідно підкатегорій В1-В7;

2) складання актів оцінки збитків – документів, що є результатом стандартизованої оцінки і містить висновки про вартість майна та (або) розмір збитків, підтверджує виконані процедури з оцінки;

3) збір вихідних даних – документів, в яких містяться характеристики майна, що підлягає оцінці, у тому числі ті, що містяться в державних реєстрах або реєстрах ОМС, та документів, які складені відповідними комісіями під час огляду об'єкта збитків, які ґрунтуються на судженнях (свідченнях) членів комісій;

4) проведення аналітичної та стандартизованої оцінки шкоди та збитків;

5) замовлення незалежної оцінки збитків;

6) звернення до державних органів, ОМС, підприємств, установ, організацій усіхн форм власності, постраждалих про надання відсутніх вихідних даних та іформації, необхідних для проведення стандартизованої оцінки збитків.

Список використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії російської федерації та подолання її наслідків» : Постанова Верховної Ради України від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII. Офіційний вісник України. 2015. № 34, ст. 1003.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 (затверджено Законом України № 2102-IX від 24.02.2022 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text

5. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації : постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. № 951). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text

УДК 340.1
orcid.org/0000-0003-3226-6981

МІСЦЕ ПРАВОВОГО МОДУСУ У «МАТЕМАТИЦІ ПРАВА»

Васильєв Сергій Володимирович,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: sv.vasiliev2015@gmail.com

Правова система у своєму загальному розумінні складається із певних макрорівнів, які умовно можна найменувати: *математика права* (загальні поняття, формули та конструкції), *філософія права* (сукупність методологічних підходів до можливих варіантів розвитку правової системи) та *політика права* (конкретний цілеспрямований напрямок розвитку конкретної правової системи в конкретних умовах) [1, с. 54].

Складовою«математики права» слід вважати правові явища, серед яких викликає науковий інтерес незаслужено призабутий «правовий модус».

Ознайомлення з науковою юридичною літературою свідчить, що ні в загальній теорії права, ні в галузевих правових науках питання про роль та практичну регулятивну значущість правових модусів не були предметом спеціального дослідження.

У наукових публікаціях згадуються «модус фізичної особа публічного права» (М. Стефанчук), «модус буття людини/злочинця» (І. Кріцак, Ю. Орлов та ін.), «модус державного управління» (В. Шаповал), «модус доступності правосуддя» (В. Комаров), «модус правової свідомості» (Є. Дергачов), «модус виконання зобов'язань» (С. Сарбаш), що свідчить про різноманітність та неоднозначність розуміння сутності та характерних рис зазначеного явища серед науковців.

Слово «модус» походить від латинського «*modus*»- міра, спосіб, образ. Поняття модус широко застосовується у філософії для позначення властивості предмета, властивого йому лише в деяких станах, на відміну від атрибуту.

Б.Спіноза визначив модус як стан субстанції, «те, що існує в іншому і представляється через це інше»; у модусах виражається нескінченна множинність речей та їх минущі якості, в яких знаходить свій прояв єдина, вічна та нескінченна матеріальна субстанція [2, с.124].

У правовій науці термін «модус» бере свій початок з римського права, в якому слово «*modus*» вживалося для характеристики додаткових обов'язків, що приймала на себе особа, яка є набувачем майнових прав за якоюсь угодою.

У юридичній літературі кінця XIX століття, правовий модус став визначатисяяк сукупність норм об'єктивного права, щозакріплюють права та обов'язки суб'єктів, які належать до визначених соціальних груп і відмеловані за певними критеріями (В. А. Патюлін). Тобто розуміння «правового модусу» зводиться до конкретизації загального поняття правового статусу суб'єктів права даного виду(наприклад, громадян), конструювання на основі правовогостатусу правового модусу визначеної категорії цього виду суб'єктівправа із визначеними (відповідними) ознаками.

Н. Якимчук зазначає, що правова категорія «правовий модус»одержує дедалі більше визнання і являє собою конкретизацію правового статусу, його елементів як таких, що реалізуються лишена певних стадіях відповідних процесів або в окремих сферах суспільних відносин. І оскільки правовий статус є правовою конструкцією, сформованою безпосередньо для моделювання правових можливостей та правових зв'язків абстрактного суб'єкта права, ця категорія не застосовується щодо об'єкта права, стосовно якого в праві формується правовий режим [3, с. 16].

У свою чергу Р. О. Стефанчук визначає правовий модус яксукупність прав, якими наділені лише окремі фізичні особиунаслідок здійснення ними певної поведінки, наділення певним спеціальним правовим статусом [4, с. 120].

Можна виділити два підходидо трактування правового модусу. Згідно з першим, він ототожнюєтьсязі спеціальним правовим статусом.

Другий підхід близький до філософського трактування та означає відому міру (модифікацію) конкретизації спеціального правового статусу і використовується для характеристики статусу суб'єкта на певному етапі процесу (процедури).

Обсяг спеціального статусу є базовим для формування категорії правового модусу як конкретизованої, соціально спеціалізованої і часто нетривалої в часі структури, оскільки в кожному правовому модусі проявляється лише певна частина спеціального правового статусу суб'єкта:

1) у відповідному процесі, що характеризується динамікою розкриття елементів спеціального правового статусу залежно від стадій цього процесу (*modus operandi* – спосіб дії);

2) у відповідній сфері суспільних відносин, в яких може бути розкрито лише окрему сторону спеціального правового статусу, статичний аспект, що не залежить від стадій процесу (*modus vivendi* – спосіб життя) [5, с. 80].

Так, наприклад, *modus operandi* порівнюють зритуалом, певною послідовністюдій, які часто мають значеннясаме для конкретного суб'єкта і можуть бути безглуздими та невиправданими для інших (навколишніх) осіб. Ці дії призводять до задоволення потреб особи, що говорить про глибокий зв'язок *modus operandi* з особистісними орієнтирами, психічним та фізичним станом, рівнем інтелекту та іншими індивідуальними ознаками, що характеризують особу як цілісну особистість (Боднарук О., Дубно Т. В., Задорожна Я. В. та ін.).

Деякі автори наполягають на використанні «нормативно-правових модусів», зазначаючи, що формальними носіями правових цінностей виступають саме нормативні правові акти, що віддзеркалюють позицію законодавця у відповідному модальному вимірі щодо цілісного правового простору відповідної держави, тому будь-яка модальність у системі суспільних відносин пов'язана з категорією необхідності і може виражатисяу таких модусах як «дозволено», «обов'язково», «заборонено».

При цьому правовиймодус дозволу – це забезпечена можливість безперешкодного вибору тієї чи іншої правової поведінки з власної воліб, модуси вимоги зазвичай притаманні системі державного управління, а модус заборони визначає межі правової свободи, яка не може бути безмежною у системі суспільних відносин (Чернобель Г. Т.).

Невипадково представники деонтичної логіки (Дж. Ст. Мілл, Георг Хенрік фон Вріґт) вважають, що модуси системно визначають нормативний зміст правових відносин, форми та способи їх становлення, розвитку, вдосконалення; нормативно-правові модуси становлять деонтичне ядро чинної системи законодавства, і у своїй тривимірній регулятивній іпостасі визначають формулу правової поведінки членів суспільства у тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Ряд науковців критично висловлюються щодо необхідності та доцільності використання у правових дослідженнях «правових модусів», обґрунтовуючи свою позицію тим, що це є додатковим терміном вже визначеної частини правової реальності, а саме «правового статусу», «правового стану», «правового режиму» (Курська К., Хамходера О.).

На наш погляд, «правовому модусу» притаманне власний зміст, що характеризує особливості одного і того же правового статусу у різних умовах діяльності.

Так, правовий модус є сукупністю правових норм, що характеризується певними особливостями:

1) він може встановлюватися (визначатися) окремим категоріям суб'єктів, що відмежовані певними критеріями;

2) він безпосередньо визначає та конкретизує специфіку прав і обов'язків суб'єктів, встановлюючи можливість обмеження їх прав і свобод, а також включаючи елемент їхньої відповідальності;

3) він може бути конкретизований спеціальним правовим режимом та територією.

Отже, використання у юридичній науці категорії «правовий модус» не утворює будь-яких «нормативно-правові вузлів», що деформують систему правовідносин, а лише сприяє розвитку понятійного апарату науки та насиченню всієї правової науки у цілому.

Список використаних джерел:

1. Стефанчук Р. Шляхи реформування цивільного законодавства: погляд на Захід та Схід. Право України. 2009. № 8. С. 53-61.

2. Спіноза Б. Етика: філософський трактат. Київ: Видавничий союз «Андронум», 2020. 210 с.

3. Якимчук Н. Поняття «правовий статус», «правове положення», «правовий модус» та «правовий режим»: теоретико-правовий аналіз. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. С. 16.

4. Стефанчук Р. О. Цивільна правоздатність та дієздатність як необхідні передумови здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб. Університетські наукові записки. 2006. № 3-4. С.120.

5. Стефанчук М. О. Поняття правосуб'єктності фізичної особи як цивільно-правової категорії. Механізм цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин в умовах євроінтеграції. Монографія. За ред. М. К. Галянтича та Ю. О. Заіки. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. 340 с.

УДК 34
orcid.org/0000-0001-9407-2838

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Коба Марія Миколаївна
доктор філософії в галузі права, доцент,
старший викладач кафедри правового забезпечення діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
e-mail: koba08011988@gmail.com
Омельченко Мирослав Ігоревич
курсант 2-го року навчання, факультету забезпечення діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України

Національна та державна безпека одні з найважливіших концепцій міжнародних відносин і політології. Національна безпека – це стан здатності нації захищатися від загроз її суверенітету, територіальній цілісності та добробуту. Державна безпека – це здатність держави захищати свій уряд, установи та населення від загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Взаємозв'язок між національною та державною безпекою складний і багатогранний. З одного боку, національна безпека залежить від безпеки держави. Держава, яка не в змозі захистити себе від внутрішніх викликів, навряд чи зможе захистити себе від зовнішніх небезпек. І навпаки, державна безпека залежить від національної безпеки. Держава, яка постійно знаходиться під прицілом ворогів, має менші шанси підтримувати внутрішній порядок і стабільність на своїй території.

Не існує єдиного, загальноприйнятого визначення ні національної, ні державної безпеки. Однак більшість науковців вважають, що обидві концепції є багатовимірними та охоплюють політичну, економічну, військову, соціальну та екологічну безпеку.

Як зазначає В.Г. Пилипчук, і з цим доцільно погодитися, дослідження теорії забезпечення державної безпеки та відповідного понятійного апарату – дуже важливий напрям наукової діяльності з погляду становлення і подальшого розвитку загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки в цілому та державної безпеки зокрема [3, 69].

Цікаво, що поняття «національна безпека» вперше на державному рівні було вжито в 1904 р. в посланні тодішнього президента США Теодора Рузвельта конгресу США, в якому він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки. Відтоді національна безпека стала об'єктом досліджень у сфері спочатку політичної науки, а згодом, коли цей термін із політичного вжитку перейшов у правову площину, – і юридичної науки [4, 28].

У «Політичній енциклопедії» наведена така дефініція поняття національної безпеки: це «здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільного життя й виступати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин» [8, 562].

Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII значно лаконічніше сформулював це поняття без переліку національних інтересів: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [7, 104].

Відсутність визначення поняття «національна безпека» у поточному законодавстві пояснюється тим, що, з урахуванням складності, багатоаспектності та динамічності цього поняття, необхідне постійне оновлення та вдосконалення законодавчої бази. Однак невизначення цього поняття в нормативно-правовій базі дає змогу адаптувати підхід

відповідно до обставин, що змінюються, по-різному оперувати цією категорією в реально створених умовах [1, 31].

Загальним для доктринального визначення поняття «державна безпека» є те, що вона є компонентом (видом) категорії «національна безпека» та співвідноситься з нею як окреме і загальне [6, 105].

Співвідношення національної та державної безпеки як родове до видового аналізується в роботі І. Коржа, який наголошує, що державна безпека, суспільна безпека і безпека особистості у своїй сукупності і системності складають безпеку держави, тобто національну безпеку [3, 72].

Державна безпека – це захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, тери-торіальної цілісності України, її економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу, державної таємниці, право-порядку, державного кордону, життєво важливої інфраструктури та населення» [5, с. 327].

Забезпечення національної безпеки є кінцевою метою, а забезпечення державної безпеки є лише одним із завдань, яке необхідно реалізувати, щоб досягти поставленої мети. До того ж, найменші одиниці державно-владних інститутів представлені суб'єктами владних повноважень, тобто конкретними особами як представниками того ж суспільства. Без органів влади держава не спроможна реалізувати будь-які завдання, зокрема забезпечення безпеки. Таким чином, держава не може стояти вище суспільства, адже саме суспільство є основою її функціонування та одним із суб'єктів політики зокрема. На основі цього представляється доцільним співвідношення держави й суспільства розглянути суміжно зі співвідношенням державної та національної безпеки і зазначити, що співвідношення державної та національної безпеки як системи і її елементу є неможливим, натомість обґрунтованим є їх сприйняття як завдання й мети [2, 24].

Нині з'явилася тенденція відходу від концепції «державна» чи «національна» безпека до концепції глобального рівня вирішення проблем усього людства. І це правильний і необхідних шлях, оскільки лише завдяки колективному розуму, колективним зусиллям, використовуючи цивілізовані надбання, можна убезпечити людство від глобальних потрясінь і катастроф, що може бути неминучим і невідворотнім у разі нехтування загальнолюдськими цінностями та недооцінки ймовірних загроз [3, 74].

Отже, теоретико-правові аспекти співвідношення національної та державної безпеки лише наголошують на складній взаємозалежності цих двох фундаментальних понять. У правовому контексті національна та державна безпека часто використовуються як синоніми. Однак між цими двома поняттями є деякі важливі відмінності. Національна безпека зазвичай розуміється як більш широке поняття, яке охоплює безпеку всіх аспектів нації, включно з її людьми, територією та інституціями. З іншого боку, державна безпека більш вузько зосереджена на безпеці державного апарату.

Список використаних джерел:

1. Гурковський М. П., Сидор М. Я. Поняття національної безпеки як адміністративно-правової категорії. Соц.-прав. студії, 2021. URL: СПС_2(12)_online.indd (lvduvs.edu.ua) (дата звернення: 15.02.2024).

2. Драч Д. Л., Стаднік І. В. Співвідношення національної і державної безпеки: теоретико-правовий аспект. С. 22–26.

3. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. Правова інформатика. 2012. № 4 (36). С. 69–75.

4. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України. Харків, 2007. 43 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор». 2019. 1384 с.

6. Павленко В. П. Щодо визначення поняття «безпека держави»: проблеми теорії та практики у сучасних умовах України. Нове українське право. 2022. № 3. С. 103–110. URL: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.15 (дата звернення: 15.02.2024).

7. Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В., Лисецький Ю. М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. С. 102–107. URL: https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.3/17 (дата звернення: 15.12.2024).

8. Політична еницклопедія / ред.: Ю. Леванець, Ю. Шаповал. К. : Парлам. вид-во, 2011. 808 с.

УДК 340.12
orcid.org/0000-0002-0086-5050
orcid.org/0000-0002-6065-9793

АКСІОЛОГІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Ковач Олена Валеріївна
доцент кафедри права та європейської інтеграції
Державного біотехнологічного університету,
кандидат юридичних наук, e-mail: e_legist@ukr.net
Ковач Денис Леонідович
доцент кафедри права та європейської інтеграції
Державного біотехнологічного університету,
кандидат юридичних наук, e-mail: dkovach@ukr.net

У сучасному правовому просторі на міжнародному, національному, міжгалузевому рівнях існує велика кількість правових приписів, дія яких направлена на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина як у мирний час, так і в умовах збройних конфліктів. Писана історія розвитку людської цивілізації, сягає більше 3000 років із яких мирними були тільки – 270 років. Загарбницькі війни та збройні конфлікти були першими формами взаємодії держав між собою. Методи і способи ведення війн (військових конфліктів) постійно змінювались. За таких умов у світі виникає об'єктивна необхідність захисту людини, здоров'я, честі і гідності від свавілля з боку органів державної влади, та забезпечення основоположних прав і свобод людини.

Загальна декларація прав людини, як фундаментальна основа захисту прав людини, ратифікована більшістю країн світу починається такими словами: «Визнання гідності, яка властива всім членам людської родини, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру..». Це свідчить про аксіологічний підхід захисту прав людини, що з одного боку обумовлений природою, а з іншого – змістом самого права. Аксіологія прав людини в контексті збройних конфліктів має розглядатись, як складний, комплексний процес, що має різноманітні форми прояву. Правова доктрина не тільки передбачає, встановлює, захищає певні цінності, а й систематизує і впорядковує їх за допомогою права. Законодавець виражає свою аксіологічну позицію щодо захисту прав людини через закріплення приписів, ідей, принципів, окремих нормативних категорій, що спрямовані на захист прав і свобод людини. Основою правових цінностей є вольові феномени, суспільні відносини, людські вчинки, матеріальні блага, рівність справедливість тощо. Все перелічене вище виступає основою права та правового порядку і оберігається (закріплюється) нормами права. Ціннісні орієнтири, що сфокусовані навколо прав людини мають розглядатись як необхідні складові реалізації основної мети, а саме – через право гарантувати всебічний розвиток людської особистості.

Проблемні питання захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, потребують постійного перегляду, системного дослідження й розробки сучасних, дієвих механізмів правового регулювання для їх захисту, як на міжнародному, так й на національному рівнях.

Аналітичні дані моніторингових місій вказають на масові порушення прав людини під час збройних конфліктів, що потребують, першочергового, обов'язкового захисту, а саме: право на життя, захист від катувань та нелюдського поводження, право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до сімейного та особистого життя, право на справедливий судовий розгляд, право власності, право на освіту, право внутрішньо переміщених осіб, права жінок, дітей та соціально вразливих груп населення, право на гідний рівень життя та протидію всім проявам дискримінації, право на гуманітарну допомогу.

Як слушно зазначає М. Гнатовський, в умовах збройних конфліктів, населення потребує особливого захисту у двох аспектах: необхідність захисту від того, щоб стати

об’єктом збройного нападу й захист від потраплянь під владу супротивника. Світовий досвід дотримання прав людини в умовах збройних конфліктів є доволі проблематичним й ставить велику кількість викликів щодо його забезпечення та реалізації. На думку Р. Джексона проблема військових конфліктів має багатовікову історію, і це вказує на те, що викорінити таке явище як війна, не представляється можливим, проте, єдиним можливим варіантом є максимальне забезпечення і захист осіб, їх прав та основоположних свобод в умовах збройних конфліктів.

В зазначеному контексті аксіологічний підхід щодо захисту прав людини в умовах збройних конфліктів є важливою ідеологічною основою, похідним чинником й завданням для будь-якої держави світу задля створення ефективної моделі державної політики, спрямованої на застосування оптимальних засобів правового регулювання суспільних відносин, з урахуванням нагальних викликів та потреб сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 2018. 208 с.

2. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Науковий юридичний журнал «Актуальні питання юридичної науки». 2022. № 17/22. С. 101-107.

3. Бандура О.О. Аксіологія права як складова філософії права. Філософські та методологічні проблеми права. 2015. №1-2 (9-10). С. 45-55.

УДК 342.9
orcid.org/0000-0003-4897-9636
orcid.org/0000-0003-3033-1911

THE MECHANISM OF THE ANTI-CORRUPTION WHISTLEBLOWING INSTITUTION AS A COMPONENT OF THE ADMINISTRATIVE-LEGAL STRATEGY TO COMBAT CORRUPTION

Oleksandr Kukhar,
Associate Professor of the Department of Law and European Integration
State Biotechnological University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
Sofiia Minenko,
Associate Professor of the Department of Law and European Integration
State Biotechnological University,
PhD in Management, Associate Professor, e-mail: minenko.sofi@btu.kharkov.ua

Starting from January 1, 2020, amendments were made to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" [1], which included the introduction of a fundamentally new institution called "corruption whistleblowers." This sparked prolonged discussions among politicians and legal experts regarding the feasibility of its operation.

Overall, the development of scientific thought on "whistleblowing" as an objective phenomenon, involving the secret reporting of certain actions by someone (not necessarily unlawful), directly depends on the evolution of society, religious and mental concepts, political and legislative thought. Historical sources indicate that "whistleblowing" was widespread even during the times of Ivan Mazepa when the Cossack leadership actively used them against their opponents, including Peter the Great. Later, this phenomenon gained popularity during the Soviet era, especially with the spread of "false denunciations." After Ukraine gained independence, such a practice became a sign of "bad manners". Intelligent and sophisticated individuals began to avoid meddling in others' affairs, including unlawful ones, displaying an indifference bordering on tolerance. However, this passivity led to the suppression of public opinion, which, as known, together with the media, is a powerful tool in combating socially dangerous or undesirable phenomena.

This position likely served as a starting point for the incorporation of the corruption whistleblowers institution into the legal field, particularly through the establishment of specific provisions in the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption".

The implementation of the provisions of the aforementioned Law is entrusted to two specialized state structures: the National Agency for Prevention of Corruption and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. The administrative-legal status of a whistleblower is considered through the prism of a natural person who, having conviction about the credibility of the information obtained by them, reported possible (taking into account the presumption of innocence) corruption offenses or actions/inactions related to corruption committed by another person if such information was obtained during public, labor, scientific, professional, economic, official activities, or in the process of education [1]

Prior to the amendments to anti-corruption legislation, any individual had the right to submit relevant information to law enforcement authorities regarding a corruption offense, retaining their status as a witness and expecting appropriate security measures to be taken. However, as of today, analysis of current regulatory acts and scholarly sources indicates that a corruption whistleblower now has the status of a complainant and enjoys all of its criminal procedural rights. By reporting unlawful (corrupt) actions of a person, the complainant automatically assumes the obligation to participate in the case until its completion.

The law provides for the possibility of receiving a reward of up to 10% of the value of the subject of a corruption offense after a verdict is reached, but with the limitation that such payment does

not exceed 3,000 minimum wages. However, it is the court that determines the amount of compensation for the corruption whistleblower. As evident advantages of such innovations, the right to self-representation in court by the whistleblower or through a representative (lawyer) can be noted.

The European community pays special attention to the protection of whistleblowers. By the end of 2019, the European Council adopted new rules for the protection of whistleblowers who report various abuses in various areas of social activity, such as healthcare, nuclear safety, financial services, consumer rights protection, public procurement, and so on. Key provisions of these new rules have been reflected in Ukrainian legislation, and currently, in public authorities with a staff of over 50 people, separate channels are being created through which whistleblowers can transmit relevant information.

After analyzing scientific research and reviewing the legal framework that defines the procedure for submitting and processing reports from corruption whistleblowers, we decided to approach the executive authorities to seek consultation and answers to relevant questions. During this investigation, it was found that the most common types of reports are anonymous. However, such reports are considered only if they contain specific subjects and factual data that can be confirmed or refuted. Regarding the timelines for processing such reports, they are set at 15 days, with the possibility of extension up to 30 days if necessary. In the event of information confirmation, the manager takes appropriate measures to eliminate the consequences and further prevent corruption. If such manifestations indicate administrative or criminal offenses, the authorized person must immediately notify law enforcement agencies.

During our communication with government officials, we learned that currently, the number of reports from corruption whistleblowers is very low. This is primarily explained by the risks associated with being a whistleblower. The psychological aspect of this issue is reinforced by the instinct of self-preservation. People feel afraid that information about their report against a specific corrupt individual may be directly conveyed to them, and in turn, they may take measures of influence such as physical and moral pressure on the whistleblower, bribing individuals handling the case, and so forth, to "silence" the whistleblower.

Therefore, at the national level, several types of guarantees for the protection of whistleblowers are provided, which can be diverse:

- Anonymity and non-disclosure of information about the whistleblower’s identity (according to Article 53 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" and the right to disclose information about the whistleblower’s identity only with their own consent).
- Protection of residence, health, life, and property.
- Protection of labor rights, including prevention of oppression such as dismissal or forced resignation, discrimination, reduction of wages or deterioration of working conditions, and others.
- Protection in administrative and civil cases, including the right to involve the National Agency for Prevention of Corruption as a third party without independent claims from the plaintiff [2]

Creating a sense of protection and intolerance towards corruption can contribute to increasing public activism in combating this phenomenon.

In the context of the administrative-legal strategy to counter corruption, the institution of corruption whistleblowers is an important component aimed at ensuring transparency, openness, and accountability in the fight against corruption. The mechanism of this institution involves engaging the public and experts in identifying and reporting corrupt violations, thereby promoting broad public involvement in monitoring governmental structures.

In this context, it is essential to establish an appropriate legislative and institutional framework to protect whistleblowers, ensure their safety, and incentivize the disclosure of corrupt violations. Such a mechanism can significantly enhance the effectiveness of anti-corruption efforts and contribute to the establishment of clean and transparent governance.

The mentioned institution is a crucial step towards creating a just, transparent, and accountable society, as it actively involves the public in identifying and stopping corrupt practices. However, the successful operation of this mechanism requires continuous attention to legislative

and institutional support, as well as ongoing improvement of procedures and measures to protect whistleblowers.

Список використаних джерел:

1. Zakon Ukrayiny «Pro zapobihannya koruptsiyi» vid 14.10.2014 № 1700-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

2. Zakon Ukrayiny «Pro Natsionalne antykoruptsiyne biuro Ukrayiny» vid 14.10.2014 № 1698-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

3. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya vid 07.12.1984. Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR. 1984. dodatok do № 51. St. 1123.

4. Deyaki pytannya diyalnosti Natsionalnoho ahentstva z pytan zapobihannya koruptsiyi. Rozporiadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 29.10.2020 № 1363-r URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2020-r#Text

5. Zahiney Z. Vykrivachi koruptsiyi: quid prodest? Naukovyy chasopys Natsionalnoyi akademiyi prokuratury Ukrayiny. 2016. № 2. Ch. 1. S. 125–136

УДК 340.5:
orcid.org/0000-0002-6022-6680

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВБИВСТВО ЗА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ ТА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

Осташова Валерія Олександрівна,
доцент кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: valeriia.ostashova@pdau.edu.ua
Довга Вікторія Сергіївна,
здобувачка вищої освіти спеціальності 081 Право першого (бакалаврського) рівня
Полтавського державного аграрного університету
e-mail: viktoriia.dovha@st.pdau.edu.ua

З часів зародження державності право стає невід'ємною частиною суспільного життя, що покликане регулювати відносини між людьми. Спочатку воно існувало в формі звичаїв і традицій, не маючи писаної форми. Але згодом почали з'являтися перші письмові правові джерела. Одним з найдавніших писаних зводів законів періоду Середньовіччя в державі франків була «Салічна правда», якій можна знайти аналог Давньоруської держави – «Руська правда». Порівняння норм зазначених двох збірників звичаєвого права дає можливість краще зрозуміти сутність тогочасних держав, статус різних прошарків їх населення, знайти спільне та відмінне у розвитку правових норм європейських країн.

«Салічна правда» – це збірник звичаєвого права західних салічних франків. Первинний текст «Правди», написаний, ймовірно, за наказом Хлодвіга до нас не дійшов, але зберігся в численних списках VIII-IX ст. [6, с. 91]. Вона віддзеркалювала переважно той стан первіснообщинних відносин, від яких почали віддалятися франки. «Салічна правда» характеризується відсутністю абстрактних і загальних понять правопорушень і відповідних покарань. Тобто можна сказати, що вона мала казуїстичний характер [1, с. 158-159].

На думку Л. М. Маймескулова, «Салічна правда», як більшість інших варварських правд, була насамперед зводом кримінальних покарань. Покарання за варварським правом мало дві цілі: спокутувати провину злочинця задля того, щоб задовольнити родичів потерпілого і запобігти нескінченої кровної помсти або саморозправи, та щоб оберігати дотримання «королівського миру» (встановленого і визнаного владою суспільного порядку) [6, с. 92].

Кодифікований юридичний збірник «Руська правда» є найвідомішою і найдавнішою пам'яткою давньоруського права. Оригінал «Руської правди», як і «Салічної правди», до наших часів не зберігся. Вона дійшла до нас у 106 списках (в різних джерелах це число може різнитися). Списки мають назви або за місцем їх знаходження, або ж за прізвищем осіб, які їх знаходили. Ці списки поділяють на три редакції – коротку, розширену та скорочену з розширеної [2, с. 69].

Життя людини та її особиста безпека в давньоруському праві відігравали не останню роль, тому цінувалися законом. Окрім цього, «Руська правда» розрізняла суб'єктивну сторону злочину проти життя, умисел та необережність. Якщо вбивство буде під час сварки або пиру, то вбивця платить виру разом із верв'ю, або самостійно [4, с. 15]. Якщо ж вбивство відбувалось навмисно, наприклад «В розбої», то згідно статті 7 за вбивцю в розбої люди не платили «вири», вбивцю разом з сім'єю виставляли на «Потік і розграбування». Також не могла бути здійснена мирова з родичами, яка існувала ще довго після введення кримінальних покарань, оскільки це покарання замінювало кровну помсту й знищувало політичне існування вигнанця [4, с. 12]. Умисного вбивцю називали розбійником, неумисного – головником або убійником. Деякі види вбивств, наприклад, умисне тілесне ушкодження із смертельним наслідком, вбивство чоловіком дружини за подружню зраду каралися менш

суворо. Були й окремі види вбивств, які були безкарними: вбивство нічного злодія, вбивство внаслідок провокації тощо [2, с. 77-78].

Певний час в «Руській правді» діяв закон помсти за вбитого, але після Ярослава його наслідники відмінили кровну помсту та встановили за вбивство кунами відкупатися. Розмір грошового відшкодування доволі відрізнявся, наприклад статті 18 та 21 «Руської Правди» визначають відповідальність сплатити штраф 80 гривен за навмисне вбивство княжого під'їзного, огнищанина, старшого конюха при табуні, тобто всіх наближених до князя осіб. Що ж стосувалося вбивства в розбої, то згідно статті 3 Розширеної редакції «Руської правди»: «Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити верву 80 гривень тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолюдин, то 40 гривень» [7]. За вбивство княжого сільського старости і старости польового, ремісника та годувальниці у статті 22 передбачався штраф 12 гривен, а за вбивство княжого рядовича – 5 гривен.

Чималі штрафи встановлювались і за посягання на життя залежних від князя людей, смердів, холопів [3, с. 215]. Також слід зауважити, що 1 гривня тоді цінилася дуже високо: за 1 гривню можна було купити 20 баранів, або ж одного робочого вола.

На відміну від «Руської правди», головним видом покарань «Салічної правди», який застосовувався до вільних людей, був штраф. Розмір штрафу встановлювався залежно від соціального і правового становища злочинця і потерпілого, а також статі, віку потерпілого [1, с. 161]. Головною метою штрафів було недопущення кровної помсти і самосуду. Окрім цього, в «Салічній правді» були виокремлені обставини, що обтяжують покарання. Ними вважали вбивство людини групою осіб, вбивство під час військового походу, приховування слідів злочину та інші [1, с.162]. Кровної помсти та страти, як такої не існувало, її замінювали матеріальним відшкодуванням. Вільний франк за вбивство сплачував штраф родичам загиблого, який називали «вергельд». Розмір відшкодування встановлювався в залежності від соціального і правового становища злочинця і жертви, а також від статі і віку жертви. Наприклад, вергельд за вбивство вільного франка сплачувався у розмірі 200 солідів, за вбивство королівського дружинника становив 600 солідів, а за вбивство напіввільного літа – 100 солідів [5, с.184]. Це була дуже велика сума, адже вартість бика у франків в ті часи становила близько 2 солідів. Убивство раба ж могло розцінюватися як майновий збиток: вергельд не сплачувався, а відшкодовувалась лише вартість раба його господареві. Також були й інші нюанси, наприклад штраф за вбивство вагітної жінки був вищим за вбивство жінки похилого віку, оскільки враховувалась працездатність постраждалого.

Підсумовуючи викладене вище зазначимо, що «Салічна правда» і «Руська правда» мають дуже багато спільного в своїх нормах стосовно вбивств. Вони мали схожі покарання та класифікацію злочинів. Тяжкість покарання в обох Правдах залежала від соціального статусу злочинця та жертви. «Салічна правда» і «Руська правда» були одними з перших писаних правових джерел і заклали фундамент для розвитку права в своїх державах і в Європі загалом.

Список використаних джерел:

1. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ: Юрінком Інтер 2018. 448 с.

2. Іванов В. М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 780 с.

3. Донченко О. І. Кримінально-правовий захист місцевих органів управління за Руською Правдою. *Правова держава*. 2016. С.212-218.

4. Паньонко І., Коваль В. Сутність та система покарань у Київській Русі за «Руською Правдою». *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* 2017. Вип. 876, Номер 1. С.10-17

5. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. Том І: Навч. посіб. для юр. вищих нач. закладів і фак.: У 2 т. За ред. члена кореспондента Академії правових наук України В. Д. Гончаренка. К.: Ін Юре. 1998. 504 с.

6. Полатайко І. В. Формування правової ідеології романо-германської правової сім'ї в Античну добу та у період Середньовіччя. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2017. № 3. с.88-96.

7. Правда руська [Переклад за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. К.: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137-144.]. URL: http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm (дата звернення: 21.03.2024).

УДК 340.111(477):364-322(043.2)
orcid.org/ 0000-0002-5514-3549

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВОЛОНТЕР» У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Сіньова Людмила Миколаївна,
доцентка кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університетімені Тараса Шевченка
кандидат юридичних наук, доцентка,
e-mail: Sinyova@ukr.net

Світове співтовариство визнає волонтерський рух способом збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання шляхом усвідомлення людського потенціалу [1, с. 3]. Волонтер – людина, яка «добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги особам з інвалідністю, хворим особам та соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером» [2, с. 12].

Волонтери (добровольці) – це люди, які свій вільний час витрачають на благо суспільства. У Всесвітній декларації Добровольців сказано, що вони мають право присвячувати свій талант, час, енергію індивідуальним і колективним акціям, не очікуючи винагороди [3].

Слово волонтер походить від французького volontaire, яке в свою чергу походить від латинського voluntarius, і в дослівному перекладі означає доброволець, бажаючий. У XVII-XIX століттях волонтерами називалися люди, які добровільно йшли на військову службу [4, с. 10]. В Словнику української мови визначено, що волонтер, а, чол., заст. той, хто став на військову службу за власним бажанням; доброволець. Всупереч забороні короля по всій Франції формувались загони волонтерів, які поспішали на захист Парижа [5].

В Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [6] від 13.12.2022 року № 2834-IX зазначено, що волонтер сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності (далі – волонтер) – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги за напрямом утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» [7] від 19.04.2011року № 3236-VI волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги.

Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Неповнолітні особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника.

Неповнолітні особи не можуть надавати волонтерську допомогу за напрямами, визначеними абзацами восьмим, десятим, тринадцятим – п'ятнадцятим частини третьої статті 1 даного Закону, а також у медичних закладах.

Іноземці та особи без громадянства здійснюють волонтерську діяльність через організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, інформація про які розміщена на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності.

Волонтери надають волонтерську допомогу на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів, на підставі договору про провадження волонтерської діяльності, укладеного з такою організацією чи установою, або без такого договору. Волонтери можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально, при цьому вони

зобов'язані повідомляти отримувачів волонтерської допомоги про те, що вони не співпрацюють з організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів. Волонтери не можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально за напрямами, визначеними абзацами сьомим і восьмим частини третьої ст. 1 зазначеного Закону.

Волонтер може отримати посвідчення волонтера, здійснюючи волонтерську діяльність в організаціях та установах, що залучають до своєї діяльності волонтерів.

Варто наголосити, що волонтер має право на: належні умови здійснення волонтерської діяльності, зокрема, отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням; зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу; відшкодування витрат, пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності, передбачених ст. 11 зазначеного Закону; інші права, передбачені договором про провадження волонтерської діяльності та законодавством.

Також волонтер зобов'язаний: сумлінно та своєчасно виконувати обов'язки, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності; у випадках, визначених законодавством, проходити медичний огляд та надавати довідку про стан здоров'я; у разі необхідності проходити подальшу підготовку (перепідготовку); не допускати дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи, на базі якої провадиться волонтерська діяльність; дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом; у разі укладення договору про провадження волонтерської діяльності та одностороннього розірвання договору з ініціативи волонтера відшкодовувати прямі збитки, завдані ним, якщо це передбачено договором; відшкодовувати майнову шкоду, заподіяну внаслідок здійснення ним волонтерської діяльності, відповідно до закону.

Таким чином, волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер.

Як фізична особа, волонтер добровільно здійснює саме – шляхом надання волонтерської допомоги. Зміст такої допомоги зумовлений правами та обов'язками волонтерів, які, у відповідності до закону, – соціально зорієнтовані [8, с. 93]. Волонтерська діяльність особливо під час війни є суттєвою допомогою як державі так і суспільству, які не шкодують ні свого часу, ні свого здоров'я. Волонтери завжди приходять на допомогу у будь-який час і пору року. Волонтери є творцями історії та нашої майбутньої перемоги.

Список використаних джерел:

1. Горєлов Д. М., Корнієвський О. А., Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. К.: НІСД, 2015. 36 с.
2. Звєрєва І., Лактіонова Г. Волонтерство в соціально-педагогічній діяльності. Київ: Науковий світ, 2001. 129 с.
3. «Волонтер – це промінчик сонця, це не робота, не хоббі, не захоплення – поклик» URL: http://www.library.tnpu.edu.ua/index.php/en/virtual-exhibitions/1585-volonter (дата звернення 10.02.2024)
4. Новий статус – нові можливості волонтерство людей поважного віку URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraina_pics/Publications/New-status-new-possibilities_2017-min.pdf (дата звернення 10.02.2024)
5. Словник української мови: в 11 томах. — Том 1, 1970. — Стор. 730.
6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 року № 2834-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (дата звернення 11.02.2024)

7. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 42, ст. 435.

8. Сіньова Л.М., Мельник М.Б. Велика українська юридична енциклопедія. Київ: “Видавництво Людмила”, 2020: Право соціального забезпечення / редкол.: М.І. Іншин (голова), О.Я. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020, 912 с.

УДК 340.132
orcid.org/0000-0003-3411-6688
orcid.org/0000-0001-5564-0273

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Топоркова Марина Миколаївна,
доцент кафедри права та європейської інтеграції, Державний біотехнологічний університет
кандидат юридичних наук, доцент
Півненко Людмила Володимирівна,
старший викладач кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет, e-mail: lusia_pivnenko@ukr.net

Повномасштабна війна російської федерації проти України призвела до радикальних змін в українському соціумі і наклала свій відбиток на функціонування усіх сфер життя українського суспільства, зокрема, і на роботу судових органів. Загально зрозуміло, що війна в країні не може не впливати на процес здійснення правосуддя. У місцях проведення активних бойових дій, на окупованих територіях здійснювати правосуддя надто складно, а у деяких випадках, практично неможливо через обстріли, повітряні тривоги, відключення світла тощо. У надскладних умовах суди працюють настільки, наскільки це можливо, та намагаються дотримуватися балансу між безпекою та дотриманням процесуальних прав учасників судового провадження і засад судочинства, зокрема і права на справедливий суд. Ефективна реалізація права на справедливий суд в умовах війни є вкрай необхідною, оскільки суди зобов'язані відновлювати порушене право, а основним їх завданням є захист Конституції, демократії, захист прав людини та основних фундаментальних цінностей та принципів, основним із яких і є справедливість.

Етимологічно слово «справедливість» означає неупередженість дій, суджень, чесне визнання чиєїсь правоти, гідності, відплата кожному на законних і чесних підставах і в цілому відповідність людських взаємин, вчинків загальновизнаним моральним і правовим нормам. [1, с. 756] Справедливість у судовому процесі, на думку науковців, «може бути розглянута в двох аспектах: як справедливість процедури (тобто прийняття рішення при дотриманні вимоги про рівність процесуальних можливостей сторін) і справедливість рішення (тобто відповідність прийнятого рішення нормам права, вимогам моральності), тобто в широкому і вузькому значенні». [2, с. 121] На думку Овчаренко О.М., справедливість у правосудді, можна розглядати як: 1) процес здійснення правосуддя, що передбачає справедливість процедури, яка регламентована процесуальним законодавством; 2) певні вимоги до устрою суду, який формується на засадах незалежності, неупередженості, безсторонності, доступності, законності; 3) результат судового розгляду, тобто, судове рішенні щодо справи, яка розглядається у суді і яке відповідає не лише нормам матеріального права, а й ідеалам справедливого розподілу благ у суспільстві. [3, с. 23].

Загалом, право на справедливий суд у вітчизняній правовій системі було запроваджено протягом останніх років, і пов'язано з імплементацією в українське законодавство положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 6 якої має назву «Право на справедливий суд» і передбачає право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Із ратифікацією Конвенції, Україна взяла на себе зобов'язання за цим міжнародно-правовим документом, що вимагає від нашої держави необхідності організувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити реальне гарантування передбаченого Конвенцією права на справедливий суд. [4, с. 34]

Варто зазначити, що хоча українське законодавство не містить визначення поняття права на справедливий суд у конкретній правовій нормі, проте втілює і закріплює окремі його складники в різних нормативно-правових актах.

З цього приводу Городовенко В., справедливо зауважує, що Конституція України, прямо не визнавши принципу справедливості, втілила численні його складники у розділах I «Загальні засади» і II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Захист невід'ємних прав і свобод людини покладено на суд, що закріплено в судоустрійному і процесуальному законодавстві. Зокрема, закріплений у ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» справедливий та неупереджений розгляд справ у розумні строки, встановлені законом, є складником права на судовий захист. [5, с. 22]

Право на справедливий суд є комплексним поняттям, що характеризується складністю та взаємопов'язаністю його елементів, які ніхто не заперечує серед наукової спільноти і тому загальноприйнятим вважається твердження про те, що це право складається з різних елементів. Одна група вчених здійснює поділ елементів на інституційні, органічні, процесуальні, спеціальні. В. Комаров та Н. Сакара, досліджуючи питання щодо права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві, наголошують на наступних елементах права на справедливий суд: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи; належну судову процедуру; публічний судовий розгляд; розумний строк судового розгляду; розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. [6, с. 13]

Грень Н. М., з цього приводу слушно зазначає, що основні елементи права на справедливий суд визначені в міжнародних стандартах та тлумачаться ЄСПЛ. А тому до них слід відносити: доступ до суду, публічність судового розгляду, незалежність та безсторонність суду, розумний строк розгляду, рівність учасників, справедлива (належна) процедура розгляду справи. [7, с. 133]

Отже, аналізуючи вище викладене, варто зазначити, що право на справедливий суд, будучи невід'ємною складовою принципу верховенства права, постає сьогодні як фундаментальна правова цінність будь-якого демократичного суспільства.

Розпочата війна без сумніву вплинула на дотримання прав людини, але право на справедливий суд було і залишається одним із найважливіших прав в системі прав людини, від якого залежить і реалізація інших видів прав, можливості їх захисту. Сучасні підходи до визначення поняття права на справедливий суд характеризуються своєю розрізненістю та відсутністю єдиного підходу його розуміння і, як наслідок, до застосування у судовій практиці. Вироблення єдиного комплексного підходу до розуміння поняття права на справедливий суд є вкрай необхідним для його правильної практичної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Бережанський Г.І. Особливості розуміння права на справедливий суд// Вісник кримінального судочинства. – № 3/2017 – С. 191-196.
2. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні : збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ : ВАІТЕ, 2016. 186 с.
3. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія / О. М. Овчаренко. Харків: Право, 2008. 304 с.
4. Матат Ю.І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини і реалізація в Україні// Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. Серія ПРАВО. Випуск 41. Том 1. – С. 31-36.
5. Городовенко В.В. Принципи справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти. Адвокат. 2012. № 2. С. 20–24.
6. Комаров В., Сакара Н. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: навч. посіб. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. 42 с.
7. Грень Н. М Право на справедливий суд: проблеми доступності та публічності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2015. № 825. С. 132-237. URL: http://journals.uran.ua/index. php/2415-3818/article/view/87949 (дата звернення: 30.03.2020)

УДК 37.014.
orcid.org/0000-0003-4383-6177

БЕЗПЕКОВЕ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ВИМІР

Курепін Вячеслав Миколайович
доцент кафедри методики професійного навчання
Миколаївського національного аграрного університету,
кандидат економічних наук, доцент, e-mail: kypins@ukr.net

Права дітей на освіту та забезпечення її безпечним, доступним та сприятливим освітнім середовищем визначено у багатьох міжнародних нормативно-правових актах. Насамперед право на розвиток дитини якісну освіту в безпечному середовищі, у тому числі дітей з інвалідністю зазначені у Конвенції про права дитини, Конвенції про права людини з інвалідністю. Вимагає захисту дітей під час впровадження освітнього процесу Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, у якому йдеться річ про доступне і безпечне освітнє середовище.

Другий навчальний рік українська молодь починає у воєнних реаліях під звуки вибухів та повітряних тривог, загрозі життю через російські ракетно-бомбові обстріли. Другий рік поспіль керівники освітніх закладів вимушені змінювати умови навчання: форми і зміст освітнього процесу [1, с. 5]. Кожна дитина в Україні має гарантоване Конституцією право на здобуття освіти, але в умовах бойових дій воно повинно бути безпечним. Негатив очевидний і це порушення права на здобуття молоддю освіти.

Варто пам’ятати, освіта під час війни потребує достатньо фінансових ресурсів, відповідної інфраструктури та обладнання. Важливі сучасні підходи, такі як індивідуалізація та персоналізація освіти, технологічна інтеграція та інноваційне управління, у створенні безпечного та інклюзивного освітнього середовища в умовах війни не будуть зайвими. Доступність освіти під час війни, забезпечення захисту тих, хто навчається у таких складних умовах є важливою темою [2, с. 81].

Повноцінний розвиток та самореалізація всіх учасників освітнього процесу в Україні основана на цінностях та принципах, які закладені у Конституцію України, зокрема принцип права учасників освіти на безпеку під час освітнього процесу. Безпечне освітнє середовище є важливою проблематикою, його забезпечення допомагає створити у закладах освіти умови для успішного навчання, розвитку молоді, сприяє створенню позитивного та відкритого соціуму.

Зазначимо, молодь в умовах нестабільності може належним чином розвиватися, навчатися та досягати успіхів тільки у безпечному просторі. Тому саме дотримання принципів безпечності вимагає достатніх зусиль усіх учасників освітнього процесу. Сьогодні в Україні забезпечення безпечної освіти, це складний і багатогранний процес [3, с. 110]. Створення такого освітнього середовища умовах військової агресії забезпечує рівні, належні і безпечні умови здобуття освіти. Безпечність інфраструктури закладів освіти включає: залучення поліції охорони, встановлення сигналізації тривоги з під’єднанням до централізованих пунктів спостереження та реагування, наявність стаціонарних метало детекторів, облаштування надійних огорож та здійснення інших загальних та організаційних заходів щодо безпеки освітніх установ.

Створення фонду захисних споруд цивільного захисту в освітніх установах є важливою складовою безпечного освітнього середовища [4, с. 266], яка вирішує наступні завдання: забезпечення повної безпеки усіх учасників освітнього процесу; безперервність освітнього процесу, у тому числі під час нескінченних повітряних тривог. Законодавство України створення фонду захисних споруд цивільного захисту в освітніх установах врегульовує законодавчими та нормативно-правовими актами [5, с. 67], а саме: Кодексом цивільного захисту України, Постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017

року № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту», наказ МВС від 09 липня 2018 року № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту» тощо.

Реалізація створення фонду захисних споруд у освітніх закладах здійснюється наступними способами: проєктуванням та будівництвом сховищ та протирадіаційних укриттів, у тому числі споруд подвійного призначення із відповідними захисними характеристиками; облаштування споруд подвійного призначення, простих укриттів; створення фортифікаційних споруд (зведенні тимчасові споруди із бетонних та залізобетонних конструкцій, габіони та мішки з піском, створення перекритих щілин у ґрунті). Закладам освіти дозволено використовувати об'єкти фонду захисних споруд інших суб'єктів господарювання.

Діяльність по захисту учасників освітнього процесу здійснюється під час проєктування та будівництва нових закладів вищої освіти або під час реконструкцій та капітальних ремонтів існуючих. Згідно з Законодавством України керівники освітніх установ відповідальні за забезпечення захисту учасників освітнього процесу під час невизначених/кризових ситуаціях, як під час воєнного стану, так і під час мирного періоду.

Керівники освітніх установ у надзвичайних обставинах повинні забезпечити укриття учасників освітнього процесу у захисних спорудах Посадові обов'язки вимагають від керівників: здійснення постійної готовності фонду захисних споруд до використання [6, с. 601]; заздалегідь визначити місткість захисних споруд та можливість розміщення всіх працівників та студентів; визначити потрібність у додаткових об'єктах фонду захисних споруд; аналіз наявних та потенційних місць для облаштування найпростіших укриттів або споруд подвійного призначення; приймати рішення щодо створення та облаштування додаткових об'єктів захисту на території установи тощо.

В мінливих умовах сьогодення освітній процес в Україні відбувається в різних формах навчання: офлайн, онлайн або змішано. За якою формою навчатися молоді визначає обласна військова адміністрація у регіонах з урахуванням безпекової ситуації. Більшість батьків та здобувачів вищої освіти висловлюються за навчання у аудиторіях освітніх установ. Безумовно, найбажанішою та найефективнішою формою навчання є очна форма, проте безпекова складова освітнього процесу наразі у пріоритеті, врахування наявності захисних споруд в закладах освіти та переривання навчання у разі ввімкнення сигналу «повітряна тривога» є обов'язковою необхідністю.

Отже, концепція гуманістичної освіти як основи для сучасних підходів до захисту прав молоді на освіту наголошує на цінності гідності, свободи, рівності та доступності, але важливою складовою сучасного підходу до захисту прав молоді на освіту є право на безпечне середовище освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Batsurovska I., Kurepin V. The Impact of the War in Ukraine on the Study Results at an Agricultural University // Tréma. 2023. № 60. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/ jspui/ handle/123456789/15314.

2. Іваненко В. С. Інтеграція молоді в системі освіти держав ЄС в умовах військової агресії проти України // Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором – виклики внутрішньої безпеки під час воєнного стану : матеріали з Міжнародної науково-практичної конференції, Ломжа-Харків, 15.02.2023 р. / за ред. П. Поніхтера, З. Шарлович. Ломжа : MANS w Łomży, 2023. С. 80-82. URL:https://dspace.mnau. edu.ua/ jspui/handle/123456789/12946.

3. Піндера М. В. Право на захист здоров'я та життя: організація безпечного освітнього простору в закладах вищої освіти // Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення : матеріали Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня

2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 108-110. URL:https://dspace.mnau.edu.ua /jspui/ handle/123456789/16961.

4. Іваненко В. С., Курепін В. М. Реалізація заходів цивільного захисту у реформах місцевого самоврядування // Екологічні та соціальні аспекти розвитку економіки в умовах євроінтеграції : матеріали X всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 25-27 жовтня 2023 року). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 265-268. URL:https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15758.

5. Іваненко В. С., Курепін В. М. Наближення національного законодавства до міжнародних норм з питань безпеки праці // OSHAgro – 2023: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 3 жовтня 2023 р.). Київ : НУБіП України, 2023. С. 66-69. URL:https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15934.

6. Дідняк А. В. Укритися, неможливо ризикувати: яким у Миколаєві був захист населення під час обстрілів ракетами // Сталий розвиток міст : матеріали XVI Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції : в 4-х ч. / Ч. 2., 21-22 квітня 2023 року. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С. 598-602. URL:https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13796.

УДК 37.014.
orcid.org/0000-0003-4383-6177

ПРАВО ГРОМАДЯН НА ПИТНУ ВОДУ ТА ВОДОПОСТАЧАННЯ: МІСТО БЕЗ ВОДИ

Курепін Вячеслав Миколайович
доцент кафедри методики професійного навчання
Миколаївського національного аграрного університету,
кандидат економічних наук, доцент, e-mail: kypins@ukr.net
Курепін Валерій Миколайович завідувач сектору з питань НС та ЦЗН
Управління з питань НС та ЦЗН Миколаївської міської ради

Водна драма, так можно охарактеризувати ситуацію у місті Миколаєві. Вже як два роки підірваний водопровід не забезпечує водою Миколаїв. Відтоді місто пережило місяці повного зневоднення, громадяни міста були вимушені набирати воду з річок та доступних джерел. Запуск солоної води з лиману у водопровідні мережі міста частково вирішив ситуацію [1, с. 33], однак в цілому проблему вирішити не вдалося. Отримуючи у свої домівки технічну воду громадяни міста стикнулися з низькою якістю води, забрудненнями, її не можна використовувати для приготування їжі, пити. Усвідомлюючи важливість води в житті кожної людини ситуація потребує системного переосмислення і формування інтегрованої політики щодо водопостачання.

В умовах сучасного збройного нападу та військових операцій, зокрема на півдні України, водні ресурси та споруди стали мішенями для нападу, це можно вважати, як засіб ведення війни. Використання водних ресурсів та інфраструктури як цілей, особливо в міських умовах є грубим порушенням норм Міжнародного гуманітарного права. Які би обставини не виникали всі держави, у тому числі протиборчі, зобов'язані поважати та забезпечувати повагу та дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Питання водозабезпечення та водної безпеки у місті Миколаїв вже протягом двох років стає вкрай актуальними. Але незважаючи на те, що вдалося більш-менш врегулювати питання подачі води, змінивши місце [2, с. 16], з якого вода потрапляє у водогін, проблем стає все більше.

Багато хто вважає, що вода у водопровідній мережі міста Миколаїв не може викликати критичних проблем зі здоров’ям її громадян. Але це на першій погляд, пити таку воду небажано та і полоскання роту нею може викликати проблеми з зубами, та і со здоров’єм взагалі. Регулярні експертизи якості води, які проводять співробітники Миколаївської державної лабораторії Держпродспоживслужби показують, що мікробіологічні показники не відповідають нормативам, вода є небезпечною для споживання. При експертизі води у кранах миколаївців були виявлені ентерококи, синьогнійну паличку, токсичні елементи, підвищений вміст хлоридів, сульфатів, сухого залишку тощо. Це спричиняє у людини різного типу інфекції. Поточний стан якості води не відповідає Державним санітарним правилам і нормам. Таку воду громадяни, у більшості, використовують тільки для побутових потреб [3, с. 31]: миття посуду, прибирання приміщень тощо.

Моніторингові служби за якістю води постійно попереджають, через особливості річки Інгулець, з якої до Миколаєва стали постачати воду показники можуть змінюватися і якість може погіршитися у будь-який час. Тому споживачі можуть тільки сподіватися, що вода, яка подається у місто й надалі буде придатна хоч для побутових потреб.

Пріоритетність питного водопостачання перед іншими видами спеціального водокористування визначені у Законі України від 10.01.2002 р. «Про питну воду та питне водопостачання» (2918-III). Принцип гарантує універсальне право людини на воду, тому для мешканців міста Миколаїв подача води, зокрема якісної питної води має велике значення, це потрібно для підтримки життя кожної людини.

Гарантування державою першочергового забезпечення питною водою населення для забезпечення питних, фізіологічних, санітарно-гігієнічних та побутових потреб змусило керівництво міста одразу після вимушеного припинення водопостачання організувати підвіз питної та технічної води, підвезення бутілізованої води, відкрити доступ до джерел (свердловини).

Поява води у водогінних мережах міста не змогло вирішити проблему водопостачання водою миколаївців [4, с. 32]. Тому місцеві органи виконавчої влади, згідно з Законом 2918-III (стаття № 7) спробували задовільнити потреби населення у питній воді, створили резервну систему питного водопостачання. Але дотриматися екологічних вимог та санітарного законодавства під час експлуатації систем питного водопостачання і досі не вдається.

Виникнення невідповідностей при забезпечені мешканців міста Миколаїв питною водою нормативної якості порушує вимоги Закону 2918-III. З одного боку держава (місцеві органи виконавчої влади) є гарантом прав громадян на використання якісної питної води, питного водопостачання, з іншого при порушенні режиму функціонування систем питного водопостачання та подачі неякісної питної води влада має ввести обмеження чи тимчасову заборону (зупинення) функціонування системи питного водопостачання. Такі заходи можуть привести к колапсу, тому місцева влада за допомогою організаційних, технічних та санітарно-епідеміологічних заходів намагається вирішувати наявні проблеми сьогодення.

Гарантоване державою першочергове забезпечення громадян питною водою для питних, фізіологічних та інших потреб змушує міські органи влади діяти негайно [5, с. 32]. Вже зараз у розробці декілька проєктів подачі якісної води миколаївцям: перший, відновлення резервуару води в Жовтневому водосховищі; другий, відновлення забору води з Дніпра; третій, побудова нового забору води з Південного Бугу. Який з варіантів буде реалізоване покаже час [6, с. 38]. На сьогодні, головне, кожен розуміє, право на якісну воду має кожен.

Підбиваючи підсумки, зауважимо, кожен громадянин країни має право бути інформованим про свої права та проблеми, які впливають на отримання безпечних і доступних послуг води. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» закріплює низку прав на питну воду: забезпечення кожного мінімальної кількості питної води; вода для споживання повинна бути фізично доступною та придатна для використання на недискримінаційній основі.

Список використаних джерел:

1. Іваненко В. С., Курепін В. М. Солона вода у водогінних мережах міста – вихід з ситуації чи екологічна проблема // Екологічна і техногенна безпека. Охорона водного і повітряного басейнів. Утилізація відходів : матеріали міжнар. наук.-техн. конф., Харків, 19–20 квіт. 2023 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. С. 32-36. URL: URL:https://dspace.mnau.edu. ua/jspui/ handle/ 123456789/13842.

2. Лотарєва Д. Проблеми питної води в Україні: шляхи її вирішення // Захист водних ресурсів – Глобальні виклики, загрози опустелювання територій, міжнародні зобов‘язання держав світу : тези доповідей здобувачів вищої освіти та інших учасників освітнього процесу за результатами проведеного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 22 березня 2023 року. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 15-17. URL:https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12995.

3. Прясова Н. Дотримання екологічних прав: позиція громадян // Збереження планети – глобальні виклики, загрози, можливості на засадах результативного партнерства : тези доповідей тематичного круглого столу з питань екологічної безпеки до Всесвітнього Дня Землі – Earth Day, м. Миколаїв, 20 квітня 2023 року / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 30-33. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13243.

4. Іваненко В. С., Петровських А. Д. Відновлення водних шляхів в Україні // Захист водних ресурсів – Глобальні виклики, загрози опустелювання територій, міжнародні зобов‘язання держав світу : тези доповідей здобувачів вищої освіти та інших учасників освітнього процесу за результатами проведеного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 22 березня 2023 року. Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 31-33. URL:https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12984.

5. Іваненко В.С., Курепін В. М. Місцеві органи влади в умовах воєнного стану: повноваження та співпраця військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування // Правові засади організації та здійснення публічної влади : V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 17 червня 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 148-150. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11869.

6. Петровських А. Д. Планувальні рішення комплексного плану, основа розвитку територій об’єднаних громад // Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості : тези доповідей за результатами тематичного «круглого столу», м. Миколаїв, 9 грудня 2022 р. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 37-40. URL:https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12075.

УДК 342.951:616-089.843
orcid.org//0009-0006-4899-7147
orcid.org/0009-0009-6180-3791
orcid.org/0009-0007-1694-913X

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Сеньків Остап Ігорович,
докторант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
кандидат юридичних наук, e-mail: o.senkiv@gmail.com
Астаф'єв Денис Сергійович,
докторант Державної установи "Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Мамутова" НАН України,
кандидат економічних наук, e-mail: denys9418@gmail.com
Побережник Віталій Васильович,
аспірант Академії праці, соціальних відносин і туризму
e-mail: pober1996@ukr.net

Трансплантація органів – це високотехнологічна медична процедура, яка врятувала тисячі життів по всьому світу та стала однією з найважливіших досягнень сучасної медицини. В Україні, як і в інших країнах, питання трансплантації органів є предметом «особливого» правового регулювання, що відображає його важливість та складність. Розвиток та удосконалення законодавчої бази в цій галузі є ключовим для забезпечення ефективності, доступності та етичності медичних послуг, пов'язаних із трансплантацією органів. Крім того, належне правове регулювання трансплантації гарантує не лише забезпечення права людини на здоров'я, а й недоторканність особи [1, с. 46].

Останніми роками наукова дискусія у цій сфері торкається етичних дилем, з якими зіштовхуються медичні фахівці та законодавці, особливо стосовно питань донорства органів, володіння органами після смерті та забезпечення справедливого розподілу обмежених медичних ресурсів. Так, О. П. Румянцев [2, с. 9] у своїй науковій праці визначив основні етичні принципи, що регулюють трансплантацію органів, тканин і клітин та виокремив основні етичні підходи до проблеми трансплантації органів, тканин і клітин. В. І. Теремецький і О. П. Румянцев [1] окреслили проблеми та сформулювали пропозиції щодо вирішення правових та біоетичних питань ксенотрансплантації в Україні. При цьому вчені наголосили, що найголовнішою проблемою ксенотрансплантації сьогодні є неготовність суспільства до таких медичних новацій внаслідок релігійних заборон, страху громадського осуду, власних побоювань про можливі наслідки такого втручання тощо [1, с. 47]. І. В. Чеховська у співавторстві з іншими науковцями провела дослідження етико-правових аспектів постмортальної та посмертної репродукції і зробила висновок про неналежне правове регулювання правовідносин у цій сфері в більшості країн, а також наявність різноманітних етичних підходів до запровадження посмертного відтворення, більшість з яких протистоять цьому типу відтворення [3, с. 7].

Окремі вчені у своїх працях розглядають вплив міжнародних стандартів і практик на формування вітчизняного законодавства в цій сфері. Так, група вчених, аналізуючи міжнародно-правові акти, в яких закріплені принципи трансплантації (Резолюція Комітету міністрів Ради Європи «Про приведення у відповідність законодавства держав-учасниць у питаннях вилучення, пересадки та трансплантації матеріалів організму людини» від 11.10.1978 р., Положення про торгівлю живими органами, затверджене 37 Всесвітньою медичною асамблеєю у Брюсселі у жовтні 1985 р., Декларація про транс плантацію людських органів, ухвалена 39 Всесвітньою Медичною Асамблеєю у м. Мадриді у жовтні 1987 р. тощо) зробили висновок щодо необхідності доповнення цих принципів, як передумови

порятунку життя іншій особі, та формування законодавства, виходячи з потреб людини. Позиція вчених ґрунтується на тому, що законодавча база окремих країн, яка регулює відносини у сфері трансплантології, у деяких випадках створює передумови для скоєння злочинів [4, с. 150].

Важливим є і обговорення перспектив розвитку правового регулювання трансплантації в Україні, враховуючи потреби суспільства, технологічний прогрес та міжнародний досвід. Мета цього аналізу – не лише оцінити сучасний стан законодавства, але й визначити шляхи його оптимізації для підвищення ефективності системи трансплантації в Україні. Це включає в себе розробку і впровадження нових нормативно-правових актів, які б забезпечили високий рівень захисту прав пацієнтів, удосконалення механізмів взаємодії між донорами, реципієнтами та медичними установами, а також підвищення обізнаності населення щодо важливості та безпеки донорства органів.

Особлива увага в літературі приділяється зміцненню законодавчої бази, щоб гарантувати, що Україна відповідає міжнародним стандартам у цій сфері правовідносин, тим самим покращуючи свою інтеграцію в міжнародні трансплантаційні мережі. Така інтеграція дозволить обмінюватися важливим досвідом, технологіями та навіть ресурсами, що зрештою сприятиме зростанню кількості успішних трансплантацій та зменшенню часу очікування для пацієнтів.

Важливим для обговорення не лише серед науковців, а і в колі практичних працівників є розробка та впровадження стандартів і протоколів для оцінки сумісності донорів і реципієнтів, забезпечення якості трансплантованих органів та моніторингу стану здоров'я пацієнтів після операції. Це вимагає не лише законодавчих змін, але й підвищення кваліфікації медичних працівників, інвестицій у медичне обладнання та інфраструктуру.

Утім будь-які зміни до законодавства приречені на провал, якщо у суспільстві не відбудиться широкомасштабне обговорення етичних, соціальних, і культурних аспектів трансплантації. Адже важливо зміцнити довіру громадськості до трансплантаційної системи та збільшити кількість потенційних донорів. Все це вимагає злагодженої роботи урядових структур, медичної спільноти, громадськості, та ЗМІ.

Вбачається, що розвиток правового регулювання трансплантації в Україні є комплексним завданням, яке вимагає збалансованого підходу та активної участі всіх зацікавлених сторін. Подальші кроки на цьому шляху мають забезпечити створення прозорої, ефективної та етичної системи трансплантації, яка враховує не лише медичні та юридичні стандарти, але й глибоко закорінені в суспільстві цінності та переконання. При цьому більшість дослідників схиляються до думки, що успіх цієї системи залежить від її здатності адаптуватися до змінюваних умов і потреб пацієнтів, а також від відкритості до міжнародного досвіду та інновацій.

Закладення основи для такої системи потребує активної взаємодії держави з медичними установами, науковими спільнотами, громадськими організаціями та іншими ключовими гравцями у сфері охорони здоров'я. Інформаційні кампанії, освітні програми, підвищення обізнаності населення про важливість і безпеку донорства органів мають стати неодмінною частиною стратегії розвитку трансплантаційної медицини в Україні. Це допоможе подолати існуючі стереотипи та забобони, підвищить готовність громадян стати донорами, і як наслідок, збільшить кількість успішно проведених трансплантацій.

Також, важливим аспектом є розвиток юридичних механізмів для захисту прав учасників трансплантаційного процесу, забезпечення їх конфіденційності, а також встановлення чітких критеріїв для прозорого та справедливого розподілу донорських органів. Водночас важливо створити умови для регулярного моніторингу та оцінки ефективності системи трансплантації, з метою її неперервного удосконалення і адаптації до міжнародних стандартів.

У підсумку, розвиток правового регулювання трансплантації в Україні має стати важливим кроком на шляху до створення сучасної, ефективної та гуманної системи охорони здоров'я, здатної забезпечити високий рівень медичної допомоги кожному, хто її потребує.

Вважаємо, що у подальших наукових дослідженнях перспективним є розгляд питань, пов'язаних із правовими аспектами, які формують основу для проведення трансплантацій в Україні, зокрема як чинне законодавство впливає на всі стадії трансплантаційного процесу – від моменту виявлення потенційного донора до післяопераційного догляду за реципієнтом. Особливу увагу слід приділити новим законодавчим ініціативам, спрямованим на покращення доступності та якості трансплантаційних послуг, а також на забезпечення прав та інтересів усіх учасників трансплантаційного процесу. Утім при імплементації в Україні зарубіжного досвіду правового регулювання трансплантації треба запроваджувати тільки найкращі моделі, апробовані часом і позитивними здобутками в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Теремецький В. І., Румянцев О.П. Адміністративно-правові та біоетичні питання ксенотрансплантації в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2021. Вип. 10. С. 45–48.
2. Румянцев О. П. Адміністративно-правове регулювання трансплантації в Україїні: автореф. дис … канд. юрид. наук: 12.00.07. Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 23 с.
3. Chekhovska I., Teremetskyi V., Bozhuk I., Knyazka L., Obryvkina O., Meniv L. Postmortal and Posthumous Reproduction: Ethical and Legal Approaches to the Legalization. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 2021. Vol. 24, Special Issue 1, Business Ethics and Regulatory Compliance, 1-8. URL: https://www.abacademies.org/abstract/postmortal-and-posthumous-reproduction-ethical-and-legal-approaches-to-the-legalization-12228.html
4. Теремецкий В.И., Ковальчук А.Ю., Федоренко Т.В., Орловская И.Г., Слюсар К.С. Формирование правовой базы для урегулирования различных видов взаимоотношений в сфере трансплантологии и её общих принципов. Georgian Medical News. No 2 (287) 2019. С. 147–152. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/867

УДК 342.565.2
orcid.org/0000-0003-3545-1496

ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Толкачова Ірина Анатоліївна,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук
e-mail: sharm05@ukr.net
Омельченко Надія Віталіївна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національного транспортного університету
e-mail: omelchenkonadiavit@gmail.com

Головною ознакою будь-якої демократичної та правової держави є дієвий механізм захисту прав та свобод людини і громадянина. Наявність інституту конституційної скарги в цьому механізмі є гарантією захисту прав людини та розвитку демократії на конституційних засадах. Конституційна скарга являє собою право кожної особи на індивідуальне персоніфіковане звернення до Конституційного Суду з питань щодо конституційності (відповідності конституції) правових актів держави, на підставі порушення ними конституційних прав та свобод людини. Інститут конституційної скарги є винаходом європейських держав, – вперше він був запроваджений в Німеччині у XIX столітті, пізніше інші європейські держави: Швейцарія, Австрія, Іспанія та ін., також долучились до розбудови даного інституту.

В Україні поява конституційної скарги стала можливою завдяки проведенню судової реформи у 2016 році. Зокрема, було внесено зміни до статті 55 Конституції України, приписи цієї статті розширено частиною четвертою про те, що «кожному гарантується право звернутися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією та у порядку, визначеному законом». Також Основний Закон було доповнено статтею 151^1. Подання конституційної скарги можливе у разі вичерпання всіх інших національних форм судового захисту.

Подати конституційну скаргу може особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Важливо зазначити, що скарги, в яких особа не погоджується з рішенням загалом, тобто скаржиться на саме судове рішення, а не на норму закону, застосовану у відповідному рішенні, не приймаються Конституційним Судом України, оскільки суперечать самій суті конституційної скарги.

Запроваджена в Україні модель конституційної скарги характеризується як нормативна, індивідуальна конституційна скарга з обмеженим предметом оскарження, вона є допустимою лише за наявності конституційно визначених підстав. Також, варто зазначити, що через те, що запроваджена в Україні модель конституційної скарги є неповною (її також називають «часткова» або «усічена») в науковому середовищі постійно точаться дискусії щодо ефективності такого виду конституційної скарги.

У правничій сфері обговорюються такі вади української моделі конституційної скарги: невключення до суб'єктів її подання органів місцевого самоврядування, звуження предмета конституційної скарги через надання можливості оскаржувати лише закони (його окремі положення) щодо їх конституційності, незабезпечення ефективного поновлення основних прав і свобод особи після вдалого конституційного провадження через механізми судового перегляду за виключними обставинами; неврегульованість питань відшкодування шкоди, завданої людині неконституційними діями чи актами держави [1, с. 92].

Венеціанська комісія «За демократію через право» у своєму звіті щодо запровадження конституційної скарги в Україні зазначила, що модель конституційної скарги, запроваджена в Україні, може бути ефективною у випадках, коли порушення конституційних прав і свобод особи зумовив неконституційний закон, однак зробила чимало застережень щодо її ефективності відповідно до вимог статті 13 Конвенції про захист основоположних прав і свобод людини і громадянина [2].

Отже, доцільним є дослідити модель повної конституційної скарги, проаналізувавши досвід європейських держав. За наявності в державі інституту повної конституційної скарги особа може скаржитися до Конституційного Суду в субсидіарному порядку, тобто тоді, коли використано всі інші засоби судового захисту, на будь-який нормативно-правовий акт, який порушує її конституційні права. Повна конституційна скарга передбачає можливість фізичних та юридичних осіб звертатися до Конституційного Суду з метою оскарження рішення суду, нормативно-правового акту, рішення адміністрації, тобто особа має право на оскарження будь-якого нормативного або індивідуального правового акту, якщо ці акти безпосередньо порушують її конституційні права. На відміну від нормативної, повна конституційна скарга є значна ширшою за змістом, вона створює можливість для всеохоплюючого захисту основних прав людини від свавілля органів державної влади.

Повна модель конституційної скарги функціонує у Федеративній Республіці Німеччина, Чеській Республіці, Словацькій Республіці, Республіці Хорватія, Королівстві Бельгія, Королівстві Іспанія та інших державах.

Найбільш вдало інститут повної конституційної скарги функціонує у Федеративній Республіці Німеччина, в цій державі конституційна скарга є надзвичайним засобом захисту прав та свобод людини. Суб'єктом звернення може бути як громадянин Німеччини, так і будь-яка інша особа, за умови якщо вона дійшла висновку, що судовим рішенням, рішенням адміністрації або законодавчим актом було порушено її конституційні права. Під час розгляду конституційної скарги суд перевіряє чи не порушені будь-які конституційні права заявника, навіть ті, про порушення яких заявник не повідомляє.

Оскільки, Німеччина є федеративною державою, здійснення розгляду конституційних скарг може відбуватися не лише у Федеральному конституційному суді, а й, також, у деяких земельних конституційних судах. При цьому значно важливішим є провадження за конституційною скаргою у Федеральному Конституційному Суді.

Конституційна скарга у Німеччині дуже популярна. Так, тільки у 2016 році до Федерального Конституційного Суду надійшло 5 754 скарг. Але у зв'язку із тим, що частка задоволених вимог складає всього 2%, конституційна скарга має найменші шанси порівняно з іншими видами правового захисту. Значна кількість скарг не приймається внаслідок недотримання заявниками вимог, обов'язкових для допуску до розгляду. Строк розгляду скарги у більшості випадків складає не більше одного року [4, с. 123].

Отже, підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що конституційна скарга є важливим елементом у механізмі захисту прав та свобод людини в демократичній та правовій державі; інститут конституційної скарги в Україні є новим, проте ефективність запровадженої моделі конституційної скарги ставиться під сумнів, оскільки предмет оскарження є обмеженим; для всебічного захисту прав та свобод людини найбільш ефективною є модель повної конституційної скарги, яка передбачає оскарження будь-якого нормативно-правового акту за скаргою особи, якщо ці акти порушують її конституційні права; Федеративна Республіка Німеччина є взірцем повної моделі конституційної скарги. В Україні є доцільним запровадити повну модель конституційної скарги, яка забезпечить більш ефективний захист прав та свобод людини як у Федеративній Республіці Німеччина.

Список використаних джерел:

1. Городовенко В. Модель повної конституційної скарги: перспективи її запровадження в національну правову систему. *Збірник матеріалів і тез науково-практичних*

заходів конституційного тижня : *з нагоди 25-ї річниці Конституції України*. Київ: Ваіте, 2021. Ч. 1. С. 91-96.

2. Report «Normative constitutional complaint in Ukraine as a national legal remedy», 29 October 2018 (CDL-JU(2018)015-e). URL: https://www. venice.coe.int/webforms/ documents/?pdf=CDL

3. П'єцко Ю. Є. Конституційна скарга в україні та країнах європейського союзу: порівняльний аспект. *Юридичний вісник*. 2021. Т. 3, № 60. С. 103–109.

4. Пуделька Й. Конституційна скарга (німецька та французька моделі). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. Vol. 4, no. 91. С. 121–128.

УДК 342.7
orcid.org/0000-0003-2683-281X

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Славна Оксана Володимирівна,
доцент кафедри конституційного права та прав людини,
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Агафонова Ірина Миколаївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ

З набуттям незалежності Україна взяла на себе низку зобов'язань перед світовою спільнотою. Стратегічна мета України відповідно до міжнародних зобов'язань, норм і стандартів ОБСЄ, Ради Європи, Європейського Союзу полягає в зміцненні демократії, становленні громадянського суспільства, реалізації принципу верховенства права, поваги до прав людини і громадянина, принципів розподілу влад, незалежного та неупередженого суду, як гарантія свободи, поваги до прав людини та неупередженого застосування права.

Питання утвердження та реалізації прав та свобод людини і громадянина стало ще гострішим в результаті викликів сьогодення, чинником яких стало повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, що зумовило негативні наслідки, щодо утвердження та реалізації останніх. 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 на території України було ведено особливий правовий режим воєнного стану, з подальшим його продовженням[1, с. 120].

Відповідно до міжнародних та європейських стандартів пріоритетним обов'язком держави є захист прав та законних інтересів людини і громадянина, недопущення звуження змісту та обсягу останніх, що відображено в положеннях Основного закону України. В той же час, положення Конституції України, а саме ст. 64 передбачає випадки, які можуть обмежувати права і свободи людини і громадянина. Відповідно до норм чинного законодавства, однією із підстав правомірного обмеження прав і свобод людини і громадянина може бути введення особливих правових режимів на території України.

Особливі правові режими запроваджуються у разі виникнення, в широкому сенсі, загрози національним інтересам країни, які у свою чергу випливають із потреб громадян, суспільства та держави [2, с. 359].

Воєнний стан – це особливий період для держави та її громадян, під час якого права і свободи обмежуються з метою забезпечення безпеки і порядку. Відповідно до чинного законодавства України, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[3].

Таким чином, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості

запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені» пунктом 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні»[4].

Результат повномасштабного вторгнення рф на територію України призвів до великої кількості загиблих серед мирного населення, вимушеного переселення та перетину кордону громадянами України задля пошуку притулку в інших країнах Європи та США. Військова агресія з боку рф порушує загальні принципи міжнародного права, міжнародні договори в сфері прав і свобод людини, а також Женевські конвенції про захист жертв війни, які спрямовані на захист жертв збройних конфліктів.

Вище зазначені норми та принципи міжнародного права, окрім іншого, передбачають захист права на життя, заборону катування, нелюдського поводження та такого, що принижує честь та гідність особи.

В умовах воєнного стану, законодавець передбачає обмеження деяких прав і свобод задля більш ефективної мобілізації ресурсів держави та з метою протидії військовій агресії.

Відтак, право на свободу пересування, під час правового режиму воєнного стану може бути тимчасово обмежене. Військове командування може встановлювати обмеження і заборони пов'язані з вільним пересуванням і перебуванням громадян в певних регіонах, вводити обов'язкову перевірку документів і огляд особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових і нежитлових приміщень. Під час воєнного стану може бути запроваджена комендантська година, яка передбачає обмеження перебування громадян на вулицях у визначений час доби. Громадянам, які перебувають на військовому обліку, може бути заборонено змінювати місце проживання без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України або Служби зовнішньої розвідки. Дані заходи запроваджуються з метою забезпечення безпеки та недопущення поширення загрози.

Питання обмеження права на свободу пересування під час воєнного стану є складним і суперечливим. Обмеження права на свободу пересування можна розглядати як міру, щодо забезпечення безпеки громадян і захисту національних інтересів. З іншого боку, обмеження права на свободу пересування може призвести до порушень основних прав людини, таких як свобода пересування та свобода вибору місця проживання. Це може створювати незручності для громадян і обмежувати їх в реалізації своїх прав і свобод.

Отже, хоча право на свободу пересування і не є абсолютним, однак, обмеження права на свободу пересування в період запровадження правового режиму воєнного стану, мають виключно тимчасовий характер та повинні бути обґрунтованими і пропорційними. Дані обмеження повинні бути необхідними для досягнення законних цілей та не повинні перевищувати межі, що встановлені положеннями Конституції України та не суперечать нормам загального міжнародного права.

Тільки в такому випадку вищевказані обмеження будуть вважатися легітимними і правомочними. Наряду із цим в умовах воєнного стану зміст невід'ємних конституційних прав та свобод людини не підлягає будь-якому обмеженню та захищаються на національному, регіональному та універсальному міжнародних рівнях.

Список викоирстаних джерел:

1. Славна О. В. Теоретико-правові аспекти обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Дотримання прав і свобод людини Національною поліцією України в умовах глобальних викликів сьогодення : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. м. Одеса, 27 жовт. 2023 р. Одеса, 2023. С. 119–122.

2. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 381–384.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 17.03.2024)

4. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні». URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення 18.03.2024) .

УДК 340.132.6:340.134
orcid.org/0000-0002-0446-3892

ТЛУМАЧЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НОРМ ПРАВА У СВІТЛІ СКЛАДОВИХ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Самбор Микола Анатолійович,
начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції ГУНП в Чернігівській області, депутат Прилуцької районної ради,
кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, e-mail: NIKOLAS783@ukr.net

Право, його розуміння та якість, форма, особливості реалізації та застосування завжди перебувають у центрі уваги суспільства. Кожен суб'єкт суспільних відносин, чия поведінка регулюється нормами права, намагається відстояти власні інтереси, на власний розсуд інтерпретуючи норму, здійснюючи пошук набору оптимальних норм, які б сприяли реалізації відповідних інтересів та задоволення потреб особистості.

Завбачливо наголосимо на тому, що як і право, так і його складові – правова передбачуваність і правова визначеність є нічим іншим як соціальним продуктом, форма і зміст яких сформульовані відповідними суб'єктами, а вектор діяльності, спрямований на соціум та окремо взятого кожного його представника. Правову передбачуваність доречно сприймати як наперед визначену формулу правового припису, з яким особа повинна мати можливість ознайомитися [1, с. 245]. Не менш важливою є правова визначеність норм, яка впливатиме на очікуваність суб'єкта у застосуванні відповідної норми для регулювання поведінки учасника суспільних відносин з визначення правил використання та здійснення прав, свобод та інтересів, виконання обов'язків.

Розглянемо на прикладі норм Закону України «Про запобігання корупції», який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [2]. У нормах ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» визначено коло суб'єктів, на які поширюється дія цього Закону. Серед них є особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а саме посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (підпункт «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»). Нормами ст. 27 Закону України «Про запобігання корупції» встановлені обмеження щодо спільної роботи близьких родичів. Визначені обмеження стосуються винятково осіб, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Отож за логікою правової передбачуваності та очікуваності, вказані норми не поширюються на посадових осіб юридичних осіб публічного права, які зазначені у підпункт «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

Разом із цим Національне агентство з питань запобігання корупції, як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, 29.09.2017 ухвалило Методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, де зазначило, що враховуючи, що стаття 27 в Законі не передбачає поширення обмеження спільної роботи близьких осіб на посадових осіб державних та комунальних підприємств, установ, організацій, можна було б зробити висновок про те, що спільна робота близьких осіб у прямому підпорядкуванні не є корупційним деліктом. Відповідальність за такі дії не встановлює ні КУпАП, ні тим більше Кримінальний кодекс України. Водночас, на практиці така ситуація розглядається як конфлікт інтересів, що має наслідки притягнення осіб, які мають в безпосередньому підпорядкуванні близьких осіб, до адміністративної відповідальності на підставі статті 172-7 КУпАП [3]. Отож, орган, який формулює державну політику у сфері протидії корупції,

демонструє власний адміністративний розсуд у інтерпретації законодавчої норми, ухваленої Верховною Радою України. Зазначені Методичні рекомендації діяли до 07.04.2021, коли НАЗК визнало таким, що втратило чинність Рішення від 29.09.2017 № 839 [4]. Зрештою, на посадових осіб юридичних осіб публічного права, які не зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону, зокрема на керівників та інших посадових осіб державних та комунальних підприємств, установ, організацій, не поширюються обмеження спільної роботи близьких осіб, визначені в ст. 27 Закону. Але на вказаних осіб поширюються вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передбачені у ст. 28 Закону [5]. Так НАЗК невизначено перефразувало попередні методичні рекомендації, які, вочевидь, не повинні бути, оскільки не є офіційним чи іншим видом тлумачення норм права, хоча суб'єктами правозастосування використовуються, а отже, сприймаються як тлумачення Закону України «Про запобігання корупції».

Подібне компетентне тлумачення призводить до неправильного застосування норм права, зокрема й тих, що тягнуть за собою заходи примусу та юридичну відповідальність. Безперечно, назвати його офіційним неможливо, однак на подібні методичні рекомендації спираються у тому числі правоохоронні органи, застосовуючи заходи державного впливу, зокрема примусу, виходячи з такого виду тлумачення, яке набуває обов'язковості для суб'єктів правозастосування. Думається, у такий спосіб окремі органи та їх посадові особи намагаються створити сприятливі умови для реалізації власного адміністративного розсуду, який здатен впливати на застосування норм права у інтересах посадових осіб цих органів. Зазначені обставини негативно впливають на стан використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини.

Вважаємо, що тлумачення, у першу чергу законодавчих актів, повинно бути унормованим, до того ж здійснюватися компетентними органами, що виключало б можливість застосування адміністративного розсуду, спрямованого та реалізацію суб'єктивних інтересів окремих уповноважених осіб, спрямованих на підміну тлумаченням самої норми. Саме судова гілка влади здатна напрацьовувати правові позиції, які полягають не у інтерпретації, тлумаченні норм права, а у системності їх застосування для регулювання поведінки учасників суспільних відносин, що гарантуватиме ефективність дії права. Поміж сказаного не слід відмежовуватися від офіційного тлумачення, здійснення якого на даний час залишається поза сферою правового регулювання, що негативно впливає на правову визначеність і передбачуваність норм, як складових верховенства права, які забезпечують прогнозування і передбачення застосування тієї чи іншої норми для регулювання тих чи інших суспільних відносин. Конституційний Суд України надає офіційне тлумачення Конституції України, і лише крізь призму цього може здійснюватися офіційне тлумачення законів України. Таким чином, тлумачення законів є похідним повноваженням Конституційного Суду України. Відтак втрачається ланцюг офіційного тлумачення нормативно-правових актів, зокрема законів України, що справляє негативне враження на правову систему у дії.

Підсумовуючи, переконані, що інтерпретація і тлумачення норм законів є важливою складовою формування ефективної правової системи держави та розбудови громадянського суспільства, заснованого на принципах верховенства права та дотримання прав людини. Вбачаємо, що в основі єдності тлумачення та однакової інтерпретації норм права перебувають:

1) правова культура та правова свідомість та моральність суспільства та індивіда;

2) компетенція та компетентність суб'єктів публічної адміністрації;

3) нормативна визначеність суб'єктів тлумачення норм права;

4) обов'язковість інтерпретаційної практики усіма суб'єктами застосування відповідної норми права;

5) сталість принципів правотлумачення та інтерпретації правових норм;

6) правопросвітницька діяльність, ефективна та якісна первинна правова допомога суб'єктами публічної адміністрації;

7) усунення бюрократичних підходів до забезпечення та надання первинної правової допомоги.

Вважаємо, що поєднання наукових та емпіричних підходів у тлумаченні та інтерпретації забезпечать якісне формування правових позицій застосування норм права для ефективного регулювання суспільних відносин з огляду на праву визначеність та передбачуваність з дотриманням фундаментальних принципів верховенства права та дотримання прав людини.

Список використаних джерел:

1. Самбор М. А. Альтернативна юрисдикція справ про адміністративні правопорушення: наявна практика і досвід у світлі принципу дотримання прав і свобод людини. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2023. Т. 30. № 4. С. 241–257.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 28.02.2024).

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.09.2017 № 839. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0839884-17#Text (дата звернення: 28.02.2024).

4. Про визнання таким, що втратило чинність, рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.09.2017 № 839: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 07.04.2021 № 201/21 URL: https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/2021/04/Nakaz_201_21.pdf (дата звернення: 28.02.2024).

5. Методичні рекомендації щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Metodychni-rekomendatsiyi-vid-21.10.2022-13.pdf (дата звернення: 28.02.2024).

УДК 342.53:061.2
orcid.org/0009-0005-8620-8770

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄЗДАТНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Турчинов Кирило Олександрович,
докторант, Західноукраїнського національного університету
e-mail: kyryloturchynov@gmail.com

Від законодавчої гілки влади залежить не тільки законодавче забезпечення функціонування держави, але і формування інших гілок влади та функціонування всього державного механізму. Особливо важлива стабільна та ефективна робота парламенту в умовах війни. Чисельність депутатського корпусу в умовах ведення країною військових дій стає вразливою та може зменшитись до критичної межі, що призведе до недієздатності парламенту. Врегулюванню цієї проблеми на законодавчому рівні присвячене наше дослідження.

24 лютого 2022 року Україна зіткнулась з повномасштабним вторгненьням з боку рф. Цього дня Указом Президента України введено воєнний стан в країні. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Зазначена стаття передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1].

Тобто органи державної влади діють відповідно до вимог Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та перебувають у особливому режимі роботи. Верховна Рада розглядає питання щодо затвердження указу Президента України про введення воєнного стану в Україні. Після оголошення відповідного указу Президента, Верховна Рада збирається протягом двох днів без скликання.

Під час дії воєнного стану Верховна Рада продовжує працювати в сесійному режимі, приймати закони та виконувати свої функції визначені Конституцією України. Також Верховна Рада за поданням Президента приймає рішення про здійснення військовими адміністраціями повноваження обласних або районних рад. У зазначених умовах, повноваження Верховної Ради, які передбачені Конституцією не можуть бути обмежені. У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного стану [2]. Однак на нашу думку, цих норм недостатньо для захищеності та дієздатності Верховної Ради, в умовах війни чисельність якої може зменшитися до небезпечної межі. Нинішній склад парламенту обраний за змішаною виборчою системою. Тобто 225 депутатів обираються за партійними списками, інша частина, 225 по мажоритарним округам [3].

Це означає, що депутати обрані по партійним спискам можуть бути заміщені, депутати обрані по мажоритарним округам ні. У разі складання депутатських повноважень, за партійними списками зможе зайти наступний по списку депутат. Однак, якщо припиняються повноваження депутата мажоритарника, потрібно проводити вибори. Але під час дії воєнного стану не можуть бути проведені вибори до Верховної Ради.

Під час ведення військових дій не можна виключати ураження Верховної Ради, враховуючи, що росія неодноразово заявляла про готовність наносити удари по центрам прийняття рішень. Тому парламент є однією з цілей, яку може спробувати знищити ворог. Окрім того, під час війни окремі депутати нездатні виконувати покладені повноваження. Дехто з них, склавши мандат залишив Україну. Так з початку повномаштабного вторгнення з тих чи інших обставин припинили повноваження 30 народних депутатів. За інформацією голови фракції Слуга народу, ще 17 народних депутатів мають бажання скласти мандат. На січень 2024 року склад Верховної Ради становить всього 401 народних депутатів, з передбачених Конституцією України 450-ти [4].

У випадку затягування війни та продовження дії воєнного стану, необхідно захистити склад парламенту, зокрема чисельність депутатів мажоритарників. При пропорційній системі, яка передбачена виборчим кодексом України, наступний склад Верховної Ради буде більш захищений від такої небезпеки. Однак, воєнний стан діє при нинішньому складі парламенту, майбутнє якого потрібно захистити від будь-яких загроз [5].

Ми вважаємо, що необхідно передбачити усі сценарії та врегулювати всі питання, щоб парламент був захищений та міг продовжити працювати за будь-яких умов. Тому пропонуємо внести зміни до Закону України "Про вибори народних депутатів" або прийняти окремий нормативно-правовий акт, в якому буде зазначено, що народні депутати, які обрані у одномандатних округах та балотувались від політичних партій, будуть так само заміщені депутатами від списків цих політичних партій. Однак, виникає питання, як заміщати депутатів мажоритарників від партії, яка не представлена у Верховній Раді або самовисуванців. У такому разі ми пропонуємо, щоб депутатами ставали кандидати, які зайняли друге місце на виборах у цих округах. Внесення зазначених змін зробить Верховну Раду більш захищеною від можливих загроз, в умовах ведення війни та дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 20.02.2024)
2. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
3. Про вибори народних депутатів України: Закон України № 4061-VI від 17.11.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text (дата звернення 20.02.2024)
4. Виборчий кодекс України: кодекс України № № 396-IX від 19.12. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (дата звернення 20.02.2024)

УДК 34(3/9)
orcid.org/0000-0003-3000-2595

МІСЦЕВЕ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНЕ САМОВРЯДУВАННЯ У КОНСТИТУЦІЇ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ 1935 Р.

Захарчин Наталія Геннадіївна,
доцент кафедри права та суспільних дисциплін
Національного лісотехнічного університету України, кандидат історичних наук, доцент,
e-mail: zakharchyn@nltu.edu.ua

З відновленням незалежності Польської держави розпочалася розбудова власних структур місцевого самоврядування. Місцеве та територіальне самоврядування у Другій Речі Посполитій стало важливим елементом відновленої політичної системи та створеного апарату територіального управління. Фундаментальні основи територіального самоврядування були закладені вже у так званій Березневій, 17 березня 1921 р. Конституції Другої Речі Посполитої.

На відміну від неї, у новому Основному Законі від 23 квітня 1935 року положення про самоврядування були зведені до мінімуму. Про це свідчить той факт, що у Квітневій Конституції не було жодного положення, яке б чітко визначало сутність територіального чи місцевого самоврядування. З конституційних норм випливало, що самоврядування – це організація суспільства, яка діє «в рамках держави» і створюється державою. Фактично, законодавець відмовлявся від поняття самоврядування як природного права місцевих громад на управління своїми справами. [1, s. 137].

У перших статтях Конституції стверджувалось, що «держава створить територіальне та господарське самоврядування для участі у виконанні завдань колективного життя» (ст. 4) [2]. Це, на думку деяких науковців, призвело до появи судової практики Вищого адміністративного суду, яка була більш обмежувальною по відношенню до самоврядування і мала юрисдикцію щодо законності рішень контролюючих органів [3, s. 33].

Місцеве самоврядування продовжувало існувати, але фактично воно мало формальний характер, із вимушено терплячим ставленням до цього інституту зі сторони влади. Тісний зв’язок із державним управлінням простежувався у всіх статтях Конституції, що стосувались самоврядування. Так, у документі зазначалось, що державне управління реалізується через державну адміністрацію, територіальне та господарське самоврядування (ст. 72) [2].

Також, передбачалось відповідно до існуючого територіально-адміністративного поділу держави створити воєводські, повітові та гмінні органи самоврядування «для виконання завдань державного управління щодо місцевих потреб» (ст. 75).

Органи самоврядування у межах польського законодавства наділялися нормотворчими функціями, які контролювались вищими наглядовими органами. Для виконання особливих завдань суб’єкти самоврядування могли об’єднуватися у спілки, які наділялись публічною та юридичною правосуб’єктністю (ст. 75) [2].

У сфері економічного життя Польщі оголошувалось про створення особливого, господарського самоврядування. Передбачалось його розвиток у таких господарських спілках, як сільськогосподарські палати (izby rolnicze), промислові та торгові палати, а також палати «ремесел, праці, вільних професій та інші публічно-правові об’єднання» (ст. 76). Нагляд за діяльністю органів господарського самоврядування здійснювався державою через створені для цього органи.

Таким чином, незважаючи на збереження досі діючого принципу публічно-правової суб’єктності та цивільно-правової правосуб’єктності місцевого самоврядування, а також можливості самовизначення органів, місцеве та територіальне самоврядування згідно

Конституції 1935 року створювалось виключно волею держави, а не волею громадськості, незалежно від держави [1, s. 138].

Територіальне самоврядування визнавалось особливою частиною державної адміністрації. [4, с. 25.] Держава та державна влада вивищувались над інститутом самоврядування, організовуючи та повністю контролюючи діяльність органів влади на низовому рівні [5].

Список використаних джерел:

1. Fermus-Bobowiec, A., Szewczak-Daniel, M. (2022). Od decentralizacji do centralizmu demokratycznego–od samorządu II Rzeczypospolitej do systemu rad narodowych w Polsce Ludowej. [From decentralization to democratic centralism-from the self-government of the Second Republic to the system of national councils in People's Poland]. *Miscellanea Historico-Iuridica*, 21(2), 129-151.
2. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. *Dziennik Ustaw*. 1935. Nr. 30. Poz. 227.
3. Babiak, J., Ptak, A. Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej. Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej, in: *J. Babiak, A. Ptak, (ed.), Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*. Kalisz–Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, 2010. S. 23–36.
4. Марчук, М. І. (2014). Територіальне самоврядування у Речі Посполитій. *Право і Безпека*, (4), 21-28.
5. Захарчин Н. (2024). Конституційні засади функціонування місцевого самоврядування міжвоєнної (1918 –1939) Польщі. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство, Т. 26, № 1.*

УДК 340:347.9(100)
orcid.org/0000-0002-0203-2714

ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ДІАЛЕКТИЦІ ГЕРБЕРТА ХАРТА

Лінник Юрій Володимирович
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
КЗВО "Рівненська медична академії" кандидат філософських наук
КЗВО "Рівненська медична академія", e-mail: future.of.ukraine87@gmail.com

Право, як один з основних інструментів регулювання суспільних відносин, завжди викликало жвавий інтерес філософів, правників та вчених різних епох. Суттєвий внесок у розуміння природи права та його ролі у формуванні суспільства зробив Герберт Харт – видатний британський юрист і філософ права. Один із основоположників аналітичної школи в правознавстві, він вивчав право як складний інститут, що активно впливає на суспільний розвиток і може слугувати інструментом соціальної трансформації.

У контексті діалектики Г. Харта право розглядається як динамічна система, що постійно змінюється та адаптується до вимог суспільства. Він підкреслював важливість правових норм у формуванні моральних цінностей і соціальних стандартів, визнававши, що право може впливати на свідомість людей і сприяти змінам у суспільстві [3, с.85].

Г. Харт визначає право як систему правил, що регулюють поведінку людей у суспільстві. За його концепцією, право складається з двох основних компонентів: правил обов'язкової моралі та санкцій. Перші встановлюють обов'язки та права індивідів у суспільстві, тоді як другі надають засоби для створення, зміни та застосування цих правил.

Він розглядає правову систему як важливий інструмент соціальної зміни, який впливає на розвиток суспільства, вважає, що правові норми є не лише відображенням соціальних відносин, а й активно впливають на них, формуючи та регулюючи поведінку людей.

Одним із ключових понять у теорії Харта є концепція "внутрішньої відповідальності". Він стверджує, що ефективна правова система може сприяти внутрішньому прийняттю правил та норм індивідами, а не лише зовнішньому примусу. Це дозволяє праву стати більш ефективним інструментом соціальної зміни, оскільки воно впливає на переконання та цінності людей [2, с.120].

Філософ розглядає взаємодію правових норм із соціальними процесами через призму правил санкцій. Він вважає, що правові санкції можуть викликати зміни у поведінці людей, змушуючи їх діяти відповідно до встановлених норм. Однак, підкреслює, що ця взаємодія не завжди є прямою і може бути складною через різноманітність факторів, що впливають на соціальні процеси.

Крім того, Харт вважає, що право може сприяти соціальній трансформації шляхом створення нових правил та норм, які відповідають змінюючимся потребам і цінностям суспільства. Він підкреслює важливість гнучкості та адаптивності правової системи для забезпечення її ефективності у вирішенні соціальних проблем та сприянні соціальній трансформації.

Розглядаючи взаємозв'язок між правом і свободою особистості як один із ключових аспектів правової теорії, він переконаний, що право повинно захищати свободу індивіда, дозволяючи йому розвиватися і виражати свої унікальні потреби та цінності. Одночасно, право повинно обмежувати цю свободу в межах, необхідних для забезпечення гармонії та безпеки суспільства.

Він підкреслює, що право і свобода не є протилежностями, а взаємопов'язаними поняттями, які взаємодіють між собою. Право створює рамки, в межах яких можлива

свобода особистості, захищаючи її від втручання з боку інших індивідів чи держави. З іншого боку, свобода особистості визначає межі дії права і його легітимність [1, с.33].

Отже, на взаємозв'язок між правом і свободою особистості впливає на соціальні перетворення, оскільки підкреслюється важливість балансу між цими двома аспектами для забезпечення стабільності і прогресу суспільства. Гармонія між правом і свободою може сприяти соціальній трансформації, створюючи умови для інновацій, розвитку та покращення умов життя.

Таким чином, можна сказати, що Герберт Харт вважає право не лише інструментом регулювання взаємовідносин у суспільстві, але й важливим чинником, що сприяє його соціальній трансформації. Його концепція підкреслює важливість взаємодії правової системи із змінами у суспільстві для створення умов для розвитку і вдосконалення суспільства.

Список використаних джерел:

1. Гриценко Н. С. Роль права у соціальній трансформації: концепція Герберта Харта. Юридичний вісник. Видавництво "Право і суспільство". Львів, 2021. С. 23-36.

2. Ковальов О. І. Герберт Харт та його погляди на право та соціальну трансформацію. Філософія права. Видавництво "Університет". Київ, 2018. С. 112-125.

3. Сидоренко М. В. Право і свобода в теорії Герберта Харта. Сучасні дослідження юридичної філософії. Видавництво "Академія". Київ, 2017. С. 78-89.

4. Гриценко, Н. С. Роль права у соціальній трансформації: концепція Герберта Харта. Юридичний вісник. Видавництво "Право і суспільство". Львів, 2021. С. 23-36.

УДК 340+37.091
orcid.org/0000-0002-2229-0315

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Лукач Уляна Романівна,
старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, кандидат політичних наук
Стрільчик Галина Дмитрівна,
старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, e-mail: uljanalukach@ukr.net

Процес формування правової культури в Україні необхідно розглядати як невід'ємну складову комплексної трансформації українського суспільства, в контексті захисту прав та свобод людини і громадянина, що визначає соціальне призначення держави. Правова культура постає як безумовна ознака правової держави і відображає систему загальнолюдських цінностей, адже визначається рівнем правосвідомості, досконалості законодавства, а також станом законності і правопорядку. Відповідно рівнями правової культури є правова культура особистості і правова культура суспільства.

Серед форм правової культури суспільства виокремлюють професійну правову культуру, що характеризує специфіку певної соціальної групи (колективу людей) і відображає знання і розуміння нею правових явищ у сфері їх професійно-трудової діяльності. Відтак особливої важливості набуває формування правової культури педагогічних працівників, котрі в умовах подальших освітніх перетворень є агентами змін, що впроваджують в освітню практику ідеї та зміст Нової української школи.

Актуальним питанням професійно-трудової діяльності педагогічних працівників є її нормативно-правове забезпечення. У Професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» йдеться про громадянську компетентність учителя, що полягає у здатності діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини і громадянина; реалізовувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку [1]. Відтак очевидним є взаємозв'язок правової культури і громадянської компетентності педагогічних працівників, що мотивує їх поведінку і професійну діяльність.

Правова культура педагогічних працівників являє собою когнітивну складову, що включає інтелектуальні здібності, знання та досвід. У його основі – система правових знань та усвідомлення значущості права як соціального регулятора поведінки. Правові знання мають важливе значення у розвитку професійної компетентності педагогічних працівників. Мотиваційна складова, як спонукальна причина дій, відображає готовність суб'єкта до прояву компетентностей як особистісного ставлення до правової компоненти професійної діяльності. Емоційно-ціннісна складова постає як система моральних орієнтирів і настанов, що визначають спрямованість дій педагога на утвердження в освітньому середовищі прав і свобод учасників освітнього процесу. Поведінково-діяльнісна – проявляється у формах суспільно-правової активності і ґрунтується на досвіді поведінки у стандартних і нестандартних ситуаціях. Тобто йдеться про активність педагогічного працівника як суб'єкта освітньої діяльності, що вирізняється високим рівнем правосвідомості, шанобливим ставленням до правових норм.

Отже, правова культура професійної діяльності педагогічних працівників є окремою частиною правової культури суспільства, що реалізується в умовах освітнього процесу та

середовища і втілюється засобами навчання і виховання. Таким чином, можна стверджувати про трансформацію теоретичних знань у практичну площину та побудову освітнього процесу на засадах діяльнісного підходу. Так проявляється соціальний сенс правової культури педагогів, що відображає специфіку світогляду і рівень загальної культури відповідної професійної групи.

Логічним продовженням складових професійної правової культури педагогів є виконання нею відповідних функцій, серед яких пізнавально-перетворювальна, право-регулятивна, ціннісно-нормативна і право та правосоціалізуюча. Саме вони виступають засобом, що забезпечує відповідність поведінки особи нормативно-правовим приписам в умовах повсякдення та виконання професійних завдань і функцій.

Формування професійної правової культури педагогічних працівників забезпечує правову обізнаність, практичну складову реалізації правових знань, усвідомлення важливості правомірної поведінки в сфері професійно-трудової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#n10

УДК 342.951
orcid.org/0000-0003-4567-9999

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА ФАКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Ковальова Анастасія Сергіївна,
Курсант, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
e-mail: a.sivasheva@gmail.com
Шевяков Максим Олександрович,
старший викладач кафедри АППАД
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
майор поліції

Домашнє насильство є однією з найсерйозніших соціальних проблем сучасності, що загрожує безпеці та гідності особистості. Проблема проявляється на рівні сім'ї, пари, особистостей та суспільства в цілому і вимагає невідкладних та ефективних дій з боку державних та правоохоронних органів. Важливою частиною цих органів є поліція, на яку покладено обов'язок реагувати на випадки домашнього насильства та забезпечувати правопорядок.

Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає домашнє насильство таким – як умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого [1].

Реагування на факти домашнього насилля здійснюється виключно конкретними підрозділами Національної поліції виходячи з їхніх повноважень. Стаття 23 Закону України «Про Національному поліцію» як раз визначає таке повноваження, як: вживання заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі.

До компетенції реагування уповноважених підрозділів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належить наступне:

1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;

2) прийняття та розгляд заяв і повідомлень про вчинення домашнього насильства, та насильства за ознакою статі, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань протидії домашньому насильству;

3) інформувати постраждалих осіб про їхні права, заходи, соціальні послуги та інформувати постраждалих осіб про доступні їм соціальні послуги;

4) інформувати про можливість перенаправлення жертв до спеціалізмваних установ, які надають допомогу особам, які постраждали в наслідок домашнього насильства.

5) видавати термінові заборонні приписи щодо кривдників;

6) постановка кривдників на профілактичний облік та здійснення профілактичних заходів.

7) здійснюють контроль за виконанням особами, які вчинили домашнє насильство, спеціальних заходів з попередження та припинення домашнього насильства протягом строку їх дії;

8) у разі вчинення домашнього насильства в установленому законом порядку анульовувати дозвіл на придбання, зберігання і носіння зброї та боєприпасів, а також вилучення зброї та боєприпасів

9) взаємодія з іншими організаціями, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

10) при виявлені на місці події кримінального правопорушення або його ознак, повідомити про це СОГ і вживаються заходи для забезпечення безпеки на місці події до прибуття групи

11) звітування перед центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати [2, с.4].

В удосконалені профілактичних заходів хотілось би підкреслити важливість:

1) створення окремого підрозділу в складі Національної поліції, який буде працювати тільки у сфері запобігання і протидії домашньому, а також притягнення до відповідальності осіб, які підозрюються у вчиненні такого правопорушення;

2) розвитку всебічних тренінгів у цій сфері, а також вдосконалення набутих навичок поліцейськими;

3) впровадження технологій, а саме розробка та застосування мобільних додатків, відеоспостережень, які можуть сприяти ефективнішому моніторингу ситуації;

4) розробки системи періодичних профілактичних заходів, які будуть включати роботу з кривдником та унеможливлення вчинення повторних ним дій;

5) популяризувати та надати бюджетної можливості центрам, які забезпечуватимуть фізичний захист та психологічну підтримку особам, які були схильні до насилля, не тільки у великих містах та центрах, а й у населених пунктах невеликої територіальності [4, с. 569].

Таким чином, можемо підвести підсумки, що домашнє насильство є серйозною проблемою для забезпечення громадської безпеки та порядку. Це вимагає негайних та ефективних дій з боку держави та правоохоронних органів. Саме поліція, як суб'єкт правоохоронної системи, відіграє важливу роль у реагуванні на домашнє насильство та забезпеченні правопорядку. У підрозділів Національної поліції є певні повноваження за допомогою, яких вони здійснюють порядок реагування на факт вчинення домашнього насильства, які визначені законом та установлені досвідом.

Важливо пам'ятати, що проблема домашнього насилля – це проблема всього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України «Про адміністративні правопорушення». Закон України від 01 червня 1984 № 80731-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

3. В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, М. В. Пашковська. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції. Методичні рекомендації Київ, 2021. 75 с. URL: https://www.naiau.kiev.ua/images/news/img/2021/06/pr12.pdf

4. Сербин Р.А., Актуальні напрями удосконалення адміністративно-правововых заходів протидії домашньому насильству на основі зарубіжного досвіду. Юридичний науковий електронний журнал № 2/2023 Запоріжжя, 2023. 723 с. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/134.pdf

УДК 34.096
orcid.org/0000-0001-8328-5117

КОНЦЕПЦІЯ «ПРАВА ЯК ЦІЛІСНОСТІ / ЧЕСНОСТІ» ДВОРКІНА: ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Бондаренко Степан Юрійович
фахівець кафедри ТЗК ЦКБ ННІ ІБ СК
Національної академії СБ України Сертифікований партнер
всеукраїнської наукової організації «Всеосвіта»,
експерт Національної стратегії освіти і науки України
при МОН України, e-mail: bondarenko.stephan@ukr.net

Концепція «права як цілісності/чесності» Дворкіна (далі по тексту – концепція) представляє переконливий філософський погляд на природу права, підкреслюючи важливість узгодженості, послідовності та моральних принципів у правовій інтерпретації та судовому розгляді. По суті, концепція Дворкіна відкидає позитивістське уявлення про те, що право – це просто набір правил, створених суверенною владою, відокремлених від моральних міркувань. Натомість він стверджує, що право невід'ємно пов'язане з принципами справедливості та моралі, і що правові рішення повинні прагнути підтримувати ці принципи в послідовний і принциповий спосіб [1].

Одним з ключових аспектів концепції Дворкіна є його відмова від ідеї, що судді просто застосовують існуючі правові норми для вирішення справ. Натомість він стверджує, що судді беруть участь у процесі інтерпретації, який передбачає побудову наративу або «ланцюгового роману», що найкраще відповідає існуючим правовим принципам і прецедентам. Цей процес тлумачення вимагає від суддів враховувати не лише буквальний текст закону, але й його основні цілі, цінності та принципи. При цьому судді повинні прагнути підтримувати цілісність правової системи, гарантуючи, що їхні рішення узгоджуються з попередніми правовими рішеннями та загальними моральними засадами правової системи.

Крім того, Дворкін підкреслює важливість ставлення до права як до «безшовної» мережі принципів, а не як до набору окремих норм. Він стверджує, що правові принципи слід розуміти як частину більш широкої моральної системи, яка забезпечує керівництво для вирішення конфліктів і невизначеностей у праві. Дотримуючись принципів справедливості, рівності та людської гідності, судді можуть гарантувати, що їхні рішення сприятимуть загальній узгодженості та цілісності правової системи.

Однак концепція Дворкіна не позбавлена критиків. Деякі науковці висловлюють занепокоєння щодо суб'єктивності суддівського тлумачення та можливості суддів нав'язувати власні моральні цінності закону. Крім того, теорію Дворкіна критикують за те, що вона покладається на абстрактні моральні принципи, які важко застосувати на практиці.

Попри цю критику, концепція Дворкіна продовжує мати значний вплив на філософію права та юриспруденцію. Підкреслюючи важливість узгоджуності, послідовності та моральних принципів у прийнятті правових рішень, Дворкін створив потужну основу для розуміння природи права та його ролі в суспільстві. Зрештою, його теорія спонукає нас замислитися не лише над тим, яким є право, але й над тим, яким воно має бути, і як ми можемо працювати над створенням правової системи, що відображає принципи справедливості та моралі.

Концепція Дворкіна про право як цілісність має важливе значення для прийняття судових рішень та судової практики, пропонуючи такий собі «нюансований» підхід, який підкреслює узгодженість, послідовність та моральну основу правової системи. По суті, концепція Дворкіна кидає виклик традиційному уявленню про те, що судді просто механічно застосовують існуючі правові норми, і натомість утверджує творчу роль судді не шляхом

створення прецеденту (як це можливо в англо-американській правовій сім'ї), однак інтерпретуючи закон через призму його основоположних принципів.

Одним із ключових внесків концепції Дворкіна в процесі прийняття судових рішень є відмова від суворого розмежування права і моралі, властивого юридичному позитивізму. На думку Дворкіна, право не може бути відокремлене від моральних міркувань; навпаки, правові принципи глибоко переплетені з моральними цінностями і повинні інтерпретуватися у світлі цих цінностей. Така перспектива спонукає суддів враховувати етичні наслідки своїх рішень і прагнути до результатів, які відповідають принципам справедливості, чесності та людської гідності.

Крім того, концепція Дворкіна підкреслює важливість узгодженості та послідовності в судовій практиці. Перед суддями стоїть завдання побудови такого наративу, який забезпечує найкраще розуміння норм правового регулювання. Такий інтерпретаційний підхід вимагає від суддів враховувати не лише текст закону, але й його основоположні цілі та цінності, гарантуючи, що їхні рішення сприятимуть загальній узгодженості та цілісності правової системи. Дотримуючись принципів послідовності та узгодженості, судді можуть сприяти стабільності, передбачуваності та повазі до верховенства права.

Крім того, концепція Дворкіна підкреслює роль суддівського розсуду в тлумаченні та застосуванні закону. Хоча правові принципи можуть бути відкритими для тлумачення, очікується, що судді здійснюватимуть свій розсуд принципово та обґрунтовано, беручи до уваги контекст моралі, що лежить в його підґрунті. Такий підхід дозволяє суддям адаптувати правові принципи до мінливих соціальних норм, зберігаючи при цьому цілісність правової системи.

Попри ці виклики, концепція Дворкіна продовжує формувати та розвивати сучасну теорію та філософію права, забезпечуючи основу, яка підкреслює моральну основу права та важливість узгодженості, послідовності та суддівської доброчесності у прийнятті рішень. Підкреслюючи тісний нерозривний взаємозв'язок правових принципів з моральними цінностями, теорія Дворкіна спонукає суддів розглядати не лише те, яким є право, але й те, яким воно має бути, і прагнути до створення правової системи, яка відображає принципи справедливості, чесності та рівності.

Реальні приклади, які ілюструють концепцію Дворкіна, що ґрунтується на «законах доброчесності», можна знайти в судових рішеннях, де судді інтерпретували правові принципи у світлі ширших моральних міркувань для підтримання узгодженості і послідовності правової системи.

- ***Браун проти Ради з питань освіти [Brown v. Board of Education] (1954)*** [2]. У цій знаковій справі Верховний суд США одноголосно постановив, що расова сегрегація в державних школах є неконституційною. Рішення ґрунтувалося на переосмисленні положення про рівний захист Чотирнадцятої поправки, яке розумілося у світлі принципу рівності та морального обов'язку покласти край расовій дискримінації. Рішення Суду у справі «Браун проти Ради з питань освіти» є прикладом того, як судді можуть тлумачити правові принципи у спосіб, що узгоджується з ширшими моральними цінностями, такими як рівність і справедливість.
- ***Обергефелл проти Ходжеса [Obergefell v. Hodges] (2015)*** [3]. У цій справі Верховний суд США постановив, що одностатеві шлюби є фундаментальним правом, гарантованим положеннями Чотирнадцятої поправки про належну правову процедуру та рівний захист. Рішення Суду відобразило переосмислення конституційної гарантії рівного захисту та особистої свободи у світлі зміни ставлення суспільства до прав ЛГБТК+. Визнавши одностатеві шлюби конституційним правом, Суд продемонстрував прихильність до тлумачення правових принципів у спосіб, що сприяє рівності, гідності та справедливості для всіх людей.
- ***Роу проти Уейда [Roe v. Wade] (1973)*** [4]. У цій знаковій справі Верховний Суд США постановив, що право жінки на недоторканність приватного життя відповідно до Чотирнадцятої поправки поширюється на її рішення зробити аборт. Рішення Суду у справі

«Роу проти Вейд» відобразило переосмислення конституційних принципів у світлі еволюції соціальних норм і досягнень медицини. Визнавши право жінки на аборт фундаментальним аспектом репродуктивної автономії, Суд прагнув захистити принципи індивідуальної свободи, тілесної автономії та гендерної рівності.

Ці приклади влучно демонструють симбіоз доктрини і практики, того, як судді застосовують концепцію Дворкіна про право доброчесності в реальних умовах крізь призму сприяння узгодженості та послідовності правової системи. У кожній з вищенаведених справ судді беруть участь у процесі конструктивного тлумачення, намагаючись розпізнати основоположні принципи та цінності, які лежать в основі права в цілому, з прагненням аби такі рішення сприяли загальній доброчесності правової системи.

Хоча романо-германська правова сім'я (до якої тяжіє Українська національна правова система), відрізняється від англо-американської сім'ї правових систем, в межах якої живе і склався Дворкін як сучасний вчений-теоретик права, все ж існують способи застосування та адаптації його ідей і в Україні. Судді можуть прагнути підтримувати цілісність правової системи, забезпечуючи відповідність своїх рішень джерел права та відстоюючи фундаментальні цінності, закріплені в нормах вищого рівня. Хоча романо-германська правова система часто характеризується більш формалізованим підходом до винесення судових рішень, судді все ж мають певний ступінь свободи у тлумаченні та застосуванні закону. Концепція Дворкіна, що ґрунтується на принципах доброчесності та послідовності, може бути взятою до уваги та реалізованою у професійній діяльності суддями в цьому контексті, заохочуючи їх здійснювати свій розсуд у принциповий та обґрунтований спосіб. Судді можуть прагнути тлумачити правові норми таким чином, щоб сприяти послідовності, справедливості та загальній цілісності правової системи, навіть у межах більш структурованої та формалізованої правової бази.

Список використаних джерел:

1. Dworkin, R. Taking Rights Seriously [Text] / R. Dworkin. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1977. – P. XV. – 293 p.
2. Duignan B. Brown v. Board of Education | Case, 1954, Definition, Decision, Facts, & Impact. *Encyclopedia Britannica*. URL: https://www.britannica.com/event/Brown-v-Board-of-Education-of-Topeka (date of access: 15.02.2024).
3. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Obergefell v. Hodges | Summary, History, Ruling, & Facts. *Encyclopedia Britannica*. URL: https://www.britannica.com/event/Obergefell-v-Hodges (date of access: 15.02.2024).
4. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Roe v. Wade | Summary, Origins, Right to Privacy, & Overturning. *Encyclopedia Britannica*. URL: https://www.britannica.com/event/Roe-v-Wade (date of access: 15.02.2024).

УДК 342.322
orcid.org/0000-0003-2496-101X

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У МЕДИЧНІЙ ГАЛУЗІ

Беляєв Ігор Сергійович,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: igo21831@gmail.com

Термін «колабораційна діяльність» вперше був офіційно введений в українське законодавство з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію України.

Відповідно до ч. 5. ст. 111-1 КК України, добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

У лікарів, які залишилися працювати на тимчасово окупованих територіях та забезпечували функціонування лікарень, виникає велика кількість питань щодо можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності, встановленої ч. 5 ст. 111-1 КК України.

Наразі відсутня достовірна статистика щодо кількості медичних працівників, які були виявлені або притягнуті до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність на окупованих територіях.

Поняття «окупаційна адміністрація» може також включати медичні заклади на окупованих територіях.

Важливо відзначити, що особа, яка добровільно пропонує свою кандидатуру та отримує призначення окупантами на керівну посаду в органах охорони здоров'я на окупованій території, може бути притягнута до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Ці факти можуть бути підтверджені протоколами допиту свідків, публікаціями на сайтах держави-агресора про призначення на посаду, а також документами, підписаними особою на новій посаді. Стосовно медичних працівників, які залишилися на окупованій території та продовжують надавати медичну допомогу, у тому числі окупантам, та отримують оплату за це в російських рублях, питання їхньої кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність може виникнути у зв'язку з підтримкою окупаційного режиму.

У Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них, закладено фундаментальну ідею медичного нейтралітету.

Медичний нейтралітет – соціальна домовленість, яка зобов'язує суспільство захищати медичних працівників як у час війни, та і в мирний час, та зобов'язує медичний персонал надавати медичну допомогу усім, незалежно від релігії, раси, етнічного походження, політичних уподобань чи інших ознак.

Концепція медичного нейтралітету викристалізувана у воєнний час з Женевських конвенцій про захист жертв війни (Женева, 12.08.1949), Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977, Резолюції 2286 (2016), прийнятої Радою Безпеки ООН на його 7685-му засіданні 03.05.2016, Міжнародної клятви лікаря. Женевська декларація (Женева, 1948).

Принципи медичного нейтралітету: захист медичних працівників, пацієнтів, закладів охорони здоров'я та інших цивільних медичних формувань, медичних транспортних засобів від нападів або від незаконного втручання; вільний доступ до медичної допомоги, зокрема

лікування, а також необхідних лікарських засобів і виробів медичного призначення; гуманне ставлення до всього цивільного населення; відсутність дискримінації при лікуванні хворих чи поранених; дотримання прав пацієнтів, зокрема на збереження таємниці про стан здоров'я, на відмову від лікування[1].

Згідно з Конвенцією про захист цивільного населення під час війни, окупаційна держава має забезпечити діяльність медичних установ та створити умови для задовільної медичної допомоги на окупованій території [2].

Зазначеною Конвенцією дозволяється медичному персоналу будь-якої категорії здійснювати свої обов'язки навіть під час конфлікту. Додатковий протокол до Женевської конвенції зазначає, що ніхто не може бути підданий покаранню за виконання медичних функцій, що відповідають медичній етиці, незалежно від того, в інтересах кого ці функції виконуються. Отже, згідно з міжнародним гуманітарним правом, лікарі, які надають медичну допомогу на окупованих територіях, не несуть кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Вони мають право надавати медичну допомогу усім незалежно від їхньої національності або статусу в конфлікті.

Важливо розглядати співпрацю з окупантами у сфері медицини як явище, що потребує детального аналізу через різноманітні обставини та наслідки.

Згідно з міжнародним гуманітарним правом, виконання медичних обов'язків на окупованій території не може служити підставою для кримінальної відповідальності за колаборацію [3]. Принцип нейтралітету медичних працівників передбачає їхню незалежність від бойових дій та захист від покарання за виконання медичних обов'язків. Однак, у випадках, коли медичний персонал був змушений співпрацювати з окупантами під загрозою, ситуація може змінитися. Важливо розрізняти між добровільною та примусовою співпрацею, оскільки перша може розглядатися як колаборація, а друга – як результат примусу, що звільняє від відповідальності. Збір доказів у таких ситуаціях може бути складним, проте особливо важливим для правильного вирішення справи. Наприклад, свідчення очевидців, що спостерігали за тиском на медичний персонал, або інші докази примусового характеру співпраці можуть бути ключовими для розгляду справи. Таким чином, в контексті між народного гуманітарного права, питання про колаборацію медичного персоналу під час воєнного конфлікту вимагає уважного вивчення обставин кожного окремого випадку, врахування принципів нейтралітету та захисту медичних працівників від покарання за виконання їхніх обов'язків.

Притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність може стати проблемним завданням через нечіткість та неоднозначність законодавчого акта, який встановлює кримінальну відповідальність.

Неоднозначне формулювання закону, відсутність чіткого формулювання ознак колабораційної діяльності може ускладнити встановлення факту колаборації в конкретних випадках, що призводить до суб'єктивного тлумачення закону та ризику недотримання принципу правової визначеності.

Вирішення питання щодо притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність вимагає уважного врахування міжнародних зобов'язань України за міжнародними договорами, зокрема, Женевськими конвенціями. Згідно з міжнародним правом, держави-учасниці мають зобов'язання забезпечувати захист прав людини та дотримуватись принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Неузгодженість норм, що регулюють відповідальність за колабораційну діяльність, з міжнародними стандартами може спричинити звернення до Європейського суду з прав людини та виплати компенсацій.

Отже, для уникнення таких ситуацій, є нагальна потреба в уточненнях та змінах до законодавства про колабораційну діяльність, які могли б забезпечити відповідність цього законодавства міжнародним стандартам та принципам.

Список використаних джерел:

1. Комітет медичного і фармацевтичного права та біоетики URL: https://medcom.unba.org.ua/ activity/news/7339-medichnij-nejtralitet.html

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

3. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/z0704-17#Text

УДК 342.5
orcid.org/0009-0001-9731-1985

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ ПОВНОВАЖЕНЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Кириленко Павло Віталійович,
аспірант
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: paul.kirilenko@gmail.com
Науковий керівник – ***Кошарновська Світлана Леонідівна***
к.ю.н. доц. кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу

Україна є демократичною, правовою та соціальною державою. Відтак забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина є одним з головних чинників у процесі її становлення. Із набуттям Україною незалежності розпочався процес євроінтеграції. «Передумовами вступу до Європейського Союзу є створення демократичних основ для функціонування і подальшого розвитку громадянського суспільства державою-претендентом, формування та впровадження принципів правової держави, реформування нормативно-правової та інституційної складових національної правової системи» [1, с.57].

Демократія і права людини є взаємопов'язаними поняттями і їх реалізація залишається взірцем у розвитку суспільства. Більшість держав світу ставлять перед собою завдання надати всі можливості своєму народу реалізовувати свої демократичні права. «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головний обов'язок держави. Забезпечення прав людини відбувається шляхом створення відповідних умов для їх реалізації, охорони та захисту як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні» [2, с.56]. Отже, держава є основним гарантом прав і свобод людини і громадянина.

Відповідно до ст.3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [3].

Важливою гарантією прав і свобод людини є інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини визначений Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [4].

«Цей інститут є додатковим (субсидіарним) засобом захисту прав і свобод людини щодо інших правозахисних механізмів, заповнює прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту прав людини, парламентського контролю та відомчого контролю за адміністративними органами. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, не скасовує їх і не передбачає перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод» [5, с.199].

Аналізуючи повноваження українського омбудсмана, хотілось би звернути увагу на зміст ст.13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [4]. Відповідно до п.1 ст. 13 зазначеного закону омбудсману надано право невідкладного прийому вищими посадовими особами країни. Це право дозволяє Уповноваженому ефективно виконувати свої повноваження з метою захисту прав людини. Загалом такий підхід щодо повноважень Уповноваженого відповідає світовій практиці.

Реалізуючи зазначене право він має бути невідкладно прийнятим вищими посадовими особами держави, а саме Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-

міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором та ін., що дає змогу висвітлювати та вирішувати нагальні проблеми, пов'язані з порушенням прав громадян, що мають важливе першочергове значення.

Це робить його роль ключовою у забезпеченні справедливості та правової рівності, а також зменшує ризики, що можуть становити загрозу громадянським правам та свободам.

Відповідно до ст.21 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» кожен може без обмежень і перешкод звернутися до Уповноваженого у порядку, передбаченому чинним законодавством. При зверненні до Уповноваженого не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками. Особа, позбавлена волі, може звернутись із письмовим зверненням до Уповноваженого або його представників. У цьому разі до неї не застосовуються обмеження щодо листування. Звернення такої особи протягом двадцяти чотирьох годин направляються Уповноваженому [4]. Отже, Закон не передбачає жодних обмежень щодо подачі звернень до Уповноваженого.

На сьогоднішній день серед науковців залишається дискусійним питання законодавчого закріплення фільтрів подання звернень Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Прихильники законодавчого закріплення фільтрів обгрунтовують свою позицію тим, що «практично в усіх країнах омбудсмани мають прямий контакт з громадянами і приймають скарги безпосередньо від них, однак у Франції та Великобританії скарги омбудсманам подають тільки через членів парламенту. Це так званий парламентський фільтр.

Його введення зумовлене двома головними причинами: по-перше, бажанням у жодному випадку не порушити, не применшити значення традиційної практики, згідно з якою члени парламенту забезпечують відповідальність адміністрації перед суспільством, і, по-друге, і це головне, – захистити омбудсмана від численних звернень, які не входять в його компетенцію. Практика свідчить, що в країнах, де немає «парламентського фільтру» надходить така велика кількість скарг, яку омбудсман розглянути не спроможний» [5, с. 202].

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини залишається дискусійним саме завдяки своїй «неординарній» природі та меті створення. Українські науковці спрямовують свої дослідження переважно у напрямку виділення недоліків правової регламентації діяльності та самого механізму функціонування національного омбудсмана, при цьому висловлюють власні позиції щодо розроблення шляхів їх удосконалення. Це є абсолютно логічним, адже від чіткості нормативно-правового регулювання залежить ефективність реалізації повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та, відповідність, ефективність гарантування прав і свобод людини і громадянина. На підставі аналізу правового статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини слід відзначити про те, що він є модифікованим варіантом інституту омбудсмана і його схема в основному відповідає світовій практиці проте ще потребує детального дослідження та удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Дорогіх О.М. Правові засади європейської інтеграції України. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/ Tezy_Bolgaria_ 03.20_ 10.pdf

2. Богачова Л.Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/ bitstream/ 123456789/ 3235/1/Bogacheva_56.pdf

3. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України від 23.12.1997р. №776/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/776/97-%D0%B2% D1%80

5. Марцеляк О. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: статус і функціонування. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/438/1/ visnyk_36% 20198.pdf

УДК 342.9
orcid.org/0009-0002-5682-8344

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ АДВОКАТСЬКИХ ВИТРАТ

Лаврів Віталій Павлович,
аспірант, юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету

Однією із гарантій існування системи адвокатури є забезпечення достойного рівня оплати праці для адвокатів, які надають правничу допомогу.

Оплата праці адвокатів формується у вигляді гонорару, який сплачує особа, котра укладає договір про надання правничої допомоги.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правничої допомоги» [1]. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

Згідно п.1 ч.3 ст.133 Цивільного процесуального кодексу України до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать серед іншого витрати на професійну правничу допомогу, аналогічна норма міститься і п.1 ч.3 ст.132 Кодексу адміністративного судочинства України, а також п.1 ч.3 ст.123 Господарського процесуального кодексу.

Витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, відшкодовуються на користь сторони, яка виграла спір, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави, в судовому процесі при розгляді питання про повернення витрат на правничу допомогу особі, яка їх понесла, та при цьому вирішується питання про співмірність таких витрат, критерії їх оцінки, фактичне доказування.

Відшкодування понесених витрат на правову допомогу було і є актуальним протягом всього періоду існування інституту адвокатури

Європейськими стандартами, зокрема, пунктом 14 Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя N R (81) 7 передбачено, що за винятком особливих обставин, сторона, що виграла справу, повинна в принципі отримувати від сторони, що програла відшкодування зборів і витрат, включаючи гонорари адвокатів, які вона обґрунтовано понесла у зв'язку з розглядом.

Пунктом 9 частини першої статті 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що представництво – «вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного відповідача у кримінальному провадженні» [1].

«Інші види правової допомоги – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення (пункт 6 частини першої статті 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»)» [1].

Положеннями статті 59 Конституції України закріплено, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [2].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює, що правосуддя в Україні функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів та спрямоване на забезпечення права кожного на справедливий суд.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують, як джерело права при розгляді справ положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї, а також практику Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, про що, зокрема, відзначено у пункті 9 рішення у справі «Баришевський проти України» (Заява № 71660/11), пункті 80 рішення у справі «Двойних проти України» (Заява № 72277/01), пункті 88 рішення у справі «Меріт проти України» (заява № 66561/01), заявник має право на відшкодування судових та інших витрат лише у разі, якщо доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір обґрунтованим.

Крім того, у пункті 154 рішення Європейського суду з прав людини у справі Lavents v. Latvia (заява 58442/00) зазначено, що згідно зі статтею 41 Конвенції суд відшкодовує лише ті витрати, які, як вважається, були фактично і обов'язково понесені та мають розумну суму.

Як передбачив законодавець у відповідних статтях розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

При визначенні суми відшкодування суд має виходити з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, виходячи з конкретних обставин справи та фінансового стану сторін.

Тобто суд має урахувати розумність розміру витрат на професійну правову допомогу, а також пересвідчитись, що заявлені витрати є співмірними зі складністю провадження, а наданий адвокатом обсяг послуг і витрачений час на надання таких послуг відповідають критерію реальності витрат.

«Склад та розмір витрат, пов'язаних з оплатою правової допомоги, входить до предмета доказування у справі. На підтвердження цих обставин суду повинні бути надані договір про надання правової допомоги (договір доручення, договір про надання юридичних послуг та ін.), документи, що свідчать про оплату гонорару та інших витрат, пов'язаних із наданням правової допомоги, оформлені у встановленому законом порядку (квитанція до прибуткового касового ордера, платіжне доручення з відміткою банку або інший банківський документ, касові чеки, посвідчення про відрядження). Зазначені витрати мають бути документально підтверджені та доведені. Відсутність документального підтвердження витрат на правову допомогу, а також розрахунку таких витрат є підставою для відмови у задоволенні вимог про відшкодування таких витрат» [1].

Вирішуючи питання про розподіл судових витрат, суд має враховувати, що розмір відшкодування судових витрат, не пов'язаних зі сплатою судового збору, повинен бути співрозмірним з ціною позову, тобто не має бути явно завищеним порівняно з ціною позову. Також судом мають бути враховані критерії об'єктивного визначення розміру суми послуг адвоката. У зв'язку з цим суд з урахуванням конкретних обставин, зокрема ціни позову, може обмежити такий розмір з огляду на розумну необхідність судових витрат для конкретної справи.

При визначенні суми відшкодування суд має виходити з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, виходячи з конкретних обставин справи та фінансового стану обох сторін.

Аналіз судової практики свідчить про неоднозначність у вирішенні судами, в тому числі і вищих інстанцій, питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, а саме, дуже рідко суди задовільняють відшкодування понесених судових витрат на правничу допомогу адвоката в повному обсязі, а здебільшого судові рішення зводяться до зменшення понесених витрат, навіть і без відповідних заяв на зменшення таких витрат від протилежної сторони. Тобто, за правової практики, яка склалась на даний момент, сторона, яка понесла суттєві витрати на правничу допомогу, не може розраховувати на компенсацію своїх витрат в повному обсязі.

Законом України «Про граничний розмір витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 року №4191-VI законодавець намагався вирішити наведене питання та передбачав, що «розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних справах, в яких така компенсація виплачується стороні, на користь якої ухвалено судове рішення іншою стороною, а в адміністративних справах – суб'єктом владних повноважень, не може перевищувати 40 відсотків прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року, за годину участі особи, яка надавала правову допомогу, у судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням та під час ознайомлення із матеріалами справи в суді, що визначається у відповідному судовому рішенні» [3].

Проте даний Закон втратив чинність на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 №2147-VII, хоча на нашу думку це навпаки суттєво збільшило навантаження на судову систему та ускладнило процедуру відшкодування витрат на правничу допомогу, оскільки відсутній мінімальний та максимальний розмір відшкодування витрат пов'язаних із оплатою гонорару адвокату [4].

Дане питання і надалі залишається відкритим та актуальним, оскільки існує неоднакове застосування норм права у судовій практиці, відтак доцільним є дослідження систем та умов повернення витрат на правничу допомогу, які існують у країнах Європейського Союзу та імплементація кращих традицій в правову систему України, що ставить важливе завдання перед науковцями та законодавцем.

Отже, вищевикладене приводить до висновку, що вдосконалення законодавства є необхідною умовою правової реформи, про яку наголошують в уряді та парламенті, і вважаємо, що зміни в існуючому підході на користь повного відшкодування фактично понесених витрат на професійну правничу допомогу, відповідатиме міжнародній практиці та позитивно вплине на ефективність вирішення спорів, підвищить статус адвокатури, як правового інституту держави Україна.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення 19.02.2024)

2. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

3. Про граничний розмір витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах: Закон України № 4191-VI від 20.12.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4191-17#Text (дата звернення 19.02.2024)

4. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-XII від 06.11.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення 19.02.2024)

УДК 342.9
orcid.org/0009-0004-8987-8908

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ З COVID-19 В ЯПОНІЇ (лютий – липень 2020 р.)

Макарчук Ксенія Володимирівна,
аспірантка кафедри, адміністративного та інформаційного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
e-mail: ksenya.makar4yk@gmail.com

Перший підтверджений випадок захворювання на COVID-19 в Японії був зареєстрований 16 січня 2020 р. – виявлено зараження у китайця, який повернувся з провінції Хубей у Китаї на місце свого постійного проживання в японську префектуру Канагава. Від того часу Японія пережила сім хвиль пандемії COVID-19 [1].

Обрана вже на першому етапі пандемії в Японії стратегія відрізнялася як від протиепідемічних заходів сусідніх Китаю та Південної Кореї, так і США та більшості країн Європи.

В лютому 2020 р. уряд Японії запроваджує контрзаходи проти поширення пневмонії, спричиненої коронавірусом COVID-19. Новостворений Штаб з протидії інфекційним захворюванням 25 лютого 2020 р. прийняв ухвалу «*Основна політика заходів протидії новому коронавірусу*» [2], основним меседжем якого стала мінімізація впливу пандемії на суспільство та економіку країни – не в останню чергу завдяки наданню точної та ясної інформації та заохоченню виваженої реакції.

28 лютого 2020 р. Міністерство освіти Японії опублікувало розпорядження негайно закрити всі школи в країні з понеділка (2 березня) до початку весняних канікул з метою стримати поширення нового захворювання.

Видане Радам з освіти розпорядження передбачало повне закриття близько 36 000 шкіл, що мало зачепити близько 13 мільйонів учнів.

Вже з березня 2020 р. японців закликали уникати «трьох С»: закритих просторів, заповнених людьми приміщень та близьких контактів (*closed spaces, crowded places and close-contact settings*). Відповідні оголошення були присутні у всіх засобах масової інформації та у соціальних мережах. Як показали опитування за кілька місяців, це дало значимі результати: більшість японців неухильно дотримувалися рекомендацій, а саме словосполучення було навіть проголошено новим словом року [3].

Зміна поведінки населення в умовах пандемії повинна була доповнюватися (згідно з рекомендаціями уряду) трьома стратегіями: раннє виявлення кластерів і швидке реагування, покращення ранньої діагностики пацієнтів та інтенсивної терапії для тяжко уражених пацієнтів, а також зміцнення загальної системи охорони здоров'я [4].

28 березня 2020 р. урядом Японії прийнято «*Базові напрямки заходів боротьби з новою коронавірусною інфекцією»* [5]. «*Базові напрямки…»* передбачали об'єднання зусиль Уряду та місцевих органів влади з громадянами задля запобігання бурхливому поширенню інфекції та мінімізації числа заражених, тяжко хворих та померлих.

Усі ці заходи мали рекомендаційний характер – японська конституція, ухвалена після Другої світової війни, не давала уряду повноважень забороняти людям перебувати на вулиці або закривати бізнеси, як це робилося в Європі та Північній Америці. При цьому особливість японського суспільства полягає в тому, що дані «прохання» сприймаються суспільною думкою як «вимоги», і їх невиконання тягне за собою «втрату обличчя».

Однин з пунктів «*Базових напрямків…*» прогнозував: «Рішення про оголошення режиму надзвичайної ситуації буде ухвалено комплексно із достатнім урахуванням думки Консультативної комісії».

Вже 7 квітня 2020 р. Прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе оголосив надзвичайний стан у семи префектурах (Токіо, Сайтама, Канагава, Тіба, Осака, Хего та Фукуока). 16 квітня режим надзвичайної ситуації, спираючись на пункт 1 ст. 32 *Закону про особливі заходи щодо боротьби з грипом нового типу* [6], поширено на всю територію країни (починаючи з 6 травня). Це дозволило губернаторам префектур просити людей залишатися вдома, закривати школи та громадські установи, будувати тимчасові медичні установи та вживати заходів щодо підтримки постачання медичних та продовольчих товарів.

І, як зазначив лектор Токійського університету Філіп Патрік, вводячи НС, Сіндзо Абе передавав типово японське повідомлення «читати повітрям», яке полягає не так у тому, щоб перебувати вдома або не працювати, скільки «не відвідувати лікарні з тривіальних приводів» [7].

Важливим, згідно прийнятих урядом законодавчих актів, став акцент на зусиллях Міністерства охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення Японії. Провідна роль тут була відведена створеним ще 1937 р. регіональним центрам охорони здоров'я (hokenjo). Частково ці центри фінансувалися центральним урядом, частково префектурами за місцем розташування. Вони координували протиепідемічну роботу медичних установ у своїх округах. Вже у лютому 2020 р. при них створено центри з консультації та координації державних та приватних медичних установ для боротьби з вірусом. Саме там у березні 2020 р. почали відстежувати кластери інфікованих людей.

Відповідно до *Закону про охорону здоров'я громади*, центри охорони здоров'я (приблизно 600 центрів здоров'я по всій країні, або в середньому один на 200 000 населення) почали відповідати за ідентифікацію, відстеження контактів, організацію медичної допомоги та звітність про кожен випадок зараження [8].

Протягом 4 місяців (з лютого по травень 2020 р.) прийнято 6 урядових постанов щодо боротьби з пандемією. З березня по травень проведено 5 нарад експертів з питань протидії розповсюдження COVID-19.

Запроваджені заходи дали свої позитивні результати: через п'ять місяців після того, як у Японії був відмічений перший випадок захворювання Covid-19, в країні зареєстровано менше 20 тис. хворих і менше 1 тис. смертей.

Відтак, костантуємо, що під час першої хвилі (лютий – липень 2020 р.) пандемії японська модель протистояння виявилася найуспішнішою серед країн G-7. Аналізуючи наслідки пандемії у світі та Японії, можна зробити висновок, що японський досвід може мати широке міжнародне звучання.

Список використаних джерел:

1. Karako K., Song P., Chen Y., Karako T. COVID-19 in Japan during 2020-2022: Characteristics, responses, and implications for the health care system. *J Glob Health.* 2022. Vol 12. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9559364/

2. 新型コロナウイルス感染症対策の基本方針. 令和２年２月 25 日. 日新型コロナウイルス感染症対策本部決定. 厚生労働省. URL: https://www.mhlw.go.jp/content/10900000/000599698.pdf

3. Muto K, Yamamoto I, Nagasu M, Tanaka M, Wada K. Japanese citizens' behavioral changes and preparedness against COVID-19: How effective is Japan's approach of self-restraint? *PLoS ONE.* 2020. vol. 15(6). URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/ articles/ PMC7289361/

4. Expert Meeting on the Novel Coronavirus Disease Control. Views on the novel coronavirus disease control. March 9, 2020. URL: https://www.mhlw.go.jp/content/ 10900000/ 000606000.pdf

5. 新型コロナウイルス感染症対策の基本的対処方針. 令和２年 ３ 月 28 日.（令和２年４月７日改正） 新型コロナウイルス感染症対策本 部決定. 首相官邸. URL: https://www.kantei.go.jp/jp/singi/novel_coronavirus /th_siryou/kihon_h(4.7).pdf

6. Patrick P. Coronavirus is revealing uncomfortable truths about Japan. The Spectator. 3 May 2020. URL: https://www.spectator.co.uk/article/why-japan-is-particularly-vulnerable-to-the-corona-divorce/

7. ○新型インフルエンザ等対策特別措置法. 法律 № 31. 平成二十四年五月十一日. URL: https://www.mhlw.go.jp/web/t_doc?dataId=7 8ab2871&dataType=0&pageNo=1

8. Katsuda N, Hinohara Y, Tomita K, Hamajima N. Structure and Roles of Public Health Centers (Hokenjo) in Japan. *Nagoya journal of medical science.* 2011. 73(1-2). pp. 59–68.

УДК 340.0
orcid.org/0009-0001-9985-9442

СУТНІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ ДЕРЖАВИ

Осауленко Володимир Тарасович,
здобувач освітньо-наукового ступеню «Доктор філософії»
за спеціальністю 081 – Право
Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

Судова практика займає самостійне місце в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки та може визначатися в контексті загальнотеоретичного розуміння, що розкриває його ознаки як явища об'єктивної дійсності та у галузевому (спеціально юридичному) розумінні, в основу якого закладаються властивості судової практики у певній галузі судової діяльності (судова практика з розгляду кримінальних справ, судова практика з розгляду цивільних судових справ, судова практика з розгляду адміністративних справ тощо). Що стосується сутності судової практики, то вона розкривається крізь призму відповідного визначення поняття «судова практика». В малій енциклопедії Теорії держави і права вченими окремо судова практика як самостійне поняття не виокремлюється, проте міститься визначення таких термінів як «судова система», під якою розуміється впорядкована побудована система судів, що здійснюють судову владу шляхом відправлення правосуддя. Також вміщено термін «судочинство», під яким визначено порядок розгляду кримінальних і цивільних справ на всіх стадіях кримінального або цивільного процесу [1, с. 273-274]. В даному випадку термін «судова практика» хоч і не виокремлено, але за змістом визначень інших термінів стає зрозумілим, що її змістом є саме здійснення судочинства. Окрім того, під судовою практикою в юридичних енциклопедичних джерелах обґрунтовано доцільність визначення вказаного поняття в межах двох підходів до розуміння:

- у вузькому розумінні, яка являє собою правоположення, які створюються судовими органами та конкретизують норми права. Виокремлюють три види таких правоположень, що є одночасно і змістом судової практики: а) ті, що виникають у результаті заповнення прогалин у праві; б) ті, що конкретизують і деталізують зміст приписів загального характеру; в) ті, що виникають у результаті конкретизації й деталізації загальних положень, понять і термінів законодавства (тобто тлумачення норм права);
- у широкому розумінні, де судова практика визначається як діяльність усіх ланок судової системи щодо виконання покладених на них завдань.

За об'єктом впливу судова практика охоплює цивільні, адміністративні, господарські, кримінальні справи, існує також конституційна, міжнародна з прав людини, у тому числі і практика Європейського суду з прав людини. Окрім того, вченими звертається увага на той факт, що судова практика в країнах романо-германської правової системи є особливим поняттям, що означає сукупність рішень судів (насамперед вищих) з тих чи інших питань. Судова практика, яка є узагальненою в спеціальних збірниках, фактично відіграє роль допоміжного джерела права, заповнюючи прогалини, що існують в законодавстві [2]. Подібна думка обґрунтовується і М. І. Сірим у визначенні терміну «судова практика», про що ми говорили вище [3, с. 701]. В даному випадку ми бачимо, що в основу визначення поняття «судова практика» вкладаються її ключові характеристики, а саме: складність судової практики, що надає змогу її розуміти у вузькому і широкому значенні; її націленість на встановлення правоположень, тобто на зміну правової дійсності; наявність специфічних об'єктів і суб'єктів впливу. Окрім того, вказується на особливості судової практики в залежності від приналежності правової системи держави до певного типу правових систем (англосаксонського або романо-германського).

На нашу думку, сутність судової практики має носити усталений характер розуміння та засновуватись на сукупності елементів і зв'язків між ними, яким притаманні ті властивості, що найбільш об'єктивно і всесторонньо характеризують судову практику. Сутність судової практики має відобразити в собі її внутрішній зміст, що відображається в єдності всіх форм її буття, забезпечуючи відображення властивостей досліджуваного явища. З огляду на зазначене, можливо наголосити на тому, що в сучасній юридичній літературі відсутня єдність серед поглядів вчених щодо розуміння сутності як юридичної практики, так і судової практики. Це потребує відповідного наукового переосмислення існуючих наукових підходів до розуміння сутності судової практики та їх узагальнення. Беручи до уваги основні підходи до розуміння сутності юридичної практики та судової практики, засновуючись на загальних характеристиках судової практики, можливо підсумувати, що судова практика являє собою самостійний різновид юридичної практики, змістом якої є певна активна поведінка уповноважених суб'єктів, яка націлена на досягнення правового результату у вигляді стану правосудності. Враховуючи вищезазначене, варто наголосити на тому, що сутність судової практики має складний багатоаспектний характер і це дозволяє нам відзначити її:

- по-перше, соціальний аспект, оскільки судова практика є різновидом соціально активної діяльності, що забезпечує відповідний вплив на поведінку суб'єктів права, змінюючи соціальну дійсність;
- по-друге, правовий аспект, що виявляється у здатності судової практики впливати на правову дійсність, її змінювати, при тому бути закріпленою на правовому рівні;
- по-третє, владний аспект, що пояснює забезпеченість судової практики владним примусом держави та/або авторитетом громадських утворень, що в подальшому надає відповідний обов'язковий статус судовим актам як результату судової практики;
- по-четверте, суб'єктний аспект судової практики, який забезпечує здійснення правосуддя через відповідну розумову діяльність фізичних осіб щодо реалізації функцій судової влади;
- по-п'яте, формальний аспект, що розкриває судову практику як особливий процесуальний інститут, що наділений правовим статусом, а діяльність суб'єктів, котрі здійснюють судову практику, є такою, що відповідає нормам права;
- по-шосте, предметний аспект, що характеризує судову практику як засіб втілення правових положень у відповідній сфері суспільних відносин шляхом судового розгляду конкретних життєвих ситуацій;
- по-сьоме, процесуальний аспект, відповідно до якого судова практика є такою, що здійснюється уповноваженими суб'єктами в чіткій послідовності, яка визначена законом та забезпечує всесторонність розгляду судової справи, результатом чого є прийняття обґрунтованого судового акту.

Список використаних джерел:

1. Мала енциклопедія теорії держави і права / За заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ : Вид-во Європейського університету, 2010. 368 с.
2. Універсальний словник-енциклопедія. URL : http://slovopedia.org.ua
3. Юридична енциклопедія в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

УДК 342.7
orcid.org/0009-0004-0570-6472

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Паращук Володимир Ігорович,
аспірант, юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету

Після відкритої агресії росії у 2022 році основною потребою внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стала потреба у фінансовій допомозі. За словами С. Роджерса, для частини ВПО в Україні основним джерелом доходів стала допомога від держави, 34% з них знайшли стабільну роботу, а 20% були змушені працювати на посадах з меншою заробітною платою або нижчою, ніж їхня кваліфікація.

Доступність житла залишається серйозною проблемою для ВПО. За даними МОМ, більше половини переміщених осіб орендують житло, менше 30% проживають у родичів або друзів, а лише два-три відсотки ВПО мають житло в інших регіонах. У колективних центрах прийняття ВПО перебуває не більше 4% з них. Важливо зауважити, що саме люди, які перебувають у цих центрах, є найбільш вразливими, оскільки вони не мають коштів на оренду квартири або родичів, які могли б їм допомогти, і часто належать до людей похилого віку [1]

Як вже було відзначено, міграційні процеси в Україні в умовах війни насправді лише поглиблюють демографічні кризові явища. Згідно з аналітичною доповіддю «Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення», очікується скорочення народжуваності в Україні внаслідок війни, а також зменшення кількості жінок репродуктивного віку. Це, можливо, призведе до невизначеності стосовно майбутнього батьківства як однієї з ключових причин для відкладення народження дітей [2].

Дані щодо налаштованості українських біженців на повернення на батьківщину або в рідні домівки є досить неоднозначними. На ранніх етапах російсько-української війни більше 90% біженців з України планували повернутись вдома або у свої рідні місця. Проте більшість експертів та науковців погоджуються з тим, що чим довше триває конфлікт, тим більше людей залишаються за кордоном або в інших регіонах України.

Необхідно врахувати, що післявоєнній відбудові Україні доведеться стикатися не лише з складними економічними, соціальними і демографічними викликами, боротьбою з безробіттям, створенням нових робочих місць і боротьбою з корупцією, але й конкурувати за мільйони українських біженців як трудові ресурси з розвинутими країнами Європейського Союзу. У цьому контексті доцільно звернутися до досліджень українських науковців, які аргументують необхідність створення "нового середнього класу" в Україні та перспективи і виклики впровадження безумовного базового доходу для повернення українських трудових мігрантів.

О. Ядловська правильно зауважує, що повернення українців на території, які несприятливі з соціокультурного, економічного та безпекового погляду, буде надзвичайно складним завданням. Ці включають території з бойовими діями, прикордонні зони та території, що знаходяться близько до лінії фронту. Погодитися з висновками дослідниці про те, що міграція українців поступово перетворюється на трудову міграцію в країни ЄС або в інші регіони України, необхідно враховуючи затягування війни і те, що мільйони українських біженців, переважно жінок, оселяються за кордоном, знаходять житло і роботу, що може послужити причиною їхнього не повернення в Україну. Державі та міжнародним інституціям слід активно сприяти поверненню біженців, перш за все, у ті регіони України, які знаходяться подалі від зон військових дій.

Значним викликом для України є те, що українські біженці демонструють позитивне ставлення до інтеграції у суспільства країн Європейського Союзу. Як підкреслює О. Ядловська, високий рівень спорідненості культур, євроцентричність, миролюбність, працьовитість та освіченість українців, а також їхнє належання переважно до християнської традиції, із великою ймовірністю сприятимуть тому, що країни ЄС частково вирішать свої демографічні проблеми завдяки українським біженцям [3].

Закономірно, що уряди країн ЄС активно заохочують біженців, особливо працездатних осіб і сімей з дітьми, залишатися у своїх приймаючих країнах.

Загальний підсумок вказує на те, що внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року міграційні процеси в країні стали загрозливими для її існування. Наслідками цього стали евакуація, втеча біженців та внутрішньо переміщених осіб, примусове виселення, а також депортація, зокрема дітей, через що Україна втратила не менше 10 мільйонів громадян. Військові дії призвели до зменшення народжуваності через скорочення кількості молоді та жінок репродуктивного віку, що призвело до відкладення народження дітей.

Фактори, що спонукають українських біженців залишатися за кордоном, включають страх за власне життя, небажання бути мобілізованими, руйнування економічного потенціалу України, тривалий характер війни. Також важливо враховувати умови їх перебування у вимушеній міграції, такі як наявність роботи та житла, можливість навчання дітей у школах. Успішна адаптація сімей з жінками і дітьми може призвести до подальшого переселення чоловіків для возз’єднання родин в інших країнах.

Список використаних джерел:

1. *Повертаються через сум за домом і безробіття: що ми знаємо про внутрішніх переселенців,* 2023. 20 лютого 2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/iom-ukraine-interview-idp-pereselenci/32278342.html (Дата перегляду: 02.02.2024).

2. Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення, 2023. *Аналітична доповідь*. Травень 2023 р. 20 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/05/22/2023-MATRA-I-KVARTAL-7.pdf (Дата перегляду: 12.02.2024).

3. Ядловська Ольга, 2022. Особливості міграційної хвилі українців-евакуантів у 2022 р. через військову агресію російської федерації. *Науковий вісник ДДУВС*. Спеціальний випуск № 2. С. 188-203.

УДК 342.721
orcid.org/0009-0005-6947-7231

ВПЛИВ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Санжаровська Лідія Ігорівна,
аспірантка кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
e-mail: salidih@i.ua

Цифровізація та інформатизація суттєво впливають на відносини у сфері медичного обслуговування. В цих трансформаційних процесах особливу увагу привертає застосування технологій штучного інтелекту, що породжує проблему захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я.

Штучний інтелект означає інтелект машин, які діють як «розумні агенти». Певні пристрої, як розумні агенти, за підтримки програмного забезпечення можуть сприймати своє навколишнє середовище та здійснювати дії за алгоритмами. Термін штучний інтелект застосовується, коли машина імітує когнітивні функції (такі, як навчання та вирішення проблем), які зазвичай асоціюються з людьми. Для відтворення процесу прийняття рішень у сучасних технологіях і програмному забезпеченні застосовуються алгоритми, які використовуються пристроями для прийняття «автоматизованих рішень». Алгоритм найкраще описується як покрокова процедура обчислення, обробки даних, оцінки і автоматизованого обґрунтування та прийняття рішень [1, с. 380].

У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні штучний інтелект визначено як організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [2].

Персональні дані у сфері охорони здоров'я є конфіденційною інформацією та можуть оброблятися виключно за згодою пацієнта або на підставі закону [3]. Обробка персональних даних у сфері охорони здоров'я без згоди пацієнта є законною якщо вона проводиться в цілях охорони здоров'я встановленим колом осіб, а саме збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя [4]. При цьому якщо обробка персональних даних у сфері охорони здоров'я є необхідною для захисту життєво важливих інтересів суб'єкта персональних даних, обробляти персональні дані без його згоди можна до часу, коли отримання згоди стане можливим [3].

Більшість технологій штучного інтелекту мають згубний вплив на право на приватність. Штучний інтелект за своєю природою потребує даних, вони в основному ґрунтуються на алгоритмах, які автоматично аналізують величезні набори даних для створення відповідей. Крім того, навіть якщо такі методи, як диференціальна конфіденційність, використовуються для захисту конфіденційності окремих осіб, технології штучного інтелекту можуть генерувати інформацію з таких даних, які потім використовуються для прогнозування і діяти відповідно до особистих характеристик конкретної особи, при цьому утримуючись від ідентифікації фізичної особи. Швидкий розвиток технологій і глобалізація зумовили виникнення нових проблем для забезпечення захисту персональних даних. Багато технологій штучного інтелекту засновані на тому, що задіюють великі масиви даних, в які входить також і особиста інформація, та найбільш конфіденційна, як наприклад лікарська таємниця. Технології штучного інтелекту можуть

використовуватися для збору і аналізу величезної кількості особистої інформації для різних цілей [5, с. 394].

Серед викликів та загроз захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я із застосування технологій штучного інтелекту необхідно виділити такі [6, с. 20]:

1) ризик несанкціонованого доступу до персональних даних. Використання штучного інтелекту може призвести до збільшення обсягу персональних даних, що обробляються, та зберігаються. Це створює загрозу можливого несанкціонованого доступу до цих даних, що може призвести до порушення приватності та потенційних зловживань;

2) ризик алгоритмічної дискримінації. Штучний інтелект використовує алгоритми для прийняття рішень на основі обробки персональних даних. Однак, такі алгоритми можуть бути підвержені дискримінації, якщо вони ґрунтуються на неправильних або необ'єктивних даних. Це може призвести до нерівності, порушення прав та дискримінації осіб на основі їх особистих характеристик. Ризик алгоритмічної дискримінації виникає, коли системи штучного інтелекту, засновані на алгоритмах та машинному навчанні, приймають рішення, які можуть призводити до некоректного, несправедливого або дискримінаційного оброблення індивідів або груп людей на підставі їхніх персональних характеристик. Одним з основних джерел ризику алгоритмічної дискримінації є якість та характеристики вихідних даних, на основі яких системи штучного інтелекту навчаються. Якщо вихідні дані містять приховані відображення дискримінації або нерепрезентативність, то алгоритми можуть усвідомити ці недоліки і відображати їх у своїх рішеннях. Крім того, алгоритми можуть надмірно підкреслювати існуючі соціокультурні нерівності, оскільки вони використовуються для прогнозування майбутніх подій на підставі історичних даних. Це може спричиняти зацикленість на стереотипах, виключенні певних груп або надмірне обтяження незахищених груп;

3) недостатня прозорість і пояснюваність алгоритмів. Штучний інтелект може використовувати складні алгоритми, які важко пояснити та зрозуміти. Це створює проблему в обсязі розуміння, як самі алгоритми приймають рішення на основі персональних даних, що може ускладнити контроль та нагляд за їхньою діяльністю.

Таким чином, внаслідок розширення сфери застосування технологій штучного інтелекту виникає низка загроз та викликів захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я. Сьогодні складно уявити яким чином будуть врегульовані відносини щодо захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я із застосування технологій штучного інтелекту. Це потребує розробки та прийняття відповідних законодавчих актів, які мають бути пов'язані із використанням штучного інтелекту у сферах захисту персональних даних та охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних. К.: К.І.С., 2020. 432 с.
2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р#Text (дата звернення: 27.03.2024).
3. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#top (дата звернення: 27.03.2024).
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#top (дата звернення: 27.03.2024).
5. Корнєєва С.Р. Вплив застосування технологій штучного інтелекту на реалізацію та захист прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. № 4. С. 392-394.
6. Бєлова М.В., Бєлов Д.М. Виклики та загрози захисту персональних даних у роботі зі штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2023. Випуск 79. Частина 2. С. 17-22.

УДК 342.7
orcid.org/0009-0009-9837-6885

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ

Свистунова Олена Вікторівна,
аспірантка кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національний університет «Запорізька політехніка»
e-mail:Smolyarova@i.ua

Соціальна держава приділяє особливу увагу соціальним потребам і інтересам своїх громадян, сприяючи їхньому добробуту та розвитку. У національному законодавстві, прийнятого відповідно до Конституції України, містяться різноманітні положення та механізми, що спрямовані на забезпечення соціальних гарантій громадянам. Ці закони та положення створюють конкретні механізми та інструменти для реалізації принципу соціальної держави в Україні. Тому забезпечення соціального захисту, соціальної справедливості та рівності перед законом для всіх громадян неможливо без ефективного правового регулювання**,** адекватної соціальної політики та дотримання прав людини**.**

Метою наукового дослідження є здійснення аналізу системи гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист в Україні та формулювання пропозицій щодо її вдосконалення.

У Конституції України містяться численні гарантії, спрямовані на захист прав і свобод громадян, а також на забезпечення соціальної справедливості та рівності перед законом. Проаналізував норми Конституції України ми приділили увагу наступним гарантіям:

– людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3 Конституції України). Ця конституційна гарантія створює основу для захисту прав та свобод особи;

– кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55 Конституції України). Тобто кожен має право на захист своїх прав та свобод у суді;

– громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (частина перша статті 24 Конституції України). Звісно, що ця норма закону передбачає заборону на будь-яку дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак;

– кожен має право на житло (частина перша статті 47 Конституції України). Тобто встановлюється обов'язок держави створювати умови для покращення житлових умов громадян;

– кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (частина перша статті 49 Конституції України). Забезпечуються зазначені гарантії державним фінансуванням.

Крім того, в Конституції України містяться прямі зобов'язання України гарантувати свій статус як соціальної держави та передбачаються реальні механізми підтримки конкретних груп громадян. А саме:

– держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (частина п'ята статті 17 Конституції України);

– рівність прав жінки і чоловіка забезпечується встановленням для жінок пенсійних пільг (частина друга статті 24 Конституції України);

– громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (частина перша статті 46 Конституції України);

– утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу (частина третя статті 52 Конституції України);

– подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (стаття 16 Конституції України).

Аналіз цих положень дозволяє стверджувати, що держава на конституційному рівні взяла на себе спеціальні зобов'язання щодо соціального захисту окремих груп громадян: жінок; військовослужбовців; членів сімей військовослужбовців; осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; осіб, які повністю, частково або тимчасово втратили працездатність; осіб, які, втратили годувальника; осіб, які мають статус безробітного; осіб, які досягли старості (пенсіонери); дітей-сиріт; дітей, позбавлених батьківського піклування.

Важливо звернути увагу на те, що Конституція України визначила не тільки коло осіб, але і встановила мінімальні розміри соціального захисту, які гарантуються в нашій державі для таких осіб. Так, в Україні пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частина третя статті 46).

Це означає, що величина пенсій та інших соціальних виплат повинна забезпечувати достатній рівень існування для отримувачів. Крім того, кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло (частина перша статті 48). Це означає, що кожна людина має право на економічну безпеку та достатність для задоволення своїх основних потреб.

Звісно, що законодавець вносить зміни у системі гарантій конституційного права на соціальний захист й в умовах воєнного стану, а саме спостерігається збільшення обсягів допомоги для вразливих верств населення, які постраждали внаслідок воєнних дій. Але, на нашу думку, необхідно постійно переглядати розміри таких допомог для гарантування громадянам достатнього рівня існування.

Отже, Конституція України безпосередньо закріплює низку концептуальних видів гарантій, спрямованих на реалізацію статусу України як соціальної держави та, відповідно, права кожного на соціальний захист, яке досить тісно пов'язане з правом на життя (стосується підтримки найбільш уразливих категорій громадян), материнства (стосується підтримки жінок), а також національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України (стосується підтримки військовослужбовців та членів їх сімей). Положення Конституції України визначають мінімальні стандарти соціального захисту та життєвого рівня, які допомагають забезпечити гідне життя та соціальну справедливість у суспільстві.

ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Агафонова Ірина Миколаївна,
здобувачка ІІ-го (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю (081) Право навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання НАВС
Закомірна Юлія Ігорівна,
здобувачка ІІ-го (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю (081) Право навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання НАВС
Науковий керівник: ***Славна Оксана Володимирівна,***
доцент кафедри конституційного права
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Умови воєнного стану є особливим періодом для країни та її громадян, коли права і свободи можуть бути обмежені з метою забезпечення безпеки та порядку. Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан. Відповідно до чинного Законодавства України, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Цей режим передбачає певні обмеження прав і свобод громадян, але має бути здійснений з дотриманням міжнародних стандартів та законодавства.

Тому тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 "Про введення воєнного стану в Україні").

Умови воєнного стану можуть призвести до загибелі людей через насильство, бомбардування, стрілянину та інші форми насильства. Перш за все, важливо зазначити, що навіть у воєнний час, деякі права і свободи є недоторканними.

Наприклад, право на життя та заборона на катування або жорстоке поводження. Ці принципи закріплені в міжнародних конвенціях та не можуть бути порушені навіть у найскладніших умовах.

Однак, воєнний стан передбачає обмеження деяких інших прав і свобод задля більш ефективної мобілізації ресурсів держави з метою протидії військовій агресії.

Наприклад, право на свободу руху, під час дії правового режиму воєнного стану військовим командуванням можуть встановлюватися обмеження та заборони, пов'язані з вільним пересуванням та перебуванням громадян у певній місцевості, запроваджуватися

обов’язкова перевірка документів та огляд особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень.

Під час воєнного стану може бути запроваджено комендантську годину, яка передбачає обмеження перебування громадян на вулицях у певний час доби. Громадянам, які перебувають на військовому обліку може заборонятися змінювати місце проживання або перебування без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки. Це зроблено з метою забезпечення безпеки та недопущення поширення загрози.

Питання про обмеження права на вільне пересування в період воєнного стану є складним та суперечливим. З одного боку, воєнний стан призводить до загострення безпекових загроз та необхідності контролю над територією. Обмеження права на вільне пересування може бути розглянуто як заходи, спрямовані на забезпечення безпеки громадян та захист національних інтересів.

З іншого боку, обмеження права на вільне пересування може призводити до порушення основних прав людини, таких як свобода руху та проживання. Це може створити незручності для громадян та обмежити їх можливості реалізувати свої права та свободи.

Оцінка правильності обмеження права на вільне пересування в період воєнного стану залежить від кількох факторів. Перш за все, обмеження повинні бути обґрунтованими та пропорційними. Це означає, що вони повинні бути необхідними для досягнення законних цілей та не повинні перевищувати межі, що встановлені міжнародними стандартами.

Далі, обмеження повинні здійснюватися з дотриманням міжнародних стандартів та прав людини. Це означає, що вони повинні бути законними, не призводити до дискримінації та зловживання владою. Громадяни повинні мати можливість оскаржити будь-які обмеження перед судом або іншим незалежним органом.

Таким чином, правильність обмеження права на вільне пересування в період воєнного стану залежить від того, чи вони є обґрунтованими, пропорційними та здійснюються з дотриманням міжнародних стандартів. Влада повинна забезпечити безпеку громадян, але при цьому не порушувати їх основні права та свободи.

Також, важливо зазначити, що обмеження права на вільне пересування повинні бути тимчасовими та не повинні використовуватися для політичного переслідування або обмеження свободи висловлювання.

Як заключення можна сказати, що воєнний стан – це складний період для країни та її громадян. Обмеження прав і свобод є необхідними для забезпечення безпеки та порядку, але вони повинні бути обґрунтованими, пропорційними та здійснюватися з дотриманням міжнародних стандартів, зокрема Конвенції про захист прав і свобод. Важливо, щоб у воєнний час права та свободи громадян залишалися під захистом та були виконувані з повагою до гідності людини.

Можна навести один із прикладів вирішення порушених прав в умовах воєнного стану – це забезпечення доступу до правосуддя та надання юридичної допомоги. Навіть у воєнний час, громадяни повинні мати можливість захищати свої права та отримувати справедливий судовий розгляд. Для цього можуть бути створені спеціальні суди або мобільні юридичні пункти, які будуть розглядати справи громадян.

Список викоирстаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». В*ідомості Верховної Ради (ВВР).* 2015. № 28. Ст.250. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/ 64/2022#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

УДК 340.12; 341.24
orcid.org/0009-0004-6276-0950

МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

Вернигора Марія Романівна,
студентка І курсу факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: ***Малига В. А.,*** доцент кафедри міжнародного права ЛНУ імені Івана Франка, к.ю.н., доц.
e-mail: marianverjune@gmail.com

У сучасному світі міжнародні договори відіграють ключову роль у встановленні відносин між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права. Зростаюча глобалізація та інтеграція ще більше довели їх розуміння як основного регулятора відносин на міждержавній арені. Важливим і актуальним лишається і питання значення міжнародного договору як джерела права загалом, а також його ролі у системі національного законодавства.

Для розуміння місця та ролі міжнародного договору як джерела права, для початку варто дати визначення самому поняттю «джерело права». При висвітленні даної теми терміни «форма права» і «джерело права» використовуються як синоніми і означають організацію змісту та способи існування, прояву, впорядкування та функціонування права [1, с. 319]. Джерело права у юридичному значенні визначають як спосіб зовнішнього прояву права. Це текстуальні джерела права, які можна поділити на первинні (нормативно-правові акти, нормативно-правові договори, правові прецеденти, релігійні норми, правові звичаї) і похідні (уточнюють зміст первинних: судова та адміністративна практика) [2, с. 335]. Існують різні підходи до визначення системи джерел права, однак більшість науковців та дослідників сходяться на тому, що основними видами джерел права є: правовий звичай, нормативно-правовий акт, правовий прецедент, юридична доктрина, нормативний договір, а також основні принципи права.

Міжнародний договір, в свою чергу, є одним із видів такого джерела права як нормативний договір. Нормативний договір – це двостороння або багатостороння угода між суб'єктами, в результаті якої створюються норми права. Для нього характерними є наступні риси:

1) змістом є норми права, що виникають в результаті згоди сторін та регулюють питання владування, управління та саморегулювання, але не всі, а лише ті, що допускають договірну форму регулювання [2, с. 341];

2) має тривалий, а іноді невизначений термін дії;

3) має особливу процедуру набуття чинності – ратифікації парламентом, підписання керівником парламенту та президентом тощо [2, с. 342];

4) покликаний забезпечити публічний, загальний інтерес, загальне благо, тому виконання договірних зобов'язань гарантується державою шляхом застосування різних форм, засобів, методів, зокрема і примусового характеру [3, с. 189];

5) нормативний договір укладається як правило у трьох сферах – міжнародного публічного права, конституційного права та трудового права.

Відповідно до ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року *міжнародний договір* – це міжнародна угода, яка укладена між державами в письмовій формі і регулюється міжнародним правом незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, у двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [4]. Договори мають різні назви (конвенції, пакти, акти, хартії, статути, декларації). Такі договори є видом нормативного договору, що укладається в сфері міжнародного публічного права. Класифікуються вони за різними критеріями: за об'єктами регулювання, за кількістю учасників, за характером регулювання, за способом приєднання,

за юридичним характером тощо [5]. Міжнародні договори виконують ряд вагомих правових функцій, серед яких можна виділити упорядкування міжнародних відносин та формування їхньої правової основи. На сьогодні більшість держав визнає міжнародні договори в своїх конституціях частиною національного законодавства, при чому, за загальновизнаним правилом, вони мають вищу юридичну силу порівняно з національним законом [6, с. 43].

Варто зазначити, що не кожний міжнародний договір є джерелом права. Задля визнання таким держава повинна погодити обов'язковість для неї цього договору. Відповідно до ст. 11 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., «згода держави на обов'язковість для неї міжнародного договору може бути підтверджена підписанням договору, обміном документами, що становлять договір, ратифікацією договору, його прийняттям, затвердженням, приєднанням до нього або будь-яким іншим способом, про який домовились сторони договору» [4]. Усі ці способи є юридично рівними між собою, бо всі вони призводять до однакових правових наслідків – набуття чинності певним міжнародним договором для певної держави. Однак найбільш поширеним з них є ратифікація міжнародного договору яка розглядається як один із способів надання згоди на обов'язковість міжнародного договору, який полягає в його затвердженні вищим чи вищими органами державної влади (монархом, президентом, парламентом) відповідної держави. За своєю юридичною сутністю ратифікація є утвердженням міжнародного договору, що міститься в двох правових актах – міжнародному (ратифікаційна грамота) і внутрішньодержавному (закон про ратифікацію) [7, с. 625].

Договори є обов'язковими лише для держав, які стають їх учасниками, і вибір щодо того, ставати чи ні учасником договору, повністю залежить від бажання держави – немає обов'язкової вимоги підписувати договір. Але багато договорів також важливі як авторитетні твердження звичаєвого права. Договір, який вільно укладається між великою кількістю держав, часто вважається таким, що затверджує те, що раніше було неписаним правилом звичаєвого права. Зокрема, це стосується випадку, коли положення договору має на меті бути кодифікатором існуючого права. Таким прикладом є і Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. Менше половини держав світу є її учасниками, але кожен суд вважає її основні положення такими, що кодифікують звичаєве право і, отже, вважає їх такими, що застосовуються до всіх держав незалежно від того, чи є вони сторонами Конвенції, чи ні [8].

Порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України регулюється Конституцією України та Законом України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України». Від імені України міжнародні договори укладає Президент України. Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору підтверджується шляхом його підписання, ратифікації, затвердження, прийняття, приєднання до нього [3, с. 190]. Відповідно до статті 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [9].

При такій концепції співвідношення національного права з міжнародним, роль міжнародного договору у системі джерел права надзвичайно велика – міжнародні договори впливають на створення та зміст нормативно-правових актів, а також безпосередньо застосовуються у відповідних внутрішньодержавних відносинах [10, с. 36].

Отже, для держав, що визнають безумовний примат міжнародного права над національним, міжнародний договір не тільки виступає одним з провідних джерел права, а й відіграє важливу та незамінну роль у творенні та визначенні змісту національного законодавства. Міжнародні договори забезпечують впровадження міжнародних стандартів і сприяють охороні та захисту прав і свобод громадян, що в свою чергу, сприяє уніфікації права як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. *Кельман М. С.*, Мурашин О. Г. *Загальна теорія держави і права:* Підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
3. Загальна теорія держави і права: Підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
5. Міжнародне публічне право: підручник / В. М. Репецький та ін.; за ред. проф. В. М. Репецького; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т міжнар. відносин. 2-е вид., стер. Київ: Знання, 2012. 437 с.
6. Звєрєв Є. О. Міжнародний договір як джерело національного права. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Юридичні науки*. Київ, 2010. Т. 103. С. 41-44.
7. Політична енциклопедія / за ред. Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
8. Greenwood C. J. Sources Of International Law: An Introduction. Lecture Series of the United Nations Audiovisual Library of International Law, 2008.
9. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%%80#Text
10. Рагуліна К. А. Вплив міжнародних договорів на національне законодавство України: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* Одеса, 2018. № 35. Том 1. С. 32-36.

УДК 342.95:342.565
orcid.org/0009-0007-5865-4516

ПОНЯТТЯ, РОЛЬ СУТНІСТЬ ПРИМИРЕННЯ В СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Гошта Вікторія Юріївна,
студентка 1 курсу магістратури за спеціальністю Право юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
e-mail: victoriagoshta@gmail.com
Науковий керівник: ***Гаврік Роман Олександрович***,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
e-mail: gavrik.roman@gmail.com

На жаль, конфлікти є невід'ємною частиною людського життя. Тому вже протягом багатьох століть медіація розвивається як спосіб мирного, альтернативного вирішення та врегулювання конфліктів між людьми та спільнотами, різними соціальними групами. У державах позасудові методи врегулювання суперечок є передовими, тоді як судові процеси розглядаються як альтернатива їм.

Примирення є важливою складовою системи альтернативного вирішення юридичних конфліктів (або Alternative Dispute Resolution – ADR). Цей метод вирішення спорів передбачає, що сторони звертаються до незалежного посередника (примирителя), який допомагає їм знайти взаємовигідне рішення без необхідності судового розгляду.

Примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів є процесом, за допомогою якого сторони спробують досягти взаємовигідного рішення під керівництвом незалежної третьої сторони, яка виступає як посередник. Цей метод передбачає активну участь сторін у пошуку компромісу та вирішенні конфлікту без необхідності судового розгляду.

Примирення включає в себе процес обговорення позицій сторін, визначення їхніх інтересів та потреб, а також пошук взаємовигідного рішення, яке задовольняло б обидві сторони. Основна мета примирення – досягнення мирного вирішення конфлікту шляхом співпраці та співробітництва сторін.

Цей метод вирішення спорів може бути використаний у різних сферах, включаючи цивільні, комерційні, сімейні та інші типи конфліктів. Примирення є важливим елементом альтернативних методів вирішення спорів, оскільки воно дозволяє ефективно вирішувати конфлікти, зберігаючи взаємовідносини та запобігаючи подальшим судовим процесам.

Роль примирення полягає у сприянні сторонам у вирішенні конфлікту шляхом обговорення їхніх поглядів, інтересів та потреб. Примиритель допомагає сторонам знайти компромісне рішення, засноване на добровільній угоді, яка враховує інтереси обох сторін. Важливою характеристикою примирення є його конфіденційність, що дозволяє сторонам вільно обговорювати свої позиції без страху перед розголошенням інформації.

Сьогодні альтернативні способи вирішення конфліктів, такі як переговори, арбітраж, медіація, фасилітація та інші, вважаються дієвими процесами, які дозволяють економити час і кошти, не звертаючись до суду. Ці практики почали використовувати у 60-ті роки XX століття в США під час кризи судової системи і сьогодні активно застосовуються у розвинених країнах, таких як Швеція, Франція, Канада, Велика Британія, Німеччина та інші. Україна також має позитивний досвід використання медіації у різних сферах.

Медіація в Україні розвивається вже понад 20 років як альтернативний спосіб вирішення конфліктів. Національна асоціація медіаторів України відзначає, що використання медіації є корисним для вирішення різних конфліктів, особливо тих, де важливо зберегти

відносини і уникнути ризику репутаційних втрат (наприклад, у сімейних, комерційних, трудових сферах тощо). Медіація може бути використана незалежно від того, чи знаходиться справа на розгляді у суді (досудова, післясудова, позасудова медіація та медіація під час судового розгляду спору) [1].

Альтернативні методи вирішення спорів часто дозволяють вирішити конфлікт швидше та дешевше. Під час медіації сторони самі обирають варіант рішення, який задовольняє всіх учасників конфлікту. Медіація є співробітницьким процесом, який допомагає знайти взаємовигідні рішення, що приносять користь всім сторонам. Добровільна участь сторін у виробленні рішення підвищує гарантії його виконання у майбутньому. Статистика підтверджує, що угоди, досягнуті в результаті медіації, виконуються набагато сумлінніше, ніж судові рішення.

Медіація – це процес, в якому нейтральна сторона (медіатор) допомагає конфліктуючим сторонам ефективно провести переговори та знайти рішення, яке враховує інтереси кожної сторони. Медіатор не має повноважень ухвалювати рішення, а його завдання полягає в побудові якісного процесу переговорів з метою пошуку нових рішень [1].

Посередник (медіатор, нейтральна третя сторона) відіграє важливу роль у процесі медіації, допомагаючи сторонам вирішити конфлікт шляхом налагодження комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію, виявити та проаналізувати їхні справжні інтереси. Цими посередниками можуть бути фахівці з різних галузей, такі як юристи, соціальні працівники, психологи, які спеціально підготовлені для цієї ролі.

Проте є ситуації, коли рекомендується передавати справу на розгляд суду. Наприклад, коли одна сторона має значний вплив на іншу або відчувається наляканою чи перебуває під тиском, вирішення спору через переговори або медіацію може бути неможливим [2].

Спори, які включають фізичне або емоційне насильство, не піддаються медіації. Суд може забезпечити кращий захист стороні, яка стала об’єктом насильства або погроз насильства. Також у випадках, коли дисбаланс сил між сторонами настільки великий, що навіть досвідчений медіатор не може належним чином вирішити конфлікт, суд може бути кращим варіантом для вирішення цих ситуацій.

Процедура альтернативного вирішення спорів, як правило, конфіденційна, тому неприйнятно розголошувати її деталі або використовувати її як приклад для інших спорів.

Отже, примирення може бути використане для вирішення різноманітних спорів, включаючи цивільні, комерційні та сімейні конфлікти. Цей метод вирішення спорів зазвичай є швидшим, менш витратним та менш конфліктним, ніж судовий процес, що робить його популярним серед сторін, які прагнуть вирішити свої спори мирним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Медіація, як один із ефективних альтернативних способів вирішення конфліктів. *Електронний ресурс.* URL: https://rtpp.com.ua/news/mediatsiya-instrument/#:~:text=%E2%80%9Cmediation.

2. Альтернативні способи врегулювання спорів, конфліктів. Медіація. *Робота з клієнтами. Посібник. Електронний ресурс.* URL: https://qala-project-2.gitbook.io/robota-z-kl-ntami-pos-bnik/dodatki/3.-alternativni-sposobi-vregulyuvannya-sproviv-konfliktiv.-mediaciya

СЕКЦІЯ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ»

УДК 347.4
orcid.org/0000-0003-2382-4849

КОНЦЕПТ «ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ»

Штефан Анна Сергіївна,
завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
доктор юридичних наук, старший дослідник, e-mail: anna_shtefan@ukr.net

Договір як домовленість сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків, може виконувати функцію регулятора відносин між сторонами лише тоді, коли він містить спільно вироблені ними рішення по суті кожної умови, яка важлива для цих відносин, виражає домовленість щодо кожної умови у конкретній формі. Цивільне законодавство містить численні норми імперативного характеру, від яких сторони договору не можуть відступити, а тому повинні враховувати відповідні вимоги і формувати умови договору з огляду на них. Однак значна кількість положень цивільного законодавства має диспозитивний характер і надає сторонам договору можливість вибору власної поведінки, тому у змісті договору повинен відображатися цей вибір, інакше він не буде очевидним та ясним. Укладення договору у ч. 1 ст. 638 Цивільного кодексу України [1] (у подальшому – ЦК) визначається залежністю від досягнення сторонами згоди щодо усіх істотних умов договору.

Науковці характеризують істотні умови договору як такі, встановлення котрих «спрямоване, передусім, на збереження правової природи того чи іншого договору та забезпечення нормального цивільного обороту» [2, с. 18], такі, що «є стержнем змісту договору, який дозволяє констатувати наявність або відсутність угоди, тобто вони необхідні та достатні для того, щоб договір вважався укладеним» [3, с. 132]. Істотність означає обов'язковість умов для договору, їх неодмінну наявність у договорі, оскільки без їх погодження неможливе укладення цього виду договору. Істотні умови мають вирішальне значення для формування змісту договору, оскільки саме у них розкриваються основні і найважливіші аспекти регулювання відносин сторін договору.

За визначенням, наведеним у ч. 1 ст. 638 ЦК, існує чотири групи істотних умов договору:

1) умови про предмет договору;
2) умови, що визначені законом як істотні;
3) умови, необхідні для договорів цього виду;
4) умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

Перші три пункти цього переліку не викликають дискусій у доктрині. Щодо умов, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін повинна бути досягнута згода, думки науковців різняться. За твердженням Н. В. Міловської, «будь-яка із сторін договору може визнати недостатніми ті умови, що названі істотними у законі, або є необхідними для договору цього виду, і зажадати включення у договір додаткових умов, без яких договір її не влаштовує. У цьому випадку такі умови також набувають значення істотних» [4, с. 22]. Натомість, В. А. Васильєва зазначила, що потребу у наявності цієї групи умов складно пояснити: «спроектувавши це положення на практику укладення договору, доходимо висновку, що якщо сторони і заявлять про істотність для них тих чи інших положень майбутньої угоди, але

не домовляться щодо всіх його умов, то його укладення просто не відбудеться. Який сенс виділяти таку групу істотних умов?» [2, с. 18].

У цілому з формулювання «умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін повинна бути досягнута згода» може скластися враження, що всі і будь-які умови, які включаються у договір, є істотними, адже принаймні одна сторона виявила ініціативу щодо їх наявності у тексті договору. Проте положення ч. 1 ст. 638 ЦК свідчить, що окрім істотних у договорі можуть міститися й інші умови. У разі визнання істотною кожної умови, що увійшла до договору, втрачається зміст вимоги про досягнення згоди щодо всіх істотних умов договору як підстави визнання його укладеним, тому істотність умови договору не слід пов'язувати лише з ініціативою сторони договору щодо погодження цієї умови. З положення ч. 1 ст. 628 ЦК слідує, що умови договору поділяються на ті, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства, і ті, що визначені на розсуд сторін і погоджені ними. Однак не вбачається підстав вважати, що перші є істотними, а другі – неістотними, адже до істотних умов у ч. 1 ст. 638 ЦК віднесено ті, включення яких у договір не вимагається законом, однак здійснюється за заявою хоча б однієї сторони.

Відповідно, відмінність між істотними та неістотними умовами договору не в тому, що перші повинні погоджуватися в силу законодавчої вказівки, а другі – ні. Те, що всі умови договору стають обов'язковими для його сторін в силу загального принципу обов'язковості договору (ч. 1 ст. 629 ЦК), також не свідчить, що будь-яка умова стає істотною у разі її включення у договір. Отже, класифікація умов договору на істотні та неістотні потребує виділення ознаки, яка дозволить вичерпно і однозначно зрозуміти відмінність між обома видами умов [5, с. 473-474].

На мою думку, критерієм для розмежування істотних і неістотних умов договору виступають правові наслідки їх включення у договір. За цим критерієм умови договору поділяються на ті, які обов'язково повинні міститися у договорі, щоб він вважався укладеним (істотні умови), і ті, відсутність яких не породжує визнання договору неукладеним (неістотні умови).

Віднесення умов договору до істотних обумовлюється предметом договору, який конкретизується у правах та обов'язках сторін і порядку їх реалізації чи виконання. Істотні умови відображають зміст діяльності сторін у зв'язку з дією, що викладена у предметі договору. Це усі домовленості між сторонами щодо їх прав та обов'язків, порядку, умов, меж та строків їх реалізації або виконання, які у сукупності спрямовуються на досягнення мети предмету договору. Залежність набуття договором статусу укладеного від погодження його істотних умов можна обґрунтувати тим, що відсутність будь-якої з цих умов утворює прогалину у розумінні прав та обов'язків сторін, меж їх дозволеної поведінки, порядку виконання дії, що становить предмет договору.

Інші умови, що не пов'язані з предметом договору, не належать до істотних, навіть якщо усі сторони договору виявили ініціативу щодо погодження таких умов. Наприклад, умова про те, що договір укладається у певній кількості примірників, по одному для кожної із сторін або кожної з осіб, які діють як одна сторона договору, не стосується прав та обов'язків, які випливають з предмету договору і повинні виникнути, змінитися або припинитися у зв'язку з його укладенням. Положення про порядок внесення змін і доповнень до договору, зазначення на те, що у разі невиконання чи неналежного виконання умов договору сторони несуть відповідальність відповідно до закону, та інші подібні умови можуть включатися до будь-яких договорів, незалежно від їх виду. Такі умови не впливають на те, яким чином будуть реалізовуватися права та виконуватися обов'язки сторін відповідно до предмета договору, а тому їх погодження сторонами не має значення для визнання договору укладеним.

Таким чином, істотними є умови договору, які визначають зміст домовленостей між сторонами, що виражений у предметі договору і конкретизований у правах та обов'язках сторін, порядку, умовах і межах їх реалізації або виконання. Ті умови, що не характеризують

предмет договору і можуть включатися чи не включатися до нього на розсуд сторін, до істотних не належать.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. ВВР. 2003. № 40-44. С. 356.

2. Васильєва В. А. Проблеми регулювання цивільно-правового договору: теоретичні та практичні аспекти. *Право України*. 2019. № 2. С. 14-24.

3. Булеца С. Б. Істотні та випадкові умови договору сурогатного материнства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27(1). С. 129-134.

4. Міловська Н. В. Розмір страхової суми як істотна умова договорів страхування. *Юридична Україна*. 2017. № 1. С. 21-28.

5. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса: Гельветика, 2021. 830 с.

УДК 347.2
orcid.org/0000-0002-2658-3502

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ У ЗАХИСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ВІД СТАРОДАВНЬОГО РИМУ ДО СУЧАСНОСТІ

Іванова Ганна Сергіївна,
доцент кафедри права та європейської інтеграції
Державного біотехнологічного університету
доктор юридичних наук, e-mail: gs.ivanova1005@gmail.com

Право власності як речове право із найширшим обсягом повноважень його носія в усі часи було пов'язано із потребою у захисті від протиправних посягань. Ще правознавці Стародавнього Риму визначили «право домагатися через суд того, що тобі належить» сформулювавши його у понятті позов (actio), виділяючи речові та особисті позови залежно від того, на захист яких прав був спрямований позов.

Давньоримські правознавці зазначали, що з метою захисту права власності або іншого речового права необхідно подавати речовий позов (actio in rem), що міг бути заявлений проти будь-якої особи, яка посягне на речове право – незаконно заволодіє річчю, створить перешкоди власнику для нормального користування нею або іншим чином порушить право на річ.

Способи захисту права власності в римському праві змінювалися згідно з тими видами власності, що виникли впродовж розвитку Римської держави і були дуже різноманітними за своїми джерелами регулювання. Одним із найбільш типових способів захисту права власності був віндикаційний позов (res vindicatio).

Віндикаційний позов (res vindicatio) мав місце тоді, коли одна особа заявляла, що є власником майна, яке перебуває в незаконному володінні іншої особи, і на цій підставі вимагала повернення майна. Віндикаційний позов захищав власника від найбільш брутального порушення його права, а саме, від дій іншої особи, яка незаконно утримувала його річ (майно). Позивач мав довести ті обставини, які підтверджували б його право власності на спірну річ (майно). Якщо ж доказати право власності не вдавалося, тоді позов відхилявся. У різні етапи розвитку римського цивільного процесу мали місце певні особливості розгляду віндикаційних позовів.

Зазначений спосіб захисту права власності в порядку рецепції знайшов своє закріплення у Цивільному кодексі України. Стаття 387 Цивільного кодексу України закріплює, що власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

Метою віндикаційного позову є повернення об'єкта права власності у володіння власника. Позивач за віндикаційним позовом — власник майна або титульний володілець майна. При цьому позивач повинен довести, що він справді є власником спірного майна.

Належним відповідачем за віндикаційним позовом може бути його незаконний володілець, який:

1) фактично володіє річчю;

2) володіє нею без належної правової підстави.

Характерними ознаками віндикаційного позову є наступні:

1) віндикаційний позов застосовується лише, якщо сторони не перебувають у договірних відносинах;

2) позивачем є неволодіючий власник (титульний володілець);

3) відповідачем є незаконний фактичний володілець речі (як добросовісний, так і недобросовісний);

4) об'єктом віндикаційного позову може бути лише індивідуально визначена річ, яка існує в натурі на момент подання позову;

5) сутністю вимог за віндикаційним позовом є повернення майна законному власнику як фактично, так і юридично, тобто шляхом відновлення відповідних записів у державних реєстрах;

6) до вимог за віндикаційним позовом застосовуються загальні строки позовної давності.

На сучасному етапі при розгляді віндикаційних позовів під час ухвалення судом рішення його зміст залежить від добросовісності незаконного володіння. Так, незаконний недобросовісний володілець має повернути річ власнику в будь-якому випадку. Незаконний добросовісний володілець: має повернути річ власнику, якщо набув її безоплатно; якщо набув майно за відплатним договором – має повернути річ власнику лише у випадках, коли це майно: загублено власником, викрадене у власника, вибуло з володіння власника не з його волі іншим шляхом.

Одночасно слід звернути увагу на необхідність відрізняти право власника витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (віндикаційний позов) від права вимагати усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном (негаторний позов). Проте незважаючи на те, що зазначені позови є взаємовиключними, для застосування кожного з них однією з умов є відсутність договірних відносин між позивачем і відповідачем.

Таким чином, аналізуючи вищевикладене, слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку правового регулювання способів захисту речових прав одним із способів захисту права власності є віндикаційний позов – позов про витребування власником майна із чужого незаконного володіння. Даний спосіб захисту права власності пройшов свою багатовікову історію і на теперішній час є ефективним засобом захисту, при застосуванні якого однак необхідно враховувати певні особливості його правозастосування, які формуються судовою практикою при розгляді судами справ даної категорії.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 18 грудня 2019 року у справі № 522/1029/18. https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144996
3. Борисова В.І., Баранова Л.М. Основи римського приватного права: Підручник. – Х.: «Право», 2008. – 226 с.
4. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: «Юрінком Інтер», 2009. – 528 с.
5. Романюк Я.М., Бурлай О.Є. Позов про визнання права власності, віндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування. Вісник Верховного Суду України. №8 (144). 2012. С. 34-40 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vvsu_2012_8_10
6. «Віндикаційний та негаторний позови. Визнання права власності». *Верховний суд:* [сайт]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/ supreme/ 2023_prezent/Prezent_Vlasov_vind_negat_pozov.pdf
7. «Негаторний та віндикаційний позови у практиці Верховного Суду». *Вища школа адвокатури:* [сайт]. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/negatornii-ta-vindikaciinii-pozovi-u-praktici-verxovnogo-sudu-anastasiia-grabovska.

УДК 347
orcid.org/0000-0002-3361-2121

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ АБО ЗНИЩЕНЕ МАЙНО В НАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Бондаренко Ольга Олегівна,
доцент кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення Донецького державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

З початком повномасштабної війни Україна постійно притерпає руйнувань. Як наслідок ракетних ударів по цивільній інфраструктурі є те, що багато громадян втрачають своє майно, рухомі та нерухомі об'єкти власності.

З метою забезпечення збору, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації про пошкоджене та знищене нерухоме забезпечено функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, об'єктами якого є інформація, зокрема, про осіб, майно яких пошкоджено або знищено; пошкоджене та знищене майно; матеріальну шкоду (у тому числі збитки), завдану внаслідок пошкодження та знищення майна. Цей реєстр є єдиною державною інформаційно-комунікаційною системою, яка призначена для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про пошкоджене та знищене нерухоме майно, просторові координати об'єктів, осіб, нерухоме майно яких пошкоджено або знищено, шкоду та збитки, завдані внаслідок пошкодження такого майна.

Загалом, станом на 2023 рік, було зруйновано чи пошкоджено близько 167,2 тис. об'єктів житлового фонду, з них 147,8 тис. приватних будинків, 19,1 тис. багатоквартирних будинків. Регіони, що найбільше постраждали від руйнувань у сфері житлового фонду, – Донецька, Київська, Луганська, Харківська, Миколаївська, Чернігівська, Херсонська та Запорізька області. За таких умов питання відшкодування завданих збитків та отримання компенсації за зруйноване/пошкоджене майно набуває особливої вагомості. І розроблення механізму такої компенсації стала гострою необхідністю як наслідок реагування на численні звернення громадян – вимушено переміщених осіб, які залишилися без житла і спроможності його винаймати.

Як наслідок у 2023 році набув чинності Закон України № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України» (далі Закон), який визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією росії проти України.

Ознайомившись з основними нормами Закону можна зазначити, що відповідно до нього компенсація за пошкоджений/знищений об'єкт нерухомого майна полягає у:

- виконанні робіт, пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або надання будівельної продукції для виконання таких робіт;
- наданні грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для виконання робіт, пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або придбання будівельної продукції для виконання таких робіт;

- надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації за придбану ним будівельну продукцію та/або виконані ним ремонтні роботи на пошкодженому об'єкті нерухомого майна за власні кошти;
- надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для будівництва будинку садибного типу, садового або дачного будинку;
- фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання приміщення/будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування/фінансування його будівництва) з використанням житлового сертифіката [2].

Отже, компенсація за пошкоджений/знищений об'єкт нерухомого майна – це надання коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації зі спеціальним режимом використання для виконання робіт, пов'язаних із будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або придбання будівельної продукції для виконання таких робіт.

Також за придбану ним будівельну продукцію та/або виконані ним ремонтні роботи на пошкодженому об'єкті нерухомого майна за власні кошти й для будівництва будинку садибного типу, садового або дачного будинку. Крім цього, за придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання приміщення/будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування / фінансування його будівництва) з використанням житлового сертифіката [3].

Відповідно до ст. 1 Закону житловий сертифікат на придбання об'єкта житлової нерухомості – електронний документ, що підтверджує гарантії держави щодо забезпечення фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання такого приміщення/ будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування / фінансування його будівництва) в обсязі, що дорівнює грошовій сумі, зазначеній у такому документі.

Для того щоб отримати такий сертифікат необхідно виконати певний алгоритм дій. Спершу відбувається подання інформації про пошкоджене майно через «Дію». Далі – відкриття спеціального рахунку в банках-партнерах.

Наступний етап зумовлюється поданням заяви на компенсацію через «Дію» або ЦНАП. Заява про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна подається до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації, уповноваженої розглядати заяви про надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна на відповідній території. Така заява подається під час дії воєнного стану та протягом одного року з дня його припинення або скасування на території, на якій розташований (розташовувався) знищений об'єкт нерухомого майна [2]. Після чого відбувається допуск комісії місцевої ради до обстеження майна та надання їй підтверджувальних документів. Строк розгляду заяви про надання компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна Комісією з розгляду питань щодо надання компенсації не повинен перевищувати 30 календарних днів з дня подання заяви.

Фінальний етап – перерахування грошових коштів зі спеціальним режимом використання або фінансування придбання об'єкта нерухомості з використанням житлового сертифіката.

Розмір компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна визначається щодо кожного отримувача компенсації та кожного знищеного об'єкта нерухомого майна окремо, виходячи із загальної площі знищеного об'єкта нерухомого майна та вартості 1 квадратного метра площі знищеного об'єкта нерухомого майна.

Зауважимо, що площа знищеного об'єкта нерухомого майна, кв. метрів, але не більше 150 кв. метрів для квартири та не більше 200 кв. метрів для будинку садибного типу, садового або дачного будинку. Особа має право отримати нерухомість, вартість якої

перевищує граничний розмір компенсації, за умови оплати різниці між вартістю нерухомості та сумою компенсації.

Взагалі розрахунок розміру компенсації відбувається за формулою, яка зазначена у Постанові КМУ від 30 травня 2023 р. № 600 «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна», що в свою чергу дає можливість кожному громадянину перевірити правильність розрахунків.

Аналізуючи вищезазначені нормативно-правові акти, доходимо висновку, що насправді не все так легко, як здається і чинний механізм надання компенсації громадянам потребує удосконалення з урахування проблемних моментів, які виникають під час реалізації такої програми. На практиці виникають питання, що потребують вирішення шляхом внесення відповідних змін до законодавства.

Список використаних джерел:

1. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф, затверджений постановою КМУ №326 URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/326-2022-%D0%BF#Text

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України. Закон України № 2923-IX від 23.02.2023 (Із змінами, внесеними згідно із Законом№ 3410-IX від 05.10.2023). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX#Text

3. Макма Г. Житлові сертифікати в україні: все про компенсацію за втрачене житло. *Юридична практика.* 2024. URL: https://pravo.ua/zhytlovi-sertyfikaty-v-ukraini-vse-pro-kompensatsiiu-za-vtrachene-zhytlo/

УДК 346.12
orcid.org/0000-0003-4002-2629

ОСУЧАСНЕННЯ РОЛЬВОГО ТА СУТНІСНОГО АСПЕКТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ В УКРАЇНІ

Гузенко Олена Павлівна,
доцент кафедри господарсько – правових дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: reginaguzenko@gmail.com

На даний час в Україні відбуваються активні воєнні дії ,котрі суттєво впливають на проведення діяльності суб'єктами господарювання, котрі виступають представниками підприємницького секторі. Опинившись в колі воєнних загроз суб'єкти господарювання продемонстрували втратили не лише напрацьовані логістичні зв'язки з комерційними партнерами, а, й зазнали часткового або повного руйнування бізнесових структур, відбулося зниження експорту різних товарів, зупинка транспортного сполучення у зонах активних бойових дій, зміна структури попиту та виробництва, втратою ринків збуту та постачання тощо. Все зазначене істотно вплинуло, як на споживчу спроможність населення через втрату робочих місць, так і на процеси формування різного виду правовідносин підприємств різної форми власності. Не оминули негативні наслідки воєнних дій в Україні корпоративні правовідносини, котрі забезпечували якісний рівень функціонування акціонерних товариств як відкритого, так і закритого типу, що і обумовило вибір напрямку дослідження.

Проблематичні, рольові та сутнісні аспекти корпоративних правовідносин постійно знаходяться в зоні уваги, політиків, науковців, законотворців та фахівців практиків. Про таке явище свідчить обрання корпоративних правовідносин предметом вивчення в різних формах наукового дослідження, молоді вчені результати досліджень оприлюднюють на фахових науково – практичних конференціях, обговорюють дану проблему у дискусійному стилі під час засідань круглих столів, а більш досвідчені науковці проводять доволі змістовні монографічні та дисертаційні дослідження. До складу вітчизняних науковців доцільно включити таких як О. О. Дмитрик, К. О. Токарєва[1], І.В. Спасибо – Фатєєва [2], В.М..Махінчук [3], А.В. Смітюх [4] та інші. У своїх дослідженнях науковці доволі предметно розглядають проблематичні та сутнісни аспекти корпоративних правовідносин, проте обмежено подають вирішення поставленої проблеми через призму наявних воєнних викликів в Україні, не враховуючи наявні загрози зовнішнього та внутрішнього впливу, що підкреслило до цілість та сучасність обраного напрямку вивчення.

Важливо зазначити, що якісно побудовані корпоративні правовідносини позитивно спливають як на розвиток акціонерних товариств взагалі, так і на розробку логістичних ланцюгів співпраці з комерційними партнерами. Окрім того, якісне корпоративне управління сприяє формуванню заохочувальної системи працівників з наданням певних переваг суб'єктами господарювання, котрі мають іншу форму власності..

Як показують дослідження серед учених наразі відсутній консенсус щодо змістовності корпоративних правовідносин. Так, І.В Лукач [5, с. 126-127] вважає, що під корпоративними правовідносинами слід розуміти «…правовідносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів), і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб».

В свою чергу, С.В. Батрин [6, с.10] пропонує розглядати сутнісний зміст корпоративних правовідносин як «…«відносини з опосередкованого підприємництва, адже корпоративне господарювання організується власником (який набуває статусу учасника корпорації) з кінцевою метою одержання прибутку від такої форми господарської активності». В.О. Бажанов [7, с.11] звертає увагу на те, що «під корпоративними правовідносинами доречно розуміти відносини щодо участі в юридичній особі, незалежно від мети здійснення її діяльності, змістом яких є членські (корпоративні) права та обов'язки».

Зокрема, законодавець у ч. 6 ст. 961 Цивільного кодексу України [8] розкриває змістовність корпоративних відносин як понятійну категорію та пропонує розуміти їх як «…відносини між учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) юридичних осіб, у тому числі які виникають між ними до державної реєстрації юридичної особи, а також відносини між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав». При цьому, ч.3 ст 167 Господарського кодексу України [9] надає пояснення, що «…під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав».

Враховуючи активні воєнні дії в Україні та умови функціонування суб'єктів господарювання пропонуємо розуміти понятійну категорію «корпоративні правовідносини» як суспільні правовідносини, які пов'язанні з процесами створення, функціонування та припинення діяльності господарських товариств, суб'єкти яких отримують корпоративні права в розмірі частки в статутному капіталі (майні), наділені правом участі в корпоративному управлінні та отримані певної частки прибутку (дивідендів), а також мають правомочності на частку активів господарського товариства у разі ліквідації, передбачені законом та статутними документами, котрі розкривають врегульовані нормами права суспільні відносини виключно між суб'єктами корпоративного управління в надзвичайних умовах розвитку.

Такий підхід до трактування сутності понятійної категорії «корпоративні правовідносини», ми вважаємо, надає більш предметне визначення участі суб'єктів господарювання з позиції отриманих ними корпоративних прав, особливо в умовах активних воєнних дій в Україні. Ключовим є звернення уваги на необхідність внесення змін до Статуту господарського товариства, котре здійснюю корпоративне управління в умовах воєнних викликів.

На підставі вище зазначених положень, можна зробити висновок, що однозначного трактування сутнісного змісту понятійної категорії «корпоративні правовідносини» в наукових колах не існує, проте цінність висловлених думок вчених полягає у звернені уваги на різні аспекти її сутнісної характеристики, що сприяє більш поглибленому розумінні її рольового значення в самій системі корпоративного управління.

Список використаних джерел:

1. Господарська діяльність та новітні технології: актуальні проблеми регулювання в умовах воєнного стану / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токарєвої. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. 195 с.
2. Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.
3. Махінчук В.М. Субсидіарна відповідальність кінцевих бенефіціарних власників (засновників, учасників, акціонерів) і посадових осіб за зобов'язаннями юридичної особи – боржника: проблеми теорії і практики реалізації доктрини зняття корпоративної вуалі»: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 280 с.
4. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.
5. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми : дис. ... докт. юр. наук : 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2016, 474 с.
6. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.04 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Київ. 2012. 203 с.;
7. Бажанов В. О. Окремі аспекти корпоративних правовідносин у товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Нове українське право*. 2023.Вип. 3. С.9-15.
8. Цивільний кодекс : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.9. Господарський кодекс: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.

УДК 346.12
orcid.org/0000-0002-6868-9487

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Кадала Віталій Віталійович,
Голова Юридичної клініки «Правовий захист»,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: kadala@ukr.net

Питання корпоративних правовідносин не втрачає своєї актуальності та сучасності з моменту отримання незалежності України. Ключовим аспектом їх розвитку виступає правова площина, котра зазнає певних змін в залежності від змінних умов розвитку суспільства. На даний час суб'єкти господарювання в Україні здійснюють свою діяльність в умовах активних воєнних дій, а як наслідок, потребує удосконалення правова площина різних аспектів їх функціонування.

Слід віддати належне законодавцю, котрий проявив ряд правових ініціатив з метою підтримки їх розвитку та упорядкування різних видів правовідносин серед яких помітне місце відведено корпоративному сегменту акціонерних товариств.

Як правило, корпоративні правовідносини виникають у зв'язку з об'єднанням капіталів та зусиль, на відміну від відносин зобов'язальних, що опосередковують оборот майна. У більшості випадків це відносини, що виникають між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самими учасниками та акціонерами з приводу реалізації їх права власності на акцію чи права власності на частку в статутному фонді. В умовах воєнних дій в Україні виникла нагальна потреба провести певні правові зміни в їх формуванні та надати учасникам корпоративних правовідносин акціонерних товариств певні управлінські важелі, що вказало на сучасність обраного напрямку дослідження.

Доречно зазначити, що питання законодавчого регламентування корпоративних правовідносин, їх проблематичних аспектів не втрачають своєї актуальності на протязі досить тривалого періоду. Доволі часто вітчизняна наукова еліта обирає корпоративні правовідносини акціонерних товариств предметом монографічних та дисертаційних досліджень, а також їм присвячено обговорення на різних наукових дискусійних платформах. Серед вчених, які присвятили свої наукові розробки піднятій тематиці варто відзначити наступних: Ю.М. Жорнокуй, С.О. Сліпченко, В.Г. Жорнокуй [1], І.В. Лукач [2], В.І. Цікало [3], В.А. Васильєва [4] та інші. Науковці доволі змістовно розкривають проблематичні аспекти правового змісту діяльності акціонерних товариств, надають пропозиції щодо їх вирішення, проте обмежено розкривають вплив воєнних дій на їх функціонування.

Нагадаємо, відповідно до ст. 80 Господарського кодексу України [5] акціонерне товариство – це господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості належних їм акцій. На думку фахівців практиків і науковців акціонерні товариства є найнадійнішою та найстабільнішою формою господдарських товариств у питанні, що стосується захисту активів товариства, а також виступають найефективнішою організаційно-правовою формою для компанії, яка має великі капітали. Однак, організаційно-правова форма акціонерних товариств характеризується особливою складністю та індивідуальністю, що особливо проявилося під час воєнних дій в Україні.

Виходячи з такої ситуації законодавець вніс ряд правових ініціатив, так з 1 січня 2023 року набрав чинності Закон України «Про акціонерні товариства» № 2465-IX від 27.07.2022[6].

Ключовою особливістю зазначеного правового акту було застереження законодавця, котре знайшло своє відображення в п. 7 розділу XIX «Прикінцеві та перехідні положення», а саме «…акціонерні товариства зобов'язані привести свою діяльність, у тому числі статути та внутрішні положення, у відповідність із цим Законом до 31 грудня 2023 року» [6]. Окрім цього, у даному правовому документі законодавець виклав зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» № 2275-VIII від 06.02.2018 [7].

Законодавчі ініціативи торкнулися питань зміни та структури акціонерних товариств, а також зміни щодо проведення загальних зборів акціонерів. Законодавець регламентував видову складову структури управління акціонерним товариством, а саме однорівневу або дворівневу. При цьому, законодавець висунув певні вимоги [6]:

По-перше, за однорівневої структури управління органами управління акціонерних товариств є загальні збори та рада директорів;

по-друге, за дворівневої структури управління органами управління акціонерних товариств є загальні збори, орган, відповідальний за здійснення нагляду (наглядова рада), і виконавчий орган (колегіальний або одноосібний).

Водночас, законодавчі ініціативи торкнулися порядку проведення загальних зборів акціонерів, які викликані саме наявними воєнними діями в Україні. Так, ст. 38 Закону України «Про акціонерні товариства» № 2465-IX від 27.07.2022 [6] законодавець передбачив наступні види голосування на загальних зборах акціонерів: очне голосування; електронне голосування та опитування. Законодавець звернув увагу на той факт, що «…електронні загальні збори проводяться виключно шляхом електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи, а дистанційні – шляхом дистанційного заповнення бюлетенів акціонерами і надсилання їх до акціонерного товариства». Крім того, законодавець ввів термін «авторизована електронна система», яка має використовуватися для організації проведення електронного голосування на загальних зборах акціонерів [6].

Важливо наголосити на тому, що законодавець дозволив впровадження електронного голосування та проведення електронних загальних зборів акціонерними товариствами лише з 1 січня 2024 року. Окрім того, законодавець звернув увагу на те, що «…у разі неможливості проведення загальних зборів акціонерів у зв'язку з розташуванням акціонерного товариства на тимчасово окупованих територіях, загальні збори акціонерів мають бути проведені протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану» [8].

Викладене вище дає підстави для висновків. Діяльність акціонерних товариств в умовах активних воєнних дій в Україні зазнала впливу законодавчих ініціатив з позиції управлінської структури та порядку проведення загальних зборів. Законодавець регламентував впровадження однорівневої або дворівневої структури управління акціонерним товариством та зазначив правові норми їх проведення. Одночасно, виходячи з наявних воєнних викликів в Україні акціонерні товариства отримали дозвіл на проведення електронного голосування та електронних загальних зборів. Такий підхід надає можливість акціонерним товариствам враховувати інтереси всіх акціонерів шляхом максимального залучення при прийняті управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Корпоративні правовідносини : монографія / Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ЕКУС, 2021. 248 с.

2. Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра, 2015. 432 с.

3. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав : монографія / Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 590 с.

4. Корпоративне право: проблеми теорії та практики: монографія. За заг. ред. проф. В.А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2017. 612 с.

5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. № 19–20. № 21–22. Ст. 144. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/436-15.

6. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text.

7. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text.

8. Щодо визначення особливостей проведення загальних зборів акціонерних товариств та загальних зборів учасників корпоративних інвестиційних фондів на період дії воєнного стану. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16.02.2023 року № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0154863-23#Text.

УДК 347.67
orcid.org/0000-0002-1732-2351
orcid.org/0009-0001-9673-1451

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Лаговська Наталія Валеріївна,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Державного податкового університету, кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: nvlagovska@i.ua
Михайлова Софія Ігорівна,
студентка 2 курсу, групи ПБ-22-1, Державного податкового університету
e-mail: sofiavihlyaeva@gmail.com

Повномасштабна війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, внесла суттєві зміни усі сфери життя українців та призвела до великих людських втрат, що в свою чергу надає особливої актуальності проблемам прийняття та оформлення спадщини в умовах воєнного стану. В свою чергу, звертаємо увагу на те, що в умовах воєнного стану законодавство зазнало змін у цій сфері, які необхідно враховувати спадкодавцям за життя та спадкоємцям під час прийняття спадщини. Ця проблематика викликає жвавий інтерес серед науковців та знайшла своє відображеннях в роботах таких вчених: М. Барщевського, В. Валаха, О. Дзери, В. Дронікова, Ю. Заіки, Т. Коваленка, Н. Кузнецової, Н. Лаговської, А. Мілевської, Р. Майданика, М. Михайліва, В. Кисіля, Р. Шишки та багатьох інших. Не зважаючи на інтерес науковців та значну кількість публікацій по обраній нами тематиці, тема не втрачає актуальності та потребує подальшого дослідження.

Основним кодифікованим нормативно-правовим актом, який регулює процес спадкування в Україні є Цивільний Кодекс України (далі ЦК України). Зокрема, в статті 1216 ЦК України закріплено що, спадкування – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Законодавець також розмежовує спадкування за заповітом та за законом, де спадкування за законом розглядається як загальний вид спадкування, а спадкування за заповітом є спеціальним видом спадкування [1].

З початком повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України, виникла потреба в прийнятті ряду нормативно-правових актів, які допомогли б населенню захистити свої права щодо прийняття та оформлення спадщини.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (зі змінами та доповненнями) уряд постановив, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше, ніж на 4 місяці. Таким чином, строк для прийняття спадщини становив 10 місяців (6 місяців – загальний строк для прийняття спадщини, встановлений у Цивільному кодексі, плюс 4 місяці – зупинення перебігу строків на прийняття спадщини) [3].

З початком дії воєнного стану були внесені зміни і до порядку нотаріального оформлення спадщини. З 14 березня 2022 року набув чинності наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [4].

В цьому Наказі зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини (останнє місце проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження

нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна) [4].

Хоча, вище згадані нормативно-правові акти і розписали дорожню карту щодо прийняття та оформлення спадщини, але ряд проблем залишилось не вирішеними та потребують нашої уваги.

Так в умовах воєнного стану уряд запровадив для переселенців принцип екстериторіальності, а саме: будь-який нотаріус в Україні може завести справу за зверненням заявника незалежно від місця відкриття спадщини. Але залишилось без змін положення, яке передбачає необхідність зачекати завершення шестимісячного строку на прийняття спадщини.

Викликає занепокоєння той факт, що ряд нотаріусів відмовляють внутрішньо переміщеним особам (далі ВПО) у видачі свідоцтва про право на спадщину, вважаючи, що спадкові справи мають бути передані нотаріусам тих громад, де мешкав спадкодавець на момент смерті. Це створює серйозні проблеми у випадках, коли населений пункт, де проживав спадкодавець на момент смерті, не є тимчасово окупованим. або деокупована територія чи належати до громад, де ведуться активні бойові дії.

Також наголошуємо, якщо у ході ведення спадкової справи стане відомо, що така справа була заведена у іншого нотаріуса, справа, яка відкрилася пізніше, передається до того нотаріуса, де вона була відкрита раніше. Така ситуація може виникнути, якщо одні спадкоємці подали заяву про прийняття спадщини до війни, а інші – під час воєнного стану, а нотаріус не мав можливості перевірити наявність заведеної спадкової справи через відсутність доступу до реєстру на певному етапі [2].

Цікавим, на нашу думку, є питанням можливості спадкування права на відшкодування шкоди, яка завдана будинку квартирі та іншому нерухомому майну, внаслідок непереборної сили та стихійного лиха. А от питанням можливості спадкування права на відшкодування шкоди, яка завдана будинку квартирі та іншому нерухомому майну, в наслідок воєнних дій потребує ретельного дослідження та належним чином унормування. Згідно з чинним Цивільним кодексом, в разі технологічних і екологічних катастроф та іншої непереборної сили, що виключає можливість здійснення права власності (володіння, користування і розпорядження майном), Власнику, або його спадкоємцям відшкодовується реальна вартість майна або в натурі (інше рівноцінне майно). Доцільно було б закріпити аналогічну норму і щодо майна, яке пошкоджене чи зруйноване внаслідок воєнних дій [5].

Нагадаємо, що одним із шляхів набуття права власності на квартиру, будинок або інший об’єкт нерухомості відповідно до цивільного законодавства є прийняття спадщини чи укладання інших правочинів, що не заборонені законом. Мають місце випадки, коли особа придбала майно, але дані про цю угоду не були внесені до Державного реєстру прав власності на нерухоме майно. На нашу думку, ця обставина не може вважатись достатньою підставою для позбавлення права власності, хоча вона ускладнить процедуру оформлення такого майна при передачі її у спадщину [6].

Отже, з огляду на вищезазначене можна зробити висновки, що в Україні в умовах воєнного стану були зроблені перші кроки щодо поліпшення алгоритму прийняття та оформлення спадщини та адаптації їх до умов воєнного стану: внесено ряд змін в законодавчу базу України, щодо встановлення місця і строків прийняття спадщини спадкоємцями, що допомогло внутрішньо переміщеними особами реалізувати своє право на спадщину. Відмітимо, що законодавець намагається покращити та полегшити процес спадкування для громадян, а також адаптувати його до сьогоднішніх реалій. Але на нашу думку, законодавець має зробити наступний крок та внести такі зміни до чинних нормативно-правових актів: заборонити нотаріусам відмовляти внутрішньо переміщеним особам у видачі свідоцтва про право на спадщину, якщо спадкодавець на момент смерті проживав в тимчасово окупованих або деокупована територія чи територіях які належать до громад, де ведуться активні бойові дії; включити до спадкової маси право на відшкодування шкоди, яка завдана будинку квартирі та іншому нерухомому майну, в наслідок воєнних дій.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5933 (дата звернення: 14.03.2024).

2. Лаговська Н. В. Проблеми нормативно-правового регулювання спадкування за законом в Україні // *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Випуск 1-2 (10-11). С. 30-36.

3. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text (дата звернення: 14.03.2024).

4. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text (дата звернення: 14.03.2024).

5. Мілевська А. О. Спадкове право: практикум [Електронний документ] / А. О. Мілевська, Н. В. Лаговська ; Ун-т держ. фіск. служби України. – Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2021. – 160 с.

6. Лаговська Н. В. Загальні положення про спадкування в Україні / Н. В. Лаговська // Спадкове право в Україні: навч. посібник / ред. Р. Б. Шишка. – К.: Вид. Ліра – К, 2014. – 216 с.

ЩОДО УЧАСТІ КОМАНДИРІВ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Медвідь Людмила Петрівна,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності
інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail:lpm177@ukr.net

Забезпечення прав і свобод осіб, які виконують обов'язки військової служби, обороняючи нашу державу, є найважливішим обов'язком держави. Вже третій рік як російська федерація вторглася в Україну, порушуючи суверенітет, територіальну цілісність нашої держави. Військовослужбовці, щодня, ризикуючи власним життям, виконують надважливі функції; здійснюючи оборону держави. Дуже важливим питанням, є можливість реалізації військовослужбовцями свої прав, особливо, спадкових прав, оформлення довіреностей тощо.

В умовах сьогодення не завжди є можливість звернутися до відповідних органів для посвідчення відповідних правочинів. В умовах воєнного стану нормативно-правовими актами командирам військових частин надаються додаткові повноваження у цій сфері. Так, постановою Кабінету Міністрів України "Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану" від 28 лютого 2022 р. № 164 визначається, що в умовах воєнного стану довіреності, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, та заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою [1].

Таким чином, суб'єктами, що мають право посвідчувати заповіти в умовах воєнного стану є:

– командир (начальник) або уповноважена таким командиром (начальником) особа Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також правоохоронних (спеціальних) органів (у тому числі Національної поліції), органів цивільного захисту, які залучаються до здійнення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави;

– начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених.

Щодо уповноважених командирами осіб, то варто відмітити, що повноваження таких осіб повинні бути оформлені наказом командира по військовій частині та передбачено можливість здійснювати такі повноваження іншою особою в період відсутності уповноваженої особи. Також при цьому має бути враховано наявність юридичної освіти та практичних навичок щодо вчинення нотаріальних дій. Варто відмітити думку Долинської М., яка зазначає, що "оскільки посадові чи службові особи, що посвідчують прирівняні до нотаріально посвідчених заповіти, здебільшого не володіють необхідним обсягом знань чинного законодавства щодо посвідчення заповітів, зокрема в сфері цивільного, сімейного, земельного права, це тягне за собою недостатнє роз'яснення вказаними особами заповідачам їхніх прав та обов'язків, тобто обмежує право останніх на об'єктивне волевиявлення при складанні заповіту" [2, с.78].

До суб'єктів, які мають право звертатися до вищевказаних посадових осіб, відносяться:

– військовослужбовці Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань;

– працівники правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави;

– військовополонені.

Провівши аналіз нормативно-правових актів доцільно виділити алгоритм дій командира чи уповноваженої особи при вчиненні нотаріальних дій.

Алгоритм дій командира чи уповноваженої особи при оформленні та посвідченні довіреності чи заповіту:

1) встановлює особу та перевіряє її цивільну дієздатність;

2) запрошує свідків;

3) роз'яснює особам, що звернулись, від імені яких посвідчуються заповіти і довіреності, їхні права і обов'язки, попереджає про наслідки їх посвідчення для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

5) встановлює дійсні наміри особи (правильне розуміння нею значення, умов правочину та його правових наслідків), що звернулася за посвідченням заповіту чи довіреності, до їх посвідчення, а також відсутність у неї будь-яких заперечень щодо кожної з умов правочину;

6) попереджає про правові наслідки посвідчення заповітів і довіреностей;

7) роз'яснює порядок скасування та складення нового заповіту, скасування довіреностей;

9) складає, у разі потреби, проєкт заповіту чи довіреності на усне прохання осіб, що звернулись;

10) посвідчує заповіт чи довіреність на усне прохання фізичних осіб шляхом вчинення посвідчувального напису, який повинен відповідати вимогам закону або відмовляє у посвідченні заповіту чи довіреності, у випадку наявності підстав для цього;

12) реєструє заповіт чи довіреність в реєстрі для реєстрації заповітів та довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, за формою, встановленою Міністерством юстиції України та зазначає цей номер в посвідчувальному написі;

Наказом Міністерства юстиції України від 31 жовтня 2006 року №83/5 «Про затвердження форм реєстру для реєстрації заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, посвідчувальних написів на них та зразків цих документів» [3] встановлені форми реєстрів для реєстрації заповітів та довіреностей; зразки посвідчу вальних написів, заповітів та довіреностей.

Посвідчувальний напис:

1) може бути розміщений як на лицьовому, так і на зворотному боці заповіту чи довіреності; 2) повинен бути написаний зрозуміло, чітко, без підчисток, виправлення – застережені підписом посадової, службової особи та скріплені печаткою; 3) вчиняється у день посвідчення заповіту чи довіреності. Для вчинення посвідчувального напису може застосовуватися штамп з відповідним текстом.

13) забезпечує передачу заповіту чи довіреності до Генерального штабу Збройних Сил, Міністерства оборони, відповідного правоохоронного (спеціального) або іншого органу (установи).

Разом з тим, привертає увагу той факт, що нормативно-правовими актами не встановлений термін, протягом якого командири частин, уповноважені особи чи начальники таборів військовополонених повинні забезпечити передачу вищевказаних документів. Тому було б доцільно передбачити такий термін задля оперативного та чіткого виконання таких повноважень.

Наступними кроками є такі:

- протягом п'яти днів після отримання довіреностей і заповітів Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган (установа) забезпечують їх передачу Міністерству юстиції або його територіальному органу;

- протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту Міністерство юстиції забезпечує їх передачу територіальному органу Міністерства;

- протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту Територіальний орган Міністерства юстиції забезпечує їх передачу нотаріусу / державній нотаріальній конторі для подальшої реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей або Спадковому реєстрі.

- протягом трьох робочих днів після отримання посвідчених довіреності, заповіту нотаріус/державна нотаріальна контора зобов'язанні забезпечити їх реєстрацію (облік), внести відомості про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, зберігати ці документи та передати їх на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану.

- Територіальний орган Міністерства юстиції повідомляє Міністерству про реєстрацію довіреності, заповіту, внесення відомостей про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, а Міністерство юстиції повідомляє про це органу (установі), від якого надійшли відповідні документи.

Таким чином, в умовах воєнного стану командири військових частин, інші уповноважені ними особи та начальники таборів військовополонених наділяються повноваженнями щодо посвідчення заповітів та довіреностей. Така діяльність вищевказаних осіб буде сприяти реалізації прав військовослужбовців. Водночас, провівши аналіз, можна прийти до висновку щодо необхідності удосконалення законодавства у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text.

2. Долинська М. С. Порядок посвідчення довіреностей та заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених : довідник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 184 с.

3. Про затвердження форм реєстру для реєстрації заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, посвідчувальних написів на них та зразків цих документів : наказ Міністерства юстиції України від 31 жовтня 2006 року №83. URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1175-06#Text.

УДК 347.121
orcid.org/0000-0002-3125-0163

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ІНТЕРНЕТ-КОРИСТУВАЧІВ

Мелех Богдан Володимирович,
кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнології імені С.З. Гжицького
e-mail: bogdanmelekh@meta.ua

Сучасне правове регулювання інтернет-середовища є новітнім утіленням традиційного цивільного права, витоки якого сформовано римськими юристами. Зрозуміло, що нормативне регулювання середовища Інтернету із часом набуває специфічних рис. Саме середовище, яке усунуло часові й особистісні бар'єри (можливість укладання контрактів онлайн майже миттєво, за допомогою кліку між контрагентами, навіть які перебувають на різних континентах і під впливом різних правових систем) в укладанні контрактів і в інших юридичних діях вплинуло на видозміну норм права. Таким чином, сьогодні відбувається формування нової правової концепції, її назва має універсальний характер.

Мова йде про цифрові права. Цифрові права людини – це розширення і застосування універсальних прав людини щодо сучасних потреб суспільства у мережі Інтернет. Узагальнено цифрові права можливо розглядати як права людини в епоху Інтернету. Наприклад, право на конфіденційність в Інтернеті та свобода вираження поглядів насправді є продовженням рівних і невід'ємних прав, утілених у Загальній декларації прав людини ООН [1]. На думку ООН, відключення людей від Інтернету порушує ці права і суперечить міжнародному праву.

Цифрові права людини засновано на уявленні про комунікації як рушійний механізм цивілізації, про рівні цінності окремого індивідуума і всього суспільства. Базисні цифрові права людини включають право доступу до електронної мережі, право вільно спілкуватися і висловлювати думки в Інтернеті та право на недоторканність приватної сфери. Цифровий поділ на тих, хто має право доступу до новітніх каналів електронної комунікації, і тих, хто його не має, порушує право на отримання освіти й кваліфікації в нових технологіях інфосфери і право на доступ до загальної інформації через громадські установи та провайдерів [2].

Цифрові права, які тісно пов'язані зі свободою вираження поглядів і конфіденційністю, – це ті права, що дозволяють людям отримувати доступ, використовувати, створювати й публікувати цифрові носії, а також отримувати доступ і використовувати комп'ютери, інші електронні пристрої та комунікаційні мережі [3].

Цифрові технології трансформують способи здійснення, захисту та порушення основних прав, таких як свобода вираження поглядів і доступ до інформації, а також зумовлюють виникнення і подальше визнання нових прав. Технологічні досягнення є постійними, і кожен призводить до необхідності в розробці нової нормативної бази.

Оскільки ми все частіше проводимо своє життя в Інтернеті – онлайнпокупки, спілкування та обмін інформацією – це наші цифрові права, зокрема права на приватність і свободу висловлювань, які стають усе більш важливими. Потрібно також зрозуміти, як наші дані використовуються компаніями, урядами та інтернет-гігантами, такими як Facebook та Google.

Необхідно зазначити, що оскільки йдеться про нормативно-правове регулювання поняття «цифрове право», то на сьогодні це поняття ще не є закріпленим, хоч і за статистикою на території України знаходиться безліч інтернет-користувачів, які фактично є носіями цифрових прав.

При цьому розширення підстав, форм і способів набуття та здійснення майнових прав за допомогою мережі Інтернет як з фактичної, так і з юридичної точок зору, є динамічним процесом, що постійно перебуває в стадії ускладнення і урізноманітнення. Це насамперед стосується вироблення численних нових форм укладення електронних правочинів, їх фіксації у вигляді електронних документів, ідентифікації особи контрагента, способів підтвердження належності їй певних майнових прав, гарантування належного набуття, відчуження і здійснення прав.

А отже ключові особливості реалізації майнових прав інтернет-користувачами слід пов'язувати із наслідками вчинення відповідних правочинів у конкретному, специфічному й новітньому для людського суспільства середовищі – мережі Інтернет, що відображається на всіх етапах – від пошуку контрагента, вчинення правочину й фіксації його змісту в електронній формі до здійснення майнових прав за допомогою веб-сервісів, їх захисту юрисдикційним і неюрисдикційним способами з особливими вимогами стосовно доказування та ін.

Таким чином, коли мова йде про цифрові права, то в першу чергу їх необхідно тлумачити як права цивільно-правового характеру, властиві фізичним особам або компаніям, які реалізують свої правові можливості в інформаційному просторі. Основу таких прав складають відомі цивільному праву майнові й особисті немайнові права.

Список використаних джерел:

1. Universal Declaration of Human Rights : proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948. URL : https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.

2. Tactical Reality Dictionary: Cultural Intelligence and Social Control. Vienna: Selene, and New York: Autonomedia, 2002. 131 p.

3. Янчук Ю. В. Інформаційні відносини в мережі Інтернет: теоретикоправовий аспект. *Науковий фаховий журнал «Право і суспільство»* 2017. № 5. Частина 2. С. 151–155.

УДК347
orcid.org/0000-0003-2936-8426

ОБМЕЖЕННЯ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ СТОРОНАМИ ЗМІСТУ ДОГОВОРУ

Мелех Любомира Володимирівна
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: lmelekh@ukr.net

Ключовим елементом договірної свободи є правомочність сторін стосовно визначення умов договору, що обмежується насамперед загальними межами – звичаями ділового обороту, вимогами актів законодавства, а також засадами розумності та справедливості. Проаналізувавши праці Менджул М. В. можна сказати, що розуміння свободи договору в Україні відповідає європейським підходам гарантування максимальної свободи, за якого застосовуються такі обмеження, що є пропорційними та правомірними, а також, що забезпечують захист інтересу слабшого контрагента і таким чином, гарантують баланс приватного і публічного інтересу, гарантують справедливість та недискримінацію [1, с. 117].

Погоджуючись із викладеною позицією, слушно зауважити, що обмеження свободи договору на етапі визначення змісту має бути справедливим, правомірним та пропорційним. ГК України у статті 180 визначає, що зміст договору становлять умови , визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства. Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода [2].

Існує підвищений інтерес учених-юристів до трактування істотних умов договору. При аналізі законодавчого визначення розуміння істотних умов договору одразу виокремлено певні відмінності із тими визначеннями, які можна зустріти у наукових працях із господарського права.

Так, науковиця Васильєва В. А. вважає, що тільки за умов досягнення домовленості сторонами по істотним умовам договору наступає правова визначеність та можлива констатація факту укладання договору. Погоджуюся із позицією науковиці, що усі норми правової системи апріорі уже являються істотними для кожного договору і навіть у випадку, коли сторони по таких нормах не домовлялися, то це не може бути підставою для виключення їх із регулювання таких відносин, а також в жодному разі не може бути основою для сумнівів про наявність юридичного акту і правових наслідків [3, с. 5].

Дослідниця Жирнова К. О. виводить наступне визначення істотних умов договору: «це такі умови, складові частини договору, без дотримання яких угода не тільки порушить законодавчі вимоги, а також права та обов'язки контрагентів, але і взагалі без яких вона не може бути укладеною» [4, с.192].

Учений Доліненко Л. О. зазначає, що істотними є такі умови, які є необхідними та достатніми для того щоб договір був укладеним, але окрім них є ще і звичайні та випадкові умови. Стосовно останніх, то науковець зауважує те, що вони не повинні бути узгоджені сторонами, а «передбачаються у певних нормативних актах та діють з моменту укладання договору». При цьому вважаємо що вірною є конкретизація вказаної позиції, що це не є у супереч волі сторін, оскільки звичайні та інші умови повинні базуватися на угоді контрагентів.

Водночас, вони не просто повинні базуватися на угоді сторін, але і погоджуватися ними. Л. О. Доліненко вважає, що вже в силу факту укладання такого договору і проявляється волевиявлення сторін і до звичайних умов пропонує відносити ризики по випадковій загибелі майна під час оренди, застосування до відносин звичаїв ділового обороту, а випадковими автор вважає ті умови, які замінюють чи доповнюють звичайні умови і відсутність яких не може вплинути на дійсність договору, за винятком випадку, коли одна із сторін зможе довести, що наполягала на узгодженні такої умови [5, с. 199].

Усі умови, якщо вони не визначені законом як обов'язкові, мають з позиції свободи договору узгоджуватися сторонами. Тому позиція Л. О. Доліненко частково є самосуперечливою. З одного боку автор обґрунтовує, що випадкові умови передбачені відповідними нормативними актами і тому діють з моменту укладання договору, а з другого боку вважає, що такі умови у договір включаються через бажання сторін.

Слід акцентувати увагу на традиційному підході у доктрині цивільного права стосовно того, які ж умови слід вважати істотними для договорів, зокрема віднесення до них предмету, ціни та строку. Інші умови можуть бути особивими (спеціальними) для окремих видів договорів. При цьому, можна прослідкувати певне дублювання норм ЦК України та ГК України. Загалом зауважимо, що сучасне підприємництво важко уявити без електронних інструментів для ведення бізнесу, у тому числі вебсайтів, віртуальних офісів, електронних підписів, електронної комерції і це далеко не повний перелік. До відмінної специфіки електронної комерції відноситься її безкордонний (міжнародний) характер, саме тому на світовому рівні йдуть процеси до гармонізації національних правових систем у частині впровадження єдиних принципів та норм.

Особливості обмеження свободи договору обумовлені диспозитивно-імперативним характером їх правового регулювання, а також необхідністю забезпечення для сторін можливості обирати найкращий з огляду на їх власні цілі та інтереси вид правочину, визначати його істотні умови. У той же час, є ряд правочинів, що в силу своєї правової природи обмежують суттєво свободу договору, зокрема йде мова про публічні договори, договори приєднання, типові та попередні договори, а також договори з особами, які перемогли на прилюдних торгах.

Отже, свобода договору при цьому обмежується необхідністю погодження як істотних умов, так і додаткових умов договору. При цьому правильним із позиції гарантування справедливості та захисту прав та інтересів учасників цивільних чи господарських відносин видається найпоширеніший підхід, коли при відсутності зафіксованої волі сторін по визначенню певної умови договору, діє законодавча норма, яка може бути чіткою.

Список використаних джерел:

1. Менджул М. В. Свобода договору та її межі: відповідність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 69. С. 114–117. 93.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436 IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/436 15
3. Васильєва В. А. Рекодифікація договірних зобов'язань: суб'єктивний погляд. *Договір як універсальна форма правового регулювання : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф.* (м. Івано-Франківськ, 26 берез. 2021 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2021. С. 4–6. URL: http: //lib.pnu.edu.ua:8080/handle/ 123456789/ 15903
4. Жирнова К. О. Істотні умови надання рекламних послуг. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2012. № 4 (2). С. 191–196.
5. Доліненко Л. О., Сарновська С. О. Цивільне право України : навч. посіб. Київ : МАУП, 2005. 384 с.

УДК 347
orcid. org/0000-0001-6394-1834
orcid. org/0000-0003-4717-7754

ЧАСТКА У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Пономаренко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О. І. Процевського ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
доцент кафедри правового регулювання економіки ХНЕУ ім. Семена Кузнеця
Мешкова К.О.,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О. І. Процевського ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

В Україні на законодавчому рівні не визначено правовий режим частки у статутному капіталі господарського товариства, у зв'язку з чим виникає низка проблем у правозастосовчій діяльності. Однією з таких проблем є визначення порядку поділу майна подружжя, до складу якого входить частка у статутному капіталі господарського товариства. Насамперед, у правозастосовчій діяльності виникають складнощі у розумінні того, на які вимоги має право той з подружжя, що не є учасником господарського товариства, а внесок у формування статутного капіталу було внесене за рахунок спільного майна подружжя.

При цьому слід зазначити, що позиція Верховного Суду з цього питання також не відрізняється послідовністю. Верховний Суд кілька разів змінював позицію з цього питання. Така невизначеність, зрештою, позначається на захисті права власності того з подружжя, який не є учасником господарського товариства, і суперечить міжнародним стандартам у сфері захисту права власності.

Відповідно до ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Тому законодавство у сфері визначення правового режиму частки у статутному капіталі господарського товариства потребує вдосконалення.

Для того, щоб правильно визначити правовий режим частки у статутному капіталі господарського товариства, слід насамперед з'ясувати сутність правових відносин, що виникають у зв'язку із вкладом спільного майна у формування статутного капіталу господарського товариства. Така участь передбачає виникнення різного виду правовідносин між різними учасниками. У зв'язку з цим уявляється необхідним виокремити кілька етапів у цьому процесі.

Перший етап полягає в прийнятті рішення про інвестицію до статутного капіталу господарського товариства спільного майна та виокремлення з цього майна тієї частини, що буде внесена одним із подружжям до статутного капіталу господарського товариства. На цьому етапі головним є дотримання порядку розпорядження спільним майном. Не викликає сумніву той факт, що такий правочин навряд чи можна визнати дрібним побутовим, а тому залежно від виду майна, щодо якого ухвалено рішення про внесення його як вкладу, необхідно дотриматися низки правил. Загальне правило вимагає розпорядження спільним майном за взаємною згодою подружжя, при цьому, при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя.

Однак, для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово. А згода на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально

засвідчена. Слід зазначити, що правовий режим майна, яке виокремлюється на цьому етапі, ще не змінюється, воно залишається об'єктом права спільної сумісної власності.

На другому етапі майно, виділене із спільного майна подружжя, вноситься як вклад до статутного капіталу господарського товариства. Внесення вкладу здійснюється шляхом укладення договору між одним із подружжя та господарським товариством.

У зв'язку з тим, що однією з ознак юридичної особи є майнова відокремленість, тобто відокремлення майна юридичної особи від майна її учасників, відповідно до ст. 115 ЦК господарське товариство є власником, в том числе майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу. Це знаходить підтвердження і в позиції Верховного Суду. Так, у Постанові від 3 червня 2015 року, провадження № 6-38цс15, ВС висловив правову позицію, згідно із якою грошові кошти, внесені одним із подружжя, який є учасником господарського товариства, у статутний капітал цього товариства за рахунок спільних коштів подружжя, стають власністю цього товариства. Таким чином, правочин, на основі якого вклад вноситься учасником господарського товариства, є правочином, спрямованим на передачу права власності на майно, що становить вклад.

Крім того, такий правочин за своєю юридичною характеристикою є відплатним правочином, що означає, що замість внесеного вкладу учасник від юридичної особи отримує певне благо.

Слід зазначити, що в питанні про те, яке ж благо отримує чоловік або дружина у зв'язку з вкладом до статутного капіталу юридичної особи, немає однозначної відповіді ні в науці, ні в правозастосовчій практиці. В постанові ВС від 13 березня 2019 року за справою № 756/10797/15-ц зазначено, що якщо один з подружжя є учасником господарського товариства і вносить до його статутного капіталу майно, придбане за рахунок спільних коштів подружжя, то таке майно переходить у власність цього підприємства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства.

Однак, в Постанові від 03. 03.2023 Верховний Суд змінив свою позицію з цього питання і вказав, що частка в статутному капіталі товариства, яка придбана (набута) за рахунок спільних коштів подружжя, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Право з частки належить подружжю, який став учасником такого товариства. Подружжя розпоряджається майном, що знаходиться у спільній сумісній власності подружжя, зокрема, часткою в статутному капіталі товариства, за взаємною згодою, наявність якої презюмується. Остання позиція Верховного Суду представляється більш обґрунтованою, оскільки відповідає сутності правовідносин і доктрині цивільного права.

У зв'язку з внесенням вкладу виникає два види правовідносин – корпоративні та речові права. Корпоративні права включають до свого змісту відповідно до ст. 116 ЦК право брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом; брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди); вийти у встановленому порядку з товариства; здійснити відчуження частки (її частини) у статутному (складеному) капіталі товариствва, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом; одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом.

Корпоративні права, не дивлячись на те, що вони виникають у зв'язку з внесенням вкладу до статутного капіталу господарського товариства, не відносяться до оборотоздатних об'єктів, оскільки належать виключно учаснику юридичної особи і не можуть передаватися внаслідок правонаступництва. Це обумовлено тим, що вони включають немайнові та майнові права, які нерозривні і в сукупності складають зміст корпоративних прав. Саме тому,

корпоративні права належать тільки тому з подружжя, який зробив вклад до статутного капіталу юридичної особи.

Але, внаслідок укладення оплатного правочину, який спрямований на передання права власності на вклад господарському товариству, учасник взамін повинен отримати від юридичної особи оборотоздатне майнове благо. Цим благом є частка в статутному капіталі господарського товариства. Той факт, що частка в статутному капіталі є самостійним об'єктом цивільних прав, підтверджується окремими нормами корпоративного законодавства. А саме, відповідно до ст. 21 Закону « Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам.

Відповідно до ст. 22 цього Закону на частку кредитори учасника можуть звернути стягнення в тому числі шляхом продажу через аукціон. Саме частка у статутному капіталі господарського товариства спадкується у разі смерті учасника, згідно зі ст. 23 цього ж Закону. Таким чином, частка є самостійним оборотоздатним об'єктом, щодо якого може виникати речові права, вона може становиться предметом правочинів і права на яку можуть переходить внаслідок право наступництва. В тих випадках, коли вклад до статутного капіталу господарського товариства вноситься за рахунок спільного майна подружжя, щодо частки виникає право спільної сумісної власності. У разі поділу спільного майна така частка включається до майна, яке підлягає поділу.

На жаль, у сімейному законодавстві не зазначені спеціальні правила щодо поділу частки у статутному капіталі юридичної особи, представляється, що такі правила мають бути встановлені. Для уникнення дроблення часток у статутному капіталі, доцільно встановити правовий режим неподільного майна щодо частки, в зв'язку з чим, вона присуджується тому з подружжя, який є учасником господарського товариства. При цьому, при оцінці такої частки, згідно з позицією Верховного Суду від 11 вересня 2019 року у справі № 756/12009/15 вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди – виходячи з дійсної його вартості на час розгляду справи.

Все вищевикладене, дозволяє дійти до висновку, що частка у статутному капіталі господарського товариства є окремим об'єктом цивільних прав з спеціальним правовим режимом. Для уникнення проблем у правозастосовчій діяльності, для створення гарантії щодо захисту права власності на такий об'єкт у цивільному законодавстві необхідно визначити його правовий режим.

Якщо вклад до статутного капіталу юридичної особи було внесене за рахунок спільного майна подружжя, то частка у статутному капіталі, яка отримується у зв'язку з передачею спільного майна в якості вкладу, становиться об'єктом права спільної сумісної власності.

Для уникнення дроблення часток у статутному капіталі господарського товариства, пропонується на законодавчому рівні зазначити неподільний правовий режим такого об'єкту, який у разі поділу спільного майна подружжя, присуджується тому з подружжя, який є учасником господарського товариства.

УДК 347.965
orcid.org/0000-0003-0809-4657

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ ДІЙ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Присяжна Анна Василівна,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: a_prysiazhna@univer.km.ua

Ефективність застосування кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці на стадії досудового розслідування неможлива без запровадження механізмів, адаптованих до їх функціонування.

За результатами аналізу практики правоохоронної діяльності, опитування практичних працівників напрошується висновок, що сучасний стан правового регулювання інституту адвокатської таємниці є недостатнім під час досудового розслідування. Така ситуація є наслідком відсутності ефективних механізмів реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також тимчасового доступу до речей і документів.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у п.2 ч. 1 ст. 23 [1] передбачено важливу та дієву гарантію адвокатської таємниці. Так, при проведенні слідчих (розшукових) дій забороняється допитувати адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, щодо відомостей, що є адвокатською таємницею.

У наш час нерідкі випадки, коли слідчі викликають адвокатів, їх помічників, стажистів, осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, та намагаються отримати від них інформацію, яка є предметом адвокатської таємниці. Причиною такої ситуації, що склалася, є недосконаліть ч. 2 ст. 65 КПК України [2]. Так, ця стаття закріплює перелік суб'єктів, які не можуть бути допитані як свідки, в цьому переліку, нажаль, немає згадки, ні про помічника адвоката, ні про стажиста, ні про осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням. Такий недолік у КПК України необхідно негайно усунути і внести відповідні зміни, внісши в цей перелік суб'єктів й помічника адвоката, стажиста, осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням. Так, «… 2) адвокати, помічники адвокати, стажисти, особи, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також особи, стосовно яких припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю – про відомості, які становлять адвокатську таємницю».

Певні труднощі створює й положення ч. 3 ст. 10 Правил адвокатської етики [3], відповідно до якого розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів досудового розслідування і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю. В цій частині також обмежене коло суб'єктів. Доцільно ч. 3 ст.10 Правил адвокатської етики викласти в наступній редакції: «Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів досудового розслідування і суду допитати адвоката, помічника та стажиста адвоката, особу, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю про обставини, що складають адвокатську таємницю».

Слід зазначити, що слідчий, прокурор мають право допитувати адвоката та інших осіб, які зобов'язані зберігати адвокатську таємницю як свідків, лише якщо особа, яка надала відповідну інформацію, звільнила вищезазначених осіб від обов'язку зберігати таємницю. Таке правило закріплено у п. 2 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Це правило конкретизується ч. 2 ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ч. 4 ст. 10 Правил адвокатської етики [1; 3].

Звичайно, звільнення адвоката від обов'язку зберігати адвокатську таємницю повинно бути узгоджене з ним заздалегідь, оскільки адвокат повинен бути впевнений, що його клієнт робить це добровільно, без впливу на нього і при цьому підзахисний має розуміти, які наслідки можуть настати внаслідок таких його рішень. Навіть якщо особа звільнила адвоката від обов'язку зберігати адвокатську таємницю, це не означає, що адвокат повинен розголошувати інформацію, що становить адвокатську таємницю, на перше прохання слідчого або прокурора. Так, розголошення інформації, яка вже втратила статус адвокатської таємниці за згодою клієнта, має бути правом адвоката, він має самостійно вирішувати чи розголошувати такі відомості, чи ні. Варто було б таке правило включити до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правил адвокатської етики.

Ще однією гарантією інституту адвокатської таємниці при проведенні слідчих (розшукових) дій є заборона проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (п. 4 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Відповідно до ч. 6 ст. 46 КПК України, документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом [2].

Присутній недолік у формулюванні ч. 6 ст. 46 КПК України. Так в цій нормі зазначається, що документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом [2]. У цьому випадку вказується лише на документи захисника, знову ж таки суб'єктний склад щодо права на збереження адвокатської таємниці обмежено.

Посилаючись на вище зазначене, виникає необхідність ч. 6 ст. 46 КПК України викласти в новій редакції: «Речі та документи, в тому числі й ті, що знаходяться на електронних носіях, та які становлять адвокатську таємницю, без згоди адвоката (захисника, адвоката-представника) не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом».

Варто також звернути увагу й на зміст ч. 2 ст. 23 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де зазначається, що при проведенні обшуку чи огляду має бути присутній представник ради адвокатів регіону [1]. Проте, неявка представника ради адвокатів регіону, за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону, не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії. Зважаючи на те, що завчасність такого повідомлення є доволі суб'єктивним поняттям, а Закон не встановлює форму та порядок такого повідомлення, ефективність реалізації вказаної норми є сумнівною, і її потрібно конкретизувати.

Накінець, варто підсумувати, що адвокати при здійсненні своєї професійної діяльності мають дотримуватись конституційних прав особи, не допускаючи розголошення адвокатської таємниці, на чому наголошується і в законодавстві і в Правилах адвокатської етики. Водночас результати аналізу адвокатської практики свідчать про те, що адвокатська таємниця у кримінальному провадженні нерідко порушується як слідчими та прокурорами. Так, особливо актуальним залишається питання адвокатської таємниці, що стоїть сьогодні досить проблемно, позаяк існують прогалини у кримінальному процесі й у інших галузях правових знань.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Правила адвокатської етики затвердженні Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

УДК 346.7:330.341.1
orcid.org/0000-0001-6739-3927

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ЗА ДОГОВОРОМ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Розгон Ольга Володимирівна,
провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail rozghon.o@ndipzir.org.ua

У Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V категорія «технологія» отримала законодавче визначення та є *об'єктом трансферу технологій (передачі)*.

Суб'єкти трансферу технологій зазначені у ст. 3 цього Закону. Де у ч. 1 цієї статті суб'єкти, які перелічені є суб'єктами публічно-правової сфери трансферу технологій, оскільки простежується публічний інтерес. У ч. 2 цієї статті зазначені суб'єкти є суб'єктами як публічно-правової, так і приватно-правової сфери трансферу технологій. Це підприємства; наукові установи; ВНЗ (далі – заклади вищої освіти або ЗВО); організації (юридичні особи, створені при ЗВО: дослідницькі та інноваційні центри, Центр трансферу технологій, наукові парки, технопарки); бізнес-інкубатори; юридичні особи, які здійснюють впровадження інновацій, що створені самим підприємством або передані іншими *суб'єктами господарювання* – стартапи, малі підприємства. На наше переконання, у ч. 3 цієї статті суб'єкти є суб'єктами приватно-правової сфери трансферу технологій.

Майнові права на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, належать *установам, організаціям і підприємствам – виконавцям цих робіт* (далі – виконавці) відповідно до ЦК України, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 11 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V.

Майнові права на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, передаються установами, організаціями та підприємствами-виконавцями *органам державної влади*, Національній академії наук України та галузевим академіям наук, які здійснюють фінансування зазначених науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (далі – замовники), з урахуванням положень ЦК України, якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці та в інших випадках, визначених законом.

Майнові права на технології, створені за бюджетні кошти, можуть передаватися для використання на території *іноземних держав* у порядку, визначеному Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Трансфер технологій може відбуватися за допомогою *договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності* на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, з урахуванням вимог ст. 19 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V.

За ст. 23 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V кошти, отримані у результаті трансферу технологій, створених за рахунок бюджетних коштів (у вигляді періодичних та/або разових виплат (роялті)), майнові права на які має організація-розробник згідно зі ст. 11 цього Закону, підлягають використанню організацією-розробником для виплати винагороди авторам технологій та/або об'єктів права інтелектуальної власності, для розвитку інноваційної діяльності та трансферу технологій організації, зокрема *оплати закордонного патентування*.

У ст. 19 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» зазначено серед істотних умов договору про трансфер технологій – *відповідальність сторін за порушення умов договору та порядок вирішення спірних питань стосовно виконання умов договору*, то у випадку порушення прав сторін, умов договору може бути застосовано певні способи захисту таких прав.

Відповідно до ч. 2 ст. 16 ЦК України суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що *встановлений договором* або законом чи судом у визначених законом випадках.

Водночас згідно зі ст. 20 ГК України кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Порядок захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів визначається цим Кодексом, іншими законами. І серед перелічених у ст. 20 способів немає договору. Такої ж думки дотримується О. О. Кот, який зазначає, що ГК України фактично позбавив учасників так званих «господарських зобов'язань» можливості у своєму договорі встановлювати особливі способи захисту прав, які не передбачені ГК України або іншим законом. По-іншому слід оцінювати *місце та роль договору в цивільних правовідносинах* – відповідно до положень ст. 16 ЦК України сторони договору можуть встановлювати в його *тексті особливі способи захисту своїх прав*. Це положення цілком відповідає принципам свободи договору, свободи підприємницької діяльності, які є одними з найголовніших приватноправових принципів при побудові ринкової економіки та стабільного торгівельного обороту.

Отже, *концептуальна різниця правового регулювання інституту захисту прав за ЦК і ГК України* полягає в такому. За ЦК України сторони можуть у *договорі* встановити будь-які способи захисту своїх прав, що не будуть суперечити законові. Згідно ж із ГК України, який, по суті, скопіював підходи ЦК УРСР 1963 р., для застосування будь-якого способу захисту порушеного права цей спосіб повинен не тільки передбачатися в законі, а й дублюватися в тексті договору, укладеного між сторонами. Ще однією відмінністю ЦК України від ГК України у розрізі інституту захисту порушених прав є можливість застосування заходів оперативного впливу згідно із вказівкою закону (навіть за відсутності будь-яких положень із *цього приводу в тексті договору*) [1].

Оскільки договори про трансфери технологій належать до групи цивільно-правових договорів, то, відповідно, правове регулювання має бути цивільно-правовим. А у разі порушення договірних прав мають застосовуватися способи захисту цивільних прав.

Список використаних джерел:

1. Кот О. О. Способи захисту сторін договору в приватному праві України. *Право України*. 2013. № 2. С. 203-210. URL: https://antikalaw.com.ua/data/uploads/2016/04/kot_o__privatne_pravo___2_2013_1.pdf.

УДК 347.63
orcid.org/0000-0001-7104-3559

ЗГОДА ПОТЕНЦІЙНОГО БАТЬКА НА ПРОВЕДЕННЯ ШТУЧНОГО ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ

Савченко Віктор Олександрович
науковий співробітник Оксфордського університету;
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: savchenko.viktor@gmail.com

Необхідність отримання згоди потенційного батька на проведення штучного переривання вагітності не закріплена у законодавстві більшості країн, включаючи Україну. Це створює диспропорційність, коли чоловік не має правових механізмів впливу на рішення про проведення аборту та про його заборону, не може відмовитись від батьківства та будь-яких зобов'язання (включаючи фінансові). В той же час жінка сама вирішує долю дитини та можливість здійснення чоловіком права на батьківство, долю дитини після її народження (самостійне виховання або всиновлення), зазначення будь-якого чоловіка батьком дитини (окрім народження дитини жінкою, яка перебуває у шлюбі) та фінансові зобов'язання батька дитини (вимагати сплату аліментів чи ні).

Лібералізація законодавства в сфері штучного переривання вагітності призвела до фемецентричності та проголошення домінації свободи волі та автономії вагітної жінки над правами та інтересами інших зацікавлених осіб (батьків, чоловіка, тощо). В результаті цих тенденцій, у 2011 р. законодавством лише 13 країн світу було передбачено отримання дозволу подружжя на проведення аборту (Індонезія, Малаві, Сирія, Об'єднані Арабські Емірати, Екваторіальна Гвінея, Кувейт, Мальдіви, Марокко, Південна Корея, Саудівська Аравія, Японія, Тайвань та Туреччина), а станом на січень 2024 р., таку норму підтримують лише 9 країн (Марокко, Туреччина, Сирія, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Ємен, Індонезія, Японія та Тайвань). Сьогодні загальним трендом є зменшення ролі чоловіків при наданні згоди на проведення аборту, що привертає увагу окремих науковців та викликає у них занепокоєння.

Основа для лібералізації законодавства в сфері штучного переривання вагітності та проголошення домінації автономії жінки була закладена у Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», в якій закріплено право жінок вільно та відповідально вирішувати питання щодо кількості дітей та проміжків часу між їх народженням, мати доступ до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють здійснювати це право.

В українській судовій практиці відсутні справи, в яких чоловік виступає позивачем до жінки, яка провела штучне переривання вагітності без його згоди. В питаннях згоди третьої сторони на аборт, судова практика та нормотворці стають на бік жінки, що можна побачити на прикладі окремих справ: Planned Parenthood of Missouri v. Danforth, Planned Parenthood of Southeastern PA. v. Casey, Paton v British Pregnancy Advisory Service Trustees, C. v. S., Tremblay v Daigle, Anil Kumar Malhotra v. Ajay Pasricha, DR Mangla Dogra and Ors v. Anil Kumar Malhotra and Ors та ін.

На сьогоднішній день, чоловік набуває обов'язків не залежно від його бажання та наміру бути батьком. Відповідно до чинного законодавства України, чоловік не може відмовитись від батьківських прав, а процедури за якими його можуть позбавити таких прав обмежені: 1) оспорювання батьківства; 2) згода на усиновлення дитини; 3) позбавлення батьківських прав. Проте навіть позбавлення чоловіка батьківських прав не звільняє його від обов'язків сплати аліментів. Виключення становить лише скасування батьківства шляхом його оспорювання у суді.

Існуюча диспропорційність прав чоловіка та жінки в питанні штучного переривання вагітності породжує виникнення нових концепцій (наприклад, концепції «паперового/чоловічого

аборту») та викликає жваві наукові дискусії. Проблематика фактичної незахищеності репродуктивних прав чоловіків набуває особливої актуальності з урахуванням того, що запліднення могло настати в результаті зґвалтування чоловіка або його омани (використання сперми чоловіка без його відома, омана про використання жінкою засобів контрацепції, тощо). Це дозволяє припустити, що під час боротьби за права жінок ми почали забувати про права чоловіків та застосовувати позитивну дискримінацію.

З урахуванням проголошення заборони гендерної дискримінації та рівності прав чоловіків та жінок, того, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою, яка має створювати умови для зміцнення сім'ї, вирішення окресленої у цих тезах проблеми можливе шляхом прямого нормативного закріплення наступних моделей: 1) якщо жінка хоче провести штучне переривання вагітності, але потенційний батько проти цього, він має бути наділений правом взяти на себе всі батьківськи обов'язки в обмін на не проведення аборту (жінка відмовляється від дитини, а батьківські права отримує тільки чоловік); 2) якщо жінка проводить штучне переривання вагітності у протиріччя з волею потенційного батька, він має право на компенсацію моральної шкоди; 3) якщо жінка завагітніла шляхом зґвалтування чоловіка або введення його в оману, він має право відмовитись від всіх батьківських та фінансових зобов'язань; 4) запропоновані позиції не розповсюджуються на випадки, коли вагітність настала в результаті насильства, примусу щодо жінки (зґвалтування, шантаж, тощо), або якщо є медичні показання для проведення аборту.

Дана проблематика потребує більш детального аналізу, результати якого будуть викладені у дослідженні «Згода чоловіка на проведення штучного переривання вагітності (аборту): етико-правове обґрунтування».

УДК 347.9
orcid.org/0000-0001-9421-5085

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОКУРОРА ЯК АСПЕКТ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Салманов Олексій Валерійович,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства, факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: salmanov.ua@gmail.com

Згідно з положеннями статті 5 Закону України "Про прокуратуру", виконання функцій прокуратури України є виключною компетенцією прокурорів; надання цих функцій іншим органам чи особам є неприпустимим. З цього приводу можна зазначити, що здійснення завдань та реалізація функцій прокуратури, як державного органу, вимагає виключно участі осіб із високим рівнем професіоналізму, компетентності та моральних якостей. Систематичний аналіз законодавства, що регулює функціонування прокуратури, надає можливість дослідження професійної діяльності прокурора з різних аспектів [1].

В першу чергу, професіоналізм майбутнього прокурора нормується шляхом визначення критеріїв, що стосуються кандидата на посаду прокурора, що включає в себе вимоги до освіти та стажу роботи в галузі права. Зокрема, Закон України "Про прокуратуру" встановлює, що для призначення на посаду прокурора окружної прокуратури вимагається наявність вищої юридичної освіти та стажу роботи в галузі права протягом не менше двох років. У випадку прокурора обласної прокуратури вимога до стажу роботи збільшується до трьох років, а для прокурорів Офісу Генерального прокурора та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – до п’яти років.

Щодо вищої юридичної освіти, законодавство визначає її як освіту, отриману в Україні (1991 року) на рівні спеціаліста або магістра, або як вищу юридичну освіту, отриману в іноземних країнах та визнану в Україні відповідно до установлених законом процедур. Процес визнання іноземної вищої юридичної освіти регламентується Порядком визнання здобутих ступенів вищої освіти за кордоном [2].

Зацікавлена особа, яка має намір працювати в Україні, повинна звертатися до Міністерства освіти і науки України для виконання необхідних процедур визнання свого іноземного диплому.

У визначенні стажу роботи в галузі права, Закон вказує на період після отримання особою вищої юридичної освіти на рівні спеціаліста або магістра. Для допомоги у вирішенні питань, пов’язаних із визначенням прийнятного стажу роботи в галузі права для кандидатів на посаду прокурора, було прийнято Рішення "Про затвердження переліку посад, обіймання яких зараховується до стажу роботи в галузі права" [3], що сприяє ефективній обробці відповідної інформації компетентним органом.

Уперше, 13 березня 2023 року Президент України підписав законопроект, який визначає скасування вимоги щодо наявності стажу для призначення на посаду прокурора окружної прокуратури та впровадження нового статусу – прокурора-стажиста окружної прокуратури. Згідно із Законом №5158 (2203 IX), особа може стати прокурором-стажистом, якщо вона є громадянином України з вищою юридичною освітою, вільно володіє державною мовою та пройшла відбір на конкурсних засадах.

Вдруге, ефективність професійної діяльності майбутнього прокурора визначається шляхом прозорої та конкурентної процедури призначення. Один з аспектів забезпечення прозорості прокуратури визначається відкритим та конкурентним проведенням конкурсу на посаду прокурора, згідно з пунктом 9 частини 1 статті 3 Закону України "Про прокуратуру". Цей механізм передбачає відбір найкваліфікованіших кандидатів, з метою забезпечення

призначення на посаду особи, що відповідає вимогам щодо кандидата на посаду прокурора та має здатність підтримувати авторитет прокуратури як державного органу та виконувати її завдання.

В третє, професіоналізм прокурора є неодмінною властивістю виконання ним службових обов'язків. Це передбачає ефективність, здатність використовувати свої знання та навички, аналізувати та вирішувати складні ситуації, виявляти проблеми правового регулювання, логічно та критично аналізувати документи, складати процесуальні документи та виступати перед аудиторією. Перевірка професіоналізму здійснюється через кваліфікаційний іспит, тестування та практичні завдання, а також через спеціальну підготовку, результати якої враховуються у рейтингу кандидатів на посаду прокурора.

Процес становлення прокурора передбачає постійне підвищення кваліфікації, що реалізується через систему професійного розвитку, включаючи введення посади прокурора-стажиста, акцентуючи на необхідності постійної самоосвіти та постійного удосконалення компетентності.

Відповідно до ст. 15 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, прокурор має виконувати свої обов'язки з великою увагою та професіоналізмом, дотримуючись принципів сумлінності, компетентності та відповідальності.

Важливими аспектами його діяльності є постійне підвищення рівня загальної та професійної освіти, розвиток культури спілкування, прояв ініціативи та творчого підходу до виконання обов'язків, а також знання і дотримання чинного законодавства та передача власного професійного досвіду колегам [4].

Оцінка його діяльності ґрунтується на критеріях підготовки, знання законів, компетентності, ініціативності, комунікативних здібностей та здатності вчасно та якісно виконувати свої обов'язки та завдання. Додатково, важливим показником високого професійного рівня прокурора є відсутність стягнень за дисциплінарні порушення. Узагальнюючи вищезазначене, можна підкреслити, що професіоналізм прокурора є необхідною умовою для забезпечення права на справедливий суд в умовах збройного конфлікту, особливо в умовах післявоєнного відновлення країни.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 №1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697–18/conv#n594.

2. Порядок визнання здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 5 серп. 2016 р. №952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1188-16#Text.

3. Про затвердження переліку посад, обіймання яких зараховується до стажу роботи в галузі права: Рішення відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, № 30дк-18 від 07 лютого 2018. URL: https://kdkp.gov.ua/decision/2018/02/07/611.

4. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів : затв. Всеукраїнською конференцією прокурорів 2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text.

УДК 347.9
orcid.org/0000-0003-3545-1496

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Толкачова Ірина Анатоліївна,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук
e-mail: sharm05@ukr.net
Кацюба Вероніка Сергіївна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національного транспортного університету,
e-mail: veronika1999201@gmail.com

Судова реформа є однією з найважливіших реформ, яка спрямована на створення справедливого та ефективного суду, здатного забезпечити верховенство права в Україні. Революція Гідності показала, що відсутність незалежної судової системи є однією з найбільших загроз для української державності. Тому реформа судової гілки влади стала пріоритетом в діяльності новообраних органів влади, яка повинна створити незалежну систему судів – з новим рівнем відповідальності та підзвітності суддів. Сьогодні судова реформа являється актуальною проблемою, так як є необхідність подолати корупцію та політичний вплив на суди. Незалежна та неупереджена судова система є запорукою демократії та верховенства права, яке має забезпечити судова реформа. Однак, судова система України ще досі не повною мірою відповідає європейським нормам. Реформа має наблизити її до кращих світових зразків. І ще одна з головних проблем – низька довіра громадян до судів. За даними соціологічних опитувань, лише близько 25-32% українців довіряють судовій системі [1]. Реформа повинна суттєво підвищити цей показник.

Судова влада займає особливе місце в системі державної влади України. Взаємодія судової влади з іншими гілками влади здійснюється на основі системи «стримувань і противаг», вона полягає у тому, що органи законодавчої влади впливають на суди, створюючи для них законодавчу базу діяльності. Окрім того, Верховна рада України разом із Президентом України беруть участь у формуванні судової системи шляхом призначення суддів, але суди їм не підпорядковані, а відповідно зазначені органи не вправі контролювати законність вироків та інших судових рішень.

Судова реформа може стати доволі успішною, як і реформа децентралізації, адже може фундаментально змінити Україну та зробити державу більш успішною. Так, колишня посол Німеччини в Україні Анка Фельдгузен під час онлайн-дискусії на Київському безпековому форумі, зазначила, що це друга реформа, яка фундаментально змінить Україну разом з процесом децентралізації, і зробить її успішнішою країною [2].

Проблеми, які ускладнюють реалізацію реформи:

1) незалежність суддів – судді в Україні часто підлягають тиску з боку бізнесу та інших впливових груп населення;

2) корупція в судовій системі – доволі таки часто працівники судової системи, щоб ухвалити рішення на користь тієї чи іншої сторони у справі беруть «грошову винагороду від сторони». Крім того, що це призводить до порушення права на справедливий суд і руйнує довіру до судової системи, це затягує строки розгляду справи;

3) низький рівень підготовки (знань) суддів – багато суддів не мають належного досвіду роботи і потрапляють на роботу не зовсім законним шляхом, а через «зв'язки» і знайомих, які працюють на високих посадах;

4) недостатній рівень довіри до суду – через корупцію в судовій системі, неефективність судочинства та відсутність належного захисту прав і свобод громадян [3];

5) зарплата – судді отримують не 20 і не 30 тисяч гривень. Мінімальна зарплата суддів – це в середньому 130 тис. гривень у судді місцевого суду [1].

Для вирішення цих проблем, на нашу думку, необхідно: відкорегувати заробітну плату відповідно до фінансово та морально обґрунтованої норми, враховуючи рівень мінімальних пенсій, так як вона не завжди відповідає їхнім рішенням та кваліфікації; внести зміни до законодавства, які посилять захист суддів від тиску з боку політичних сил, бізнесу та інших впливових груп; посилити контроль за суддівською діяльністю, та притягати до кримінальної відповідальності суддів, які вчиняють корупційні правопорушення; вдосконалити законодавство, яке регулює діяльність судової системи.

Необхідно провести кодифікацію судового законодавства та усунути суперечності і недоліки в законодавстві; запровадити прозорий та справедливий конкурсний відбір суддів з урахуванням компетентності та моральних якостей кандидатів – це допоможе підвищити рівень довіри громадян; спростити та максимально автоматизувати судові процедури для скорочення строків розгляду справ та можливих зловживань; оновити склад Вищої ради правосуддя так як вона не виконує своїх повноважень, які вказані в ст.1 Законі України « Про вищу раду правосуддя» – Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції та законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів [4].

Новий єдиний Верховний Суд почав свою діяльність у грудні 2017 року. Діючі судді Верховного і вищих судів змогли або піти у відставку, або податися на конкурс. У конкурсі також вперше взяли науковці-правники і адвокати. Дотепер суди вищого рівня формувалися лише з числа суддів. Конкурс провела Вища кваліфікаційна комісія суддів за участю Громадської ради доброчесності. На жаль, сам конкурс було проведено без достатньої прозорості у визначенні його результатів з боку ВККС [5, с. 35].

На сьогодні в Україні, навіть в умовах воєнного стану, продовжується робота судів, триває масштабна судова реформа, спрямована на побудову незалежної, неупередженої та високопрофесійної судової системи, що користується довірою громадян.

Вже досягнуто певних успіхів цієї реформи – створено Вищий антикорупційний суд, Вищу раду правосуддя, перезавантажено Верховний Суд, оновлено суддівський корпус. Разом з тим, подальші зусилля мають бути зосереджені на посиленні інституційної спроможності судової гілки влади, вдосконаленні процесуального законодавства, підвищенні кваліфікації суддів, зміцненні суддівської етики та незалежності суддів. Успішна судова реформа повинна стати запорукою утвердження справедливого правосуддя та верховенства права в українському суспільстві.

Список використаних джерел:

1. У Міністерстві фінансів повідомили, чому суддівський оклад буде й далі розраховуватися з прожиткового мінімуму 2102 гривні. URL: https://sud.ua/uk/news/ publication/ 281984-v-ministerstve-finansov-soobschili-pochemu-sudeyskiy-oklad-budet-i-dalshe-rasschity-vatsya-iz-prozhitochnogo-minimuma-2-102-grivny

2. Посол Німеччини вважає, що спричинену рішеннями КСУ кризу можна подолати шляхом судової реформи. УНІАН. URL: https://www.unian.ua/politics/konstituciyna-kriza-v-ukrajini-posol-nimechchini-vvazhaye-shcho-sprichinenu-rishennyami-ksu-krizu-mozhna-podolati-shlyahom-sudovoji-reformi-novini-ukrajina-11260706.html

3. Ukrinform. 10 фактів про судову реформу. Укрінформ – актуальні новини України та світу. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2683461-10-faktiv-pro-sudovu-reformu.html

4. Про Вищу раду правосуддя: Закон України 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 7-8. Ст. 50.

5. Формування нового Верховного Суду: ключові уроки. Аналітичний огляд. / Р. Куйбіда, Б. Малишев, Т. Шепель, Р. Марусенко. 2018. 35 с.

УДК 347.440
orcid.org/0000-0002-1467-3797

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ

Хорватова Оксана Олегівна,
кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: ksenja-mail@ukr.net

Страхування життя та здоров'я впродовж тисячоліть є одним з найпопулярніших видів убезпечення себе та своєї родини від несподіваних ризиків. Цей вид фінансово-правової послуги користується не аби яким попитом в усьому світі. І Україна, навіть за часів війни, що триває вже 10 років, не є виключенням.

Ринок страхування життя та здоров'я успішно розвивається в Україні вже понад 20 років, є прибутковим та рентабельним, адаптується до нових реалій, що пов'язані із численними виплатами за договорами страхування життя через військову агресію рф. Згідно статистичних даних, на 01 січня 2024 року в Україні зареєстровані та діють 12 страхових компаній life [1], тобто таких, що надають послуги виключно в сфері довгострокового страхування життя, здоров'я та пенсійного забезпечення.

Слід відмітити, що в умовах воєнного стану захист життя та здоров'я через договір страхування життя набув іншого сенсу, адже такою послугою стала користуватися в рази більша кількість громадян держави, включаючи представників медіа, зокрема, журналістів. Справа в тім, що в умовах війни, саме журналісти, наряду з військовими, зазнають найбільшої шкоди життю та здоров'я, оскільки вони знаходяться безпосередньо в театрі бойових дій здобуваючи інформацію про хід війни, щоб повідомити громадянам, суспільству та, в решті, всьому цивілізованому, світу найактуальніші новини.

За даними відділу моніторингу свободи слова Інституту масової інформації [3], до повномасштабного вторгнення, в період із 2014 по 2022 рік, на території України було вбито 7 журналістів: 3 журналістів загинули під час виконання журналістського завдання, 4 – як учасники бойових дій. Всі вони загинули в Донецькій та Луганській областях. Проте, починаючи з 24 лютого 2022 року та станом на кінець листопада 2023 року [4] РФ вбила в Україні вже 70 журналістів, з яких 10 загинули безпосередньо під час виконання професійних обов'язків, 60 – як учасники бойових дій або внаслідок російських обстрілів чи катувань. В цілому, за офіційними даними Національної спілки журналістів України [5], в період з 24 лютого 2022 року по 01 травня 2023 року рф вчинила 511 воєнних злочинів проти журналістів та медіа в Україні. З них: 56 умисних вбивств журналістів (9 загинули під час виконання редакційного завдання); зафіксовано 14 випадків зникнення журналістів та 21 викрадення; 18 журналістів зазнали поранень; 37 випадків обстрілів журналістів; 10 випадків захоплень та нападів на редакції медіа. Отже, питання захисту життя та здоров'я журналістів як працівників медів не викликає сумніву.

Національне законодавство достатньо детально регламентує діяльність журналістів та їх захист, зокрема: Конституцією України [6], законами України «Про інформацію» [7], «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» [8], «Про медіа» [8] та іншими нормативно-правовими актами. Проте перелічені нормативно-правові акти регламентують лише особливості соціального захисту журналістів з урахуванням специфіки журналістської діяльності (ст. 12 ЗУ «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста»), охорону праці (ст. 13 Закону), оплату праці та порядок відрядження (ст.ст. 14-15 Закону), а також державне пенсійне забезпечення (ст. 16 Закону).

Так, у разі загибелі тобто смерті журналіста під час виконання ним професійних обов'язків, членам його сім'ї виплачується грошова допомога у розмірі 100 прожиткових мінімумів, установлених законом для працездатних осіб на час виплати такої суми, рівними частками членам сім'ї загиблого, а в разі відсутності членів сім'ї або їх відмови від отримання грошової допомоги – його батькам та утриманцям рівними частками [11]. Станом на 22 лютого 2024 року та на підставі ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [10] така грошова сума складає 302.800 гривень. У випадку поранення (контузії, травми або каліцтва) журналіста під час виконання ним професійних обов'язків, йому виплачується грошова сума у розмірі до 50 прожиткових мінімумів, установлених законом для працездатних осіб на час виплати такої суми (близько 151.000 гривень). Отже, як ми бачимо, законодавчо журналісти та їх родина мають певний соціальний захист. І грошові компенсації з одного боку достатньо великі, оминаючи, звичайно, моральний аспект ситуації. Проте зазначені норми законодавства працюють виключно тоді, коли журналіст виконує свої професійні обов'язки, тобто важливою умовою виплати є саме період робочого часу. І звичайно дані норми законодавства не застосовуються, наприклад, у вихідні дні, рівно як під час відпустки.

Так само виникає багато запитань про розмір державного пенсійного забезпечення журналістів. Сьогодні в Україні наявна катастрофічна демографічна ситуація: через повномасштабне вторгнення рф в лютому 2022 року з держави виїхало близько 10 мільйонів громадян. Згодом, звичайно, де хто повернувся, проте за офіційними даними ООН [12] станом на 15 лютого 2024 року в світі зафіксовано 6.479.700 осіб – громадян України – шукачів притулку від війни [15].

Така еміграційна ситуація має важливе соціальне значення для майбутнього України, оскільки до моменту повномасштабного вторгненьня в Україні проживало 41.130.400 осіб (станом на 01.02.2022 р.) [13]. Інститут демографії та соціальних досліджень також робить невтішні прогнози про те, що через 10 років в Україні в кордонах 1991 року проживатимуть не більше 35 мільйонів осіб [14]. В найближчі 15-20 років, навіть за умови великої народжуваності в Україні, демографічна та фінансова ситуація не зміниться, адже перше, дітей, які народяться в цей період, необхідно вивчити та сприяти отриманню ними професії. І лише після цього такі члени суспільства зможуть повноцінно працювати і сплачувати податки, з яких в подальшому будуть проводитися соціальні виплати, в тому числі по державному пенсійному забезпеченню. А тому питання страхування життя як інструменту недержавного пенсійного забезпечення для журналістів також залишається актуальним.

Список використаних джерел:

1. Страховий ринок України за 9 місяців 2023. Insurance TOP визначив страховиків-лідерів. URL: https://forinsurer.com/news/23/11/20/43262 (дата звернення: 27.11.2023)
2. Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. с https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text (дата звернення: 21.02.2024)
3. Дячук К. 75 медійників загинули з початку російсько-укранської війни в період із 2014 до 2023 року. Інститут масової інформації. Інфографіка. URL: https://imi.org.ua/news/ 75-medijnykiv-zagynuly-z-pochatku-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-u-period-z-2014-po-2023-roky-imi-i56614 (дата звернення: 19.01.2024).
4. Список загиблих журналістів. Інститут масової інформації. Інфографіка. URL: https://imi.org.ua/infographics/spysok-zagyblyh-zhurnalistiv-i45958 (дата звернення: 19.01.2024).
5. Національна спілка журналістів України. УкрІнформ. Інфографіка 03.05.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3704123-vid-pocatku-povnomasstabnogo-vtorgnenna- v-ukraini- zaginuli-57-zurnalistiv.html (дата звернення: 19.01.2024).
6. Конституція України. Прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року // *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1996, № 30, ст. 141.

7. Закон України «Про інформацію» № 2657-XII від 2 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1992, № 48, ст. 650.

8. Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» № 540/97-ВР від 23 вересня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1997, № 50, ст. 302.

9. Закон України «Про медіа» № 2849-IX від 13 грудня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text (дата звернення: 19.01.2024).

10. Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» № 3460-IX від 9 листопада 2023 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#top

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або поранення (контузії, травми або каліцтва) журналіста під час виконання ним професійних обов'язків» № 776 від 2 листопада 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2016-%D0%BF#Text

12. Ukraine Refugee Situation. Operational Data Portal. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine (дата звернення: 22.02.2024)

13. Населення України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/ (дата звернення: 22.02.2024)

14. Інститут демографії та соціальних досліджень. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3763296-u-2033-roci-naselenna-ukraini-stanovitime-blizko-35-miljoniv-libanova.

15. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. Офіційний сайт Верховного Суду України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1266213/

УДК 378.147:004.34.08
orcid.org/0000-0003-3064-4133

ЦИФРОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ В СУДОЧИНСТВІ: ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

Колесніков Андрій Павлович,
доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету,
кандидат економічних наук, доцент, e-mail: Kole.ua@gmail.com

Впровадження «Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [1] (далі ЄСІТС) в Україні сформувало ряд нових можливостей на зразок віддаленого доступу користувачів на основі встановлення диференційованих справ, аналітичну обробку інформації в системі судочинства, систему автоматизованого розподілу судових справ тощо. Фактично це визначило виникненя нового інструменту правосуддя. Ключовий зміст системи полягає у забезпеченні функціональності її трьох підсистем (модулів): електронний кабінет, електронний суд та підсистема відеоконференцзв'язку. ЇЇ становлення стало можливим в результаті реалізації ряду правових новацій, про що детально описано у працях провідних дослідників [2; 3]. Разом з тим, за період запуску системи (навіть в умовах COVID-19 та військової агресії російської федерації, які повинні біли максимально активізувати усі її можливості), повноцінного розвитку вона не отримала. Якщо підсистема відеоконференцзв'язку давно стала звичним явищем, то повноцінне використання підсистем електронний суд та електронний кабінет знаходиться фактично на початковій стадії, що автором вже було досліджено [4]. Одними із причин недостатньої інтенсивності системного впровадження ЄСІТС є недостатність обладананості та системи використання технічних пристроїв.

Оскільки проблема ефективної реалізації стратегії діджиталізації є вагомою не лише для судової системи, а й для усіх сфер суспільства у 2021 році Кабінетом міністрів України було прийнято Концепцію розвитку цифрових компетентностей, в якій «цифровою компетентністю є динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій» [5]. Серед проблем, що мають відношення до судочинства, та потребують розв'язання в межах Концепції віднесено відсутність:

- правового регулювання питань розвитку цифрових компетентностей;
- системи та опису цифрової компетентності (рамки цифрової компетентності), а також вимог до рівнів володіння цифровими навичками та цифровими компетентностями різних категорій працівників;
- системи індикаторів для моніторингу стану розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей.

Розв'язання зазначених проблем передбачено досягнути шляхом: «забезпечення безперервного розвитку професійних цифрових компетентностей для фахівців в системі підвищення кваліфікації різних галузей діяльності; правового регулювання питань розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей; запровадження сертифікації цифрових навичок; запровадження вимог до рівнів володіння професійними цифровими компетентностями при наймі персоналу, під час виконання професійних та службових обов'язків, проведення сертифікації, атестації тощо» [5]. Реалізація цих напрямків дозволить отримати ряд синергетичних ефектів, зокрема:

1. Покращення ефективності судочинства. Впровадження системи цифрових компетенцій може допомогти покращити ефективність судочинства. Це забезпечить автоматизацію деяких процесів, використання електронних систем для обробки документів

та зберігання інформації, а також використання цифрових інструментів для підтримки прийняття рішень.

2. Забезпечення доступу до інформації. Система цифрових компетенцій може допомогти забезпечити доступ до інформації для всіх учасників судочинства. Це може включати доступ до електронних баз даних, онлайн-порталів та інших цифрових ресурсів, які допомагають учасникам судового процесу отримати необхідну інформацію швидко та ефективно.

3. Зменшення бюрократії. Цифрові інструменти дозволять спростити процеси обробки документів, зберігання інформації та комунікації між учасниками судового процесу. Це пришвидшить розгляд справ та зменшить навантаження на судову систему.

4. Покращення якості прийняття рішень. Система цифрових компетенцій забезпечить якісне використання аналітичних інструментів та інших ресурсів, які допомагають приймати обґрунтовані рішення.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Положення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text

2. Теремецький В.І., Дуліба Є.В. Особливості впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як інструмента електронного правосуддя. Форум права. 2023. № 2 (75). С. 130–143. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo. 10007341 URL: https://forumprava.pp.ua/files/130-143-2023-2-FP-Teremetskyi,Duliba_12.pdf

3. Teremetskyi V., Boiko V., Malyshev O., Seleznova O., Kelbia S. Electronic Judiciary in Ukraine: Problems of Implementation and Possible Solutions. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Issue 68. P. 33–42. https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.3. URL: https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2482

4. Олійничук О., Олійничук Р., Колесніков А. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3. С. 141-147.

5. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text

УДК- 347-958
orcid.org/ 0000-0002-0102-0498

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОКТРИНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Гетманцев Максим Олександрович,
завідувач лабораторії захисту суб'єктивних прав
відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, к.ю.н., старший дослідник, e-mail: maxgetm@gmail.com

Правова наука є важливим інструментом розвитку й удосконалення права і правової системи загалом. Найбільш концентровано прояв її практикної функції виявляється у правовій доктрині [2, с. 34]. У національному праві роль доктрини залежить від особливостей правової системи і національної культури [1, с. 70]. Доктрини є необхідним елементом будь-якої правової системи, вони розробляються в всіх галузях права і застосовуються до всіх видів правових відносин [2, с. 34].

Законодавчо поняття судової доктрини не закріплено, але у судових рішеннях воно згадується. Це пояснює саме ту обставину що єдиного підходу до поняття та форм судової доктрини правознавцями не обрано. Відповідно, згадки про судову доктрину найчастіше мають місце у текстах юридичної літератури де мова йде, як правило, про правову доктрину, судову практику та судовий прецедент.

Юридична література характеризується значними розбіжностями щодо правової природи правової доктрини та її місця в системі права. Висловлюються різного роду погляди на вказані питання, по-різному оцінюються властивості правової доктрини, її співвідношення із системою джерел (форм) права. Відповідно, поняття «правова доктрина» наповнюється різним змістом що і спонукає досліджувати співвідношення правової доктрини із системою джерел (форм) цивільного процесуального права.

За відсутності монополії на наукову істину та в умовах методологічного плюралізму правова доктрина не може сприйматися виключно як загально-теоретичний, незмінний та сталий феномен. Правові доктрини піддаються певній типології за змістом – на загальноправові (доктрини позитивного, природного права) та галузеві доктрини (конституційного, адміністративного, цивільно-процесуального, трудового, цивільного права тощо). Звісно, що на формування галузевих доктрин впливає вид загальноправової доктрини, в рамках якої вони формуються, але останні завжди обумовлені сферою тих суспільних відносин в рамках яких вони формуються і обумовлюються потребами і інтересами суспільства. Так, доктрина цивільного процесуального права, як галузі, характеризується внутрішньою єдністю, що є результатом теоретичного осмислення об'єктивного стану вітчизняного цивільного судочинства, сукупністю обґрунтованих та визнаних у юридичній науці теоретичних поглядів з приводу функціонування і перспектив розвитку цивільного судочинства, включаючи різні аспекти його правозастосування.

Задля визнання доктрини джерелом (формою) цивільного процесуального права у судів повинні існувати легальні, підтверджені посиланнями на закон, підстави для висновку про загальнообов'язковий характер доктрини. Доктрина не має підстав набувати властивостей джерела права у значенні форми права, оскільки доктринальні положення, використані для створення нової норми права, у цьому випадку неминуче перетворюються на одну з форм судової правотворчості. З цих позицій наукові роботи, дисертації, підручники та коментарі до законодавства не можуть розглядатись тим феноменом, що є самодостатнім для обґрунтування судових рішень, оскільки вони не є джерелами права та в силу ст. 10 ЦПК України не можуть застосовуватися судом безпосередньо в якості обґрунтування судового рішення.

Досліджуючи правову доктрину та її застосування Верховним Судом України при перегляді судових рішень у цивільних справах, О. І. Попов наголошує на тому, що ми обґрунтовуємо можливість застосування правової доктрини не як джерела права при перегляді Верховним Судом України судових рішень у цивільних справах, а як допоміжного інструменту пошуку правильного шляху однакового застосування окремої правової норми. Основним джерелом у цьому разі виступає норма права, яка в силу певних причин неоднаковим чином була застосована судом касаційної інстанції. Завдання Верховного Суду України як найвищого судового органу в державі – усунути це негативне явище шляхом перегляду судових рішень, забезпечивши єдність судової практики у подальшому [3, с . 87].

Правова доктрина не є формою зовнішнього вираження норм цивільного процесуального права та не створює при цьому нових загальнообов'язкових правил поведінки, що діють відносно невизначеного кола осіб, оскільки не наділена для цього необхідною визначеністю та обов'язковістю. При включенні положень юридичної доктрини до акту того чи іншого державного органу останні, звичайно, набувають обов'язковості, що дорівнює обов'язковості такого акта, проте положення доктрини як би розчиняються в цьому акті та набувають його форми.

Правова доктрина, безумовно, виступає джерелом у матеріальному значенні цього слова, насамперед джерелом знань про право, є базовою правовою матерією, яка слугує підставою для виникнення права у формі закону, судового прецеденту. Правова доктрина здатна допомагати в усвідомленні принципу верховенства права та з'ясовувати на цій основі дійсний сенс норми права. Відображені в доктрині результати наукової діяльності повинні проникати в законодавство і правозастосування і впливати на них, формуючи правосвідомість суб'єктів права.

Отже, доктрина цивільного процесуального права є насамперед первинним джерелом знань про право, що слугує основою для виникнення права та є теоретико-методологічною основою правової системи, що дозволяє вивести національне правосуддя на більш високий рівень правозастосування, що відповідає міжнародним стандартам.

Список використаних джерел:

1. Васильєв С. В. Правова доктрина – джерело процесуального права. Актуальні питання інноваційного розвитку. 2012. №2. С.70-76. URL: file:///C:/Users/User/ Downloads/ apir_2012_2_14%20(1).pdf

2. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. Право України. 2013. № 9. С. 34-54.

3. Попов О. І. Правова доктрина та її застосування Верховним Судом України при перегляді судових рішень у цивільних справах. 2016. С. 83-90 URL: https://core.ac.uk/ download/pdf/233584159.pdf

УДК 347.78
orcid.org/0000-0003-0230-9477

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В КНИГОВИДАННІ

Улітіна Ольга Володимирівна,
вчений секретар, Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України,
кандидат юридичних наук, e-mail: ulitina.olha@gmail.com

На сьогодні книговидання в Україні стрімко розвивається, не дивлячись на велику кількість проблем, які виникли з початком повномасштабної війни. Так галузь книговидання стикається зі значними проблемами в логістиці та в багатьма ускладненнями процесу виробництва книжок через нестачу матеріалів. Однак розвитку галузі сприяє суттєве збільшення попиту на українські та україномовні видання, відкриття нових книгарень та навіть поява нових видавництв. Поряд із проблемами, які принесла війна, існують складнощі, з якими книговидання стикалося до початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. Однією з найбільш гострих проблем, яку називають усі учасники ринку, є порушення авторського права в цій галузі, і в першу чергу це піратство [1, 35].

Поширення піратства спричинено низкою факторів, серед яких низький рівень обізнаності населення у питаннях дотримання прав інтелектуальної власності, складність та недосконаліть механізмів забезпечення захисту авторського права, а також висока ціна на книги, яка часто спонукає споживачів створювати та використовувати піратський контент.

Ціноутворення є наріжним каменем для індустрії видання книжок, оскільки воно потребує дотримання інтересів та прав різних сторін – видавця, з точки зору його прибутку; покупця, з точки зору вигоди від покупки; а також суспільства в цілому з огляду на необхідність збереження нематеріальних цінностей та розвитку культури.

Низька спроможність населення України купувати ліцензовані книги в тій кількості, яка б задовольняла їх бажання підштовхує споживачів шукати можливість безкоштовно отримати книги. Цей процес також поглиблюється через відсутність базових знань з авторського права у пересічного громадянина України. Видавництва, розуміючи збитки від таких протиправних дій, часто вирішують так чи інакше отримати свій прибуток, тому підвищують ціни на книги, намагаючись таким чином компенсуючи втрати від піратства за рахунок тих споживачів, які купують ліцензовані книги. Однак розглядаючи українські видавництва, варто зазначити, що піратство здебільшого негативно впливає на саме існування видавництв, оскільки більша частина їх прибутків йде на підтримку нормальної діяльності. Особливо гостро ця проблема стоїть для невеликих видавництв.

Крім того, видавництва стикаються з проявами недобросовісної конкуренції від великих мереж книгарень чи онлайн майданчиках, на яких продаються книги, зокрема такі суб’єкти зловживають демпінгуванням цін.

В цьому контексті доцільним є вивчення можливості законодавчого регулювання питань, які пов’язані з ціноутворенням в галузі книговидання. Законодавче регулювання у вигляді закріплення граничних цін на книжкові видання не є розповсюдженим явищем для розвинених країн, зокрема європейських, оскільки цей ринок переважно формуються відповідно до попиту і пропозиції.

У Європейському Союзі правове регулювання ціноутворення на книги відбувається переважно на національному рівні. Кожна країна-член ЄС має власні правила та політику щодо ціноутворення на книги. Так в деяких країнах ЄС (Франція, Німеччина, Іспанія) існує система фіксованої ціни на книги, яка полягає в тому, що видавці встановлюють однакову роздрібну ціну на книжкові видання, яка залишається незмінною протягом певного визначеного періоду.

Так у Німеччині діє «Закон про книговидавництво» (Buchpreisbindungsgesetz), який «має на меті захист книг як культурного надбання» [2]. Цей Закон вказує, що «встановлення обов'язкових цін для продажу кінцевим споживачам гарантує наявність широкого асортименту книг» [2]. Відповідно до його положень видавництва та суб'єкти продажу книжкових видань, зобов'язані розповсюджувати книги за фіксованими цінами протягом перших 18 місяців після введення книги у продаж. Розповсюджувачі книжкової продукції, відповідно до норм цього закону, зобов'язані продавати книги за ціною, яка визначена видавцем, і не можуть застосовувати знижки або іншим чином зменшувати ціну, встановлену видавцем.

У Франції також існує система обов'язкової фіксованої ціни на книги (prix unique du livre), яка відома також як «La Loi Lang» (Закон Ланг), і існує з 1981 року. Відповідно до Закону про фіксовану ціну на книги (Loi sur le prix unique du livre) [3], видавці встановлюють однакову ціну на нові книги протягом перших двох років після їхнього видання. Фіксована ціна діє як в спеціалізованих магазинах, так і на інших фізичних майданчиках для продажу, а також на онлайн платформах.

Закон про читання, книги та бібліотеки (Ley de la lectura, del libro y de las bibliotecas) [4] в Іспанії має на меті «визначення правового регулювання для книг, з огляду на їхню природу як культурного продукту, починаючи від їх створення до маркетингу, розповсюдження та збереження як частини бібліографічної спадщини Іспанії; серійних видань, просування читання, бібліотек» [4]. Цей закон також запроваджує фіксовану ціну на книги, так видавці встановлюють фіксовані ціни на нові книги на період часу до 24 місяців з моменту опублікування. Протягом цього періоду ціна залишається однаковою у всіх книгарнях та інших точках продажу.

Отже, в першу чергу норми, які встановлюють фіксовані ціни на книги, спрямовані на забезпечення доступу населення до великого різноманіття книг, оскільки видавництва можуть віддавати перевагу менш популярним, але культурно чи суспільно важливим творам, не зазнаючи при цьому втрат. Вони також сприяють економічній стабільності ринку книговидання та захисту інтересів як видавців, так і авторів та споживачів. Принцип фіксованої ціни на книги також дозволяє уникнути проявів недобросовісної конкуренції, зокрема за рахунок знижок, між видавництвами та книгарнями. Крім того, фіксована ціна на книги також спрямована на підтримку невеликих книгарень. Принцип фіксованої ціни на книги також надає авторам можливість видавати свої твори, незалежно від їх комерційного успіху, що забезпечує свободу творчості та розвиток індустрії в цілому.

Впровадження в Україні системи фіксованої ціни на книги також може впливати на рівень піратства, оскільки забезпечить більш гнучкий підхід до ціноутворення та відкриє доступ до ліцензованих книжок більшій кількості споживачів.

Список використаних джерел:

1. Ема Шеркліфф Заключний звіт 2020. Видавнича галузь в Україні: результати дослідження. URL: https://drive.google.com/file/d/1hARQYry6tR5eSJpb3jzHTXDJPyTY75d3 /view? usp =sharing

2. German Resale Price Maintance Act (Buchpreisbindungsgesetz) URL: https://www.boersenverein.de/fileadmin/bundesverband/dokumente/beratung_service/politik_recht/buchpreisbindung/preisbindung/German_Resale_Price_Maintenance_Act.pdf

3. Loi n° 81-766 du 10 août 1981 relative au prix du livre URL: https://www.legifrance. gouv. fr/loda/id/JORFTEXT000000517179

4. Ley 10/2007, de 22 de junio, de la lectura, del libro y de las bibliotecas URL: https://travesia.mcu.es/server/api/core/bitstreams/5a7f3b99-606a-4ec1-b7c4-8685634e4146/content

orcid.org/0000-0000-0000-0001

ЩОДО ПИТАННЯ УМОВ НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ ЗА ДАВНІСТЮ КОРИСТУВАННЯ

Григор'єва Марина Сергіївна,
головний спеціаліст юридичного відділу
апарату виконавчого комітету Дунаєвецької міської ради
e-mail: mg946060@gmail.com

Вступ. Трансформація відносин власності на землю в Україні потребує сучасних дієвих механізмів набуття та державного визнання права приватної власності на земельну ділянку. Серед проблемних процедур доступу до права власності на землю, з погляду їх законодавчого врегулювання, є питання давності користування земельною ділянкою (набувальна давність). Необхідність наповнення державного земельного кадастру та можливість використання усіх переваг зареєстрованого юридичного титулу власності, зумовлює неабияку актуальність питань пов'язаних з оформленням прав на земельну ділянку, що знаходиться тривалий час у користуванні особи без достатніх юридичних підстав.

Аналізом проблематики набуття права власності на землю займались українські науковці-правники, зокрема Андрейцев В.І., Носік В.В., Костяшкін І.О., Шульга М.В., Маньгора Т.В., Герасимчук Л.В., та інші вчені, однак, підняті в даній роботі проблеми реалізації набувальної давності потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою роботи є визначення умов набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність) та внесення пропозицій спрямованих на вдосконалення чинного законодавства у відповідній сфері.

Результати дослідження. Перш за все, необхідно наголосити на тому, що Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) та Земельний кодекс України (далі – ЗК України) передбачають такий інститут як «набувальна давність», який є відносно новим в українському законодавстві.

Набувальна давність є особливою підставою набуття права власності на земельну ділянку громадянами нашої держави, яка не передбачена у статті 81 ЗК України, тому серед науковців точиться дискусія, чи можна взагалі таку правову категорію втілити в життя.

Згідно із положеннями статті 344 ЦК України особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном – протягом 5 років, набуває право власності на це майно (набувальна давність), якщо інше не встановлено цим Кодексом [2]. Однак ЗК України передбачає, що для того, щоб набути права на земельну ділянку за давністю користування необхідно добросовісно, відкрито і безперервнокористуються земельною ділянкою протягом п'ятнадцяти років [1].

Таким чином, виходячи із даної норми права, основними трьома умовами виникнення права на земельну ділянку за набувальною давністю є: добросовісність, відкритість та безперервність користуванням земельною ділянкою.

Якщо говорити про особу, яка може скористатися правом набуття земельної ділянки за давністю користування, то ми бачимо те, як законодавець передбачає, що нею може бути лише громадянин України (фізична особа), отож іноземці, особи без громадянства, юридичні особи не можуть не можуть бути потенційними суб'єктами.

Що стосується добросовісності при користуванні земельною ділянкою за відсутності документів, що засвідчують наявність у громадян прав на зазначену земельну ділянку, то під цією правовою категорією можна розуміти обробку та привласнення корисних властивостей ділянки без належної правової підстави, про яку громадянин не знав і не міг знати, але вважав своє користування правомірним [3, с. 209].

Це вимагає об'єктивної оцінки умов та обставин, в яких відбувається таке користування, з метою визначення добросовісності дій громадянина у процесі володіння земельною ділянкою.

Дослідниця Яворська О. С. вказує, що добросовісне заволодіння чужим майном має тлумачитися так, що фактичний володілець сприймає майно як чуже, не своє, оскільки власник майна не може бути установлений, невідомий, помер тощо. Якщо за конкретних обставин можливо установити власника і причини, з яких майно вибуло від нього, то не може йтися про добросовісність. Добросовісність має і соціальний відтінок, тому у разі сумнівів щодо добросовісності заволодіння її оцінку може дати тільки суд з урахуванням конкретних обставин справи [8, с. 30].

Саме питання добросовісності є найбільш проблематичним, оскільки на практиці заявники найчастіше не можуть належним чином довестисвою доброчесність, тому що самепоняття «добросовісність» не є правовим та доволі розмите.

Вважаємо, що задля вирішення даної проблеми необхідно на законодавчому рівні чітко визначити у статті 119 ЗК України перелік обставин, які вважатимуться доказами добросовісного користування. До прикладу, можна внести конкретизацію, що обставинами, які можуть свідчити про добросовісне користування громадянином земельною ділянкою є відсутність спроби заволодіти чужою земельною ділянкою; відкритий доступ до використання ділянки;відсутність законного власника земельної ділянки; дотримання законодавства щодо використання землі тощо.

Продовжуючи розглядати умови набуття права на земельну ділянку за давністю користування, необхідно розкрити таку категорію як «відкритість».

Під відкритістю володіння виникає такий стан, що є очевидним для всіх третіх осіб, які повинні мати можливість спостерігати за ним, але це не означає, що володілець забов'язаний інформувати інших про своє володіння. Для володіння в юридичному розумінні необхідна воля володіти річчю самостійно, не визнаючи над собою влади іншої особи, воля, спрямована на річ як на свою [6, с. 42].

Особа, яка фактично користується даним нерухомим майном має ставитися до нього так, як би робив це власник. При відкритості володіння земельної ділянки є очевидним також отримувати від даного нерухомого майна й плодів, оскільки у фактичного володільця виникає можливість скористатися усіма вигодами, які природа відводять даній земельній ділянці. Отже, відкритість не передбачає жодних таємниць та приховування користування земельною ділянкою.

Наступна умова набувальної давності – безперервність користування земельною ділянкою, а саме користування протягом 15 років, тобто користування має бути без перерв протягом даного строкута може включати в себе дії, які є правомірні та пов'язані з використанням землі відповідно до її призначення. Прикладом таких дій є сільськогосподарська діяльність.

Крім того, громадянин, який заявляє про давність володіння, може приєднати до часу свого володіння той увесь час, протягом якого цим майном володіла особа, чиїм спадкоємцем (правонаступником) вона є. Разом із тим, приєднати до строку володіння можна лише строк, протягом якого майном володів універсальний правопопередник – спадкодавець або юридична особа [4, с. 45].

Певна річ, що при наявності усіх вище перелічених умов особа може звернутися до органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу певної земельної ділянки у власність, проте, немає ніякої впевненості, що за розглядом клопотання відповідний орган прийме позитивне рішення для заявника. На практиці рідко виникає ситуація, коли громадянин дійсно має усі підстави для задоволення його клопотання.

Постанова Верховного Суду від 11 квітня 2018 року по справі № 742/2916/15-ц встановлює, що навіть дотримання всіх умов набувальної давності не призводить до

виникнення права власності на землю та фактично відсилає до загального порядку надання земельних ділянок у власність або в користування [7].

Науковиця Маньгора Т. В. наводить доцільний приклад добросовісного, відкритого і безперервного користування земельною ділянкою – використання службових земельних наділів.

Свого часу такі наділи надавалися окремим категоріям працівників у зв'язку з виконанням ними трудової функції на конкретному підприємстві. Однак і чинний, і попередній Земельні кодекси України наразі не згадують про службові земельні наділи [5, с. 150]. Тому, навіть у даному контексті існує ризик відмови з боку уповноважених органів.

Висновки. За результатам дослідження було встановлено, що умовами набуття права на земельну ділянку за набувальною давністю є добросовісність, відкритість (відсутність будь-яких приховувань) та безперервність (протягом 15 років) користування землею.

Враховуючи все наведене в тексті статті, стає очевидним, що сьогодні існує потреба в удосконаленні законодавчого визначення вказаних умов з метою забезпечення ясності у правовому регулюванні процесу набуття прав на земельні ділянки за давністю користування. Особливої уваги потребує поняття добросовісності, тому вважаємо за доцільне конкретизувати законодавцем основні обставини, які би свідчили про наявність в особи доброчесних намірів щодо земельної ділянки, ними можуть бути відсутність спроби заволодіти чужою земельною ділянкою; відкритий доступ до використання ділянки; відсутність законного власника земельної ділянки; дотримання законодавства щодо використання землі.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/conv#n1017.
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
3. Земельне право : підручник / О. І. Баїк, У. П. Бобко, М. С. Долинська, А. О. Дутко, Н. М. Павлюк ; за ред. О. І. Баїк. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2021. 385 с.
4. Зубачик Н.Б. Проблеми набуття права власності на земельні ділянки за набувальною давністю. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 5, том 2. 2019. С. 42-46.
5. Маньгора Т.В. Набувальна давність на земельну ділянку. Інформація і право. №1(32)/2020. Ст.145-152.
6. Міненкова Н.О. Набувальна давність у правозастосовній практиці: окремі проблемні питання. Точка зору. Вісник Верховного Суду України. №1(173)'2015. С.39-46.
7. Постанова Верховного Суду від 11.04.2018 р. Справа №742/2916/15-ц. Провадження № 61-3627св18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627618.
8. Яворська О. С. Набуття права власності за давністю володіння / О. С. Яворська // Адвокат. – 2013. – № 5. – С. 29-33.

УДК 346.9
orcid.org/0000-0002-6202-3000

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ СПРАВ ЗА МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯМ СТОРОНИ, ЯКА Є ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЮ ОСОБОЮ

Циркуненко Олена Валеріївна,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І.Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Повномасштабне вторгнення російського агресора на територію нашої держави спричинило суттєві зміни в звичайному житті громадян України. Багато з них вимушено покинули свої домівки та знайшли прихисток в різних куточках держави, що потягло зміну місця проживання/перебування та набуття правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру[1].

Статус внутрішньо переміщеної особи з одного боку надає певний спектр соціальних гарантій, а з іншого – ускладнює реалізацію права на доступ до суду в контексті дотримання правил територіальної юрисдикції при зверненні до суду. Норми, що регулюють формальні кроки, яких необхідно вжити, і строки, яких необхідно дотримуватися при поданні апеляції або позовної заяви, спрямовані на забезпечення належного відправлення правосуддя, не повинні перешкоджати сторонам у отриманні доступного судового захисту [2].

Це питання може бути врегульовано шляхом внесення змін до певних норм Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України щодо визначення підсудності справ за місцезнаходженням сторони, яка є внутрішньо переміщеною особою. Саме над розробкою та прийняттям одно іменного закону з осені 2023 року працює законодавець.

Відповідно до положень статті 27 ЦПК України позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом. Позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Аналогічні положення передбачені в статті 27 ГПК України та статті 26 КАС України.

Отже, враховуючи статус внутрішньо переміщеної особи, законодавчого закріплення потребують наступні зміни :

- позови пред'являються в суд за місцем перебування особи, зафіксованого довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Ця процесуальна конструкція розповсюджується на випадки, коли позов подає внутрішньо переміщена особа за наявності у неї такої довідки. Відсутність такої довідки у переселенця, який з тих чи інших причин не зареєструвався як ВПО, але все ж хоче подати позов у суд, вимагає дотримання правил територіальної підсудності – подавати позови в ті суди, яким була визначена територіальна підсудність судів, які залишаються в зоні бойових дій чи в окупації. Виняток — встановлення факту смерті. Такі позови подаються у будь-який місцевий суд загальної юрисдикції на території України [3].
- при зверненні до суду ВПО з позовом до відповідача, який також має правовий статус внутрішньо переміщеної особи, передбачити доступність інформація щодо місця перебування відповідача. Також слід передбачити доступ третіх осіб до відомостей щодо

реєстрації особи внутрішньо переміщеною особою та її «місця перебування». Врегулювання цього питання сприятиме дотриманню принципу юридичної визначеності, головним критерієм якого є ясність, чіткість, доступність.

Існуюча на даний момент судова практика щодо визначення підсудності цивільних справ за участі внутрішньо переміщених осіб має неоднозначні підходи. Так, рішення про необхідність звернення ВПО з позовами до судів, на яких була визначена територіальна підсудність судів, які залишаються в зоні бойових дій чи в окупації простежуються в судових рішеннях різних регіонів та в різних категоріях справ [4;5]. Разом з тим, апеляційний суди вважають помилковим такі висновки суддів перших інстанцій [6;7].

Слід зазначити, що до прийняття закону щодо внесення змін до процесуальних кодексів відносно визначення підсудності справ за місцезнаходженням сторони, яка є внутрішньо переміщеною особою, необхідно керуватися роз'ясненнями Верховного Суду з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ з означеного питання.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.

2. Навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». К.: ВАІТЕ, 2017. – 192 с. – Режим доступу: https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/357581.pdf.

3. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://vl.hr.court.gov.ua/sud2006/pres-centr/news/1314095/.

4. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 105619151.

5. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/ 107247695?fbclid=IwAR1A364KYAusOiNdRvttTjV8Vh0rK0iHFVYXxgNlM62jFHhdvD0aIr7dgK8.

6. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109193848.

7. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107478379

УДК 347.7
orcid.org/0000-0002-4735-3722

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Литвиненко Євгенія Віталіївна,
викладач-стажист кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
e-mail: e.lytvynenko@yur.sumdu.edu.ua

Протягом багатьох років в Україні, через низький рівень розвитку економіки, практично відсутнім було законодавче регулювання у сфері охорони прав інтелектуальної власності. У сучасних умовах глобалізації та інновацій, відсутність інституту інтелектуальної власності ускладнює розвиток економічних відносин. Об'єкти права інтелектуальної власності широко використовуються у господарській діяльності та особистому житті громадян, а результати розумової праці є основою життя суспільства. Тому продукти інтелектуальної праці людини є важливим рушієм економічного та культурного зростання. Після отримання незалежності, Україна сформувала відповідну законодавчу базу для регулювання відносин інтелектуальної власності, яка гарантує можливість вільно реалізовувати свої права та отримувати державну підтримку від уповноважених органів та суду.

На сьогоднішній день, Україна є учасником багатьох міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, які враховані у національному законодавстві. Зростаюча актуальність стосується забезпечення ефективних правових механізмів захисту інтелектуальної власності, особливо у контексті процесу європейської інтеграції, який передбачає гармонізацію законодавства України з законодавством Європейського Союзу.

Термін «інтелектуальна власність» був вперше вжитий у Конвенції про створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності, яка була ухвалена у Стокгольмі 14 липня 1967 року. Раніше в Бернській конвенції про захист літературних і художніх творів (9 вересня 1886 року) також використовувалося поняття «результати інтелектуальної діяльності» у сферах промисловості, науки, літератури та мистецтва [1].

На сьогоднішній день термін «інтелектуальна власність» широко використовується як економістами в наукових дослідженнях (наприклад, Ю. Білоконь, О. Корчагін, М. Фонштейн), так і юристами в законодавстві різних країн. Відповідно до тенденцій розвитку законодавства інших країн, поняття «інтелектуальна власність» включається до сфери права власності (див., наприклад, дослідження В. Зайферта, П. Розенберга), що означає вивчення об'єктів, створених в результаті інтелектуальної праці. Наприклад, закони про патенти в Бельгії, Великій Британії, Іспанії та США визнають патентні права як права власності. У законодавстві про авторське право Великої Британії, Голландії та США, хоча використовується термін «виключне право», воно тлумачиться як право власності [2].

Основні принципи щодо захисту прав громадян на їхню творчу діяльність містяться в Конституції України, зокрема в статті 41, де зазначено, що кожна особа має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, а також результатами своєї інтелектуальної та творчої праці. Згідно з пунктом 1 статті 54 Основного Закону, кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності, інші особи не можуть використовувати або поширювати їх без згоди власника, за винятками, встановленими законом. Таким чином, Конституція гарантує принцип свободи творчої діяльності у всіх сферах, включаючи літературу, мистецтво та науку [3].

Розглядати поняття «інтелектуальна власність» можна в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Інтелектуальна власність у загальному розумінні представляє собою комплекс правових стандартів, що забезпечують захист творчих результатів; у

суб'єктивному аспекті це особисті немайнові і майнові права, належні конкретному суб'єкту інтелектуальної власності.

У зазначеному об'єктивному контексті характеристика включає такі ключові аспекти:

1. Право на результат інтелектуальної творчості.
2. Об'єкт права інтелектуальної власності – нематеріальна річ, що може бути виражена у будь-якому матеріальному носії.
3. Предмет може бути відтвореним і сприйнятим іншими особами та підлягає багаторазовому відтворенню.
4. Правовий захист надається результату творчості або відповідно до вимог законодавства про інтелектуальну власність.
5. Тривалість правового захисту визначається законодавством.
6. Право інтелектуальної власності відрізняється від власності на матеріальний носій результату творчості.
7. Особисті немайнові права невіддільні від творця та не можуть бути передані іншій особі.
8. Майнові права можуть бути передані шляхом цивільно-правових угод.
9. Об'єкти інтелектуальної власності визнані як товари і можуть бути предметом правочинів.
10. Право інтелектуальної власності є непорушним, за винятком випадків, передбачених законом.

Норми об'єктивного права інтелектуальної власності виражені в джерелах права інтелектуальної власності, які можна поділити на дві групи.

До першої група відносяться наступні міжнародні документи:

- Угода про патентну кооперацію (ухвалена 19.06.1970);
- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків (ухвалена 14.04.1981);
- Паризька конвенція про охорону промислової власності (прийнята 20.03.1883);
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (прийнята 09.09.1886);
- Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, ухвалений Дипломатичною конференцією (20.12.1996).

Друга група містить внутрішні джерела права інтелектуальної власності, які можна розділити на закони та підзаконні нормативно-правові акти [4].

Отже, можна сказати, що право інтелектуальної власності почало набувати форму значно згодом, тоді як розвиток законодавства України у цій сфері розпочався лише у 1991 році. Правовідносини в сфері інтелектуальної власності регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України та іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Список використаних джерел:

1. Косяченко К.Є. Зміст та особливості правового регулювання і реалізації права інтелектуальної власності в контексті цивільно-правових відносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 118–121.
2. Макода В.Є. Юридичні аспекти інтелектуальної власності в період глобалізації економічних відносин. Судова апеляція. 2009. № 3. С. 49-58.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Семків В.О., Шандра Р.С. Інтелектуальна власність: підручник для студентів неюридичних факультетів. Львів: Галицький друкар, 2015. 280 с.

УДК 346
orcid.org/0009-0005-7826-1934

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Боярчуков Сергій Григорович
аспірант кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
Київського університету права Національної академії Наук України
email: boyarchukov@gmail.com

Якими б позитивними чи складними не були часи, питання банкрутства та неплатоспроможності суб'єктів господарювання завжди залишаються актуальним на всіх етапах тисячолітньої історії людства. І тоді закономірно виникає питання щодо ефективності самої процедури банкрутства, комплексного об'єднання зв'язків між кредиторами та боржником, інвесторами та іншими учасниками справи про банкрутство.

Тисячолітній історичний досвід банкрутства, міжнародна практика та чинне законодавство України закріплюють інститут арбітражного керуючого як центральну та вельми важливу фігуру. Сукупність правомочностей арбітражного керуючого прийнято називати арбітражним управлінням [1, с. 247]. В свою чергу, Кодекс України з процедур банкрутства [2], що являє собою комплексний документ в сфері регулювання процедурних питань банкрутства, в ст.1 закріпив розуміння арбітражного керуючого як «фізичної особи, яка отримала відповідне свідоцтво та інформація про яку внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України».

Правовий статус арбітражного керуючого в процедурі банкрутства суб'єктів господарювання регулюється також Господарським процесуальним кодексом України [3], Законами України «Про банки та банківську діяльність» [4], «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [5], «Про інститути спільного інвестування» [6], «Про іпотечні облігації» [7], «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [8], «Про міжнародне приватне право» [9] та іншими нормативними актами. Слід також наголосити на тому, що провадження у справах про банкрутство боржників, які здійснюють діяльність, пов'язану з державною таємницею, здійснюється з урахуванням особливостей, передбачених законодавством про державну таємницю і такі вимоги також розповсюджуються на арбітражного керуючого.

До найбільш застосованих міжнародно-правових документів з питань регулювання діяльності арбітражного керуючого відноситься Типовий закон UNCITRAL «Про трансграничну неплатоспроможність» 1997 р. [10] та Регламент (ЄС) 2015/848 Європейського Парламенту та Ради Європи «Про процедури банкрутства» від 20 травня 2015 . [11].

В частині сучасного регулювання діяльності арбітражного керуючого та його правового статусу відмітимо коротко наступне.

Арбітражний керуючий є суб'єктом незалежної професійної діяльності. Відповідно до ст.11 КУпБ арбітражним керуючим може бути громадянин України, який має вищу юридичну або економічну освіту другого (магістерського) рівня, загальний стаж роботи за фахом не менше трьох років або не менше одного року після отримання відповідної вищої освіти на керівних посадах, пройшов навчання та стажування протягом шести місяців у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства, володіє державною мовою та склав кваліфікаційний іспит. З моменту постановлення ухвали або постанови про призначення його керуючим санацією або ліквідатором до моменту припинення здійснення ним повноважень прирівнюється до службової особи підприємства-боржника. Одна й та сама особа може здійснювати повноваження арбітражного керуючого на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство (ч. 1 та ч. 2 ст. 10 КУпБ). Якщо провадження діяльності

арбітражного керуючого стосується підприємства, що провадить діяльність, пов'язану з державною таємницею, – в такому випадку він повинен мати допуск до державної таємниці, а в разі його відсутності – отримати такий допуск у встановленому законом порядку (ч. 4 ст. 10 Кодексу). В решті, арбітражний керуючий має відповідне посвідчення та печатку, а порядок їх використання встановлюється державним органом з питань банкрутства. З метою підвищення кваліфікації арбітражний керуючий повинен один раз на два роки підвищувати кваліфікацію.

В той же час законодавець чітко визначає заборони в сфері правового статусу арбітражного керуючого такі як: визнання особи судом обмеженою у цивільній дієздатності або недієздатною; або яка має не зняту або не погашену в установленому законом порядку судимість; рівно як і особа, яка не здатна виконувати обов'язки арбітражного керуючого за станом здоров'я; або якій заборонено обіймати керівні посади або яка вважається такою, що піддана адміністративному стягненню у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або діяльністю, що прирівнюється до такої діяльності (ч. 4 ст. 11 Кодексу).

Гарантіями повноцінної, професійної та неупередженої діяльності арбітражного керуючого є те, що під час здійснення своїх повноважень арбітражний керуючий є незалежним, що означає заборону будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання в діяльність арбітражного керуючого (ч.1 ст. 13 Кодексу). Інститут незалежності арбітражного керуючого забезпечується: особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності та припинення його повноважень; гарантуванням виплати винагороди арбітражному керуючому та відшкодування витрат арбітражного керуючого в порядку і розмірах, визначених чинним законодавством, та функціонуванням органів саморегулівної організації арбітражних керуючих. Вилучення документів у арбітражного керуючого допускається лише за рішенням суду в порядку, передбаченому законом.

Отже, можна зробити висновок про те, що, практично, арбітражний керуючий має бути висококваліфікованим фахівцем, ефективним менеджером, незалежним, авторитетним та законослухняним. Арбітражний керуючий повинен на достатньо високому рівні вміти здійснювати керівництво юридичною особою, яка проходить процедуру банкрутства, вміти раціонально планувати та контролювати робочий процес, вміти спілкуватися та налагоджувати контакти з представниками як кредиторів, так і інвесторі, повинен володіти аналітичними здібностями, розуміти стратегію процедури банкрутства та вміти сформувати своє бачення щодо процедури банкрутства в організаційному, фінансовому та правовому аспектах задля задоволення інтересів як боржника, так і кредиторів.

Список використаних джерел:

1. Поляков Б.М. Право неспроможності (банкрутство) в Україні: підруч. для студ. вищ.навч.закл. / Б. М. Поляков. – К.: Ін Юре. 2011. – 560 с.

2. Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 18 жовтня 2018 року. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 19, ст.74.

3. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-XII від 6 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56.

4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 7 грудня 2000 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5-6, ст.30.

5. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI від 23 лютого 2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 50, ст.564.

6. Закон України «Про інститути спільного інвестування» № 5080-VI від 5 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 29, ст.337.

7. Закон України «Про іпотечні облігації» № 3273-IV від 22 грудня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 16, ст.134.

8. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» № 3480-IV від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 31, ст. 268.

9. Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23.06.2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.

10. UNCITRAL Model Law on Cross-Border Insolvency (1997): date of adoption: 30 May 1997. United Nations Commission On International Trade Law. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/insolvency/modellaw/cross-border_insolvency

11. Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on insolvency proceedings (recast)/ EU LAW. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015R0848.

УДК 347.2.347.4
orcid.org/0009-0002-0739-4893

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ АКТИВІВ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ ТА СТЯГНЕННЯ ЇХ У ДОХІД ДЕРЖАВИ ЯК ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Князєва Анастасія Сергіївна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри
цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ
e-mail: nastknyazeva1993@gmail.com

Статтею 328 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлено презумпцію правомірності набуття права власності, зокрема зазначено, що право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не випливає із закону або незаконність набуття права власності чи необґрунтованість активів, які перебувають у власності, не встановлені судом [1].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31.10.2019 № 263-IX було доповнено статтю 346 ЦК України новою підставою припинення права власності – визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави [2].

Як зазначає Н.М. Навальнєва, інститут стягнення у дохід держави необґрунтованих активів є окремим інструментом примусового припинення права власності, що існує разом з конфіскацією та спеціальною конфіскацією у кримінальному праві.

Так, якщо об’єктом спеціальної конфіскації є майно, яке має безпосередній зв’язок зі злочином, під час розслідування якого воно було виявлено, то об’єктом стягнення у дохід держави необґрунтованих активів відповідно до пункту 1 частини 3 статті 290 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) є грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, при цьому відсутня вимога щодо їх безпосереднього зв’язку зі злочином, вони можуть бути стягненні лише якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування у судовому порядку не доведе, що набула їх правомірно [3, с.186].

Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави передбачені главою 12 ЦПК України.

В. І. Бобрик вказує, що провадження у справах про визнання необґрунтованими активів і їх витребування є першим видом у цивільному процесуальному законодавстві галузево-матеріальної диференціації справ позовного провадження цивільного судочинства за рахунок інтеграції у цивільне процесуальне законодавство норм процесуального характеру законодавства у сфері запобігання та протидії корупції. ЦПК України встановлює механізм позбавлення відповідача певного майна та його обернення у дохід держави, фактично йдеться про зміну виду власності: з приватної на державну [4, с.17].

Правові наслідки визнання активів необґрунтованими визначено статтею 291 ЦПК України. Так, активи, визнані судом відповідно до статті 291 ЦПК України необґрунтованими, стягуються в дохід держави. У разі визнання необґрунтованими частину активів, в дохід держави стягується частина активів яка визнана необґрунтованою, а у разі неможливості виділення такої частини, звернення стягнення на активи, визнані необґрунтованими – на власника активу покладається обов’язок сплатити вартість таких активів [4].

В.І. Крат стверджує, що у світовій практиці сформувалося дві різновиди конфіскації: проти особи (особиста конфіскація, in personam) та проти речі (речова конфіскація, in rem) [5, с. 340].

Верховний Суд у своєму рішенні № 991/2396/22 від 04.10.2023 зауважує, що українську модель процесу визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави традиційно розглядають як захід не проти особи (in personam), а проти речі (in rem), тому така санкція може бути застосована до осіб, які не вчиняли правопорушення.

Верховний суд зауважує, що конструкція «необґрунтовані активи» має досить нетиповий правовий режим, який полягає, зокрема у тому, що законодавець не здійснює конструювання правового режиму необґрунтованих активів через використання конструкції недійсності. З урахуванням сутності та призначення конструкції недійсності правочину очевидно, що вона не розрахована на її використання при визнанні необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, оскільки в цьому разі достатньо спростувати презумпцію правомірності набуття права власності (частина друга статті 328 ЦК України) [6].

І хоча визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави як підстави припинення права власності було закріплено у Цивільному Кодексі України ще у 2019 року, а у Цивільному процесуальному кодексі у 2015 році, на практиці перший позов до Вищого антикорупційного суду було подано у травні 2021 року (справа № 991/3401/21).

Проаналізувавши судові рішення, на підстави яких активи визнано необґрунтованими та стягнуто їх у дохід держави, можна дійти висновку, що в більшості випадків, «необґрунтованими активами» визнають об'єкти нерухомого майна, транспортні засоби та грошові кошти.

Водночас, держава в особі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Офісу Генерального прокурора при обранні способу захисту віддає перевагу стягненню вартості «необґрунтованих активів» у вигляді коштів, навіть у випадку визнання необґрунтованим всього активу, а не лише його частини.

У своєму рішенні № 991/366/22 від 13.07.2022 Вищий антикорупційний суд зазначає, що в умовах визнання цілого активу необґрунтованим, вірним є стягнення не вартості активу, а самого активу. Однак з урахуванням вимог позивача про стягнення коштів, а не самого активу, суд з огляду на положення частини 1 статті 13 ЦПК України позбавлений можливості вийти за межі позовних вимог та стягнути сам актив, що відповідало б приписам частини 1 статті 292 ЦПК України [7].

З цього також висловила окрему думку суддя Вищого антикорупційного суду Михайленко В.В. у справі № 991/366/2, в якій звернула увагу, що у зазначеній справі судом квартира визнана необґрунтованою в цілому, а не в окремій її частині чи частини її вартості. Михайленко В.В. звертає увагу, що конструкція статті 292 ЦПК України містить вичерпні та чіткі наслідки визнання активів необґрунтованими та варіанти їх стягнення в дохід держави. Тобто зазначені норми орієнтують суд на стягнення самого активу (його частини) у разі визнання його необґрунтованим. І лише неможливість виділення частини активу у разі його неподільності передбачає можливість стягнення його вартості.

Михайленко В.В зазначає, що оскільки суд визнав необґрунтованим актив у вигляді квартири, то на підставі частини 1 статті 292 ЦПК України стягненню в дохід держави підлягає такий актив у разі наявності відповідної позовної вимоги [8].

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Є.В. Петров зауважує, що стаття 291 ЦПК України передбачає стягнення саме активу, тому у справах щодо визнання активу необґрунтованим та стягнення його вартості у дохід держави, спершу треба звертати стягнення на нього, а вже якщо це неможливо, то стягувати вартість активу [9].

Відповідно до частини 4 статті 292 ЦПК України стягнення в дохід держави активів, визнаних судом необґрунтованими, або інших активів відповідача, які відповідають вартості необґрунтованих активів, здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження», крім випадків здійснення такого стягнення в порядку, встановленому Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів».

Таким чином, законодавець визначив чіткі наслідки визнання активів необґрунтованими та зрозумілий механізм реалізації таких рішень.

З огляду на вищевикладене, для дотримання законодавчо визначеної конструкції визнання активів необґрунтованими та стягнення їх у дохід держави при визнанні необґрунтованим активу в цілому, необхідно звертати стягнення на сам актив, внаслідок чого право приватної власності на такий актив має припинитися та виникнути державне право власності на визначений актив.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 07.03.2024).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text (дата звернення 10.03.2024).
3. Навальнєва Н. М. Конфіскаційні санкції у цивільному праві : дис. ... д-ра філос.: 081, Харків, 2020. 264 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 10.03.2024).
5. Крат В.І. Значення конструкції конфіскації в приватному праві. Збірка публікацій «Трохи про приватне право в судовій практиці». Київ, 2022. 444 с.
6. Постанова Верховного Суду від 04.10.2023 № 991/2396/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114020811 (дата звернення 13.03.2024).
7. Рішення Вищого антикорупційного суду від 13.07.2022 № 991/366/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252483 (дата звернення 13.03.2024).
8. Окрема думка головуючої судді Михайленко В.В. від у справі № 991/366/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252487 (дата звернення 13.03.2024).
9. Суддя ВС Є.В. Петров розповів про особливості розгляду справ щодо стягнення необґрунтованих активів у дохід держави : вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1570539.

УДК 346.3:347.42:346.542
orcid.org/0009-0008-8943-2825

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДІ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ТА В ЄСПЛ

Кушнір Роман Сергійович,
здобувач ступеня доктора філософії 1-го року підготовки,
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
e-mail: r.kushnir@donnu.edu.ua

Господарські-процесуальні відносини – це взаємодія між суб'єктами господарювання під час вирішення спорів, пов'язаних з господарською діяльністю. Професійна спілка може бути одним з учасників цих відносин, особливо, коли виникають конфлікти з владою, правоохоронними органами навколо статусу її майна. Вона можуть виступати як сторона у судових процедурах, переговорах або колективних домовленостях з роботодавцями.

З початку проголошення незалежності українських профспілок у 1990 році влада, правоохоронні органи постійно намагаються позбавити профспілки їх законного права власності на майно (насамперед, санаторно-курортні заклади) що є недопустимим у будь-якій демократичній державі, де діє верховенство права.

Захист майнових прав професійних спілок є ключовою умовою забезпечення незалежності їхньої діяльності. Це питання нині найгостріше стосується Федерації профспілок України (далі – ФПУ), яка використовує таке майно для виконання своїх статутних і законодавчо визначених завдань і повноважень. Це майно ФПУ перейшло їм у спадок від Профспілок УРСР, які підпорядковувались своєму керівному органу – Укрпрофраді за радянських часів, яка здійснювала діяльність лише на території УРСР та дія її локальних актів не розповсюджувалась на територію інших союзних республік та не мала своїх організацій в інших республіках [1]. На наш погляд, на сьогодні не існує проблеми із законодавчою не урегульованістю статусу майна професійних спілок, а навпаки це питання повністю врегульовано відповідними актами законодавства.

Проте, владні органи України вважають його не вирішеним і це призводить до численних судових спорів пов'язаних із захистом права власності та інших майнових прав профспілок.

Як свідчить аналіз відповідних судових справ, суди не брали до уваги історичний аспект формування незалежних профспілок України. У рішенні Вищого господарського суду України від 19 лютого 2015 р. у справі № 5028/12/107/2011 вказано відповідним судам на необхідність ретроспективного дослідження питань реорганізації профспілкових організацій СРСР та утворення Федерації незалежних профспілок України [2].

Провідну роль у сфері захисту права власності відіграє судовий захист. Спори щодо права власності досить поширені у судовій практиці та особливо у господарському судочинстві. Проте наявність складних питань регулювання відносин власності може призвести до неоднакового правозастосування.

Актуальним, наприклад, залишається питання визначення правового статусу об'єктів нерухомості, що були майном громадської організації колишнього Союзу РСР і перебували у віданні Української республіканської Ради професійних спілок, правонаступником якої після розпаду Союзу РСР стала Рада Федерації незалежних професійних спілок України, а у подальшому – Федерація професійних спілок України.

Найчастіше позови у спорах щодо такого майна заявляє прокуратура в інтересах держави в особі Фонду державного майна України до закладів професійних спілок і створених ними юридичних осіб, а також органів місцевого самоврядування.

Зазвичай у цих позовах у різних поєднаннях заявлено вимоги про:

− визнання права власності на відповідне майно за державою Україна в особі Фонду державного майна України;

− витребування із чужого незаконного володіння об'єктів нерухомості та повернення їх у власність держави;

− визнання недійсними рішень органів місцевого самоврядування або їх окремих пунктів щодо оформлення права власності на державне майно за третіми особами;

− визнання недійсними свідоцтв про право власності на таке майно, виданих цим особам.

Позовні вимоги обґрунтовано тим, що спірне майно є державною власністю та у визначеному законодавством порядку у власність організаціям і закладам професійних спілок не передавалося, однак вони неправомірно володіють цим майном та оспорюють право власності держави на нього.

Проте, це питання про належність цього майна потребує публічного обговорення із залученням учасників соціального діалогу, наукової спільноти, суддів.

На окрему увагу заслуговує прийняте 09.10.2018 рішення ЄСПЛ у справі «Фонд "Батьківська турбота" проти України» (що вже набуло статусу остаточного у порядку, передбаченому пунктом другим статті 44 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року) [3].

За змістом цього рішення ЄСПЛ визнав наявність у діях держави Україна порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, що зазначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Зокрема, суд послався на непослідовність дій держави, яка через свої уповноважені органи спочатку здійснювала реєстрацію права власності за профспілками та суб'єктами господарювання, створеними за їх участю, а після цього через органи прокуратури заявляла про своє право власності на спірне майно.

ЄСПЛ наголосив, що помилки чи прогалини, допущені державними органами, повинні слугувати на користь потерпілих, особливо там, де не йдеться про жоден інший конфлікт приватних інтересів. Іншими словами, ризик будь-якої помилки, зробленої державними органами, повинна нести держава, а допущені помилки не можна виправляти за рахунок приватної особи.

Суд також зазначив, що не розуміє, чому держава чекала так довго, щоб відновити своє право власності (у цьому випадку від часу, коли заявник придбав майно у 2002 році, до звернення прокурора із позовом у 2011 році).

Крім того, суд зауважив, що в Україні досі немає закону, який би визначав правовий статус майна загальносоюзних громадських організацій. Відсутність такого закону, в свою чергу, призвела до різного тлумачення національними судами того, яке саме майно належить таким організаціям та чи належить до нього майно профспілок.

За висновками ЄСПЛ матеріали справи «Фонд "Батьківська турбота" проти України» не містять підтверджень того, що держава дійсно потребувала спірного майна для конкретної мети; зв'язку між заінтересованістю держави у майні та «суспільним інтересом» не прослідковується. При цьому втручання у майнові права заявника призвело до непропорційного навантаження на нього, а законність такого втручання є сумнівною. Отже, суд констатував, що було порушено положення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Таким чином, питання захисту майнових прав профспілкових організацій, насамперед господарськими судами на національному рівні, є й досі актуальними, які потребують думки громадськості. Не визначеність права власності на санаторії, профілакторії, інших майнових комплексів не дає можливість цим організаціям здійснювати їх діяльність згідно із статутами і законодавством про профспілкові організації. Хоча є позитивна судова практика ЄСПЛ з цього питання. Отже, наразі є потреба у проведенні широкого соціального діалогу з цього питання.

Список використаних джерел:

1. Осовий Г., Кондик П. Щодо правового статусу майна професійних спілок України. Вісник АПСВТ. 2018, № 4. С. 96–104.

2. Рішення Вищого господарського суду України від 19 лютого 2015 р. у справі № 5028/12/107/2011. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/42821557

3. Рішення ЄСПЛ від 09.10.2018 у справі «Фонд "Батьківська турбота" проти України». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/974_ f40#Text

УДК 347.965.42
orcid.org/0000-0002-6969-4333

ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Лукашевич Іван Миколайович,
здобувач освітньо-наукового ступеню «Доктор філософії»
за спеціальністю 081 – Право
Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»

Інститут медіації не є новим в системі протидії правовим конфліктам, він зароджується ще в європейських державах античної доби та зберігає свою актуальність і на сьогодні. Сьогодні в юридичній науці сформовано значний науковий масив праць, які стосуються тих чи інших аспектів медіації. Проте нині суттєво актуалізується необхідність дослідження прикладних аспектів медіації крізь призму перспектив використання його потенціалу в механізмі подолання правових конфліктів в Україні.

Українська правова доктрина останнім часом також активно вивчає феномен медіації, її передумови та правові основи здійснення, розуміючи під поняттям «медіація» добровільний та конфіденційний спосіб вирішення конфліктної ситуації, де медіатор у ході структурованої процедури допомагає учасникам конфлікту вступити у прямі перемовини з метою вироблення спільного рішення щодо проблеми [1, с. 158–159]. Водночас в літературі представлене і більш вузьке (предметне) визначення медіації як альтернативного (досудового) способу вирішення спорів, у яких третя незалежна особа – медіатор, надає допомогу сторонам у прийнятті взаємоприйнятного рішення [2, с. 167]. Проте, не можемо однозначно погодитись з таким вузьким (предметним) визначенням поняття «медіація», оскільки її сутність помилково зводити виключно до досудового способу вирішення спорів, оскільки до медіації потенційно можуть звернутись і після проведеного судового розгляду, зокрема, коли навіть у разі задоволення позовних вимог за спірним питанням, остаточне судове рішення не змогло привести конфліктуючих сторін до бажаного результату. Саме тому говорячи про медіацію, доцільніше зазначити її позасудовий, а не досудовий характер.

Крім того, в юридичній науці досить обґрунтовано представлено положення, які стосуються перспектив практики функціонування інституту медіації в українському правовому просторі, серед яких називаються наступні:

1) реалізація реформи правосуддя, яка зокрема покликана вирішити проблему відсутності дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів [4];

2) наявний інтерес у суб'єктів, права чи законні інтереси яких було порушено, щодо активної участі у вирішенні відповідного конфлікту, що в свою чергу є запорукою відновлення справедливості. Примирна процедура розширює повноваження потерпілого і дозволяє йому обговорювати умови загладжування заподіяної шкоди, отримувати пояснення у зв'язку з правопорушенням, прийняти вибачення від свого «кривдника», що дає можливість найбільш повно відновити моральні та майнові втрати [3, с. 325];

3) загальна тенденція до глобалізації, яка сприяє активізації участі українських суб'єктів господарювання у міжнародній торгівлі, що є особливо актуальним з огляду на міжнародне зобов'язання України розвинути в національній правовій площині умови для використання ефективних, економічних та дієвих засобів врегулювання спорів у міжнародних комерційних відносинах, серед яких центральне місце в усьому розвинутому світі займає медіація [4].

Враховуючи те, що право являє собою діалектичний зв'язок об'єктивного та суб'єктивного, для ефективного функціонування будь-якого правового механізму на практиці є не лише об'єктивні чинники (достатній рівень економічного розвитку, існування

фактичних відносин без поза правовим впливом тощо), про які ми зазначали вище, але і визнання його корисності з боку членів суспільства. Отже, окремою суб'єктивною передумовою виникнення та функціонування інституту медіації, на нашу думку, є усвідомлення як учасниками правовідносин, так і правотворцем необхідності формування належно регламентованої процедури цього альтернативного способу вирішення спору з метою забезпечення справедливого, максимально швидкого врегулювання юридичного конфлікту на основі взаємних поступок та компромісу. В якості прояву суб'єктивної передумови розвитку інституту медіації в усьому світі пропоную звернути увагу на результати соціологічного дослідження, проведеного Сінгапурським університетом менеджменту в 2020 році щодо причин обрання тим чи іншими учасником міжнародно-приватних відносин відповідного способу врегулювання спору. Згідно з опитуванням SIDRA за 2020 рік, міжнародний комерційний арбітраж залишається першочерговим способом вирішення спорів, оскільки є вибором 74% респондентів; на другій позиції – судові процеси (49% респондентів), після них йдуть гібридні механізми врегулювання спорів (27% респондентів) та медіація (26% респондентів) Водночас, коли береться до уваги медіація в рамках гібридних механізмів вирішення спорів використання медіації зростає (53%) і наближається до судового процесу з точки зору використання, хоча все ще не наздоганяє комерційний арбітраж. Хоча такі фактори, як вірогідність виконання рішення, неупередженість, остаточність, швидкість і вартість процесу врегулювання спору були важливими для вибору всіх досліджених механізмів вирішення суперечок, все одно були виявлені наступні відмінності. Наприклад, такий фактор як висока вірогідність виконання рішення був рідше визначений як першочерговий при виборі конкретного способу врегулювання спору саме серед прихильників медіації (67%), у той час як цей фактор мав абсолютно вирішальне значення для прихильників арбітражу (87%) та судового процесу (85%) [5]. На нашу думку, вказане обумовлено тим, що на медіацію імовірніше припадатиме вибір, коли сторони спільно сформують більш-менш єдину модель (чи декілька моделей) вирішення конкретного спору, який на практиці буде дотримуватись усіма сторонами з високою вірогідністю. А коли є ризик невиконання остаточного рішення по конкретній суперечці через високий ступінь конфліктності, діаметральну протилежне бачення сторонами врегулювання спору, тоді в пріоритеті для суб'єктів опиняються способи врегулювання спору, що забезпечуються певним владним примусом, а саме судові та арбітражні процеси.

Список використаних джерел:

1. Белінська О. В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. № 1 (5). С. 158-173.
2. Рунессон Е. М., Марі-Лоранс Гі Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління. Вашингтон, 2007. 72 с.
3. Tymoshenko O., Tymoshenko M., Bychkova S., Omelko I., Matvieieva A. The current state and prospects for the development of the mediation in Ukraine through the prism of the experience of the countries of the European Union. International Arbitration Law Review. 2023. T. 26. Vol. 4. P. 311–329.
4. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Указ Президента України №231/2021 від 11.06.2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10
5. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL: https://uncitral.un.org/sites/ uncitral.un.org/files/media-documents/EN/Texts/ UNCITRAL/ Arbitration/ mediation_convention_v1900316_eng.pdf.

УДК 346.1
orcid.org/0009-0008-8435-2842

ВИДИ МАЙНА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Осінський Олександр Леонідович,
аспірант ДУ «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»
e-mail: osinskiy@usnan.org.ua

Для проведення ґрунтовного аналізу господарсько-правового режиму майна Національної академії наук України (далі – НАН України) важливе значення набуває питання визначення видів майна, якими вона управляє.

Сама Національна академія наук України є вищою державною науковою організацією України, яка організовує фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також координує проведення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях України [1].

Задля належного здійснення і реалізації фундаментальних та прикладних наукових досліджень науковцями цієї установи, формується спеціальний майновий комплекс, який сьогодні складають усі матеріальні та нематеріальні активи, що обліковуються на балансах НАН України та її галузевих академій і закріплені державою за ними в безстрокове користування, або придбані за рахунок бюджетних коштів, а також коштів від фінансово-господарської діяльності та/або набуті іншим шляхом, не забороненим законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 139 Господарського кодексу України майном є сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

При цьому, до матеріальних активів належать будинки, споруди, машини, сировина, матеріали, обладнання, готова продукція, земля тощо [2, с. 297].

В свою чергу, під нематеріальними активами пропонується розуміти немонетарні активи, які не мають матеріальної форми та можуть бути ідентифіковані (незалежно від строку їх корисного використання (експлуатації)). До таких активів належать усі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей [3]: права використання майна, природних ресурсів; права промислової та інтелектуальної власності; ділова репутація; привілеї; патенти тощо.

Відповідно до даних НАН України [4], станом на 01.05.2016 року до складу майнового комплексу НАН України входило:

- 6606 об'єктів нерухомості (земельні ділянки, будівлі, інженерні споруди, незавершене будівництво), які обліковувалися на балансі Академії та 238 організацій (державних установ/підприємств) НАН України.

Серед них:

- 4292 будівлі загальною площею 2,830 млн. кв. м. та 1845 інженерних споруд загальною площею 572,714 тис. кв. м. Державними установами, що фінансуються з державного бюджету, використовувалися 3348 будівлі загальною площею 2,196 млн. кв. м. та 1349 інженерних споруд загальною площею 478,455 тис. кв. м., державними підприємствами (госпрозрахунок) використовувалися 944 будівлі загальною площею 634,1 тис. кв. м. та 496 інженерних споруд загальною площею 94,26 тис. кв. м.;

- 145 тис. га земель, з яких у користуванні наукових установ і підприємств знаходилось 2,756 тис. га, дендропарків – 784,7 га, ботанічних садів – 385,3 га, заповідників – 141,16 тис. га.

Право постійного користування землею було оформлено на 99,760 тис. га, що становить 68,8% від загальної площі (по організаціях – 90,4%, по дендропарках – 100%, по

ботанічних садах – 100%, по заповідниках – 68,1%). 99,4% земель, на яких з об'єктивних причин не було оформлено правовстановлюючі документи, обліковуються за трьома заповідниками НАН України, а саме: Чорноморським біосферним (40,1 тис. га), Дунайським біосферним (4,354 га) та Українським степовим (580 га).

З метою отримання додаткових коштів на здійснення організаціями НАН України статутної діяльності, ремонту, утримання та експлуатації об'єктів майнового комплексу за рішенням Академії частина площ будівель та інженерних споруд передається в оренду організаціями НАН України.

Однак, враховуючи воєнний стан в країні, протягом 2022 року проводилась робота щодо збору та узагальнення інформації про збитки, завданні майновому комплексу НАН України через російську агресію. Було встановлено, що станом на 31.12.2022 р. пошкоджено або повністю знищено приблизно 220 об'єктів майнового комплексу НАН України (будівлі, споруди тощо) загальною балансовою вартістю 394 065 024,00 грн. [5, с. 515-518]. Втрати тривають.

У деяких регіонах до цього часу неможливо встановити розмір і характер завданих збитків, зокрема, через їх окупацію або постійні обстріли.

Загальна вартість завданих збитків наприкінці 2022 року становила орієнтовно 501 229 775,22 грн., сьогодні вона значно збільшилась, в тому числі через знищення приміщення Президії Національної академії правових наук України та колекції рідкісних юридичних книг, які зберігались в ньому.

Пошкоджено або повністю знищено чи викрадено приблизно 628 одиниць наукового обладнання, устаткування, офісного обладнання тощо загальною балансовою вартістю орієнтовно 209 648 500,00 грн.

Що стосується нематеріальних активів НАН України то до них належать об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, установленому законодавством, використання яких в рамках НАН України здійснюється на підставі Положення про використання об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України, затвердженого розпорядженням Президії НАН України від 16.01.2008 р. № 15 [6].

Станом на 01.01.2024 р. до нематеріальних активів НАН України належать: авторські і суміжні права на загальну суму 92 242 976 грн.; права користування природними ресурсами на загальну суму 25 659 грн.; права на знаки для товарів і послуг (463 991 грн.); права користування майном (2 205 586 грн.); права на об'єкти промислової власності (5 453 074 грн.); інші нематеріальні активи на загальну суму 46 971 475 грн. [7].

Список використаних джерел:

1. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України від 07.02.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3065-14#Text
2. Економіка і фінанси підприємства: підручник / Н.М. Суліма, Л.М. Степасюк, О.В. Величко; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: Компринт, 2015. 465 с.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку не матеріальних активів: Наказ Міністерства фінансів України від 16.11.2009 р. № 1327. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1327201-09#Text
4. Інформація про стан використання об'єктів майнового комплексу Національної академії наук України. 2016. URL: https://www.nas.gov.ua/UA/ Messages/news/ Pages/View. aspx?MessageID=2293
5. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2022 році. Київ: Академперіодика, 2023. 593 с.
6. Положення про використання об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України: розпорядження Президії НАН України від 16.01.2008 р. № 15. URL: https://ipr.nas.gov.ua/?page_id=134
7. Звітні дані НАН України за 2023 р.

УДК 347.7
orcid.org/0000-0001-5160-9017

ДЕЯКІ НОВЕЛИ У ПРАВОВОМУ РЕЖИМІ СЛУЖБОВОГО ТВОРУ ЯК ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Руденко Владислав Володимирович,
здобувач 2 р.н. третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ОНП Право, спеціальності 081 Право
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: rudenko.lawyers@gmail.com

У наш час інтелектуальна, творча діяльність набула суттєвого значення в різних сферах людської діяльності. Велику кількість творів автори створюють під час виконання своїх службових обов'язків. Визначення творів службовими істотно впливає на обсяг авторських прав та режим використання цих творів.

З прийняттям нині чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01 грудня 2022 р. правовий режим службових творів зазнав суттєвих змін.

Раніше відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. було визначено, що авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору [1, ст. 16]. У свою чергу незмінним залишилося положення ч. 1 ст. 429 ЦК України, де зазначено, що особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У передбачених законом випадках, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник [2, ст. 429].

Отже, випадки належності окремих особистих немайнових прав на службовий твір роботодавцеві не могли регулюватися на договірному рівні, а лише встановлювалися законом. Проте, до прийняття нового закону законодавець не передбачав таких випадків. Порівняльний аналіз зазначених підходів дає підстави для висновку про їх неузгодженість.

Статтею 16 Закону «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. передбачалося, що виключне майнове право на службовий твір належало роботодавцеві, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором та роботодавцем [1, ст. 16].

Іншим чином вирішувалося питання про належність майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, ЦК України. У ч. 2 ст. 429 ЦК України встановлено, що майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором [2, ст. 429].

Тобто існувала суперечність у правових підходах між Законом України «Про авторське право і суміжні права», який був спеціальним актом, та ЦК України як загальним актом. На цю обставину неодноразово звертали увагу науковці в дослідженні цих питань [3, с. 168].

Такий стан речей існував довго й підтверджувався п. 35 постанови Пленуму ВГС України № 12 від 17 жовтня 2012 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності»: якщо твір та/ або об'єкт суміжного права створено (здійснено, вироблено) за службовим завданням роботодавця та за його рахунок або в порядку виконання службових обов'язків, передбачених трудовим договором (контрактом) або за замовленням, то виключні майнові права на цей об'єкт інтелектуальної власності належать сторонам такого договору спільно, якщо інше не встановлено договором [4].

Із наведеного слідує, що судова практика, орієнтувалася на застосування положень ЦК України, а не Закону України «Про авторське право і суміжні права», що було цілком зрозумілим.

Ситуація змінилася з прийняттям нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 22 грудня 2022 р.

Тепер поняття «службовий твір» визначено в ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» як твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом) [5, ст. 1].

Перелік авторських особистих немайнових прав закріплено в ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права», де крім раніше закріплених, законодавець передбачив декілька нових, а саме право надавати твору назву або залишити його без назви та право присвятити твір певній особі (особам), певній події або даті [5, ст. 11].

Відповідно до приписів ст. 11 Закону особисті немайнові права належать виключно автору та не можуть бути передані (відчужені) іншим особам, а також не переходять у спадщину [5, ст. 11]. Проте, друге речення ч. 1 ст. 429 ЦК України засвідчує інше: окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, який створено у порядку виконання трудового договору, в передбачених законом випадках можуть належати роботодавцеві [2, ст. 429]. Отже, наявною є колізія між загальною нормою та спеціальною. Крім того, у ч. 3 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» законодавець дозволяє роботодавцеві, якому належать майнові права на службовий твір, доручити іншій особі завершити незавершений службовий твір, доопрацювати його. Роботодавець має право також вносити зміни в завершений службовий твір, супроводжувати його передмовами, післямовами, ілюстраціями тощо [5, ст. 14].

Однак правомочності супроводжувати твір ілюстраціями, передмовою, післямовою тощо, інші згадані права можуть вчинятися виключно за згодою автора і вони є складником саме особистих немайнових авторських прав, що прямо передбачено у п. 4 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Тож, наведені положення ч. 3 ст. 14 Закону, які дозволяють роботодавцеві вчиняти такі дії на власний розсуд та фактично уповноважують його здійснювати особисті немайнові права на службовий твір як об'єкт авторського права, не узгоджуються із приписами ч. 1 ст. 11 Закону. Причому в цьому випадку йдеться про такі способи використання твору (переробка, внесення до нього змін), які істотно впливають на інтереси автора як сервісного творця, оскільки незалежно від внесених до твору змін право авторства зберігається й ім'я автора буде зазначатися при будь-якому використанні, відтворенні твору.

Щодо майнових прав на службовий твір, то ст. 440 ЦК України була доповнена частиною 3 із прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 р. Це доповнення було обумовлене відповідними положеннями Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, що ратифікована Україною 16 вересня 2014 р.

Так, ч. 4 ст. 181 Угоди вимагає, щоб у разі, якщо комп'ютерна програма створюється працівником на виконання своїх трудових обов'язків або відповідно до вказівок роботодавця, усі виключні майнові права на таку комп'ютерну програму належали роботодавцю (якщо інше не передбачено контрактом) [6, ст. 181]. Проте таке положення стосувалося виключно комп'ютерних програм. Але з уведенням в дію Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. аналогічне правило поширене на всі службові об'єкти авторського права: відповідно до частини 2 ст. 14 цього Закону, якщо інше не передбачено законом, трудовим договором (контрактом) або цивільно-правовим договором між працівником-автором і роботодавцем з моменту створення службового твору всі майнові права на нього у повному складі переходять до роботодавця. Такі зміни видаються виправданими, враховуючи те, що службовий твір створюється в інтересах роботодавця, який оплачує творчу працю працівника.

З уведенням в дію Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. у правовому режимі службових творів відбулися докорінні зміни щодо розподілу авторських прав між працівником і роботодавцем. Перехід всіх майнових прав на службовий твір з моменту його створення до роботодавця узгоджується з практикою сучасних правових систем світу та міжнародними стандартами і відповідає практичним потребам суспільства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. 3792-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

3. Яворська О. С. Інтелектуальне право України: підручник. Тернопіль, 2016. 608 с.

4. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 № 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12#Text

5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована №984_011 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДОГОВОРУ ПРО УТРИМАННЯ ВІД ВЧИНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ДІЙ

Сапітон Д.В.,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
e-mail:sapiton.dima@gmail.com

Договори про неконкуренцію мають свої історичні корені, які пов'язані з розвитком бізнесу та економіки. Історичними передумовами, які сприяли виникненню таких угод є розвиток торгівлі та ремесел, виникнення промисловості, збільшення обсягів знань та інтелектуальної власності, зростання мобільності робочої сили, розвиток правових систем.

Так, у середньовіччі та ранньому новому часі розвиток торгівлі та ремесел призвів до зростання конкуренції серед підприємців. З цього приводу стали з'являтися перші спроби обмежити конкуренцію шляхом укладення угод про неконкуренцію.

У розвинених країнах інститут договорів про неконкуренцію активно застосовується не один десяток років. В Україні законодавчо закріпили даний правовий інструмент у 2021 році з прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі – Закон) [1].

Хоча у вітчизняному науковому середовищі питання застосування юридичних механізмів в контексті обмеження конкуренції у трудових правовідносинах виникло задовго до прийняття Закону.

Питання угод про неконкуренцію досліджували О.М. Рим, Є.В. Краснов, Цурканова С.І., Шумило М.М., та Піддубна В.Ф., Явор О.А., Рубан О.О.

У статті 27 Закону визначено поняття та істотні умови договору про утримання від вчинення конкурентних дій та умови його нікчемності.

Так частина перша статті передбачає, що за умовами договору фахівець зобов'язується утримуватися від вчинення конкурентних дій щодо резидента Дія Сіті, при цьому закон передбачає, що договір є відплатним та його необхідно вчиняти у письмовій формі.

Договір про утримання від вчинення конкурентних дій, що не відповідає вимогам частини першої цієї статті, є нікчемним.

З цього можна дійти висновку, що договір є нікчемним за умови не дотримання: суб'єктного складу – сторонами договору можуть бути резидент Дія Сіті та фахівець – працівник або гіг-спеціаліст за гіг-контрактом; предмета договору – предметом договору є зобов'язання фахівця утримуватись від здійснення конкурентних дій щодо резидента Дія Сіті; відплатності договору – неможливість укладення безвідплатного договору; форми договору – виключно письмова форма.

Істотними умовами договору є:

1) строк зобов'язання, що припиняється не пізніше спливу 12 місяців з дня припинення трудових, цивільно-правових чи господарсько-правових відносин між фахівцем та резидентом Дія Сіті;

2) територія, на яку поширюється дія зобов'язання;

3) вичерпний перелік видів діяльності, що вважаються конкуруючою діяльністю, та/або осіб, які здійснюють конкуруючу діяльність;

4) матеріальні блага, які фахівець отримує у відплату за зобов'язання утримуватися від вчинення конкурентних дій.

У частині 3 статті 27 Закону визначено перелік можливих конкурентних дій. До них відносяться:

1) укладення трудових договорів (контрактів), гіг-контрактів або інших цивільно-правових чи господарсько-правових договорів з іншими особами, які здійснюють діяльність, аналогічну діяльності такого резидента Дія Сіті (конкуруюча діяльність);

2) здійснення конкуруючої діяльності як фізичної особи – підприємця;

3) володіння прямо чи опосередковано часткою в іншій юридичній особі, яка здійснює конкуруючу діяльність;

4) обіймання посади члена органу управління іншої юридичної особи, яка здійснює конкуруючу діяльність;

5) вчинення інших конкурентних дій, передбачених договором [1].

Законодавець не визначає вичерпний перелік конкурентних дій які можна передбачити у договорі, при формулюванні положення цієї статті використовує диспозитивну норму чим дозволяє сторонам передбачити інші види конкурентних дій у договорі. Більше того, договором може бути визначено зобов'язання фахівця щодо утримання від усіх або частини таких конкурентних дій які в ньому передбачені. Тобто в цій частині, вважаємо, Закон надає перевагу для резидента Дія Сіті.

Аналізуючи зазначені положення Закону щодо договору про неконкуренцію можна дійти наступних висновків.

По-перше законодавець надає можливість укладення такого договору як в рамках трудових відносин – між роботодавцем-резидентом Дія Сіті та фахівцем який перебуває з першим у трудових правовідносинах, так і в рамках, формально, цивільних правовідносинах з гіг-спеціалістами які уклали відповідний гіг-контракт з резидентом Дія Сіті.

При цьому зрозуміло чому строк зобов'язання, як істотна умова договору, що припиняється не пізніше спливу 12 місяців з дня припинення саме трудових та цивільно-правових відносин між фахівцем та резидентом Дія Сіті.

Та не зовсім зрозумілий випадок господарсько-правових відносин між фахівцем та резидентом Дія Сіті. Адже одним з мотивів прийняття Закону було відійти від співпраці з ІТ-спеціалістами, які оформлені та здійснюють свою діяльність як фізична особа-підприємець.

Можливо законодавець мав на увазі той випадок коли особа працює за гіг-контрактом при цьому паралельно здійснює діяльність як фізична особа-підприємець. У такому випадку спори між гіг-спеціалістом який за реєстрований як фізична особа-підприємець та резидентом Дія Сіті підпадають під юрисдикцію господарського суду.

По-друге визначення можливих конкурентних дій та відповідно кола можливих обмежень для фахівця – може виходити за рамки тих відносин, як то цивільно-правових так і трудових, які мали між собою сторони. Адже обмеження можуть поширюватись у тому числі і на можливі господарські правовідносини колишнього фахівця такі як: обіймання посади члена органу управління іншої юридичної особи; володіння прямо чи опосередковано часткою в іншій юридичній особі; діяльності як фізичної особи – підприємця.

Так, Піддубна В.Ф., Явор О.А. та Рубан О.О. зазначають про дискусійність підходів визначення правової природи договору про неконкуренцію. Автори схиляються до варіанту, що договір про неконкуренцію не можна віднести до різновиду трудового договору, адже у трудовому законодавстві такого виду договору не передбачено, а стаття 9 КЗпП України вказує на те, що умови трудових договорів, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, є недійсними такий вид договору не передбачений. Також не можна віднести даний вид договору до таких який має змішану правову природу, адже в трудовому праві відсутній той правовий інструмент який є у цивільного права для ефективного врегулювання таких відносин [2, с. 288].

Шумило М.М. при цьому зазначає, що правова природа договору про неконкуренцію є двояка (синтетична) адже договір по своїй суті є цивільним конструктом застосованим до трудових відносин. Він вказує на те, що дійсно, трудове право використовуючи свої інструменти врегулювати ці відносини не може, однак даний договір укладається за умови існування трудових відносин, адже здійснення особливої трудової функції працівником є тим що спонукає їх виникнення. Таким чином відносини про неконкуренцію похідні від трудових. Якщо ж договір укладено без трудових відносин, що попередньо виникли, то в такому випадку правова природа договору буде інша [3, с. 255].

Дійсно, погоджуємося з думкою останнього автора про наявність двоїстості правової сутності договору про неконкуренцію. Однак дискусійним на нашу думку є питання щодо відсутності у трудовому праві власного інструментарію для врегулювання з огляду на наступне.

Як зазначає Н.Г. Орлова характерними особливостями методу трудового права є виникнення трудових відносин на основі договірного характеру та вільного волевиявлення сторін, а також гармонійне поєднання законодавчого регулювання соціально-трудових відносин із договірним регулюванням на всіх рівнях [4, с. 181] .

Цікавою є думка Гетьманцевої Н.Д. яка наголошує, що для трудового права властивим є наявність принципу поєднання як державного так і договірного регулювання. Не потрібно при цьому розцінювати трудовий договір як акт правозастосування в класичному розумінні, адже у такому випадку можна дійти висновку про те, що трудовий договір не може існувати після припинення своєї дії.

В дійсності ж після припинення трудового договору сторони можуть звернутись з позовом до суду, що впливає на зміст такого договору, якщо не брати до уваги випадків його неправомірності. Після припинення дії договору залишаються регулятивні норми. Доки можна поновити строки позовної давності (ст. 234 КЗпП України) – дія таких норм у просторі, часі та за колом осіб є специфічною [5, с. 52].

Таким чином вважаємо, що необхідний інструментарій для регулювання договору про не конкуренцію, у тому числі наявність можливості договірного регулювання, у трудовому праві вже є.

Інша справа, що суди не напрацювали власних підходів і розуміння договорів про неконкуренцію [3, с. 260] та не наважились сформувати практику враховуючи еволюційний спосіб тлумачення права.

Підсумовуючи, договір про неконкуренцію не є новелою у системі права України. Однак прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» дало другий подих даному інституту, що у подальшому надасть можливість поступово вирішити питання щодо приведення правозастосування у відповідність до чинної міжнародної практики, адже до прийняття Закону судова практика у більшості випадків була на стороні працівника, абсолютизуючи право на працю останнього.

Відносини які виникають у зв’язку із укладанням договору про неконкуренцію мають похідний від трудових характер. Аналогічно у випадку якщо договір про неконкуренцію виникає як похідний від гіг-контракту – правового механізму який поєднує у собі як норми цивільного так і трудового права.

У випадку ж якщо укладенню договору про неконкуренцію не передує виникнення трудових відносин то, дійсно, правова природа такого договору буде інша.

Список використаних джерел:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. *Голос України* 13.08.2021 – № 153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20/conv#n23 (дата звернення 07.02.2024).

2. Піддубна В.Ф., Явор О.А., Рубан О.О. Договір про неконкуренцію (NCA): окремі правові аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. №78. С. 286–291.

3. Шумило М.М. Договір про неконкуренцію (заборону конкуренції) в трудовому праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.2022. №70. С. 253–261.

4. Орлова Н.Г. Щодо загальних засад єдності та диференціації правового регулювання трудових відносин. Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс: матеріали ІІ Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 18 листопада, 2022 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. – Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С.178-183.

5. Гетьманцева Н. Д. Трудовий договір як множинна правова конструкція. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2019. С. 49-54.

orcid.org/0000-0002-0391-8787

ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сиротко Михайло Володимирович,
аспірант ДУ «Інституту економіко-правових досліджень
ім. В.К. Мамутова НАН України», e-mail: syrotko.m@yahoo.com

Господарсько-торговельна діяльність відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для стабільного економічного зростання країни. Її ефективне функціонування в умовах воєнного стану стає ще більш суттєвим, оскільки воно визначає можливості держави забезпечити свої потреби, зберегти економічну стабільність та розпочати процес відновлення після завершення війни. Правове регулювання господарсько-торговельної діяльності у таких складних умовах має певні особливості, розуміння яких є критично важливим для забезпечення економічної стійкості та подальшого розвитку країни.

В умовах воєнного стану держава приділяє достатньо особливу увагу правовому регулюванню господарсько-торговельної діяльності. Таке регулювання має певні особливості, зумовлені потребою в швидкій реакції на непередбачувані ситуації, збереженням господарському порядку та забезпеченням захисту бізнесу та інвесторів.

Зокрема, серед головних особливостей, наступні:

1) ***Дерегуляція господарської діяльності***. Дерегуляція торговельно-господарської діяльності в умовах воєнного стану сприяє оптимізації підприємницької діяльності шляхом зменшення кількості необхідних дозволів, особливо це вигідно для новостворених підприємств. Замість дозволів суб'єкти господарювання подають декларацію про господарську діяльність до відповідних органів, що дозволяє спростити процеси та збільшити швидкість запуску бізнесу. Однак ці спрощення не поширюються на зовнішньо-економічну діяльність, включаючи отримання спеціальних ліцензій, які залишаються обов'язковими, зокрема для експорту певних видів товарів [5].

Прикладом у цьому напрямку є прийняття Постанови від 18 березня 2022 року № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», яка передбачає можливість набуття права на провадження господарської діяльності суб'єктами господарювання за спрощеною процедурою без отримання дозвільних документів;

2) ***Тарифне регулювання.*** В жовтні 2022 року прийнято новий Закон України «Про митний тариф України», який скасовує попередній закон та вводить міжнародну митну класифікацію товарів. Це спрощує митне оформлення та адаптує систему до міжнародних стандартів;

3) ***Ліцензування та квотування зовнішньоекономічної діяльності***. Уряд прискорив процес отримання ліцензій, що дозволяє підприємствам отримувати дозволи швидко, протягом 1-2 днів, навіть без фізичного відвідування Міністерства економіки. Це спрощує бюрократичні процедури та стимулює бізнес в умовах воєнного стану. Крім того, Уряд вніс зміни до переліку товарів, які підлягають ліцензуванню, зокрема, вводячи вимоги щодо ліцензування експорту певних продуктів харчування, щоб забезпечити достатню кількість продовольства на внутрішньому ринку. Подання заявок на отримання ліцензій може здійснюватися в електронному вигляді, що полегшує процес для суб'єктів господарювання та сприяє оперативному отриманню дозволів [4, с. 277];

4) ***Валютний контроль.*** В умовах воєнного стану Національний банк України (НБУ) змінив граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів. Тепер для всіх експортно-імпортних операцій встановлено граничний строк розрахунків у 90 календарних днів, що є суттєвим скороченням порівняно з мирним часом, коли граничні

строки становили 365 днів [3]. Це може вплинути на швидкість та ефективність торговельних операцій, зокрема, в умовах невизначеності та обмежень ввозу-вивозу під час воєнного стану;

5) ***Технічне регулювання.*** Україна здійснює реформи та гармонізацію своїх технічних регламентів з вимогами ЄС та інших міжнародних організацій. Це включає впровадження стандартів безпеки та якості продукції, що може покращити доступ до світових ринків та стимулювати експорт;

6) ***Цифрова трансформація економіки.*** В 2023 році Уряд України спрямовував зусилля на цифрову трансформацію економіки. Варто відзначити ухвалення законопроектів щодо розвитку цифрової економіки, прийняття важливих положень щодо реєстрації доменних імен та управління хмарними послугами, а також затвердження вимог для надавачів електронних довірчих послуг. Важливим досягненням стало приєднання України до пілотного проекту «National Pavilion Account» в межах EU4Digital, спрямованого на розвиток транскордонної електронної комерції та підтримку малих та середніх підприємств [1].

7) ***Торговельні угоди.*** Україна продовжує активно укладати та розширювати свої торговельні угоди з іншими країнами. Це сприяє зниженню тарифів та інших торговельних бар'єрів, а також забезпеченню доступу до нових ринків для українських продуктів. Однак воєнна ситуація створює певні обмеження на відкриття нових ринків та проведення фізичних інспекцій, що ускладнює процес торгівлі;

8) ***Доступне кредитування.*** Кредити стали більш доступними завдяки розширенню та продовженню програми «5-7-9%». Український бізнес, може отримати кредит під 0% протягом дії воєнного стану та протягом місяця після його завершення. Після цього періоду ставка складатиме лише 5%. Максимальна сума кредиту також зросла до 60 млн гривень [2].

У майбутньому, адаптивність та гнучкість правового регулювання залишатимуться ключовими факторами, що сприяють подоланню економічних викликів воєнного часу. Розвиток та впровадження нових нормативно-правових актів, які враховують змінні умови та потреби господарюючих суб'єктів, буде сприяти ефективнішій реакції на виклики, які стоять перед українською економікою.

Список використаних джерел:

1. Електронна торгівля. EU4Digital. 2023. URL: https://eufordigital.eu/uk/thematic-area/etrade/

2. Корнилюк А., Корнилюк Р. Наскільки ефективно один із найвідоміших інструментів підтримки бізнесу – державна програма «5-7-9» – працює в умовах війни? Укрінформ. 2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836803-derzavna-programa-pidtrimki-biznesu-dostupni-krediti-579-u-posukah-optimalnogo-dizajnu.html

3. Переглянуто граничні строки розрахунків для деяких експортних операцій. НБУ. 2023. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/pereglyanuto-granichni-stroki-rozrahunkiv-dlya-deyakih-eksportnih-operatsiy

4. Петруненко Я. В. Особливості дерегуляції господарських правовідносин у сучасних умовах. Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія Право. Вип. 78: ч. 1. С. 273-280. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.44

5. Харченко К. Особливості імпортно-експортних операцій в період воєнного стану. Ліга Закон. 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/211993_osoblivost-mportno-eksportnikh-operatsy-v-perod-vonnogo-stanu

УДК 349.6

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ГОСПОДАРСЬКИЙ ДОГОВІР»

Бабій Мар'яна Миколаївна,
студентка Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 Право, e-mail: maranababij611@gmail.com

Підставою для виникнення господарського зобов'язання виступає договір. У ГК України й інших законодавчих актах поняття господарського договору та його класифікації набуло досить широкого застосування. Однак жоден із нормативно-правових актів не містить дефініції, що створює певні незручності для суб'єктів правозастосування. Це зумовлене багатозначністю власне терміна «договір» як у законодавстві, так і в доктрині права.

Господарський договір виступає правовою формою взаємовідносин суб'єктів господарювання між собою, визначає їх майнові обов'язки і спрямований на досягнення певного результату ведення господарської діяльності.

Господарський договір може розглядатися в трьох аспектах – а саме, як: угода двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення господарських правовідносин (тобто юридичним фактом); власне господарське зобов'язання, яке виникає на підставі господарського договору як юридичного факту; документ, в якому фіксується зміст господарського договору як юридичного факту [1, с. 220].

На думку науковців, зокрема дослідника В.М. Малишка, господарський договір можна визначити крізь призму таких дефініцій:

1) під поняттям «договір» розуміються правовідносини, що виникають із договору як юридичного акта;

2) мається на увазі правовий документ, яким зафіксовано виникнення договірного зобов'язання з волі його учасників [2, с. 116].

Найбільш поширене визначення господарського договору це домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання.

На мою думку, це визначення є найбільш точним, адже виражає господарський договір через всі його ознаки, в які входить суб'єктний склад господарського договору та його мета.

Як спеціальна правова категорія господарський договір має особливі ознаки.

По-перше, господарське законодавство регулює цей договір як таку угоду, яка має визначену економічну і правову мету. Господарський договір завжди укладається з господарською (комерційною) метою для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів. По-друге, стосовно господарських договорів діють окремі правила щодо підстав їх укладання і змісту господарських договірних зобов'язань. Законодавством про господарські договори встановлено, що ті з них, які спрямовані на забезпечення пріоритетних потреб України в продукції, роботах та послугах, укладаються на підставі відповідних державних замовлень [2, с. 300].

Закон обмежує коло суб'єктів, які можуть бути суб'єктами господарських договорів. Особливістю суб'єктного складу є те, що учасники, які вступають у договірні відносини, що підпорядковуються нормам господарського права, не є характерними для таких же учасників договірних відносин інших галузей права [4, с. 213].

У сучасній юридичній літературі справедливо вказується на те, що поняття цивільно-правового та господарсько-правового договорів співвідносяться між собою як родове та видове. Це дає можливість застосування до відносин, що виникають на підставі господарських договорів, положень ЦК України і виключає застосування до відносин, які

виникають на підставі цивільно-правового договору, що не кваліфікується одночасно як господарський, положень ГК України.

Проте необхідно наголосити, що це стосується тільки майново-господарського договору. Організаційно-господарський договір не може вважатися різновидом цивільного договору, тому що цивільне право не регулює організаційні відносини.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що визначення господарського договору не закріплене на законодавчому рівні, а відтак призводить до різного його тлумачення. Проте найпоширеніша його дефініція – це домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання.

Список використаних джерел:

1. Господарське право: підручник. В. В. Сергієнко, Ю. Ю. Браславець, Н. М. Капустян та ін.; за заг. ред. В. В. Сергієнка. Харків, 2016. 412 с.

2. Малишко В.М., Бородін Є.В. Поняття господарського договору: доктринальний аспект *Юридичний вісник*. 2014. №2. С. 115-118.

3. Щербина В. С. Господарське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

4. Пригара Л.І. Господарський договір як правова форма господарських зв'язків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 211–215.

УДК 347
orcid.org/0009-0003-9742-5178

МУЗИЧНІ ТВОРИ, ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Багрій Вікторія Володимирівна
студентка групи 113/22-(П)-К факультету №4
Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Бондаренко Ольга Олегівна***
доцент кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення Донецького державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

Музична індустрія в Україні за останні роки незалежності розвивається з нечуваною швидкістю, про що свідчить ТОП-100 пісень Apple Music [6]. Ще декілька років тому було складно уявити таку виняткову кількість музичних виконавців українською мовою, які при цьому не відносяться до так званого «українського шоу-бізнесу». Однак наші реалії поступово змінюються, а прогресивний музичний ринок України провокує розвиток інституту інтелектуальної власності, що змушує науковців звертати увагу на правове регулювання права власності на музичні твори.

Ми вбачаємо потребу у з'ясуванні юридичної природи цього явища, розгляду наявної наукової розробки та її подальший аналіз. Таким чином, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» об'єктом авторського права є музичний твір із текстом і без тексту.

Чинне законодавство не має визначення «музичного твору», натомість його формулюють дослідники відповідного напрямку права. Так, професор В. Серебровський під терміном «твір» розуміє: «сукупність ідей, думок і образів, які отримали в результаті творчої діяльності автора своє вираження в доступній для сприйняття людськими почуттями конкретній формі, що допускає можливість відтворення» [8, с. 277].

Натомість музика (від грец. "musike", букв. – «мистецтво муз») − це мистецтво, що відображає дійсність у художньо-звукових образах [5]. Основними елементами й виразними засобами музики можуть бути, наприклад, лад, ритм, метр, темп, тембр, мелодія тощо. Отже, музичним твором називають результати творчої діяльності людини, які знаходять своє відображення в об'єктивній реальності завдяки звуковим образам (людському голосу та музичним інструментам).

Грабовська Г. М. відносить до музичних творів як з текстом, так і без:

1) інструментальні – симфонії, сонати;

2) квартети й вокальні – пісні, романси;

3) музично-драматичні – опери, оперети [2, с. 209].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону «Про авторське право і суміжні права» встановлено, що авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і не потрібна реєстрація твору або будь-яке інше спеціальне оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Тобто, якщо музичний твір ще не записаний, то він не може виступати об'єктом права інтелектуальної власності, оскільки чинне законодавство захищає безносередньо уже створений і цілісний твір.

Говорячи про суб'єктів, які мають право власності на певний музичний твір, то першочерговим власником виступає творець та виконавець. Під творцем слід розуміти особу, яка займалась написанням мелодії, лірики тощо. Виконавцем називають того, хто виконав музичний твір, наприклад, співак чи музикант-інструменталіст. Вторинними власниками можуть бути компанії музичного видавця, фірми грамзапису чи організації колективного управління. Однак рішення про дозвіл на використання музичного твору залишається за творцем (виконавцем), як першочергового володаря права власності.

Також суб'єктом авторського права визнається й суспільство, що не дає можливість поширювати класичні твори без згоди. Однак суб'єктивні права та обов'язки суспільства не є

визначеними, тому з наукового погляду суспільство не може визнаватися суб'єктом такого права. Адже його не можна притягнути до відповідальності за невиконання юридичних обов'язків, тому роль суспільства лежить скоріш у соціальній площині, а не юридичній [7, с. 54-55].

Попри зазначене вище законодавець надає вичерпний перелік випадків, коли для використання музичного твору не обов'язково мати дозвіл автора. Одним із таких випадків є твори народної творчості (фольклор), оскільки вони не мають конкретно визначеного творця і належать всьому українському народу. Прикладом використання фольклору в музичних творах виступає Jerry Heil разом з Вєркою Сердючкою, які випустили у світ пісню «Москаль Некрасівий» [1]. Артистка переосмислила лірику української народної пісні «Ой, на горі та й женці жнуть» та використала у своєму музичному творі.

Також таке використання може бути у випадку, якщо строк чинності авторських прав закінчився, згідно з ч. 2 ст. 31 Закону, такий строк дорівнює 70 років після смерті автора твору. Саме цим керувались українські виконавці Надія Дорофєєва та Артем Пивоваров у дуетній композиції під назвою «Думи». Артисти використали вірш видатного поета Тараса Григоровича Шевченка «Думи мої, думи мої» (1840) для створення власної музичної композиції [4].

Отже, як висновок можемо зазначити, що музичний твір − це результати творчої діяльності людини, які знаходять своє відображення в об'єктивній реальності завдяки звуковим образам (людському голосу та музичним інструментам). Суб'єктами права власності на музичний твір можуть бути творець та виконавець, а також компанії музичного видавця, фірми грамзапису чи організації колективного управління. Попри загальновизнане правило використання творів з дозволу автора є випадки, коли воно не використовується, через що є необхідним врегулювання зазначеної проблеми шляхом удосконалення чинного законодавства в сфері цивільно-правової охорони музичних творів на території України та країнах ЄС.

Список використаних джерел:

1. Горлач П. , Котубей О. «Геть з України, москаль некрасівий»: Jerry Heil заспівала про Зеленського, Кіма, Арестовича та ЗСУ. *Суспільне культура*. URL: https://suspilne.media/ culture/227480-get-z-ukraini-moskal-nekrasivij-jerry-heil-zaspivala-pro-zelenskogo-kima-arestovica-ta-zsu/

2. Грабовська Г. М. Музичний твір як об'єкт правової охорони. *Форум права.* 2012, № 1. С. 209-213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_ index.htm_2012_1_32

3. Про авторське право і суміжні права: Закон України №2811-IX від 01 грудня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

4. Редакція Т. Дорофєєва та Пивоваров довели до сліз дуетною піснею на вірші Тараса Шевченка. *ТСН.ua*. URL: https://tsn.ua/glamur/dorofyeyeva-ta-pivovarov-doveli-do-sliz-duetnoyu-pisneyu-na-virshi-tarasa-shevchenka-2077798.html.

5. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. URL: https://sum.in.ua/ s/ muzyka

6. ТОП-100 найкращих пісень в Україні за 2024 рік за версією Apple Music URL: https://music.apple.com/ae/playlist/top100ukraine/pl.815f78effb3844909a8259 d759ecbddb

7. Уткіна М.С., Головач А.І. Досвід зарубіжних країн щодо охорони та захисту авторських та суміжних прав на музичний твір. *Правові горизонти*. 2019. С. 53-57. URL: http://www.doi.org/10.21272/ legalhorizons.2020.i20.p53

8. Цивільне право. Загальна частина: навч. посіб. / за ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева. Харків: ХНУВС, 2022. 332 с.

9. Яблокова О.І. Музичні твори як об'єкти авторського договору. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. №5. С.75-77. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/ 2021-5/17

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИМОГ ЩОДО СТОРІН ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Галушка Валентина Андріївна,
здобувачка 1 курсу 14 групи факультету історії та права ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник: ***Пономаренко О. М.***
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

Шлюбний договір є відносно новим інститутом у правовій системі України. Він був запроваджений у сімейне законодавство у 1997 році шляхом введення до КЗпШС ст. 27-1. Але вже у 2002 році, правове регулювання шлюбного договору було істотне розширене при прийнятті нового СК. У СК 2002 р. шлюбному договору присвячена глава 11, яка містить одинадцять статей. В цивілістиці також за цей час з'явилося багато наукових праць, предметом дослідження в яких є шлюбний договір. Також на сьогодні існують і Правові позиції Верховного суду зі спірних питань застосування норм СК про шлюбний договір. Все це свідчить про те, що питання правового регулювання та застосування норм сімейного законодавства про шлюбний договір є актуальними. Однак, не дивлячись на широке вивчення шлюбного договору, досі залишаються спірні питання, які потребують додаткових наукових досліджень. Одним з таких проблемних питань є проблема визначення кола осіб, які мають право на укладання шлюбного договору і визначення вимог, які до них необхідно сформулювати.

Поняття шлюбного договору у сімейному законодавстві не закріплено. Але воно дано у науці сімейного права. Під шлюбним договором розуміється договір між нареченими або подружжям, спрямований на регулювання їх майнових сімейних відносин.

Сторонами шлюбного договору можуть бути лише дві категорії суб'єктів – чоловік та жінка, яка подали заяву про реєстрацію шлюбу (наречені) або подружжя. Варто звернути увагу на те, що подружжям, згідно зі ст. 21 СК є лише чоловік та жінка, шлюб яких зареєстрований у органах державної реєстрації актів цивільного стану. При цьому проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя, а тому такі особи не мають право на укладання шлюбного договору. Тому договір, яким регулюються майнові відносини між жінкою на чоловіком, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу не є шлюбним договором, а тому до нього не можуть бути застосовані норми глави 11 СК.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 СК шлюб може бути зареєстровано неповнолітньою особою, яка досягла шістнадцятирічного віку, при умові отримання рішення суду про надання права на шлюб. У зв'язку з цим виникає питання про те, чи може така особа укласти шлюбний договір до державної реєстрації шлюбу. Фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку відносяться до категорії фізичних осіб з неповною цивільною дієздатністю. Відповідно до ч. 2 ст. 32 ЦКУ неповнолітня особа вчиняє правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

Саме тому у ч. 2 ст. 92 СК закріплено правило о том, що на укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом. При цьому, варто відмітити, що отримання дозволу органу опіки та піклування законом не передбачено.

В науці та судовій практиці довгий час було актуальним питання щодо можливості укладання шлюбного договору через представника. Висловлювалися різні думки щодо нього. У зв'язку з чим, Верховний Суду у Постанові від 25.09.2019 за справою № 757/10715/17-ц сформулював правову позицію, згідно з якою шлюбний договір має складну правову природу, врегульований нормами сімейного і цивільного законодавства та містить елементи між галузевого договору, оскільки перебуває у сфері цивільно-правового регулювання та

повинен відповідати таким вимогам цивільного законодавства, як дієздатність його сторін, вільне волевиявлення, відповідність закону та дотримання встановленої форми.

Його належність до сфери сімейного права проявляється в особливостях суб'єктного складу цього договору, а також особливістю предмета договірного регулювання, тобто визначенні його сторонами своїх прав та обов'язків саме як подружжям (майбутнім подружжям).

Врахування правової природи шлюбного договору, а саме, що це в першу чергу інститут сімейного права, обумовлює вирішення питання про застосування до шлюбного договору норм цивільного законодавства. При визначенні в шлюбному договорі правовідносин власності подружжя норми цивільного і сімейного законодавства України співвідносяться як загальні та спеціальні.

Системний аналіз статей 2, 9, 14 СК України дає підстави для висновку про існування особливостей у регулюванні відносин з реалізації подружжям (нареченими) майнових сімейних прав при укладенні шлюбного договору, а відповідно, виходячи із цих особливостей потрібно оцінювати і допустимість представництва під час укладення шлюбного договору.

Частиною другою статті 238 ЦК України передбачено, що представник не може вчиняти правочин, який відповідно до його змісту може бути вчинений лише особисто тією особою, яку від представляє.

Підсумовуючи наведене, Верховинй Суд констатував, що суб'єктами шлюбного договору можуть бути:

1) особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу (наречені);

2) подружжя (дружина та чоловік), а майнові відносини між подружжям (нареченими) є такими, що тісно по'вязані із особою, тому він доходить висновку, що шлюбний договір не може укладатись за дорученням, оскільки представнику заборонено вчиняти правочин, який може бути вчинений лише особисто тією особою, яку він представляє (частина друга статті 238 ЦК України).

Все вищевикладене дає підставу для висновку, що сторонами шлюбного договору можуть бути наречені та подружжя. До сторін шлюбного договору пред'являються наступні вимоги: по-перше, різностатевість сторін (шлюбний договір може бути укладений лише між чоловіком, з однієї сторони та жінкою, с іншою); по-друге, сторони повинні мати правовий статус подружжя (або правовий статус наречених); по-третє, сторони повинні мати необхідний рівень дієздатності. Укладання шлюбного договору через представника не допускається.

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Галушневська Катерина Олегівна,
здобувач вищої освіти 3-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Логінова Марина Вікторівна,
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, капітан поліції
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, Україна

Зростання числа цивільних справ у судових установах свідчить про потребу в ефективних механізмах врегулювання спорів. Мирова угода стає важливим інструментом для забезпечення доступності та швидкості вирішення конфліктів, сприяючи виконанню основної мети правосуддя – забезпеченню справедливості.

Незважаючи на зростаючу популярність мирових угод, існують певні проблеми, пов'язані з їхнім поняттям, значенням та практикою застосування. До них належать: нечітке визначення поняття мирової угоди в законодавстві; відсутність чіткої регламентації порядку укладення, затвердження та виконання мирової угоди; ризик зловживання мировою угодою з боку недобросовісних сторін; необізнаність учасників цивільного процесу з можливостями та перевагами використання мирової угоди.

Правова регламентація мирової угоди закріплена у ст. 207, 208 Цивільно-процесуального кодексу України (далі ЦПК), де зазначено, що мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Також у мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб [1]. Вона може бути укладена між учасниками цивільного процесу до або під час судового процесу, а також після винесення судового рішення шляхом складання спільної заяви.

Спираючись на вищевикладене, поняття «мирова угода» не визначено в ЦПК, що створює проблему для розуміння такого способу вирішення цивільних спорів. Тому, звертаючись до наукових праць вчених, ми визначили, що мирова угода у цивільному судочинстві, з наукової точки зору, це договір, укладений на основі взаємних поступок між сторонами, третіми особами, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору [2, с. 20].

Слід акцентувати, що особливість мирової угоди полягає у тому, що вона замінює спірні правовідносини (права та обов'язки) сторін безспірними, чітко визначеними [3, с. 70]. Така угода має певні умови для визнання дійсною: вона має бути укладена у письмовій формі; згода сторін на укладення мирової угоди має бути вільною та невимушеною; умови мирової угоди не повинні суперечити закону та порушувати права та охоронювані законом інтереси третіх осіб. Мирова угода підлягає затвердженню судом та є обов'язковою для сторін. У разі, якщо суд визнає, що мирова угода не відповідає вимогам закону, він виносить ухвалу про відмову у її затвердженні. У разі невиконання мирової угоди сторона, на користь якої вона укладена, може звернутися до суду з заявою про її примусове виконання.

Застосування мирових угод у судовій практиці має ряд переваг, як приклад, така угода може бути укладена та затверджена судом значно швидше, ніж відбудеться судовий розгляд, що може бути особливо важливо для сторін, які потребують швидкого вирішення спору. Іншими перевагами можуть бути економія на судових витратах, конфіденційність, адже відомості, що містяться в мировій угоді не підлягають розголошенню, контроль, що полягає у можливості сторін самостійно визначати умови припинення спору, збереження ділових та особистісних стосунків, ефективність вирішення спорів, адже угода, досягнута між сторонами, часто відповідає їхнім потребам і інтересам краще, ніж рішення, яке було б

прийняте судом. Це забезпечує ефективніше використання ресурсів та задоволення потреб всіх зацікавлених сторін.

Для розголошення такого методу вирішення спорів та ефективності його використання ми пропонуємо підвищити якість і доступність послуг з альтернативного врегулювання спорів, таких як медіація та консультації юристів та розробити законодавче врегулювання стосовно статусу та умов укладання мирових угод з метою забезпечення їхньої ефективності та захисту інтересів сторін.

Отже, мирова угода є важливим елементом сучасного цивільного процесу, що сприяє швидкому, справедливому та ефективному вирішенню спорів. Цей механізм дозволяє сторонам самостійно укладати домовленості, ефективно вирішуючи конфлікти та зберігаючи взаємовигідні відносини. Важливо підтримувати та розвивати цей механізм для забезпечення доступності та справедливості в судовій системі.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 31 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 07.02.2024).

2. Опарін К. Г. Мирова угода в цивільному процесі. маг. роб. Вінниця, 2020. 102 с.

3. Куницький Є. В. Мирова угода як форма примирення сторін у цивільному процесі. *Право і суспільство.* Вип. №3. 2020. С. 68-74.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Горбач Валерія Сергіївна,
курсант 3-го курсу навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Науковий керівник: ***Логінова Марина Вікторівна***
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Нажаль, 24 лютого 2022 року з боку російської федерації було вчинено повномасштабне вторгнення, у зв'язку з чим на території нашої держави було введено воєнний стан, який без винятку вплинув на всі сфери нашого життя, і система правосуддя не є тому виключення.

Дана тема, і по сьогоднішній день залишається актуальною, адже дії з боку держави-агресора систематично призводять до порушення прав і свобод людини і громадянина. І тому, одним із найважливіших елементів, які здійснюють захист цих прав та свобод є цивільне судочинство, так як воєнний стан серйозно підриває цю систему та викликає складнощі у здійсненні правосуддя.

Наразі тема воєнного стану, у тому числі і його вплив на цивільне судочинство, досліджується лише у вимірі історично-правової ретроспективи (тобто, на поглядах у минуле, або огляд того, що було у минулому), через те, що сучасний досвід, який поки що не опрацьований у достатній мірі науковцями або вченими-юристами, не дає можливості достатньо розкрити цю тему. Базуючись на цьому, науковцями, які досліджували цю тему були: М. Кожевніков, М. Кирило, І. Лесько, В. Комаров, О. Овчаренко та Н. Сакара, Р. Москаль, Д. Віткаускас, Г. Диков, С. Пазій, Ю. Матат, С. Светлічна, В. Заборовський, А. Стойка, Д. Луспеник, Т. Цувіна, А. Виноградо-ва, Ю. Полюк та інші [1].

Метою дослідження цієї теми є аналіз впливу умов воєнного стану на цивільне судочинство та правосуддя, тобто виявлення проблем, які виникають у цивільному судочинстві під час воєнного стану.

Одним із основних завдань цивільного судочинства є захист прав та інтересів громадян [2]. Проте, умови воєнного стану можуть значно ускладнити процес захисту прав, а також вплинути на ефективність судових рішень, а саме: відкладення розгляду справи, зупинення провадження по справі, дистанційна участі осіб у судовому розгляді, повідомлення учасників про час та місце розгляду справи, поновлення / подовження строків [3].

Умови воєнного стану вимагають від залучених до цивільного судочинства осіб додаткових зусиль та знань.

Судді повинні бути готові до роботи в умовах надзвичайних обставин та мати достатню кваліфікацію для прийняття рішень у справах. Крім того, умови воєнного стану можуть впливати на процес збору доказів та достовірність доказів, що може призвести до недостатньої обґрунтованості судових рішень.

Однак у такий нелегкий для нас час, важливим питанням залишається забезпечення доступності правосуддя для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання. Ще з періоду, коли у світі почав розповсюджуватися вірус COVID-19, було запроваджено новий модуль відеоконференцзв'язку, який відповідає за значне спрощення процедури трансляцію судових засідань в online-режимі [4].

Не залишаються без уваги і питання:

- важливості забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, тобто суди повинні оперативно розглядати справи та ухвалювати справедливі рішення ;

- необхідності забезпечення справедливого судового розгляду в умовах воєнного стану. Це передбачає, зокрема, дотримання таких принципів, як рівність сторін, гласність, безпосередність,змагання сторін, обов'язковість доказів, повнота судового розгляду.

Отже, проблеми, які виникають у цивільному судочинстві під час воєнного стану, потребують уваги та вирішення. Для цього необхідно розробляти спеціальні заходи та механізми, які б дозволяли забезпечити ефективне функціонування судової системи в умовах воєнного стану. Це дозволить забезпечити захист прав та інтересів громадян, а також зберегти законність та довіру до судової системи.

Список використаних джерел:

1. Резворович К. Р., Щербіна Д. В. Цивільне судочинство в умовах воєнного стану // Молодий вчений. 2023.№ 2. С. 86-89.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV: станом на 31.12.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 06.01.2023).

3. Моїсеєнко Д. М. Цивільне судочинство : доступ в умовах воєнного стану // Науковий вісник / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2022. С. 384.

СВОБОДА ДОГОВОРУ ЯК ПРИНЦИП ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Жулій П.В.,
здобувач 1 курсу спеціальності 081 Право факультет історії і права
ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: ***Пономаренко О. М.,*** кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

Принцип свободи договору є одним з основних начал цивільного права. Цей принцип є фундаментом для всієї системи приватного права. Це обумовлено як сутністю цивільних відносин, так і методом їх правового регулювання. Відповідно до ст. 1 ЦК цивільні відносини засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності учасників. Таким чином, суб'єкти цивільних відносин є ініціативними особами, які вступаючи у цивільні відносини відстоюють свої власні інтереси.

Саме тому, найбільш оптимальним способом регулювання таких відносин є саморегулювання, при якому особи самостійно визначають для себе правила поведінки. А втручання держави у правове регулювання цивільних відносин є мінімальним. У зв'язку з чим саме договір є основним регулятором цивільних відносин. А свобода договору є природним принципом приватного права.

О.В Горєв справедливо відмічає, що свобода договору існує як на етапі укладання договору (під час переговорів щодо укладення договорів, виборі контрагентів, виду та форми договору, встановлення його умов), так і на етапі виконання договору (свобода дій по зміні та розірванню договору) [1].

Принцип свободи договору пронизує всі сфери приватного права, у зв'язку з чим, суддя Верховного Суду В Крат виділив залежно від сфери, в якій укладається договір: договори у сфері речового права (наприклад, договір про встановлення сервітуту – ст. 402 ЦК України); договори у сфері зобов'язального права (книга 5 ЦК України); договори у сфері корпоративного права (наприклад, договір між акціонерами товариства); договори у сфері права інтелектуальної власності (зокрема, гл. 75 ЦК України); договори у сфері спадкового права (наприклад, договір про зміну черговості одержання права на спадкування); договори у сфері сімейного права (наприклад, шлюбний договір) [2].

З урахуванням того, що договір є універсальним правовим регулятором у будь-якої сфері приватних відносин, зміст принципу свободи договору закріплюється у загальних положеннях цивільного законодавства. Аналіз цивільного законодавства України дає підстави для висновку, що принцип свободи договору має два напрями прояву.

Перший напрям стосується відносин між суб'єктами цивільного права та державою у питанні правового регулювання цивільних відносин. Оскільки і держава, і самі суб'єкти можуть регулювати цивільні відносини, закономірно виникає питання: «Який рівень свободи при укладанні договору мають сторони, якщо є закон, який регулює укладання договору?». Відповідь на це питання міститься у ст. 6 ЦК України.

Сторони договору мають право:

по-перше, укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства;

по-друге, врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами;

по-трєтте, відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд.

На право сторін укладати договір, який не передбачений актами цивільного законодавства неодноразово звертав увагу Верховний Суд при формулюванні правових позицій. Так, у Постанові КЦС ВС від 21 березня 2018 року у справі № 761/11589/16-ц

зазначено, що сторони мають право укладати договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства. Такі договори є непонайменованими.

Другий напрям стосується свободи сторін у відносинах між собою. Відповідно до ст. 627 ЦК сторони є вільними: по-перше, в укладенні договору, по-друге, у виборі контрагента; по-третє, у визначенні умов договору.

Але, як і будь-яка свобода, свобода договору має певні межі. Межі свободи договору обґрунтовуються різними факторами. Так, досліджуючи свободу договору, англійський цивіліст 19 століття В. Ансон зазначав, що свобода договору є розумним суспільним ідеалом лише тією мірою, якою можливо припустити рівність сил при укладенні угод контрагентами, за умови, що не завдається шкоди економічним інтересам суспільства в цілому. Водночас ясно, що економічної рівності між сторонами у прямому розумінні часто не існує і що індивідуальні інтереси повинні підкорятися інтересам суспільства. В. І. Борисова також вважає, що свободу договору можна обмежити задля необхідності захисту більш слабших сторін у договірних відносинах, а також захисту публічних інтересів [3, с. 68].

Межі свободи договору закріплені у ч. 3 ст. 6 ЦКУ, відповідно до якої сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами, а відповідно до ст. 627 ЦК умови договору повинні також відповідати звичаям ділового обороту, вимогам розумності та справедливості.

Так, у постанові Великої Палати ВС від 2 листопада 2021 року у справі № 917/1338/18, зазначене, що до загальних засад цивільного законодавства, передбачених ст. 3 ЦК України, належать справедливість, добросовісність, розумність, які обмежують свободу договору, встановлюючи певну межу поведінки учасників цивільно-правових відносин [4].

Все вищевикладене дає підстави для висновку, що принцип свободи договору є загальновизнаним принципом цивільного права, на якому будується регулювання цивільних відносин, і на підставі якого вирішуються цивільно-правові спори. Але, свобода договору не безмежна, вона обмежується імперативними нормами закону, звичаями, принципами добросовісності, розумності та справедливості, що необхідно враховувати при укладанні договорів.

Список використаних джерел:

1. Горєв В. О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2007.

2. Крат В. Основним регулятором договірних відносин є ЦК України, а не окремі закони. URL.: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1235909/

3. Борисова В. Принципи цивільного права. Право України. 2017. №. 7. С. 67-75. URL.: https://verdictum.ligazakon.net/document/101829986?utm_source=jurliga.ligazakon. ua& utm_ medium=news&utm_content=jl03

УДК 346

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Липа Назар Миколайович,
студент Львівського державного університету внутрішніх справ,
спеціальність 081 «Право», e-mail: nazarlupa5@gmail.com

Сучасна ситуація в Україні є надзвичайно складною через російську агресію. Уже більше двох років Україна потерпає від постійних проявів війни на усій території України. Така ситуація має негативний вплив на життя людей, а також на економіку, яка зазнає значних збитків. Бізнес у цей нелегкий час має особливо важливе значення для держави, як джерело доходів для державного бюджету та створення нових робочих місць.

Із повномасштабним вторгненням рф правова система та організація публічної влади в Україні перейшла швидко на воєнні рейки [1, с. 115].

За оцінками Міжнародного валютного фонду, Україна втратила 35% свого ВВП через військове вторгнення російських загарбників. Багато підприємств опинилися в місцевості активних бойових дій і були змушені евакуюватися в більш безпечні райони або припинити роботу. Однак, навіть ті підприємства, які розташовані відносно далеко від місць обстрілів, відчули проблеми з матеріально-технічним забезпеченням і браком сировини. Згідно з опитуванням ЄБА, лише 17 % компаній працюють на повну потужність. Третина підприємців планує відновити діяльність [2].

З метою збереження та посилення економічної самодостатності України, владою було здійснено ряд заходів для підтримки бізнесу. Особливу увагу було приділено інтеграції енергетичної системи України до європейської енергетики.

Так починаючи з 16 березня 2022 року, українська енергетична система була повністю інтегрована з європейською системою. Цей крок дозволив Україні забезпечити стабільне енергопостачання та розширити можливості співпраці з країнами Європейського Союзу в енергетичній сфері.

Також було проведено ряд заходів щодо оптимізації податкової системи, спрощення адміністративних процедур при сплаті податків і зборів, а також релокації ресурсів для потреб обороноздатності країни.

Для цього було, змінено порядок оподаткування, з метою підтримання ліквідності платників податків. 15 березня 2022 року Верховною Радою України було терміново ухвалено законопроект № 7137-д, який був спрямований на податкове стимулювання бізнесу в умовах воєнного стану [3].

Однією із основних змін даного законопроекту стало впровадження спрощеної системи оподаткування зі ставкою у 2% для платників єдиного податку третьої групи, якщо їхній оборот не перевищує 10 млрд. грн. без ПДВ. А платникам першої та другої групи надано право добровільної сплати єдиного податку. Важливою зміною також стало зменшення ПДВ на паливо з 20% до 7% та скасування акцизу на нафтопродукти (пальне).

Ще однією актуальною проблемою, з початком війни став брак кадрів із необхідними навичками та знаннями. Яких стало дуже важко знайти через такі фактори, як мобілізація, трудова міграція (як зовнішня, так і внутрішня) та зруйнування житла в регіонах, що постраждали від війни. У звільнених областях та областях, де тривають бойові дії, продовжується значний дефіцит робочої сили. Внутрішнє переміщення зробило робочу силу менш дорогою, але є невідповідність між набором навичок ВПО та потребами роботодавців [4].

З метою вирішення цього значущого виклику, держава вжила кроків, щоб допомогти підприємствам у залученні та збереженні талановитих працівників. Одним з таких заходів стало введення компенсації за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО). На сьогоднішній день, кожне підприємство отримує компенсацію у розмірі 7100 грн за кожну ВПО, яку вони працевлаштовують.

Крім того, існує єдина цифрова платформа, яка сприяє взаємодії та допомозі в релокації. Ця платформа дозволяє підприємствам подати заявку на переміщення своєї діяльності, а також дозволяє іншим компаніям подати заявки на надання приміщень або інших активів для допомоги в цьому процесі.

Як зазначається на сайті Урядового порталу «одним з пріоритетів роботи Уряду є підтримка бізнесу у подолані наслідків повномасштабної війни. Стимулюючи участь останнього у відбудові та створюючи точки росту повоєнної економіки. Також держава запроваджує дієві програми підтримки бізнесу. Це в першу чергу пільгове кредитування та надання грантів на власну справу» [5].

На сьогоднішній день, в Україні діє кілька українських грантових програм, спрямованих на підтримку бізнесу:

- Грант «Власна справа» – розмір гранту, складає від 50 тисяч до 250 тисяч гривень.
- Грант для ветеранів та другого з подружжя – розмір гранту, складає від 250 тисяч до 1 млн. гривень.
- Грант на переробне підприємство – розмір допомоги складає до 8 млн. гривень.
- Грант «Свій сад» розмір гранту, складає від 140 тисяч до 400 тисяч гривень за гектар.
- Грант «Своя теплиця» – розмір гранту, складає від– 2 млн. до– 7 млн. гривень.

Держава формує привабливе інвестиційне середовище для залучення внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Створюючи індустріальні парки з готовими інженерними комунікаціями та податковими пільгами. Забезпечуючи індивідуальний супровід інвестпроектів через урядовий офіс UkraineInvest. З метою – побудови принципово нової економіки для успішної України: експортно-орієнтованої, включеної в глобальні ланцюги доданої вартості, з високою часткою товарів переробки, диверсифікованої через малий та середній бізнес» [5].

На мою думку ця програма підтримки розвитку бізнесу в Україні є дуже позитивною. Вона демонструє, що держава визнає важливість підтримки підприємництва та створення нових робочих місць. Гранти, які надаються в рамках цієї програми, можуть значно сприяти розширенню і розвитку різних галузей, включаючи переробну промисловість, сільське господарство та інші. Крім того, наявність конвертованих позик також робить фінансування доступним для бізнесу.

Відновлення українського бізнесу під час війни вимагає комплексного підходу та ретельного планування. Найближчим часом бізнес не в силах подолати наявні перешкоди самотужки, тому важливо, щоб органи державної влади різних рівнів, суб'єкти господарювання, міжнародні партнери «об'єднали свої зусилля для сприяння економічному відродженню шляхом трансформації бізнесу, розвитку нових ланцюгів постачань, установлення ділового партнерства та співпраці, оптимізації витрат і фінансової підтримки» [6].

Отже, з усього вищесказаного можна зрозуміти, що якими б важкими не були умови в країні, український бізнес продовжує працювати та допомагати як людям, так і державі.

Список використаних джерел:

1. Правова система України в умовах воєнного стану: збірник наукових праць / за загальною редакцією О.О.Кота, А.Б.Гриняка, Н.В.Міловської, М.М.Хоменка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/55634/1/ 99-123_KRTS_Pravova-systema-Ukrayiny.pdf

2. Коли закінчиться війна. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/-2022/03/14/683967/

3. Проєкт Закону України. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. URL:

https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39235?fbclid-IwAR1nslAKNQeEUqej8oVcXDH48CMT% 20mhPbp8elslopXG0FQjQ7EnqdnSERLEY (дата звернення: 13.03.2024).

4. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні. 2022. 77 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-10/UA_Rapid-Assessment_of_War_on_MSMEs_in_Ukraine_0.pdf.

5. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/derzhavna-pidtrymka-biznesu (дата звернення: 14.03.2024).

6. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. №7 (3). URL: https://doi.org/10.51599/is.2023.07.03.07.

УДК 346
orcid.org/0000-0002-0448-8205

ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Нагибайло Тетяна Олександрівна,
студентка Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, за спеціальністю 081-«Право», e-mail: nagubaylotanya@gmail.com

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 було введено воєнний стан на території України [1]. Безумовно, в умовах воєнного стану надзвичайно важливим є забезпечення належного, достатнього та без перервного функціонування діяльності суб'єктів господарювання, адже це є важливим перш за все для економіки країни. Саме тому одним із наслідків російсько-українська війни стали зміни в законодавчому регулюванні усіх правовідносин, зокрема в господарській діяльності. Пропоную проаналізувати основні нормативні акти, які регулюють специфіку здійснення господарської діяльності під час дії спеціального режиму.

З аналізу ст. 417 Господарського кодексу України вбачаємо, що у період дії воєнного стану, правовий режим господарської діяльності визначається на основі Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 року № 1932-XII, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389-VIII [2–4]. Останній має за мету забезпечити обороноздатність країни шляхом використання певних ресурсів громадян, так і юридичних осіб. Закон закріплює процедури здійснення певних обмежень, таких як використання потужностей підприємства та примусове відчуження майна, які безпосередню можуть стосуватися суб'єктів господарювання [4].

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» від 18.03.2022 року № 314 врегульовує цілий ряд важливих питань щодо провадження господарської діяльності у спеціальному режимі [5]. Пропоную зосередитись на основних положеннях підзаконного акту.

Відповідно до підпункту 1 пункту 1 вищезазначеної постанови Кабінету Міністрів України №314 у період дії воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності, що містить відомості згідно з додатком 1 Постанови КМУ № 314, без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком згідно з додатком 2 Постанови КМУ № 314. Наприклад: перевезення радіоактивних матеріалів (міжнародне перевезення), переробка уранових руд, оцінка впливу на довкілля і т.д. [5].

Згідно з підпунктом 3 пункту 1 Постанови КМУ № 314 суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, у разі відсутності відповідних дозвільних документів (документи дозвільного характеру, ліцензії та/або інші результати надання публічних послуг), невідкладно, але не пізніше трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності [5].

Необхідно відмітити, що вищезгадана Постанова передбачає суттєву дерегуляцію господарської діяльності, зокрема, замість близько 600 різних видів ліцензій та дозволів, чинними залишаються лише близько 50 [6, с. 272].

Також доречно звернути увагу й на те, що на період дії воєнного стану, введеного Указом Президента України № 64, у ліцензійних реєстрах інформація частково обмежена. Водночас до зазначених реєстрів вносяться всі зміни згідно з поданими ліцензіатами повідомленнями про зміни даних. А відтак, на підтвердження цьому згадаймо постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності» від 18.11.2015 року № 960. З урахування вимог підпункту 2 пункту 7, суб'єкт охоронної діяльності зобов'язаний повідомляти органу ліцензування про всі зміни даних, зазначених у заяві, документах та відомостях, що додавалися до заяви про отримання ліцензії [1, 7].

Окремо пропоную виділити положення Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03.03.2022 року № 2115-IX. Законодавець зазначає, що у період дії воєнного стану або стану війни, а також протягом трьох місяців після його завершення до фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб не застосовується адміністративна та/або кримінальна відповідальність за неподання чи несвоєчасне подання звітності та/або документів, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі. При цьому даним законом визначено, що у період дії воєнного стану або стану війни будь-які перевірки щодо своєчасності та повноти подання будь-яких звітів чи документів звітного характеру уповноваженими органами не здійснюються [8].

Кабінет Міністрів України прийняв рішення про припинення проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період дії воєнного стану. Дане положення затверджене постановою «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» від 13 березня 2022 року № 303.

Здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) протягом періоду воєнного стану дозволено лише за наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави, а також для виконання міжнародних зобов'язань України, на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах [9].

Таким чином, здійснивши дослідження стану деяких законодавчих актів та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють господарську діяльність в період дії воєнного стану, можемо простежити, що держава забезпечує належним правовим регулюванням здійснення господарської діяльності під час спеціального режиму, адже саме це виступає підґрунтям національних оборонних спроможностей. До того ж держава робить повільні, але впевнені кроки на зустріч бізнесу, вибравши шлях дерегуляції, чим значно покращує становище суб'єктів здійснення господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 року № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

5. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#top

6. Саєнко А.Г. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журна.* 2022. с. 269-272.

7. Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 18.11.2015року № 960. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2015-%D0%BF#Text

8. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 року № 2115-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text

9. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ З НЕПОВНОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ: ПІДСТАВИ, ПРОЦЕДУРА ТА СИСТЕМА ГАРАНТІЇ

Настаченко Л.,
здобувач 1 курсу спеціальності 081 Право факультет історії і права
ХНПУ імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: ***Пономаренко О. М.,***
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені професора О. І. Процевського
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Відповідно до ст. 291 ЦК фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я має право на сім'ю. Право на сім'ю включає також і право на створення сім'ї. Але відповідно до ч. 1 ст. 4 СК України лише особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї. Це обумовлено тим, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Здатність же особи формувати вільну волю залежіть від здатності особи розуміти значення своїх дій та керувати ними, тобто від рівня цивільної дієздатності фізичної особи. Саме тому шлюбна дієздатність фізичної особи відповідно до ст. 22 СК пов'язана з досягнення чоловіком та жінкою віку 18 років (шлюбного віку), який відповідно до ст. 34 ЦК дорівнюється і віку повної цивільної дієздатності людини. Таким чином, добровільність та досягнення шлюбного віку є обґрунтованими умовами для укладання шлюбу та обов'язковими для його правозгідності (дійсності).

Таким чином, право на укладання шлюбу, виникає у людини з досягненням повноліття (18 років). Але фізіологічно людина здатна до шлюбних відносин значно раніше, ніж досягнення 18 літнього віку, саме тому у суспільстві є запит на надання можливості неповнолітнім особам укладати шлюб.

Відповідно до ч. 1 ст. 4 СК у випадках, передбачених СК, сім'ю може створити особа, яка не досягла шлюбного віку. Відповідно до ч. 2 ст. 21 СК за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Аналіз норми цієї статті дозволяє прийти до наступних висновків.

По-перше, з заявою про надання права на шлюб має звертатися особисто особа, яка досягла шістнадцяти років. Варто відмітити, що жодних випадків надання права на шлюб дитині, яка не досягла 16 років законом не передбачене. А тому можна зазначити, що державна реєстрація шлюбу з особою, яка не досягла віку шістнадцяти років в Україні заборонена.

По-друге, надання права на укладання шлюбу відноситься до юрисдикції суду. Відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб розірвання шлюбу визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя" заява про надання неповнолітній особі права на шлюб (ст. 23 СК) повинна розглядатися судом в окремому провадженні (ч. 3 ст. 234 ЦПК).

По-третє, законом передбачена лише єдина підстава, за якої суд може надати особі право на шлюб – відповідність реєстрації шлюбу інтересам неповнолітньої особі. Встановлення факту відповідності шлюбу інтересам неповнолітньої особи забезпечується різними засобами. Перш за все, у заяві неповнолітня особа зазначає причини, за якими вона просить суд надати їй право на шлюб. Законом не визначено чіткого переліку обставин, при наявності яких суд може задовольнити заяву про надання права на шлюб, проте зазвичай у судовій практиці такими обставинами вважаються вагітність неповнолітньої жінки; народження нею дитини; фактичне створення сім'ї неповнолітньою особою тощо.

Крім того, для встановлення факту відповідності шлюбу інтересам неповнолітньої особи до участі у судовому процесі притягуються один або обидва батьки (усиновлювачі) неповнолітньої особи, піклувальник, особа, з якою передбачається реєстрація шлюбу, а

також інші зацікавлені особи. Варто відмітити, що відмова батьків (піклувальників) надати згоду на шлюб не може бути підставою для відхилення заяви. Але батьківська думка може допомогти з'ясувати реальні обставини справи та визначити, чи відповідає надання цього права інтересам неповнолітнього

Залучення особи, з якою передбачається реєстрація шлюбу, до розгляду справи також не має на меті оцінювати раціональність вибору партнера неповнолітньою особою, а лише слугує для з'ясування судом відповідності реєстрації шлюбу інтересам неповнолітньої особи.

Крім того, аналіз судової практики показує, що до судового процесу притягується Служба у справах дітей (орган опіки та піклування) та орган державної реєстрації актів цивільного стану в якості зацікавлених осіб. Участь органу опіки та піклування також забезпечує суду можливість встановити факт відповідності шлюбу інтересам неповнолітньої особи.

Варто відмітити, що суд надає неповнолітньої особі право на укладання шлюбу з конкретною особою, ім'я та місце проживання якої зазначається у судовому рішенні. Наслідком реєстрації шлюбу з неповнолітньою особою є виникнення у такої особи повної цивільної дієздатності з дня реєстрації шлюбу. При чому відповідно до ч. 2 ст. 34 ЦК у разі припинення шлюбу або у разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи до досягнення фізичною особою повноліття набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Все вищевикладене дає підставу для висновку, що державна реєстрація шлюбу с неповнолітньою особою, яка досягла шістнадцяти років, можлива лише у разі надання такої особі судом права на шлюб, при умові, що це буде відповідати її інтересам. Саме для забезпечення інтересів неповнолітньої особи при укладанні шлюбу держава створює систему гарантій у цивільному, сімейному та цивільно-процесуальному законодавстві.

УДК 346

КОНОСАМЕНТ ЯК КОМЕРЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ У МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКАХ

Небожук Олександра Віталіївна,
студентка
Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 Право, e-mail: nebozukaleksandra09@gmail.com.

Мета дослідження полягає в тому, щоб спираючись на наведені норми господарського права та інших норм законодавства України обґрунтувати значення та роль коносамента як документа, який використовується у міжнародних розрахунках. Тому варто розпочати з визначення, що ж таке коносамент?

Коносамент – це документ, який транспортувальник надає відправнику або власникові товару. Коносамент посвідчує, що перевізник має право розпоряджатися вантажем і зобов'язаний доставити його в пункт призначення на умовах, визначених контрактом. Він також упорядковує відносини між перевізником і одержувачем.

Відповідно до Кодексу торговельного мореплавства України, коносамент – це один з найважливіших документів, що підтверджує наявність і зміст договору морського перевезення вантажу, та регулює правовідносини між перевізником та одержувачем вантажу [1].

Господарський кодекс України (ст. 307) визначає, що коносамент є перевізним документом, який складається при укладенні договору перевезення вантажу, зокрема для його підтвердження [2].

У той же час у ст. 11 Конвенції про договір перевезення вантажів внутрішніми водними шляхами (КПВВ) передбачено, що перевізник видає для кожного перевезення вантажу, що регулюється цією Конвенцією, транспортний документ; він повинен видати коносамент тільки на прохання вантажовідправника і якщо це було обумовлено до навантаження вантажу або до його прийняття до перевезення. Відсутність транспортного документа або його неповне оформлення не впливає на дійсність договору перевезення. У тому разі, коли транспортним документом є коносамент, він один визначає відносини між перевізником і вантажоодержувачем. Умови договору перевезення як і раніше визначають відносини між перевізником і вантажовідправником [3].

Оригінали коносамента, відповідно до цього ж документу є цінними паперами, що видаються на ім'я вантажоодержувача, ордерними або на пред'явника.

У місці здачі вантаж здається лише після передачі першого з пред'явлених оригіналів коносамента; згодом здача вантажу не може бути витребувана проти передачі інших оригіналів.

У тому разі, коли вантаж знаходиться в розпорядженні перевізника, передача коносамента особі, уповноваженій відповідно до коносамента одержати вантаж, тягне ті самі наслідки, що й передача вантажу в тому, що стосується прав на одержання вантажу [3].

Цінність коносамента, як документа, трактують і деякі науковці. Вони зазначають, що коносамент визнається документом, який закріплює правовідносини між перевізником і одержувачем вантажу. Такий документ після прийняття вантажу до перевезення перевізник або капітан судна зобов'язаний видати відправникові, що є доказом прийняття ним вантажу до перевезення. Коносамент складається за встановленою законом формою на підставі підписаного відправником документа, який містить всі необхідні дані для його заповнення і є товарно-розпорядчим документом та цінним папером. Коносамент підписує тільки капітан судна або інший представник перевізника, а вантажовідправник коносамент не підписує [4, с.184].

Коносамент виступає своєрідним підтвердженням – страхуванням, та уточненням, навіть у непередбачених ситуаціях, оскільки він містить таку інформацію як:

1. Відправник (продавець вантажу).
2. Вантажоодержувач – показує передбачуваного покупця вантажу і вказує, що документ оборотний.
3. Тип, кількість і якість товарів.
4. Точна вага відправлення.
5. Дата відвантаження.
6. Унікальні інструкції перевізника.
7. Вид упаковки (наприклад, піддони, бочки, картонні коробки).
8. Заявлена вартість відправляється вантажу.
9. Повний опис товару, що відправляється із зазначенням загальної назви і матеріалу, використаного для його виготовлення
10. Класифікація вантажів.
11. Номер рахунку, який використовується для відстеження замовлень між компаніями.
12. Примітка, що пояснює, чи є вантаж небезпечним матеріалом (якщо це так, то існують особливі правила і положення про транспортування таких матеріалів).

Тобто, можемо зробити такий висновок, що коносамент є товаро-транспортним документом на перевезення, який для початку потрібен як документ, необхідний для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів. Він виступає своєрідним вантажним документом, документом що регулює правовідносини між відправником, перевізником та одержувачем транспортних засобів і товарів, свідчить про прийняття перевізником транспортних засобів і товарів, відомості про які наведено в коносаменті, і є документом, що підтверджує наявність і зміст договору щодо перевезення.

Список використаних джерел:

1. Кодекс торговельного мореплавства України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 23.05.1995 № 176/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B280#Text.
2. Господарський кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text/
3. Про ратифікацію Будапештської конвенції про договір перевезення вантажів внутрішніми водними шляхами. Закон України від 17.04.2014 № 1229-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1229-18#Text.
4. Господарське право України: підручник : у 2 ч. [Андрєєва О.Б., Гетманець О.П., Гришина І. І. та ін.]. Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014 – 2015. – 368 с.

orcid.org/0009-0009-5037-9286
orcid.org/0000-0001-5608-9911

ПРОБЛЕМАТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВІДЧУЖЕННЯ» ТА «ПЕРЕХІД» У ЦИВІЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ОБІГУ

Некрасов Дмитро Олександрович,
здобувач вищої освіти 3 курсу Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
e-mail: lisyiago1998130904@gmail.com
Логінова Марина Вікторівна,
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
marinaloginova.dduvs@gmail.com

Відповідно до статті 178 Цивільного кодексу України, рух товарів складається з двох елементів: передачі та уступки товарів. Науковці розходяться в поглядах на співвідношення цих двох понять: одні вважають їх тотожними, а інші – абсолютно різними. Однак очевидно, що зміст цих понять дуже близький і взаємопов'язаний. Наприклад, можна зустріти такі визначення, як "відчуження майна – це передача", і такі вирази, як "передача права власності на квартиру є фактом відчуження, а процес передачі квартири у володіння іншій особі називається відчуженням". Більше того, згідно з юридичною літературою та Ломовською, "відчуження" означає передачу (відступлення) права власності. Таким чином, поняття "відчуження" та "передача" згадуються в юридичній літературі, словниках та рекомендаційних документах [1].

Звісно ж, що ототожнення понять «відчуження» і «перехід» пов'язане з тим, що часто відчуження об'єкта цивільного права тягне за собою і його перехід від однієї особи до іншої. В той же час, відчуження об'єкта породжує і перехід прав на нього. Такий перехід прав також іноді називають відчуженням.

У ньому підкреслюється, що цесія та передача є різними поняттями. Стаття 178 Цивільного кодексу України розмежовує їх за допомогою розділового сполучника "або", а цесія і передача не перераховуються як члени однорідного речення. Відповідно, Цивільний кодекс України передбачає, що цесія і передача не мають однакового змісту. Здача в найм і передання є дихотомічними поняттями, і стаття 178 Цивільного кодексу України не дозволяє тлумачити поняття "здача в найм" як "передання" і навпаки. Іншими словами, уступка і передача є взаємовиключними поняттями, одне заперечує інше. Отже, поступка і цесія повинні тлумачитися в юридичному сенсі, і жодні інші правила лінгвістичного тлумачення не застосовуються [2].

На підтвердження цього наведу очевидний приклад. Так, не викликає сумніву, що в договорах купівлі-продажу, міни, довічного утримання та дарування має місце відчуження речей. Водночас, відчуження речей має місце і у випадку оренди, позики, безоплатного користування, дарування тощо. Останні, однак, не є відчуженням. Спадкування є менш очевидним прикладом, але не єдиним. При спадкуванні майно спадкодавця переходить до спадкоємців, які погоджуються на спадкування. Однак відчуження не відбувається, оскільки відсутній суб'єкт відчуження.

Ті, хто заперечує проти розмежування відчуження і передачі, можуть стверджувати, що відчуження також передбачає передачу товарів від однієї особи до іншої. Така передача може бути пов'язана з відчуженням. Важко заперечити проти цього аргументу, якщо ми надаємо значення цим термінам у літературній мові або навіть у повсякденній мові. Але, надавши цим визначенням особливого значення, законодавець виключив альтернативи. Особливістю відчуження є байдужість закону до переходу речей від однієї особи до іншої. Наприклад, продаж орендованого нерухомого майна, прав на землю та поверхневих прав

передбачає відчуження на користь покупця, але не передає його покупцеві. Відсотки також переходять до орендаря. Відчуження на користь орендаря, правонаступника або власника поверхневого права не призводить до переходу права власності. Подібна ситуація виникає, наприклад, коли право власності за договором купівлі-продажу переходить раніше, ніж переходить сама річ [3].

При визначенні сфери застосування кожного з цих термінів, термін "відчуження" чітко випливає з терміну "чуже". Під ним розуміється майно, що належить іншій особі, яке не є її власним і не належить їй. При цьому вирази "не належить мені" і "не належить мені" підкреслюють той факт, що певна цінність (річ) не належить мені і не має до мене жодного відношення. Це свідчить про те, що термін "чужий" має два значення. Одне з них означає, що певна річ не належить мені, а належить комусь іншому або належить чужій речі. У цьому сенсі "відчуження" протилежне "володінню". Таким чином, для людини відчужене майно – це майно, на яке вона не має ні права власності, ні права володіння [4].

Відчуження, таким чином, є перетворенням майна, що належить особі, на майно, відчужене цій особі. При цьому для характеристики відчуження не має значення, чи стало таке майно власністю іншої особи, чи було воно фактично передане іншій особі.

Перехід об’єкта від однієї особи до іншої охоплює всі випадки динаміки об’єкта, які не охоплюються передачею. Передача створює вигоду не для особи, яка володіє річчю, а для іншої особи. Цей вид цивільного обороту застосовується до ситуацій, коли передача не є обов’язковою. Інтерес до об’єкта передачі може бути задоволений шляхом конституційного право наступництва. Так відбувається, наприклад, при передачі майна в оренду, управління або безоплатне користування. Ця форма цивільного право наступництва може також мати місце у випадках, коли набувач зникає. Наприклад, у випадку спадкування або корпоративної реорганізації майно переходить до набувача в порядку правонаступництва (універсального або сингулярного правонаступництва). Схожа ситуація виникає при вилученні домашньої тварини, яка залишилася без власника. Схоже, що перехід об’єкта цивільного права відбувається при знаходженні скарбів невідомого власника, при незаконному привласненні державного дару, при добросовісному заволодінні чужим майном, протягом строку набувальної давності і так далі.

Підсумовуючи, можна виділити ще одну унікальну особливість. Відчуження визначає стан володіння чимось об’єктом відчуження, який стає для нього відчужуваним. При цьому не має значення, чи перебуває майно у володінні іншої особи, чи ні. Перехід речі від однієї особи до іншої свідчить про стан володіння річчю по відношенню до набувача. У такому випадку останній може набути право на об’єкт шляхом деволюції та презумпції правонаступництва, універсального та сингулярного правонаступництва, а також іншими способами, відмінними від спадкування.

У цій роботі детально аналізуються два поняття: передача та відчуження. Відчуження означає перетворення володіння власником на щось інше, тоді як передача означає передачу володіння конкретному суб’єкту. Обидва поняття можуть мати або не мати відношення до передачі товарів. Крім того, в юридичній літературі та законодавстві терміни "відчуження" і "передача" часто використовуються як взаємозамінні. Наприклад, відчуження і передача мають відношення до договорів купівлі-продажу майна, але можуть не мати відношення до договорів оренди або спадкування. Тому необхідним є подальше дослідження цивільних правонаступництв.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

2. Сліпченко С. О. Правопороджуючі юридичні факти у механізмі правового регулювання особистих немайнових відносин. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3 (74). С. 195–203.

3. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) : у 6 т. Т. 3: Юридична особа / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Страйд, 2019. 736 с.

4. Цивільний процес України: академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] ; [за ред. С.Я. Фурси]. Київ : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2019. С. 541.

УДК
orcid.org/0000-0001-5608-9911

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНОСТІ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН ДОГОВОРУ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ

Некрасов Дмитро Олександрович,
здобувач вищої освіти 3 курсу Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
e-mail: lisyiago1998130904@gmail.com
Науковий керівник: ***Логінова Марина Вікторівна,***
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
e-mail: marinaloginova.dduvs@gmail.com

В юриспруденції та українському законодавстві часто використовуються одні й ті ж поняття з різним змістом. Це нелогічно як з наукової, так і з практичної точки зору, але проблема загострюється тим, що використання цих термінів знаходить своє відображення у незаконних і несправедливих рішеннях, що стосуються долі громадян і держави. Термін "публічний" також належить до цього загальновідомого поняття. У цій науковій роботі представлено результати деяких аналізів та роздумів щодо використання терміну "публічний договір" у регулюванні відносин у приватній сфері

Публічність є принципом всього механізму правового регулювання публічно-приватних відносин. Це не точкова і виняткова риса певної правової системи (наприклад, захисту прав споживачів), а універсальний елемент механізму, який визначає спрямованість усього механізму правового регулювання суспільних відносин. Виходячи з цього, публічний договір є кінцевим пунктом механізму правового регулювання і конкретним засобом впливу на відносини.

Публічна і приватна сфери є двома частинами єдиного цілого, яким є правова сфера [1, с. 86]. Приватне та публічне право взаємодіють між собою на теоретичному та практичному рівнях, а інтеграція приватного та публічного права стає все більш очевидною.

Відбуваються взаємодії та взаємні переходи від приватного права до публічного та від публічного права до приватного у сфері їхніх відносин і правових норм. На нашу думку, публічний підряд є однією з таких сфер і точок взаємодії його норм.

Коли приватне право, особливо цивільне, прямо передбачає публічні договори, виникає питання про те, чи існують приватні договори в публічному праві. Публічний договір – це договір з кількома слабшими сторонами з одного боку та однією сильнішою стороною з іншого. Приватні контракти можуть існувати в публічній сфері, але це вже є незаконним положенням контракту.

Це пов’язано з тим, що кожна людина діє на благо суспільства, і лише одна особа задовольняє свої власні інтереси. На противагу цивільному праву, логічний закон і принцип балансу пропонують ввести поняття "приватний договір" в адміністративному праві. Запровадження цього поняття сприятиме захисту публічного інтересу [1, 378].

Поняття "публічний договір" у цивільному праві не відповідає ознакам та функціям цього поняття, визначеним законодавцем, що також відображено у положеннях статті 633 Цивільного кодексу України. Як свідчить аналіз зазначеної статті, визначення законодавцем цього поняття включає в себе наступні ознаки

1) розмежування кола суб’єктів та сторін таких договорів
2) захист приватних інтересів
3) обмеження свободи вибору іншої сторони.

Щодо першої ознаки, то слід зазначити, що законодавець не передбачив обов'язкової участі публічно-правових утворень, які можуть бути учасниками цивільних відносин відповідно до статті 2 Цивільного кодексу України. Другою особливістю є захист приватності в таких договорах. Це також свідчить про охорону та захист приватних інтересів, оскільки визначені законодавцем види публічних договорів (роздрібна торгівля, перевезення громадським транспортом, медичне обслуговування, готельне обслуговування тощо) в принципі (за винятком банківських послуг) укладаються переважно фізичними особами.

Третя особливість полягає в тому, що постачальник не може відмовитися від укладення договору, якщо він має можливість надати споживачеві відповідні товари, роботи чи послуги.

У даному випадку законодавець акцентує увагу на поєднанні суб'єктивності та об'єктивності, тобто суб'єктивної можливості як суб'єктивного права особи, та наявності товарів і ресурсів, необхідних для надання послуги та виконання роботи, що є об'єктивним у часі та просторі. І навпаки, у публічній сфері виконавець також зобов'язаний надати публічну послугу кожному, хто за нею звернеться, але така сторона має повноваження на виконання (права та обов'язки) без будь-яких застережень щодо наявності суб'єктивної можливості [2].

Всі специфічні ознаки такого договору спростовують назву "публічний". Такий висновок можна зробити на підставі наступних аргументів. По-перше, такі договори спрямовані на захист прав приватних споживачів. По-друге, такі договори укладаються та виконуються для захисту інтересів окремих осіб або приватних груп, а не для захисту публічного інтересу. По-третє, принцип свободи договору є принципом приватного права, межі якого можуть бути встановлені лише у приватній сфері. Це пов'язано з тим, що в публічній сфері до регулювання договірних відносин застосовується протилежний принцип "дозволеності".

Тому було б вкрай несправедливо застосовувати категорію "публічний" до договорів, основною функцією яких є захист приватних інтересів споживачів, хоча і в тому сенсі, що товари та послуги є відкритими та доступними для всіх [3].

З вищевикладеного підсумуємо наступне, оскільки функція захисту прав споживачів у таких договорах є пріоритетною, було б справедливіше називати їх "споживчими договорами", а не "публічними договорами". Це мало б сприятливі наукові та практичні наслідки і допомогло б уточнити понятійні механізми приватного та публічного права, де одночасне застосування одного і того ж поняття з різними визначеннями було б, щонайменше, нелогічним і непослідовним.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) : у 6 т. Т. 3: Юридична особа / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Страйд, 2019. 736 с.

2. Панченко, М. В. (2018). Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України. Підприємництво, господарство і право, 12, 147–150.

3. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія/ В. В. Комаров, К. В. Гусаров, П. І. Радченко та ін. – Х. : Харків юридичний, 2018. – 925 с.

УДК 346

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ В СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Паховчишин Ірина Василівна,
студентка Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 Право
e-mail: pahovchishinira@gmail.com

Метою дослідження є з'ясування проблематики державного контролю в сфері підприємницької діяльності в період воєнного стану, правове регулювання та особливості даного питання.

Згідно зі статтею 19 Господарського кодексу України держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю у сферах, визначених вказаною статтею [1].

Державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [2].

Реалізація завдань та функцій держави щодо здійснення нагляду та контролю здійснюється низкою державних органів: Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України, Державна аудиторська служба, Державний митний комітет, місцеві державні адміністрації, а також громадські організації та інші.

Що ж стосується воєнного стану, цей термін визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Під час дії періоду воєнного стану можливе обмеження деяких прав і свобод людини і громадянина, включаючи й суб'єктів підприємницької діяльності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» (надалі – Постанова) припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) на період воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні».

Водночас, згідно з пунктом 2 Постанови протягом періоду воєнного стану дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах, за наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави, а також для виконання міжнародних зобов'язань України. Крім того, протягом періоду воєнного стану за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист

навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави дозволено здійснення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у відповідних сферах та ліцензійних умов за рішенням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [4].

Отже, виходячи з даного дослідження та нормативно-правової бази, можна стверджувати про намагання держави забезпечити нормальне функціонування підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Також варто відмітити, що існує нормативне забезпечення даного питання, яке дає змогу уникнути проблем з проведенням тих чи інших заходів державного контролю.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.03.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 436-15#n140

2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/877-16#Text

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова КМУ №303 від 13.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text

УДК 347.9

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ

Світайло Діана Станіславівна,
здобувач освіти ІІІ курсу ННІППФПНП
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
e-mail: dianasvealo@gmail.com
Науковий керівник: ***Логінова Марина Вікторівна,***
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Цивільні процесуальні строки – це визначені Цивільним процесуальним кодексом України проміжки часу, які регулюють вчинення процесуальних дій судом та учасниками процесу у цивільному судочинстві. Вони є важливим елементом управління судочинством, забезпечуючи його ефективне функціонування та забезпечуючи дотримання прав та інтересів сторін. Процесуальні строки класифікуються за способом їх встановлення на два види: встановлені законом та встановлені судом. Відповідно до статті 120 ЦПК України, строки, в межах яких здійснюються процесуальні дії, встановлюються законом, а у випадках, коли законом вони не визначені, – встановлюються судом [1, с. 5].

Законні строки є тими, що чітко визначені нормами ЦПК і не піддаються зміні за бажанням учасників цивільного судочинства. Серед них можна виділити такі, як строки вручення судової повістки, строки розгляду справи по суті, строк на апеляційне та касаційне оскарження і багато інших. Судові строки – це строки, встановлені за розсудом суду. Вони можуть бути не визначені законом, обумовлені конкретними обставинами справи або встановлені судом чи суддею. До них можна віднести строки, пов’язані з рухом справи, такі як залишення заяви без руху, встановлення перерв у судовому засіданні, виконання судових доручень тощо [4].

Строки вчинення процесуальних дій судом. Ці строки завжди встановлюються законом і охоплюють усі процесуальні дії, вчинювані судом на різних етапах судочинства. Наприклад, відповідно до статей 210 і 354 ЦПК України, суд повинен розпочати розгляд справи по суті протягом визначеного законом строку, а також у встановлені строки розглядувати апеляційні та касаційні заяви [3, с. 29].

Цивільні процесуальні строки відіграють ключову роль у забезпеченні правосуддя та визначенні ходу судового процесу. Їх правильне використання і дотримання сприяє ефективності судочинства та забезпечує відповідність закону під час розгляду цивільних справ. Процесуальні строки для виконання дій учасниками процесу зазвичай встановлюються законом. Однак, у певних випадках вони можуть бути встановлені судом. Наприклад, відповідач має право пред’явити зустрічний позов у строк для подання відзиву (згідно з частиною 1 статті 193 ЦПК України). Такий відзив подається в строк, встановлений судом, що не може бути меншим п’ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі (частина 7 статті 178 ЦПК України) [1, с. 22].

Обчислення процесуальних строків має відповідати встановленим нормам. Згідно зі статтею 122 ЦПК України, строки, встановлені як законом, так і судом, обчислюються в роках, місяцях і днях, а також можуть визначатися подією, що повинна неминуче настати. Перебіг процесуального строку розпочинається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, яка визначає його початок.

Останній день процесуального строку продовжується до 24 годин, але у разі, коли цей строк припадає на робочий час суду, він закінчується лише в момент завершення робочого дня. Проте, якщо до закінчення строку вчинена процесуальна дія, відповідно до статті 123 ЦПК України, він не вважається пропущеним [3].

Сам по собі введення воєнного стану на території України не є достатнім для відновлення пропущених процесуальних строків. Воєнний стан не створює перешкоди для здійснення правосуддя та не служить підставою для припинення судового процесу. Згідно з чинним законодавством, учасники процесуальних правовідносин можуть звертатися з відповідними клопотаннями таким чином, щоб вони відповідали вимогам для відновлення таких строків [4].

Ці законодавчі вимоги встановлені для запобігання зловживань з боку учасників процесуальних правовідносин їх процесуальними правами. Також вони призначені для розрізнення між особами, чиї процесуальні права постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, та громадянами, чиї права не постраждали. Отже, якщо заявник має достатньо часу та можливостей для використання його процесуальних прав, то відновлення строків не є необхідним ні під час дії воєнного стану, ні в мирний час [2, с. 10]. Відновлення процесуальних строків через причини, пов'язані з військовою агресією з боку російської федерації, допускається лише у разі наявності прямої шкоди, заподіяної діями військових формувань російської федерації. Це можливо за умови надання письмових доказів настання прямих негативних наслідків у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України [3, с. 16].

Таким чином, процесуальні строки у цивільному судочинстві в Україні мають важливе значення для забезпечення правосуддя та ефективного вирішення справ. Їх правильне встановлення, обчислення та дотримання є важливими аспектами судової практики, що гарантують додержання процесуального права та забезпечують правову відповідність усіх учасників цивільного процесу.

Список використаних джерел:

1. Білик Л. Д. Правові питання строків у цивільному судочинстві. Вісник Академії адвокатури України. 2011. Число 2. С. 221-224.

2. Бобрик В. І. Оптимізація інституту процесуальних строків у цивілістичному судочинстві України. Юридична наука. 2015. № 4. С. 7-13.

3. Захарова О. С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи. Форум права. 2014. № 4. С. 142–146.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42, ст.492.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ТАКИМ ЗЛОВЖИВАННЯМ

Тимченко Катерина Андріївна,
здобувач вищої освіти 3 курсу Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Науковий керівник: ***Логінова Марина Вікторівна,***
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Судова реформа в Україні спрямована на забезпечення конституційного права громадян та юридичних осіб на судовий захист. У зв'язку з цим необхідно створити передумови для організації ефективного судочинства з метою максимального досягнення основної мети – захисту порушених або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів.

Право на судовий захист широко гарантується чинною Конституцією та іншими національними процесуальними законами. Однак у більшості випадків ці можливості не підлягають жодним обмеженням у виборі та реалізації форм і засобів захисту, в тому числі у випадках, коли метою сторін або їхніх представників є не відстоювання своєї правової позиції, а отримання переваги чи вигоди за рахунок завдання шкоди іншим учасникам процесу. Закон чітко регламентує такі форми правового захисту. Метою таких засобів правового захисту є не збереження правової позиції, а протидія протиправній поведінці, тобто зловживанню правом.

Таким чином, новий процесуальний кодекс вперше на законодавчому рівні закріплює принцип захисту від зловживання правом на судовий захист з метою спрощення судової системи та прискорення судочинства. Він також встановлює перелік дій, які, залежно від обставин справи, можуть бути визнані судом зловживанням процесуальними правами всупереч завданням судочинства. Зловживання процесуальними правами може призвести не лише до затягування судового розгляду, але й до спотворення загального права.

Одним із способів зловживання правами є їх використання шляхом подання кількох аналогічних позовів. З матеріально-правової точки зору, позов – це право на задоволення своєї вимоги. З процесуальної точки зору, позов – це прохання до суду про захист своїх прав та інтересів. Подання позову є формою реалізації права на судовий захист. Водночас право на позов, як і інші суб'єктивні права, є мірою свободи, тобто мірою можливої поведінки управомоченої особи у правовідносинах, реалізація якої підлягає обмеженням. Об'єктивним критерієм визначення меж здійснення суб'єктивного права є те, щоб його реалізація не завдавала шкоди правам інших осіб. Зловживання таким правом вважається зловживанням правом, і процесуальне законодавство застерігає від такої поведінки.

Більше того, зловживання правами шляхом подання безпідставних позовів є широко розповсюдженим явищем. Право на суд гарантується. Кожен має право в порядку, встановленому процесуальним кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Ніхто не може бути позбавлений права бути судимим у суді, до юрисдикції якого це право віднесено законом. Однак умисне відкриття безпідставного провадження у справі за відсутності спору або явно штучного спору є зловживанням правом на судовий захист, метою якого є не дійсний захист прав, а захист охоронюваних законом інтересів.

Крім того, найбільш поширеними процесуальними зловживаннями у вітчизняній юридичній практиці є необґрунтоване багаторазове подання клопотань, скарг і заяв; оскарження судових актів, що не підлягають оскарженню; багаторазове та необґрунтоване оскарження дій посадових осіб державних правоохоронних органів; неподання доказів чи інших матеріалів у встановлений законом строк уповноваженим суб'єктом, або подання їх понад встановлений строк; – неодноразова неявка в судове засідання з різних "поважних" причин; зволікання з ознайомленням з матеріалами справи; інформування суду наприкінці

судового засідання про фактичні розбіжності у твердженнях протилежної сторони, з якими інша сторона не ознайомлена (не пряме викладення неправдивих фактів, а заперечення певних обставин, виведення спору на інший рівень, погляд на факти під іншим кутом зору). Надання доказів (якщо вони давно отримані однією зі сторін); умисне недопущення стороною доказів [1, 2].

У процесуальних правовідносинах заборона зловживання правом зазвичай досягається шляхом заборони "недобросовісної" поведінки. Дійсно, нечесна поведінка, яка порушує принцип "добросовісності", також вважається зловживанням правом. Загалом добросовісність – це якість, яка передбачає чесність, старанність і сумлінність у виконанні обов'язків, у належному і добросовісному здійсненні певних прав [3].

У контексті вищезазначених цивільних процесуальних обов'язків під цією характеристикою слід розуміти використання наданих особі прав виключно з метою досягнення процесуальних цілей, визначених законом. Тому невиконання особою, яка бере участь у справі, обов'язку добросовісно користуватися процесуальними правами слід визнавати зловживанням процесуальними правами. Закон прямо забороняє будь-які форми зловживання процесуальними правами, наприклад, суддя може вжити примусових чи інших заходів, передбачених законом, після того, як йому стали відомі мотиви представників сторін.

Зловживання процесуальними правами – це особливий вид процесуального правопорушення, який полягає у протиправному, недобросовісному та неналежному використанні учасником справи або його представником належних йому процесуальних прав, що виражається у винних процесуальних діях або бездіяльності, які зовні відповідають вимогам процесуальних норм, але вчиняються з корисливих чи особистих мотивів на шкоду інтересам правосуддя та/або сторонам у справі, а також в інших формах упередженої, пов'язаної із застосуванням заходів процесуального примусу поведінка.

Отже, не всі дії, які мають ознаки зловживання правом, можуть бути заборонені шляхом прямого перерахування таких дій у нормах. Водночас, поширений у сучасному законодавстві підхід – заборона такої поведінки через зобов'язання учасників судового процесу користуватися своїми правами та виконувати свої обов'язки "добросовісно" та "без зловживань" – є недостатньо ефективним. Тим більше, що поняття "добросовісність" та "зловживання правом" не потребують додаткових пояснень, а є багатогранними поняттями оцінки.

Крім того, активна роль Суду у запобіганні та протидії зловживанню процесуальними правами проявляється у професійному здійсненні судочинства, чіткому тлумаченні прав та обов'язків учасників судового процесу, реагуванні на спроби зловживання, заохоченні до добросовісного здійснення процесуальних прав, неприпустимості поведінки, яка порушує права інших осіб або створює перешкоди для здійснення прав інших осіб, а також у реагуванні на поведінку, що зловживає процесуальними правами. Це знаходить своє відображення в акценті на допустимості.

Список використаних джерел:

1. Капліна, О. В. (2016). Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. Вісник Національної академії правових наук України, 3(62), 286–295.

2. Павленко, Д. Г. (2015). Добросовісність сторін як принцип господарського процесуального права. Юридичний журнал, 5(62), 118–124.

3. Панченко, М. В. (2018). Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України. Підприємництво, господарство і право, 12, 147–150.

СЕКЦІЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛІСТИКА. КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО»

УДК 343.9
orcid.org/0000-0001-9166-3472

АКТУАЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПРАКТИКУ[1]

Голіна В.В., д.юр.н., професор,
член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України
e-mail: gorbatykvv@ukr.net

Актуальність, актуальний (від лат. – важливий) – терміни, які часто вживаються у науковому апараті кримінології стосовно завдань, пролблем, планів, концепцій та інше, які відповідають найважливішим потребам сучасності, котрі мають суттєве значення для розвитку, подальшого руху у даний момент та відповідають вимогам часу. У якості синонімів використовуються такі слова, як назрілий, насущний, злободенний тощо [1, с. 4]. Актуальність – оціночна категорія, а, отже, дещо суб'єктивна. Для визначення проблеми, яка існує чи виникла, актуальною для держави і суспільства, потрібні об'єктивні показники її насущності у даний час, її суспільну небезпеку, концептуальний підхід до її вирішення.

Актуальність проблеми обумовлюється оцінкою об'єктивних внутрішніх і зовнішніх національних і міжнародних показників і вимог щодо її загрозливості для інтересів країни, сукупність яких створює оціночне уявлення про важливість пошуку національних оптимальних шляхів і способів її вирішення саме зараз і у найближчій перспективі. Такою проблемою є безпека дорожнього руху в Україні.

Внутрішні показники. У Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року зазначається, що безпека дорожнього руху на сьогодні є ключовим елементом розвитку країни. На теперішній час, як і п'ять років тому в Україні рівень смертності і травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) був і залишається достатньо високим, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається вкрай низьким. За розрахунками експертів Світового банку соціально-економічні втрати України від ДТП оцінюються в 68,7 млрд. гривень на рік, що становить близько 1,9% ВВП, включаючи матеріальні втрати, пов'язані з пошкодженням майна та зниження продуктивності праці, та людські втрати через серйозні травми або смерть внаслідок ДТП [2].

За офіційними статистичними показниками упродовж п'яти років (2019–2023) суттєвих змін у стані безпеки дорожнього руху не відбулося. Якщо у 2019 році в Україні було зареєстровано 160675 ДТП, із них 26052 – із загиблими та/або травмованими особами (загинуло 3454 осіб і травмовано 32730 осіб, і це без урахування тих, хто померли упродовж місяця після ДТП, згідно з Правилами ведення обліку ДТП, затверджених постановою кабміну України від 22 травня 2019 року №424); у 2020 році зареєстровано 24140 ДТП, смертей і травм зафіксовано відповідно 3541 і 31974 осіб; у 2021 р. – 24521 ДТП, загинуло і травмовано 3238 і 29738 осіб; 2022 р. (початок періоду провадженого воєнного стану): 18628

[1] Тези підготовлені на виконання теми фундаментального дослідження НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні».

ДТП, в яких загинуло 2791 і травмовано 23145 осіб; 2023 р. – з урахуванням окупованої частини території України сталося 23642 ДТП, загинуло 3053 і 29502 особи травмовано.

І як у попередні роки, у 2023 році структура ДТП майже не змінилася. На першому місці серед причин: порушення безпеки швидкості; порушення правил проїзду перехресть; порушення правил проїзду пішохідних переходів; недотримання дистанції; керування транспортним засобом у стані сп'яніння та деякі інші [3]. Тільки за останні п'ять років було вчинено 116993 ДТП, внаслідок яких загинуло сумарно 16077 і травмовано понад 188 тис. громадян, тобто втратили життя і здоров'я понад 200 тисяч осіб. Сталість структури ДТП, загрозлива для національної безпеки тенденція їх зростання у найближчій перспективі, якщо залишити цю проблему осторонь, підриває перед країнами ЄС імідж держави, що здатна зупинити «епідемію протиправності на дорогах.

Об'єктивно проблема забезпечення безпеки дорожнього руху була і є важливою, болючою для суспільства, матеріально витратною, яка потребує її вирішення у найближчий час на основі розробленої оптимальної концепції, основою якої може стати культурологічний напрям запобігання автотранспортним правопорушенням» [4].

Зовнішні показники. Міжнародне співтовариство «починаючи з 60-70-тих рр. XX ст., приділяє значну увагу розробленню та впровадженню практичних заходів з безпеки дорожнього руху, спрямованих на запобігання дорожньо-транспортній смертності і травматизму від ДТП. Резолюцією ООН від 31 серпня 2020 р. «Підвищення безпеки дорожнього руху у всьому світі «друге Десятиліття дій із забезпечення безпеки дорожнього руху (2021-2030 роки)» оголошено періодом досягнення амбітної мети – скорочення смертності і травматизму від ДТП на 50%.

Досягнення цієї мети передбачає, за оцінкою експертів ООН, здійснення таких заходів: реалізація національних концепцій підвищення рівня безпеки дорожнього руху; комплексний підхід під час розробки заходів вирішення проблем безпеки дорожнього руху; поступове упровадження безпілотного транспорту; удосконалення управління і контролю у сфері дорожнього руху [5, с. 61]. З 9 грудня 2020 р. У Брюсселі Європейська комісія запровадила «Стратегію сталої та розумної мобільності – європейський транспорт на шляху майбутнього», в якій наголошується, зокрема, що безпека транспортної системи є першорядним (*підкреслено нами*) і ніколи не ставиться під сумнів, і ЄС має залишатися світовим лідером у цій галузі.

Настійні зусилля з міжнародними, національними та місцевими органами влади, зацікавленими сторонами та громадянами є ключовим, якщо хочемо досягти нашої мети до 2050 р. – нульового числа смертей від мобільності [6, с. 261]. 9 червня 2022 р. Україна набула статусу кандидата до вступу в ЄС, що зобов'язує вести пошуки оптимальних концептуальних національних шляхів і способів вирішення проблеми безпеки дорожнього руху у відповідності до політичних документів ООН у цій галузі.

Отже, актуальність – це об'єктивно-суб'єктивне уявлення державою і суспільством необхідності пролонгованого у часі одного з першочергових науково-практичних завдань реального скорочення смертності і травматизму від ДТП.

Список використаних джерел:

1. Бурячок А.А., Гнатюк Г.М., Головащук С.І. та ін., Словник синонімів української мови. Українською. В двох томах. Т. 1: А-Н, (Словники України). Київ, Наукова думка, 2006. 1028 с.

2. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року. Український кур'єр від 04.11.2020, № 214.

3. Дорожньо-транспортні пригоди за період з 1.01.2023 по 31.12.2023. Статистика ДТП в Україні за період з 1.01.2023 по 31.12.2023. Офіційний сайт патрульної поліції. URL: https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/

4. Голіна В. В. Культурологія безпеки дорожнього руху в Україні: теорія та практика запобігання автотранспортним правопорушенням : монографія / В. В. Голіна, С. С. Шрамко Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. 184 с. DOI: https://doi.org/10.31359/9789669986870

5. Голіна В. В. Запобігання транспортним правопорушенням в Україні в контексті євроінтеграції. Науковий журнал Південно-український правничий часопис. № 4 2022. ОДУВС, Гельветика, 2022. С. 59-65.

6. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків : Право, 2022. 300 с.

УДК 343.9(477)
orcid.org/0000-0001-7960-615X

НЕПОТИЗМ (КУМІВСТВО) ЯК ФОРМА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО ДІЯННЯ

Слинько Дмитро Вікторович,
професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: dimasdv1974@gmail.com

Корупція – це багатоаспектне явище, яке є невід'ємною частиною суспільного життя будь-якої держави незалежно від її географічного розташування, економічного та політичного рівня розвитку. На всіх етапах розвитку суспільства і державності корупція існувала та існує в тих чи інших проявах (формах). При цьому незалежно від виду, характеру, ступеня цього явища, воно однозначно є негативним, а також тією чи іншою мірою завдає шкоди як окремим правовим відносинам, так і суспільству та державі в цілому.

Аналіз природи та сутності корупції свідчить, що це явище є об'єктивною реальністю розвитку суспільства та державності. І очевидно, що це негативне явище повністю викорінити у свідомості та реальному житті людей неможливо. Такий стан речей не обумовлює «виправдання» корупції, визнання її однією з умов прийняття рішень у процесі здійснення правотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності. Аналіз національних правових систем сучасних країн – економічних лідерів світу свідчить, що створення дієвих механізмів виявлення, запобігання, протидії корупції можливе. При цьому слід розуміти, що такого роду механізми дозволяють звести до мінімуму прояви та наслідки корупції, знизити рівень і ступінь її суспільної небезпеки, а не подолати її взагалі. Людство розвивається, життя змінюється і корупція також є динамічною, це породжує необхідність постійного доопрацювання механізмів її виявлення, запобігання, протидії.

На сучасному етапі державотворення в Україні проблема боротьби з корупцією є однією з актуальних і першочергових. Корупція в різних її видах і формах негативно впливає на весь процес правового регулювання, а отже, тією чи іншою мірою впливає на всі аспекти суспільного життя – економіку, політику, управління. Подальший розвиток України не можливий без ефективної протидії корупції як негативного соціального явища, що перешкоджає нормальному функціонуванню політичних, соціальних, економічних відносин і громадського суспільства та держави загалом [1, p. 304].

В Україні масштаби корупційних діянь є критичними і набули характеру реальної загрози національній безпеці та конституційному ладу. Корумповані відносини все більше витісняють правові, моральні відносини між людьми, з аномалії поступово перетворюються на норму поведінки [2]. Згідно з рейтингом, опублікованим Transparency International, Україна посідає 126 місце із 180 країн за індексом сприйняття корупції за 2019 р. Така статистика свідчить про першочерговий пріоритет боротьби з корупцією в нашій державі [3, p. 407].

У зв'язку з цим розроблення та закріплення дієвого механізму виявлення, протидії та запобігання корупції є однією з актуальних проблем сьогодення, що стоять перед українською державною владою та суспільством. Однією з умов, які впливають на успішність вирішення цього завдання, є дослідження теоретичних основ соціально-правового явища корупції. Адже від розуміння сутності корупції, її форм, які існують на цьому етапі розвитку державності та суспільства в Україні, певною мірою залежить побудова ефективного механізму виявлення, протидії, запобігання та боротьби з корупцією. А отже, залежить довіра громадян, людей до державних органів, державних службовців, посадових осіб та держави в цілому.

Корупція є негативним, деструктивним явищем як для окремої держави, так і для всього світу. Задля ефективної, комплексної та всеохоплюючої протидії цьому

деструктивному явищу заходів, які вживаються виключно на внутрішньодержавному рівні, недостатньо. Саме тому такого важливого значення набуває міжнародна співпраця у сфері протидії корупції [3, p. 407].

В антикорупційних міжнародно-правових актах немає єдиного розуміння сутності поняття «корупція». Кодекс поведінки посадових осіб, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р., визначає корупцію як «скоєння будь-яких дій при виконанні обов'язків, або у зв'язку з цими обов'язками в результаті прийняття подарунків, обіцянок чи стимулів, чи їх незаконне одержання кожен раз, коли має місце така дія або бездіяльність» [4]**.** При цьому слід окремо відмітити, що положення цього міжнародно-правового акта чітко встановлюють необхідність визначення поняття «корупція» національним правом кожної держави самостійно. Положення Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції чітко не визначають поняття корупції, хоча містять перелік злочинів, які віднесено до корупційних [5]**.**

Спираючись на довідкові документи ООН та Ради Європи, залежно від форми вчинення корупційної діяльності слід розрізняти такий її різновид як непотизм (кумівство) [6, с. 8]**.**

В юридичній науковій літературі існує точка зору, що непотизм (кумівство), фаворитизм є прихованими формами корупції, які безпосередньо призводять до конфлікту інтересів і створюють корупційні ризики при здійсненні службових повноважень. Непотизм (кумівство), фаворитизм характеризуються бажанням розбагатіти, підвищити власний статус у соціальній ієрархії, працевлаштувати друзів і родичів, усуненням компетентнісного підходу при призначенні на керівні посади в органах державної влади та місцевого самоврядування [7, p. 168**]**. Взагалі, непотизм (кумівство), фаворитизм є нейтральними з точки зору корупції, але за певних умов можуть призвести до конфлікту інтересів і корупції. Ці явища є основою приватних інтересів, через дружбу чи спорідненість вони стимулюють конфлікт інтересів, який, у свою чергу, є корупційним ризиком. Основним показником такого роду корупційного ризику є наявність інтересів органів державної влади через здійснення службових повноважень посадовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави. Між здійсненням делегованих повноважень та особистими інтересами посадової особи можуть бути протиріччя, і ці протиріччя є чинниками корупційного ризику, коли йдеться про фаворитизм та кумівство. Однак є й інший бік кумівства та фаворитизму. Такі соціальні явища не у всіх сферах суспільного життя негативно вливають на виконання професійних обов'язків.

Про позитивний вплив непотизму (кумівства), фаворитизму можна говорити, коли йдеться про династичні кампанії, які базуються на власній мотивації досягнення добробуту і збільшення прибутку. Коли йдеться про державні органи й органи місцевого самоврядування, непотизм (кумівство) і фаворитизм є умовами, які певною мірою обумовлюють корупцію.

Список використаних джерел:

1. Podorozhnii Ye., Obushenko N., Harbuziuk K., Platkovska O. Legislative regulation of grounds for dismissal of an employee for committing a corruption or corruption-related offense. *Amazonia Investiga*. 2020. No. 9 (26). Pp. 304–310. DOI: https://doi.org/10.34069/ AI/ 2020.26.02.34.

2. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Корупція – одна з найактуальніших проблем сучасності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. URL*:* http://www.dy.nayka.com.ua/бpdf/6_2019/3.pdf.

3. Bondarenko O., Reznik O., Garmash Ye., Andriichenko N., Stohova O. Participation of Ukraine in International Cooperation against Corruption. *Amazonia Investiga*. 2020. No. 9 (29). Pp. 407–416. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2020.29.05.45.

4. Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку : Резолюція Ген. Асамблеї ООН від 17.12.1979 № 34/169 // ІПС ЛІГА: ЗАКОН. URL: https://ips.ligazakon.net/ document/view/MU79004R?ed=1979_12_17 (дата звернення: 04.03.2024).

5. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : від 27.01.1999 № ETS173 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/994_101 (дата звернення: 04.03.2024); Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : від 31.10.2003 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 04.03.2024).

6. Запобігання корупції : підручник / за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2019. 296 с.

7. Tytko A., Smokovych M., Dorokhina Yu., Chernezhenko O., Stremenovskyi S. Nepotism, favoritism and cronyism as a source of conflict of interest: corruption or not? *Amazonia Investiga*. 2020. No. 9 (29). Pp. 163–169. DOI: https://doi.org/ 10.34069/ AI/2020.29.05.19.

УДК 343.85
orcid.org/0000-0002-5138-9226

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В РОЗРОБЛЕННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ

Ворожбіт-Горбатюк Вікторія Вікторівна,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
доктор педагогічних наук, професор, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, ОНП «Право»
e-mail: gorbatykvv@ukr.net

Як відомо, з 28 березня 2024 року набуде чинності Закон України Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань [1].

Згідно з ним, новою редакцією статті 59^1 Кримінального кодексу України запроваджується вид покарання «пробаційний нагляд». Таким наглядом передбачено за вироком суду застосування наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Пунктом 3 зазначеної статті передбачено можливість суду покладання на засудженого до пробаційного нагляду обов'язків, зокрема «дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля», «працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу)», «виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою» [1].

Заявлена у назві проблема корелюється з Планом діяльності Міністерства юстиції України на 2022-2024 р., зокрема в частині «Ціль державної політики №3. Створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань» виокремимо завдання 3.3: «Впровадження дієвого інструментарію для зміни поведінки, виправлення та ресоціалізації осіб, які увійшли в конфлікт з законом (праця, корекційні та освітні програми), а також підтримка та допомога засудженим, які готуються до звільнення» [2, с. 18]. Очікуваним результатом бачиться надання засудженим «ефективної корекції поведінки» [2].

Маємо зазначити про те, що у такий спосіб сформульований очікуваний результат важко виміряти за допомогою наявних критеріїв ефективності пробаційних програм [3], оскільки в чинних методичних рекомендаціях іде мова про оцінку ефективності власне пробаційних програм, а не рівня якісних змін у поведінці суб'єктів пробації. Одним із конструктивних кроків вирішення цієї суперечності є використання ризик-орієнтованого підходу в розробленні і реалізації пробаційних програм.

Ризик-орієнтований підхід в контексті «складних соціально-екологічних систем і систем «суспільство-людина-техніка-природа» презентовано І. Кочіним і колективом авторів [4]. У зазначеній статті ризик-орієнтований підхід розглядається як системоутворювальний, такий що передбачає наукове обґрунтування «організації безпеки складних технічних систем, людей, довкілля, розроблення методів оцінки небезпеки промислових об'єктів та наукових засад концепції прийнятного рівня ризику стосовно умов функціонування системи «людина-техніка-середовище» [4]. Систематичний аналіз і управління ризиками сприяє подоланню негативної тенденції збільшення і розгортання злочинності. Ризик-орієнтований підхід у контексті адвокатської діяльності у сфері фінансового моніторингу презентував В. Гвоздій [5]. Певною мірою цікавим видається бачення критеріїв визначення ризику [5].

Опрацювання масиву документів і матеріалів з теми, заявленій у назві публікації [1; 2; 3; 6], зазначимо, що на теперішній час в розробленні і реалізації пробаційних програм є

потреба розширити перелік доцільних практик, зокрема використання наративних практик, герменевтично зорієнтованих технологій комунікування під час складання характеристики на засудженого, розроблення відповідних організаційних регламентів. Оцінку ризиків повторного правопорушення конструктивно можна здійснювати з використанням унікальних практик менторського супроводу засудженого напередодні звільнення і після звільнення за принципом «рівний рівному». Так само має значний потенціал реалізації ризик-орієнтованого підходу для реалізації пробаційних програм є широке використання неструктурованих інтерв'ю.

Наразі застосовуються підсистеми Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту: «Щоденник», «КАСАНДРА» та «Досудова доповідь» [7]. Серед міждисциплінарних комплексних проблем використання цих підсистем є проблеми узгодження, співвіднесення корелянтів числових показників і причинно-наслідкових зв'язків таких показників, що має істотне значення реалізації ризик-орієнтованого підходу в розробленні і реалізації пробаційних програм.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань Документ 3342-IX. Прийняття від 23.08.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text

2. Стратегічний план діяльності Міністерства юстиції України на 2022-2024 рр. 2021. URL: https://minjust.gov.ua/objectives_of_public_policy?fbclid=IwAR01Dc9wntUvmxd4pMybzA3mkFFlwwcxxBCEjDWi99KkgMjxVBpTzhcFAoI

3. Методичні рекомендації щодо оцінки ефективності проходження пробаційних програм. Наказ Міністерства юстиції України №4098/5 від 19 грудня 2019 року (копія) 2020. URL : https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Metodichni-rekomendacii-shhodo-ocinki-efektivnosti-prohodzhennja-probacijnih-program.pdf

4. І.Кочін, О. Акулова, Д. Ількаєв, І. Шило, О. Гайволя, С. Маліков, П. Сидоренко, Т. Гут, І. Фоменко. Ризик-орієнтований підхід – основа організації безпеки складних технічних систем, контроль за їх діяльністю та запобігання виникнення техногенних надзвичайних ситуацій. 2008. URL : http://old.zounb.zp.ua/node/1247

5. Гвоздій В. Що таке ризико-орієнтований підхід при здійсненні адвокатської діяльності. 06.05.20. URL : https://unba.org.ua/publications/print/5480-sho-take-riziko-orientovanij-pidhid-pri-zdijsnenni-advokats-koi-diyal-nosti.html

6. Про внесення змін до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Наказ Міністерства юстиції України № 3459/5 від 16.08.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text

7. Національні інформаційні системи (2024). URL : https://nais.gov.ua/about

УДК 343.37
orcid.org/0000-0002-2288-1393

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОБОРОННОМУ СЕКТОРІ

Бондаренко Ольга Сергіївна
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету,
доктор юридичних наук, доцент, email: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua

У сучасному світі проблема корупції є однією з найбільш актуальних та серйозних у сфері оборонного сектору, особливо для України в умовах воєнного стану. Корупція підриває довіру до влади, порушує закон та порядок, а також суттєво обмежує можливості розвитку національних оборонних сил. У цьому контексті міжнародне співробітництво виявляється одним із ключових факторів у протидії корупції в оборонному секторі. Це сприяє обміну найкращими практиками, створенню механізмів контролю та забезпеченню прозорості у використанні оборонного бюджету.

Загалом, міжнародне співробітництво у сфері оборони може відігравати ключову роль у зниженні рівня корупції з кількох причин. По-перше, це необхідність підвищення рівня прозорості. Обмінюючись найкращими практиками, інформацією та досвідом, країни можуть розробити стандартизовані рекомендації та процедури, спрямовані на підвищення прозорості та відкритості. Це зменшує можливості для корупційних дій і збільшує шанси на виявлення та запобігання порушенням.

По-друге, міжнародна співпраця дозволяє обмінюватися розвідданими та інформацією, пов'язаною з оборонними закупівлями, торгівлею зброєю та фінансовими операціями. Такий обмін інформацією дозволяє країнам ефективніше виявляти та розслідувати підозрілу діяльність, особливо коли вони мають справу з транснаціональними корупційними мережами. Крім того, можуть бути створені спільні механізми моніторингу для нагляду за оборонними контрактами та забезпечення дотримання етичних стандартів.

По-третє, співробітництво між країнами може сприяти гармонізації правового середовища, пов'язаного з оборонними закупівлями та боротьбою з корупцією. Послідовне узгодження законів та нормативних актів дозволяє країнам усунути юридичні прогалини, які можуть сприяти корупційній діяльності. Ця гармонізація також забезпечує кращу координацію під час розслідування та кримінального переслідування справ про транснаціональну корупцію, забезпечуючи, те, щоб винуватці не ухилялися від правосуддя, використовуючи юрисдикційні розбіжності. Важливо адаптувати окремі положення зарубіжного або міжнародного законодавства до внутрішнього законодавства України, враховуючи особливості суспільного та історичного розвитку, а також менталітет громадян. Інакше, нове законодавство може бути неприйнятим та призвести до правового невизнання.

По-четверте, міжнародне співробітництво може сприяти розбудові спроможності національних оборонних установ у запобіганні та боротьбі з корупцією. Міжнародна технічна допомога, навчальні програми та ініціативи обміну знаннями можуть допомогти країнам розробити надійні системи внутрішнього контролю, посилити антикорупційні підрозділи та сприяти культурі доброчесності в оборонному секторі. Це, у свою чергу, покращує здатність країн виявляти, запобігати та ефективно боротися з корупційними ризиками.

По-п'яте, міжнародне співробітництво може створювати колективний «тиск» на країни для дотримання вищих стандартів чесності та прозорості. Експертні оцінки, взаємна оцінка та порівняльний аналіз можуть стимулювати країни до прийняття та впровадження антикорупційних заходів відповідно до міжнародних норм і стандартів. Це сприяє створенню

глобальної культури, яка відкидає корупцію в оборонному секторі та сприяє етичній поведінці.

По-шосте, необхідною є й боротьба з транснаціональними мережами. Корупція в оборонному секторі часто включає транснаціональні мережі, які використовують слабкі системи управління та транскордонні операції. Міжнародне співробітництво дає змогу країнам співпрацювати у розслідуванні та ліквідації цих мереж, обміні інформацією про відмивання грошей, незаконну торгівлю зброєю та корупцію. Працюючи разом, країни можуть перешкоджати та стримувати таку діяльність ефективніше.

У цілому, міжнародне співробітництво у сфері оборони є ключовою платформою для спільних дій, обміну досвідом та взаємної підтримки у протидії корупції. Це сприяє підвищенню доброчесності у сфері оборонних установ, підтримує прозорість у процесах закупівель та сприяє формуванню глобального середовища, в якому зменшується ймовірність процвітання корупції.

Міжнародне співробітництво дозволяє країнам впроваджувати спільні стандарти та механізми контролю, що сприяє ефективній боротьбі з корупційними практиками у сфері оборони. Це важлива передумова для створення безпечного та стабільного міжнародного оборонного середовища, де правові норми та прозорі процеси переважають над корупційними схемами. Такий підхід сприяє збереженню довіри між країнами-партнерами та підвищує ефективність використання ресурсів у сфері оборони.

Отже, міжнародне співробітництво є важливим інструментом у протидії корупції у сфері оборони, яке сприяє зміцненню доброчесності, прозорості та ефективності у веденні оборонної політики. Реалізація спільних заходів та прийняття відповідних міжнародних стандартів сприятиме побудові стійкої та надійної системи безпеки, яка відіграє ключову роль у збереженні міжнародного миру та стабільності.

УДК 343.1(477):347.991
orcid.org/0000-0001-5835-3798

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ЦИФРОВІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Глинська Наталія Валеріївна,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділом дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної Академії правових наук України

Всеохоплююча цифровізація суспільства є вже неминучим процесом, який цілком закономірно «зачепив» й кримінальне судочинство. На сьогодні у більшості країн світу, зокрема у країнах європейського простору, активно триває процес діджиталізації сфери правосуддя, що супроводжується постійним пошуком оптимальних цифрових інструментів та моделі нормативного правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з переходом до цифрових технологій.

В Повідомленні про цифровізацію правосуддя в Європейському Союзі [1] зазначається, що за останні десять років Комісія та держави-члени визнали необхідність впровадження нових технологій з метою створення більш ефективних систем правосуддя та прийняли ряд ініціатив, які привели до позитивних результатів щодо цифровізації правосуддя. Хоча в різних країнах-членах спостерігається різний рівень прогресу.

Так, наприклад, фізичні особи можуть отримати доступ до електронних файлів своїх поточних справ у 10 державах-членах у всіх типах цивільно-правових процедур; у контексті кримінального права жертви можуть отримати доступ до електронного файлу в семи державах-членах, а підсудні – у дев'яти; докази можуть бути подані до суду виключно в цифровому форматі в контексті всіх видів кримінальних проваджень у 13 державах-членах; у цивільному та комерційному праві цифрові докази прийнятні в усіх видах проваджень у 10 державах-членах [1].

Як вже предметно висвітлювалось у попередніх публікаціях автора цих тез переваги цифровізації кримінального провадження (далі – ЦКП) є чисельними [2, 3].

Одночасно цей процес має бути виваженим та контрольованим, аби не зазіхнути на права та свободи людини, цінність, забезпечення якої і постає на чолі ЦКП. Як доречно виснувала Європейська Комісія у документі «Цифровізація правосуддя в Євросоюзі: інструментарій можливостей» (далі– Інструментарій) [4], «судова система є сектором, де, враховуючи характеристики типової діяльності, можна очікувати значних ризиків» (п.43). Тому вкрай обережно в цій царинії слід підходити до використання усіх здобутків цифровізації, зокрема й штучного інтелекту, адже всі цифрові рішення в кримінальному провадженні мають бути зважені з огляду на їх потенційний вплив на права особи.

Тому вкрай важливим дотримання *розумних меж, «кордонів»* такого процесу, допустимої міри проникнення цифрових технологій у сферу правосуддя, поза якими позитивний ефект, що очікується від діджиталізаціїї правових відносин, перетвориться на зворотній негативний, здатний породжувати небажані правові наслідки. Тут слід згадати популярний серед процесуалістів вислів Шарля-Луї де Монтеск'є – «…якщо на судові формальності поглянути як на перешкоди, які ускладнюють громадянину захист своїх прав та інтересів, то можна відшукати їх надто багато. Якщо ж судові формальності розглядати з точки зору їх відношення до свободи і безпеки громадян, то їх надто мало, оскільки всі ускладнення, витрати та зволікання і самі помилки правосуддя є тією ціною, яку громадянин сплачує за свободу».

Цей ідеологічний посил є цілком релевантним й до зваженості всіх цифрових рішень в кримінальному провадження, відшукання розумної межі спрощення кримінальної

процесуальної форми у спосіб інформатизації процесу з огляду існуючий ризик свавілля посадових осіб та зниження через таку інформатизацію рівня захищеності особи у царині кримінального провадження.

Під межами ЦКП умовно слід розуміти певні «кордони» цифрового оснащення кримінальної процедури та необхідний рівень нормативной адаптації цієї царини до діджиталсередовища.

Фактично це про те, наскільки широка перспектива впровадження цифрових технологій в царини правосуддя та з іншого боку, рівень корекції кримінальної процесуальної форми для її адаптації (пристосування) до цифрового середовища.

Саме розумна межа є тим бар'єром, поза яким позитивне перетворюється в його антипод. Наприклад при всій корисності технології відеоконференцзв'язку, дистанційний формат провадження не може бути правилом у кримінальній процедурі. Адже значний відхід від фізичних до гібридних або дистанційних слухань також може підірвати конституційний статус судового процесу, зокрема його символічний характер (п.6 Висновку КРЄС № 14 (2011) «Судочинство та інформаційні технології»).

Межі ЦКП являють собою юридичні рамки застосування цифрових технологій в кримінальній процедурі, якими держава оптимізує балансування приватних та публічних інтересів, обмежує втручання у приватні інтереси особи.

Звичайно у царині кримінального провадження, яка об'єктивно не може бути повністю алгоритмізованою, врахуванню ситуативності (ad hoc) іноді належить вирішальна роль у досягнення справедливого вирішення правового конфлікту. Тому пошук таких оптимальних меж ЦКП вимагає формулювання (виокремлення) та розгляд основних положень принципового характеру, сукупність яких є необхідною для врахування в перебігу здійснення процесу ЦКП. Такі принципи ЦКП в свою чергу є основою для формулювання призводних від них більш конкретних вимог практичного характеру – стандартів ЦКП. Викладене закладає підвалини для подальшої наукової розвідки.

Список використаних джерел:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Digitalisation of justice in the European Union a toolbox of opportunities. COM/2020/710 final. European Commission, 2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/ ?uri=COM: 2020: 710:FIN
2. Глинська Н. В. Інформаційні технології на заваді забезпечення доступності правосуддя в Україні під час війни. Актуальні проблеми судового права : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 21 квіт. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023 С. 80-86
3. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Цифровізація кримінального провадження: окремі аспекти концептуалізації (частина 1). Питання боротьби зі злочинністю. редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2022. Вип. 43. С. 24-44.
4. Digitalisation of justice in the European Union: A toolbox of opportunities" European Commission. COM/2020/710 final. Brussels, 2020.. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52020DC0710

УДК 343.34
orcid.org/0000-0001-5223-8633

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ ГРОМАДСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

Базелюк Вікторія Володимирівна,
асистентка кафедри кримінального права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;
наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального права НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидатка юридичних наук, доцентка, e-mail: Basilyukv@gmail.com

На даний час в Україні робота медичних установ, закладів освіти, критично важливих об'єктів інфраструктури й інших організацій знаходиться під загрозою не лише внаслідок постійних обстрілів з боку рф, а й внаслідок частих повідомлень про їх мінування, які отримують правоохоронні та інші державні органи.

Відповідно до офіційних даних тільки за період з 1 вересня до 20 жовтня 2023 року органами Національною поліції було отримано 1 288 повідомлень про загрозу мінування. Дані Єдиного реєстру досудових розслідувань свідчать про те, що за цей же період за фактами завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності було зареєстровано 273 кримінальні провадження. Однак тільки 10-ти особам було повідомлено про підозру, а до суду направлено 11 кримінальних проваджень.

Цікавою є статистика, що ще навіть до повномасштабного вторгнення за даними МВС України близько 70 % подібних повідомлень надходили з росії, Білорусії та тимчасово окупованих територій України, тобто у більшості випадків такі дії вчиняють або самі окупанти, або залучають до цього громадян України, в тому числі і дітей [2].

Наразі ч. 1 ст. 259 КК України передбачено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками. Караються такі дії позбавленням волі на строк від двох до шести років. За ч. 2 ст. 259 КК кваліфікуються дії, якщо об'єктами завідомо неправдивого повідомлення стали критично важливі об'єкти інфраструктури або будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, або заклади охорони здоров'я, або заклади освіти або якщо воно спричинило тяжкі наслідки чи вчинене повторно.

За такі дії передбачене покарання у виді позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років. Як вбачається із зазначених санкцій, дане кримінальне правопорушення є тяжким злочином проти громадської безпеки.

Однак при аналізі судової практики простежується, що правоохоронні та судові органи не завжди правильно визначають об'єкт досліджуваного кримінального правопорушення, що призводить до помилок при кваліфікації таких діянь. Як приклад можна привести вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська, який кваліфікував дії винного як хуліганство за ч. 1 ст. 296 КК України. При цьому за обставинами справи обвинувачений знаходячись у стані алкогольного сп'яніння зателефонував на лінію «102» і повідомив, що в найближчий час здійснить вибух в будівлі Служби безпеки України. Внаслідок цього на деякий час була порушена нормальна діяльність даної установи.

Проте обвинуваченого було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям [1]. Однак суспільна небезпечність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 259 КК, є значно вищою, ніж хуліганства. Тому невірна кваліфікація призвела до необґрунтованого застосування пільгового інституту звільнення особи від

кримінальної відповідальності, який може бути застосований тільки до особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин [5, с. 66].

Ще більшу суспільну небезпеку становить вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 259 КК, в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки такі дії дезорганізують роботу державних підприємств, установ та організацій, а разом з іншими діями, спрямованими проти нашої держави, несуть реальну загрозу національній безпеці України. Для прикладу Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року № 2117-IX статті 185–187, 189 та 191 КК було доповнено такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану [3]. Тому доцільно було б дану ознаку передбачити і в ч. 2 ст. 259 КК.

До того ж, все частішими стають випадки повідомлень про мінування одночасно кількох об'єктів. Так, 30 січня 2019 році до управління поліції Кривого Рогу надійшло повідомлення про мінування одразу шести шкіл. Для перевірки приміщень та прилеглої до шкіл території було задіяно значну кількість слідчо-оперативних груп, кінологів та вибухотехніків [4]. У ч. 2 ст. 259 КК передбачена лише така кваліфікуюча ознака, як вчинення даного діяння повторно. Проте повідомлення про одночасне мінування кількох об'єктів не буде вважатися повторним, оскільки діяння об'єднане єдиним умислом і вчиняється без розриву у часі. Тому вважаю за необхідне доповнити ч. 2 ст. 259 КК ще й такою кваліфікуючою ознакою, як повідомлення про підготовку вибуху, підпалу на кількох об'єктах.

Таким чином, суспільна небезпечність діянь, передбачених ст. 259 КК, та їх значна поширеність останнім часом з метою дестабілізації ситуації в Україні та спричинення шкоди національній безпеці нашої держави вимагає не лише впровадження дієвих засобів протидії, а й належного законодавчого реагування. Тому доцільно було б доповнити ч. 2 ст. 259 КК такими кваліфікуючими ознаками, як вчинення в даного кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану та щодо кількох об'єктів.

Список використаних джерел:

1. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська. Справа № 200/ 7322/14-к. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39370342.

2. Лубінець Д. Псевдомінування – це терор проти українців, до якого причетні спецслужби рф. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/583496_psevdominuvannya-tse_teror_proti.html#:~:text=Відповідно%20до%20статті%20259%20Кримінального,від%20двох%20до%20шести%20років.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6.

4. У Кривому Розі екстрено евакуювали учнів із шести шкіл: поліція розповіла, в чому справа. URL: https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/u-krivomu-rozi-ekstrenoevakuyuvali-uchniv-z-shesti-shkil-politsiya-rozpovila-v-chomu-sprava.htm.

5. Юртаєва К. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, знищення чи пошкодження об'єктів власності: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 63–74.

УДК : 343.9
orcid.org/0000-0002-6873-484X

ТОП-КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Вапсва Юрій Альфонсасович,
доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету
внутрішніх справ, к. ю. н., доцент, vapsva@ukr.net

Велика корупція або топ-корупція (grand corruption) здійснюється на вищих рівнях публічної служби та великого бізнесу. Зазвичай передбачає як значні вигоди для залучених посадових осіб, так і значні втрати для держави та її громадян. Іноді велику корупцію також називають політичною. Політична корупція (political corruption) передбачає маніпулювання законнодавством та процедурами, щоб розподілити ресурси й гроші між обмеженою кількістю людей. Часто є частиною великої корупції. Вужче цей термін використовують у контексті фінансування політичних партій та маніпуляцій під час виборчих кампаній [1].

Українську владу постійно штормить у питаннях корупції у вищих політичних ешелонах на протязі десятиліть. Напередодні президентських перегонів Петро Порошенко попав в епіцентр найпотужнішого скандалу в оборонному секторі, який коштував йому другого терміну. Між держконцерном Укроборонпром і постачальниками військової продукції для його підприємств виникла “прокладка” ділків, до якої входив Ігор Гладковський, син Олега Гладковського, экс-першого заступника секретаря РНБО.

За часів президента Зеленського у розшук об’явлено екс-голову Фонду державного майна України, який з співучасниками завдав шкоди більше ніж 500 млн. грн., вимиваючи кошти з Одеського припортового заводу. У розшуку екс-голова Ощадбанку України, олігархи Жеваго та Бахматюк, які звинувачуються у виводі з кишенькових банків мільйонів доларів, перебувають за кордоном. В Україні затриманий Коломойський. У Прибалтиці затримано екс-голову Державної продовольчо-зернової корпорації України, який підозрюється у завданні шкоди понад 60 млн. дол. Проблемним є питання екстрадиції вищезгаданих осіб. Щодо звернення правоохоронних органів Україні суди західних країн відмовляють видати корупціонерів, мотивуючи такі рішення неналежними умовами утримання в СІЗО та війною в країні, що ставить під загрозу їх життя.

Міністр оборони Рустем Умєров заявив про виявлення порушень за результатами перевірки в Міністерстві оборони, яку він ініціював, коли замінив на посаді Олексія Резнікова, на понад 10 мільярдів гривень лише за 4 місяці. Йдеться і про скандального заступника екс-міністра оборони Шаповалова, який закупив на мільярди гривень “бракованих” бронежилетів і зимових курток для військовослужбовців, а також “замовляв” для війська яйця по 17 гривень за штуку, і про сім’ю Гринкевичів, які, схоже, оббирали ЗСУ на підрядах ще від середини 90-х [2].

На десятому році війни неспроможність або небажання вищого керівництва України протидіяти поглибленню цієї проблеми ставить питання існування нашої держави на світовій мапі. Значущість проблеми демонструє ситуація з кримінальними провадженнями щодо пана Микитася. На початку 2000-х років його компанія-забудовник отримала земельну ділянку площею близько 1 га в центрі Києва, в обмін на 50 квартир і 30 паркомісць у новозбудованому ЖК для Нацгвардії. Проте у 2016-2017 роках Нацгвардія і компанія-забудовник підписали додатковий договір, згідно з яким військові отримали 65 квартир у будинку, але не у центрі столиці, а на околиці Києва. Вартість цих квартир, як встановила проведена у межах досудового розслідування експертиза, на 81 млн грн менша за ту, в яку оцінили квартири, що їх мала отримати Нацгвардія.

Реального покарання не поніс. У жовтні 2022 р. Микитась знову сідає в СІЗО у справі ймовірного хабаря меру Дніпра Філатову. Спершу призначають арешт із заставою у 260 млн

грн. В липні 2023 року він вносить 20 млн грн застави і виходить із СІЗО. Після цього Микитася та ще п'ятьох людей затримають за підозрою у заволодінні 307 мільйонами гривень Міноборони під час виконання підряд на будівництво складів за тендерами, виграними ще часів президенства Порошенко [3].

За даними НАЗК за січень-грудень 2023 р. до єдиного державного реєстра осіб, які вчинили корупційні правопорушення, внесено 1930 кримінальних правопорушень [4]. Але є питання щодо правдивості цих цифр. Об'єктивність статистичних даних 2022 р. суб'єктів, які ведуть боротьбу з корупцією в Україні, піддаються сумніву експертом Миколою Хавронюком, який зазначає, що за даними НАБУ, детективи направили до суду з обвинувальним актом 54 кримінальних провадження щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Проте, за даними Офісу Генерального прокурора, таких проваджень направлено до суду лише 9. Похибка в 6 разів! Так само за даними ДБР, слідчі ДБР направили до суду з обвинувальним актом 293 кримінальних провадження щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Проте, за даними Офісу Генерального прокурора, таких проваджень направлено до суду лише 130. Крім цього, за даними Офісу Генерального прокурора, у 2022 році слідчі підрозділи Національної поліції під процесуальним керівництвом прокурорів розслідували і направили до суду з обвинувальним актом переважну більшість кримінальних проваджень (загалом понад 3 тисячі) про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Крім того, переважну більшість протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, складають уповноважені особи Національної поліції, а не НАЗК. Це складає більше 50% від загальної кількості. Відповідно, суди в 2022 році винесли вироки щодо 1344 осіб та постанови про звільнення від кримінальної відповідальності щодо 381 особи за статтями КК України про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Із них винесених ВАКС – 48 (менше 3%) [5].

У зв'язку з вищевикладеним слід зазначити, що ДБР, НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС на даний момент не спроможні забезпечити належним чином діяльність правоохоронних органів, направлену на протидію корупції, особливо топ-корупції. А національна поліція, яка несе основний тягар, не забезпечена спеціалізованими слідчими відділами, відповідно, слідчі та оперативники цих органів не проходять належні відбір та навчання, їм не надаються необхідне фінансування, методичне, криміналістичне та інше забезпечення, а також відповідні соціальні гарантії. Позитивних моментів небагато. До Верховної Ради внесено законопроект про скасування строків давності для тяжких та особливо тяжких корупційних злочинів, вчинених під час воєнного стану, що може стати важливим сигналом для суспільства та виявом політичної волі забезпечити невідворотність покарання за корупцію.

Список використаних джерел:

1.Антикорупційна енциклопедія // URL: https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia / vydy-koruptsiyi#2

2. Що відомо про новий скандал в Міноборони // URL : https://tsn.ua/exclusive/u-zsu-vkrali-10-milyardiv-noviy-skandal-u-minoboroni-umyerov-zrobiv-zayavu-2489017.html

3. ВАКС відправив Микитася під домашній арешт // URL : https://suspilne.media/ 610659-vaks-vidpraviv-pid-domasnij-arest-eksnardepa-mikitasa-cpk/

4. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупційними правопорушення // URL : https://corruptinfo.nazk.gov.ua/

5. Микола Хавронюк. Цифри (не) брешуть, або боротьба з корупцією за даними статистики // URL : https://pravo.org.ua/blogs/strong-tsyfry-ne-breshut-abo-borotba-z-korupt-siyeyu-za-danymy-statystyky-strong/

УДК 343.14
orcid.org/0000-0002-1583-226X

КОНЦЕПЦІЯ «АСИМЕТРІЇ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ»: СУТНІСТЬ І ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Крушинський Сергій Антонович,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
кандидат юридичних наук, професор, e-mail: decan_uf@univer.km.ua

Однією із базових засад кримінального провадження, особливо, якщо мова йде про судове провадження, є змагальність, що відповідно до ст. 22 КПК України що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів передбаченими КПК засобами. Ознакою змагального провадження традиційно вважається наявність сторін кримінального провадження, які мають протилежні інтереси і рівні можливості брати участь у судовому процесі і відстоювати свої позиції [1, с. 10].

Водночас, очевидно, що процесуальні можливості сторони обвинувачення, особливо у сфері доказування, є непорівнювано більшими, ніж у сторони захисту. Тому для компенсації такого дисбалансу запроваджено інститут сприяння захисту (favor defensionis), суть якого вченими зводиться до наявності системи кримінальних процесуальних норм, покликаних компенсувати відсутність у сторони захисту тих прав, якими наділені суб'єкти владних повноважень зі сторони обвинувачення, наділити сторону захисту додатковими правами або звільнити від обов'язків, надавши їй більш вигідне (порівняно зі стороною обвинувачення) становище, виконати певні дії на її користь із боку сторони обвинувачення тощо [2, с. 191-192; 3, с. 44; 4, с. 684].

Складовим елементом інституту сприяння захисту є й концепція «асиметрії допустимості доказів», сутність якої дослідники зводять до різних для сторін кримінального провадження правових наслідків порушень, допущених при одержані доказів [5, с. 141]. Тобто концепція «асиметрії допустимості доказів» передбачає можливість використання доказів, які були здобуті з порушенням вимог кримінального процесуального закону, тією стороною, яка зазначених порушень не допускала. Зрозуміло, що передусім мова йде про можливості сторони захисту, адже обов'язок доказування, зокрема, збирання доказів покладається на сторону обвинувачення.

У кримінально-процесуальній доктрині висловлено думки про те, що концепція «асиметрії допустимості доказів» є цілком виправданою та обґрунтованою, адже наслідки процесу доказування мають стосуватися тієї сторони, з вини якої вони виникли [6, с. 426], та запропоновано закріпити її у нормах КПК України, застосовуючи до виправдувальних доказів, отриманих стороною обвинувачення з порушенням процесуальної форми за клопотанням сторони захисту [5, с. 13].

Тривалий час про концепцію «асиметрії допустимості доказів» велись дискусії виключно на доктринальному рівні. Однак поворотним моментом у її застосуванні на практиці стало ухвалення Верховним Судом постанови від 29 вересня 2020 року у справі № 601/1143/16. Зокрема, Верховний Суд відзначив, що правила оцінки доказів, особливо вимога дотримуватися передбаченого законом порядку при отриманні доказів, мають за мету запобігання неправомірному втручанню держави та заохочення доброчесної поведінки правоохоронних органів. Вимога визнати докази, отримані з порушеннями, недопустимими спрямована на те, щоб сторона, що допустила порушення, не могла скористатися його результатами. Використання цих правил на шкоду стороні, яка жодним чином не відповідальна за порушення процесуальних правил, суперечить їх меті [7].

Асиметричний підхід законодавця до правил доказування у кримінальному провадженні, на якому акцентує увагу Верховний Суд, базується на ч. 3 ст. 17 КПК України, яка передбачає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Водночас, кримінальний процесуальний закон не містить подібної категоричної заборони щодо доказів, які надаються на спростування обвинувачення і свідчать на користь сторони захисту.

Такий правовий висновок надалі використовується і розвивається судами при вирішенні кримінальних проваджень. Наприклад, Дніпровський апеляційний суд зазначив, що, застосовуючи асиметричні правові наслідки у питанні визнання доказів недопустимими, виходить з такого:

1) обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях (ч. 3 ст. 62 Конституції України), з чого випливає, що недопустимими повинні визнаватися докази, здобуті з порушенням закону, що можуть бути покладені в основу саме обвинувачення;

2) визнання доказу недопустимим є проявом процесуальної відповідальності для сторони, яка допустила порушення, що призвело до недопустимості доказу;

3) сторона захисту має право на використання доказів, при збиранні яких вимоги законодавства були порушені з вини сторони обвинувачення, адже обвинувачений не має нести негативні процесуальні наслідки через некомпетентність, недобросовісність чи порушення сторони обвинувачення [8].

У справі № 183/5789/19 Дніпровський апеляційний суд цілком логічно констатував, що визнання доказу, який виправдовує обвинуваченого, з підстав істотного порушення його прав під час досудового розслідування грубо порушує принцип змагальності кримінального провадження та право на обвинуваченого захист. А тому висновки Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області про недопустимість висновку експерта (інженерно-технічна експертиза з дослідження обставин механізму ДТП) є помилковими та ґрунтуються на хибному тлумаченні положень КПК України, оскільки фактично суд першої інстанції визнав недопустимим доказ сторони захисту з підстав порушення прав обвинуваченого (оскільки висновок експерта побудований у тому числі на показаннях обвинуваченого, який на той час мав процесуальний статус свідка, що у контексті ст. 87 КПК України, на думку суду першої інстанції, є порушенням прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) [8].

Приморський районний суд м. Одеси у вироку по справі № 522/13684/17 зазначив, що усі надані прокурором суду письмові докази отримані в рамках іншого кримінального провадження і не мають ніякого процесуального відношення до кримінального провадження щодо обвинуваченого, а відтак отримані в порушенні встановленого порядку, що є підставою для визнання їх недопустимими доказами на підставі ч. 1 ст. 86 КПК України.

Водночас, суд констатував, що на ці докази посилалась сторона захисту для спростування версії обвинувачення і обґрунтування своєї правової позиції. Послався на згаданий правовий висновок Верховного Суду, суд не побачив розбіжностей або протиріч у позиції сторони захисту, яка, з одного боку констатувала недопустимість доказів, а з іншого, посилалась на них на підтвердження своєї правової позиції [9].

Наведені приклади судової практики наочно засвідчують реалізацію концепції «асиметрії допустимості доказів» під час розгляду кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Krushynskyi S. A., Dankova S. O. Adversarial proceedings as a guarantee of the right to a fair trial in the interpretation of European court of human rights. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 2. С. 7-16.

2. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: монографія. Харків: Оберіг, 2018. 306 с.

3. Яворський Б. І. Сприяння захисту в доказуванні у суді першої інстанції. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 3. С. 44-48.

4. Єременко Є. В. Концепція «асиметрія доказування» як складник доктрини сприяння захисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 683-685.

5. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 213 с.

6. Гузела М. Проблема визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 423-434.

7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 вересня 2020 року (справа № 601/1143/16). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92335214.

8. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 24 серпня 2023 року (справа № 183/5789/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court. gov.ua/ Review/113083091.

9. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 27 червня 2023 року (справа № 522/13684/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court gov.ua/ Review/111803669.

УДК 343
orcid.org/0009-0008-7558-6110
orcid.org/0000-0002-0372-6515

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Ковальова Аліна Ігорівна,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
e-mail: alinakovaleva4562@gmail.com
Телійчук Віталій Григорович,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, професор

Незаконний обіг наркотичних та психотропних речовин вже тривалий час залишається одним із ключових факторів, що впливають на рівень злочинності в державі. Окрім цього, проблема незаконного розповсюдження наркотичних засобів збільшується з кожним роком. Насамперед, це пов'язано із появою нових способів збуту та поширення наркотиків і психотропних речовин, зокрема з використанням мережі Інтернет, а саме: соціальних мереж, інтернет-сайтів, реклами тощо. Таким чином, отримати швидкий доступ до заборонених речовин стало значно легше як для підлітків, так і для вже залежних осіб.

У зв'язку з цим протидія наркозлочинності була і залишається одним із головних напрямків діяльності правоохоронних органів, закріплених на законодавчому рівні.

Провідну роль відіграють підрозділи, уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності, оскільки застосування оперативно-розшукових заходів у роботі поліції є найбільш ефективним засобом не лише протидії, а й попередженні злочинності.

Проте наразі перед працівниками оперативних підрозділів при виконанні своїх завдань виникає низка проблем, пов'язаних, перш за все, із використанням злочинцями новітніх інформаційних технологій, які дозволяють застосовувати у наркобізнесі такі методи як: кодування електронних повідомлень для приховання інформації щодо незаконного постачання партій наркотичних засобів, використання електронних переказів з неконтрольованих засобів електронного зв'язку з метою отримання прибутку від продажу заборонених речовин [1].

Частіше за все продаж наркотичних речовин здійснюється за наступною схемою:

1) пошук відповідного сайту та вхід за посиланням,
2) перегляд і вибір замовником необхідного товару,
3) встановлення контакту з постачальником для замовлення товару,
4) здійснення оплати товару.

Оплата за послуги здійснюється через платіжну систему або одразу на карту, частіше за все за допомогою посередників, які отримують відсоток за використання їх рахунків та даних. Зрештою отримані кошти виводяться у криптовалюту, оскільки такий спосіб є найбезпечнішим [2]. Останнім кроком є доставка товару замовнику, яка здійснюється двома шляхами: залишення замовлення у визначеному місці (закладка) або безпосередня передача кур'єром при зустрічі [3].

Зазначена вище схема є досить нескладною у її реалізації, проте значно ускладнює викриття правоохоронними органами як постачальника, так і всієї мережі загалом. По-перше, злочинцями використовуються сучасні технології, завдяки яким вони мають змогу діяти анонімно, що унеможливлює встановлення їх місцезнаходження та проведення оперативно-розшукових заходів. По-друге, існує проблема щодо документування таких злочинів і

проведених по ним оперативно-розшукових заходів, а також подальше використання отриманих матеріалів у якості доказів у кримінальному провадженні.

Отже, враховуючи зазначене можна зробити висновок, що необхідно приділити належну увагу забезпеченню правоохоронних органів сучасним обладнанням та пошуку нових методів протидії наркозлочинності в Інтернеті, а також налагодженню співпраці між підрозділами Національної поліції з метою ефективного виконання покладених на них обов'язків. Крім цього, на нашу думку, необхідно вдосконалити правове регулювання здійснення оперативно-розшукової діяльності та подальшого використання отриманих матеріалів під час досудового розслідування. Варто погодитись з Телійчуком В.Г., що оперативно-розшукова діяльність потребує обов'язкового правового регулювання, а процес застосування елементів оперативно-розшукової тактики у протидії злочинності – особливого [4].

Список використаних джерел:

1. Телійчук В. Г. Оперативно-розшукова протидія наркозлочинності в мережі Інтернет як стратегія протидії наркозлочинності в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. С. 115–122 URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1868/1/8.pdf (дата звернення 18.02.2024)

2. Даркнет, «трава» з телеграм-каналів та «солі» за крипту: наркотики по іншу сторону монітора URL: https://cbn.com.ua/2024/02/14/darknet-trava-z-telegram-kanaliv-ta-soli-za-kryptu-narkotyky-po-inshu-storonu-monitora/ (дата звернення 18.02.2024)

3. Інтернет як рушійний «двигун» розповсюдження наркотичних речовин URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0bf3b25e-5614-4c77-9c17-a08f62e3d3f3/content (дата звернення 18.02.2024)

4. Телійчук В.Г. Теоретико-правові та практичні проблеми оперативно-розшукового законодавства URL: http://kidmu.com.ua/images/ndrobota/2016-2017/2017-04-07_tezu.pdf# page= 338 (дата звернення 19.02.2024)

УДК 343.13
orcid.org/0000-0002-8703-7003

ІНСТИТУТ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. ПРАВОНАСТУПНИЦТВО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Корабель Марія Георгіївна,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С Сковороди
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: masher-k@ukr.net

Питання збереження інституту звільнення від кримінальної відповідальності в новому Кримінальному кодексі України є дискусійним питанням серед науковців. Для вирішення окресленого питання в науковій роботі доцільно проаналізувати позиції таких науковців як: М. І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В. М. Куща, О. М. Литвинова, В. О. Меркулової, А. М. Ященка та інших, з метою встановлення правових підстав можливого вилучення розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» з КК України.

Питання дотримання принципів кримінального права неоднозначно пояснює соціально-правову обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності. Так, ст. 62 Конституції України закріплює презумпцію невинуватості та визначає, що особа вважається не винуватою до обвинувального вироку суду «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду»[1]. Застосування звільнення від кримінальної відповідальності передбачає «умовне» визнання особи винною та за наявності передбачених в Законі про кримінальну відповідальність підстав, відмову держави від застосування до особи обмежень прав і свобод передбачених покаранням за вчинене кримінальне правопорушення. В ППВСУ №12 від 23 грудня 2005 року закріплено: «звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України»[2] Підставою відмови держави є позитивна посткримінальна поведінка особи після вчинення суспільно-небезпечного діяння, що передбачена для кожної окремої статті IX розділу КК України.

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачає притягнена до кримінальної відповідальності, що реалізується за допомогою призначення покарання. Прихильники вилучення інституту звільнення від кримінальної відповідальності з нового Кримінального кодексу України, вмотивовують свою позицію тим, що відсутність обвинувального вироку суду визнає особу невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, а відповідно і порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Як вже не одноразово зазначалося науковцями, досягнення поставлених перед покаранням цілей можливе і без призначення покарання, тобто без застосування реальної кримінальної відповідальності. Підставою застосування звільнення від кримінальної відповідальності є саме позитивна посткримінальна поведінка, що вказує на досягнення передбачених покаранням цілей без його призначення, що позитивно характеризує потенційну кримінальну відповідальність, тобто інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Кримінально-правова політика держави має включати принцип гуманізмму, що найкращим чином закріплено в розділі IX звільнення від кримінальної відповідальності. В роботах Меркулової В. О. виділено основні задачі досліджуваного інституту: «забезпечити невідворотність кримінально-правового реагування на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (а не невідворотність кримінальної відповідальності),

оперативно сприяти відновленню порушеного права й відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, суттєво зменшити обсяг кримінальної репресії щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (особливо проступок), а отже зменшити обсяг державних витрат на здійснення кримінального правосуддя».[3. с. 147].

Відповідно, звільнення від кримінальної відповідальності це не просто відмова держави від застосування певних обмежень до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а, по-перше, вмотивоване рішення щодо можливості виправлення особи без призначення покарання, по-друге, відновленню порушеного права й відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням та по-третє, економія кримінальної репресії. Адже, щире каяття, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків або усунення заподіяної шкоди та примирення з потерпілим є доказом виправлення та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень особою, що звільняється від кримінальної відповідальності.

Звільнення особи від потенційної кримінальної відповідальності є важливою рушійною силою саме в спонуканні особи до виправлення та не вчинення нових кримінальних правопорушень (позитивної посткримінальної поведінки). Держава ж в свою чергу реагує на вчинене кримінальне правопорушення та реалізуючи принцип гуманізму кримінально-правової політики держави дає особі можливість бути звільненою від державного осуду та обмежень прав та свобод, передбачених покаранням. Що підтверджує важливість існування інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Кримінальному кодексі України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. ППВСУ №12 від 23 грудня 2005 року https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/ v0012700-05#Text

3. Меркулова В. О. Тенденції реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти // Південноукраїнський приватний часопис. 2013. -№1. С. 146-152.

4. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 185–207.

5. Куц В. М. Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти): монографія. Київ: Норма права, 2023. 118 с.

УДК 343.2/.7
orcid.org/0000-0002-1858-6842

МОВНИЙ АСПЕКТ З'ЯСУВАННЯ АДЕКВАТНОСТІ ТЕРМІНУ "КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ" В СИСТЕМІ УЯВЛЕНЬ КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Лантінов Ярослав Олександрович,
доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
к.ю.н., доцент, e-mail: lantinovyaroslav@gmail.com

У цій доповіді мова йде про фрагмент кримінально правового дослідження присвячений висвітленню певних аспектів використання концепту "кримінальна відповідальність" у рамках вчення про кримінально правову політику протидії злочинності [1]. Зокрема йдеться про те, що одним з прийомів отримання наукового знання є поміщення предмету дослідження в інший контекст. Щоб бути продуктивною, "зміна контексту" потребує змін у формі вираження смислів. Оскільки альтернативні типи світосприйняття та відображення (мистецьке та міфологічне), які не належать до наукового підходу, є непридатними, то вказану зміну слід досягти через зміну мови. При цьому, з одного боку, цільова мова має відноситись до мовної родини індоєвропейських мов, щоб забезпечити принципове взаєморозуміння. З іншого боку, цільова мова повинна істотно відрізнятися від української, щоб забезпечити наглядну різницю у сприйнятті. І, нарешті, цільова мова має бути поширеною. Отже було обрано англійську мову, яка відповідає вказаним критеріям (віддалена спорідненість, поширеність) і використовується в суспільстві з іншою правовою системою, ніж українська, яка, поки ще, головним чином, належить до континентальної правової системи.

Цей фрагмент дослідження було виконано у два етапи: пошук слів та словосполучень, що відповідають словосполученню "кримінальна відповідальність" та зіставлення їх з напрацюваннями у рамках вітчизняної кримінально-правової теорії. Пошук цільових слів та словосполучень, що відповідають словосполученню "кримінальна відповідальність" був здійснений через аналіз юридичної тлумачної літератури англійською та українською мовами.

Аналіз надав змогу сформувати групу англомовних відповідностей та зіставити її з україномовною термінологією. Після порівняння наведених англійських виразів та вітчизняних науково-навчальних пояснень щодо "кримінальної відповідальності", було встановлено, що те, що в українському варіанті позначається однаковим словосполученням "кримінальна відповідальність", в англійському варіанті має різнокореневі слова. При цьому – "responsibility" відповідає уявленню про "кримінальну відповідальність", як про соціальний наслідок, що викликаний самим діячем. "Liability" відповідає уявленню про "кримінальну відповідальність" як той наслідок, що покладається повноваженнями публічного авторитету (органу влади). "Blame" відповідає уявленню про "кримінальну відповідальність", як обов'язок бути підданим певному тягарю. "Onus" відповідає уявленню про "кримінальну відповідальність" як тягар, що покладається за загальним правилом. "Strictly liability" відповідає уявленню про "кримінальну відповідальність" як тягар, що покладається не за загальним, а за спеціальним правилом ("відповідальність тих, хто не досяг "загального віку", "відповідальність не за діяння (дія чи бездіяльність), а за слова чи думки", "відповідальність за відсутності причинного зв'язку" тощо). "Duty" відповідає уявленню про "кримінальну відповідальність (позитивну)", як поведінку законослухняну, а тим самим поведінку "відповідальну громадянську".

Отже, україномовний навчально-науковий термін кримінального права "кримінальна відповідальність" виступає омонімом, яким позначають сенси, що в іншій мові (англійській) – дістали позначення різно кореневими словами. Зважаючи, що ці різні сенси використовуються в

одному й тому ж мовному контексті – правового регулювання та правової охорони (отже їх неможливо розрізнити за контекстом як у варіанті "ключ" від замка та "ключ" як "водне джерело"), – це істотно заважає (або навіть унеможливлює) їх розпізнавати лише за самою формою ("кримінальна відповідальність"). При цьому найбільш очевидною є хибність поєднання словосполучення "кримінальна відповідальність" із сенсом "обов'язок не порушувати приписи КК". Щодо інших варіантів, то прозорим є висновок, що недоцільно зберігати у термінологічній системі омонімічний термін, для розуміння якого потрібні уточнення.

Список використаних джерел:

1. Лантінов Я.О., Лютвієва Я.П. Термін "кримінальна відповідальність" у кримінально правовій політиці протидії злочинності: мовний та функціональний аспекти. *Форум права*, 2024. 78(1), 40-48 с.

УДК 343.2:343.7 (477)
orcid.org/0000-0002-4668-3375

ЕЛЕКТРИЧНА ЕНЕРГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Михайліченко Тетяна Олександрівна,
старша наукова співробітниця
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України, кандидатка юридичних наук, доцентка,
e-mail: myhailichenko_t@yahoo.com

Новелою 2005 р. стало розширення предметів злочинів (кримінальних правопорушень) проти власності, зокрема за рахунок електричної або теплової енергії (ст. 188-1 КК України). Це стало початком для подальшого розширення предметів кримінальних правопорушень, зокрема за рахунок електричної енергії. При цьому в доктрині кримінального права змінилося певною мірою трактування фізичної ознаки предмета злочинів (кримінальних правопорушень), у т. ч. проти власності. Як пише В.О. Навроцький, «все більшого поширення набуває підхід, згідно з яким предметом злочину визнаються не лише речі, але й інформація[2], енергія – тобто будь-які форми матерії, все те, що існує незалежно від свідомості людини і може бути сприйняте її органами чуттів» [1, с. 106-107].

Загалом, наразі законодавець згадує про електричну енергію (енергетичну продукцію) у наступних складах кримінальних правопорушень, що передбачені:

- ст. 188-1 «Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання»;
- ст. 201-3 «Контрабанда товарів в негативному контексті шляхом виключення із переліку товарів»;
- ст. 201-4 «Контрабанда підакцизних товарів в негативному контексті шляхом виключення із переліку товарів»;
- ст. 232-3 «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів» (у сфері енергетики – уточнення наше).

Що ж таке «енергія», «електрична енергія» та «енергетичні продукти»?

Поняття «енергія» є дуже широким. Так, згідно з п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про енергетичну ефективність» від 21.10.2021 р. № 1818-IX «енергія – усі види палива та енергії, які використовуються в національній економіці, у тому числі природний газ, вугілля, нафта, нафтопродукти, скраплений газ, відновлювані джерела енергії, теплова енергія, *електрична енергія* та будь-які інші форми енергії, визначені у нормативних актах про статистику в галузі енергетики».

Загалом таке законодавче трактування є обґрунтованим і відповідає Директиві Європейського Парламенту і Ради 2012/27/ЄС від 25.10.2012 р. про енергоефективність (п. 1 ст. 2). Електрична енергія відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 р. № 2019-VIII – це енергія, що виробляється на об’єктах електроенергетики і є товаром, призначеним для купівлі-продажу.

[2] Дане питання вперше підняте О.Е. Радутним. У подальшому ж ми неодноразово стверджували, що і предмет кримінальних правопорушеннях проти власності слід більш широко тлумачити за рахунок інформації (інформаційної продукції). Див.: Михайліченко Т.О. Інформаційна продукція, яка є еквівалентом вартості, як різновид майна (ст. 197 КК України). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2013. № 22. Ч. II. Т. 3. С. 50-53 URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13mtomku.pdf; Михайліченко Т. О. Інформація як предмет кримінальних правопорушень проти власності. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. Конференції (м. Харків, 12 трав. 2022 р.). Х.: Право, 2022. С. 202-205. DOI: https://doi.org/10.31359/ 978-966-998-424-1.

Такий же підхід зазначено законодавцем при трактуванні електричної енергії як товару у Наказі Міністерства фінансів України «Порядок та строки митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються лініями електропередачі» від 30.05.2012 р. № 629 та у Митному кодексі України, згідно якого товари – це будь-які рухомі речі, у тому числі ті, на які законом поширено режим нерухомої речі (крім транспортних засобів комерційного призначення), валютні цінності, культурні цінності, а також електроенергія, що переміщується лініями електропередачі.

Окрім цього, варто взяти до уваги також, що електрична енергія належить до підакцизних товарів, перелік яких наведений у п. 215.1 ст. 215 Податкового кодексу України.

Останні є предметом складу контрабанди, що передбачений ст. 201-4 КК, проте у диспозиції статті законодавець виключив вказівку на електричну енергію як на предмет цього злочину, як власне і з диспозиції ст. 201-3 КК. Примітно, що в першій редакції законопроєкту № 5420 такий підхід не закладався авторами, однак порівняльна таблиця свідчить, що ініціаторами такої новації є група народних депутатів, на жаль, пояснень/обґрунтувань такого підходу документ не містить [2, с. 21, 32-33], хоча не всі поділяли таку позицію, однак саме вона отримала підтримку. Натомість В.М. Шевчук зазначає серед недоліків в організації та здійсненні митного контролю, що сприяють вчиненню злочинів у митній сфері, низький рівень низький рівень контролю при переміщенні електроенергії з використанням ліній електропередач [3, с. 79].

Енергетичні продукти – це комплексне поняття, що не має легального визначення. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони та Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії це природний газ (код ГС: 2711), електроенергія (код ГС: 2716) та сира нафта (код ГС: 2709). У той же час Директива Ради 2003/96/ЄС від 27 жовтня 2003 р. про реструктуризацію рамок Співтовариства щодо оподаткування енергетичних продуктів та електроенергії надає більш широкий перелік продуктів, які є енергетичними. Це ті, що підпадають під коди:

a) КН 1507-1518, якщо вони призначені для використання як опалювальне паливо або моторне пальне;

b) КН 2701, 2702 та 2704-2715;

c) КН 2901 та 2902;

d) КН 2905 11 00, не є продуктами синтетичного походження, якщо вони призначені для використання як опалювальне паливо або моторне пальне;

e) КН 3403;

f) КН 3811;

g) КН 3817;

h) КН 3824 99 86, 3824 99 92 (за винятком: антиіржавних присадок, що містять аміни як активні складники; інорганічних композитних розчинників; розріджувачів для лаків; та подібні продукти), 3824 99 93, 3824 99 96 (за винятком: антиіржавних присадок, що містять аміни як активні складники; інорганічних композитних розчинників; розчинників для лаків; та подібні продукти), 3826 00 10 та 3826 00 90, якщо вони призначені для використання як опалювальне паливо або моторне пальне.

У науковій же літературі пропонується наступна дефініція: «енергетичний продукт – це результат промислової діяльності людини, під час якої властивості використовуваних первинних або вторинних енергоресурсів зникають, а отриманий продукт має самостійну споживчу цінність та повністю задовольняє потреби споживача» [4, с. 122].

Підводячи підсумки, можна зробити висновки, що вчення про предмет кримінальних правопорушень невпинно зазнає змін. Звісно ж не завжди ці зміни є вчасними, однак розширення предмету кримінальних правопорушень за рахунок електричної енергії є абсолютно виправданим законодавчим кроком.

Список використаних джерел:

1. Навроцький В.О. Наскрізні кримінально-правові поняття: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

2. Порівняльна таблиця до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів (реєстр. № 5420). Друге читання. 15.12.2021. URL: https://itd.rada.gov.ua/ 629f55a1-f69e-4244-af00-3aba46e2ab4f

3. Криміналістична профілактика економічних злочинів : наук.-практ. посібник / кол. авт.: С.В. Веліканов, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.А. Журавля. Х.: Харків юрид., 2006. 236 с.

4. Прийменко С. А. Енергетичний продукт як результат електроенергетичної галузі та його життєвий цикл. *Вісник Української академії банківської справи.* 2013. № 2(35). С. 121-125.

УДК 343.2
orcid.org/0000-0002-9769-973X

ВРАХУВАННЯ СУДАМИ ОБСТАВИН, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ, НЕ ЗАЗНАЧЕНИХ В КК УКРАЇНИ

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент,
e-mail: nikiforovat2711@gmail.com

Згідно ч. 2 ст. 66 КК, при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують інші, не передбачені в ч. 1 ст. 66 КК обставини. Визнання відповідних обставин такими, що пом'якшують покарання повністю покладається на розсуд суду. В п.5 ППВСУ «Про практику призначення покарання» від 24.10.2003 року №7, суд наводить приклади обставин, які можуть бути враховані як такі, що пом'якшують покарання та зобов'язує суди визнання тієї чи іншої обставини такою, що пом'якшує покарання, належним чином мотивувати у вироку [1].

Аналіз судової практики, і зокрема 200 вироків винесених судами першої інстанції в 2023 році, дозволив зробити певні висновки з досліджуваного питання. З 200 проаналізованих вироків у 20 суд визнав такими, що пом'якшують покарання інші, не передбачені ч 1 ст. 66 КК, обставини. Найпоширенішою обставиною є визнання особою своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення (в 10 вироках) [2-11]. Безумовно, якщо особа повністю визнає себе винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, вона заслуговує більш лояльного ставлення з боку правосуддя, ніж особа, яка не визнає себе винуватою (за умови доведення її винуватості на підставі інших доказів) та намагається уникнути кримінальної відповідальності. Проте визнання вини може бути складовою такої пом'якшуючої обставини, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 66 КК як щире каяття. Адже щире каяття не можливе без повного визнання своєї вини [12] Тому врахування при призначенні покарання двох наведених обставин, замість однієї є неправильним. Особливо гостро ця проблема постає у випадку застосування ст. 69 КК, якщо такими, що помішують покарання визнаються лише визнання особою своєї вини та її щире каяття, оскільки в реальності має місце лише одна обставина, а застосування ст. 69 КК можливе лише за наявності декількох обставин, які пом'якшують покарання. В такому випадку застосування ст. 69 КК є неправильним застосуванням кримінального закону. Проте факт визнання засудженим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення, не може безумовно свідчити про щире каяття з приводу вчиненого як обставину, що пом'якшує покарання. Адже щире каяття передбачає, окрім визнання особою факту вчинення кримінальних протиправних діянь, ще й щирий жаль з цього приводу та осуд своєї поведінки [13]. Інколи суди враховують як пом'якшуючу обставину часткове визнання особою своєї вини [14]. Проте це категорично неможливо, адже свідчить про бажання особи уникнути належної кримінальної відповідальності. Проте, якщо засуджений не погоджується з кваліфікацією своїх дій, це ще не означає, що він не визнає чи неповністю визнає свою вину у вчиненому [15].

Часто суди також як обставину, яка пом'якшує покарання визнають вчинення кримінального правопорушення вперше або особа раніше не судима (в 5 вироках) [5, 7, 11, 16, 17]. Така практика заснована на рекомендаціях ВС, висловлених в ППВСУ «Про практику призначення покарання» від 24.10.2003 року №7 (п.2) [1], де зазначається, що судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом менш суворого покарання особам, які вчинили кримінальне правопорушення вперше.

Поодинокими є випадки визнання пом'якшуючими таких обставин як дача правдивих показань, позитивна характеристика обвинуваченого, наявність на утриманні малолітньої дитини (дітей), примирення з потерпілим, молодий вік обвинуваченого, матеріальна шкода

кримінальним правопорушенням не завдана, потерпілий не має претензій до обвинуваченого [18, 17, 3, 19, 5].

Досить часто наведені вище обставини суд враховує при призначенні покарання не як обставину, яка його пом'якшує, а як дані про особу винного. Так у 12 з 200 проаналізованих вироків наявність на утриманні винного малолітньої дитини (дітей) було вказано при врахуванні особи винного [20]. Часто суди загальним текстом викладають усі обставини, які характеризують тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та ті, що пом'якшують та обтяжують покарання та зазначають, що врахували їх при призначенні покарання. Проте незалежно від того розмежовують суди ті чи інші обставини чи ні, проблемою була і залишається неналежна мотивація судами призначеного покарання із врахуванням усіх зазначених обставин, що призводить до оскарження вироків у зв'язку з м'якістю або навпаки суворістю призначеного покарання. Тобто суди констатують наявність тих чи інших обставин, проте жодним чином не обґрунтовують яким чином їх врахування вплинуло на обрання відповідної міри покарання.

В контексті російсько-української війни під час призначення покарання враховуються такі обставини як участь обвинуваченого у бойових діях, отримане під час бойових дій поранення, проходження ним військової служби за місцем якої він характеризується позитивно. Ці обставини враховуються або як такі, що пом'якшують покарання або при врахуванні особи винного [11, 21]. Безумовно такі обставини можуть бути визнані такими, що пом'якшують покарання або враховані як такі, що позитивно характеризують особу винного, але не в кожному випадку, а тому їх врахування потребує належної аргументації у вироку. Так ККС ВС відзначив, що якщо вчинено кримінальне правопорушення проти порядку несення військової служби в умовах воєнного стану або у бойовій обстановці, то наведені вище обставини не можуть визнаватися як пом'якшуючі, а тим більше враховуватися як підстави для застосування ст. 75 КК [22].

ВС аналізуючи практику призначення покарання неодноразово висловлювався з приводу того, які обставини суд може визнавати такими, що пом'якшують покарання на підставі ч. 2 ст. 66 КК: вчинення злочину вперше; визнання вини особою, що вчинила злочин; молодий вік цієї особи; позитивна характеристика за місцем праці, навчання чи проживання; стан її здоров'я; наявність малолітніх дітей чи інших осіб на її утриманні та інше [23]; наявність членів сім'ї або інших осіб, які перебувають на утриманні або потребують підтримки; здатність особи підпадати під чужий вплив; інші психічні та психологічні особливості; наявність хвороб, які не підпадають під збіг обставин [24].

Список використаних джерел:

1. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003р. №7 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/v0007700-03#Text
2. Вирок Ямпільського районного суду Вінницької області від 03.01.2023р. Справа153/1698/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108224085
3. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 03.01.2023р. Справа № 404/7620/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225043
4. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 03.01.2023 р. Справа № 686/18484/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108313125
5. Вирок Сумського районного суду Сумської області від 04.01.2023р. Справа № 587/439/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108276596
6. Вирок Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 04.-1.2023 р. Справа № 196/976/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108251472
7. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 04.01.2023 р. Справа № 608/2216/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108267466

8. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 04.01.2023р. Справа №295/13798/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108247808

9. Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області від 04.01.2023 р. Справа №722/1731/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108242237

10. Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області від 04.01.2023р. Справа №722/1989/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108243716

11. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 03.01.2023р. Справа №243/3532/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108226146

12. Постанова ККС ВС від 10.06.2020р. Справа № 149/1596/16-к // URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=89793496&red=100003dc29eb1d5022483a72dec9fde5e48e22&d=5

13. Постанова ВС від 27.04. 2021р. Справа № 520/16394/16-к // URL: http://iplex. com. ua/ doc.php?regnum=96631982&red=10000353de6691fcb93ce25e6cfde879bf8bec&d=5

14. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 04.01.2023р. Справа № 296/2158/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108248915

15. Постанова ВС від 05.08.2020р. Справа № 334/5670/18 // URL: https://zakon.cc/court/document/read/90906069_726a29b2

16. Вирок Краснопільського районного суду Сумської області від 03.01.2023р. Справа № 578/1053/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108230263

17. Вирок Доманівського районногой суду Миколаївської області від 04.01.2023р. Справа № 475/680/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108245393

18. Вирок Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 03.01.2023р. Справа № 227/4544/21 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108226109

19. Вирок Галицький районний суд міста Львова від 03.01.2023р. Справа №461/4965/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108301078

20. Єдиний державний реєстр судових рішень URL:
https://reyestr.court.gov.ua/ Review/108341009,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108341007,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108246308,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108246575,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108247196,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108328740,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108240393,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108267466,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108243535,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108247808,
https://reyestr.court.gov.ua/Review/108258782

21. Постанова ВС від 19.07.2023р. Справа № 286/1005/21 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112370189

22. ВС від 08.11.2023р. Справа № 333/4532/22 // URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114928961

23. Постанова ВС від 26.06.2019р. Справа N 459/3399/17 // URL: https://ips.ligazakon.net/document/VSS00329

24. Яковлєва С. Проблемні питання, що виникають при призначенні покарання. Аналіз практики Верховного Суду. Львів. 6 вересня 2023. https://supreme.court. gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_09_06_Prezent_Yakovlava_Pruznach_pokaran.pdf

УДК 343.9
orcid.org/0000-0002-6019-1086

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Павленко Тетяна Анатоліївна,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail:pavlenkotatyana7@gmail.com

Домашнє насильство є доволі небезпечною формою порушення прав людини. Останніми роками із внутрішньосімейного, приватного питання домашнє насильство перейшло у проблему соціальну. Адже прояви різних форм домашнього насильства стають все частішими, постраждалі особи, як правило, неспроможні самостійно захистити себе, припинити насильницькі посягання, а відтак, виникає нагальна необхідність залучення державних механізмів у протидії цьому негативному соціальному явищу.

Зауважимо, що за інформацією Генерального прокурора ситуація щодо зареєстрованих фактів домашнього насильства на початок 2024 року є вражаючою. Так, у січні цього року було зареєстровано рекордну кількість кримінальних проваджень щодо вчинення домашнього насильства – 435 за місяць. Що на 55 % більше ніж за відповідний період часу в 2023 році [1]. Кількість проваджень росте з кожним роком, виключенням став лише перший рік повномасштабного вторгнення. У період з 01.01.2022 року по 30.06.2022 року Офіс Генерального прокурора зафіксував на 56% менше кримінальних проваджень в контексті домашнього насильства у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року [2]. Проте «після відносної стабілізації ситуації в країні питання повідомлення про домашнє насильство знову актуалізувалося, і у 2023 році відбулося зростання кількості звернень про факти домашнього насильства на 40 % у порівнянні з 2022 роком [3, с. 486]». Загалом у 2023 р. в Україні було зареєстровано 2705 відповідних кримінальних проваджень. Це на 11% більше, ніж у 2021–2432 справи [1]. За останні 5 років в Україні було зафіксовано 10 351 проваджень щодо домашнього насильства. За офіційними даними близько 80% від загальної кількості доходить до суду щорічно [1].

Серед чинників, що вплинули на зниження показників щодо фактів звернення з приводу домашнього насильства на початку повномасштабного вторгнення можемо назвати декілька. Зокрема, це нівелювання потерпілими проблеми домашнього насильства; пасивність постраждалих у зв'язку з недовірою у дієвість заходів, що мають застосовувати уповноважені органи та особи; обтяження потерпілої особи іншими нагальними проблемами «виживання» в умовах війни; постраждала особа вперше під час збройного конфлікту стикнулася з проявами домашнього насильства; перебування постраждалих у зоні бойових дій або у сірій зоні, що значно ускладнює або, навіть, унеможливлює звернення до правоохоронних органів [4, с. 87-88]. Тобто, фактично, ми маємо говорити не про зниження фактів домашнього насильствва, а про факти не звернення постраждалих за захистом своїх порушених прав.

Проте, з огляду на статистичні дані за другу половину 2022 р., за 2023 р. та за перший місяць 2024 р., можемо констатувати, що загальні та спеціальні чинники ризику, що впливають на прояви домашнього насильства, «переважили» причини, які впливали на звернення (а точніше, не звернення) потерпілих від домашнього насильства до правоохоронних органів у першій половині 2022 р.

Згідно з положеннями Всесвітнього звіту про насильство та його вплив на здоров'я можна виділити основні чинники ризику домашнього насильства, серед яких: «низький рівень освіти; злиденний стан родини; насильство, пережите в дитинстві; прийняття моделі поведінки чоловіка, наділеного великими правами; прийняття традиційних сімейних ролей; домінування чоловіка у стосунках; часті конфлікти та їх ескалація; толерантне ставлення

суспільства до проявів насильства; неефективна робота органів із боротьби з насильством тощо [5]».

Разом з тим, існують і, так звані, специфічні чинники, які можуть спричинити зростання кількості фактів домашнього насильства саме в умовах війни та повоєнний період.

Серед чинників, що сприяють збільшенню домашнього насильства під час війни, можна назвати «страх, невпевненість, відчуття безпорадності та розгубленості; соціально-економічна нестабільність і втрата роботи; вимушене переселення та втрата безпечного оточення й усталеного міжособистісного простору; порушення сімейної динаміки та стосунків; підвищене вживання алкоголю та наркотиків; легкий доступ до різних видів зброї; виникнення посттравматичного стресового синдрому тощо» [6, с. 196].

Серед науковців існує думка, що насильство в сім'ї виникає переважно внаслідок посттравматичного стресового синдрому та як результат воєнних подій, які провокують появу агресивної поведінки в партнерських відносинах. Проте, варто підтримати позицію дослідників, які зауважують, що «негативні емоції часто перетворюються на нові епізоди домашнього насильства, якщо така модель поведінки вже є в сім'ї» [7]. Разом з тим, варто погодитися з аналітичним висновком ЮРФЕМ, що ситуації збройного конфлікту, період постконфліктного врегулювання та випадки вимушеного переселення можуть посилювати масштаби й інтенсивність уже наявних форм насильства, а також призводити до появи нових його форм [8].

Тобто, збройна агресія не може визнаватися єдиною причиною виникнення домашнього насильства під час війни чи збройного конфлікту, проте травматизація, що відбувається під час таких дій, або безпосередня участь у них, може стати тим каталізатором, який сприятиме збільшенню кількості та інтенсивності епізодів домашнього насильства.

Список використаних джерел:

1. Левченко Дар'я У 2024 році зареєстрували рекордну кількість справ про домашнє насильство. *Ґвара медіа*. 08 березня 2024 р. URL: https://gwaramedia.com/ vnaslidok-nichnoho-obstrilu-chuhuieva-postrazhdala-tryrichna-dytyna/.
2. Марта Змисла Домашнє насильство крізь призму війни. Українська правда. 29 листопада 2022 р. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/.
3. Павленко Т.А., Корабель М.Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2023. С. 486-488. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://lsej.org.ua/10_2023/118.pdf
4. Павленко Т.А. Домашнє насильство в умовах війни: причини та нові виклики сьогодення. *Правові виклики сучасності: Матеріали круглого столу (20 грудня 2022 р.)*. Харків: Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 86-89. URL: chrome-extension:// efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/23770/1/mater_kr_stil_22-88-91.pdf.
5. Devastatingly pervasive: 1 in 3 women globally experience violence. URL: https://www.who.int/news/ item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3women-globally-experience-violence.
6. Мілорадова Н.Е., Доценко В.В. Особливості прояву домашнього насильства під час війни. *Габітус.* Вип. 47. 2023. С. 194-199. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpca-jpcglclefindmkaj/http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/34.pdf.
7. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / за заг. ред. Т. Перцевої, В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
8. Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (І півріччя 2022 р.) : звіт, підготовлений Аналітичним центром ЮрФем за фінансової підтримки Ради Європи (проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні»). URL: https:// jurfem.com.ua/domashne-nasylstvo-reahuvannya-vumovakh-viyny/.

УДК 343.132
orcid.org/0000-0002-2580-2953

АСПЕКТИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ

Сезонов Віктор Станіславович,
заступник завідувача відділу Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: sv26031985@gmail.com

Нагальною потребою судово-експертної практики сьогодні є розроблення спеціальної методики проведення експертного дослідження електронних документів, яка б могла поєднувати існуючі методи дослідження документів із застосуванням інноваційних технічних засобів.

Об'єктом таких досліджень все частіше стають документи із спеціальними електронними елементами захисту, а саме, біометричні паспорти, посвідчення водія, документи на транспортний засіб та ін. Не слід відокремлювати від об'єктів експертного дослідження документів і документи, які існують у вигляді файлів, посвідчені електронним підписом. Кількість таких документів буде тільки збільшуватись, сьогодні їх дослідження виконується засобами технічної експертизи, але наявність ознак юридичного документу в такому об'єкті дослідження потребує окремого підходу. Велика кількість документів ще лишилась поза увагою науковців, наприклад, посвідчення певного статусу особи (пенсійне, посвідчення інваліда, учасника бойових дій, учасника революції гідності та ін.), підробка яких має певний сенс для неправомірного використання грошових пільг.

Специфіка об'єкту дослідження та його новизна обумовлює низький рівень наукової розробленості. Проблеми криміналістичного дослідження документів із спеціальними засобами захисту стали предметом дисертаційних О.Л. Кобилянського, О.В. Воробей, Л.Л. Патик, Т.Ф. Безсонної та ін. Вказані науковці зробили значний внесок, але техніко-криміналістичні підстави дослідження електронних документів майже залишились поза увагою авторів [1].

Сучасна методика техніко-криміналістичного дослідження електронного документа повинна поєднувати як загально-наукові методи (аналізу, вимірювання, спостереження, зіставлення, порівняння, моделювання та експерименту), так і спеціально-технічних методи. Спеціально-технічні методи ґрунтуються на досягненнях різних наук (фізики, хімії, інформаційних технологій) і потребують детального оновлення в сфері їх використання в криміналістичних експертизах.

Одним із базових методів криміналістичних досліджень документів є порівняння з еталоном. Бази даних, що містять інформацію про характеристики еталонних документів, також можуть бути корисними для загальної експертизи, але їх не слід розглядати як адекватну заміну самих еталонів. З метою порівняння слід використовувати контрольні зразки, а не бази даних, що містять зображення документів. Необхідно регулярно оновлювати набори контрольних стандартів, оскільки захисні елементи постійно змінюються. Також змінюються технології виготовлення цих документів.

У ході судової експертизи захищених документів аналізуються, порівнюються та оцінюються різні характеристики, головним чином:

- характеристики матеріалу-основи (полімеру);
- характеристики друкарської фарби;
- друковані процеси та елементи;
- основні та вдосконалені захисні елементи (явні та приховані);
- фізичні характеристики документа (характеристики комплектування та виготовлення);

– способи персоніфікації/біографічні дані;

– електронні носії (інтелектуальні мікросхеми, магнітні смуги).

Для вивчення або аналізу різних характеристик можуть бути потрібні різні способи. Багато характеристик можуть вивчатися з використанням як простого, так і складнішого устаткування.

Наприклад, дослідження паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій із біометричними даними власника документа, потребує додаткового матеріально-технічного оснащення лабораторії експерта-криміналіста.

Електронний чіп, імплантований в паспорт, повинен відповідати стандарту ISO/IEC 14443 щодо запису і зчитування даних та вимогам ІКАО, що встановлюються до електронних документів. Для зчитування даних з такого роду електронного документа запропоновано забезпечити лабораторії почеркознавчих досліджень та техніко-криміналістичних досліджень документів Експертної служби МВС України сканерами ID-карток – зчитувачами біометричних документів, а саме безконтактним картрідером КР-382. Також необхідним є ліцензійне програмне забезпеченням типу додатків UAID Reader або UA Passport Reader.

На документах може бути багато інших видів речових доказів, таких як відбитки пальців, біологічні матеріали (наприклад, слина), сліди наркотиків або сліди взуття. Ці докази мають бути збережені та піддані аналізу відповідними фахівцями із судової експертизи.

Суттю судової експертизи електронного документа або документа із елементом електронного захисту є процес вивчення його форми і змісту як документа специфічної правової категорії, яка може включати дослідження властивостей та характеристик його матеріалів.

Вона слугує встановленню факту наявності чи відсутності спеціальних елементів захисту задля виявлення та фіксації ознак, що надають останньому статусу речового доказу та мають значення для кримінального провадження. Документ може мати матеріальну частину (пластикова картка, паперовий паспорт та ін.) чи представляти собою комп'ютерний файл, тобто бути суто електронним.

Судовий експерт як правило вирішує наступні питання:

– оцінка відповідності форми та матеріалу (за наявності) документа встановленому зразку;

– вивчення його реквізитів;

– оцінка змістовного наповнення документа;

– перевірка на відповідність змісту фактичним даним (за наявними джерелами правової інформації, базами даних, при необхідності – запитами до компетентних органів);

– виявлення ознак його підробки;

– аргументація техніко-криміналістичного дослідження документа.

Суттєвих змін щодо питань, які вирішує судова експертиза паперових документів та електронних документів не спостерігається [2]. Але проведення досліджень, їх техніко-криміналістичне супроводження безумовно потребує нового сучасного обладнання, програмного забезпечення та відповідних знань експертів-криміналістів.

Нагальність таких змін зумовлена стрімким розвитком новітніх технічних засобів та технологій та як наслідок, оновленню засобів скоєння правопорушень та підробки документів.

Список використаних джерел:

1. Безсонна Т.Ф. Техніко-криміналістичне дослідження паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій із біометричними даними власника документа: автореферат дисертації. 2021. URL https://dspace.univd.edu.ua/ handle/ 123456789/ 19496.

2. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; Уклад. К.М.Ковальов, О.О.Давидова, В.В. Коваленко, Т.В. Тимофеева. К, 2007. 34с.

УДК 343.211
orcid.org/0000-0003-1173-7975

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 338 КК УКРАЇНИ

Шинкарьов Юрій Вікторович,
завідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: yurand_shin@ukr.net

Державна символіка відіграє найважливішу роль для будь якої держави світу. Її значення підкреслюється і в Конституції України, яка «у ст. 20 проголосила, що Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України; у ч. 1 ст. 65 – шанування державних символів Вітчизни є обов'язком громадян України; у ч. 24 ст. 85 – встановлення державних символів України належить виключно до повноважень Верховної Ради України; у п. 4 ч. 2 ст. 92 – порядок використання і захисту державних символів визначаються виключно законами України. Наведені положення Основного Закону держави знайшли своє відображення у Кримінальному кодексі України, у ч. 1 ст. 338 якого передбачено кримінальну відповідальність за публічну наругу над державними символами України»[1, с.14]. На даний момент необхідно констатувати, що даний склад кримінального правопорушення, незважаючи на значимість об'єкту кримінально-правової охорони, не є в достатній мірі дослідженим сучасними вченими у галузі права. Існують лише поодинокі роботи присвячені дослідженню складу цього кримінального правопорушення або його елементів. В цьому ракурсі безумовно слід виділити дисертаційне дослідження Кармана В.В. Але, навіть за наявності дослідження такого роду – закономірності призначення покарання за вчинення наруги над державними символами – досі залишилися не проаналізованими. Тим не менш, аналіз практики призначення покарання дозволяє зробити важливі висновки, які можуть бути цікавими як для сучасних науковців, так і правозастосовників, оскільки відкриють загальні закономірності і тенденції його призначення.

В Україні порядок призначення покарання визначається ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання». У цій статті визначаються правила, які використовуються в усіх без виключення випадках призначення покарання. Але, при призначенні його за конкретні правопорушення існують певні нюанси і тенденції їх застосування.

Так, засади призначення покарання відповідно до ст. 65 КК України полягають в тому, що покарання призначається:

1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 КК України. Щодо вказаної засади – то в жодному випадку призначення покарання не було застосовано вихід судом за межі санкції, передбаченої ст. 338 КК України. Призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом зафіксовано не було.

2) відповідно до положень Загальної частини КК України – при формулювання вироків суд відповідно посилався на необхідні положення Загальної частини КК України.

3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Ця засада окреслює найбільше коло явищ, що враховуються при призначенні покарання.

Так, у аналізованих вироках суд у 10% випадків вказав, що враховує при призначенні покарання те, що аналізоване правопорушення відноситься до нетяжких злочинів. При чому, у чому саме проявляється це врахування є незрозумілим, оскільки суд жодного разу не вийшов за

межі санкції статті і алгоритм впливу тяжкості злочину на розмір покарання наразі не є чітко окресленим.

Особа винного при призначенні покарання за правопорушення, передбачене ст. 338 КК України теж враховувалася судами дещо неоднозначно. Це проявлялося в тому, що у деяких вироках була наявна лише вказівка на урахування особи винного при призначенні покарання. В окремих вироках вказувалося, що особа характеризується позитивно (30%), негативно (10%). Іноді окреслювалися і інші характеристики особи, як: відсутність постійного працевлаштування, наявність (5%) або відсутність попередніх судимостей (20%). Інших характеристик особи винного (як то наявність освіти та ін.) виявлено не було.

Палітра обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання є більш широкою при призначенні покарання за досліджуване правопорушення.

Так, серед пом'якшуючих обставин виділялося: щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину (40%), визнання винуватості (13%), з'явлення із зізнанням (2%), добровільне відшкодування завданих збитків (2%)

Серед обтяжуючих обставин врахуванню підлягали: вчинення правопорушення в стані алкогольного сп'яніння (5%). Інших обтяжуючих покарання обставин не спостерігалося.

Окрім цього, як фіналізуючий момент, слід проаналізувати вид та розмір призначеного покарання. Санкція встановлена за вчинення діяння, передбаченого ч.1 ст. 338 КК України передбачає три види основних покарань: штраф, арешт та позбавлення волі на певний строк. Слід зазначити, що суд у аналізованих вироках призначав всі види означених покарань, при чому на різні строки. Штраф призначався як в мінімальному розмірі, так і в максимальному. Арешт як правило призначався або строком 1 місяць або строком 5 місяців. Позбавлення волі призначалося як на 1 рік, так на 2, так і на 3 роки. При чому позбавлення волі призначалося приблизно у 60% випадків призначення покарання.

Безумовною тенденцію щодо призначення покарання за вчинення діяння, передбаченого ст. 338 КК України – є його призначення у результаті угод про визнання винуватості, що відбувається у 87% випадків. Приблизно в 10% випадків спостерігалося звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У якості резюме можна зробити певні висновки: 1. Алгоритм призначення покарання з урахуванням загальних засад призначення покарання в даному випадку вимагає подальшого розвитку та уніфікації (особливо це стосується урахування особи винного, обтяжуючих та пом'якшуючих обставин); 2. Сформована санкція відповідає вимогам щодо її побудови, оскільки використовується весь діапазон покарань, передбачених нею; 3. Поширеність призначення покарання за наявності угоди про визнання винуватості, що свідчить про масовість визнання свої вини підсудними у вчиненні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Карман В.В. Кримінально-правове забезпечення охорони державних символів України. Дис.канд.юр. наук. 12.00.08. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справи, 2020.

УДК 343.13:159.9
orcid.org/0000-0002-3767-8937
orcid.org/0009-0005-3087-0191

ПСИХОЛОГІЯ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сенченко Надія Миколаївна,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Костюченко Наталія Дмитрівна,
студентка групи КЮ-202
Національного університету «Чернігівська політехніка»
e-mail: kostiuchenkonatasha5@gmail.com

Медіація у кримінальному провадженні є важливим інструментом відновного правосуддя, який дозволяє сторонам кримінального конфлікту досягти взаєморозуміння та вирішити суперечки мирним шляхом за допомогою посередника-медіатора. Ця процедура має низку переваг порівняно з традиційним судовим розглядом, зокрема, вона сприяє відновленню порушених прав та інтересів, примиренню сторін, зменшенню психологічних травм та зниженню навантаження на судову систему.

Проте успіх медіації значною мірою залежить від психологічних факторів та вміння медіатора ефективно працювати з емоціями, установками та поведінкою учасників процесу. Знання основ психології конфліктів, навичок активного слухання, емпатії, управління емоціями та ефективної комунікації є критично важливими для забезпечення конструктивного діалогу та пошуку взаємоприйнятних рішень.

Огляд літератури та наукових джерел показує, що тема медіації широко висвітлюється у працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Проте слід відзначити, що більшість публікацій зосереджується на юридичних питаннях медіації, тоді як психологічні аспекти цього процесу залишаються менш дослідженими. Так, Огренчук Г. О. вважає, що під час медіації ми стикаємось одночасно з двома аспектами цієї діяльності: у правовому аспекті вирішується суперечка, у психологічному – розв’язується конфлікт [1, с. 98].

На думку відомої британської дослідниці Лізи Паркінсон, медіація являє собою акт врегулювання, що вимагає спеціальної освіти і навиків, контролю емоцій і творчого підходу. Це така дисципліна, яка є сполучною ланкою між іншими науками – юриспруденцією та психологією. Вона допомагає усунути бар’єри між представниками різних професій і встановити взаємовигідне партнерство між ними [2, с. 5].

Слушно зазначає Кеннет Клок, професор Школи права Університету Пеппердайн, що медіація – це міждисциплінарна галузь знань, що спирається на право, соціологію, лінгвістику і, поза всякими сумнівами, на психологію. Без психологічних знань підготовка медіатора за визначенням виявляється неповною і однобокою. Адже в будь-якій суперечці сходяться не тільки і не стільки інтереси, скільки позиції, характери, звички і представлення конкретних людей. Без розуміння цього факту, без уміння розібратися в психологічній складовій конфлікту неможливо вичерпати суперечку і добитися стійкості у виконуванні угоди між його сторонами [3, с. 12].

Отже, з огляду на вищезазначене, пропонуємо власне визначення медіації в психологічному контексті, а саме медіація це міждисциплінарний процес врегулювання конфлікту, в якому професійний посередник (медіатор) використовує спеціальні психологічні знання, навички та методи для сприяння діалогу, контролю емоцій, творчого аналізу ситуації та пошуку взаємовигідних рішень між сторонами конфлікту.

Успішне застосування медіатором психологічних методик для розв'язання конфліктів між сторонами свідчить про дієвість та затребуваність процедури медіації в кримінальному провадженні. Це підтверджується статистичними даними щодо значної кількості кримінальних справ, які закриваються у зв'язку з примиренням сторін. Відповідно до Аналізу

стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення на сайті Верховного суду України у 2019 р. було закрито дане провадження стосовно – 3,3 тис. осіб, у 2020 р. - 4,3 тис. осіб, у 2021 р. - 5,8 тис. осіб, а у 2022 р. - 3,9 тис. осіб [4, 5,6,7] (Рис.1).

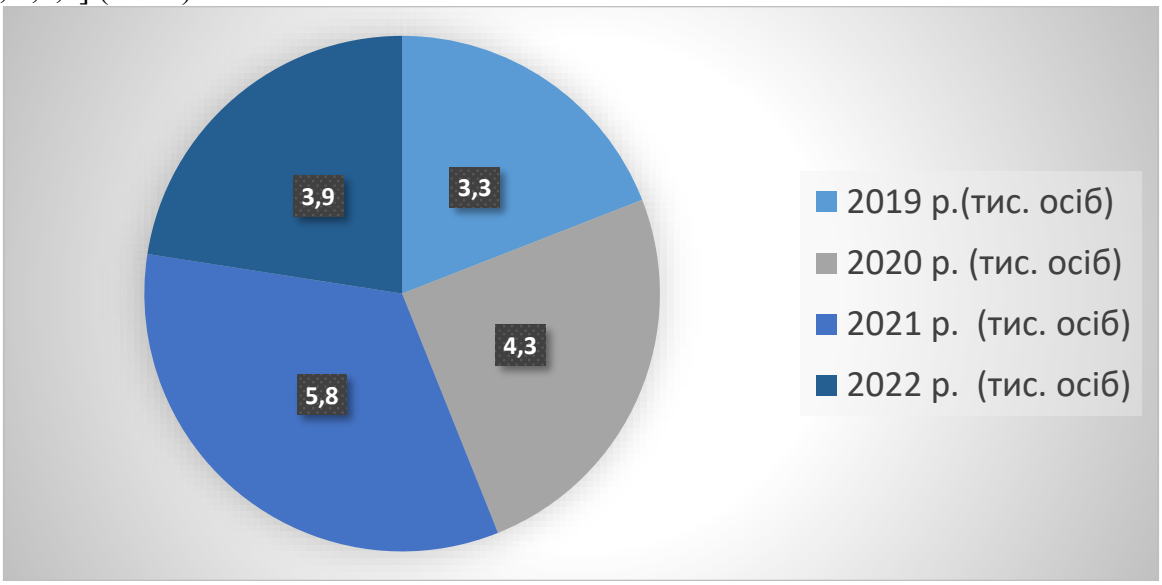

Рис. 1. Кількість осіб, стосовно яких місцеві загальні суди закрили матеріали кримінального провадження у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за період 2019-2022р.

Доцільно зазначити, що у 2019 році було започатковано пілотний проект під назвою «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» на базі БПД, де у своїй консультації наголосили на тому, що залучення медіатора до справи дає можливість потерпілій стороні оперативно отримати належну компенсацію заподіяної шкоди, отримати відповіді на питання, які хвилюють її у зв'язку з кримінальним правопорушенням, допомагає впоратися з негативними емоціями й переживаннями, спричиненими правопорушенням, відновити почуття безпеки та контролю над власним життям. Участь у процесі медіації для правопорушника означає усвідомлення наслідків власних дій і отримання можливостей їх виправити, відновити почуття власної гідності, самоповаги та поваги інших, а також можливості бути звільненим від кримінальної відповідальності або отримання більш м'якого покарання [8].

З психологічної точки зору, одна з головних переваг медіації полягає в її спонукальному впливі на добровільне й узгоджене врегулювання правового спору між конфліктуючими сторонами. Сторони спору завжди є особистостями з унікальними рисами характеру та індивідуальними особливостями, тому для ефективного розв'язання спору доцільно залучати фахівця-психолога, найкраще - юридичного психолога. Лише психологи здатні завоювати довіру конфліктуючих сторін, встановити між ними контакт і взаєморозуміння, допомогти усвідомити взаємну вигоду від примирення та мотивувати їх до цього.

Висновок. Запровадження процедури медіації у кримінальному провадженні є дієвим механізмом відновного правосуддя. Залучення кваліфікованого посередника (медіатора) допомагає сторонам конфлікту досягти порозуміння та розв'язати суперечності мирним шляхом. Однак ефективність медіації багато в чому визначається психологічними чинниками, а також здатністю медіатора належним чином працювати з емоційним станом, установками та поведінковими проявами учасників цього процесу.

Залучення фахівця-психолога, зокрема юридичного психолога, до процесу медіації є виправданим кроком, адже саме психологи мають необхідні навички для налагодження атмосфери довіри, встановлення контакту та взаєморозуміння між конфліктуючими

сторонами. Інтегрування психологічних знань та методик у процедуру медіації під час кримінального провадження є перспективним напрямком, який сприятиме підвищенню результативності відновного правосуддя та більш ефективному розв'язанню конфліктних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Огренчук Г. О. Визначення медіації в правовій доктрині та законодавстві. К., 2014. № 6. С. 96-99.
2. Parkinson Lisa. Family Mediation: 3rd Edition. Family Law, 2014.
3. Cloke K. Resolving Conflicts at Work: A Complete Guide for Everyone on the Job. San Francisco: Jossey-Bass, 2000. 252 p.
4. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2019 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_Krumin_sudu_pravopor_2019.pdf (дата звернення 20.03.2024).
5. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2020 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Analiz%20statistika%20(kriminal)%202020.pdf (дата звернення 20.03.2024).
6. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2021 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/Analiz_zdisn_pravos_2021.pdf (дата звернення 20.03.2024).
7. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf (дата звернення 20.03.2024).
8. Відновне правосуддя та медіація. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidnovne-pravosuddya-ta-mediacziya/#:~:text=Медіація%20у%20кримінальному%20провадженні%20%20це,конфлікту%20шляхом%20вироблення%20взаємоприйнятного%20рішення. (дата звернення 20.03.2024).

УДК 343.9
orcid.org/0000-0003-2149-9165

MUST KNOW ДЛЯ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВІЙНИ[3]

Колодяжний Максим Геннадійович,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
e-mail: mkolodyazhny@ukr.net

Теорія кримінологічної науки довела, що ступінь захисту прав і свобод громадян залежить, головним чином, від них самих, тобто від власної зацікавленості безпекою свого життя, здоров'я чи майна. На цій парадигмі побудовано чимало теорій профілактики злочинності, як-то: ситуаційне запобігання, державно-приватне партнерство, теорія екологічного дизайну та ін. Вироблення безпечної (обережної, передбачуваної, впевненої, послідовної, очевидної) поведінки громадян перебуває також в основі віктимологічних заходів профілактики злочинності та її окремих проявів.

З огляду на вищевикладене не є виключенням й сфера дорожнього руху та експлуатації траснпорту, де безпека його різних учасників здебільшого залежить від їх відповідної поведінки. Остання зумовлюється знаннями, уміннями і навичками, здобутими під час керування транспортним засобом, переміщення дорогами в якості пішохода, велосипедиста або пасажира громадського транспорту. З урахуванням жорстокої правди життя щодо непрощення, умовно кажучи, дорогою помилок осіб, які нею користуються, особливо у складних умовах воєнного часу, виникає необхідність у виробленні простих, але від того не менш значущих порад, рекомендацій, керівництва до дії (must know), здатних убезпечити життя та здоров'я учасників дорожнього руху. Частина цих порад була розроблена на підставі досвіду із включеного авторського спостереження за дорожньою обстановкою навесні 2022 р. у час своєрідного транспортного колапсу, коли мільйони українців були вимушені покинути свої домівки через широкомасштабну збройну військову російську агресію.

Низка конкретних правил поведінки учасників дорожнього руху під час війни, що перелічуватимуться нижче, була не лише опублікована у відповідній монографії [1, с. 266-272], оприлюднена у виді Пам'ятки для громадян, а й спрямована зацікавленим суб'єктам для поширення серед широкого загалу. Більше того, через надзвичайну соціальну затребуваність відповідна Пам'ятка була розміщена на офіційних сайтах, зокрема: Міністерства інфраструктури України, обласних військових адміністрацій Вінницької, Закарпатської, Запорізької, Одеської, Херсонської областей, Сумської та Кропивницької міських рад, Київської міської державної адміністрації, газети «Вечірній Київ», навчальних закладах Дніпропетровщини тощо.

Для убезпечення дорожнього руху, посилення особистої безпеки й майна учасників дорожнього руху під час війни пропонується таке:

– власний транспорт, за можливості, зберігати на охоронюваному підземному паркінгу або на автомобільній стоянці, оточеній з усіх боків міцним парканом чи будівлями. Залишення транспортного засобу на вулиці підвищує шанси його знищення або пошкодження від вибухів;

---

[3] *Примітка*. Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0120U10561).

– експлуатація транспортного засобу має відбуватись з дотриманням комендантської години, тривалість якої відрізняється у різних містах (не треба забувати, що: за невиконання законних вимог патруля порушнику комендантської години загрожує низка адміністративних стягнень: штраф, громадські чи виправні роботи, адміністративний арешт до 15 діб (ст. 185 КУпАП). У разі надання опору порушник може бути притягнутий до кримінальної відповідальності й позбавлений волі до 2 років (ст. 342 КК України));

– збереження уважності водіїв й дотримання ними правил дорожнього руху у ситуації вимушено відключених світлофорів у деяких населених пунктах;

– посилення пильності водіїв у випадку знищених/пошкоджених дорожніх знаків, у тому числі на перехрестях, у місцях інтенсивного дорожнього руху або на аварійних ділянках дороги;

– дотримання особами, які керують транспортними засобами, швидкісного режиму їзди, особливо на тій місцевості, де мають місце чисельні пошкодження дорожнього покриття;

– після прийняття рішення про евакуацію на автомобілі на значну відстань рекомендується не лише перевірити перед виїздом і забезпечити технічно справний стан транспортного засобу, а й розрахувати обсяг наявного палива;

– у разі потреби в евакуації автомобілем членів родини, чисельність яких перевищує допустиму для конкретного типу транспортного засобу (частіше 5 осіб), краще зробити 2 або більше поїздок з тим, щоб уникнути небажаних негативних наслідків фізичного і правового характеру;

– у випадку вимушеного переміщення в інший населений пункт транспортним засобом у колоні автомобілів слід обов'язково дотримуватись правил початку руху, зміни його напрямку, розташування транспортних засобів у колоні, її швидкості, обгону та ін.;

– перебуваючи у багатокілометровому заторі або довгій черзі на митниці при перетині державного кордону України не треба здійснювати обгін інших транспортних засобів. Це може викликати в інших водіїв прояви агресії аж до пошкодження Вашого автомобіля і навіть застосування насильства;

– коли Ви помітили на узбіччі зупинений автомобіль, у якого закінчилось пальне, за можливості, поділіться з його водієм безкоштовно або продайте кілька літрів пального, особливо якщо це відбулось уночі, у холодну погоду року або якщо у салоні автомобіля знаходяться діти чи особи похилого віку;

– водіям слід надати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали від розриву снарядів або у перебігу ДТП, з подальшим транспортуванням жертв до закладу охорони здоров'я (бажано на контрольованій Україною території) за неможливості виклику або приїзду карети швидкої допомоги;

– негайна зупинка транспортного засобу й залишення його водієм та пасажирами у разі розриву снарядів у радіусі 300 і менше метрів зі швидким укриттям на землі, розміщенням рук на голові з метою мінімізації отримання осколкових поранень і навіть загибелі;

– відмова від намірів експлуатації транспортного засобу у період оголошення повітряної тривоги;

– при русі автомобілем по дорозі, особливо по окупованій ворогом території або ділянках шосе, які нещодавно звільнені ЗСУ від окупації, треба уникати наїзду на будь-які, навіть невеликі, перешкоди. Ними можуть виявитись міни, гранати, снаряди, що не розірвались, та інші вибухонебезпечні предмети;

– якщо виникла необхідність зупинити транспортний засіб під час руху по окупованій території чи контрольованій військами України території, яка межує із зоною бойових дій, у жодному разі неможна учиняти дії з будь-якими предметами, що перебувають на узбіччі, у смітниках на зупинках транспорту, у лісосмузі біля дорожнього полотна. Це може бути вибухівка, яка свідомо чи випадково опинилась у цьому місці;

– на блокпостах, на яких несуть службу військовослужбовці ЗСУ, слід поводити себе чемно, з повагою ставитись до їх вимушених прохань і вимог, надавати можливість оглянути салон та багажник автомобіля, чоловікам призовного, і не тільки, віку не відмовлятись від вручення повістки про виклик до ТЦК СП.

Категорично забороняється продовжувати рух транспортного засобу всупереч вимогам про зупинку озброєних військовослужбовців. Це може бути розглянуто як спроба прориву ворожої диверсійно-розвідувальної групи, члени якої відповідно до законів військового часу підлягають затриманню і навіть фізичному знищенню. Краще у такий спосіб не здійснювати провокації!;

– при наближенні військової, у тому числі броньованої, техніки на дорозі, яка має дві й більше смуги для руху в одному напрямі, необхідно рухатись максимально близько до правого краю проїзної частини, щоб уникнути зіткнення, яке може закінчитись фатально;

– у випадку проїзду організованої колони військової техніки у складі трьох і більше одиниць з керуючим, то, за необхідності, треба здійснювати її обгін повністю за один раз. Якщо у керівного ланцюжка увімкнена сирена, то обгін такої колони заборонений. У разі відсутності керівного у колони військової техніки, то дозволяється здійснювати її обгін, у тому числі займаючи простір між військовою технікою;

– при здійсненні обгону або випередження транспортним засобом з написом «Вантаж 200» або «Вантаж 300» рекомендується надати йому право безперешкодного проїзду тощо.

Список використаних джерел:

1. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.

УДК: 349.477
orcid.org/0000-0003-1956-2233

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ (НА ПІДСТАВІ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА СТ. 184 КК УКРАЇНИ)

Забуга Юлія Юріївна,
старший науковий співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері охорони здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
кандидат юридичних наук, e-mail: zabugaulia1@gmail.com

1. Щодня, порушення армією рф законів та звичаїв війни призводить до значних жертв як серед воєнних, так і цивільних. Усі постраждалі від російсько-української війни потребують якісного, а головне, безкоштовного лікування. За повідомленням МОЗ, майже не щодня збільшується і кількість осіб, які потребують реабілітації після стабілізації стану та лікування [1]. Така реабілітація теж у певних випадках є безкоштовною.

2. Із 2017 р. в Україні триває медична реформа. Її досягненням стало те, що для пацієнтів у державних та комунальних лікарнях, які були перетворені на комунальні некомерційні підприємства (далі – лікарні КНП), а також у приватних лікарнях, які заключили договір із Національною службою здоров'я України (далі – НСЗУ), одержання медичних послуг, включених до Програми медичних гарантій, є безкоштовними. Попри це насьогодні й досі зустрічаються випадки вимагання грошей у пацієнтів за медичні послуги, які входять до Програми медичних гарантій [Див.: 2, 3]. У таких випадках доволі часто йдеться про вчинення медичними працівниками кримінальних правопорушень, відповідальність за які встановлена у ст. 184 КК України.

3. Санкція ч. 1 ст. 184 КК, яка передбачає відповідальність за незаконну вимогу оплати за надання медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я, містить доволі мізерні основні покарання у виді штрафу до 100 н.м.д.г. (що еквівалентно сумі до 1700 грн.) або у виді арешту на строк до 6 місяців та є некумулятивною. За ступенем тяжкості це кримінальне правопорушення відноситься до кримінальних проступків (ч. 2 ст. 12 КК України), а раніше визнавалось злочином невеликої тяжкості, що обумовлює (і обумовлювало) можливість застосовувати до особи, яка його вчинила, низки пільгових інститутів кримінального права.

4. Аналіз офіційних статистичних даних, наданих Офісом Генерального прокурора, свідчить про те, що у 2013 р. за ст. 184 КК України було відкрито 36 кримінальних проваджень, у 2014 р. – 23, у 2015 р. – 14, у 2016 р. – 21, у 2017 р. – 7, у 2018 р. – 9, у 2019 р. – 13, у 2020 р. – 9 у 2021 р. – 27, а у 2022 р. рекордних 40 кримінальних проваджень [4]. Примітним є те, що за січень-жовтень 2023 р. не було відкрито жодного кримінального провадження за цією статтею [4]. Така ситуація обумовлена високою латентністю кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК.

5. За період із 01.01.2013 р. по 15.11.2023 р. в ЄДРСР оприлюднено лише 11 судових рішень, ухвалених за ч. 1 ст. 184 КК, із них:

- 7 постанов/ухвал про закриття кримінального провадження;
- 5 вироків, із яких 1 виправдувальний вирок, а решта 4 – обвинувальні вироки.

При цьому в 10 таких рішеннях йдеться про порушення права на безоплатну медичну допомогу, яке вчинялось до початку проведення медичної реформи, тобто до 2017 р. Тож поведінка винних осіб – лікарів або інших медичних працівників – полягала у тому, що вони незаконно висували пацієнтам вимогу сплатити грошові кошти за одержання тих медичних

послуг, які не були передбачені у постанові КМУ від 17.09.1996 р. №1138, а отже були безкоштовними, а також в подальшому повністю або частково одержували цю суму грошей.

6. Аналіз постанов/ухвал про закриття кримінального провадження свідчить, що особи, винні у вчинені кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, звільнялись судами від кримінальної відповідальності на підставі положень:

- ст. 45 КК у зв'язку із дійовим каяттям (ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 17.10.2013 р. у справі № 200/13700/13-к);

- ст. 46 КК у зв'язку із примиренням з потерпілою особою (ухвала Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 06.12.2013 р. у справі № 310/13242/13-к).

- ст. 47 КК у зв'язку із передачею особи на поруки трудовому колективу (постанова районного Індустріального суду м. Дніпропетровськ від 14.03.2012 р. у справі № 1п/0417/21/2012 р.; ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 07.11.2013 р. у справі № 263/10386/13-к; ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 19.08.2016 р. у справі № 219/6351/16-к; ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 18.04.2017 р. у справі № 464/1309/17);

- ст. 48 КК у зв'язку зі зміною обстановки, а саме втратою особою суспільної небезпечності (ухвала Токмацького районного суду Запорізької області від 03.09.2013 р. у справі № 328/3082/13-к).

7. Аналіз обвинувальних вироків, ухвалених за ч. 1 ст. 184 КК, свідчить, що в 2 із них суд затвердив угод про визнання винуватості, укладену між обвинуваченим та прокурором, та призначив узгоджене сторонами покарання у виді штрафу в розмірі 50 н.м.д.г., що еквівалентно сумі 850 грн. (вирок Дніпровського районного суду м. Херсона від 05.11.2013 р. у справі № 666/6708/13-к та вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 30.07.2014 р. у справі № 200/12171/14-к). І лише в 1 вироці суд затвердив угоду про примирення, яку між собою уклали обвинувачений і потерпілі особи, та призначив узгоджене сторонами покарання у виді штрафу в розмірі 30 н.м.д.г., що еквівалентно сумі 530 грн. (вирок Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 15.07.2013 р. у справі № 264/4052/13-к). Що стосується виправдувального вироку, ухваленого за ч. 1 ст. 184 КК, то суд визнав непереконливими доказами, зібраними органами досудового розслідування, які свідчили б про те, що рентген-лаборант ОСОБА_7 незаконно вимагала та отримала від потерпілої особи оплату за надання медичної допомоги, адже на думку суду, «сама по собі пропозиція сплатити благодійні внески, яка не має примусового характеру, складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 184 КК, не утворює» (вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 12 грудня 2013 р. у справі № 334/5585/13-к).

8. За сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 184 КК та ч. 3 ст. 354 КК, були кваліфіковані дії ОСОБИ_5, завідувача відділу трансплантації та хірургії печінки Національного інституту хірургії та трансплантології ім. О.О. Шалімова, який у 2019 р. незаконно вимагав з пацієнта, якому під час обстеження поставив діагноз рак печінки на фоні цирозу й гепатиту «С», оплати за проведення операції у розмірі 3 тис. грн., а згодом одержав ці кошти (вирок Солом`янського районного суду м. Києва від 09 січня 2020 р. у справі № 760/33936/19). Таку кваліфікацію навряд чи можна визнати вдалою, адже, по-перше, в цій ситуації відбувається порушення принципу «non bis in idem», по-друге, визнання поведінки лікаря корупційним правопорушенням, пов’язаним із підкупом, вимагає притягнення до кримінальної відповідальності і другу сторону – пацієнта, який формально виступає суб’єктом активного підкупу. Проте фактичні обставини справи свідчить про те, що пацієнт є потерпілою особою, яку недоречно притягати до кримінальної відповідальності.

9. При цьому у ЄДРСР наявні й інші обвинувальні вироки, аналіз яких свідчить про те, що пересічних лікарів, які не були службовими особам і які незаконно просили пацієнтів сплатити кошти за безкоштовні медичні послуги, суди визнавали винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК (наприклад, вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 19.08.2021 р. у справі № №712/8136/21, вирок

Шевченківського міськрайонного суду м. Києва від 05.06.2020 р у справі № 761/9366/20, тощо).

10. Підсумовуючи вищевикладене, можна прийти до таких висновків. Санкція ч. 1 ст. 184 КК передбачає можливість застосування до винної особи низки пільгових інститутів кримінального права, серед яких на практиці перевага надається інституту звільненню від кримінальної відповідповідальності. Якщо ж суди вирішують, що винну особу доцільно притягнути до кримінальної відповідальності, то найчастіше вони призначають покарання у виді штрафу в доволі незначних сумах. Вочевидь, така судова практика не забезпечує реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, що потребує відповідного правового врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Актуальна інформація з реабілітації. Офіційний веб-сайт Міністерства охорони здоров'я. URL: https://moz.gov.ua/aktualna-informacija-z-reabilitacii (дата звернення: 15.03.2024 р.).

2. Що робити, якщо у лікарнях відмовляються надавати безкоштовні медичні послуги чи вимагають грошей. Пояснення. URL: https://tvoemisto.tv/news/shcho_robyty_v_razi_vidmovy_nadavaty_bezkoshtovni_medychni_poslugy_abo_vymaganni_groshey_u_likarnyah_poyasnennya_154833.html (дата звернення: 15.03.2024 р.).

3. 1000 гривень за анестезію, яка мала бути безкоштовною: що кажуть в НСЗУ та в Чернігівській міській лікарні №2. Суспільне новини. URL: https://suspilne.media/469265-1000-griven-za-anesteziu-aka-mala-buti-bezkostovnou-so-kazut-v-nszu-ta-v-cernigivskij-miskij-likarni-no2/e l (дата звернення: 15.03.2024 р.).

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2022, 2023 рр. : офіційний веб-сайт Генеральної Прокуратури України. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih- dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 15.03.2024 р.).

УДК 343.9
orcid.org/0000-0001-8015-0807

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ[4]

Калініна Аліна Владиславівна,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України
кандидат юридичних наук, старший дослідник
e.mail: alina.kalinina@ukr.net

Кримінологічний сегмент законодавства України у сфері убезпечення дорожнього руху на теперішній час не має чітко окреслених меж і галузевих кордонів. Його головним функціональним призначенням є спрямованість на профілактику та запобігання дорожньо-транспортним адміністративним та кримінальним правопорушенням. Зазначимо, що кримінологічне законодавство не тотожне кримінологічній (профілактичній, запобіжній і т.п.) функції галузевого законодавства.

Розглядаючи кримінологічне законодавство в сфері убезпечення дорожнього руху, цілком закономірним постає запитання про предмет його правового регулювання. Вважаємо, що в цьому випадку доцільно говорити про суспільні відносини у сфері регулювання профілактики та запобігання правопорушенням (як адміністративним, так і кримінальним) у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Зважаючи на значну кількість норм, які складають кримінологічне законодавство у сфері убезпечення дорожнього руху, доцільним буде провести їх аналіз за певними групами. Так. Авторкою свого часу було запропоновано поділ таких норм за функціональним призначенням на концептуальні, програмні, регулятивні та запобіжні [див. наприклад, 1].

До *концептуальних* можна віднести норми, за допомогою яких висвітлюється система поглядів та конструктивних ідей держави щодо підвищення безпеки дорожнього руху. Зовнішній вираз таких норм – це підзаконні акти, наприклад, концепції, стратегії і т.п., затверджені органами державної влади та місцевого самоврядування. Серед таких актів доречно зазначити Концепцію Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху на 2009-2012 рр., схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2008 р. № 1384-р, Концепцію Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху на період до 2016 р., схвалену постановою кабінету Міністрів України від 08 серпня 2012 р. № 771, Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 р., Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р.

Програмні норми кримінологічного законодавства у галузі безпеки дорожнього руху представлені положеннями документів, спрямованих на реалізацію концептуальних норм. На теперішній час головним із таких документів є Державна програма підвищення безпеки дорожнього руху на період до 2023 р., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2020 р. № 1287.

[4] *Примітка.* Тези підготовлені на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ 0120U10561).

Регулятивні норми – це такі норми законодавства, які спрямовані на встановлення правил, норм і стандартів експлуатації транспорту, забезпечення правил при організації безпеки дорожнього руху та інших приписів, що визначають правила для учасників дорожнього руху. Виходячи із функціонального призначення регулятивних норм кримінологічного законодавства, необхідно зазначити про надзвичайно широке коло нормативних актів, у яких вони містяться. Серед таких актів: Закони України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР, «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року № 3353-XII, «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 року № 2344-III, Правила дорожнього руху, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 та ін.

До *запобіжних* норм відносяться норми адміністративного та кримінального законодавства, що визначають відповідальність за порушення у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, виконуючи тим самим і профілактичну та запобіжну функції. Наприклад, серед таких норм можна назвати такі статті Кодексу України про адміністративні правопорушення, як: 122 («Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху»), 122^4 («Залишення місця дорожньо-транспортної пригоди»), 127 («Порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом, і погоничами тварин»), 128^1 («Порушення або невиконання правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху») та ін. Кримінальна відповідальність у сфері убезпечення дорожнього руху встановлюється за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України), порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння (ст. 286^1 КК України).

На нашу думку, роль кримінологічного законодавства недооцінюється. При раціональному та виваженому підході до його формування воно може стати потужним інструментом запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням. Ідея кримінологічного законодавства не в абстрактній ролі, а в конкретному правозастосуванні і втіленні профілактики правопорушень на практиці. Таке законодавство є найбільше безпеково орієнтованим. Однак фактично в Україні не завжди кримінологічний ефект від таких норм досягається навіть там, де він повинен був 100 % бути досягненим. Зменшення чи збільшення статистичних показників є, скоріше, відбиттям статистичного обліку у комплексному середовищі детермінант правопорушень у сфері дорожнього руху. У свою чергу, програмні норми можна вважати відбиттям умов і принципів функціонування дорожнього руху задля забезпечення його безпеки. Саме від ступеня їх реалізації, на нашу думку, залежить рівень безпеки дорожнього руху.

Список використаних джерел:

1. Калініна А.В. Кримінологічне законодавство України у сфері убезпечення дорожнього руху. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2021. № 16. Т. 2. С. 294-309. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.16.244739.

УДК 343.535
orcid.org/0009-0001-5102-1843

ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ МАНІПУЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМ РИНКОМ

Васюта Дмитро Костянтинович,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
email: kpds@yur.sumdu.edu.ua

Маніпулювання енергетичним ринком, як складний та актуальний аспект сучасної економіки, становить серйозну загрозу енергетичній безпеці, стабільності економічного розвитку та соціальній стабільності суспільства. Відповідальність уряду та регуляторних органів ефективно контролювати та запобігати маніпуляції на енергетичному ринку сприяє не тільки економічну процвітання, а й зумовлюю здатність країни забезпечити своїм громадянам стабільне та надійне енергопостачання.

Маніпуляції на енергетичному ринку можуть порушити стабільність енергопостачання країни та спричинити серйозні перешкоди у функціонуванні промислових комплексів, систем зв'язку, медичних установ та інших критичних інфраструктурних об'єктів. Країни, що володіють значними енергетичними ресурсами, можуть використовувати ці ресурси для досягнення економічного та політичного впливу на міжнародній арені. У той же час країни, що залежать від імпортованих джерел енергії, стають вразливими перед маніпуляціями чи примусом союзників-експортерів енергії. У ситуаціях енергетичної кризи країни можуть втручатися у конфлікти або політичні маневри, щоб забезпечити доступ до енергетичних ресурсів. Наприклад, російсько-український газовий конфлікт 2006 року підштовхнув до диверсифікації джерел енергії та збільшення інвестицій у відновлювану енергетику, що підвищує енергетичну безпеку та зменшує вразливість енергопостачання до перебоїв. Крім того, зростання інвестицій у енергетичну інфраструктуру, таку як трубопроводи, нафтопереробні заводи та електростанції, може бути результатом геополітичних конфліктів та конкурентної боротьби за ресурси, що сприяє підвищенню надійності та стійкості енергетичних систем, покращуючи загальну енергетичну безпеку. [1].

Маніпулювання на енергетичному ринку порушує довіру громадян до державних інституцій та регуляторних органів. Якщо населення втрачає віру в ефективність державної політики у сфері енергетики, це може призвести до загострення соціальних конфліктів і недовіри до влади. Але, враховуючи те, що довіра громадян відіграє ключову роль у регулюванні [2, с. 138], необхідною є вживання різних заходів для формування такої довіри. Безперечно, криміналізація не є панацеєю. Система заходів формування довіри має включати як превентивні заходи, так і заходи активної охорони. При чому криміналізація, як уже наголошувадося, є найбільш суворим заходом, а відтак дуже радикальним. Поза тим, іноді в умовах жорсткої соціальної необхідності саме криміналізація стає тим важливим важелем, який здатен забезпечити довіру громадян до державних інституцій, шляхом прояву їх готовності до рішучих кроків.

По-перше, коли учасники енергетичного ринку здійснюють маніпуляційні дії, це негативно впливає на ефективність регуляторного механізму та порушує встановлені правила. Це може призводити до незадоволення та розчарування серед громадян у роботі державних інституцій, що знову ж таки, спонукає їх очікувати захисту та справедливості з боку влади.

По-друге, маніпулювання на енергетичному ринку може призвести до підвищення цін на енергопродукти, що впливає на фінансове становище громадян та їх довіру до регуляторів. Це може призвести до утвердження переконання у неефективності держави у

забезпеченні ефективного функціонування енергетичного сектору, що в свою чергу може підривати загальну довіру до влади та надійність її дій у інтересах громадян.

Крім того, маніпуляції можуть призвести до зростання використання дешевших, але більш забруднюючих джерел енергії за допомогою кількох механізмів. За умов якщо маніпуляції штучно підвищують ціни на більш екологічно чисті джерела енергії, такі як відновлювана енергія чи природний газ, споживачі та підприємства можуть шукати дешевші альтернативи. Це може призвести до збільшення залежності від дешевших, але більш забруднюючих джерел енергії, таких як вугілля чи нафта, задовольняючи свої потреби в енергії.

По-третє, маніпуляції можуть порушити стабільність та передбачуваність енергетичного ринку, що призводить до невпевненості серед інвесторів та виробників енергії. В умовах нестабільності ринку виробники енергії можуть надавати перевагу короткостроковій прибутковості над довгостроковою стабільністю, вибираючи дешевші, але більш забруднюючі джерела енергії, щоб максимізувати свої прибутки.

Додатково, маніпуляції можуть спотворювати ринкові сигнали та перешкоджати розвитку екологічно чистих енергетичних технологій та інфраструктури. Якщо інвестори вважають проєкти відновлюваної енергетики більш ризикованими через маніпулювання ринком, вони можуть виявити меншу схильність інвестувати в них, що уповільнить перехід до чистих джерел енергії.

Підсумовуючи, маніпулювання на енергетичному ринку несе серйозні загрози та наслідки, які впливають на різні аспекти суспільства та економіки. По-перше, воно порушує ефективність регуляторного механізму та руйнує довіру громадян до державних інституцій. По-друге, маніпуляції призводять до підвищення цін на енергопродукти, що негативно впливає на фінансове становище громадян та їхню довіру до регуляторів. По-третє, вони сприяють зростанню використання більш забруднюючих джерел енергії та порушують стабільність ринку, що призводить до невпевненості серед інвесторів та виробників енергії. Нарешті, маніпуляції перешкоджають розвитку екологічно чистих технологій та інфраструктури, що ускладнює перехід до сталого та ефективного енергетичного сектору. Таким чином, запобігання маніпуляціям на енергетичному ринку є важливим завданням для забезпечення стійкості, ефективності та безпеки енергопостачання у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Khan K., Khurshid A., Cifuentes-Faura J. Energy security analysis in a geopolitically volatile world: A causal study. Resources Policy. *Elsevier*. 2023. Vol. 83. DOI: 10.1016/ j.reso-urpol.2023.103673

2. Grimmelikhuijsen S., Femke de Vries, Bouwman R. Regulators as Guardians of Trust? The Contingent and Modest Positive Effect of Targeted Transparency on Citizen Trust in Regulated Sectors, Journal of Public Administration Research and Theory. 2024. Volume 34, Issue 1, January. P 136–149. https://doi.org/10.1093/jopart/muad010

УДК 355.291.5
Orcid 0009-0000-4395-1277

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО НА ПРИКЛАДІ РІШЕНЬ ЄСПЛ

Гученко Катерина Володимирівна
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
e-mail: aspirant.kuip2023@gmail.com

Досліджуючи питання кримінальної відповідальності за дезертирство, ми повинні орієнтуватися на складній території, де правові принципи перетинаються з філософськими міркуваннями, зокрема, щодо балансу між правами особистості та законними інтересами держави в підтримці дисципліни і порядку в збройних силах. Спираючись на рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах про дезертирство, ми можемо виокремити загальні принципи, якими слід керуватися при оцінці кримінальної відповідальності у таких справах.

В основі будь-якого аналізу лежить фундаментальний принцип правової визначеності, закріплений у статті 7 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Цей принцип передбачає, що особи не повинні нести кримінальну відповідальність за діяння, які на момент їх вчинення не були чітко визначені як кримінальні правопорушення. Цей принцип слугує гарантією проти свавільного переслідування і покарання, забезпечуючи усвідомлення особами правових наслідків їхніх дій.

У контексті дезертирства ЄСПЛ послідовно підтверджує важливість забезпечення того, щоб національні закони, які визначають це правопорушення, були достатньо чіткими і точними, щоб відповідати стандартам правової визначеності. Такі справи, як «Кононов проти Латвії» та «Коппіям проти росії», підкреслюють необхідність чіткості у визначенні елементів дезертирства та сфери його застосування у військовому контексті. Будь-яка нечіткість у законодавстві може призвести до свавільного правозастосування та потенційних порушень права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції.

Крім того, ЄСПЛ визнав, що криміналізація дезертирства пов'язана з різними міркуваннями щодо прав людини, включаючи право на свободу совісті та релігії (стаття 9) і заборону нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (стаття 3). Справа «Алтаф Хусейн проти Сполученого Королівства» ілюструє перетин між дезертирством, відмовою від військової служби з міркувань совісті та захистом індивідуальних переконань і цінностей. Хоча держави мають законний інтерес у підтримці військової дисципліни, вони також повинні поважати права людей мати і висловлювати свої переконання, в тому числі заперечувати проти участі у збройному конфлікті з моральних або релігійних міркувань. Розберемо декілька кейсів, які демонструють різні правові питання і міркування щодо прав людини, які можуть виникнути в контексті справ про дезертирство, що розглядаються в ЄСПЛ.

Кононов проти Латвії (Kononov v. Latvia) (заява № 36376/04) [1]. У цій справі заявник, колишній радянський партизан, був звинувачений у дезертирстві під час Другої світової війни і згодом засуджений латвійською владою. Він стверджував у ЄСПЛ, що його засудження порушило його права, передбачені статтею 7 (відсутність покарання без закону) та статтею 6 (право на справедливий судовий розгляд) Європейської конвенції з прав людини.

Алтаф Хусейн проти Сполученого Королівства (Altaf Hussain v. the United Kingdom) (заява № 44065/98) [2]. Алтаф Хусейн, британський солдат, був засуджений за дезертирство під час війни в Перській затоці. Він ствердьжував, що його дезертирство було зумовлене його запереченнями проти моралі та законності війни. Він стверджував у ЄСПЛ,

що його засудження порушило його право на свободу думки, совісті та релігії відповідно до статті 9 Конвенції.

С.С. проти Італії (S.S. v. Italy) (заява № 32295/96). Ця справа стосувалася італійського солдата, який був засуджений за дезертирство після того, як відмовився брати участь у військових операціях в Сомалі. Він стверджував у ЄСПЛ, що його засудження порушило його право на свободу совісті та релігії за статтею 9 Конвенції, а також його право на справедливий судовий розгляд за статтею 6.

Коппіям проти росії (Koppiyam v. russia) (заява № 45889/06) [3]. Заявник, російський призовник, був засуджений за дезертирство після самовільного залишення військової частини. Він стверджував у ЄСПЛ, що його засудження і покарання становили принижуюче гідність поводження, що порушує статтю 3 Конвенції.

Кушнір проти України (Kushnir v. Ukraine) (заява № 9885/07) [4]. У цій справі український солдат був засуджений за дезертирство під час конфлікту на сході України. Він стверджував у ЄСПЛ, що його засудження порушило його право на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 6 Конвенції, оскільки, за його словами, йому не було надано належного юридичного представництва під час судового розгляду.

Ці справи демонструють різні правові питання і міркування щодо прав людини, які можуть виникнути в контексті справ про дезертирство, що розглядаються в ЄСПЛ.

При оцінці пропорційності кримінальної відповідальності за дезертирство на перший план виходять філософські роздуми про природу військової служби та взаємовідносини між особою і державою. Монополія держави на легітимне застосування сили зумовлює необхідність створення дисциплінованих збройних сил, здатних виконувати свої обов'язки із захисту національної безпеки та публічних інтересів. Однак запровадження кримінального покарання за дезертирство ставить питання про те, якою мірою індивідуальна автономія і совість повинні бути підпорядковані колективним вимогам військової служби. З філософської точки зору, напруженість між індивідуальною автономією і державною владою спонукає до ретельного вивчення підстав для криміналізації дезертирства. Хоча держава має законний інтерес у підтримці військової дисципліни, вона повинна робити це з повагою до гідності та автономії своїх громадян. Іноді дезертирство може бути мотиване глибокими моральними переконаннями або відмовою від участі у збройному конфлікті з міркувань совісті. У таких випадках криміналізація дезертирства без надання можливості відмовитися від участі в конфлікті з міркувань совісті може сприйматися як примус і несумісна з принципами особистої свободи і людської гідності.

У світлі цих правових і філософських міркувань встановлення кримінальної відповідальності за дезертирство має бути ретельно збалансоване з необхідністю дотримання основоположних прав людини і принципів правової визначеності. Національні закони, що визначають дезертирство, повинні бути чіткими і точними, гарантуючи, що особи усвідомлюють правові наслідки своїх дій. Крім того, держави повинні визнавати і приймати законні відмови від військової служби з міркувань совісті, тим самим дотримуючись тонкого балансу між вимогами військової дисципліни і правами людини на свободу совісті та віросповідання.

Насамкінець, хоча дезертирство може становити порушення військової дисципліни, притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин має бути предметом ретельного вивчення з метою забезпечення дотримання принципів правової визначеності, справедливого судового розгляду та поваги до прав людини. Держави повинні орієнтуватися в складних питаннях юриспруденції щодо дезертирства з урахуванням конкуруючих інтересів, тим самим захищаючи як цілісність військових інституцій, так і гідність та автономію осіб, які зазнають кримінального переслідування за свої дії.

Список використаних джерел:

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Кононов проти Латвії»: окремі аспекти відповідальності за воєнні злочини – Центр Верховенства Права. Центр Верховенства Права. URL: https://rol.ukma.edu.ua/202208101/ (дата звернення: 18.02.2024).
2. Syed Amimul Haque v Altaf Hussain. *vLex*. URL: https://vlex.co.uk/vid/syed-amimul-haque-v-850641828 (date of access: 18.02.2024).
3. HUDOC – European Court of Human Rights. S.S. v. ITALY. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B"itemid":["001-179758"]%7D (date of access: 18.02.2024).
4. Kushnir v. Ukraine (Application No. 9885/07):. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B"itemid":["001-207476"]%7D (date of access: 18.02.2024).

УДК 344.13
orcid.org/0000-0003-1312-1832

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ІСТОТНОЇ ШКОДИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.425 КК УКРАЇНИ

Журавльов Максим Сергійович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 081 Право, ОНП Право,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
адвокат, керуючий Адвокатського об'єднання «Максим Журавльов і партнери»
e-mail: advocate.zhuravlev@gmail.com

Дослідження питання про істотну шкоду як елемент об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст.425 КК України надзвичайно важливе. «У доктрині кримінального права воно може сприяти зменшенню кількості існуючих дискусій, а також – неоднозначних рішень, що приймаються в правозастосувальній діяльності» [1, с.335].

Аналізуючи поняття істотної шкоди, В. М. Киричко, В. Я. Тацій та О.І. Перепелиця зазначають, що «це поняття має оціночний характер, тобто істотність такої шкоди встановлюється на підставі оцінки фактичних даних про таку шкоду, зокрема даних про те, які саме права, свободи чи законні інтереси були порушені, про кількість потерпілих осіб, характер заподіяної шкоди (майнова, фізична шкода тощо), кількісні показники шкоди та ступінь негативного впливу на відповідні суспільні відносини тощо» [2, с. 236].

Істотна шкода як ознака складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 КК України, відповідно до примітки цієї статті, якщо вона полягає в заподіянні матеріальних збитків, це шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками за тієї самої умови вважається шкода, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [3].

«Доцільно зазначити, що істотна шкода є одним із багатьох оціночних кримінально-правових понять. У кримінально-правовій літературі наголошується, що наскрізними поняттями слід вважати такі, що використовуються неодноразово і мають одне й те ж значення, які зберігають своє значення незалежно від того, щодо якого інституту кримінального права вони використовуються» [4, с. 74].

До змісту істотної шкоди включається як матеріальна шкода, так і нематеріальна. Адже використання у примітці сполучника «якщо» свідчить про те, що істотна шкода може мати альтернативні форми і бути як матеріальною, так і нематеріальною. При цьому для визначення матеріальної шкоди встановлено відповідні критерії.

В. Навроцький зазначав, що «наслідки ж нематеріального характеру, пов'язані із заподіянням шкоди соціального, політичного, морального, організаційного та іншого характеру, не мають грошової оцінки. Відповідно, неможливо визначити еквівалент такої шкоди в одиницях, кратних неоподатковуваним мінімумам доходів громадян. Отже, щодо статей КК України про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, на які поширюються роз'яснення поняття істотної шкоди та тяжких наслідків, не можна встановити зміст наслідків нематеріального характеру. Винятком може бути хіба врахування похідних наслідків, а саме завдання: фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення тощо) [5, с.34].

О. Дудоров та Г. Зеленов, також дотримуються такого підходу. Також вони звернули увагу на те, що «у вироку суду має бути чітко визначено й доведено, що саме вчинення того чи іншого службового злочину стало причиною відповідних наслідків. При цьому обчислення їх розміру також має бути належним чином підтверджене та не викликати сумніву. Тобто у вироку має міститися належне обґрунтування визнання тих чи інших наслідків, які на перший погляд мають не майновий, а, наприклад, фізичний характер, виявами істотної шкоди або тяжких наслідків» [6, с.72].

Правову позицію щодо даного питання виклав Верховний Суд України у постанові Судової палати у кримінальних справах від 27.10.2016 року (у справі Меньшикова, Скоркіна, Філатова, Дубенка), врахувавши, зокрема, положення наукового висновку В. О. Навроцького [7]. Верховний Суд України зазначив, що ознака «істотна шкода» охоплює і суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди, і наслідки у вигляді шкоди немайнової.

Судова практика спрямовувалась відповідно до роз'яснення, даного в абзаці третьому пункту 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 року № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень»: «Якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи» [8].

Як вбачається із зазначеного вище, питання змісту нематеріальної шкоди залишається дискусійними та невизначеними. Адже, по суті, слідчий, дізнавач або ж суддя повинні самостійно вирішити питання про кримінально-правову значущість діянь особи та небезпечність наслідків нематеріального характеру з урахуванням конкретних обставин справи.

Проте слід погодитись з К. Лановенком, який зазначає, що «насправді конкретизація оціночного поняття здійснюється на підставі певного стандарту, еталону, зразка, окремі найзагальніші ознаки якого названі в законі» [9, с.153]. Відтак, конкретизація змісту нематеріальної шкоди має здійснюватись не тільки з урахуванням суб'єктивного фактору, але й на підставі законодавчо визначених критеріїв.

Таким чином варто констатувати необхідність проведення детального правового аналізу небезпечних наслідків, передбачених ст.425 КК України та редакційного її доповнення.

Список використаних джерел:

1.Максимович Р.Л. Істотна шкода як наскрізне кримінально-правове поняття. URL: Microsoft Word – 3-2013_24_10_2013+зміст.doc (lvduvs.edu.ua);

2. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид. К. : Право, 2015. 680 с.

3. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001р. № № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text;

4. Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. Х.: Право, 2011. С. 73–77.

5. Навроцький В.О. Кримінально-правове значення зміни законодавчої характеристики наслідків злочинів у сфері службової діяльності. Кримінальне право: традиції та новації. Матеріали Міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю із дня народження видатного вченого, героя України, академіка В.В. Сташиса, 9–10 липня 2015 р. Полтава. Харків, 2015. С. 34–37.

6. Дудоров О.А. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону. Право України. 2015. № 12. С. 69–82.

7. Постанова Судової палати кримінальних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 р. по справі № 5–99кс16. URL: https://zakon.cc/court/document/read/62692636_1d6fcb31.

8. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. №15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text.

9. Лановенко К.С. Суб'єктивний момент при застосуванні оціночних понять у кримінальному законодавстві. Підприємництво, господарство і право. 2010. №9. С.152-155.

УДК 343.3/.7
orcid.org/0000-0001-6855-0621

СЛУЖБОВА ОСОБА ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 255 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Павленко Віталій Сергійович,
аспірант Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
аспірант, email: pavlenko336600@gmail.com

Буквальний зміст статей 22 та 255 Кримінального кодексу України (далі – КК) дає можливість стверджувати, що загальний суб'єкт характерний для злочинів, передбачених у ч.ч. 1, 2 та 4 ст. 255 КК України, тоді як спеціальний суб'єкт – це особливі випадки, передбачені частинами 3 та 5 цієї статті (особа, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі»). Суб'єктом злочину, передбаченого ч.ч. 1, 2 та 4 ст. 255 КК України, є фізична особа, яка досягла 16-річного віку на момент вчинення злочину.

Спеціальним суб'єктом досліджуваного злочину є особа, яка має статус службової особи згідно з ч. 3 статті 255 КК України, а також особа, що здійснює злочинний вплив або має статус підвищеного злочинного впливу, включаючи «вора в законі» за ч. 5 цієї ж статті. Службова особа, яка є учасником злочину, передбаченого ст. 255 КК України, може здійснювати свою участь в злочинних організаціях або спільнотах, використовуючи своє посадове становище. Це цілком закономірно з огляду на високий рівень корупції в державі та її проникнення в різноманітні сфери суспільного життя, на що неодноразово звертали увагу вчені [1]. Необхідно погодитися з тим, що службові особи сприяють злочинній діяльності, надаючи необхідну інформацію, забезпечуючи інструменти та ресурси для вчинення злочину, забезпечуючи співучасників засобами конспірації та безпеки, а також уникаючи кримінальної відповідальності. Без участі службових осіб вчинити окремі злочини стає вкрай складно або навіть майже неможливо [2, с. 78]. У таких умов, корупція стає необхідною умовою для функціонування не лише злочинних організацій, але й всієї організованої злочинності. У випадку вчинення дій, таких як створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, а також участь у злочинній організації службовою особою за допомогою свого посадового становища, дії винного за загальним правилом слід кваліфікувати за ч.ч. 3 або 5 ст. 255 КК України. Водночас, як зазначають вчені, участь службової особи у створенні складу іншого кримінального правопорушення, а також участь у кримінальних діях, скоєних злочинною організацією, потребує додаткової кваліфікації [3, с. 21].

Оцінюючи законодавчу новацію, яка стосується визнання кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ч.ч. 1 і 2 ст. 255 КК України (створення злочинної організації, керівництва такою організацією або її структурними частинами, та участі в злочинній організації) з боку службових осіб з використанням їхнього посадового становища, важливо відзначити, що в теорії кримінального права розглядаються й інші можливі способи врахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних об'єднань. А. А. Вознюк розв'язання проблеми кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами та вчиняють злочин з використанням службового становища, вбачає в одному з чотирьох способів: 1) включення до складів злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258^3, 260 КК України, кваліфікуючої ознаки – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 2) удосконалення диспозицій статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за незаконне використання службовою особою влади чи службового становища (передусім ст. ст. 364, 365 КК України); 3) доповнення ч. 1 ст. 67 КК України новою обставиною, яка обтяжує

покарання, – «учинення злочину з використанням службовою особою службового становища»; 4) відмова від відповідної кваліфікуючої ознаки з одночасним вирішенням цього питання в окремій нормі [4, с. 105–108; 17, с. 543]. Видається, що останній варіант є найбільш оптимальним. Він не тільки має підтримку серед вчених [5, с. 65; 18, с. 196–198; 19, с. 242–243], але й був врахований під час розробки проєкту нового КК України. Згідно з ним, ознакою складу злочину, яка підвищує його тяжкість на два ступені, є його вчинення публічною службовою особою, яка має особливо важливе становище, з використанням нею влади, службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей (п. 3 ч. 1 ст. 2.2.4. проєкту). Тоді як ознакою складу злочину, що підвищує тяжкість умисного злочину на один ступінь порівняно з базовим, є вчинення злочину особою, яка використовує свою владу, службові або професійні повноваження або пов'язані з ними можливості (п. 11 ч. 1 ст. 2.2.5. проєкту) [6].

Таким чином, введення кваліфікуючої ознаки для злочину, передбаченого у ч.ч. 1 і 2 ст. 255 КК України (створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, участь у злочинній організації), – таку, як вчинення службовою особою за умови використання свого посадового становища, – це лише один і не найкращий спосіб врахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних груп. Найоптимальнішим вирішенням цієї проблеми вважається те, що передбачено в проєкті нового КК України (визнання зазначеної участі ознакою складу злочину, яка підвищує тяжкість злочину на один чи два ступеня), однак його реалізація можлива лише в контексті широкого перегляду кримінального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Batyrgareieva V. S., Babenko A. M., Kaija S. Corruption in medical sphere of Ukraine: current situation and ways of prevention. (Коррупция в медицинской сфере Украины: криминогенная ситуация и способы противдействия). Wiadomości Lekarskie. 2019. T. LXXII.№ 9. Cz. II. P. 1814–1821. DOI: https://doi.org/https://doi.org/10.36740/WLek201909220

2. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність службових осіб за створення злочинних об'єднань та участь у них. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2 (12). С. 78–93.

3. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255^1, 255^2, 255^3, 256 Кримінального кодексу України): науково-практичний коментар / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, С. С. Чернявський. Київ: Норма права, 2021. 130 с. 8. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 221 с.

4. Вознюк А. А. Актуальні питання кваліфікації злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258-3, 260 Кримінального кодексу України, учинених службовою особою з використанням влади або службового становища. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 105–108.

5. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: Маслаков, 2018. 928 с.

6. Контрольний текст проєкту нового КК України (станом на 24 грудня 2021року).URL:https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/12/28/kontrolnyjproekt-kk-24-12-2021.pdf.

УДК 343.3/.7:[336.74:004]
orcid.org/0009-0003-7492-373X

CRIME IN THE AGE OF CRYPTOCURRENCY

Розумний Богдан Андрійович,
аспірант кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: bogdanrozumnyy@gmail.com

Cryptocurrency, like any other form of currency or financial instrument, can be utilized for both legitimate and illegitimate purposes. While there are numerous positive aspects to cryptocurrency, such as decentralized transactions, lower fees, and greater accessibility, it also presents opportunities for various forms of crime. Some of the most common types of crime using cryptocurrencies are scams, tax evasion, market manipulation etc. And although these crimes are quite harmful, the most dangerous and damaging are ransomware-extortion, money laundering and terrorist financing.

Cryptocurrencies have facilitated the rise of ransomware as a prevalent form of extortion. This method commonly involves the use of malicious software to encrypt files on a victim's computer, rendering them inaccessible. To regain control over their files, victims are coerced into paying the perpetrators, typically using cryptocurrency.

Despite the inherent risk that the criminals may not honour their end of the deal even after payment, victims often comply, as there's a track record of decryption upon payment, which creates a perverse incentive. The impact of such malware attacks can be catastrophic, particularly for institutions that heavily rely on outdated technology.

Cryptocurrencies offer offenders a convenient way to receive payments from virtually anyone with internet access, all while maintaining a degree of anonymity that makes tracing transactions more challenging compared to traditional banking methods. This type of crime can be most harmful in denying access to essential IT systems and its prevention depends on humans' alertness of not becoming victim of standard cybercrime methods (such as phishing) which are often used to initiate these attacks [1, c. 3]. It also provides perpetrators with a relatively easy opportunity to obtain significant criminal profits.

Virtually all kinds of criminal profits are laundered using cryptocurrencies. These activities range from the laundering of proceeds already in digital form, such as the payment of ransoms or criminal infrastructures, to a transformation of huge amounts of cash into virtual assets.

Examples of cryptocurrency usage in money laundering schemes include the purchase of cryptocurrencies by criminal networks using illicit proceeds and the use of cryptocurrencies to transfer funds [2, c. 12]. The use of cryptocurrencies in money laundering schemes has been increasing, and many criminal networks relied on cryptocurrencies as a payment medium during the COVID-19 pandemic [3, c. 32].

Overall, the use of cryptocurrencies in money laundering schemes has been on the rise, presenting significant challenges for law enforcement agencies and regulatory bodies tasked with combating financial crime. As criminals continue to exploit the anonymity and decentralized nature of cryptocurrencies, efforts to develop effective regulatory frameworks and enhance investigative capabilities remain crucial in mitigating the risks associated with crypto-enabled money laundering.

In our opinion, the most damaging crime related to cryptocurrencies is the financing of terrorism, simply because of the potential damage that this activity can cause. Extremist groups around the world encourage their sympathizers to donate using cryptocurrency, which can be difficult to trace. For example, Hamas has reportedly solicited cryptocurrency donations, but the full scale and effectiveness of these efforts remain unclear.

Citing two cryptocurrency analytics firms and Israeli government seizure orders, the Wall Street Journal reported on October 10, 2023, that cryptocurrency wallets connected to Hamas

received about $41 million between 2020 and 2023 and that wallets connected to another U.S.-designated terrorist organization, the Palestine Islamic Jihad (PIJ), received as much as $93 million over a similar period [4, c. 1].

However, Europol finds that the use of cryptocurrencies for terrorist financing is relatively limited [5, c. 17]. Although less common, the emergence of cryptocurrencies has introduced new challenges in the realm of terrorist financing, presenting significant risks to global security and stability. The ability of terrorist organizations to exploit the anonymity, decentralization, and borderless nature of cryptocurrencies poses serious threats to national security and counterterrorism efforts.

Thus, cryptocurrencies offer numerous benefits such as decentralized transactions and increased accessibility; they also present significant challenges due to their potential misuse for illicit activities. However, cryptocurrencies facilitate crime by providing an avenue to convert illicit proceeds into virtual assets, presenting challenges for law enforcement and regulatory bodies. This underscores the urgent need for enhanced regulatory frameworks and investigative capabilities to combat this emerging threat effectively.

Список використаних джерел:

1. Akartuna, E.A., Hetzel, F., & Dr. Kleinberg. (2021). *Cryptocurrencies and future crime: Seven cryptocurrency-based crimes which could be achieved now or in the future are identified and ranked in relation to the level of harm they can or could cause.* London, UK: Dawes Centre for future crime at UCL. URL:https://www.ucl.ac.uk/future_crime/sites/ future_crime/ files/ ucl_ cryptocurrencies_and_future_crime_policy_briefing_feb2021_compressed_1.pdf

2. Europol. (2021). Cryptocurrencies – Tracing the evolution of criminal finances. *Europol Spotlight Report series*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. URL:https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol%20Spotlight%20-%20Cryptocurrencies%20-%20Tracing%20the%20evolution%20of%20criminal%20finances.pdf

3. Europol. (2021). *European Union serious and organised crime threat assessment. A corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf

4. Rosen, L.W., Tierno, P., Miller, R.S. (2023). Terrorist Financing: Hamas and Crypto-currency Fundraising. *Congressional Research Service*, 27 (November), IF12537. URL: https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12537

5. Collins, J. (2022). Crypto, crime and control: Cryptocurrencies as an enabler of organized crime. In *Global Initiative Against Transnational Organized Crime*. Switzerland, Geneva. URL:https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2022/06/GITOC-Crypto-crime-and-control-Cryptocurrencies-as-an-enabler-of-organized-crime.pdf

УДК 343.12
orcid.org/0009-0000-6156-8490

ЗНАЧЕННЯ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

Цирулик Станіслав Сергійович
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
email: kpds@yur.sumdu.edu.ua

Женевські конвенції є одними з найважливіших міжнародних документів, що регулюють поведінку воєнних конфліктів та встановлюють стандарти захисту прав людини в умовах війни. Значення цих конвенцій для кваліфікації порушень законів та звичаїв війни важко переоцінити, оскільки вони встановлюють основні правила та принципи міжнародного гуманітарного права.

Якщо говорити про історичну еволюцію Женевських Конвенцій, то у 1949 році кілька країн зібрались у Женеві, щоб підписати один із найвпливовіших документів, що формують міжнародне гуманітарне право і до цього часу. Вони були створені у відповідь на сильні руйнування, завдані Другою світовою війною, розроблені як основа для захисту жертв війни та закріплення гуманного ставлення навіть у екстремальні часи конфлікту.

Основні Женевські конвенції включали чотири окремі договори: Конвенція I про поранених або хворих солдатів в армії; Конвенція II застосовувала захист і медичну допомогу до моряків, які зазнали корабельної аварії або втратили дієздатність у морі; Конвенція III забезпечувала захист військовополонених, а також регулювала умови їхнього інтернування; і, нарешті, Конвенція IV широко охоплює цивільне населення, яке проживає в районах, де ведуться бойові дії, або поблизу них. Кожна основна угода була доповнена додатковими протоколами, що встановлюють додаткові стандарти щодо поводження з ув'язненими, безпосередньо пов'язані як з міжнародними війнами, так і з внутрішніми громадянськими конфліктами. З часом ці Додаткові протоколи стали не лише важливими правовими джерелами, але й конкретними нагадуваннями для сторін-учасниць про те, що індивідуальна моральність має значення під час сильного стресу [1].

Конвенція I про поранених або хворих солдатів в армії є четвертою оновленою версією Женевської конвенції про поранених і хворих після тих, що були прийняті в 1864, 1906 і 1929 роках. Вона містить 64 статті. Вони забезпечують захист поранених і хворих, а також медичного та релігійного персоналу, медичних підрозділів і санітарних транспортних засобів. Конвенція також визнає розпізнавальні емблеми. До неї є два додаткові протоколи, в яких міститься проєкт договору про госпітальні зони та зразок посвідчення особи медичного та духовного персоналу [2].

Друга з чотирьох Женевських конвенцій встановлює протоколи щодо захисту поранених, хворих і військовослужбовців, які зазнали корабельної аварії, на морі під час війни. Конвенція визначає «потерпілих корабельну аварію» як осіб, які опинилися в небезпеці на морі або в інших водах через нещасний випадок. Крім того, існує серія стандартних операційних процедур для військово-морських дій, які тісно пов'язані з морським правом і гуманітарним правом, які вимагають гуманного ставлення під час надання медичних послуг особам, які потерпіли корабельну аварію. Ці правила надавали величезного значення зв'язку між нейтральними кораблями, які брали участь в операціях з надання допомоги під час карантину, запобігаючи їх нападам під час контролю за безсудними стратами тощо [1].

Третя Женевська конвенція, також відомо як «Конвенція про поводження з військовополоненими». Основні положення Третьої Женевської конвенції включають: визначення військовополонених, гуманне поводження; повага до особистості, заборона

репресій; репатріація та звільнення. Третя Женевська конвенція змінює роль у захисті прав і гідності військовослужбовців, забезпечуючи гуманне та важливе поводження з ними навіть під час найскладніших останніх збройного конфлікту. Вона є наріжним каменем міжнародного гуманітарного права, підкреслюючи важливість дотримання гуманітарних принципів під час війни.

Четверта Женевська Конвенція суттєвою мірою враховує досвід Другої світової війни. Вона містить досить коротку частину, яка стосується загального захисту населення від певних наслідків війни (частина II), залишаючи осторонь проблему обмеження використання зброї. Значна частина Конвенції (частина III – статті 27-141) містить правила, що регулюють статус осіб, які перебувають під захистом, і поводження з ними; ці положення розрізняють становище іноземців на території однієї зі сторін конфлікту та положення цивільних осіб на окупованій території. Конвенція не скасовує положень Гаазької Конвенції 1907 року щодо тих же питань, але є доповненням до них [3].

У контексті кваліфікації порушень законів і звичаїв війни Женевські конвенції містять вичерпний набір стандартів, за якими можна оцінювати дії сторін конфлікту. Вони визначають конкретні заборонені дії, такі як напади на цивільних осіб, невибіркові напади, катування та нелюдське поводження, а також встановлюють зобов'язання сторін конфлікту дотримуватися цих принципів.

Крім того, конвенції створюють механізми відповідальності та відшкодування у випадках порушень. Вони зобов'язують сторони конфлікту розслідувати ймовірні порушення конвенцій і переслідувати осіб, відповідальних за військові злочини. Крім того, конвенції передбачають створення міжнародних трибуналів, таких як Міжнародний кримінальний суд, для переслідування осіб, звинувачених у серйозних порушеннях Женевських конвенцій.

Підсумовуючи, Женевські конвенції відіграють вирішальну роль у забезпеченні дотримання гуманітарних принципів під час збройних конфліктів і притягненні до відповідальності тих, хто порушує закони та звичаї війни. Вони є наріжним каменем міжнародного гуманітарного права та сприяють захисту людської гідності та прав під час конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Geneva Conventions And The Protection Of War Victims. *DAL :* website. URL : https://www.diplomacyandlaw.com/post/geneva-conventions-and-the-protection-of-war-victims (date of appeal: 13.02.2024)
2. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. *International Humanitarian Law Databases* URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949#:~:text=This%20Convention%20represents%20the%20fourth,medical%20units%20and%20medical%20transports (date of appeal: 13.02.2024)
3. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. *International Humanitarian Law Databases :* URL : https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949 (date of appeal: 13.02.2024)

УДК 343.1
orcid.org/0009-0003-8755-6633

ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СУРДОПЕРЕКЛАДАЧА НА ДОПИТІ ОСІБ З ВАДАМИ

Безугла Олена Андріївна
здобувачка 3 курсу, 34 групи першого (бакалаврського) освітнього рівня вищої освіти,
факультету історії і права ХНПУ імені Г.С. Сковороди
e-mail: bezuglaya0033elenochka@gmail.com
Науковий керівник: ***Плотнікова А.В.***
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно правових дисциплін
кримінального права та процесу ХНПУ імені Г.С. Сковороди, адвокат

Під особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізовувати право на захист, необхідно розуміти, зокрема, осіб з істотними дефектами мови, зору, слуху тощо, а також осіб, які хоча і визнані осудними, але мають психічні вади, що перешкоджають самостійно захищатися від обвинувачення [1]. Відповідно до цього п. 3 ч. 2 ст. 52 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачає обов'язковість залучення захисника з моменту встановлення цих вад [2].

Однак чинним законодавством не передбачена обов'язковість залучення відповідного перекладача (сурдоперекладача) у кримінальному провадженні для особи, яка самостійно не може реалізовувати всі свої права, на відміну від норм, які втратили свою чинність.

Так, відповідно до попередньої редакції КПК України від 28.12.1960 року визначалось, що допит глухого або німого свідка має проводитися з участю особи, яка його розуміє [3]. Тобто особа мала всі можливості щодо повної реалізації своїх прав та законних інтересів. Думається, що особа з вадами при такій обов'язковій нормі могла бути впевнена, що зможе з точністю розкрити факти, які стосуються відповідного кримінального провадження та її Конституційні права не порушуються.

Розглядаючи норми, які передбаченні чинним законодавством, можна дійти висновку, що законні права особи з певними вадами можуть порушуватися частіше, оскільки відповідно до чинного КПК України зазначається, що у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача) [2]. Тобто ця норма вже не є обов'язковою, а лише у разі необхідності слідчий суддя чи суд можуть залучити відповідного перекладача (сурдоперекладача).

Припустимо ситуацію, що на допиті особи з певними вадами слідчий обрав тактику проведення допиту у письмовій формі. Слідчий нотує питання, наприклад, на аркуші, а особа у письмовій формі відповідає на ці питання. Звісно, слідчий складе протокол, який особа зможе підписати, але чи буде таке проведення допиту допустиме, оскільки слідчий не вважав за потрібне залучити перекладача (сурдоперекладача).

Конституція України закріплює, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [4]. А чи може особа з певними вадами виражати свої думки і погляди без обов'язкового залучення перекладача (сурдоперекладача)? Думається, що без залучення сурдоперекладача в обов'язковому порядку для особи з вадами, буде відбуватися порушення її прав.

Думається, що законодавець має переглянути положення ст. 68 КПК України та доповнити її положенням про те, що залучення перекладача (сурдоперекладача) є обов'язковим під час проведення допиту особи з вадами. Такий крок дозволить максимально захистити права та законні інтереси осіб з вадами. Особа, яка має певні вади, в обов'язковій присутності перекладача (сурдоперекладача) зможе повною мірою порозумітися із слідчим з приводу фактів, щодо яких проводиться процесуальна дія. Тим самим, буде поліпшено

правове становище особи, мінімізується порушення її прав, що в свою чергу підвищить ефективність кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. №8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012. Редакція від 16.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20240316#n781 (дата звернення: 22.03.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України № 1002-05 від 28.12.1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/ed19601228#Text

4. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. Редакція від 01.01.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4269 (дата звернення: 22.03.2024).

УДК 343.1
orcid.org/0000-0000-0000-0001

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Доній Аліна Андріївна
Студентка 3 курсу ЧНУ імені Петра Могили
e-mail: alinadoniy@gmail.com

Євроінтеграційний вектор кримінального процесуального права України залишається дуже актуальною темою для сучасної України. Після отримання незалежності у 1991 році та особливо після Революції Гідності 2014 року, Україна зробила важливі кроки у напрямку встановлення демократії, правової держави та інтеграції до європейських структур. Євроінтеграційний вектор кримінального процесуального права охоплює в собі ряд аспектів: гармонізація законодавства; створення інституцій; захист прав людини; боротьба з корупцією; міжнародне співробітництво. Ці аспекти не лише важливі для забезпечення ефективного функціонування правосуддя в Україні, але й для підвищення довіри громадян до власної держави та її інститутів. Тому тема євроінтеграційного вектора кримінального процесуального права залишається актуальною та потребує подальшої уваги та розвитку.

Початок адаптації законодавства України до норм законодавства ЄС у сфері кримінального процесу зумовлений укладенням та ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами. Ця угода була ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року [1].

У Преамбулі до Угоди про асоціацію з ЄС визначено одне з обов'язків України — поступову адаптацію її законодавства до acquis ЄС відповідно до напрямів, які визначені в цій Угоді, й ефективне його виконання. Якість національного кримінального процесуального законодавства напряму впливає на рівень захисту прав людини під час кримінального провадження та дотримання демократичних принципів у державі.

Одним з ключових європейських нормативних актів у сфері кримінального процесу є директива. Директива Європейського Союзу (European Union Directive) — це законодавчий документ, що вимагає від держав-членів ЄС прийняти заходи для досягнення визначених метою цілей, оголошених у відповідній директиві [2, с. 18].

Після проведення системного аналізу кримінального процесуального законодавства України та ЄС можна зробити висновок, що головним напрямком зближення їх законодавства є гармонізація прав учасників кримінального провадження. У цьому контексті можна виокремити деякі елементи кримінального процесуального законодавства України, що гармонізовані з європейськими актами. Перше, це право на переклад. У Кримінальному процесуальному кодексі України визначені права та гарантії особи, які відповідають вимогам Директиви № 2010/64/ЄС щодо права на переклад у кримінальному провадженні. Зокрема особі повинно повідомлятися про підозру мовою, яку вона може розуміти для відтворення суті підозри; особи мають право виступати в суді рідною мовою, якщо вони недостатньо або взагалі не володіють мовою судового процесу; особи мають право скористатися послугами перекладача під час кримінального провадження. Проте право на переклад регламентоване в Україні дуже вузько. Наприклад, вимога щодо забезпечення достатньої кваліфікації письмових та усних перекладачів з метою забезпечення правильного перекладу не передбачена, відсутні будь-які вимоги до кваліфікації перекладача, а також можливість перевірки його професійності [3, с. 156-157].

Друге це право на отримання інформації. В українському законодавстві враховано цю норму і встановлено регламентацію, що відповідає вимогам Директиви № 2012/13/ЄС щодо права на отримання інформації в кримінальному провадженні. Це включає право особи

знати, за яким статтям кримінального кодексу її підозрюють або обвинувачують, бути чітко та своєчасно проінформованою про свої права, право негайно бути повідомленою про підстави затримання та інші процесуальні права (наприклад, право на захисника) тощо. Порівнюючи права, про які інформуються підозрювані та обвинувачені відповідно до українського законодавства з правами, що передбачені Директивою, важливо зауважити, що перелік прав, про які інформуються ці особи за КПК України, значно більший. Крім тих прав, які визначені Директивою, він також включає право збирати та подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, право на заявлення відводів, право оскарження рішень, дій та бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді та інші. Проте в українському законодавстві також є деякі прогалини. Ця проблема полягає у відсутності встановлених норм, що вимагають інформування особи про її права у разі затримання на підставі рішення слідчого судді (згідно зі статтею 191 КПК). Для повного охоплення цього права необхідно доповнити цю статтю КПК України та внести положення про інформування особи про її права в разі такого виду затримання. Третє, це презумпція невинуватих. Українське законодавство відповідає європейському у цьому аспекті, а саме: наявність самої презумпції невинуватості, доказування лежить на стороні обвинувачення, сумніви використовують на користь особи, передбачено право зберігати мовчання і свобода від самовикриття. До прикладу стаття 18 КПК України регламентує свободу від самовикриття та право не свідчити проти своїх близьких родичів чи членів сім'ї. Проте деякі вчені вказують на проблематику в цьому аспекті. Принцип презумпції невинуватості не сумісний з публічними заявами органів державної влади щодо винуватості особи. Проте у Кримінальному процесуальному кодексі України відсутня норма, що вимагає від держави приймати заходи для запобігання публічним заявам органів державної влади або процесуальних документів, які стосуються винуватості особи, доки підозрюваний чи обвинувачений не буде визнаний винним відповідно до закону. Наприклад, Т. Фулей вказує на те, що публічні заяви про вину до завершення судового процесу, а іноді навіть до офіційного пред'явлення обвинувачення, а також висловлювання у ЗМІ думок і аргументів про вину особи є неприпустимими. Слідчий або прокурор можуть особисто вважати особу винною на основі свого суб'єктивного переконання, проте це не спростовує принцип презумпції невинуватості [4, с. 47]. У своїх рішеннях ЄСПЛ також вказував на подібну проблематику, зауважуючи, що найбільш поширеними є випадки порушення принципу презумпції невинуватості. Один з таких випадків полягає у тому, що прокурори та представники державних органів влади висловлюють звинувачення в адресу особи ще до завершення кримінального процесу. Такі ситуації, коли державні або політичні діячі заявляють про винуватість особи та неухильне покарання на початкових етапах кримінального розслідування, спостерігаються неодноразово у мас-медіа. Яскравим прикладом цього порушення є справа "Шагін проти України" [5], де особа скаржилася на те, що звинувачення, висловлені посадовими особами державних органів у ЗМІ до моменту його засудження судом, суттєво вплинули на громадську думку та заздалегідь визначили результат справи.

Також хотілось би звернути увагу на місце Європейського суду з прав людини в кримінальному процесі України. Роль ЄСПЛ у кримінальному процесуальному праві України є значною і визначається на кількох рівнях. Це гарант прав людини: ЄСПЛ забезпечує дотримання прав і свобод людини під час кримінального провадження відповідно до європейських стандартів. Крім цього суд у своїх рішеннях інтерпретує положення національного кримінального процесуального законодавства України в контексті європейських стандартів прав людини. Рішення ЄСПЛ часто спонукають уряд та законодавців України до внесення змін у законодавство для відповідності міжнародним стандартам прав людини. Також це нагляд за дотриманням рішень: Україна, як член Ради Європи, зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ і уникати порушень прав людини під час кримінального провадження. Проте існує певне питання щодо використання практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), пов'язане з тим, чи всі його рішення є джерелом права, чи лише ті, де відповідачем виступає наша держава. В літературі не існує чіткої

позиції щодо цього, проте більшість вчених вважають, що не має значення, до якої держави стосується рішення ЄСПЛ, оскільки в будь-якому випадку воно є актом тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод. Впровадження практики Європейського суду з прав людини сприяє підтвердженню національної системи правосуддя як такої, що відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав і свобод людини. Лише забезпечивши якісне застосування права на національному рівні, можна зменшити значну кількість скарг, які надходять до Страсбурга від громадян України (а ми входимо в трійку країн за зверненнями до ЕСПЛ), і підвищити імідж України як правової держави на міжнародній арені. Крім того, важливо, щоб рівень неупередженості у правосудді в нашій державі відповідав потребам громадянського суспільства. Тому О.В. Соловйов вважає, що необхідно розробити та прийняти Пленумом Верховного Суду України відповідну постанову, спрямованої на проблематику застосування та урахування рішень Європейського суду з прав людини у національному, в тому числі і кримінальному процесуальному праві. У такому правозастосовному акті слід визначити національний стандарт усталеної практики ЄСПЛ, застосування якої буде гарантовано процесуальними повноваженнями та авторитетом найвищого українського суду. Це, в свою чергу, впливатиме на виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань за Конвенцією про захист прав і основних свобод людини і зменшить ймовірність визнання рішень національних судів такими, що порушують вказані міжнародні зобов'язання [6]. Рішення ЄСПЛ можна охарактеризувати як прецеденти. І хоча в Україні судові прецеденти не є джерелом права, де-факто ситуація зовсім інша. В цьому напрямку зроблені перші кроки, так слід додати що Україна поставила роль рішень ЕСПЛ вище за національне законодавство.

Отже, можна зробити висновок, що кримінальне процесуальне законодавство України має елементи гармонізації і диференціації з кримінальним процесуальним законодавством Європейського Союзу. Проте загалом це законодавство відповідає стандартам, установленим у кримінальному процесуальному законодавстві ЄС. Крім цього Європейський суд з прав людини впливає на кримінальне процесуальне право України, забезпечуючи його відповідність міжнародним стандартам та захищаючи права людини в кримінальних справах.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 07.09.2022)
2. Bailey A. R. The EU Directive Handbook: Understanding the European Union Compliance Process and What it Means to You. CRC Press, 1997. 216 p/
3. Климкевич, Роксолана Андріївна. «Кримінальне процемуальне законодавство України та ЄС: порівняльно-правовий аспект» *Нове українське право* 1 (2022): 154-160.
4. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. Слово Національної школи суддів України. 2012. No 1(1). С. 39–53
5. Case of Shagin v. Ukraine (Application No 20437/05)). Judgment European Court of Human Rights (Fifth Section), 10 December 2009. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-9611296112
6. Колісник О.В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Чернівці. 2008. Вип. 474.С. 46-51.

УДК 343
orcid.org/0009-0002-6593-0447

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: АНАЛІЗ, ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВАЖЛИВІСТЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Кирстя Максим Віталійович,
курсант ІІ курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро Україна
Науковий керівник: ***Чорна Аліна Геннадіївна,***
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
e-mail: m885818@gmail.com

Суб'єкт кримінального правопорушення, у контексті кримінальної кримінології, представляє особу або групу, що порушує закон та вчиняє дії, визнані відповідно до юридичного канону. Ця категорія осіб є об'єктом інтенсивного наукового аналізу через важливість розуміння їхньої поведінки, мотивації та внутрішніх факторів, що визначають їхню кримінальну активність. Ретельне вивчення суб'єктів кримінальних правопорушень є фундаментальним для розробки та вдосконалення стратегій превентивних заходів, спрямованих на запобігання кримінальній діяльності, а також для розробки програм реабілітації, спрямованих на соціальну реінтеграцію цих осіб у суспільство.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. [1]

Поняття "суб'єкт кримінального правопорушення" та "особистість злочинця" мають відмінний обсяг і не є тотожними. "Суб'єкт кримінального правопорушення" визначає лише ознаки особи, яка вчинила правопорушення, зазначені в кримінальному законі, не охоплюючи всі аспекти її особистості. Це поняття юридичне і зосереджується на правових характеристиках злочинця. У той час як "особистість злочинця" більш широко розкривається через розгляд соціальної сутності особи, узагальнюючи складні зв'язки, моральний світ, співвідношення з індивідуальними особливостями та обставинами оточуючого середовища, що формують основу злочинної поведінки. [2, с. 79].

У кримінологічному аналізі суб'єктів кримінальних правопорушень розроблено кілька теоретичних моделей для розуміння їхньої кримінальної активності. Одна з таких моделей – біо-психо-соціальна – базується на розгляді впливу біологічних, психологічних та соціальних факторів на особистість суб'єкта. Вона аналізує генетичні особливості, психічний стан, а також соціальне оточення та культурний вплив для визначення причин кримінальної поведінки. Ще одна модель – стрес-діатез – висвітлює взаємодію генетичних передумов та стресових факторів як ключових детермінантів кримінальної активності суб'єктів. Вона зосереджує увагу на взаємодії спадковості та впливу навколишнього середовища.

З аналізу Висоцького Р. С про «Суспільні процеси як фактори впливу на кримінальну ситуацію в регіоні» випливає, що злочинність у країні в контексті суспільних процесів є похідною від ситуації, де в єдиній системі об'єднались:

- по-перше, соціальні умови, коли визна-ються допустимими будь-які засоби збагачення і фактично відбувається злам дії різних цивілізованих соціальних регуляторів поведінки людей: норм моралі, права, релі-гії, громадської думки тощо;
- по-друге, соціальні причини, коли в рамках закону не забезпечується навіть мінімальний стандарт життя (безробіття, без-домність, знедоленість і т.п.). [3, Кримінальний с. 105]

Результати аналізу поняття суб'єкта кримінального правопорушення у контексті кримінальної кримінології вказують на важливість розрізнення між «суб'єктом

кримінальнього правопорушення» та «особистістю злочинця». Останнє ширше та включає соціальні, моральні, психологічні та спадкові аспекти, що впливають на злочинну поведінку. Ретельне вивчення суб'єктів кримінальних правопорушень необхідне для ефективної розробки стратегій запобігання злочинності та програм реабілітації, спрямованих на їхню соціальну реінтеграцію. Такі моделі, як біо-психо-соціальна та стрес-діатез, допомагають враховувати комплексні фактори, що визначають кримінальну активність суб'єктів, тим самим сприяючи більш глибокому розумінню й управлінню кримінальними явищами у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. *Кодекс* України: Закон України від 05 квітня 2001 №2431-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n976 (дата звернення: 30.11.2023).

2. Тимошенко В. І. Психологічна концепція особистості суб’єкта злочину. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 3 (161). с. 79

3. Висоцький Р. С. Збірник «Наше право № 6» Суспільні процеси як фактори впливу на кримінальну ситуацію в регіон. 2015. № 6 с. 105.

УДК 340.6:343.611-053.31
orcid.org/0000-0001-6776-1187

УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Костюченко Наталія Дмитрівна,
студентка гр. КЮ-202
Науковий керівник – ***Толкач Анжеліка Миколаївна***
старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»
e-mail: kostiuchenkonatasha5@gmail.com

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини - це складна та вражаюча проблема, яка торкається глибоких моральних, етичних та правових аспектів. Вона стає об'єктом вивчення та обговорення для фахівців з різних галузей науки, законодавців, а також громадськості загалом. Цей феномен породжує багато запитань та дискусій, які виходять за межі простого кримінального права та суспільної моралі.

У нашому суспільстві, де материнство часто асоціюється з найвищими формами любові та жертовності, вчинок умисного вбивства власної дитини вразливий і викликає шок та обурення. Проте, важливо розуміти, що кожен випадок має свої власні унікальні обставини, які можуть впливати на мотивації та психологічний стан особи, що вчиняє дію.

Життя будь-якої людини, навіть новонародженої, перебуває під захистом національного законодавства. Так, наприклад, відповідно до ст. 3 Конституції України (далі - КУ) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю та ст. 27 закріплює, що кожна людина має невід'ємне право на життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [1]. Також варто зазначити, що право на життя закріплене на міжнародному рівні і воно є природним та невід'ємним правом людини. У 1924 році Женевська декларація прав дитини наголосила, що діти, внаслідок їхньої фізичної та розумової незрілості, потребують спеціальної охорони й піклування, зокрема відповідного правового захисту як до, так і після народження [2].

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини розглядається законодавством України як окремий вид правопорушення, відмінний від інших видів умисних вбивств. Відповідно до статті 117 Кримінального кодексу України, таке діяння вважається менш суспільно небезпечним і передбачає більш м'яке покарання у вигляді обмеження волі терміном до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [3].

Якщо проаналізувати статистику вбивств матір'ю свої новонародженої дитини на офіціальному сайті Генеральної прокуратури України, то за 2020 р. було зафіксовано 10 таких вбивств, за 2021р. - 6, за 2022 р. - 8, за 2023 р. – 8 та за січень 2024 р. - 1 [4] (Рис.1).

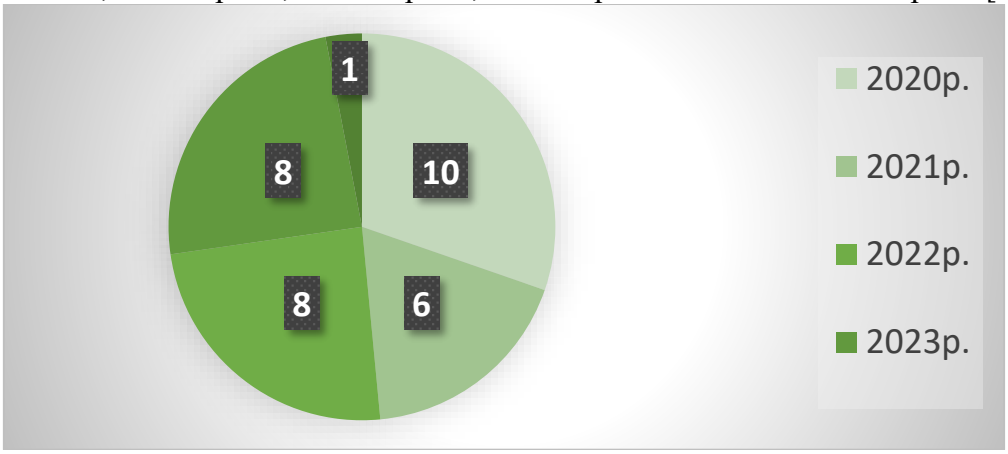

Рис. 1. Вчинені вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини за період 2020-2024р. Джерело: складено авторами на основі [4].

Отже, можемо констатувати, що кількість вбивств матір'ю своєї новонародженої дитини за проаналізовані роки не виходить за межі десяти, але на нашу думку - це невтішна статистика, 33 вбивств дітей.

Для повного аналізу даного виду умисного вбивства необхідно виділити окремі складові кримінального правопорушення. Так, потерпілим в даному випадку є новонароджена дитина. Термін «новонароджений» тлумачиться по-різному залежно від сфери застосування:

- у педіатрії - це період до 28 діб (пізній неонатальний період, що починається після 7-ми повних діб життя (зі 169-ї години) до закінчення 28 діб життя);
- в акушерстві - це період до 7-ми діб (так званий перинатальний період або ранній неонатальний період після народження, що триває 168 годин);
- у судовій медицині це 24 години [5].

Отже, термін «новонароджений» стосується дитини протягом перших днів чи тижнів після народження, але точне значення залежить від контексту.

Особливий зв'язок між дитиною та суб'єктом кримінального правопорушення зумовлений тим, що останнім є біологічна матір. Хоча законодавство прямо не визначає, хто саме є біологічною матір'ю, нею вважається особа, яка передає дитині свій генетичний матеріал, формуючи генетичний зв'язок між ними. Проте біологічна матір не завжди є тією, хто виношує дитину, оскільки існує явище сурогатного материнства. В українському законодавстві відсутнє визначення сурогатного материнства, воно існує лише у суспільних відносинах, пов'язаних із сучасними репродуктивними технологіями.

Об'єктивна сторона характеризується діянням (позбавлення життя потерпілого), настанням суспільно небезпечного наслідку у вигляді смерті, а також причинним зв'язком між діянням та наслідком. Діяння характеризує поведінку суб'єкта, тобто матері, і може виявлятися у двох формах: дія та бездіяльність. Дія означає, що мати може вчиняти вбивство в безпосередньому фізичному впливі на організм новонародженої дитини або ж зумовлювати такий вплив через будь-які чинники зовнішнього середовища. Бездіяльність же навпаки, не потребує жодних зусиль з боку суб'єкта, вона виявляється в тому, що винна особа не вчиняє дій, які б відвернули настання смерті потерпілого, хоча в конкретній ситуації вона могла й повинна була такі дії вчинити [6, с. 285].

Важливим для кваліфікації правопорушення за ст. 117 КК України є визначення емоційного стану матері, за якого вона вчиняє умисне вбивство своєї новонародженої дитини. Під час пологів жінка може усвідомлювати зовнішні обставини ситуації, проте розгубленість, страх, біль, стан високої нервово-психічної напруги та тимчасові розлади мислення можуть спричинити змішане розуміння власних дій.

На думку В.К. Грищука, психічне ставлення особи при вчиненні цього правопорушення характеризують дві особливості:

- його вчинення обумовлене емоційною напругою, викликаною вагітністю і пологами та психічними процесами, що їх супроводжували (зокрема, сімейним конфліктом, подружньою зрадою, матеріальними та іншими соціально-побутовими негараздами);
- тимчасовий психічний розлад послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, у зв'язку з чим вона є обмежено осудною [7, с. 298].

Отже, умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини є складним соціальним явищем, що поєднує в собі правові, моральні, психологічні та інші аспекти. Законодавство України відносить його до окремого складу правопорушення та передбачає пом'якшене покарання порівняно з іншими видами вбивств через особливий емоційний стан матері під час і після пологів.

Аналіз статистичних даних свідчить про тенденцію до зниження кількості таких правопорушень в Україні протягом останніх років. Проте кожен окремий випадок є трагедією і потребує ретельного розслідування з урахуванням усіх обставин.

Для попередження подібних правопорушень важливими є заходи психологічної та соціальної підтримки вагітних жінок, особливо тих, хто перебуває у складних життєвих

обставинах. Також необхідно проводити роз'яснювальну роботу щодо альтернативних варіантів, якщо жінка не бажає чи не може виховувати дитину. Комплексний підхід дозволить уникнути трагічних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed20200101#Text (дата звернення 17.02.2024).
2. Женевська декларація прав дитини, 1924 р. URL: https://www.humanium.org/ en/text-2/ (дата звернення: 17.02.2024).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20240101#Text (дата звернення 17.02.2024).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020-2024 рр. URL: https: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezulta-ti-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення 17.02.2024).
5. Павленко Т.А. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків, 2011. № 17. с. 157-164.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року: за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ. А.С.К., 2013. 1104 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Некрасов Дмитро Олександрович
здобувач вищої освіти 3-го курсу Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
e-mail: lisyiago1998130904@gmail.com
Науковий керівник: ***Копилов Едуард Володимирович***
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Розглянемо низку проблем, які перешкоджають успішному оперативно-розшуковому реагуванню на злочини, та запропоновано шляхи їх удосконалення.

На наш погляд потребує негайного вирішення питання заниження розміру майнової шкоди низки кримінальних правопорушень на момент внесення відомостей до ЄРДР, а саме - порушення кримінального провадження в контексті доказування тяжкості вчиненого злочину. Це позбавить слідчі органи необхідності доручати оперативним підрозділам поліції проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, які спочатку були ідентифіковані як злочини невеликої тяжкості. Якість взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами значно покращаться, тим самим оперативний потенціал для підтримки розслідувань зміцнився завдяки розширенню можливостей слідчих доручати оперативним підрозділам проведення негласних слідчих (розшукових) дій в рамках розпочатих кримінальних проваджень, стане міцнішим.

Що стосується інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби зі злочинністю, то тут необхідно запровадити нову методологію: створення унікальної системи економічного аналізу та аналізу ризиків.

Так, відповідно до пункту 3 статті 25 Закону України "Про Національну поліцію", поліція має право виконувати завдання з інформаційного пошуку та аналізу інформації [1].

На підставі вивчення фактичних матеріалів можна встановити, що завдання, пов'язані з розвідувально-аналітичним забезпеченням, здійснюються оперативними підрозділами з розкриття та розслідування злочинів, які можна поділити на декілька етапів: перший етап - збір необхідної інформації; другий етап - фіксація, систематизація та розподіл отриманої інформації; третій етап - накопичення інформації слідчими шляхом її поступового збільшення; четвертий етап - аналіз інформації, який дозволяє зробити висновки не тільки про кількісні аспекти порушень, а й про конкретний тип і характер порушень. На основі аналізу робляться висновки про динаміку і тенденції правопорушень та надаються рекомендації щодо їх усунення; п'ятий - зберігання інформації; шостий - пошук і передача необхідної інформації для використання в операціях.

Необхідно розглянути можливість інтеграції розвідувальних ресурсів усіх міністерств в єдиний розвідувально-аналітичний комплекс, оснащений сучасними інформаційними технологіями, комп'ютерною та телекомунікаційною технікою, з метою забезпечення оперативно-службової діяльності оперативних підрозділів та посилення їх спроможності у боротьбі зі злочинністю. Крім того, слід вжити вичерпних заходів з підготовки, підбору та підтримки "аналітиків".

Доцільно активно використовувати можливості громадськості щодо конфіденційного співробітництва з правоохоронними органами, як того вимагає Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" [2] та стаття 275 Кримінального кодексу України [3]. Разом з тим, аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та уточнення [4]. Наприклад, особа, яка сприяє розкриттю інформації про правопорушення, може отримати частину коштів або штрафів, стягнутих у результаті розкриття.

З метою покращення оперативно-розшукової протидії злочинності необхідно вдосконалити нормативно-правовий контроль за діяльністю оперативних підрозділів, забезпечити належну організацію проведення оперативно-розшукових заходів та якісний кадровий склад оперативних підрозділів.

Список використаних джерел:

1. Про національну поліцію : закон України від 02.06.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 3341-12 (дата звернення: 11.02.2024).

2. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : закон України від 13.04.2012 № 4652-VI станом на 01 черв. 2012 р. : (Відповідає офіц. текстові). Київ : Алерта, 2012. 304 с.

4. Копилов Е.В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450. 2022. С. 34-36.

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Риндич Анастасія Володимирівна,
здобувач вищої освіти ІІІ курсу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Кривопуск Олександр Григорович***
викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Однією із важливих слідчих (розшукових) дій, визначених у главі 20 Кримінального процесуального кодексу України, є освідування особи. Згідно з частиною 1 статті 241 цього кодексу, освідування проводиться слідчим або прокурором з метою виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього необхідно проводити судово-медичну експертизу. Враховуючи цю норму, можна зробити висновок, що освідування під час воєнного стану, фактично, є варіантом огляду, об'єктом якого виступає тіло особи. З цього випливає, що така слідча дія, особливо у випадку примусового проведення, становить серйозне втручання в особисті права особи, тому має бути належно захищена від можливих зловживань з боку правоохоронних органів [1, с. 16].

Згідно чинного КПК, метою освідування під час воєнного стану є пошук не лише особливих прикмет у підозрюваного, свідка чи потерпілого, а й виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення. Освідування, як і в інших випадках, є варіантом огляду, тому не може включати в себе встановлення стану наркотичного або алкогольного сп'яніння особи, оскільки це вимагає спеціальних знань, що належать до компетенції судової експертизи [2, с. 22].

Проводити освідування можуть як слідчий, так і прокурор, а підставою для його проведення є наявність достатніх відомостей, що свідчать про можливість досягнення мети освідування, навіть під час воєнного стану. Таким чином, для проведення освідування необхідно мати достатні дані про можливість знаходження слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет на тілі особи, які можуть бути отримані в результаті інших слідчих (розшукових) дій.

У Кримінальному процесуальному кодексі України не встановлено конкретного порядку проведення освідування під час воєнного стану, як це регламентується щодо інших слідчих (розшукових) дій. Тому успішне виконання завдань освідування в значній мірі залежить від вибраної тактики його проведення та використання розроблених криміналістикою тактичних рекомендацій [3, с. 68]. Послідовність дій слідчого під час освідування пов'язана з характером злочину, видом слідів чи особливих прикмет, наявних для встановлення під час проведення освідування, а також інформацією, отриманою внаслідок виконання інших процесуальних дій, або доказами, що стали підставою для проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

У сучасному кримінальному процесі підготовчі дії перед безпосереднім проведенням освідування під час воєнного стану мають важливе значення, враховуючи особливості цього періоду, коли держава знаходиться у стані війни або загрози війни. Відповідно до чинного законодавства, такі дії можуть бути умовними і підлягають модифікації в залежності від різноманітних факторів, таких як характер розслідуваного злочину, обставини його вчинення, а також прогнозована поведінка освідуваної особи та інших сторін, які беруть участь у процесі, таких як захисник чи законний представник. На цьому етапі проведення освідування важливо дотримуватися правових норм і забезпечувати належні гарантії прав особи, що є предметом освідування [4, с. 37].

Після загального огляду особи, яка підлягає освідуванню, рекомендується провести послідовний огляд предметів одягу, що перебувають на ній. Важливо звернути увагу на кожен з цих предметів з метою виявлення слідів, які можуть бути присутні на них, а також зробити порівняння з подібними слідами на тілі особи. Ця дія може бути ефективним способом виявлення доказів і має значення в рамках правового процесу.

Проте, слід зазначити, що виконання цієї дії має бути обґрунтованим і дотримуватися принципів справедливості та поваги до прав людини. Порядок проведення освідування під час воєнного стану повинен відповідати законодавчим вимогам і забезпечувати необхідний рівень захисту прав особи [2, с. 31].

Також слід враховувати, що порядок дій під час обстеження тіла особи може відрізнятися залежно від типу злочину та специфіки його вчинення. Основним завданням слідчого є збір доказів і виявлення слідів злочину чи особливих прикмет, що може вимагати використання різноманітних методів та підходів.

У дослідженні тактики проведення освідування під час розслідування різних видів злочинів важливо враховувати рекомендації та практичний досвід фахівців у сфері криміналістики. Використання професійних знань та методів може значно полегшити процес збору доказів та забезпечити ефективність правового процесу в цілому.

Отже, законодавча регламентація порядку проведення освідування є недосконалою, оскільки чітко не визначено мету й завдання цієї слідчої (розшукової) дії, недостатньо визначено види освідування та процесуальний порядок їх провадження, нечітко сформульовано фактичні підстави його проведення, відсутня процесуальна регламентація порядку провадження примусового освідування.

Список використаних джерел:

1. Гнатенко, Валерія Сергіївна, Микола Миколайович Сорочишин. Освідування особи у кримінальному провадженні під час воєнного стану. Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Кам’янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.). – Кам’янець-Подільський: ХНУВС, 2023.С. 104-107, 2023.

2. Лучко О. А. Проблемні питання освідування у кримінальному провадженні. 2020. С. 38.

3. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення освідування. К. О. Чаплинський Вісн. Акад. митної служби України. № 1 (6). С. 169.

4. Янченко І. М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Янченко Інна Миколаївна. Х., 2010. С. 133.

УДК 351.74(477)
orcid.org/0000-0002-1858-6842

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Санжарова Катерина Олександрівна,
студентка 3 курсу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Лантінов Ярослав Олександрович,***
доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ к.ю.н., доцент

Проблематика визначення оптимальних шляхів кримінально-правової протидії тероризму в цілому та його окремим різновидам зокрема вочевидь є актуальною під час зовнішнього військового вторгнення в Україну. За цих обставин слід визнати актуальним й звернення до питань кримінально-правової характеристики такого виду кримінальних правопорушень, як "Фінансування тероризму". Як слушно зазначає А. Вознюк – "Головною метою кримінально-правової характеристики злочину є забезпечення правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння" [1, с. 158].

Одним з належних шляхів здійснення кримінально-правової характеристики фінансування тероризму є застосування історико-правового методу дослідження. Специфіка цього методу, за висновками Д. Шигаля, полягає у дворівневій суб'єктивації історичного і правового знання, в якому перший рівень пізнання належить відображенню історичної дійсності, а другий – сприйняттю цієї дійсності через реконструкцію правової реальності – системи юридичних норм, які характеризують закономірності та особливості існування держави [2, с. 828]. Відповідно, звернення до історії законодавства про кримінальну відповідальність за фінансування тероризму є адекватним етапом надання кримінально-правової характеристики цього виду кримінальних правопорушень.

У цей час Кримінальний кодекс України (далі – КК) містить статтю 258-5 "Фінансування тероризму" в редакції визначеної Законами України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" № 361-IX від 06.12.2019 та "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом" № 2997-IX від 21.03.2023 [3].

Першим з названих законів було запроваджено такий припис:

"...и) абзац перший частини першої статті 258-5 викласти в такій редакції:

"1. Надання чи збір будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомленням можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом чи терористичною групою (організацією), або для організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи (організації), сприяння вчиненню терористичного акту, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій".

Останнім з названих законів було запроваджено такий припис:

"...3) абзац перший частини першої статті 258-5 викласти в такій редакції:

"1. Надання, збір чи зберігання будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомленням можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом чи терористичною групою (організацією), або для організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення

терористичної групи (організації), сприяння вчиненню терористичного акту, навчання тероризму, перетинання державного кордону України з терористичною метою, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій".

Як можливо побачити положення КК зазнавали змін відповідно до змін у профільному Законі. Власне, і сама ст. 258-5 була додана до КК внаслідок набуття чинності профільного Закону України. КК було доповнено статтею 258-5 згідно із Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" №2258-VI від 18.05.2010. Тоді було запроваджено такий припис: "...г) доповнити статтею 258-5 такого змісту:

"Стаття 258-5. Фінансування тероризму

1. Фінансування тероризму, тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди, - караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків, - караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

4. Особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину.

Примітка. 1. Фінансування тероризму визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Фінансування тероризму визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян".

Резюмуючі викладене слід відмітити, що КК включає положення, якими передбачається кримінальна відповідальність за "Фінансування тероризму", а саме ст. 258-5. Текст цієї статті був двічі змінений і зараз перебуває у четвертій редакції, що пов'язане зі змінами у нормативно-правовому акті, який не є суто кримінально-правовим. Це дає можливість поставити питання – чи не буде більш ефективним реконструювати відповідну кримінально-правову норму у бланкетну?

Список використаних джерел:

1. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 154-160. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_1_22.

2. Шигаль Д. До питання щодо розмежування понять порівняння, порівняльного, порівняльно-історичного, порівняльно-правового та історико-правового порівняльного методів. Форум права. 2012. № 3. С. 828–832.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної. Ради. України. 2001 р. 25-26. Ст. 131. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (станом на 09.03.2024).

УДК 343

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тимченко Катерина,
здобувачка вищої освіти 3 курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Телійчук Віталій,***
професор кафедри оперативно-розшукової
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

При написанні наукової роботи, ми цілком погоджуємося з В.Г. Телійчуком, що кримінальний процесуальний закон України у ч. 1 ст. 246 не дає чіткого визначення поняття негласних слідчих (розшукових) дій, а лише зазначає, що вони є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню [1; 2]. Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Виходячи з аналізу зазначених положень КПК України слід дійти висновку, що негласними слідчими (розшуковими) є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів, або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. [1, с. 120]

Також, варто звернути увагу ще й на наступне. При веденні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів досудового розслідування Національної поліції України, керівник оперативного підрозділу письмово звертається до керівника органу досудового розслідування про закріплення за цією оперативно розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу [3; 4]. Відповідно до статті 278 Кримінально Процесуального кодексу України письмове повідомлення про підозру, складене прокурором або слідчим у межах матеріалів оперативно-розшукової діяльності, вручається в день його складення, а якщо це неможливо - у спосіб, передбачений Кримінальним кодексом України, тобто шляхом виклику або приводу. Вручення повісткою або викликом.

Письмове повідомлення про підозру в рамках реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності вручається протягом 24 годин з моменту затримання затриманої особи. Якщо письмове повідомлення про підозру в рамках реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності не вручено протягом 24 годин з моменту затримання, особа підлягає негайному звільненню. Слідчий, прокурор невідкладно вносить до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про дату і час повідомлення про підозру та, зокрема, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа в рамках виконання матеріалів оперативно-розшукової діяльності із зазначенням (частини) статті (частини статті) КК України [2, с. 56; 5].

Перелік розшукуваних осіб не може бути зупинений, а розшукувана особа не може бути оголошена в розшук. Відповідно до частин 1 та 2 статті 135 глави 11 КПК України, виклик до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду здійснюється шляхом вручення повістки про виклик, надсилання поштою, електронною поштою або факсимільним зв'язком, телефонограмою, телефоном або телеграмою. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка вручається під розписку повнолітньому члену сім'ї або іншій особі, яка

проживає разом з нею, житлово-експлуатаційному органу за місцем проживання або адміністративному органу за місцем роботи.

Аналіз ч. 2 ст. 135 глави 11 КПК України, дає підстави стверджувати, що повідомлення можливе, навіть якщо особа не вчинила всіх передбачених цією статтею дій, спростовується наступним положенням глави 13 КПК України, в якому зазначено, що належним підтвердженням отримання повістки про виклик або іншого ознайомлення з її змістом є підпис особи під розписку про отримання повістки, у тому числі про вручення поштового відправлення, відеозапис вручення повістки. інформації, відеозапис вручення повістки стороні або інші дані, що підтверджують факт вручення повістки або ознайомлення з її змістом. Якщо особа попередньо повідомила слідчому, прокурору, слідчому судді, суду свою електронну адресу, вона вважається такою, що отримала повістку про виклик, надіслану на цю адресу, якщо вона підтвердить отримання повістки відповідним електронним повідомленням. Вищезазначене ще раз підкреслює необхідність виклику підозрюваного слідчим [2, с. 238].

Як наслідок, слідчі перебувають в неприйнятному становищі, особливо якщо вони не мають можливості повідомляти підозрюваних в рамках проведення оперативно-розшукових заходів. Так, відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування не може бути зупинено, а особа не може бути оголошена в розшук, якщо вона не була повідомлена про підозру в рамках проведення оперативно-розшукових заходів, якщо вона переховується від органів слідства або якщо її місцезнаходження невідоме.

Відповідно до частини 3 статті 110 КПК України, рішення слідчого або прокурора приймається у формі постанови. Постанови виносяться у випадках, передбачених КК України, а також у випадках, які слідчий або прокурор визнає за необхідне. Згідно з цією статтею, теоретично, слідчий повинен прийняти рішення про обшук підозрюваного після вжиття всіх можливих заходів щодо повідомлення підозрюваного в рамках реалізації матеріалів оперативно-розшукових заходів, передбачених чинним КПК України, які не дали позитивних результатів [6].

Відповідно до вищевикладеного матеріалу, теоретично, слідчий повинен прийняти рішення про обшук підозрюваного, якщо відповідно до КПК України слідчий вжив усіх можливих заходів для повідомлення підозрюваного і не отримав позитивного результату. Однак слід зазначити, що це може суперечити статтям 280 та 281 КПК [5; 6].

Список використаних джерел:

1. Телійчук В. Г. Кримінально-процесуальний Закон України та актуальні проблеми удосконалення оперативно-розшукового законодавства. Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформу вання демократичного суспільства : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (4 грудня 2015 р.). Кіровоград: «КОД», 2015. 264 с. URL: http://kidmu.com.ua/images/ndrobota/Materialukonferencii 4.12.2015.pdf#page=120

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків, 2012. 455 с.

3. Наказ МВС від 07.07.2017 року «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text (дата звернення 06.07.2024).

4. «Про правовий режим воєнного стану» Закон України від 19.10.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19?find=1&text#Text (дата звернення 06.07.2024).

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135–XII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12 (Дата звернення 11.02.2024)

6. Телійчук В. Г. Кримінально процесуальне та оперативно розшукове законодавство щодо протидії торгівлі людьми: проблемні аспекти застосування //новій стратегії протидії торгівлі людьми–нове наукове обґрунтування. – с. 184. https://www.lvduvs.edu.ua/uk/ karta-dokumentiv/ category/152-conference-2021-magazine.html?download=1146:derzhavna-polityka-shchodo-protydiyi-torhivli-lyudmy-ukrayina-ta-svit-zbirnyk-tez-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-8-zhovtnia-2021-r

СЕКЦІЯ «АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. МИТНЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

УДК 342.922+34:004.81
orcid.org/0000-0003-3233-6687
orcid.org/0000-0001-7281-6568

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Баранов Олександр Андрійович
керівник Наукового центру цифрової трансформації і права
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
доктор юридичних наук, професор, e-mail: baa_1@ukr.net
Дубняк Марія Вікторівна
завідувач наукової лабораторії правового забезпечення
цифрової трансформації, Наукового центру цифрової трансформації і права
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
кандидат юридичних наук, e-mail:mv.dubniak@gmail.com

У світі активно впроваджуються цифрові технології в усі сфери суспільного життя, зокрема технології штучного інтелекту *(далі - ШІ)*. За останні десятиліття застосування ШІ зумовило проведення певних соціальних трансформацій. Тому важливе значення має наявність релевантного правового регулювання розвитку та застосування технологій ШІ, особливо, у випадку, коли ШІ використовується для надання та отримання адміністративних послуг. Однак, формування релевантного правового регулювання потребує розуміння та врахування особливостей функціонування технологій штучного інтелекту, що також має має значення при розробці політики застосування ШІ як в цілому, так і у сфері адміністративних правовідносин.

Успіх та ефективність широкого застосування штучного інтелекту в адміністративних правовідносинах залежить від виявлення та вирішення проблем правового регулювання, насамперед проблеми правової невизначеності у випадку коли функціонування ШІ замінює функціонування людей.

В сфері надання адміністративних послуг діє Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» *(далі - Закон)*. Законом визначається, що державна реєстрація – це функція держави, яка полягає в офіційному визнанні шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Верховна Рада України задля спрощення та пришвидшення процедур державної реєстрації юридичного статусу суб'єктів права, внесла зміни до Закону шляхом додавання нової статті 25-1 «Особливості проведення реєстраційних дій в автоматичному режимі» [1]. Зміст окремих положень цієї статті став джерелом виникнення правової невизначеності в частині правового статусу суб'єктів державної реєстрації.

Прикладом порушення принципу правової визначеності відбулось шляхом заміни державного реєстратора як суб'єкта права у цих правовідносинах на «програмне забезпечення» або на суб'єкта, якій не має відповідних повноважень. У випадку програмного забезпечення на нього були механічно «покладені» деякі повноваження державного реєстратора. Наприклад, про це свідчить зміст наступних правових норм Закону [1]:

1. за відсутності таких відомостей *(щодо заборони вчинення реєстраційних дій – авт.)* **програмне забезпечення** Єдиного державного реєстру **забезпечує** проведення державної реєстрації (ч. 3 статті 25-1);

2. **реєстраційна дія** в Єдиному державному реєстрі, проведена в автоматичному режимі, **вважається дією технічного адміністратора** (ч. 5 статті 25-1).

Разом з цим, Законом визначено виключний перелік суб'єктів державної реєстрації:

3. Міністерство юстиції України та його територіальні органи; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії; виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси (п. 14 стаття 1);

4. державний реєстратор (стаття 6).

Таким чином, відбулась, поза будь-яким юридичним обґрунтуванням, делегування функції держави щодо офіційного визнання факту набуття або позбавлення статусу фізичної особи - підприємця програмному забезпеченню Єдиного державного реєстру та технічному адміністратору Єдиного державного реєстру [2, с. 116].

Неминуче використання цифрових технологій та впровадження ШІ у діяльність публічної адміністрації (у процес надання адміністративних послуг чи прийняття рішень), але без належного правового теоретико-методологічного обґрунтування і відповідного правового забезпечення, має наслідком виникнення ризиків порушення принципу правової визначеності, зокрема:

–неоднозначного визначення змісту правовідносин, які мають місце в процесі застосування штучного інтелекту як у цілому, так і в окремих адміністративних процедурах;

–недосконале визначення конкретних суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та юридичної відповідальності суб'єктів цього процесу;

–необґрунтованого надання правового статусу «програмному забезпеченню» як суб'єкту правовідносин, замість комплексного наукового осмислення місця, ролі і функцій штучного інтелекту в адміністративних правовідносинах.

Для вирішення проблеми застосування ШІ та забезпечення правової визначеності у процесі прийняття нормативно-правових актів, удосконалення процедур надання адміністративних послуг з використанням технологій штучного інтелекту, необхідна комплексна побудова соціально-правових моделей. Такі соціально-правові моделі мають чітко визначити зміст правовідносин, суб'єктний склад учасників, їх права, обов'язки та відповідальність, а також конкретне місце, роль і функції штучного інтелекту в адміністративних правовідносинах.

Особливого значення вказаний підхід набуває через зобов'язання адміністративних органів вживати заходи щодо розгляду справ в автоматичному режимі (ч.2 статті 62 Закону України «Про адміністративну процедуру» [3]).

Без формування подібних соціально-правових моделей, щодо впровадження технологій ШІ в адміністративні правовідносини, ризикуємо отримати зміни в законодавство із значним порушенням принципів правової визначеності, що негативно вплине на усю правову систему, та буде гальмувати прогресивні підходи впровадження цифрових технологій, зокрема, штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України № 755-IV в редакції від 01.01.2024, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#n19 (дата звернення 19.03.2024)

2. Баранов О. А., Дубняк М. В. Адміністративні правовідносини та штучний інтелект: проблема суб'єктності. В*існик Національної академії правових наук України.* 2023. Т. 30. № 2. С. 108–141., Doi: 10.31359/1993-0909-2023-30-2.

3. Про адміністративну процедуру: Закон України № 2073-IX в редакції від 01.01.2024, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення 19.03.2024)

УДК 346.7:339.168(477)
orcid.org/0000-0002-3893-084X

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПЕРЕГЛЯДУ СТАВОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ НА ТЮТЮНОВІ ВИРОБИ В УКРАЇНІ

Атаманчук Наталія Іванівна,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
доктор юридичних наук, доцент, e-mail: noicom@ukr.net

В Україні правове регулювання акцизного податку регламентується Податковим кодексом України (далі – ПК України). Відповідно до ст. 9 ПК України [1], акцизний податок є загальнодержавним податком і визначається як непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених як підакцизні, що включаються до ціни таких товарів (продукції). Одними з підакцизних товарів є тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну [1, ст. 215].

Варто зазначити, що підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 року (далі – Угода про асоціацію) [2], а також отримання 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС), зобов'язує нашу державу гармонізувати національне законодавство з законодавством ЄЄ. Відповідно до статті 349 Угоди про асоціацію співробітництво має на меті покращення належного управління у сфері оподаткування з метою подальшого покращення економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції. Водночас, стаття 353 Угоди про асоціацію передбачає поступове наближення до структури оподаткування, визначеної у acquis ЄС, що здійснюється відповідно до Додатка XXVIII до цієї Угоди. Додатком XXVIII передбачена імплементація, зокрема, Директиви Ради № 2011/64/ЄС від 21 червня 2011 року про структуру та ставки акцизного збору на тютюнові вироби (кодифікація) (далі – Директива № 2011/64/ЄС) [3].

Саме Директива № 2011/64/ЄС встановлює загальні принципи для гармонізації структури та ставок акцизного збору, яким держави-члени обкладають тютюнові вироби. Відповідно до статті 10 (2) зазначеної Директиви загальний акцизний податок на сигарети (специфічний та адвалорний податок) у країнах – членах ЄС має становити не менше 60 % від середньозваженої роздрібної ціни продажу сигарет, випущених для споживання, та не має бути меншим 90 євро за 1 000 штук сигарет незалежно від середньозваженої роздрібної ціни продажу.

Зауважимо, що графік збільшення специфічних ставок акцизного податку на тютюнові вироби і мінімального акцизного податкового зобов'язання зі сплати акцизного податку з тютюнових виробів до 2025 року на 20 % щорічно до досягнення мінімального стандарту ЄС (90 євро за 1 тис. шт.) було встановлено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» [4].

Визначення ставок акцизного податку на тютюнові вироби в євро та продовження графіку наближення їх розміру на тютюнові вироби до мінімального рівня, встановленого Директивою 2011/64/ЄС передбачено також Національною стратегією доходів до 2030 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 р. № 1218 [5].

Поділяємо думку науковців про те, що «в Україні протягом останніх років ставки акцизного податку для тютюнових виробів збільшувалися постійно, причому останніми роками на 30–40 %. Це супроводжувалося відставанням темпу зростання ставки від темпу

зростання надходжень відповідного акцизу, збільшенням нелегального обігу підакцизних товарів, ціновими війнами між тютюновими компаніями, оптимізацією оподаткування шляхом закупівлі акцизних марок наперед й іншими небажаними явищами». Відповідно, зазначені вчені стверджують про «наявність диспропорцій реалізації фіскального та регулятивного потенціалу акцизного податку» [6, с. 143].

Варто зазначити, що 18.03.2024 р. Верховною Радою України зареєстровано Урядовий законопроєкт про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок акцизного податку на тютюнові вироби (далі - законопроєкт № 11090) [7]. Основною метою підготовки даного законопроекту є: поступове до 2028 року підвищення специфічних ставок акцизного податку з сигарет до досягнення мінімального рівня, встановленого Директивою Ради 2011/64/ЄС, з одночасним еквівалентним підвищенням таких ставок на тютюн, промислові замінники тютюну та зменшенням їх розміру для тютюновмісних виробів для електричного нагрівання (далі – ТВЕН); визначення грошової одиниці виміру ставки акцизного податку на тютюнові вироби у євро задля уникнення впливу інфляції на підвищення ставок акцизного податку; уточнення окремих положень адміністрування акцизного податку з тютюнових виробів задля повноцінного застосування норм права [7].

На думку авторів законодавчої ініціативи реалізація даного законопроекту матиме наслідком збільшення доходів бюджету за рахунок додаткових надходжень акцизного податку з тютюнових виробів у 2025 році у сумі близько 612 млн грн, у 2026 році – 5 001 млн грн, у 2027 році – 9 379 млн грн, у 2028 році – 13 852 млн гривень. Окрім того, прогнозується, що прийняття законопроєкту забезпечить приведення податкового законодавства України в сфері акцизного оподаткування тютюнових виробів до норм законодавства ЄС задля виконання Угоди про асоціацію відповідно до додатка XXVIII до глави 4 «Оподаткування» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» в частині імплементації положень Директиви 2011/64/ЄС [7].

Досліджуючи питання правового регулювання акцизного оподаткування в умовах сучасних викликів та тенденцій розвитку правової держави, А. Монаєнко та Н. Атаманчук зазначено, що «зміни податкового законодавства протягом останніх років були спрямовані на підвищення податкового навантаження щодо тютюнових виробів, перегляд умов сплати акцизу, а також запобігання нелегальному виробництву та обігу тютюнової продукції. Саме тому необхідним є подальше вдосконалення нормативно-правового регулювання акцизного оподаткування тютюнових виробів в Україні, гармонізація з правом ЄС, розробка стратегічних орієнтирів у сфері оподаткування щодо удосконалення акцизної політики України» [8, с. 116].

Отже, не заперечуючи доцільності та актуальності прийняття законопроєкту № 11090 спрямованого на поступове приведення ставок акцизного податку на тютюнові вироби до вимог Директиви 2011/64/ЄС, задля забезпечення імплементації європейських норм у національне законодавство. Вважаємо, що поступове підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби сприятиме реалізації фіскального потенціалу акцизного податку завдяки збільшенню надходжень до бюджету. В той же час, ризики, які виникають при збільшенні ставок акцизного податку, можна нейтралізувати адміністративними методами, зокрема, шляхом забезпечення ефективного контролю за виробництвом тютюнових виробів та попередження їх нелегального виробництва.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n5748.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco (codification). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32011L0064.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році: Закон України від 07.12.2017 р. № 2245-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-19

5. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 р. № 1218. URL: https://mof.gov.ua/ storage/files/ National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.

6. Коротун В.І., Новицька Н.В., Хлєбнікова І.І. Заходи протидії форстолінгу тютюнових компаній: європейський досвід та висновки для України. *Проблеми економіки*. 2019. № 2(40). С. 134-144.

7. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок акцизного податку на тютюнові вироби від 18.03.2024 р. № 11090. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43855.

8. Монаєнко А. О., Атаманчук Н. І. Правове регулювання акцизного оподаткування в умовах сучасних викликів та тенденцій розвитку правової держави : монографія / А. О. Монаєнко, Н. І. Атаманчук. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 276 с.

УДК 342.9
orcid.org/0000-0001-8025-1915

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Богданець Аліна Вікторівна,
професор кафедри приватного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, кандидат юридичних наук, доцент

Зважаючи на сучасний стан безпеки дорожнього руху та на щорічне збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод, проблема забезпечення безпеки дорожнього руху є надзвичайно актуальною. Державна політика України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху знаходить свій прояв через діяльність органів державної влади, які в свою чергу забезпечують здійснення державою правоохоронної функції у зазначеній сфері.

На сьогодні основоположним документом, який визначає засади сучасної міжнародної політики у досліджуваній сфері є резолюція ООН «Підвищення безпеки дорожнього руху у всьому світі» від 31.08.2020 р. №74/299. Вона не лише оголосила 2021-2030 рр. другим Десятиліттям дій із забезпечення безпеки дорожнього руху, а й закріпила глобальну мету щодо скорочення до 2030 р. наполовину смертності й травматизму від ДТП [5, с. 103].

Крім того, погоджуємося, що позитивним є затвердження загальноєвропейських стандартів управління безпекою дорожнього руху, що знайшло своє відображення у Директиві 2008/96/ ЄС від 19.11.2008 р. «Про управління безпекою дорожньої інфраструктури» (Directive 2008/96/EC). Враховуючи мету України набути повноправного членства в ЄС, важливою є імплементація вказаної Директиви в національне законодавство та юридичну практику [1, с. 811].

Варто звернути увагу на відсутність легального визначення поняття «безпека дорожнього руху». Щодо наукової дефініції досліджуваного поняття, можна навести наступне визначення: безпека дорожнього руху – захищеність учасників дорожнього руху та інших осіб, навколишнього природного середовища, майна від реальних чи потенційних загроз настання дорожньо-транспортних пригод та їх наслідків [3, с. 256].

Забезпечення безпеки дорожнього руху є діяльністю органів публічного управління, спрямованою на своєчасне виявлення та запобігання дорожньо-транспортних пригод, що має на меті попередження негативних наслідків та їх усунення у випадку настання.

В нашій державі функції контролю із забезпечення безпеки дорожнього руху реалізують центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування тощо. Проте основне завдання щодо забезпечення безпеки дорожнього руху покладається на правоохоронні органи, зокрема Національну поліцію України. Варто звернути увагу на те, що з 2017 року уповноваженим підрозділом Національної поліції України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху на території України є Департамент патрульної поліції та його територіальні підрозділи.

Фундаментальними нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність Національної поліції України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є: Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони України «Про Національну поліцію», «Про дорожній рух», «Про автомобільні дороги», «Про благоустрій населених пунктів», Постанови Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001 р. № 1306, «Про затвердження Порядку тимчасового затримання працівниками уповноважених підрозділів Національної поліції транспортних засобів та їх зберігання» від 17.12.2008 р. № 1102, «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань безпеки дорожнього руху» від 22.03.2017 р. № 161 та інші.

В. А. Бегеба звертає увагу на те, що до повноважень Національної поліції та її підрозділу патрульної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху належать: участь у реалізації в межах своїх повноважень державної політики у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; забезпечення безпеки дорожнього руху; організація супроводження і забезпечення безпечного руху транспортних засобів спеціального призначення; погодження відповідно до вимог законодавства проектів на будівництво, реконструкцію і ремонт автомобільних доріг, залізничних переїздів, комплексів дорожнього сервісу та інших споруд у межах відведення автомобільних доріг або червоних ліній міських вулиць і доріг; погодження поданих у встановленому порядку пропозицій стосовно обладнання засобами організації дорожнього руху місць виконання дорожніх робіт, проектів та схем організації дорожнього руху, маршрутів руху пасажирського транспорту, маршрутів організованого руху громадян і місць їх збору, порядку проведення спортивних та інших масових заходів, які можуть створити перешкоди дорожньому руху; видача в установленому порядку у випадках, передбачених законом, дозволів на участь у дорожньому русі транспортних засобів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні; здійснення контролю за безпекою дорожнього руху під час надання послуг з перевезення пасажирів чи вантажів, у тому числі небезпечних, додержанням законодавства у зазначеній сфері, розробленням і видачею в установленому порядку документів щодо погодження маршрутів руху транспортних засобів під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів [2, с. 27].

Отже, аналіз положень зазначених вище нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок про те, що органи Національної поліції України наділяються великим обсягом повноважень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що включає в себе, по-перше, питання, які стосуються дорожнього трафіку; по-друге, дотримання правил дорожнього руху; по-третє, перевірку транспортних засобів; по-четверте, встановлення умов, а також правил перевезення небезпечних вантажів; по-п’яте, прийняття конкретних адміністративних рішень щодо осіб, які порушують зазначені правила.

Важливим в досліджуваному контексті є інформаційно-аналітичний супровід Департаменту патрульної поліції України в контексті його діяльності, зокрема щодо реалізації заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху. Саме інформаційно-аналітична діяльність дає змогу виявити та зрозуміти закономірності щодо дотримання безпеки дорожнього руху, в тому числі проаналізувати стан безпеки на дорозі за конкретний проміжок часу, вивчити ефективність практичної доцільності визначеної форми роботи, а також її правової регламентації у сфері протидії порушенням безпеки дорожнього руху.

Прикладом інформаційно-аналітичної поліцейської діяльності, є такі відомі інформаційні системи (банки чи бази даних), як «Інтелектуальна система кримінального аналізу у режимі реального часу» (R.I.C.A.S.), система «ОРІОН», яка містить всю інформацію з обмеженим доступом (грифом) з агентурних повідомлень та оперативно-розшукових справ, система «АРМОР» містить всі дані та інформацію, зібрану всіма підсистемами департаментів: звіти про правопорушення, стислі результати огляду місця події, інформацію про осіб, що перебувають у розшуку, незначні інциденти, дорожньо-транспортні пригоди тощо, а також допоміжна інформаційно-аналітична система «ЦУНАМІ» яка дозволяє відстежити місце перебування всіх патрульних екіпажів, швидкість пересування, а також скоординувати їх дії [4, с. 132].

Таким чином, виходячи із зазначеного вище, можна зробити висновок, що реалізації функції Національної поліції України щодо забезпечення безпеки дорожнього руху є важливим напрямом діяльності цього правоохоронного органу з метою недопущення чи зменшення дорожньо-транспортних пригод та усунення їх негативних наслідків шляхом вжиття визначених національним законодавством заходів та дотримання всіма учасниками досліджуваних відносин правових приписів.

Список використаних джерел:

1. Анохін А.М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки дорожнього руху та профілактики дорожньо-транспортних пригод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 809–813.

2. Бегеба В. А. Забезпечення безпеки дорожнього руху як напрям реалізації правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретикометодологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків: ХНУВС, 2019. С. 26–28.

3. Воронюк Н. Поняття та структура безпеки дорожнього руху. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 254–260.

4. Козар Д. С. Забезпечення безпеки дорожнього руху патрульною поліцією: до питання інформаційно-аналітичного забезпечення. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Випуск 9. С. 129–133.

5. Колодяжний М. Г. Нормативно-правові засади безпеки дорожнього руху в зарубіжних країнах. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2022. Вип. 43. С.102–112.

УДК 336.02
orcid.org/0000-0003-2509-865X

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Головань Тетяна Георгіївна,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сфера оподаткування є вкрай важливою для розвитку держави. Від ефективності оподаткування залежить обсяг інвестицій, розвиток підприємництва, рівень соціального забезпечення в державі. У цій сфері вирішення проблемних питань завжди є невідкладним, адже будь-яке зволікання може вплинути на фінансову стабільність.

Питання безперервності функціонування сфери оподаткування значно актуалізувалось з початком військової агресії російської федерації. Зазначені події стали поштовхом для пошуку оптимальних алгоритмів та інструментів податкової підтримки, реформаторських та трансформаційних рішень, які пов'язані з формуванням ефективної податкової політики. Крім того «умови війни є надзвичайно динамічними, а зміни в структурі економіки важко передбачити та контролювати. Це призводить до викликів у досягненні оптимального балансу між забезпеченням стабільності економічної системи, підтримки вітчизняного бізнесу, потребами громадян та необхідністю забезпечити фінансові ресурси для армії» [1, с.26]. При цьому необхідно зазначити, що в умовах воєнного стану відбуваються динамічні зміни в усіх сферах, тому податкова політика та податкове законодавство повинні швидко адаптуватись до реалій сьогодення.

«В умовах повномасштабного вторгнення росії траєкторія податкового реформування змінилась. Адже ця війна ведеться не тільки на військово-технічне, але й економічне виснаження противника. Тому так важливо реалізовувати економічну політику, яка би дозволила розраховувати не тільки на підтримку зовнішніх союзників, але й могла б забезпечувати фінансування основних функцій держави за рахунок внутрішніх можливостей країни. За таких умов одним з ключових інструментів, який є у держави для цього — податкова політика» [2, с.31].

За незначний період часу до чинного податкового законодавства України були внесені зміни, пов'язані з адмініструванням, контролем та обліком платників податків, що забезпечило бізнесу можливість функціонувати в складних умовах воєнного стану.

На початку війни влада погодилася піти на небачені для мирного часу податкові поступки. Усе для того, аби критично важливий бізнес продовжував працювати і не виник дефіцит найнеобхідніших товарів. У перші тижні війни Верховна Рада України скасувала мита і податок на додану вартість на імпорт, запровадила мораторій на проведення податкових перевірок, скасувала акцизи та знизила податок на додану вартість для пального, дозволила фізичним особам - підприємцям першої та другої груп не сплачувати єдиний податок, а всім фізичним особам - підприємцям – не сплачувати єдиний соціальний внесок. Крім того, бізнес з річним оборотом до 10 млрд грн перейшов на спрощену систему оподаткування і сплачував 2% з доходу на місяць (згодом ліміт щодо обороту прибрали). Однак не всі пільги позитивно вплинули на економіку [3].

Згідно з опитуванням Європейської Бізнес Асоціації (ЄВА), податковий індекс за 2022 рік погіршився до 2,97 бала з п'яти можливих порівняно з 3,01 бала 2021-го. Серед складових індексу найнижчу оцінку отримав фактор адміністрування податків та підготовки податкової звітності – 2,74 бала. Водночас покращилася якість податкового законодавства (2,86 бала) та якість податкового обслуговування (3,04 бала). Хоча фактор оцінки фіскального тиску перебуває в нейтральній площині – 3,24 бала, опитані кажуть про деяке його посилення в порівнянні з 2021 роком [4].

Отже, підводячи підсумок, можна констатувати, що України вже адаптувалась до реалій сьогодення. Після проголошення воєнного стану перші кроки влади були спрямовані на стабілізацію ситуації, забезпечення умов для існування бізнесу та стабільності в сфері оподаткування. Адже владні рішення сприяли підтримці платників податків. Але не всі зміни виявились ефективними. На жаль, деякі з них, лише створили додаткові проблеми. Крім того, поступки держави не можуть бути концептуальним підходом для формування податкової політики, тим більше в умовах війни. Податкова політика держави має бути збалансованою. Сутність такої політики повинна спрямовуватися на стимулювання економічного зростання і підприємництва в Україні, забезпечення підтримки фінансово-економічної стабільності країни, а також забезпечення можливостей фінансування її обороноздатності на майбутнє. Основою має стати принцип правової визначеності та збалансованості інтересів держави та платників податків.

Список використаних джерел:

1. Греца В.Я. Модифікація податкової системи в умовах воєнного стану. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285895/279944

2. Головань Т.Г. Податкова політика в умовах воєнного стану. URL: https://dspace. hnpu. edu.ua/ server/api/core/bitstreams/ea8a90c2-c1d0-4e1a-bd0e-0f4f6c355b3b/content

3. Для пільг війна скінчилась. Держава повертає бізнесу мирні правила оподаткування. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/1/694463/

4. Бізнес погіршив оцінку податкового режиму в Україні у воєнний час. URL: https://eba.com.ua/biznes-pogirshyv-otsinku-podatkovogo-rezhymu-v-ukrayini-u-voyennyj-chas/

УДК 341.9
orcid.org/0000-0001-5259-4590

ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ”

Задихайло Олена Анатоліївна
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: elenaza.law@gmail.com

В умовах Європейської інтеграції України важливого значення набувають питання реалізації прав і свобод громадян у взаємодії з органами публічної адміністрації. 15 грудня 2023 року набув чинності Закон України «Про адміністративну процедуру», спрямований на удосконалення відносин між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та іншими суб’єктами, які за законом уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації та фізичними і юридичними особами в процесі розгляду і вирішення адміністративних справ.

Питання про необхідність прийняття закону, який регламентував би відносини органів публічної адміністрації з приватними особами набуло актуальності ще в 1998 р. в рамках Концепції адміністративної реформи в Україні. Зокрема, серед пріоритетних завдань правового забезпечення адміністративної реформи виокремлювалась необхідність суттєвого покращення законодавчого регулювання механізму позасудового захисту прав і свобод громадян, які порушуються органами виконавчої влади та їх посадовими особами. Право на такий захист реалізується шляхом подання адміністративної скарги до вищого у порядку підлеглості органу виконавчої влади (посадової особи). Відповідно процедуру такого розгляду пропонувалось упорядковати в окремому Адміністративно-процедурному (процедуральному) кодексі України [1].

Однак процес ухвалення базового нормативно-правового акту, який би регулював процедуру позасудового захисту прав і свобод громадян затягнувся на довгі роки, протягом яких до ВРУ було подано шість законопроєктів, і супроводжувався гострими дискусіями щодо змісту закону і предмета його регулювання.

І лише 17 лютого 2022 року Закон «Про адміністративну процедуру» було прийнято з відтермінуванням набрання чинності до 15 грудня 2023 р., що обумовлювалось необхідністю приведення у відповідність до базового закону близько 400 нормативно-правових актів, у яких закріплено норми щодо порядку прийняття адміністративних актів у різних сферах.

Серед ключових новел Закону “Про адміністративну процедуру” слід відзначити:

- встановлення основоположних правил взаємовідносин адміністративних органів не лише з фізичними, а й з юридичними особами;
- визначення кола суб’єктів звернення та наділення їх суттєвими процедурними правами;
- встановлення вимог до адміністративних актів (зобов’язання адміністративних органів обґрунтовувати свої рішення), правил набрання ними чинності та оскарження;
- право на відкликання, та визнання недійсним адміністративного акта;
-запровадження правил публічного правонаступництва адміністративного органу;
- регламентація оскарження адміністративних актів у позасудовому порядку.

Разом з тим Закон містить окремі недоліки, що ускладнюють його практичне застосування. Зокрема, це стосується сформульованих в законі базових юридичних термінів, таких як “адміністративна процедура”, “адміністративний орган”, “дискреційні повноваження” тощо. Дефініція в законі має бути сформульована таким чином, щоб з її допомогою можна було отримати вичерпну відповідь на питання, чи підходить цей термін під ті чи інші суспільні відносини, які мають бути врегульовані на підставі відповідного

нормативно-правового акту чи ні. Неточні, абстрактні дефініції тільки заплутують правозастосовників і знижують ефективність їхньої діяльності.

Так, категорія "адміністративної процедури" в законі формулюється як "визначений законом порядок розгляду та вирішення справи". На наш погляд, таке абстрактне визначення викликає більше запитань, ніж дає вичерпну відповідь щодо розуміння основної правової категорії закону. З огляду на це, варто було б у визначенні вжити більш конкретизоване визначення адміністративної процедури, як "визначеного законом порядку розгляду і вирішення адміністративним органом, уповноваженим здійснювати функції публічної адміністрації, індивідуальних адміністративних справ, що здійснюється з метою реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб".

Представлене в Законі визначення "адміністративного органу" також потребує конкретизації, враховуючи різноманітну правову природу та організаційні особливості суб'єктів владних повноважень, що здійснюють свою діяльність у сфері виконавчої влади та місцевого самоврядування. Як слушно зазначає Р. Мельник "...варто було у визначенні вжити більш широку категорію «орган державної влади» замість «орган виконавчої влади». Якщо ж автори Закону хотіли позначити названу вище частину суб'єктів видання адміністративних актів за допомогою словосполучення «інший суб'єкт, який відповідно до закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації», то такий крок також не можна визнати вдалим. Намагання включити до «інших суб'єктів» одночасно і Президента, і суб'єкта делегованих повноважень (приватного державного виконавця), і колективне утворення без статусу юридичної особи, не має під собою ані нормативного, ані логічного підґрунтя" [2, с. 8].

Ще однією важливою дефініцією Закону є "дискреційне повноваження", яке визначається як "повноваження, надане адміністративному органу законом, обирати один із можливих варіантів рішення відповідно до закону та мети, з якою таке повноваження надано".

Таким чином, законодавець звужує обсяг дискреційних повноважень адміністративних органів до повноважень, визначених законом, не враховуючи той факт, що окрім законів, зазначені органи керуються у своїй діяльності також і підзаконними нормативно-правовими актами, які наділяють їх певними повноваженнями. Тому зазначене визначення, на наш погляд, потребує розширеного тлумачення дискреційних повноважень з урахуванням європейських норм і стандартів у цій сфері.

В європейському адміністративному просторі питання дискреційних повноважень знаходить своє відображення серед іншого в документах Ради Європи. Так, в рекомендації № R (80) 2 Комітету Міністрів Ради Європи дискреційні повноваження розглядаються як "повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто, коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин" [3]. Тобто регулювання відносин у цьому напрямку, у першу чергу, спрямоване на створення умов убезпечення від загрози посилення невиправданого адміністративного тиску органів влади та забезпечення захисту прав і законних інтересів людини у випадку загрози або порушення їх з боку цих органів.

У цьому контексті вважаємо доцільним внести зміни до визначення "дискреційних повноважень" з урахуванням європейських нормативно-правових актів в контексті регламентації дискреційних повноважень та їх меж.

Таким чином, незважаючи на важливу роль Закону України «Про адміністративну процедуру» для врегулювання відносин між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та іншими суб'єктами, які законом уповноважені здійснювати владні управлінські функції, і фізичними та юридичними особами, окремі його положення потребують свого доопрацювання й вдосконалення. При цьому, прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» слід розглядати як початок вітчизняної

нормотворчої діяльності, спрямованої на повноцінне регулювання діяльності публічної адміністрації.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента “Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні” *Офіційний вісник України* від 11 червня 1999 р., № 21, ст.943.

2. Р. Мельник “Термінологічні проблеми Закону України “Про адміністративну процедуру” *Адміністративне право і процес.* № 4 (39), 2022, с. 5-15.

3. Рекомендація № R (80) 2 Комітету Міністрів Ради Європи стосовно здійснення адміністративними органами дискреційних повноважень, прийнята Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-му засіданні Заступників Міністрів URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf

УДК 342
orcid.org/0000-0002-0328-7241
orcid.org/0000-0001-7461-7909

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Нечитайленко Анатолій Олександрович,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: nechitayl@ukr.net
Нечитайленко Віталій Анатолійович,
викладач вищої категорії відділення «Правознавство»
Харківського автомобільно-дорожнього фахового коледжу,
кандидат юридичних наук, e-mail: nechitaylenko.vitaliy33@gmail.com

Законодавство про адміністративні правопорушення, зокрема, стаття 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі КУпАП) [1] під діяннями, пов'язаними з корупцією, за яке передбачена адміністративна відповідальність, визнає «неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів, а також за вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів». Тобто, ключовою ознакою цього діяння є наявність *реального конфлікту інтересів*, під яким стаття 1 Закону України «Про запобігання корупції» [2] розуміє «суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Ці діяння не містять ознак корупції, але порушують встановлені вказаним Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинені особами, зазначеними у частині першій статті 3 цього Закону, за які встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність».

До таких осіб віднесені, зокрема, посадові особи органів місцевого самоврядування. І практика притягнення до адміністративної відповідальності саме цих осіб дозволяє виявити певні проблеми, пов'язані із застосуванням норм статті 172-2 КУпАП.

Так, посадові особи Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, зокрема, його управління з обслуговування Харківської області склали протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 172-2 КУпАП, відносно голови та секретаря однієї з місцевих рад Харківської області. У провину їм інкримінувалося те, що голова ради за поданням його першого заступника (який на це мав право) видав розпорядження про преміювання секретаря цієї ради. У свою чергу, секретар ради (який законодавством теж на це уповноважений) вніс на розгляд ради подання на преміювання голови ради. Посадові особи, які склали вказані протоколи, вважали, що в обох випадках мав місце реальний конфлікт інтересів. При цьому вони не врахували основного, а саме сутності та особливостей діяльності місцевої ради як органу місцевого самоврядування, а отже, того, що і голова ради, і її секретар є обраними територіальною громадою депутатами – службовцями колегіального органу місцевої влади. Їх повноваження на цих посадах регламентується законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3] та «Про службу в органах місцевого самоврядування» [4], а також Регламентом цієї місцевої ради, Положенням про преміювання, виплату надбавок та матеріальної допомоги працівникам вказаної ради, відповідними посадовими інструкціями цих службовців, в яких міститься вичерпний перелік їх повноважень, і за межі цих повноважень вони не виходили (інше ж в протоколах не відображене).

Посадові особи вказаного вище Департаменту вважали, що в даному випадку був наявний реальний конфлікт інтересів, оскільки при постановці та розгляді у раді питання щодо преміювання селищного голови у секретаря ради був приватний інтерес: він як начебто підпорядкований працівник схильний був діяти в інтересах керівника. Згідно складених протоколів, це зумовлено тим, що при прийнятті рішення щодо преміювання селищного голови секретар «міг розраховувати на більш лояльне до нього ставлення, певне матеріальне чи інше заохочення з боку селищного голови, який має підписувати розпорядження про преміювання службовців апарату ради, у тому числі стосовно її секретаря. З іншого боку, голова ради прагнутиме віддячити підлеглому працівникові, який задовольнив його приватний інтерес із збереження певного розміру премії, надбавки або підвищення їх розміру секретареві ради, який проголосував на сесії ради за прийняття позитивного рішення про преміювання голови ради».

При цьому такі твердження осіб, що склали вказані протоколи, не були підтверджені жодним із конкретних фактів, що свідчили б про наявність у даному випадку реального чи хоча б потенціального конфліктів інтересів. В протоколах не вказано хоча б на один конкретний факт більш лояльного ставлення до секретаря з боку голови ради порівняно із ставленням до інших працівників апарату селищної ради.

Враховуючи усе це та інші обставини справи, Харківський районний суд Харківської області, що розглядав цю справу, на підставі статей ст.ст. 33, ч.ч. 1,2 ст. 172-7, 248, 251, 252, 268, 280, 283 КУпАП виніс ухвалу від 02.08.2023 року про закриття справи за відсутності події та складу адміністративного правопорушення [5].

А отже, проблема полягає в тому, що стаття 1 Закону «Про запобігання корупції» визначає поняття реального конфлікту інтересів занадто узагальнено і не враховує особливості діяльності місцевих рад, рішення в яких приймаються колегіально, а їх посадові особи не знаходяться у безпосередньому підпорядкуванні голові ради. Вважаємо за необхідне визначення цього поняття у вказаному Законі додати словами: «Це не стосується прийняття колегіальних рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування на користь конкретного службовця (конкретних службовців) цих органів».

Науковцям-правникам та практичним працівникам правоохоронних органів слід звернути увагу й на недосконале визначення в Законі поняття «потенційний конфлікт інтересів», встановлення факту наявності якого також може тягнути за собою досить несприятливі наслідки для осіб, між якими він виник. Наприклад, після винесення вказаної вище ухвали суду про припинення справи за відсутністю складу адміністративного правопорушення (наявності реального конфлікту інтересів), Харківська обласна прокуратура відповідно до частини 3 статті 65 Закону України «Про запобігання корупції» внесла у вказану місцеву раду подання щодо: проведення у місцевій раді службового розслідування; виявлення причин та умов порушень антикорупційного законодавства; вжиття заходів щодо попередження корупційних та пов'язаних з корупцією діянь; вирішення питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності голови та секретаря ради тощо, хоча не було встановлено конкретно, у чому ж знайшов свій прояв факт наявності потенційного конфлікту інтересів між вказаними вище службовцями органу місцевого самоврядування. Але це вже має стати предметом окремого науково-практичного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. №49. Ст.2056.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. №280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст.170.
4. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05.2023 р. №3077-IX. URL: https:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text.
5. Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 02.08.2023 р. (Справа № 635/2645/23, провадження № 3/635/1066/2023). URL: https://court.gov.ua/arhiv/.

УДК 342.9
orcid.org/0000-0001-6850-1774

ПЕРЕВІРКА ДОКУМЕНТІВ, ОГЛЯД РЕЧЕЙ, ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ЖИТЛА ГРОМАДЯН, ЯК ЗАХОДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН

Коренцов Олександр Іванович,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
e-mail: jurist.korentsov@ukr.net

Конституцією України, законами, підзаконними нормативно-правовими актами встановлено права і обов'язки громадян сукупність яких визначають адміністративно-правовий статус громадян в суспільстві, при цьому утвердження і забезпечення прав і свобод громадян згідно ст.3 Конституції України, є обов'язком держави.

У ст. 64 Конституції України встановлено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод громадян, в той же час в цій статті визначено перелік прав і свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені за будь-яких обставин, зокрема і в умовах війни. Обмеження прав громадян за надзвичайних обставин, зокрема при здійсненні збройної агресії проти України, є вимушеним кроком з боку держави, який здійснюється з метою збереження життя і здоров'я людей, збереження незалежності і територіальної цілісності держави та вирішення питань, які стоять перед суспільством і державою під час війни.

24 лютого 2022 року указом Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» було введено воєнний стан на всій території України у зв'язку з збройним нападом військ РФ на Україну. В період дії воєнного стану правовідносини в державі додатково регулюються законом України «Про правовий режим воєнного стану» №389-VIII від 12.05.2015р. (далі - Закон №389-VIII), яким встановлено, що військовим командуванням можуть запроваджуватись і здійснюватись заходи правового режиму воєнного стану, які обмежують права і свободи громадян та встановлюють додаткові обов'язки, що суттєво впливає на адміністративно-правовий статус громадян під час дії воєнного стану. Ст. 8 Закону №389-VIII визначено заходи, які можуть запроваджуватись під час дії правового режиму воєнного стану, зокрема можуть запроваджуватись комендантська година, трудова і військово-квартирна повинність, примусове відчуження майна, військово-транспортний обов1язок, особливий режим в'їзду виїзду, перевірки документів у осіб, огляд речей, транспортних засобів, житла громадян та інші, але при цьому ст. 22 закону встановлено, що «введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження чи покарання».

Питання обмеження прав громадян в умовах дії правового режиму воєнного стан досліджувалось багатьма науковцями, такими як Кузніченко С.О., Проць І.М., Рябовол Л.Т., Демічева А.В., Бандурка О.М., проте, ці дослідження загалом мали теоретичний характер і питання безпосереднього застосування заходів правового режиму воєнного стану залишились поза увагою науковців, зокрема і реалізація такого заходу як перевірка документів у осіб, огляд речей, транспортних засобів, житла громадян.

При запровадженні і здійсненні заходів правового режиму воєнного стану , які обмежують права громадян або встановлюють для них додаткові обов'язки під час дії воєнного стану, необхідно враховувати як цей захід при його реалізації буде впливати на повсякденне життя громадян, а тому, враховуючи, що перевірка документів, огляд речей, транспортних засобів, житла громадян не забирає багато часу і фактично не впливає на життя громадян, вважаємо запровадження цього заходу обґрунтованим, враховуючи, що це робиться під час війни в інтересах суспільства і держави, зокрема для протидії

розвідувальній та диверсійній діяльності ворога. Перевірка документів, огляд речей багажу, транспортних засобів здійснюється в інтересах суспільства, а тому громадяни з розумінням ставляться до цього заходу, який введено у всіх областях України, але при застосуванні цього заходу, процедура застосування якого встановлена Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, затвердженого постановою Кабміну від 29.12.2021р. №1456 (далі - Порядок), виникають проблемні питання, які потребують свого вирішення.

Згідно Порядку (п.2,5,6) перевірка документів в осіб, огляд речей, транспортних засобів, житла здійснюється Уповноваженою особою лише після введення воєнного стану на території де застосовується цей захід, а тому його здійснення у місцевості де воєнний стан не введено є неправомірним. Уповноважена особа призначається комендантом відповідного населеного пункту, якого було призначено на посаду військовим командуванням, а тому здійснювати перевірку документів у осіб, огляд речей, транспортних засобів житла мають право військові посадові особи.

Порядком (п.4,5) передбачено, що наказом коменданта можуть бути задіяні для виконання функцій, передбачених Порядком, уповноважені особи не тільки ЗСУ, але і інших міністерств, служб і відомств, але ці відомства не є організаційно підпорядкованими коменданту і в Законі №389-VIII не встановлено, що військове командування уповноважене використовувати особовий склад цих відомств під час воєнного стану, тому, враховуючи міжвідомчий характер цих повноважень, вважаємо що ці правовідносини повинні регулюватися не підзаконним нормативно-правовим актом, а законом. Вважаємо доцільним внести зміни до Закону №389-VIII щодо надання повноважень військовому командуванню використовувати особовий склад інших служб і відомств держави під час дії воєнного стану та порядок їх залучення до виконання заходів воєнного стану, зокрема і дій передбачених Порядком. За спостереженням автора на блокпостах в'їзду /виїзду до міст і населених пунктів повноваження, встановлені Порядком, здійснюють саме військовослужбовці ЗСУ.

Дії, визначені Порядком, не входять до посадових обов'язків військових і вони вимушені здійснювати не притаманні їм функції, тому вважаємо недоцільним здійснення перевірки документів, інших дій передбачених Порядком, військовими посадовими особами, ці функції треба залишити за ними тільки в зоні бойових дій, а саме в п'ятидесятикілометровій зоні від лінії зіткнення або від кордону з РФ, у всіх інших регіонах України, де не ведуться бойові дії перевірку документів, інші дії встановлені порядком повинні виконувати посадові особи Національної поліції України, з огляду на те, що вони уповноважені здійснювати ці функції. Враховуючи, що воєнний стан було введено на всій території України, в країні розміщено тисячі блокпостів і контрольно-пропускних пунктів та нехватку особового складу ЗСУ в зоні бойових дій, вважаємо що заміна на блокпостах військових ЗСУ співробітниками Національної поліції дозволить поповнити підрозділи Збройних сил України в зоні бойових дій 7-10 тисячами військових, які до цього несли службу на блокпостах.

П.12 Порядку зазначено, що у разі виявлення при перевірці документів, або огляду майна ознак складу кримінального та/або адміністративного правопорушення затримання таких осіб та вилучення відповідних речей здійснюється відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, але військові посадові особи не зобов'язані знати процесуальні норми встановлені КПК та КпАП України, а тому функції встановлені Законом №389-VIII і Порядком повинні виконувати саме посадові особи поліції, які отримали юридичну освіту і будуть здійснювати у разі необхідності процесуальні дії у відповідності до вимог КПК та КпАП України, таким чином буде дотримано процесуальні права громадян, зокрема у разі вчинення ними кримінального або адміністративного правопорушення.

Згідно ст. 255 КпАП особами, які мають право складати протокол у справах про адміністративне правопорушення передбаченому ст.185 (злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, а також військовослужбовця при охороні

громадського порядку) є уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції України, таким чином військовослужбовець ЗСУ, який буде вимагати у громадян виконання дій, передбачених Порядком, не уповноважений складати протокол про адміністративне правопорушення у разі невиконання громадянами вимог військового.

В п.11 Порядку зазначено, що уповноважена особа може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише у невідкладних випадках, зокрема у разі припинення злочину, що загрожує життю осіб, переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, але ці дії повинні здійснювати спеціальні підрозділи МВС, СБУ а тому покладення таких функцій на уповноважених осіб, яких призначає комендант, вважаємо недоцільним.

Зазначені проблемні питання потребують правового врегулювання, тому вважаємо за необхідне до Закону №389-VIII і Порядку внести зміни щодо суб'єкта, який здійснюватиме перевірку документів та інші дії передбачені Порядком, та визначити в ньому порядок дій уповноваженої особи у разі відмови громадянина виконувати вимоги щодо надання документів, надання для огляду транспортного заходу , багажу, житла з урахуванням приписів ст.22 Закону №389-VIII. Резюмуючи, зазначаємо, що Законом №389-VIII і Порядком на уповноважених осіб збройних сил України покладено здійснювати не притаманні їм, як військовим, функції, а тому доцільним є передача функцій, встановлених Порядком до посадових осіб Національної поліції України (крім зони бойових дій), враховуючи, що для виконання повного спектру дій, визначених Порядком, необхідно мати юридичну освіту, яка дозволить уповноваженій особі здійснювати процесуальні дії по реалізації повноважень, встановлених Порядком.

УДК 342.6
orcid.org/ 0009-0006-4567-3091

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ПОНЯТТЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

Продайвода Валерій Ігорович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» (Phd)
з галузі знань 081 Право за спеціальністю 081 Право, факультету історії та права
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
e-mail : prodayvoda.law@gmail.com

Поняття зловживання повноваженнями в адміністративному праві є одним із ключових аспектів, що визначає ефективність та легітимність діяльності державних органів. Проте відсутність тлумачення цього поняття створює проблематику основного принципу та підходу щодо діяльності органів державної влади.

З моменту набуття Україною незалежності становлення національного українського адміністративного права дещо змінилося. Законодавство почало оновлюватися і тим самим з'явилися нові державні інститути, які закріплювалися у Конституції України. Фактично у нормах адміністративного права все більше змінювалась модель правового регулювання із державоорієнтованої на людиноцентристську. Цей підхід наслідував та фактично наслідує зараз створення та застосування адміністративних норм та процедур, які ставлять людину (громадянина) в центр уваги і головним пріоритетом діяльності державних органів стало служіння народові та національним інтересам [1]. Саме тому ідея неприпустимості зловживання повноваженнями і почала все більше втілюватися у правове поле, хоча на сьогоднішній день чітко у адміністративному праві не існує.

Термін «зловживання» зустрічається у процесуальному адміністративному законодавстві, а саме, Кодекс адміністративного судочинства України застосовує цей термін і основну увагу законодавець приділяє саме процесуальним правам і запобіганню зловживання саме ними, а також наділяє суд правом визнавати дії учасників зловживанням і реагувати на це поряд із встановленням обов'язку до превентивних заходів [2].

Тобто можливість реакції та визнання дій як протиправними у законодавстві передбачено лише у судовому процесі і лише на процесуальні права. Для прикладу, Закон України «Про запобігання та протидію корупції» міститься вживання терміну «зловживання» [3]. Закону України «Про правотворчу діяльність» наголошує про запобігання зловживання повноваженнями [4]. Проте жоден з цих законів, ані інші нормативно-правові акти, не дають роз'яснення щодо концепції поняття зловживання повноваженнями органами влади.

Наукова спільнота зазначає, що зловживання повноважень слід розглядати з порушенням або без порушення встановлених законом меж.

Варто наголосити, що якщо мова йде про порушення встановлених законом меж, то, на мою думку, такі дії слід відносити до Кримінального кодексу України, який встановлює караність дій і регламентує зловживання повноваженнями як умисні дії, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб та завдання істотної шкоди. Дані злочини відносять до злочинів з матеріальним складом, тобто є закінченим з моменту заподіяння істотної шкоди.

Таким чином, можна стверджувати, що концепція зловживання повноваженнями з порушенням законодавчих меж буде існувати у випадку доведенням громадянином істотної шкоди, у інших випадках закон не надає способу захисту свої прав у контексті зловживання.

У адміністративній площині зловживання повноваженнями маємо розглядати як дії або бездіяльність адміністративного органу в межах його компетенції, але для досягнення

мети, відмінної від тої, заради якої дія переслідувалась або мала бути вчинена відповідно до закону.

Іншими словами вищезазначеній дефініції може слугувати ситуація, коли орган державної влади, маючи певні повноваження, абсолютно чітко розуміючи наслідки від своїх дій, продовжує це робити, очікуючи апелювання особою до суду задля можливої зміни своєї поведінки. У такій ситуації орган державної влади не порушує чинне законодавство, тобто реалізує свою політику у визначених законом межах. Але при цьому завдається шкода особі. Саме такі дії виражаються у адміністративному праві як зловживання повноваженнями. Яскравим практичним прикладом може слугувати ситуація описана у рішенні Чернівецького окружного адміністративного суду у справі №600/7650/23-а від 01.01.2024, де орган державної влади умисно зловживав своїми повноваженнями, хоча знав що при цьому завдається шкода особі. Суд процитував правову позицію – міру правильної правової поведінки яку мав би вчиняти у цій ситуації Пенсійний фонд України: «...Аналогічна правова позиція викладена Верховним Судом в постанові від 02.03.2023 в справі № 600/870/22-а, яку, відповідно до вимог частини 5 статті 242 КАС України, суд враховує при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин» [5]. Органи державної влади мають діяти в межах і спосіб передбачений законом, а останній говорить, що органи державної влади мають враховувати судову практику щодо застосування норм права. Проте, незважаючи на це, фактично зловживаючи своїми повноваженнями на надання відмови чи бездіяльності, орган держаної влади завдав шкоди особі.

На теперішній час немає жодного органу який би сприяв виявленню такого зловживання повноважень органами державної влади, зменшував би тиск на судову систему в контексті завантаженості та сприяв швидкому відновленню порушених прав громадян від зловживань повноваженнями.

Отже, досліджуючи питання відсутності концепції поняття зловживання повноваженнями в адміністративному праві, взявши до уваги наявні положення права, судову практику, думки науковців, вважаю за необхідне закріпити у чинне законодавство України єдине, уніфіковане поняття зловживання повноваженнями, яке буде сприяти реалізації принципу правової визначеності, продовжувати формувати концепцію добросовісного здійснення особами, органами влади своїх повноважень та буде початком формулювання підходів до протидії зловживання повноважень, задля забезпечення законності у державі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96В ВР. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 24.02.2024).

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 №2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення 24.02.2024).

3. Закон України «Про запобігання та протидію корупції» від 14.10.2014 №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення 24.02.2024).

4. Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 №3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення 24.02.2024).

5. Рішення Чернівецького окружного адміністративного суду від 01.01.2024 у справі №600/7650/23-а. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116067045 (дата звернення 24.02.2024).

УДК 342.1
orcid.org/0000-0002-4680-1693

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУРИ БРОНЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Шапірко Віталій Геннадійович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти 2 року навчання,
спеціальність 081, Право, e-mail: vitalii.shapirko@gmail.com
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

З початком повномасштабної війни росії проти України питання бронювання від мобілізації стало надзвичайно актуальним для державних службовців. Їхня безперебійна робота є важливою для забезпечення життєдіяльності країни та функціонування державного апарату. Проте, чинне законодавство та практика бронювання мають ряд проблемних питань, які потребують вирішення.

Конституція України визначає захист суверенітету і територіальної цілісності України одними з найважливіших функцій держави і справою всього Українського народу [1].

Основні проблемні питання:

- Відсутність чітких критеріїв бронювання: Закон України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" [2] не визначає чітких критеріїв, яким повинні відповідати держслужбовці для бронювання. Це призводить до суб'єктивного підходу та можливих зловживань.
- Відсутність єдиного органу, відповідального за бронювання: зараз бронюванням держслужбовців займаються різні органи, що створює бюрократичні перешкоди та уповільнює процес.
- Нечітка регламентація порядку бронювання: процедура бронювання держслужбовців не чітко регламентована, що призводить до плутанини та помилок.
- Недосконаліть системи обліку забронюваних держслужбовців: відсутність єдиної системи обліку забронюваних держслужбовців ускладнює контроль за їхньою кількістю та діяльністю.

Наслідки не вирішення проблемних питань:

- Нестача кадрів у державних органах: через недосконалу систему бронювання багато держслужбовців мобілізуються, що призводить до вказаних наслідків.
- Зниження ефективності роботи державного апарату: нестача кваліфікованих кадрів негативно впливає на ефективність його роботи.
- Відсутність мотивації державних службовців долучатись до військової служби, що негативно впливає на морально-психологічний стан суспільства та раніше мобілізованих громадян, які так чи інакше ставлять державних службовців у приклад, як таких, які є частиною державного апарату і символізують саму державу.
- Соціальна нерівність: існують ризики, що система бронювання може призвести до соціальної нерівності, коли одні держслужбовці матимуть можливість уникнути мобілізації, а інші – ні.

Інструментом для вирішення вище перелічених питань могло би стати, зокрема, внесення відповідних змін до Закону України «Про державну службу» [3]. Оскільки саме він визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення державної служби. Це пов’язане з тим, що саме у спеціальному законі мають бути визначені основні гарантії та мотиваційні аспекти для державних службовців, прості і зрозумілі механізми, зібрані в одному документі, які узагальнять головні гарантії та механізми у цій сфері для державних службовців.

Вбачаються доцільними наступні шляхи вирішення проблемних питань:

- Вдосконалення законодавства: Закон України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" потребує доповнення чіткими критеріями бронювання держслужбовців.

- Збільшення фінансування: держава повинна виділити достатньо коштів для виплати грошової допомоги забронюваним держслужбовцям.
- Створення єдиного органу, відповідального за бронювання: це дозволить усунути бюрократичні перешкоди та пришвидшити процес бронювання.
- Чітка регламентація порядку бронювання: процедура бронювання держслужбовців має бути чітко регламентована, щоб уникнути плутанини та помилок.
- Вдосконалення системи обліку забронюваних держслужбовців: створення єдиної системи обліку забронюваних держслужбовців дозволить контролювати їхню кількість та діяльність.
- Напрацювання законодавчих механізмів щодо мотивації залучення державних службовців до навчання військовій службі.

Бронювання держслужбовців від військової служби є важливим інструментом забезпечення функціонування державного апарату в умовах війни. Проте, чинна система бронювання має ряд проблемних питань, які потребують вирішення. Вдосконалення законодавства, збільшення фінансування, створення єдиного органу, відповідального за бронювання, чітка регламентація порядку бронювання та вдосконалення системи обліку забронюваних держслужбовців допоможуть усунути ці проблеми.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію": Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text.

ОСОБЛИВОСТІ КАР'ЄРНОГО РОСТУ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Юзишен Максим Сергійович
аспірант
Харківського національного університету внутрішніх справ

Будь-якій трудовій діяльності і явищам з нею пов'язаним притаманні певні особливості. Це стосується і засобів стимулювання трудової діяльності, до яких відноситься і кар'єрний ріст працівників.

У науковій літературі виділяють наступні особливості кар'єри та кар'єрного росту у державних, зокрема правоохоронних органах. Так, Л. Р. Біла-Тіунова виділяє наступні особливості службової кар'єри державного службовця: 1) є стратегічною, оскільки її зміст полягає у просуванні людини у своє гіпотетичне (службове, майнове, політичне, наукове, суспільне тощо) майбутнє; 2) є динамічною, оскільки як правило, характеризується відповідним рухом уперед, тобто постійною зміною становища державного службовця з точки зору просування по кар'єрним щаблинам; 3) здійснюється у просторі і в часі. Здійснення службової кар'єри є можливим тільки у певному просторі, який наповнений людьми, оскільки вона здійснюється особою щодо інших осіб і за участі інших осіб. Неможливим є здійснення службової кар'єри водночас, тобто для її досягнення потрібен певний (як правило, нормативно визначений) проміжок часу, протягом якого службовець доказує свою значущість, індивідуальність, професійність і відповідність тим критеріям, які висуваються для заміщення певної державної посади, для одержання нагороди, для визнання заслуг тощо; 4) нерозривно пов'язана з державною діяльністю. Службова кар'єра нерозривно пов'язана з характером діяльності особи, тому що саме діяльність і визначає її вид; 5) є поєднанням індивідуальних і публічних інтересів. Саме поєднання бажання державного службовця досягти певного успіху, з одного боку, і важливості цього успіху для інтересів державного органу – з іншого, і є необхідною умовою здійснення службової кар'єри; 6) має кінцевим результатом успіх. Саме шляхом до успіху, а також процесом досягнення такого успіху і є службова кар'єра; 7) можлива за умови взаємодії державного службовця і держави. Здійснення службової кар'єри є можливим за активних дій сторін службових відносин: державного службовця і суб'єкта призначення; 8) завжди є мотивованою. Досягнення державним службовцем певного кар'єрного становища зумовлює необхідність конкретного визначення ним того кар'єрного рівня, до якого спрямовано його зусилля, тобто державний службовець повинен чітко усвідомлювати, якого успіху він хоче досягти на державній службі і в якій формі виражається його успіх: слава, влада, матеріальне становище, суспільне визнання, незалежність тощо [1, с. 8-10].

Т. А. Соколова вказує, що особливостями кар'єри державних службовців є те, що вона відбувається в межах системи державної служби, яка має низку специфічних ознак, зокрема функціонування на основі чітко визначених законодавчих норм, специфічна роль у забезпеченні діяльності держави та функціонування суспільства [2, с. 140].

Д. О. Лагодієнко вказує, що особливості кар'єрного росту поліцейських обумовлені: по-перше, здійсненням особливого, суспільно-значимого виду трудової діяльності – служби правоохоронному органі, – Національній поліції, яка покладає на працівника не тільки трудові обов'язки, але й передбачає виконання ним низки правоохоронних функцій держави; по-друге, суворою ієрархією кар'єрних ланок в поліції, яка встановлюється системою посад, що є осередками управління, функціоналу та професійних компетенцій; по-третє, переміщення поліцейського на вищі посади вимагає наявності в нього не тільки високого рівня професійних знань вмінь та навичок, а й вдалого проходження процедури атестації; по-четверте, необхідністю постійного професійного, особистого та ділового розвитку поліцейського, який нерозривно пов'язаний із підвищенням кваліфікації, обміном досвіду з іншими правоохоронними органами, тощо; по-п'яте, кар'єрний ріст поліцейського впливає

не тільки на його службово-трудовий статус та зміст управлінської і дисциплінарної влади, але й обсяги його грошового забезпечення [3, с. 35].

Ми не можемо повністю погодитися із запропонованим баченням вищенаведеними науковцями особливості кар'єри державного службовця та службовців правоохоронних органів. Так, особливості службової кар'єри державного службовця, які виділяє Л.Р. Біла-Тіунова, можна у більшості своїй віднести і до трудової кар'єри будь-якого найманого працівника. Це стосується: по-перше, того, що службова кар'єра є стратегічною. Однак будь-яка трудова кар'єра є також стратегічною, оскільки полягає у стратегічному плануванні працівником свого трудового майбутнього та просуванні по відповідних кар'єрних сходинках. По-друге, динамічність притаманна також трудовій кар'єрі будь-якого працівника, оскільки впродовж трудового життя працівник перебуває у постійному русі вертикальному або горизонтальному, переходячи з однієї посади на іншу. По-третє, трудова кар'єра працівника здійснюється у певному трудовому колективі, підприємстві, установі, організації тобто у певному просторі, який наповнений людьми, здійснюється працівником щодо інших працівників і керівників та за участі інших осіб. Для досягнення кар'єрного росту у праці потрібен певний проміжок часу, протягом якого працівник доводить свою кваліфікацію, значущість, професійність тощо. По-четверте, здійснення трудової кар'єри є можливим за активних дій сторін трудових відносин: працівника і роботодавця (особи, яка приймає працівника на роботу, здійснює його переведення та звільняє його); По-п'яте, трудова кар'єра працівника також завжди є мотивованою. Працівник рухаючись кар'єрними сходинками керується певними мотивами для досягнення кар'єрного успіху (набуття влади, поліпшення матеріального становища, увага протилежного полу тощо) та чітко усвідомлює, якого кар'єрного результату він бажає досягти на роботі і в якій формі має виражатися його кар'єрний успіх: влада, слава, матеріальне становище, суспільне визнання тощо. Крім цього, не можемо погодитися з Л.Р. Біла-Тіуновою, що особливістю службової кар'єри державного службовця є кінцевий результат - успіх. Виходячи з розділу V Закону України «Про державну службу» службова кар'єра державного службовця виявляється як у переведенні на вищі посади, так і на рівнозначні та нижчі. Останнє важко назвати успіхом.

Т. А. Соколова запропонувала одну особливість кар'єри державних службовців – «те, що вона відбувається в межах системи державної служби, яка має низку специфічних ознак, зокрема функціонування на основі чітко визначених законодавчих норм, специфічна роль у забезпеченні діяльності держави та функціонування суспільства» [2, с. 140]. Вважаємо, що у цьому випадку науковець не розкрив предмет дослідження.

Стосовно підходу Д. О. Лагодієнко щодо визначення особливостей кар'єрного росту поліцейських відзначимо наступне. Неправильним, з нашої точки зору, є застосування науковцем термінологічної конструкції «переміщення поліцейського на вищі посади», оскільки у трудовому праві та трудовому законодавстві зміна посади на іншу отримала назву «переведення». Переміщення є зовсім іншою категорією, яка полягає у зміні працівником робочого місця при залишенні його на тій самій посаді.

Дослідження вищенаведених положень науковців та аналіз спеціального законодавства, яке регламентує службу працівників Служби безпеки України дозволяє по-перше, зробити висновок, що кар'єрі у Службі безпеки України притаманні всі загальні особливості, які відносяться і до трудової, і до службової кар'єри (є стратегічною; є динамічною; здійснюється у певному трудовому колективі, підприємстві, установі, організації тобто у певному просторі, а також у певному проміжку часу; здійснюється за активних дій сторін трудових відносин: працівника і роботодавця (особи, яка приймає працівника на роботу, здійснює його переведення та звільняє його); є мотивованою), по-друге, окреслити наступні особливості кар'єрного росту працівників Служби безпеки України.

1. Кар'єрний ріст пов'язаний з виконанням покладених державною на Службу безпеки України завдань та функцій. Кар'єрний ріст нерозривно пов'язаний з характером діяльності працівників Служби безпеки України.

2. Кар’єрний ріст пов’язаний з якісним виконанням працівником Служби безпеки України завдань та функцій покладених державною на Службу безпеки України, з його професійним рівнем, з авторитетом серед колег.

3. Кар’єрний ріст відбувається в межах структурних підрозділів Служби безпеки України на основі норм відповідного спеціального законодавства.

4. Кожна кар’єрна сходинка перебуває у чіткій ієрархічній системі Служби безпеки України, відрізняється від інших колом владних повноважень та посадових обов’язків, а також чіткою юридичною відповідальністю.

5. Кар’єрне зростання пов’язується з необхідністю постійного підвищення кваліфікації, професійного розвитку працівників Служби безпеки України, обміном досвіду та взаємодією з працівниками інших правоохоронних органів, якісним захистом прав та інтересів громадян та держави від протиправних посягань.

6. Кар’єрний ріст працівників Служби безпеки України пов'язаний як з переведенням на вищу посаду, так і автоматично зі зміною такої істотної умови служби як оплата праці.

Список використаних джерел:

1. Біла-Тіунова Л. Р. Особливості службової кар’єри державного службовця. Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С.8-10.

2. Соколова Т. А. Кар’єрне зростання державного службовця як одна з проблем побудови правової держави. *Інвестиції: практика та досвід.* 2010. № 24. С. 136-140.

3. Лагодієнко Д.О. Правове регулювання кар’єрного росту поліцейських: дис. … доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2023. – 209 с.

УДК 342.9
orcid.org/0000-0002-6106-3860

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ГОЛОСОВОЇ БІОМЕТРІЇ В УКРАЇНІ

Озерна Ірина Вікторівна,
завідувачка кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, e-mail: iryna_ozerna@ukr.net
Сіордія Лоріта Зурабівна,
здобувачка факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ
e-mail: siolori1@gmail.com

Персональні дані - відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [1].

Віднесення тієї чи іншої інформації до персональних даних не так залежить від виду інформації, як від можливості за нею ідентифікувати особу. Зазвичай до персональних даних належить інформація: прізвище, ім'я та по батькові; національність; етнічне походження; дата й місце народження; паспортні дані; місце проживання; освіта; сімейний/майновий стан; статеве життя; релігійні переконання; політичні погляди; біометричні дані; біологічні матеріали. Цей список не вичерпний, адже будь-яка інформація, за якою можна чітко ідентифікувати особу, є персональними даними [2].

Правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, урегульовані нормами Закону України «Про захист персональних даних» [1].

Із розвитком технологій багато компаній перейшли від традиційних до сучасних біометричних методів автентифікації. Відбитки пальців, розпізнавання обличчя та долоні залишаються найпоширенішими типами, проте популярність технології розпізнавання голосу також зростає [3].

Голосова біометрія – це технологія для створення біометричних голосових зліпків клієнтів, що дозволяє ідентифікувати особу за сукупністю унікальних характеристик голосу та забезпечує додатковий захист рахунків та особистих даних [4].

Біометричне розпізнавання голосу - це використання унікальних характеристик людського голосу для ідентифікації особи, що забезпечує додатковий захист особистих даних та фінансів і дозволяє відмовитися від паролів, які вимагають фізичного введення [3].

Отже, голос є унікальною характеристикою кожної людини, і його аналіз може забезпечити ідентифікацію особи, так само як і відбитки пальців або інші біометричні дані. Голосові відбитки - унікальні характеристики голосу людини, які окрім ідентифікації особи, можуть бути важливим інструментом захисту інших важливих персональних даних у випадках, коли потрібна автентифікація користувача, на рівні з паролями або PIN-кодами, оскільки базуючись на унікальних фізичних характеристиках людини, є складнішими для підробки або викрадення.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних» обробка персональних даних - будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем [1].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про захист персональних даних» володільцем чи розпорядником персональних даних можуть бути підприємства, установи і організації усіх форм власності, органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, фізичні особи - підприємці, які обробляють персональні дані відповідно до закону [1].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про захист персональних даних» обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством. Не допускається обробка даних про фізичну особу, які є

конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про інформацію», будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом [5].

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про інформацію», інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом. Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, регулюються законом [5].

У травні 2022 року ПриватБанк запустив можливість скористатись голосовою біометрією в Приват24. Для цього треба через мобільний додаток чи веб версію створити голосовий зліпок - запис вашого голосу. Надалі при кожному зверненні на гарячу лінію система швидко розпізнаватиме людину, а її фінанси будуть ще у більшій безпеці [6].

Слід зазначити, що до 2014 року контроль за додержанням вимог законодавства про захист персональних даних здійснювала Державна служба України з питань захисту персональних даних.

З 2014 року функції із контролю за дотримання законодавства у цій сфері були передані Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що сьогодні голосова біометрія розглядається як простий і ефективний спосіб ідентифікації суб'єкта персональних даних, наприклад, у фінансовій установі. Проте сьогодні ніхто не може достеменно сказати, чи відповідають умови оброблення такої інформації вимогам законодавства у сфері захисту персональних даних і чи не несуть хоча б гіпотетичної загрози для осіб, які погоджуються на таку голосову ідентифікацію. Варто усвідомлювати, що за допомогою спеціального програмного забезпечення збирається значна кількість особистих даних і створюється не менша кількість голосових зліпків, які можуть бути використані з недоброчесною метою, в тому числі як інструмент доступу до фінансової інформації клієнта, грошей носія персональних даних. А отже така обробка даних може нести досить високий ризик для прав і свобод людини. Навіть якщо заявленою метою збору голосових даних є автоматична ідентифікація суб'єктів персональних даних при вході в персональні акаунти, то виникають питання, чи є безпечною надиктовка окремих фраз у відповідь на запитання робота (бота), чи не є така інформація надлишковою, чи не може бо вона використана з шахрайською метою, враховуючи розвиток можливостей штучного інтелекту щодо імітації голосу і створення промов, які не були сказані? Зрозуміло, що, якщо суб'єкти самі надають дозвіл на обробку таких персональних даних з конкретною метою, то використання нових цифрових технологій, програмного забезпечення, процедура їх сертифікації на державному рівні, залишаються закритими для суб'єктів персональних даних, а можливі ризики втрати персональних даних недооціненими.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
2. Персональні дані. URL: https://diia.data.gov.ua/info-center/personaldata
3. Голосова біометрія: що це, як працює та навіщо вона банкам? URL: https://fintechinsider.com.ua/golosova-biometriya-shho-cze-yak-praczyuye-ta-navishho-vona-bankam/
4. Захищаємо та спрощуємо ваші дзвінки до клієнтської підтримки. URL: https://privatbank.ua/voice-biometrics
5. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
6. Більше мільйона клієнтів ПриватБанку вже користуються безпечним обслуговуванням за допомогою голосової біометрії. URL: https://privatbank.ua/news/2022/9/26/1751

УДК 342.9
orcid.org/0009-0002-2783-3347

ДОТРИМАННЯ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Маслов Дмитро Миколайович,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: dmytro.maslov@hnpu.edu.ua

Керуючись ст. 19 Конституції України, кожен поліцейський при виконання покладених на нього обов'язків повинен діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1], серед яких і Закон України «Про адміністративну процедуру»[2].

Не дивлячись на досить активну критику наукової спільноти стосовно нещодавно прийнятого Закону України «Про адміністративну процедуру», все ж таки на наш погляд окремими нормами демонструє взірець дотримання адміністративної процедури посадовою особою. Зокрема, відтепер поліцейський при складанні постанови у справі про адміністративне правопорушення стосовно особи яка скоїла адміністративне правопорушення, повинен відповідно до ст. 72 закону[2] мотивувати (обґрунтувати) своє рішення у письмовій формі та з тим щоб особа мала можливість правильно його зрозуміти. А це в свою чергу означає, що поліцейський, як посадова особа, повинен не тільки слідувати посадовим інструкціям при виконанні своїх посадових обов'язків, але і чітко розуміти відмінність між подією, що має ознаки адміністративного делікту, але який не має складу правопорушення. Тобто, дотримуючись ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення[3] поліцейський при виявлені події, яка має ознаки делікту передбаченого нормами закону[3], повинен повністю з'ясувати обставини правопорушення (проступку) відповідно до якого воно визнається протиправним та наявність обов'язкових елементів складу адміністративного правопорушення, а саме: а) наявність вини, чи умисно або з необережності було скоєно правопорушення, відсутність якої в діях особи у разі наявності лише ознак адміністративного делікту, повинна розглядатись поліцейським як обставина, що відповідно до ст. 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення[4] виключає провадження в справі про адміністративне правопорушення; б) визначення дії або бездіяльності, що призвели до виникнення наявності адміністративного правопорушення із обґрунтуванням безальтернативного посилання до відповідної норми закону[3]; в) відповідність посягань особи на суспільні відносини у сфері громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, на встановлений порядок управління з роз'ясненням поліцейським відповідності таких посягань особи до норми закону[3]; г) адміністративну відповідальність, що накладається на особу із чітким визначення неможливості поліцейським застосувати інший захід впливу відповідно до закону[3].

Таким чином, поліцейський при вирішенні питання притягнення до адміністративної відповідальності, повинен спочатку з'ясувати низку обставин, які лише у сукупності становлять адміністративне правопорушення. Об'єктивно зауважимо, що суб'єктивна сторона делікту, а саме вини у вигляді умисного правопорушення чи з необережності, окремо виділена у десятій та одинадцятій статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення[3], відповідно до яких поліцейський повинен не тільки розуміти дефініцію *адміністративне правопорушення*, але і окремо звертати увагу на саме значення вини, перш ніж приймати рішення, що наявні всі підстави вважати конкретну подію *адміністративним правопорушенням*.

Так, відповідно до ст. 10 Кодексу України про адміністративні правопорушення, адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його

вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків[3]. У такий спосіб, поліцейський повинен не тільки встановити вину, але і вказати на об'єктивні фактори якими підтверджується усвідомлення суб'єктом правопорушення, таких як бажання та/або свідомий допуск до настання шкідливих наслідків. Саме підкресливши важливість встановлення таких факторів, ми дійсно зможемо вважати, що дії поліцейського є об'єктивними та поліція не виконує роль карального органу направленого виключно на притягнення осіб до адміністративної відповідальності лише на підставі ознак делікту, при цьому не врахувавши формальну необхідність повного складу адміністративного правопорушення.

Але на сьогодні, поліцейські при виконанні своїх службових обов'язків, що до речі передбачено їх посадовими обов'язками, притримуються у своїй діяльності, наприклад у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, керуватись переважно наказом (інструкцією) Міністерства внутрішніх справ України №1395 від 07.11.2015[5]. Відповідно до такого наказу[5] поліцейському у його діяльності звужується низка прав у застосуванні дискреційних повноважень щодо кожної адміністративної справи, серед яких:

- не зазначена здатність застосовувати дискреційні повноваження у прийнятті рішення на власний розсуд за наявності відповідних обставин, що надають право поліцейському виключити можливість провадження в справі про адміністративне правопорушення стосовно водія;

- не зазначена процедура фіксації відповідним процесуальним документом можливості застосовувати дискреційні повноваження поліцейським на підставі ст. 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення[4] який надав би право не розпочинати за наявності достатніх підстав провадження в справі про адміністративне правопорушення.

- процедура документальної фіксації поліцейським відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення не розроблена, та особі стосовно якої має відкриватись провадження, відповідний документ не надається, тим більше із копіями доказів події яка має ознаки правопорушення та додатковими документами на стадії до відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення. Мається на увазі, що за аналогією права відповідно до ст. 174 Кодексу адміністративного судочинства України[6] копії ухвали про відкриття провадження у справі та доданих до неї документів для ознайомлення із обставинами та підставами, що послугували у відкритті провадження у справі про адміністративне правопорушення надсилаються особі, а також повідомляються інші особи, якщо від них витребовуються докази в порядку, встановленому ст. 251 Кодексу адміністративного судочинства України[6]. Саме на цьому етапі важливо зазначити момент, коли поліцейський має право та повинен із дотриманням ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4], ознайомити особу з її правами та обов'язками та дізнатись у особи про наявність чи відсутність клопотання про відкладення розгляду справи, про що і ставиться відповідний запис під підпис особи. На теперішній час, момент відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення чітко не визначений, так само як і час коли поліцейський повинен ознайомлювати особу, відповідно до якої має намір розглядати провадження у справі про адміністративне правопорушення, із її правами та обов'язками відповідно до ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення[4].

Вищезазначені умови відкриття, розгляду провадження у справі про адміністративне правопорушення із подальшим накладенням стягнення, в рамках Кодексу України про адміністративні правопорушення[3], поліцейським стосовно особи повинні мати обов'язковий характер, оскільки саме таким чином, поліцейський зможе відповідно до п.5, ч.2, ст. 72 Закону України «Про адміністративну процедуру» надати детальну правову оцінку обставин, виявлених адміністративним органом, та чітке зазначення висновків, зроблених на підставі такої правової оцінки виявлених обставин[2].

Кожен крок направлений на укріплення нашої законодавчої системи зроблений парламентом, повинен в першу чергу дотримуватись саме органами виконавчої влади та ще заздалегідь до прийняття відповідних законів, особливо органами Національної поліції України, розробляти відповідні підзаконні нормативні документи з тим щоб при прийнятті необхідних для суспільства законів, одразу і приймати відповідні до таких законів підзаконні акти які досконало та беззаперечно дають можливість дотримуватись системи підпорядкованості правових актів. Таким чином, накази (інструкції) Міністерства внутрішній справ України, зокрема і наказ №1395 від 07.11.2015[5], потребують ретельного дослідження з тим щоб розробити та прийняти підзаконні акти у відповідності не тільки до Закону України «Про адміністративну процедуру»[2], але і до адміністративного законодавства в цілому. Саме такий підхід у розробленні підзаконних нормативних актів до дій поліцейських в органах Національної поліції України повинен надати можливість кожному поліцейському, при застосуванні норм адміністративного законодавства, діяти відповідно до покладених на нього обов'язків лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 11.04.2024р.).
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року №2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 23.02.2024р.).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24): Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 11.04.2024р.).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213 – 330): Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10 (дата звернення: 11.04.2024р.).
5. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 листопада 2015 року №1395. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15 (дата звернення: 25.02.2024р.).
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (дата звернення: 11.04.2024р.).

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Беспалова Софія Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 року навчання
за спеціальністю 081 Право
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник**: *Головань Т.Г.,***
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових
дисциплін, кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України [1], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2] Указом Президента України був введений воєнний стан [3].

З початком повномасштабного вторгнення країни-агресора, перед Україною постала складна проблема: захисту потребувала не тільки територіальна цілісність, а й економіка держави. Податкові надходження в бюджет країни значно скоротилися, а разом з тим постало питання значних витрат на оборонний сектор та на виплати особам, які потребували державної підтримки. У зв'язку з цим, державі необхідно було оперативно відреагувати, шляхом прийняття кардинальних рішень та внесення відповідних змін до податкового законодавства задля пристосування податкових правил до умов воєнного стану, для сприяння виживанню бізнесу.

Орієнтуючись на існуючі складні обставини для бізнесу, Верховна Рада України прийняла низку законів про внесення змін до оподаткування, метою яких було полегшення ведення бізнесу.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» на період воєнного стану передбачено зупинення перебігу податкових строків, зокрема строків сплати податкових зобов'язань, оскарження податкових повідомлень-рішень, розгляду скарг платників податків, подання заяви про повернення надміру сплачених податків, подання податкової звітності, а також строків давності, закріплених статтею 102 Податкового Кодексу України [4]. «Очевидно, що під час війни дотримання строків є ускладненим, і у платників податків можуть виникнути питання щодо можливості притягнення їх до відповідальності за несвоєчасну сплату податків, подання звітності, чи можливості опису їх майна в податкову заставу під час воєнного стану, чи навіть можливості своєчасно скористатись податковою амністією» [5, с.32].

Також були внесені зміни до пп. 69.1, п.69 пп. 10 розділу XX Податкового Кодексу України, які стосуються звільнення від відповідальності платників податків, у разі неможливості виконання податкових обов'язків останнім через бойові дії чи введення військового стану, але з обов'язком виконати такі зобов'язання протягом шести місяців після припинення чи скасування воєнного стану. Для платників податків, які у зв'язку з наслідками їх безпосередньої участі у воєнних діях не дотрималися цих термінів виконання податкових обов'язків, встановлена можливість звільнення від відповідальності за невиконання податкових обов'язків, за умови виконання таких обов'язків протягом одного місяця з дня закінчення дії наслідків, які унеможливили виконання таких обов'язків [4].

Законодавець також передбачив, що всі операції пов'язані з добровільною передачею чи відчуженням майна на користь ЗСУ, ТРО, інших воєнізованих формувань чи державних органів не вважаються операціями з реалізації товарів і не підлягають оподаткуванню. Крім того, на період дії воєнного стану для таких товарів як бензин, дизельне паливо, інші нафтопродукти та скраплений газ акцизний податок становить 0%.

Також законодавець не залишив поза увагою благодійні організації, надавши їм певні податкові пільги. Зокрема, пальне, передане ЗСУ або ТРО, а також як гуманітарна допомога не оподатковується податком на додану вартість [4].

Зміни торкнулися і сплати податків підприємцями першої та другої груп. Зазначені особи, до закінчення дії воєнного стану, звільнені від сплати єдиного податку та заповнення декларації платника єдиного податку.

Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що внесені зміни до податкового законодавства в цілому підтримують бізнес і слушно впливають на економіку держави. Проте, ситуація в сфері оподаткування в умовах воєнного стану залишається нестабільною, а тому потребує пильної уваги з боку законодавців.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text;
2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015р. №389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text;
3. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022р. №64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text;
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану. Закон України від 24.03.2022р. №2142-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text;
5. Головань Т.Г. Податкова політика в умовах воєнного стану. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea8a90c2-c1d0-4e1a-bd0e-0f4f6c355b3b/content;
6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text;
7. Кисильова К.В. Особливості оподаткування в умовах воєнного стану// Актуальні питання фінансової безпеки : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 27 берез. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. Парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – 216 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Буракова Марина Миколаївна,
зобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 року навчання
за спеціальністю 081 Право
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: ***Головань Т.Г.,*** кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Першочерговою потребою сьогодення є забезпечення збалансованого розвитку всіх підсистем суспільства, гармонізації інтересів різноманітних верств населення, створення міцного економічного підґрунтя для інтеграції України у світову економічну систему. Все це в значній мірі залежить від ефективної контрольної функції податків, яка проявляється через податковий контроль.

«Відповідно до Податкового кодексу України податковий контроль – система заходів, що вживаються контролюючими органами, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Сучасні науковці постійно досліджують зміст, специфічні риси та складові елементи податкового контролю. Однак багато аспектів залишається поза увагою, що призводить до виникнення проблемних питань під час практичної реалізації контролюючими органами своїх повноважень у сфері податкового контролю, адже досить часто має місце зловживання ними. Внаслідок цього потерпають, в першу чергу, платники податків, які вимушені доводити свою позицію в судах» [1, с.310].

Як зазначає М. Кучерявенко податковий контроль є різновидом спеціального державного контролю, здійснюваного як діяльність податкових органів і їх посадових осіб для забезпечення законності, фінансової дисципліни та доцільності під час мобілізації централізованих і децентралізованих грошових фондів і пов’язаних із ними матеріальних коштів [2, с.483].

Після введення воєнного стану на території України були внесені численні зміни до законодавства. Зміни стосуються проведення перевірок, податкової відповідальності, строків виконання зобов’язань платниками тощо.

Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» було введено мораторій на проведення податкових перевірок [3].

Наступним кроком у регламентації податкових перевірок стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року, яким внесені зміни до Податкового кодексу України, а саме, крім іншого, додано пункт 69.2 статті 69 підрозділу 10 розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України [4].

Відповідно до пункту 69.2 статті 69 підрозділу 10 розділу ХХ Податкового кодексу України, податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються, крім: камеральних перевірок декларацій або уточнюючих розрахунків (у разі їх подання), до яких подано заяву про повернення суми бюджетного відшкодування, показники яких сформовані на підставі податкових накладних та/або розрахунків коригування, складених і зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних, та/або митних декларацій, за винятком товарів (продукції). Така камеральна перевірка податкової декларації або уточнюючого розрахунку може бути проведена протягом 90 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку їх подання, а якщо такі документи були надані пізніше, – за днем їх фактичного подання; фактичних перевірок [4].

Крім того, 16 квітня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану», яким було розширено підстави проведення визначених Податкового кодексу України фактичних податкових перевірок. Фактична перевірка (відтепер і до завершення воєнного стану) проводитиметься додатково до інших визначених підстав у разі: отримання у встановленому законодавством порядку від державних органів або органів місцевого самоврядування інформації, що свідчить про можливі порушення платником податків законодавства про ціни й ціноутворення; отримання письмового звернення покупця (споживача), оформленого відповідно до закону, про порушення платником податків установленого порядку формування, встановлення та застосування державних регульованих цін [5].

Згодом, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо скасування мораторію на проведення податкових перевірок» передбачено відновлення проведення документальних перевірок з 01 грудня 2023 року, врегулювані питання проведення перевірок на територіях, де ведуться бойові дії та тимчасово окупованих територіях, умови проведення податкових перевірок (щодо безпечного доступу) [6].

Документальні та фактичні перевірки під час дії воєнного стану проводяться за наявності безпечних умов для їх проведення, а саме безпечного: доступу, допуску до територій, приміщень та іншого майна, що використовуються для провадження господарської діяльності та/або є об'єктами оподаткування, або використовуються для отримання доходів (прибутку), або пов'язані з іншими об'єктами оподаткування таких платників податків; доступу, допуску до документів, довідок про фінансово-господарську діяльність, отримані доходи, видатки платників податків та до іншої інформації, пов'язаної з обчисленням та сплатою податків, зборів, платежів, про дотримання вимог законодавства, здійснення контролю за яким покладено на контролюючі органи, а також до фінансової і статистичної звітності у порядку та на підставах, визначених законом; проведення інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки [4].

Підводячи підсумки необхідно зазначити, що у період воєнного стану в Україні діють усі основні види перевірок, за виключенням окремих випадків. Значним кроком є деталізація проведення перевірок на територіях, де ведуться бойові дії, на тимчасово окупованих рф територіях та врахування безпечного доступу як умови проведення податкових перевірок.

Список використаних джерел:

1. Головань Т.Г. Проблеми застосування підстав проведення фактичних перевірок контролюючими органами. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/ bitstreams/ 808d4034-02a8-4efc-ad7f-5b91abcb4fae/content$

2. Кучерявенко Н.П. Правове регулювання податкового контролю // Вісник АПрН. – 2002. – №2(29).

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану. Закон України від 03.03.2022р. №2118-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 2118-20#Text;

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text;

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану. Закон України від 01.04.2022р. № 2173-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text;

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо скасування мораторію на проведення податкових перевірок. Закон України від 09.11.2023р. №3453-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3453-20#Text;

ОСОБЛИВОСТІ УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ісадкова Олександра Геннадіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 року навчання за спеціальністю 051 Економіка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: ***Головань Т.Г.,*** кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Питання подвійного оподаткування набувають значного поширення. «Це відбувається, безумовно, у світлі глобалізаційних процесів, виходу діяльності відповідних суб'єктів за межі національного кордону, національного ринку тощо. Цьому питанню неодноразово були присвячені роботи значної кількості як науковців, так і практиків у сфери права та економіки. Хоча не можна стверджувати, що всі вони сходяться на одному конкретному визначенні чи характеристиці, саме тому важливо виділити основні, визначальні ознаки такого явища, які б поєднали раніше висловлені точки зору. Так само, нам важливо зрозуміти сутність явища усунення подвійного оподаткування, звідки воно походить, навіщо було запроваджено» [1, с.145].

Незважаючи на всю актуальність та поширеність дискусій з приводу усунення чи уникнення подвійного оподаткування, залишається не менш важливим питання, що ж собою являє подвійне оподаткування та які його визначальні риси. Крім того, в умовах сьогодення постали нові виклики, які потребують проведення додаткових досліджень та вироблення певних пропозицій.

Проблема подвійного оподаткування є актуальною та часто стає причиною звернення платників податків до судів. Подвійне оподаткування має трансграничний і транснаціональний характер, тому розв'язати його шляхом гармонізації національного податкового законодавства неможливо. На прикладі законодавства країн Європи, нормативне регулювання у яких є гармонізованим, стає зрозумілим, що подвійне оподаткування виникає не тільки через відмінність податкових систем держав-членів. Це негативне явище може виникати навіть у разі однакового податкового законодавства всіх держав-членів. Причиною цього є те, що подвійне оподаткування з'являється через одночасне виникнення права оподаткування джерела доходу країною-джерелом та права оподаткування резидентів країною проживання [2].

Українці, які змушені були переїхати до інших країн, стикаються з ризиком подвійного оподаткування. Адже, для громадян, які продовжують працювати на українські компанії, проживаючи за кордоном, це означає, що їм доведеться платити подвійні податки - до бюджету України та до бюджету країн-членів ЄС. Це питання є актуальним на сьогодні, адже майже 9 мільйонів українців станом на листопад 2023 року перебувають за кордоном, 3 з яких є трудовими мігрантами [3].

Питання уникнення подвійного оподаткування доходів українських біженців, які тимчасово проживають за межами України, та спори на підставі права резидентства врегульовані чинними двосторонніми міжнародними договорами про уникнення подвійного оподаткування, укладеними Україною з відповідними країнами. Це питання вирішено. Правила розподілу правил оподаткування окремих видів доходів між країною резиденції платника податку і країною джерела доходу також закріплені в таких договорах.

Договори про уникнення подвійного оподаткування містять спеціальні положення щодо резидентства. У разі виникнення спору щодо резидентства (коли обидві країни вважають особу резидентом для цілей оподаткування відповідно до місцевого законодавства) застосовується відповідний тест, передбачений міжнародним договором. За результатами цього тесту компетентні органи обох країн повинні вирішити, яка країна вважає особу резидентом для цілей оподаткування. При цьому компетентні органи розглядають

індивідуальний випадок на підставі наданих документів і доказів, беручи до уваги всі обставини і підстави. Відповідні висновки містяться в листі Міністерства фінансів України «Щодо визнання податковим резидентом та уникнення податкового оподаткування» № 44010-13//2284 від 18 листопада 2022 року [4].

Якщо за результатами такої перевірки особа визнається резидентом України для цілей оподаткування, її доходи (у тому числі отримані за межами України) оподатковуються в Україні у загальному порядку, передбаченому Податковим кодексом України та положеннями відповідного міжнародного договору про уникнення подвійного оподаткування. Такі особи зобов'язані подавати податкові декларації за результатами звітного податкового року в Україні в порядку, передбаченому Податковим кодексом України [5].

Щоб уникнути подвійного оподаткування, практики та експерти рекомендують чітко визначити всі джерела доходів і зібрати якомога більше доказів, що підтверджують наявність економічного інтересу в Україні, тобто тісні економічні та соціальні зв'язки з Україною.

«Відомо, що влітку 2022 року Кабінет Міністрів України готував звернення до податкових органів країн, які приймають біженців з України. Уряд просив їх не визнавати українців своїми податковими резидентами на підставі так званого ковідного прецеденту. Цей прецедент стосується 2020 року, коли країни ЄС домовилися не визнавати громадян інших країн своїми податковими резидентами, якщо ті вимушено затримувалися в країні понад 183 дні» [6]. Зазначене свідчить про намагання уряду врегулювати проблемні питання, які виникли в умовах воєнного стану.

Аналіз двосторонніх угод України про уникнення подвійного оподаткування дає можливість зробити висновок, що саме такі податкові угоди є основними засобами для боротьби з подвійним оподаткуванням, адже вони містять у собі всі ключові положення, які допомагають платникам податків належним чином виконувати свій податковий обов’язок без обкладання непомірним податковим тягарем. Також, для підвищення ефективності впровадження міжнародних норм щодо уникнення подвійного оподаткування, слід чітко визначити термінологію та узгодити її з нормами національного та міжнародного законодавства.

Список використаних джерел:

1.Драган М.В., Шульга Т.М. Усунення подвійного оподаткування: сутність та практика застосування. URL: https://maup.com.ua/assets/files/expert/14/10.pdf;

2. Усунення подвійного оподаткування. Сутність та практика Верховного суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ 2022_ prezent/ 2022_07_04_Olender.pdf;

3. Гулійчук Д. Демографи підрахували, скільки українців перебувають за кордоном. URL: https://tsn.ua/ukrayina/demografi-pidrahuvali-skilki-ukrayinci-perebuvayut-zakordonom-2456881.html;

4. Щодо визнання податковим резидентом та уникнення податкового оподаткування. Лист Міністерства фінансів України №44010-13//2284 від 18.11.2022р. URL: https://document.vobu.ua/doc/16099;

5. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010р. №2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text**;**

6**.** Булай В. Як вимушеним переселенцям уникнути подвійного оподаткування за кордоном. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-vimushenim-pereselencyam-uniknuti-podviynogo-opodatkuvannya-za-kordonom.html

ПРАВО ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ НА ПОДАТКОВУ ЗНИЖКУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Картавих Юлія Анатоліївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 року навчання за спеціальністю 081 Право Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: ***Головань Т.Г.,*** кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Роль і значення податків є важливим для будь-якого суспільства та держав світу. З одного боку, усі розуміють, що податки – це необхідність, своєрідна плата за співжиття у державі, з другого – мало хто хоче віддавати свої зароблені гроші, адже під час справляння податків відбувається, по суті, перехід права власності від платника податків до держави на певну частину цієї власності [1, с. 34].

Наука податкового права невпинно розвивається. Вчені вдаються до ґрунтовної розробки численних питань податково-правового регулювання, аналізують практику застосування норм податкового права. Водночас перманентний розвиток суспільного життя, внесення змін до чинного законодавства обумовлюють подальшу потребу в науковому пошуку відповідей на актуальні питання податково-правового регулювання [2, с.67]. До кола останніх, безумовно, можна віднести права платників податків.

При аналізі прав платника податків важливо зазначити, що вони є відображенням, продовженням сфери реалізації прав в загальному статусі людини та громадянина. Так, у відповідності до статті 29 Загальної Декларації прав людини – кожна людина має обов'язок перед суспільством, у якому тільки і можливий вільний та повний розвиток особи [3]. При здійсненні своїх прав та свобод кожна людина повинна підлягати тільки таким обмеженням, які встановлені законом винятково з метою забезпечення необхідного визнання і вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в суспільстві.

Окремої уваги заслуговує право платників податків на податкову знижку. Відповідно до п. 14.1.170 Податкового кодексу України податкова знижка – це документально підтверджена сума (вартість) витрат платника податку – резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб протягом звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподатковуваного доходу, одержаного за наслідками такого звітного року у вигляді заробітної плати [4]. Тобто, сума оподатковуваного доходу фізичної особи може бути зменшена на суму податкової знижки, що призведе до зниження суми податку на доходи фізичних осіб.

До податкової знижки включаються фактично здійснені протягом звітного податкового року платником податку витрати, підтверджені відповідними платіжними та розрахунковими документами, зокрема, квитанціями, фіскальними або товарними чеками, прибутковими касовими ордерами, що ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) і особу, яка звертається за податковою знижкою (їх покупця (отримувача)), а також копіями договорів за їх наявності, в яких обов'язково повинно бути відображено вартість таких товарів (робіт, послуг) і строк оплати за такі товари (роботи, послуги) (п.п. 166.2.1 п. 166.2 ст. 166 Податкового кодексу України) [4].

До податкової знижки можна включити витрати, зокрема: частину суми процентів, сплачених за користування іпотечним житловим кредитом; пожертвування або благодійні внески неприбутковим організаціям; суму коштів, сплачених на користь закладів освіти для компенсації вартості навчання; страхові платежі (внески, премії) за договорами довгострокового страхування життя та пенсійні внески в рамках недержавного пенсійного забезпечення, внесків на банківський пенсійний депозитний рахунок, на пенсійні вклади та рахунки учасників фондів банківського управління як такого платника податку, так і членів його сім'ї першого ступеня споріднення; суми витрат на оплату допоміжних репродуктивних технологій; суми витрат на оплату державних послуг, пов'язаних з усиновленням дитини,

включаючи сплату державного мита; суми коштів, сплачених у зв'язку з переобладнанням транспортного засобу; суми витрат на сплату видатків на будівництво (придбання) доступного житла, визначеного законом, у тому числі на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту, наданого на такі цілі, та процентів за ним; суму коштів у вигляді орендної плати за договором оренди житла (квартири, будинку), оформленим відповідно до вимог чинного законодавства, фактично сплачених платником податку, який має статус внутрішньо переміщеної особи; суму витрат платника податку на придбання акцій (інших корпоративних прав), емітентом яких є юридична особа, яка набула статус резидента.

Підводячи підсумок можна зазначити, що запровадження в Україні певного виду податкових платежів має на меті наповнення державних та місцевих бюджетів з метою реалізації основних завдань, які покладаються на державу різних рівнів управління. Податки в залежності від їх виду та мети запровадження, окрім фіскальної функції, виконують регулюючу функцію, яка реалізується шляхом стимулювання, стримування та відтворення. Залежно від мети запровадження податку на доходи фізичних осіб та з урахуванням особливостей, які діють в оподаткуванні, слід наголосити, що він виконує такі функції як фіскальну та стимулюючу. Для фізичних осіб, які мають право на застосування податкової знижки і тим самим частково повернути з бюджету сплачені податкові зобов'язання, дослідження даного питання є надзвичайно актуальним.

Список використаних джерел:

1. Податкові конфлікти: особливості вирішення : навч. посіб. ; за заг. ред. Л. В. Трофімової. – К. : КНТ, 2010. – 360с.

2. Сліденко А.В. Місце законного інтересу в правову статусі платників податків. URL: https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/ Slidenko9.pdf;

3.Загальна декларація прав людини. Декларація від 10.12.1948р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text;

4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text;

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Луценко Арина Олегівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 року навчання за спеціальністю 051 Економіка Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: ***Головань Т.Г.,*** кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процессу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сплата податків це конституційний обов'язок [1]. З одного боку, це необхідний внесок у функціонування держави, з іншого – платники податків мають певні права, які гарантують їм законне та належне ставлення з боку податкових органів.

В Податковому кодексі України статус платників податків став більш визначеним та конкретним, але кількість прав податкових органів у значній мірі перевищує права платників, про що свідчать норми ст. 17 та ст. 20 Податкового кодексу України [2]. Більша частина норм Податкового кодексу України визначає обов'язки платників податків. «Права суб'єктів підприємницької діяльності не систематизовані, і, головне, відсутній механізм їх реалізації. За оцінками міжнародних організацій, відносини між платниками податків і податковими органами України є надмірно бюрократизованими та непрозорими. Існуючі механізми державного управління в цій сфері зменшують ефективність процесу сплати податків і знижують рівень національної податкової конкуренції. Про складність і суперечливість захисту прав платників податків свідчить статистика щодо кількості податкових спорів, вирішених у судах за результатами звернень органів державної податкової служби та на вимогу платників податків» [3, с.43].

Варто зазначити, що існування правової держави неможливе без податкової системи, що побудована з урахуванням принципів партнерства між податковими органами та платниками податків. Одним з основних аспектів даного питання є гарантії захисту прав та інтересів платників податків і створення реальних умов для їхньої реалізації на практиці.

Захист платників податків можна трактувати як систему юридичних і організаційних гарантій дотримання встановлених вітчизняним правом законних інтересів і прав платників, функціонування якої покликано забезпечити співмірність обмеження прав конкретного платника та інтересів всього суспільства. Крім того, дане поняття можна розглядати як конкретні дії учасників податкових відносин, в тому числі конфліктних, їх представників, спрямовані на забезпечення власних інтересів в процесі розгляду податкових спорів.

Виділяють дві форми захисту прав платників податків: юрисдикційну - здійснення захисту з залученням державних уповноважених органів, та неюрисдикційну - захист, який здійснює особисто платник без залучення держави.

У Податковому кодексі України способи захисту прав платників податків, адже встановлюється можливість оскаржити рішення контролюючого органу в судовому чи адміністративному порядку [2].

Проте існує багато проблемних питань захисту прав платників. Зокрема, проблемою захисту прав платників податків є обмежені строки та умови порядку подачі та розгляду скарг до податкових органів. Відповідно до п. 56.3 ст. 56 Податкового кодексу України скарга подається до контролюючого органу вищого рівня у письмовій або електронній формі засобами електронного зв'язку (за потреби - з належним чином засвідченими копіями документів, розрахунками та доказами, які платник податків вважає за потрібне надати з урахуванням вимог пункту 44.6 статті 44 цього Кодексу) протягом 10 робочих днів, що настають за днем отримання платником податків податкового повідомлення-рішення або іншого рішення контролюючого органу, що оскаржується [2].

«Найбільш проблемною є ситуація з відшкодуванням платникам податків заподіяних збитків та відповідальність у такому разі органів ДПС. Збитки можуть бути двох видів:

реальний збиток і втрачена вигода, але слід зазначити, що довести факт виникнення збитків і обґрунтувати їх розмір вкрай проблематично» [3, с.44].

Системний аналіз норм, якими врегульовані питання захисту прав платників податків та практики їх застосування свідчать про недостатній захист прав платників податків, складнощі адміністративного та судового захисту їх інтересів. Права платників податків не в повній мірі мають законодавчо закріплений механізм їх реалізації і носять частково декларативний характер.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text;

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text;

3. Недодаєва Л.Н. Проблеми захисту прав платників податків. URL: http://dspace. nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28517/08-Nedodaeva.pdf?sequence=1;

4. Мат'яш К. Правове регулювання захисту прав платників податків. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40657/1/253.pdf

СЕКЦІЯ «ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО»

УДК 349.41
orcid.org/0000-0001-6449-284X

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ В ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ

Шульга Михайло Васильович,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор член-кореспондент НАПрН України
e-mail: m.v.shulga@nlu.edu.ua

Регламентація земельних відносин в Україні здійснюється на публічно-приватних засадах. Особливість цієї галузі і права полягає в тому, що її методом виступає особливе поєднання публічного і приватного методів.

Одним із основних правових інститутів Загальної частини земельного права як самостійної галузі вітчизняної системи права вважається інститут, наприклад, управління у галузі земельних відносин. В літературі його зазвичай називають інститутом державного управління земельним фондом або державного регулювання земельних відносин. Основу цього інституту складає діяльність уповноважених органів, спрямована на організацію земельних відносин, тобто на забезпечення раціонального використання, охорони і відновлення земель, яка здійснюється з використанням владного примусу. Саме останній чинник відіграє вирішальну роль при віднесенні відповідних правових приписів у процесі регламентації земельних відносин до публічно-правової сфери.

Органічне поєднання імперативного і диспозитивного регулювання в земельному праві в земельно-правовій доктрині називають методологічною особливістю, яка зумовлена унікальністю землі, як об’єкта правовідносин. При цьому підкреслюють, що земельне право являє собою якісно іншу правову конструкцію, ніж проста сума інститутів адміністративного та цивільного права [1, с. 13].

Зазначимо, що управління у галузі земельних відносин виступає об’єктивною необхідністю, оскільки в будь-якому суспільстві земля виступає головним компонентом життєвого середовища людей, загальною умовою праці і основним засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Окрім того слід мати на увазі, що земля, будучи найважливішою складовою навколишнього природного середовища, характеризується різними властивостями (рельєфом, ландшафтом, наявністю або відсутністю рослинності, ґрунтового шару тощо) і виступає первинним елементом екосистеми, а також основою розміщення та функціонування інших природних ресурсів. Земля – це простір (територія), який виконує роль основи державного суверенітету, адміністративно-територіального поділу країни на відповідні одиниці. Водночас вона має інвестиційний потенціал для економічного розвитку. В Україні земля на конституційному рівні проголошена основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Управління у галузі земельних відносин не може залишатися раз і назавжди встановленим: воно зазнає змін у зв’язку із змінами економічних відносин і новими завданнями та викликами, які постають перед суспільством. Відомо, що одним із ключових векторів трансформації земельного ладу, що ґрунтувався на праві виключної державної власності на землю та сформувався за радянських часів в тому числі і на території України, була кардинальна модернізація системи управління в галузі використання, охорони та відновлення земель.

Прийняття Закону України від 28 квітня 2021 року № 1423-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції в сфері земельних відносин», норми якого стосувалися низки функцій публічного управління у сфері земельних відносин (землеустрою, оцінки землі, контролю за використанням та охороною земель тощо), дозволило суттєво осучаснити існуючу в державі управлінську модель [2].

З огляду на результати сучасної земельної реформи, реформи системи місцевого самоврядування, децентралізації влади та передачі значної частини державних земель за межами населених пунктів у комунальну власність об'єднаних територіальних громад, слід підтримати висновок О. Г. Бондаря щодо доцільності переходу до оперування поняттям «публічне управління». Дійсно воно охоплює не тільки організаційно-управлінську діяльність органів місцевого самоврядування, а також дозволить відмовитись від суто «державоцентристських» підходів [3, с. 273].

Чинне земельне законодавство України, регулюючи управлінські відносини у сфері використання, охорони та відновлення земель, надає владні повноваження тим органам публічної влади, які мають безпосередній і найтісніший контакт саме з громадянами. Це узгоджується з передовими практиками Європейського Союзу і відповідає змісту Європейської хартії місцевого самоврядування (ст. 4), до якої Україна приєдналася ще у 1998 році. Хартія передбачає таку організацію місцевого самоврядування, яка функціонує на засадах принципів повсюдності та субсидіарності. Принцип повсюдності місцевого самоврядування означає, що воно має охоплювати всю територію країни. Водночас принцип субсидіарності встановлює, що органи місцевого самоврядування територіальних громад мають вирішувати всі питання місцевого життя, крім тих, які можуть бути вирішені лише на вищих шаблях публічної влади.

Зазначимо, що законом встановлена можливість органів місцевого самоврядування перебрати на себе здійснення функції, наприклад, державного контролю за використанням та охороною земель. Так, згідно зі ст. 188 ЗК України державний контроль за використанням та охороною земель в обсязі, визначеному законом, також здійснюється виконавчими органами сільських, селищних, міських рад. Виконавчі органи цих рад набувають установлених законом повноважень із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю. Це означає, що домінування інтересів держави, яка постійно намагалася посилювати свою контрольну функцію у земельній сфері, має послаблюватися. Натомість засоби економічного стимулювання ефективного використання, охорони та відновлення земель сьогодні мають активно застосовуватися. Незважаючи на це регламентація управлінських відносин у сфері використання, охорони та відновлення земель ґрунтується на публічно-правових засадах.

Список використаних джерел:

1 Ріпенко А.І., Пащенко О.М. Земельне право України: навч. посіб. Київ: ВД "Дакор". 2016. 236 с.

2. Офіційний вісник України. 2021. № 42. Ст.2504.

3. Бондар О.Г. Поняття, особливості та зміст публічного управління у сфері використання, охорони та відновлення земель // Земельне право: підручник; за ред. М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.

УДК 349.6
orcid.org/0000-0002-5588-7716

ЛІНГВІСТИЧНІ АРГУМЕНТИ НА КОРИСТЬ ЗАМІНИ НАЗВИ ГАЛУЗІ ПРАВА «ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО» НА «ПРАВО ДОВКІЛЛЯ»

Ващишин Марія Ярославівна
професор кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка
доктор юридичних наук, доцент, e-mail: mary.vashchyshyn@gmail.com

Термін «екологічне право», котрий широко вживається в правничій доктрині та правозастосувальній сфері і сприймається за належний, насправді є не зовсім коректним з етимологічної точки зору. Для розкриття цієї проблеми і пояснення причин, що її зумовили, необхідно застосувати, насамперед, етимологічний підхід, адже саме етимологія у сучасній мовознавчій практиці є тією науково-дослідною процедурою, що спрямована на розкриття походження слова, а також відображає сам результат цієї процедури. Так, у Словнику іншомовних слів слово «етимологія» (грец. Ετυμολογία, від ετυμον – істина і λόγος – слово, вчення) розуміють як 1) розділ мовознавства, що вивчає походження слів; 2) пояснення походження слова зіставленням його зі спорідненими словами тієї самої або іншої мови [1, с. 261].

Саме тому варто розпочати з походження назви «екологічне право». Очевидно, що вживання прикметника «екологічне» у назві галузі «екологічне право» є похідним від іменника «екологія», а його зміст у перекладі з давньогрецької мови (від οἶκος — середовище, житло і λόγος — слово, вчення, предмет) — це наука, що вивчає закономірності відносин між організмами і довкіллям, а також утворення і діяльність надорганізмових систем (популяцій, видів, біоценозів, біосфери).

Термін «екологія» був вперше запропонований німецьким біологом Ернстом Гекелем у 1886 році в книзі «Загальна морфологія організмів» («*Generelle Morphologie der Organismen*») для позначення біологічної науки, яка досліджує взаємодію організмів з їхнім середовищем. Відтоді термін «екологія» вживався у природничих дослідженнях та у працях вчених-біологів. Згодом, вже у XX столітті, це слово набуло більшого поширення і навіть дещо спотвореного значення, позаяк ним вже почали послуговуватися, коли йшлося про все навколишнє природне середовище. Однак ці слова не є тотожними. Той, хто говорить: «в нас погана екологія», - насправді має на увазі забруднене довкілля, а не погану «науку, що вивчає закономірності відносин між організмами і довкіллям».

Якраз у продовження такого «широкого» і хибного розуміння слова «екологія» вже з 80-х років минулого століття систему правових норм, яка до того мала вужчий предмет правового регулювання і назву «Охорона природи» (природоресурсове та природоохоронне право), почали називати екологічним правом, позаяк предмет правового регулювання цієї галузі охопив не лише відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища, але й відносини у сфері раціонального використання природних ресурсів та забезпечення (гарантування) екологічної безпеки.

Однак, з огляду на первинний і етимологічно відповідний своєму змісту термін «екологія», можемо зауважити, що у основі назви галузі екологічного права закралося недоречна згадка про *біологічну* науку. Більше того, не може система правових норм відображати у своїй назві науку/вчення *(logos),* що є взагалі не характерним для позначення галузі права. Адже у системі права немає «кримінологічного», «цивілологічного», «фінансовологічного», «трудологічного» та інших подібних галузей права. Як зазначає П. Д. Пилипенко, застосувавши термін «екологія» до назви галузі права, матимемо буквально – «право науки про середовище», а така назва навряд чи може вважатися прийнятною і задовольняти вимоги правничої думки та юридичної практики [2, с. 10].

Так, екологічне право є порівняно «молодою» галуззю права. Її формування розпочалося лише пів століття тому зі Стокгольмської декларації 1972 року (Декларації Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища). Декларацією, зокрема, вперше було проголошено основне право людини на свободу, рівність та сприятливі умови життя в навколишньому середовищі (human environment), тобто – довкіллі людини, якість якого дозволяє вести гідне та процвітаюче життя, а також передбачає обов'язок, що кореспондує цьому праву: «людина несе головну відповідальність за охорону та покращення навколишнього середовища на благо нинішнього та майбутніх поколінь». Варто зауважити, що до того про екологічні права не було жодної згадки ані в Загальній декларації прав людини 1948 р., ані в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

З того часу в усіх англомовних текстах суб'єктивні екологічні права позначають як довкіллєві права (environmental rights). Що цікаво, у всіх авторитетних іншомовних назвах відповідної галузі екологічного права ми не зустрінемо варіантів, похідних від слова «екологія». Натомість в об'єктивному розумінні екологічне право англійською мовою позначається через прикметник environmental (довкіллєвий), а не ecological (екологічний).

Для порівняння наведемо написання двох термінів «екологічне право» і «екологія» різними мовами: environmental law and ecology (англ); Umweltrecht (природоохоронне право) і Ökologie (екологія) (німецькою); prawo ochrony środowiska (право охорони довкілля) і ekologia (екологія) (польською); derecho ambiental y ecología (іспанською); diritto ambientale ed ecologia (італійською); droit de l'environnement et écologie (французькою); direito ambiental e ecologia (португальською); 環境法とエコロジ (Kankyō-hō to ekorojī) (японською); משפט סביבתי ואקולוגיה (на івриті) тощо.

Прикро визнавати, що подібно як і досі в Україні, терміном "екологічне" для позначення цієї галузі права послуговується окупант. Білоруською мовою вживається однаково – «экалагічнае права і экалогія», російською –«экологическое право и экология». Так само, як і азербайджанською, киргизькою, казахською, таджицькою, узбецькою мовами відповідна галузь права дефінується прикметником «екологічне». Натомість туркменською, вірменською, латиською, литовською, естонською і грузинською мовами держав-колишніх радянських республік відповідна галузь права має назву, що є похідною від слів «довкілля», або ж «навколишнє середовище», а не від слова «екологія».

Тому варто підтримати запропоновану проф. П. Д. Пилипенком ідею заміни назви «екологічне право» як галузі права на «право довкілля», що була ним обґрунтована у пілотному навчальному посібнику «Право довкілля (екологічне право)», що вийшов друком у видавництві Ін Юре у 2010 році. Формулювання назви «право довкілля» дасть змогу подолати проблеми мовного характеру та привести у відповідність із термінологією Конституції України некоректно вживану досі назву «екологічне право» [2, с. 3]. Такий підхід є правильним і повинен врешті запанувати в юридичній доктрині.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів. К. : Головна редакція УРЕ. 1974. – 775 с.
2. Право довкілля (екологічне право) : навч. посіб. для студ вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. І. Федорович, М. Я. Ващишин [та ін.] ; за ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Ін Юре, 2010. – 401 с.

УДК 339.13.025.7:636.085.55
orcid.org/0000-0002-7172-3551

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ КОРМІВ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Нікішина Оксана Володимирівна,
завідувачка відділом ринкових механізмів та структур, ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса доктор економічних наук, старший науковий співробітник, e-mail: ksenkych@gmail.com

Головним правовим документом, що регулює відносини між суб'єктами вітчизняного ринку кормів, є Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» [1], ухвалений в грудні 2017 р. з метою впровадження європейського підходу «від лану до столу» та гармонізації вітчизняного законодавства із вимогами інститутів ЄС про корми. Це системний документ, що відповідає міжнародним вимогам та враховує положення актів ЄС про корми, зокрема, Регламенту ЄС № 767/2009 [2], а також Регламентів ЄС № 1831/2003, № 1830/2003, № 1829/2003. Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» визначає правові та організаційні засади гарантування безпечності кормів у процесі їх виробництва, обігу та використання, зокрема встановлює вимоги щодо гігієни, маркування, пакування та представлення кормів, регулює відповідні суспільні відносини між операторами ринку та органами державної влади [1].

В умовах невизначеності, безпекових ризиків і загроз виникає необхідність у вдосконаленні правового забезпечення вітчизняного ринку кормів для досягнення його стійкості функціонування. Пропозиції щодо вдосконалення положень Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» № 2264-VIII, розроблені автором, узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1

Пропозиції щодо вдосконалення положень Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» № 2264-VIII від 21 грудня 2017р.*

Існуючі положення	**Зміни та доповнення**	**Очікуваний результат**
1. Вступні положення. Сфера застосування: Цей Закон визначає правові та організаційні засади гарантування безпечності кормів у процесі їх виробництва, обігу та використання, зокрема встановлює вимоги щодо гігієни, маркування, пакування та представлення кормів, регулює відповідні суспільні відносини між операторами ринку та органами державної влади	Включити до сфери застосування Закону *мету*, доповнити таким положенням «*…з метою підвищення ефективності функціонування ринку кормів».* *Предмет Регламенту ЄС № 767/2009*: гармонізація умов продажу та використання кормів з метою забезпечення високого рівня безпеки і, таким чином, високого рівня захисту громадського здоров'я, а також надання користувачам та споживачам адекватної інформації, і підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку [2].	1. Гармонізація Закону України № 2264-VIII з Регламентом ЄС №767/2009 2. Формування системи підзаконних актів, орієнтованих не тільки на гарантування безпечності кормів, а й забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку» 3. Цільовий орієнтир Закону дозволяє розробляти комплексні економічні механізми й заходи для його досягнення

Існуючі положення	Зміни та доповнення	Очікуваний результат
2. Ст.1. Терміни та їх визначення Представлено 67 термінів, водночас відсутнє визначення терміну «ринок кормів». Натомість термін оператор ринку кормів досить часто вживається в Законі. Оператор ринку кормів - юридична або фізична особа, яка здійснює виробництво та/або обіг кормів.	Доповнити перелік термінів: *Ринок кормів* – система економічних відносин, що виникають, з одного боку, між його операторами в процесі виробництва, обігу та використання кормів на засадах вільної конкуренції, з іншого, між операторами ринку та органами державної влади на засадах державного регулювання виробництва та обігу кормів.	1.Впорядкування термінологічного апарату 2. Сприятливе інституційне підґрунтя для впровадження ринково-відтворювального підходу до розробки нових формальних інститутів, регулюючих діяльність суб'єктів ринку кормів
3. У Законі відсутні положення про корми, отримані в результаті органічного виробництва**.** Відсутні у ньому й відсилання до спеціального законодавства у сфері органічного виробництва	Доповнити ст. 3 ч. 5 положенням такого змісту: «особливості виробництва, обігу та маркування органічних кормів визначаються законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [3].	Впорядкування національного законодавства, його гармонізація з європейськими нормами й стандартами
4. Ст. 11. Вимоги до операторів ринку щодо застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (HACCP). Вимоги не поширюються на операторів ринку, що здійснюють первинне виробництво кормів…, , а також змішування кормів лише для потреб власного господарства без використання кормових добавок та премікс, крім силосних кормових добавок.	Доповнити ст.11, ч.2 положенням такого змісту: «Вимоги не поширюються на *фермерські господарства та особисті селянські господарства*, що здійснюють змішування кормів лише для потреб власного господарства **з** *використанням* кормових добавок та премікс *вітчизняного виробництва протягом воєнного періоду та 3 років повоєнного періоду*»**.**	1. Стимулювання розвитку вторинного виробництва комбікормів у фермерських та особистих господарствах у воєнний і повоєнний періоди (перший етап) 2. Перехід індивідуального сектору до прогресивних технологій годівлі тварин 3.Зростання попиту на вітчизняні премікси й кормові добавки

*Розроблено автором з використанням джерел [1, 2, 3].

Пропозиції стосуються змісту та спрямованості інституційних положень. Так, формальним інститутом визначено сферу застосування Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» № 2264-VIII, однак не встановлено його мету та цільовий орієнтир. Пропонуємо включити до сфери застосування Закону мету – підвищення ефективності функціонування ринку кормів, що корелює з предметом Регламенту ЄС № 767/2009 [2]. Таке інституційне доповнення сприятиме формуванню системи підзаконних актів, орієнтованих

не тільки на гарантування безпечності кормів, а й забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку шляхом впровадження комплексних економічних механізмів.

Друга пропозиція обумовлена першою і пов'язана з відсутністю в законі визначення терміну «ринок кормів»; натомість широко вживається категорія «оператор ринку». Пропонуємо доповнити перелік термінів «ринком кормів» і надати його визначення: система економічних відносин, що виникають, з одного боку, між його операторами в процесі виробництва, обігу та використання кормів на засадах вільної конкуренції, з іншого, між операторами ринку та органами державної влади на засадах державного регулювання виробництва та обігу кормів. Таке нововведення є складовою інституційного підґрунтя для впровадження ринково-відтворювального підходу до розробки нових формальних інститутів, регулюючих діяльність суб'єктів вітчизняного ринку кормів [4].

Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» не містить положень про корми, отримані в результаті органічного виробництва. Відсутні у ньому й відсилання до спеціального законодавства у сфері органічного виробництва. Такий недолік може бути нівельовано шляхом доповнення статті 3 частиною 5 такого змісту: «особливості виробництва, обігу та маркування органічних кормів визначаються законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [3]. Це сприятиме гармонізації національного законодавства з європейськими нормами й стандартами.

Розвиток напряму вторинного виробництва комбікормів в індивідуальному секторі ринку потребує змін до ст. 11 Закону (див. табл. 1). Ця стаття покладає на операторів ринку запроваджувати постійні процедури, засновані на принципах системи аналізу небезпечних чинників і контролю у критичних точках (HACCP). Вимоги не поширюються на операторів ринку, що здійснюють первинне виробництво кормів, а також змішування кормів лише для потреб власного господарства без використання кормових добавок та премісів, крім силосних кормових добавок [1]. Якщо фермер вирішить, наприклад, здійснити глибоку переробку кормів із додаванням до них певних кормових добавок (крім силосних), він буде змушений впровадити HACCP [3].

Пропонуємо доповнити частину 2 ст. 11 положенням такого змісту: вимоги не поширюються на фермерські та особисті селянські господарства, що здійснюють змішування кормів лише для потреб власного господарства з використання кормових добавок та премісів вітчизняного виробництва протягом воєнного періоду та 3 років повоєнного періоду. Таке інституційне нововведення орієнтовано на стимулювання розвитку вторинного виробництво комбікормів у фермерських та особистих господарствах у воєнний і повоєнний періоди (перший етап), перехід індивідуального сектору до прогресивних технологій годівлі тварин, зростання попиту на вітчизняні премікси й кормові добавки, поетапне імпортозаміщення. Важливою є позитивна зворотна реакція індивідуального сектору ринку кормів на інституційну зміну в умовах нестабільності.

Список використаних джерел:

1. Про безпечність та гігієну кормів: Закон України від 21 грудня 2017 р. №2264-VIII. Ред. від 26.10.2023, підстава – 3221-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19#Text

2. Регламент ЄС №767/2009 Європейського Парламенту і Ради від 13 липня 2009 р. «Про введення в обіг і використання кормів». URL: https://www.zak-dpss.gov.ua/files/ files/ reg_2009_0767_ua.pdf

3. Бурило Ю. Законодавство про корми. Що нового для агросектору привніс Закон України «Про безпечність та гігієну кормів». URL: https://agrotimes.ua/article/zakon-ukrayiny-pro-bezpechnist-ta-gigiyenu-kormiv-shho-novogo/

4. Буркинський Б. В., Нікішина О. В., Зеркіна О. О. Інституціональне забезпечення стійкості функціонування ринку комбікормової продукції в умовах нестабільності: аналітична доповідь. Одеса: ДУ ІРЕЕД НАНУ, 2023. 113 с. https://doi.org/10.31520/978-617-14-0176-1.

УДК 349.4
orcid.org/0000-0002-9946-9292

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРИВАТИЗАЦІЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КОЛЕКТИВНОЇ, ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Данілік Дар'я Михайлівна,
асистентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
кандидатка юридичних наук, доцентка, e-mail: d.m.danilik@nlu.edu.ua

В основу започаткування приватизації сільськогосподарських земель покладена колективна власність, яка сьогодні вичерпала себе. Однак приватизація даних земель як один із основних напрямів вітчизняної земельної реформи на сучасному етапі перетворення земельних відносин, як свідчить судова практика, продовжує зберігати свою актуальність. У зв'язку з цим певний інтерес викликає порівняльний аналіз механізму приватизації сільськогосподарських земель колективної, державної та комунальної власності.

Серед спільних рис, які характеризують приватизацію сільськогосподарських земель як колективної, так і публічної форми власності, можна назвати наступні.

Безоплатна передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власність громадян України здійснювалася незалежно від того, в якій власності перебували попередньо землі сільськогосподарського призначення – колективній, комунальній чи державній.

Безоплатність приватизації сільськогосподарських земель означає, що передача земельних ділянок із власності держави чи територіальної громади (а раніше – із державної власності в колективну) у приватну власність громадянина України здійснюється без сплати відшкодування вартості земельної ділянки. Громадяни України могли реалізувати право на безоплатну приватизацію як в період розпаювання земель КСП (до 2002 року), так і за чинним Земельним кодексом України.

Підкреслимо, що закон надає право на безоплатну приватизацію сільськогосподарських земель в тому числі працівникам соціальної сфери.

До спільних рис приватизації земель сільськогосподарського призначення громадянами України слід віднести процедуру формування резервного фонду земель при приватизації за земельним законодавством, діючим до 2002 року і чинним законодавством. Резервний фонд земель перебуває у державній чи комунальній власності і призначається для подальшого перерозподілу та використання за цільовим призначенням.

Обов'язковою складовою безоплатної приватизації сільськогосподарських земель виступає категорія «земельна частка (пай)». Водночас вона характеризується відмінними рисами у процесі приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств та у процесі приватизації земель колективних сільськогосподарських підприємств. Так, при приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств право на земельну частку (пай) у землях названих сільськогосподарських підприємств – це специфічне право, що має особистий характер, не виступає об'єктом ринкового обігу та існує протягом нетривалого проміжку часу.

Право на земельну частку (пай) у землях колективних сільськогосподарських підприємств за своєю природою являє собою умовну частину земель колективного сільськогосподарського підприємства, розмір якої виражався в умовних кадастрових гектарах і мав грошову оцінку [1, с. 69-74].

Окремими відмінними рисами характеризується сама процедура безоплатної приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств. Так, відповідно до ч. 3 ст. 118 чинного Земельного кодексу України громадяни – працівники державних та комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, а

також пенсіонери з їх числа, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельних ділянок, які перебувають у постійному користуванні цих сільськогосподарських суб'єктів, звертаються з клопотанням про розроблення проекту землеустрою щодо приватизації цих земель до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування. Розглядає клопотання і надає дозвіл державним сільськогосподарським підприємствам, установам і організаціям на розробку проекту землеустрою щодо приватизації державних земель сільськогосподарського призначення територіальний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів (Держгеокадастр). Саме цей спеціальний державний орган передає земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності у власність або у користування для всіх потреб.

Цілком очевидно, що органи Держгеокадастру мають і затверджувати проекти землеустрою щодо приватизації земель державних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій.

На відміну від викладеного, клопотання громадян – працівників комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, а також пенсіонерів з їх числа розглядає та надає дозвіл комунальному підприємству, установі та організації на розробку проекту землеустрою щодо приватизації комунальних земель та затвердження цього проекту здійснює відповідна сільська, селищна чи міська рада.

Окремими відмінними рисами характеризується правова регламентація відносин, що формувалися у сфері приватизації сільськогосподарських земель, що перебували у колективній власності.

Унормування відносин щодо приватизації земель колективної власності відбувалося на основі Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», спеціальних указів Президента України. Відповідні норми знайшли своє закріплення в Розділі X «Перехідні положення» чинного Земельного кодексу України. Натомість правове регулювання приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ і організацій, тобто державної і комунальної власності, здійснюється нормами статті 25 Земельного кодексу України, яка розміщена в главі 5 «Землі сільськогосподарського призначення».

Таким чином, в сучасних умовах здійснюється приватизація сільськогосподарських земель державної та комунальної власності, яку ч. 5 ст. 25 Земельного кодексу України гарантує особам, коло яких встановлює дана норма. При цьому частиною другою пункту 8 «Перехідних положень» Земельного кодексу України передбачено що члени сільськогосподарських формувань та працівники державних і комунальних закладів освіти, культури та охорони здоров'я, розташованих на території відповідної ради, а також пенсіонери з їх числа, які на час набрання чинності цим кодексом не приватизували земельні ділянки шляхом оформлення права на земельну частку (пай), мають право на їх приватизацію в порядку, встановленому ст.ст. 25 та 118 Земельного кодексу України.

Список використаних джерел:

1. Кулинич П. Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми: монографія. Київ. Норма права. 2021. 308 с.

УДК 349.442:711.4:340.134(477)
orcid.org/0000-0002-7052-6441

МІСТОБУДІВНА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТА ПОВОЄННИХ ПОТРЕБ КРАЇНИ

Квасніцька Ольга Олексіївна
доцент кафедри господарського права і процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
кандидат юридичних наук, доцент, e-mail: kvasnitska@yahoo.com

Сучасні світові тенденції просторового розвитку, які безумовно впливають на сферу економіки в Україні, масштабне руйнування російською федерацією критичної, соціальної та житлової інфраструктури міст/сіл незалежної держави, яка потребує відбудови одночасно з вирішенням проблем хаотичної забудови, забудови рекреаційних зон й прибережних захисних смуг, нестачі публічних просторів, захисту довкілля, збереження, відновлення архітектурної спадщини, нового будівництва укриттів, виробництв оборонно-промислового комплексу, станцій, - це ті чинники, які вимагають відмовитися від негативного досвіду реформування містобудівної діяльності, що відбувається останні десятиріччя в Україні.

Сьогодні, край актуальним залишається питання кодифікація містобудівного законодавства, через збалансування інтересів всіх учасників містобудівних відносин, з поверненням ролі громад у міське планування через якісну містобудівну документацію та ефективний контроль за процесом просторового планування та забудови, з врахуванням тих прогалин державного регулювання у процесі ведення будівельної діяльності, що призвели до критичної ситуації в містобудівній сфері більшості міст України.

Наразі хаотична забудова в містах - продукт відсутності якісного правового регулювання процедур містобудування, контролю за дотриманням встановлених прав, норм та уникнення відповідальності за їх порушення. Причиною скандальних, незаконних забудов є, у тому числі усталена практика видозмінення генеральних планів, за рахунок «уточнення» планів зонування, детальних планів територій, а фактично невідповідності їх одна одній, з втратою головного завдання таких документів - планування та розвиток територій для людей, з урахуванням інтересів людей. І такий стан речей пов’язаний не тільки з корупцією або з відсутністю реальної відповідальності кожного учасника містобудівних відносин, особливо органів місцевого самоврядування до повноважень яких і входить розроблення та затвердження містобудівної документації, причиною є нецілісність профільного Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» з законодавством, що регулює містобудівну сферу та подвійне тлумачення положень містобудівного законодавства учасниками такої діяльності.

Законопроєкт №5655 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності» [1] (далі законопроект №5655), який було прийнято Верховною Радою України 13.12.2022 року не вирішує проблеми планування, розвитку територій, забудови, а тільки загострює проблему державного управління галузі, розбалансовує інтереси учасників містобудівної діяльності, призводить до втрати комплексно-узагальнюючого правового регулювання інститутів у містобудівній сфері, що ставить під загрозу суспільний господарський порядок та вступ України до Європейського Союзу. Між тим, численні зауваження щодо законопроєкту №5655 від різних рад та громадських організацій [2] спонукали політиків повернутися до дискусії щодо розроблення Містобудівного кодексу України, робота над яким розпочалася ще у 2007 році та за результатами якої був внесений у 2010 році до Верховної Ради України законопроєкт №6400 [3], який так і не був прийнятий. І незважаючи на те, що у 2017 році робота по кодифікації містобудівного законодавства була відновлена, однак, впровадити нову концептуальну модель кодексу на основі інститутів: планування, розвитку та організації територій,

архітектурно-будівельного проектування, будівництва й експлуатації об'єктів нерухомості, так і не вдалося.

Враховуючи Указ Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» №837/2019 від 08.11.2019 р. [4]. й потребу правотворчого переосмислення містобудівного законодавства визначальним у процесі кодифікації повинно стати чітке окреслення предмета правового регулювання враховуючи, що відносини у сфері містобудування становлять предмет регулювання як приватних, так і публічних галузей права. Тенденція конвергенції публічного і приватного права, а також практична потреба збалансування приватних і публічних інтересів у містобудівній діяльності, оскільки є безумовна залежність провадження будівельної діяльності від містобудівної діяльності, вимагає досліджувати предмет правового регулювання майбутнього Містобудівного кодексу України, як суспільні відносин, що виникають з приводу прогнозування, розвитку, планування, використання та забудови територій, що характеризуються системою електронного урядування та потребують декомпартменталізації містобудівного, екологічного, тендерного законодавства. Таке визначення предмета кодифікованого акту дозволить структурувати його з врахуванням просторового планування, захисту навколишнього середовища, культурної спадщини, технічного регулювання і якості об'єктів будівництва, циклічного будівництва, безпеки, здоров'я, якості екосистеми, відповідальності учасників та ін.. Окреслюючи такий широкий аспект предмета правового регулювання у дослідженні питання про сутність і природу містобудівних правовідносин слід враховувати, що частина таких правовідносин носять господарсько-правовий характер, що регулюється Господарським кодексом України (капітальне будівництво, державне регулювання, договірні зобов'язання, форми державно-приватного партнерства, засади контролю/нагляду). У зв'язку з цим, кодифікація на цьому етапі повинна здійснюватися з паралельним поглибленням та розширенням змісту ГК України. Тим більше, як вже неодноразово зазначалося в літературі, між інститутами публічного та приватного права існує тісний зв'язок, поділ між ними в переважній мірі має методологічний характер, ніж реальний. У будь-якій галузі публічного права можна зафіксувати інститути приватного права і навпаки. Лише у зв'язку з суттєвою перевагою кількості цих інститутів у певній галузі можливо віднести її до публічного чи приватного права [5, С. 261].

Тим більше, кодифікація містобудівного законодавства повинна вирішуватися не шляхом адаптування, а шляхом врахування кращих практик прямої демократії, партисипативних інструментів при розробленні містобудівної документації, з визначенням не тільки функціональної ролі використання землі, а й фактичного регулятора висотності та щільності забудови, які на сьогодні, регулюються наказами міністерств, як у випадку історичних ареалів або ДБН, що дозволяє за формулою: чиновник-замовник задовольняти виключно інтереси замовника. Поряд з цим, містобудівні зони спеціального режиму використання, а мова йде про історичні ареали, землі історико-культурного призначення, комплексні забудови території, є виключно на папері, а в реальності спеціальний режим використання та спеціальний режим господарювання на таких землях перетворюється на господарювання без обмежень, зі знищенням традиційного характеру середовища, знищенням об'єктів культурної спадщини та ігнорування всіх процедур дозвільного характеру. Отже, при розробленні документації з просторового планування необхідно не тільки визначитися з їх видовою диференціацією, а імперативно закріпити норми щодо експертизи, погодження та нагляду за розробленням й реалізацію на місцях містобудівної документації з чіткою персональною відповідальністю суб'єктів за її порушення.

Таким чином, результатом кодифікації містобудівного законодавства має стати змістовно структурований акт за допомогою якого будуть вирішені неузгодженості з земельним, екологічним законодавством та пам'яткоохоронним законодавством, проблеми технологічного забезпечення містобудівної діяльності, процедур просторового планування та громадського контролю за розробленням й прийняттям містобудівної документації, з максимальним скороченням кількості актів поточного законодавства. В предмет

регулювання Містобудівного кодексу України пропонується включити суспільні відносини, що виникають, змінюються, припиняються з приводу містобудівної діяльності (прогнозування, розвитку, планування, використання, забудови територій та охорони довкілля) за принципами комфортного життєвого середовища та управління життєвим циклом об'єктів будівництва.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності: Проєкт Закону України № 5655 від 11.06.2021р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72212 (дата звернення: 22.02.2023 р.)
2. Рада ухвалила закон щодо реформування містобудування. Що передбачає і чому мери та архітектори проти. URL: https://suspilne.media/337604-nivelue-kontrol-mist-za-budivnictvom-klicko-zaklikae-ne-golosuvati-za-zakonoproekt-5655 (дата звернення: 22.02.2023 р.)
3. Містобудівний кодекс України: Законопроєкт №6400 від 18.05.2010 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6400&skl=7 (дата звернення: 22.02.2023 р.)
4. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 р. № 837/2019 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389 (дата звернення: 22.02.2023 р.)
5. Базов В.П. Загальна характеристика кодифікаційного досвіду країн романо-германської системи права//Новітні орієнтири кодифікаційної діяльності / Загальна редакція Є. Р. Бершеди ; Інститут законодавства Верховної Ради України. К. : Вид-во «Людмила», 2021. 411 с. (Серія «Бюлетень моніторингу законодавства України». – Вип. 9). ISBN 978-617-8071-19-6. (дата звернення: 22.02.2023 р.)

УДК – 349.6
orcid.org/0000-0003-3299-7936

ЕКОЛОГІЧНІ ТЕХНОПАРКИ ЯК ОДИН З СУБ'ЄКТІВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Савчук Олена Олександрівна,
доцент кафедри екологічного права, к.ю.н., доцент
Національного юридичного ун-ту ім. Я. Мудрого; доцент кафедри права
Національного аерокосмічного ун-ту ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»

Технопарк – це суб'єкт інноваційної інфраструктури, діяльність якого спрямовано на створення організаційних проектів, забезпечення реалізації, виробничого впровадження наукоємних результатів інтелектуальної власності (інноваційних продуктів, технологій), їх комерціалізації та промислового випуску із застосуванням конкурентоспроможної на світовому ринку продукції. У загальному вигляді технопарк становить компактний науково-технічний комплекс, який може включати в себе наукові заклади, ЗВО та підприємства промисловості, а також інформаційні, виставкові комплекси, служби сервісу та припускає створення комфортних житлово-побутових умов. Створення та функціонування технопарків спрямоване на максимальне зближення науки та виробництва, прискорення передання та впровадження результатів науково-дослідної діяльності у сфері матеріального виробництва для її комерціалізації. Як правило, при створенні технопарків застосовується територіальний підхід – вони засновуються на базі провідних університетів і об'єднують на певній території під своїм головуванням різні наукові установи, підприємства, маркетингові, сервісні, інформаційні центри з метою забезпечення швидкої реалізації наукових розробок як інновацій [1, с. 682].

На законодавчому рівні це питання врегульовується: 1) ст. 1 ЗУ «Про інноваційну діяльність»[2] - дає визначення технопарка як: підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг; 2) п. 1 ст. 1 ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [3] технологічний парк (технопарк) - юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції.

На думку В. В. Малойван, вони створюються та розвиваються у співпраці з вищими навчальними закладами і, таким чином, являють собою зв'язок між знаннями, освітою, високими технологіями та підприємництвом [4, с. 5].

В Україні прийнято вважати, що найбільш поширеними напрямками та видами діяльності технологічних парків по відношенню до національної інноваційної системи та інноваційної інфраструктури є: 1. Сприяння розвитку та підтримка малого інноваційного підприємництва. 2. Забезпечення правового, інформаційного, маркетингового і комерційного супроводу інноваційного процесу. 3. Розвиток міжнародного і вітчизняного співробітництва у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, сприяння залученню іноземних інвестицій. 4. Проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами, проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів 5. Забезпечення нової якості підготовки та перепідготовки наукових кадрів з впровадженням в навчальний процес інноваційних навчальних технологій, у тому числі симуляційних, віртуальних, імітаційних тощо 6. Участь у міжнародних освітніх та наукових програмах [5, с. 140].

Технопарки в сучасному світі відіграють значну роль у сприянні безпосередньо розвитку екологічних інновацій. Їхнє існування базується на створенні сприятливого середовища для взаємодії між науковими установами, бізнесом та владою з метою спільного створення та впровадження нових технологій екологічного спрямування. Вони створюють сприятливе середовище, котре включає в себе наявність спеціалізованих лабораторій, офісних приміщень, конференц-залів та інших інфраструктурних об'єктів, які стають науковим майданчиком для вирішення екологічних проблем.

Крім зазначеного, технопарки створюють умови для залучення інвестицій у проекти, пов'язані з екологічними інноваціями задля впровадження екологічних технологій. Важливим також вбачається те, вони сприяють трансферу технологій, у тому числі отриманні практичного досвіду між учасниками даних відносин. Зокрема, останні реалізується через проведення конференцій, семінарів, майстер-класів та інших заходів.

Підводячи підсумок, зазначимо те, що технопарки, поряд з іншими суб'єктами екологічних інновацій, є важливими суб'єктами які поряд з іншими можуть та повинні сприяюти розвитку та впровадженню нових технологій з метою раціонального використання і охорони довкілля в інноваційній сфері, а також забезпечення сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Атаманова Ю. Є. Технопарк. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 15. Господарське право / редкол.: В. А. Устименко та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; ун-т імені Ярослава Мудрого. 2019. 784 с.

2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Відомості Верховної Ради України від 06.09.2002. № 36. Ст. 266.

3. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999. № 991-XIV. Офіційний вісник України. № 32. С. 57.

4. Малойван В. В. Господарсько-правове забезпечення діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2018. 241 с.

5. Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Харків: Право, 2018. 270 с.

ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Яценко Т.П.
к.ю.н., старший викладач кафедри трудового та господарського права
Харківського національного університету внутрішніх справ

На сьогодні безглузді руйнівні наслідки для екології та здоров'я людей, завдані збройним конфліктом, залишать відбиток на довгі роки. Окрім прямого впливу збройного конфлікту на життя людей, на навколишнє природне середовище, на природні ресурси та екосистему в Україні значною проблемою становить злочинна діяльність у сфері лісового господарства.

Лісова галузь в умовах воєнного часу гостро зіткнулася з проблемами, які існували завжди, зокрема незаконна вирубка лісів, шкідники, лісові пожежі тощо, та з проблемами, які стали актуальними в період воєнного часу, наприклад, розмінування територій лісового фонду. Так, зважаючи на особливості лісів та лісового господарства України, зокрема: низький середній рівень лісистості; істотні відмінності лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства; переважно екологічне значення лісів; включення великої частки лісів до складу територій природно-заповідного фонду; багатовідомчу структуру використання лісів, одним із основних завдань у лісовій галузі є лісорозведення, відтворення та охорона лісів.

Оскільки лісова галузь України дуже довгий час була джерелом розбіжностей, боротьби та скандалів – для одних вона часто ставала статтею корупційних прибутків, для інших об'єктом захисту від розкрадання. А боротися тут є за що і завжди було. Сьогодні загальна площа лісового фонду становить 15,9 % території нашої країни, тобто близько 10,4 мільйонів гектарів. Тому, лісова злочинність в Україні є значною проблемою, яка пов'язана з організованою злочинністю та корупцією. Вона ставить під загрозу збереження останніх старовікових лісів Європи та підриває урядову політику щодо сталого управління лісами та їх охорони. У фінансовому плані екологічна злочинність є третьою за масштабом сферою злочинів у світі, найбільшу частину якої складає саме лісова злочинність.

Україна являється одним із великих постачальників деревини і є частиною транскордонних лісових злочинів. Незаконно заготовлена деревина та продуктів її первинної переробки потрапляє до Євросоюзу. Конфіскації Служби безпеки України підтверджують, що підроблені документи, фальшиві декларації, змішування легальної деревини з нелегальною та хабарі є методами, що використовуються для експорту великої кількості незаконно заготовленої деревини легальними наземними та морськими торговельними маршрутами.

Лісова злочинність в Україні є комплексною з точки зору причин та форм і відбувається в рамках усієї мережі правозастосування. Існує багато лісових злочинів, з яких чотири основні: вирубка поза межами офіційно дозволеної вирубки; вирубка дерев, що не призначені для вирубки на ділянках, на які є виписаний лісорубний квиток; рубка дерев у заповідних зонах; перевезення незаконно заготовленої деревини без товарно-транспортної накладної. Правопорушники знаходять безліч способів обійти закон, а до лісових злочинів причетна велика кількість різноманітних суб'єктів.

Тому можна сказати, що лісова злочинність – це узагальнене поняття для опису злочинної діяльності у лісовій галузі, що охоплює весь ланцюг: від заготівлі (незаконна порубка) та транспортування до переробки, продажу, торгівлі, імпорту та експорту. Показники обсягу незаконних порубок в Україні різняться залежно від методології оцінки і визначення самого поняття незаконної рубки: значення коливаються від 0,1 % до 20-30 %. Воно також стосується кримінальних злочинів, які сприяють такій діяльності, зокрема – шахрайства з документами, корупції та відмивання грошей.

Відповідно до ст. 105 Лісового кодексу України, порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну-правову або кримінальну відповідальність [1]. Незважаючи на юридичну відповідальність, яка передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України, правопорушення в умовах воєнного стану трапляються все частіше, про що свідчать повідомлення в ЗМІ.

Згідно з чинним законодавством ліси України за екологічним і господарським значенням поділяються на I і II групи. Такий поділ має важливе значення для кваліфікації злочинів, оскільки залежно від того, де була вчинена порубка, настає різний ступінь кримінальної відповідальності.

Одним із найбільш поширених факторів негативного впливу на лісову екосистему є саме діяльність людини, яка, зокрема, полягає у використанні лісових ресурсів в економічних цілях шляхом здійснення рубок без відповідного на це дозволу. Оскільки, будь-яке незаконне володіння, розпорядження чи користування природними ресурсами є кримінально-караним, злочинним діянням. Незаконність таких діянь проявляється в тому, що особа, яка їх вчинила, не мала на те належного права, тому що не є власником природних ресурсів і не отримала спеціального дозволу на користування цими ресурсами. Відповідно до положень Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» № 7 від 10 грудня 2004 року, визнається незаконною порубка дерев і чагарників, вчинена: без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубку яких заборонено.

Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу передбачена ст. 246 Кримінального кодексу України, де саме – незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяла істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах – карається штрафом від трьохсот до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк [2].

Цей злочин полягає у тому, що винною особою вирубуються для певних цілей лісові насадження без спеціального на те дозволу. Суспільна небезпечність такого злочину полягає у тому, що ці дії завдають шкоди навколишньому середовищу загалом, науково обґрунтованому, раціональному використанню, охороні і відтворенню лісів. Небезпечність злочинного діяння посилюється і тим, що порубка призводить до ерозії грантів, виснаження річок, погіршення життя людини [3, с. 579].

Також слід звернути увагу, що предметом кримінального правопорушення за ст. 246 КК України є сирорості (живі) дерева і чагарники, які знаходяться на пні (не відділені від коріння), у т.ч. порубку сіянців, саджанців, підліска. Не визнаються предметом трава, очерет, пеньки, хмиз – мертві стовбури дерев або їх частин, які лежать на поверхні ґрунту.

При цьому, заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК Україна або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності [2].

Важливо зазначити, що порубка дерев і чагарників на територіях, не віднесених до лісового фонду (визначених у ст. 4 Лісового кодексу України) [1], не тягне відповідальності за ст. 246 КК. За наявності відповідних підстав такі дії можуть бути кваліфіковані як крадіжка, самоправство тощо. Зокрема, до лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 гектара. При цьому зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в установленому порядку до лісів, а також окремі дерева і групи дерев, чагарники

на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках до лісового фонду України не належать.

Незаконна порубка у лісах, захисних та інших лісових насадженнях утворює склад цього злочину лише тоді, коли це заподіяло істотну шкоду. Вирішуючи питання про те, чи є шкода, заподіяна незаконною порубкою, істотною (оціночне поняття), потрібно у кожному конкретному випадку враховувати вартість, екологічну цінність (наприклад, занесення дерева або чагарника до Червоної книги України), кількість незаконно вирубаного лісу, розмір шкоди, завданої довкіллю й обчисленої за відповідними таксами. У справах про злочини, відповідальність за які передбачена ст. 246 КК, шкода визнається істотною, коли: були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості; знизилась якість атмосферного повітря; змінились ландшафт місцевості, русло річки; сталась ерозія ґрунту тощо [2].

Шкода визнається істотною зокрема тоді, коли були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості, погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу, виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості, знизилась якість атмосферного повітря, змінились ландшафт місцевості, русло річки, сталась ерозія ґрунту.

Також, для обчислення розміру заподіяної шкоди використовується Постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди заподіяної лісу» № 665 від 23 липня 2008 року. Якщо шкода судом не визнається істотною, винна особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності за ст. 65 КупАП (тобто, для відмежування адміністративної і кримінальної відповідальності за незаконну порубку використовується розмір заподіяної шкоди).

Адміністративна відповідальність передбачена ст. 65 КУпАП, а саме: незаконна порубка і пошкодження дерев і чагарників – тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від п’яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від семи до дванадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4].

Порушення порядку заготівлі деревини, яке безпосередньо не полягає у незаконній порубці лісу (наприклад, залишення на лісосіках пнів вище встановленого розміру, захаращування місць вирубки відходами, залишення недорубів або зрубаних дерев у завислому стані, ведення рубок способами, які викликають ерозію ґрунту), тягне не кримінальну, а адміністративну відповідальність за ст. 64 КУпАП [4].

Великий розмір шкоди завданої незаконною порубкою лісу характеризується такими критеріями: кількістю дерев і кущів; цінністю породи дерев; діаметром дерев на пні в сантиметрах; групою лісу; шкодою у грошовому вираженні; шкода, заподіяна навколишньому середовищу (тобто рослинному, тваринному світові, водним джерелам, ґрунтові, атмосферному повітрю тощо). Цей злочин може бути вчинений тільки умисно і особою, яка досягла 16-річного віку. Якщо незаконну порубку лісу вчинила посадова особа і в її діях є ознаки посадового злочину, їх треба кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 246 та 365 КК України (зловживання владою або посадовим становищем).

Сьогодні, на жаль, з кожною хвилиною військової агресії нашій державі завдається шкода. Внаслідок ракетних обстрілів та бойових дій спричиняються масштабні лісові пожежі у Київській, Чернігівській, Сумській, Луганській, Донецькій та Херсонській областях. Лісові пожежі зупинити дуже складно, їх гасіння під час бойових дій ускладнене, а на підконтрольних окупантам територіях неможливе. Пожежі істотно, а подекуди й непоправно шкодять унікальним екосистемам цих територій, призводить до зменшення популяцій видів рослин та тварин. В лісах ще є велика кількість нездетонованих ракет, а також боєприпасів, що не розірвалися. Це потенційна загроза як для людей та біорізноманіття на десятиліття вперед. Охорона лісів від пожеж є одним із основних заходів щодо підвищення продуктивності лісу. Варто зазначити, що Наказом Державного комітету лісового господарства від 27 грудня 2004 р. № 278 затверджено Правила пожежної безпеки в лісах

України [5. Ст. 680.], які є обов'язковими для виконання всіма центральними і місцевими органами державної виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями (незалежно від виду їх діяльності та форм власності) і громадянами, що з будь-яких причин перебувають у лісі. Слід зазначити, що даний нормативно-правовий акт потребує оновлення, оскільки багато з його положень не відповідають вимогам сьогодення.

Оскільки держава є основним власником (користувачем) лісів, на якій лежить тягар обов'язків та відповідальності за збереження лісових ресурсів і відпрацювання стратегічних напрямів розвитку галузі. Але, як показує світова практика управління лісами, централізована система не забезпечує необхідної економічної ефективності роботи галузі. Тому сьогодні приватні підприємства з переробки деревини повинні стати платформою з обговорення застарілих проблем галузі на вищих рівнях влади. Одна з них — негайне відокремлення лісового господарства від рубок лісу, його примітивної переробки й експорту. Слід наголосити, що відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р схвалена «Державна стратегія управління лісами України до 2035 року» [6] де однією із основних цілей є удосконалення системи управління існуючим лісовим фондом, збільшення площі лісів України, підвищення стійкості та якості лісів, нарощення екологічного та ресурсного потенціалу лісів. За офіційною інформацією Державного агентства лісових ресурсів під час війни продовжується озеленення нашої країни, у планах побудувати у 8 областях сучасні селекційно-насіннєві центри, аби збільшити потужності для вирощування посадкового матеріалу на майбутні роки.

Також, 7 червня 2021 року був прийнятий Указ Президента України № 228/2021 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів», яким було започатковано з 2021 року реалізацію екологічної ініціативи «Масштабне залісення України» [7]. Це досить таки значимий проект, адже у рамках програми Президента «Зелена країна» за 3 роки планується висадити 1 мільярд нових дерев, а вже за 10 років планується збільшити площу лісів України аж на 1 мільйон гектарів.

Крім того, гострою є проблема реформування лісового господарства та реальне посилення відповідальності за незаконне розпоряджання власністю українського народу. Законодавча база, що стосується лісових злочинів, все ще має **багато прогалин щодо сум штрафів за екологічні правопорушення**, які наразі є невиправдано низькими. Не жаль, багато важливих елементів лісового господарства давно знищені, а інші перебувають на межі знищення.

І, звісно ж, на сьогодні не менш необхідним є об'єднання зусиль правоохоронних органів, аби не просто контролювати дотримання закону при вирубці лісу, але й запобігати діяльності подібних злочинних схем, працювати на їх випередження.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України в редакції Закону України від 8 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст.131.
3. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн "Видавничий Дім "ІнЮре", 2006. – 1184 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – № 51. – Ст.1122 (документ 8073-X, редакція від 14.10.2023 р.).
5. Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України : наказ Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2004 р. № 278. Офіційний вісник України. 2005.№ 13. Ст. 680.
6. «Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. Офіційний вісник України. 2022. № 4. Ст. 256.
7. Указ Президента України № 228/2021 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів» від 7 червня 2021 р. № 228/2021. Урядовий кур'єр № 109.

УДК 334 : 332.3
orcid.org/0009-0009-7384-6596

ВПРОВАДЖЕННЯ ФОРМ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Денисенко Ірина Сергіївна,
провідний економіст відділу екосистемного оцінювання природоресурсного потенціалу
Інституту демографії та проблем якості життя НАН України
e-mail: isdenisenko2016@gmail.com

Публічно-приватне партнерство не є простим об'єднанням ресурсів, а є своєрідним поєднанням інтересів відповідних учасників цих відносин, які повинні діяти на паритетних засадах, на рівноправній основі, тому публічно-приватне партнерство слід розглядати не лише як співпрацю державного та приватного капіталу. Формування справді партнерських відносин між державою та суспільством, забезпечення балансу інтересів має розглядатися як безумовний законодавчий пріоритет. На даний час, в Законі України «Про державно-приватне партнерство», акцент поставлено на пріоритетності інтересів держави, оскільки саме держава є замовником та визначає основні принципи взаємодії.

Основне завдання земельного законодавства у вітчизняній правовій системі полягає в правовому забезпеченні балансу приватних і публічних інтересів у використанні землі, який досягається закріпленням сукупності взаємопов'язаних правових механізмів пливу на різні види суспільних земельних відносин.

В науковій літературі вдосконалення договірних форм регулювання відносин використання природних ресурсів пов'язують із публічно-приватним партнерством. Незважаючи на різноманітність договірних форм у відносинах природокористування, слід зазначити що такі договори пов'язані не лише з господарським використанням природних ресурсів. Договори в природоресурсній сфері можуть забезпечувати покращення властивостей і якості природних ресурсів, тому можуть спрямовуватися на їх охорону. Такі види договорів називають меліоративними, природоохоронними, рекультиваційними, гідротехнічними тощо. Досліджуючи особливості публічно-приватного партнерства як засобу контролю за використанням та охороною земель, ряд дослідників вказують на необхідності запровадження земельного самоконтролю та наголошується, що взаємовідносини між власниками земельних ділянок і відповідним органом виконавчої влади щодо земельного самоконтролю можуть бути врегульовані в договорі про виробничий контроль. Застосування добрив, вжиття заходів меліорації – зрошення та осушення – може мати своїм наслідком зниження якісного стану земель. Відтак до обов'язкових випадків проведення виробничого контролю можна віднести застосування пестицидів і агрохімікатів, а також проведення робіт з меліорації земель. Тобто, однією із договірних форм публічно-приватного партнерства є договори про взаємодію у сфері охорони та використання земель. При чому держава як публічний партнер повинна брати участь у таких договорах не з метою заробляння грошей – отримання їх від приватного партнера, а для надання йому допомоги в організації раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель. Така допомога може надаватися при обстеженні ґрунтів, складенні агрохімічних паспортів, проектів сівозмін, створення полезахисних лісосмуг тощо .

Законом України «Про державно-приватне партнерство» передбачено, що державно-приватне партнерство здійснюється на основі договору. Закон не передбачає окремого виду договору про державно-приватне партнерство, а лише узагальнює практику застосування державно-приватного партнерства на підставі світового досвіду. В рамках державно-приватного партнерства можуть укладатись договори про концесію, спільну діяльність, управління майном, інші договори. Тобто, виходячи з визначення поняття «державно-приватне партнерство» та змісту Закону загалом, можна зробити висновок, що реалізація

проектів на умовах державно-приватного партнерства можлива лише у формі договору, тоді як, наприклад, у деяких європейських країнах такого обмеження немає, переважно створюється спеціальна структура у формі юридичної особи за участю публічного й приватного партнера, а в низці випадків – ще за участю фінансових інститутів. Тому конструктивною та обґрунтованою є пропозиція про доцільність передбачити, що державно-приватне партнерство може здійснюватися не тільки у договірній, а і в корпоративній формі.

Публічно-приватне партнерство в Україні є важливим показником успішної взаємодії бізнесу та територіальних громад, додатковим засобом підтримки та модернізації економіки країни. Публічно-приватне партнерство змінює роль уповноважених органів управління територіальних громад з органу, який володіє та експлуатує, в орган, який адмініструє і контролює. Це дозволяє державним органам влади та органам територіальних громад підвищити рівень якості державних і комунальних послуг, зменшивши при цьому видатки державного/місцевого бюджету, у тому числі витрати людських ресурсів на надання таких послуг.

Механізм публічно-приватного партнерства дозволяє залучити приватні інвестиції, не відчужуючи об’єкти, які перебувають у комунальній власності територіальних громад. Запровадження такого партнерства дозволяє зберегти “суспільну” сутність комунального обслуговування, підвищити його якість.

Використання механізму публічно-приватного партнерства для реалізації інвестиційних проектів на місцевому та регіональному рівнях може мати такі переваги: стимулюватиме налагодження діалогу та взаємодії між бізнесом та владою; надасть можливість забезпечити розподіл ризиків між муніципальними органами та приватним партнером; сприятиме залученню та використанню досвіду, а також професіоналізму приватного сектору при збереженні контролю територіальної громади над активами; передбачатиме залучення нових ресурсів для реалізації політики регіонального розвитку.

Вирізняють традиційні, інноваційні, прямі та непрямі, інституційні та договірні форми публічно-приватного партнерства.

Традиційні форми – це первинні економічні та організаційно-правові механізми взаємовідносин між державою і бізнесом, які впроваджувались на початкових етапах розвитку цих взаємозв’язків, підтвердили свою ефективність та мають широке застосування у світовій практиці державно-приватного партнерства в різних сферах господарювання. Мова йде про договір, оренду (лізинг), концесію, угоду про розподіл продукції, спільне підприємство.

Інноваційні форми – це перспективні економічні та організаційно-правові механізми взаємодії державного та приватного секторів на основі системи державно-приватного партнерства, що сприяють підвищенню ефективності розробки та впровадження проектів у науково-технічній та інноваційній діяльності суб’єктів господарювання та зростанню конкурентоспроможності економіки і добробуту населення країни. До форм в інноваційній сфері відносять ліцензійний договір, спільні інвестиційні фонди, науково-дослідні центри, стартап компанії та інноваційні кластери. Інноваційний кластер об’єднує інші інноваційні структури (бізнес-інкубатор, інноваційний центр, технопарк, технополіс) та державний сектор у системі публічно-приватного партнерства. Особливістю науково-технічної та інноваційної діяльності є участь держави у проектах публічно-приватного партнерства через механізми пільгового оподаткування. Завдяки цьому є можливість виділяти прямі та непрямі форми партнерства.

Пряма форма передбачає безпосередню участь держави у публічно-приватному партнерстві через державне фінансування, зокрема базового та програмно-цільового характеру, державне замовлення на проведення досліджень та прикладних розробок на конкурсній основі, кредитування, лізинг, державне страхування, спільне підприємництво. Не пряма форма передбачає участь державного партнера у проектах через механізми податкового регулювання.

Інституційні форми публічно-приватного партнерства в інноваційній сфері здійснюється на підставі створення господарської одиниці. Договірні – формалізація відносин публічно-приватного партнерства здійснюється на підставі договору.

Алгоритм успішності функціонування договорів публічно-приватного партнерства щодо сфери землекористування при провадженні форм ППП полягає. *В сфері управління співпраці:* забезпечити чітку взаємодію на рівні міністерств щодо спроможності державних служб планувати, прописувати, організовувати й наглядати за ефективністю ППП; запровадити практику стратегічного планування та визначення бюджетних рамок для того, щоб інфраструктурні проекти у своїх планах відповідали прийнятій державній стратегії розвитку; налагодити постійний обмін інформацією та хорошими практиками на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. В *сфері законодавчого регулювання:* в нормативно-правових актах, пов'язаними з правами на власність, контрактними спорами та механізмами їх врегулювання, банкрутством, передбачити незалежну правовстановлюючу та правозастосовну базу для розвитку ППП; удосконалення інвестиційного та антимонопольного законодавства, коли можливим є конфлікт інтересів, підготовка вузькопрофільних юристів з землевпорядних питань, які б спеціалізувались на проектах публічно-приватного партнерства.

УДК 349.6:61
orcid.org/0000-0002-9819-9534

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ МІСТ

Кіріна Людмила Іванівна,
юрист 1-ї категорії відділу економіко-правових проблем містознавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», e-mail: lyudakirina@gmail.com

Однією з оперативних функцій системи громадського здоров'я (далі – ГЗ), визначених у Законі України «Про систему громадського здоров'я» [1, ч. 2 ст. 4] (далі – закон про ГЗ) є захист здоров'я населення. При цьому звертає на себе увагу той факт, що власне поняття «захист здоров'я» в законі про ГЗ не розкривається.

Натомість, якщо проаналізувати сучасне розуміння поняття «охорона здоров'я» (далі – ОЗ), наведене у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2, ст. 3], то можна виокремити наступні його ознаки:

1) ОЗ є системою заходів;

2) заходи з ОЗ спрямовані на: 2.1) збереження та відновлення: 2.1.1) фізіологічних і психологічних функцій людини; 2.1.2) оптимальної працездатності та соціальної активності людини; 2.2) забезпечення максимальної біологічно можливої індивідуальній тривалості життя людини;

3) суб'єкти здійснення заходів з ОЗ: 3.1) органи державної влади (далі – ОДВ) та органи місцевого самоврядування (далі – ОМС), їх посадові особи, заклади ОЗ; 3.2) фізичні особи - підприємці, які зареєстровані у встановленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики; 3.3) медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об'єднання і громадяни.

Подібний підхід дозволяє систематизувати й ознаки поняття «захист здоров'я», виходячи з законодавчо визначеної системи заходів щодо захисту здоров'я та забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення (далі – СЕБН) в системі ГЗ, а саме:

1) організаційні - визнання захисту населення від інфекційних та неінфекційних хвороб одним із пріоритетних напрямів діяльності ОДВ та ОМС;

2) профілактичні: 2.1) профілактика інфекційних та неінфекційних хвороб відповідно до епідемічної ситуації та прогнозу її змін на основі комплексного підходу - єдине здоров'я; 2.2) навчання правилам профілактики хвороб, виховання прихильності до здорового способу життя та дотримання вимог санітарного законодавства, навчання правилам профілактики декретованого контингенту населення, пропаганди здорового способу життя;

3) адміністративні - забезпечення ефективної взаємодії ОДВ, ОМС, науково-дослідних установ з метою посилення спроможності системи ГЗ щодо запобігання виникненню та реагування на небезпеку для здоров'я населення;

4) інформаційні - формування та ведення відкритих і загальнодоступних інформаційних ресурсів, спрямованих на своєчасне інформування ОДВ і ОМС, юридичних та фізичних осіб про: 4.1) виникнення і поширення інфекційних та неінфекційних хвороб, уражень та отруєнь; 4.2) виконання медико-санітарних заходів і дотримання фізичними та юридичними особами законодавства у сфері ГЗ та санітарного законодавства; 4.3) затверджені державні медико-санітарні нормативи та державні медико-санітарні правила; 4.4) потенційні та реальні загрози для здоров'я і СЕБН;

5) нормативно-правові: 5.1) затвердження та виконання медико-санітарних заходів і дотримання вимог санітарного законодавства; 5.2) затвердження державних медико-санітарних нормативів та державних медико-санітарних правил; 5.3) ліцензування видів діяльності, що становлять потенційну небезпеку для здоров'я населення; 5.4) визначення відповідальності та заходів впливу за порушення вимог санітарного законодавства;

6) регуляторні: 6.1) медико-санітарної регламентації та державної реєстрації небезпечних факторів; 6.2) реєстрації, введення в обіг, застосування дезінфікуючих засобів, консервантів, інших хімічних речовин з біоцидними властивостями відповідно до закону;

7) контрольно-наглядові заходи - здійснення державного нагляду (контролю) у сферах господарської діяльності, які можуть становити ризик для СЕБН;

8) екологічні: 8.1) встановлення заборони, припинення, обмеження, призупинення, вилучення, знищення, утилізації небезпечних для життя і здоров'я людини об'єктів, робіт, товарів, послуг, відсторонення від роботи або іншої діяльності осіб, які становлять загрозу для здоров'я населення; 8.2) проведення наукових досліджень у сфері безпеки середовища життєдіяльності та СЕБН; 8.3) здійснення заходів щодо санітарної охорони території України;

9) інші - заходи щодо захисту здоров'я та забезпечення СЕБН, визначені законами України.

Натомість зміст розділу IV закону про ГЗ свідчить про дещо інакшу структуру інституту захисту здоров'я населення. Якщо транслювати положення ст. 25 на населення міст, питома вага якого у загальній чисельності населення України складає 70 відсотків, ним охоплюється комплекс регуляторних, адміністративних, організаційних та інших заходів, спрямованих на забезпечення: - захисту і безпеки довкілля міст (охорони навколишнього природного середовища (далі – НПС)); - охорони праці; - безпечності та якості харчових продуктів; - безпечності нехарчової продукції; - безпеки дорожнього руху у містах; - безпеки пацієнтів у закладах ОЗ; - біологічної безпеки; - безпеки в інших визначених законом сферах, які стосуються ГЗ.

Тобто, очевидно, що інститут захисту здоров'я населення є міжгалузевим, адже охоплює правові норми кількох галузей права, які регулюють певні групи взаємозалежних суспільних відносин, зокрема – екологічні, трудові, господарські (економічні, промислові), транспортні, медичні тощо.

Крім того, подальший аналіз закону про ГЗ дозволяє ще більше деталізувати окремі з наведених вище відносин.

Наприклад, приписи ст. 26-29, 31 регулюють медико-санітарні вимоги щодо безпечності для здоров'я і життя людини: 1) водних об'єктів та питної води; 2) атмосферного повітря; 3) містобудівної діяльності; 4) ґрунтів, утримання територій населених пунктів; 5) житлових приміщень.

Статті 33, 34 встановлюють медико-санітарні вимоги до умов: 1) виховання та навчання; 2) праці.

У статтях 30, 32, 35-38 йдеться про забезпечення: 1) радіаційної безпеки та протирадіаційного захисту; 2) захисту населення від шкідливого впливу шуму; 3) біологічної безпеки та біологічного захисту; 4) захисту медичних та інших працівників, зайнятих у сфері захисту населення від інфекційних хвороб; 5) інфекційної безпеки; 6) захисту населення від інфекційних хвороб, спільних для тварин і людей (зооантропонозних інфекцій).

Отже, йдеться не лише про власне норми санітарного законодавства, а й про окремі норми водного, атмосфероохоронного, містобудівного, міського, земельного, житлового, освітнього законодавства та законодавства про радіаційну безпеку, біологічну безпеку, екологічну безпеку, інфекційну безпеку.

Так, якщо звернутися до зв'язків санітарного та містобудівного законодавства, то можна виокремити наступні групи міжгалузевих відносин [3, 4]: 1) організація належного утримання та раціонального використання об'єктів оздоровчого призначення; 2) права громадяни у сфері благоустрою населених пунктів (далі – БНП) щодо захисту їх життя, здоров'я або майна; 3) система нормативів у сфері БНП щодо охорони здоров'я та охорони НПС; 4) дотримання встановлених санітарно-гігієнічних вимог щодо охорони здоров'я людини, здійснення заходів для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин і відходів.

Для подальших досліджень у цьому напрямі достатньо цікавим уявляється аналіз поняття «збереження здоров'я», що вживається у законі про ГЗ.

Список використаних джерел:

1. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 вересня 2022 р. № 2573-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

3. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text

4. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2780-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text

УДК 349.42:[338.439.5:339.564]
orcid.org/0009-0002-3106-0471

ЩОДО ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ АГРОЕКСПОРТУ

Кирилюк Вікторія Валеріївна,
аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
e-mail: vikakiriluk@ukr.net

Надскладні умови, в яких українським аграріям доводиться провадити виробничу діяльність останні два роки, викликали потребу не лише удосконалення вже існуючого законодавчого регулювання, а й прийняття нових нормативно-правових актів.

Тож не випадково, що 2023 рік завершився прийняттям законодавчих актів, які не просто вносять зміни, а повністю переформатовують існуючий порядок агроекспортних відносин.

Зазначимо, що не всі нововведення були беззаперечно сприйняті. Так, майбутні законодавчі зміни, закладені у законопроєктах №10168-2 та № 10169-2 щодо вдосконалення здійснення зовнішньоекономічних операцій з експорту деяких товарів, а саме зерна та олії, які були підтримані у першому читанні Верховною Радою 21 листопада 2023 року, викликали чимале занепокоєння компаній – членів Американської торговельної палати (далі–АТП). У їхньому повідомленні йдеться про реальні ризики переривання експорту для добросовісних агроекспортерів, зокрема, вони наголошують на необхідності суттєвого доопрацювання прийнятих законопроєктів з урахуванням наданих пропозицій експертів палати[1].

На наш погляд, важко не погодитись з думкою експертів АТП, які звертають увагу на те, що експортер, по-перше, не повинен нести відповідальність за дисципліну своїх постачальників. По-друге, справедливо зазначається, що податковий орган отримує невиправдані дискреційні повноваження, а саме: блокувати експорт шляхом визнання реальних торговельних операцій фіктивними за одноосібним рішенням самого податкового органу. З одного боку, це перекладає відповідальність за порушення законодавства зі справжніх порушників на експортерів, а з іншого – зростають суттєві корупційні ризики та можливість блокування експортного потоку агропродукції з України.

У свою чергу, українські представники заявили, що прийняті законопроєкти націлені на максимальне забезпечення валютної виручки в країну, а ті експортери, які будуть визнані добропорядними за нововведеним порядком, не матимуть негативних наслідків [2].

Слід наголосити, що, незважаючи на те, що єдності щодо цього питання не було досягнуто, з 01 лютого 2024 року в Україні набули чинності нові правила експорту сільськогосподарської продукції до деяких країн Європейського Союзу, за порушення яких агроекспортерів позбавлятимуть права верифікації.

Зазначені законодавчі акти передбачають внесення змін до Податкового та Митного кодексів України. Ідея, яка була закладена в їх основі, зрозуміла: зменшити нелегальний експорт агропродукції з України. Шляхи вирішення також цілком логічні: встановити певні критерії для агроекспортерів, а також гарантії, спрямовані на запобігання порушенню експортерами законодавствата, зокрема, обов'язку повернення валютної виручки в Україну за експортовану продукцію.

Варто взяти до уваги, що у листопаді 2023 року набули чинності дві урядові постанови № 1132 «Про реалізацію експериментального проєкту з верифікації суб'єктів агропромислового комплексу в умовах воєнного стану» та № 1133 – щодо змін до процедури визначення товарів (аграрної продукції), експорт яких підлягає ліцензуванню. Перша постанова, незважаючи на те, що назва містить слово «експериментальна», має безстрокову дію і її запровадження контролюватиметься Міністерством аграрної політики.

Підставами прийняття зазначених постанов стали дві причини. По-перше, це боротьба з тіньової готівкою на українському аграрному ринку. А друга – потреба в спрощенні діалогу між Україною та Європейським Союзом щодо агроекспорту його територією, на що значно вплинула історія з польською блокадою кордону, яка протягом 2023 року то набирала обертів, то мала незначне послаблення.

Так, одне з нововведень, які передбачає постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2023 р. № 1132, полягає у формуванні переліку верифікованих суб'єктів агропромислового комплексу, які здійснюють експорт товарів. Зокрема, зернових, олійних і продуктів переробки. Підприємець для включення в перелік експортерів повинен відповідати певним критеріям. Постанова закріплює перелік пунктів, виконання яких забезпечує включення підприємців до кола верифікованих експортерів [3]. По-перше, необхідно зареєструватись у Державному аграрному реєстрі (далі – ДАР), якщо це не відбулося раніше. По-друге, отримати лист-підтвердження з банку щодо проведення успішної експортної операції та подати заявку в ДАР, де вказати код платника ПДВ та додати сканкопію листа з банку. Рішення про включення в перелік експортерів ухвалюється протягом 3-х робочих днів після подачі. Тож дану постанову можна оцінювати як рятувальний круг для добросовісних експортерів. На допомогу всім іншим приходить вже згадана постанова № 1133. Протягом двох місяців Міністерство економічного розвитку та торгівлі (далі – МЕРТ) тестуватиме удосконалений механізм видачі експортних ліцензій агробізнесу. Розгляд заявок на одержання експортних ліцензій здійснюється у встановленому МЕРТом порядку [4].

Проте і цими нововведеннями не обмежились, і 10 листопада 2023 року постановою №145 Національний банк України зменшив агроекспортерам терміни повернення валюти зі 180 до 90 днів [5]. Мотив такий самий, як і при прийнятті вищезгаданих урядових постанов (№1132, №1133) – боротьба з готівковими коштами на ринку закупівлі сільськогосподарських продуктів.

З-поміж законопроєктів, які очікують свого прийняття в 2024 році, привертає увагу Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сільського господарства та експорту агропродукції під час воєнного стану № 8025. Він має допомогти залученню донорських фінансових ресурсів для покращення логістики. Законопроєкт передбачає транспортування української агропродукції спільно з міжнародними операторами, а також пропонує визначити митні пункти для безперервного обслуговування транспортних коридорів. Також у ньому передбачається створення експортних коридорів разом з ООН (ФАО) [6]. На даний час цей проєкт закону очікує друге читання.

Отже, проаналізувавши зміни в аграрному законодавстві, складно не погодитись з тими, хто його критикує, бо наочно видно нові додаткові перепони, які постають перед українськими агроекспортерами. На наш погляд, потрібно відтермінувати введення в дію зазначених постанов, щоб врегулювати відносини, які залишились поза увагою, та скористатись пропозиціями наших західних партнерів. Це дозволить не тільки виважено, з урахуванням зауважень, підійти до змісту норм, що потребують доопрацювання та приведення їх у відповідність до сучасних вимог, а й уникнути нагромадження великої кількості нових (часто суперечливих один одному) законів та підзаконних актів.

Список використаних джерел:

1. Бізнес закликає доопрацювати скандальні законопроєкти про агроекспорт. URL:https://agroportal.ua/news/ukraina/biznes-zaklikaye-doopracyuvati-skandalni-zakonoproyekti-pro-agroeksport

2. В Україні почали штрафувати недобросовісних агроекспортерів URL: https://landlord.ua/news/treyding/v-ukrayini-pochaly-shtrafuvaty-nedobrosovisnyh-agroeksporteriv-vysoczkyj/

3. Прореалізацію експериментального проекту з верифікації суб'єктів агропромислового комплексу в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2023 р. № 1132. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1132-2023-%D0%BF #Text

4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2022 р. № 1466: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2023 р. № 1133. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-27-hrudnia-2022-r-t311023

5. Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 14 травня 2019 року № 67: Постанова Правління Національного банку України від 10 листопаду 2023 р.№ 145. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_10112023_145

6. Аграрні закони та законопроекти за 2023 рік. URL: https://agropolit.com/spetsproekty/1026-agrarni-zakoni-ta-zakonoproekti-za-2023-rik

УДК 349.6

ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ В УКРАЇНІ

Бабій Мар'яна Миколаївна
студентка Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 –(Право), e-mail: maranababij611@gmail.com

Конституція України визначає загальний правовий статус громадян України, а саме, закріплює їх основні права, свободи та обов'язки в різних сферах суспільного життя, зокрема, і в екологічній сфері. Держава, відповідно до Конституції України, бере на себе головний обов'язок в утвердженні і забезпеченні прав та свобод громадян України, а також засвідчує свою відповідальність перед ними [1].

Екологічно-правовий статус людини та громадянина- це визначені Конституцією України та іншими правовими актами екологічного права місце, становище і роль людини та громадянина в суспільстві й державі, що стосуються екологічної сфери [2].

Також, під еколого-правовим статусом людини і громадянина доцільно розуміти загальні, основоположні засади, за допомогою яких у Конституції України та інших нормативно-правових актах визначаються екологічні права, свободи і обов'язки людини та громадянина, а також гарантії їх здійснення [3, с. 27].

У юридичній літературі еколого-правовий статус громадян України науковці пропонують розкривати через його структуру, яка включає такі складові елементи: громадянство, правосуб'єктність, конституційні принципи, права, свободи та обов'язки, а також гарантії їх дотримання. Ці складові елементи еколого-правового статусу особи визначають місце громадянина у суспільстві та державі.

Одним із найважливіших елементів еколого-правового статусу особи є громадянство. Визначення цього терміну закріплене в Законі Україні «Про громадянство України», де зазначається, що громадянство України - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [4].

На мою думку, громадянство є найважливішим із елементів еколого-правового статусу особи в Україні, адже громадяни України реалізують право власності Українського народу на природні ресурси відповідно до ч. 1 ст. 13 Конституції України [1].

Наступний елемент- це правосуб'єктність. Правосуб'єктність – досить важливий складовий елемент правового статусу особи, але зазначимо, що й досі не існує одностайного розуміння щодо структури першої. Одні правознавці ототожнюють правосуб'єктність із правоздатністю, другі – з правоздатністю й дієздатністю, треті не заперечують другим, протне обмежують сферу застосування останніх лише юридичними особами [5, 84].

Правоздатність - це можливість особи мати будь-які права і обов'язки в тих чи інших галузях права. У людини загальна правоздатність виникає з моменту її народження і припиняється зі смертю [6].

Принципами еколого-правового статусу людини є вихідні засади, на основі яких визначаються зміст і умови реалізації екологічних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Основні принципи еколого-правового статусу людини і громадянина закріплені Конституцією України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими національними та міжнародними нормативно-правовими актами.

Серед найважливіших принципів, які є елементом еколого-правового статусу особи, важливо виділити: рівність суб'єктів екологічних відносин; невід'ємність і невідчужуваність екологічних прав; гарантованість екологічних прав; відповідність екологічних прав міжнародно-правовим актам в екологічній сфері тощо [7, с.35].

Одним із провідних принципів сучасного розуміння конституційно-правового статусу людини є принцип єдності конституційних прав та конституційних обов'язків.

Я вважаю, що реалізація саме цього принципу може забезпечити ефективне використання природних ресурсів, забезпечення якості навколишнього природного середовища, гарантування екологічної безпеки, реалізації і захисту екологічних прав громадян.

Назва цього принципу вказує на наявність двох рівнозначних елементів: «права» і «обов'язки». До них цілком обґрунтовано можна додати своєрідний третій елемент – «єдність», що означає: «цілісність, неподільність; поєднання в одному цілому, нерозривність зв'язку». Відтак сутність цього принципу проявляється в органічному зв'язку та взаємообумовленості суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [8, с.119].

Значення визнання і юридичного закріплення екологічних прав визначається роллю, яку інститут прав індивіда відіграє у розвитку сучасного суспільства і держави. У відповідності до теоретичних засад права індивіда, по суті, формують умови і способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства і держави [3]

Екологічні права та обов'язки особи громадян України закріплені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Серед них: а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; б) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; в) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; г) об'єднання в громадські природоохоронні формування; д) участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля. Серед обов'язків: а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища; б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів; в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів; г) вносити штрафи за екологічні правопорушення [9].

Самостійним елементом еколого-правового статусу особи є організаційно-правові гарантії забезпечення екологічних прав і свобод особи.

Екологічні права громадян забезпечуються: а) проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; б) участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; в) здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; г) невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Особливим видом гарантій забезпечення екологічних прав і свобод людини необхідно вважати юридичну відповідальність у цій сфері. Юридична відповідальність за порушення вимог екологоправового статусу людини та громадянина є також самостійним елементом цього статусу і реалізується в результаті вчиненого правопорушення

Отже, можна дійти висновку, що еколого-правовий статус особи визначається через його складові елементи, до яких входять: громадянство, правосуб'єктність, конституційні принципи, права, свободи та обов'язки, а також гарантії їх дотримання. Під ним слід розуміти систему суб'єктивних юридичних прав та юридичних обов'язків, тобто, юридично закріплене становище громадянина України у суспільстві та державі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL:https://zakon.rada.gov. ua/ laws/ show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Волощук В. Екологічно-правовий статус людини і громадянина в. Україні. *Демократичне врядування : Науковий вісник.* 2008.

3. Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти: *наукове видання Київ: ФОП Ямчинський* О.В., 2021. 148 с.

4. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

5. Анісімова Г. В. Екологічна правоздатність громадян: природно-правові аспекти. *Проблеми законності.* 2011. Вип. 114. С. 82-92.

6. Процюк М. Л., Купчак М. Я. Еколого-правовий статус громадян в Україні. *Правові аспекти забезпечення безпеки життєдіяльності.*

7. Ільків Н.В. Екологічне право України. *Курс лекцій.* Львів:, 2013.

8. Гаврильців М. Принцип єдності прав і обов'язків у сфері охорони довкілля як основа еколого-правового статусу людини і громадянина. *Науковий вісник ЛьвДУВС.* 2014. № 4. С.118-128.

9. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text

УДК 349.6

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Липа Назар Миколайович,
студент Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 – право
e-mail: nazarlupa5@gmail.com

Військова агресія росії суттєво вплинула на всі сфери українського суспільства, включаючи і законодавство про землю. Введення воєнного стану Україною вимагало швидких заходів для адаптації земельного законодавства до нових умов. В цьому контексті були внесені ряд змін з метою відповіді на виклики, що постали внаслідок конфлікту.

24 лютого 2022 року о 5 годині 30 хвилин Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», було запроваджено на усій території України правовий режим воєнного стану [4].

Даним Указом було встановлено, що на період дії правового режиму воєнного стану можуть тимчасово обмежуватись конституційні права і свободи громадян, визначені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Також можуть вводитися тимчасові обмеження щодо прав і законних інтересів юридичних осіб, які є необхідними для забезпечення впровадження та здійснення заходів, передбачених правовим режимом воєнного стану, відповідно до пункту 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Згідно ст. 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Так, Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 р., Законом України «Про оренду землі» в редакції від 2 жовтня 2003 р., іншими законами визначено порядок набуття та реалізації земельних прав громадян. Земельні права відсутні в переліку прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану згідно ст. 64 Конституції України, тому актуальним є питання щодо того, які земельні права та в якому обсязі зазнали обмежень в умовах воєнного стану [8, с. 16].

Дану проблематику уже досліджували такі вчені-правники, як: Ільків Н.В., Гринько С.В., Заєць О.І., Каракаш І.І., Костяшкін І.О., Третяк Т.О., Носік В.В., Шульга М.В., та інші.

Одним із проявів обмеження конституційного права на землю може служити закріплене статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, право у рамках правового режиму воєнного стану на примусове відчуження майна, що належить приватним або комунальним власникам, а також вилучення майна державних підприємств і державних господарських об'єднань з метою задоволення потреб держави в умовах воєнного стану [7].

Дана норма закону встановлює можливість примусового відчуження майна, включаючи земельні ділянки, у рамках правового режиму воєнного стану. Це означає, що у виняткових ситуаціях, коли виникає потреба в таких заходах для забезпечення державних потреб під час воєнного стану, влада може взяти під контроль земельні ділянки та інше майно. При цьому, процедура примусового відчуження майна та вилучення майна державних підприємств і господарських об'єднань повинні відповідати вимогам чинного законодавства.

Додаткове регулювання щодо реквізиції майна, в тому числі землі, встановлюється статтею 353 Цивільного кодексу України. Згідно якої процедура реквізиції майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану регулюється Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 року. Цей закон передбачає дві самостійні процедури: вилучення майна з державних підприємств і господарських об'єднань з метою

передачі для державних потреб та безоплатну передачу комунального майна у державну власність [9], [6].

При цьому примусове вилучення майна може здійснюватися тільки за рішенням військового командування, яке погоджується з Радою міністрів АР Крим, обласними, районними, Київською чи Севастопольською міськими державними адміністраціями або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

Однак при виконанні процедур примусового відчуження майна, важливо дотримуватися принципів справедливості, захисту прав людини та компенсації вартості відчуженого майна. Це гарантує баланс між потребами держави і захистом інтересів власників майна.

Примусове відчуження земельної ділянки в умовах правового режиму воєнного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням її вартості. Лише у разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужену земельну ділянку така ділянка примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням її вартості. Таким чином, зазначеним Законом встановлена можливість здійснення так званої реквізиції землі та іншого майна [2, с. 184].

Також постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 року № 998 «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» було встановлено підзаконні норми, які регулюють компенсацію за майно, що було примусово відчужене в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

Однак дуже вважливо зазначити, що після закінчення воєнного стану колишні власники мають право повернути собі земельні ділянки, які були примусово відчужені, якщо вони збереглися.

Окрім того з прийнятим 3 березня 2022 року Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», було закріплено можливість примусового вилучення майна, включаючи земельні ділянки, що належать РФ та її резидентам на території України. Це може бути здійснено у випадках, коли таке вилучення є необхідним з погляду загальносуспільної необхідності, включаючи ситуації, коли це вимагається військовими обставинами, на користь держави Україна [5].

В умовах воєнного стану також були обмежені права громадян України на приватизацію земельних ділянок, що є однієї із підстав набуття права приватної власності на землю. Так, згідно п. 27 Розділу X «Перехідні положення» Земельного Кодексу України на період дії воєнного стану безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється. Необхідно зазначити, що в земельно-правовій науці обґрунтовується необхідність припинення приватизації землі і в мирний час [3, с. 48].

Отже, можна зробити висновок, що примусове відчуження майна в умовах воєнного стану є складним правовим питанням, яке має бути обґрунтоване і обмежене відповідно до законодавства. Забезпечення національної безпеки та державних потреб є важливими завданнями, але необхідно не забувати, щоб ці заходи не порушували права та свободи громадян.

Земельне законодавство, яке встановлює обмеження земельних прав громадян в умовах воєнного стану, не завжди є послідовним і нерідко викликає проблеми під час реалізації зазначених обмежень, що обумовлює необхідність наступних законодавчих змін або нових судових позицій [8, с. 22].

Тому варто звернути увагу також на необхідність уточнення та змін в законодавстві, що регулює воєнний стан та примусове відчуження майна. Це допоможе забезпечити чіткість та прозорість процедур і врахувати специфічні аспекти цих ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа, Акт від 31.10.2012 № 998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ go/998-2012-%D0%BF (дата звернення: 15.03.2024)

2. Заєць О.І., Сафонова К.В. Особливості правових форм набуття (реалізації) прав на землю у світлі повоєнних змін до земельного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2022. № 1. С. 183–188.

3. Мірошниченко А.М., Мартин А.Г., Ріпенко А.І. Проблеми та перспективи безоплатної прива-тизації земель громадянами. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2012. № 3-4. С. 46–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/-Zemleustriy_2012_3-4_10 (дата звернення 16.03.2024).

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

5. Про основні засади примусового вилучення в Україні об’єктів права власності російської федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022 № 2116-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov. ua/ go/2116-20 (дата звернення: 15.03.2024)

6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ go/4765-17 (дата звернення: 15.03.2024)

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada. gov.ua/go/389-19 (дата звернення: 15.03.2024)

8. Том 1 № 76 (2023): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/issue/archive

9. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada. gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 15.03.2024)

УДК 349.6

КОДИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Мандзяк Надія Тарасівна,
студентка Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 – Право, e-mail: mandziaknnn@ukr.net

Екологічне право – порівняно молода галузь права, яка на сьогоднішній день активно розвивається. Екологічне право – це комплексна галузь права, яка включає самостійні норми та інститути правовідносин в сфері раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки, а також правові норми та інститути інших галузей права. Саме ця особливість екологічного права – його комплексність, обумовлює надзвичайну різноманітність нормативно-правових актів, які є джерелами досліджуваної галузі, які включають крім власне «екологічних» законів ще й нормативні акти інших, суміжних галузей права (наприклад, земельного). На думку вчених-правознавців, за періодом змістовного розвитку екологічного законодавства України повинен настати період його систематизації та кодифікації. Кодифікація екологічного законодавства одне із актуальних питань сучасної теорії екологічного права, її практичного застосування в реальній практиці законотворчості [6].

З урахуванням зазначеного, в науковій літературі неодноразово поставало питання про необхідність створення Екологічного кодексу України або прийняття Кодексу законів України про довкілля , що дозволило б систематизувати хоча б частину з всього різноманіття актів екологічного законодавства [1].

Виходячи з цього, можна сказати , що існуючі нині закони містять все ж таки серйозні недоліки: слабке регулювання процедур (ліцензування, організація та проведення екологічної експертизи), відсутність ефективних механізмів реалізації нормативних вимог (прикладом колізійних норм є суперечність Земельного Кодексу та Водного Кодексу, адже тоді як Земельний Кодекс допускає приватну власність на об'єкти водного фонду, Водним Кодексом цього не передбачено.) [2],[4].

В зв'язку з цим все частіше постає питання, про необхідність систематизації екологічного законодавства.

Ідею створення Екологічного Кодексу в Україні підтримують такі науковці як: Юрій Шемшученко, Галина Балюк, Світлана Кузнєцова, так як передбачено деякими світовими країнами.

До прикладу Екологічний кодекс Швеції був прийнятий у 1998 р. та набрав чинності 1 січня 1999 року. Він замінив 15 правових актів, основні положення яких були об’єднані в кодексі [5, с. 218].

Зокрема, новий кодекс увібрав в себе норми та положення Закону про природні консервації, Закону про охорону навколишнього середовища, Закону про сільськогосподарські землі, Закону про утилізацію відходів, Закону про охорону здоров'я, Закону про воду, Закону про пестициди, Закону про хімічні продукти, Закону про природні ресурси, Закону про біологічні пестициди, Закону про генетично модифіковані організми, Закону про фауну та флору, інших актів . Але при цьому, багато положень, які містилися в попередніх законах було скорочено.

Розглянувши світовий досвід, на сьогоднішній день, Екологічний кодекс залишається основним законодавчим актом Швеції в цій сфері. Рішення про прийняття Екологічного кодексу було зумовлено тим, що минуле законодавство було визнано неефективним у вирішенні екологічних проблем та спорів, які виникли при забезпеченні сталого розвитку. При розробці Екологічного Кодексу Швеції були поставлені такі завдання, як покращення та оновлення екологічного законодавства, його систематизація, врахування судової практики та посилення ролі основного законодавства.

Екологічний кодекс Франції був прийнятий у 2000 році. До нього ввійшло 39 законів, які були прийняті до 2000 року. Стаття L. 110-1 цього Кодексу визначає, що природні території, ресурси та місця поширення (ареали), а також ландшафти, якість повітря, види тварин та рослин, біологічне різноманіття та баланс, якому вони сприяють, є частиною загального надбання нації. Захист, збільшення, відновлення, реабілітація та управління всім вищезгаданим має здійснюватися в загальних інтересах та сприяти меті досягнення сталого розвитку [5, с. 218].

На відміну від Кодексу Швеції, Екологічний кодекс Франції побудований за пандектною системо, розуміється в тому контексті що, його норми об'єднані в Загальну та Особливу частини. Загальна частина включає положення про основні принципи, на яких базується екологічне законодавство, про державні органи, про цілі Екологічного кодексу. Особлива частина містить норми, що стосуються охорони вод, лісів, повітря, регламентує діяльність щодо поводження з відходами та небезпечними речовинами. На даний момент Кодекс являє собою систематизований звід норм, що відносяться до екологічної сфері.

З аналізу світового досвіду, я можу виділити, що багато країн вирішивши кодифікувати екологічне законодавство значно спростили процедуру вирішення спорів всередині своєї держави, але можливість такої кодифікації була можлива лише за умови низки некодифікованих актів, які б могли бути об'єднані в одне.

Та на думку Анатолія Гетьмана більш доцільним буде створити Кодексу законів України про довкілля [3].

Це обумовлено тим що в сфері екологічного законодавства, як ні в одній з інших галузей (наприклад цивільному, адміністративному, господарському і т.д.) діє розгалужена система кодифікованих законодавчих актів в формі кодексів та законів. Предметом правового регулювання більшої частини з них є вже об'єднані сферою відповідних природних ресурсів або їх комплексів. Це Земельний кодекс, Водний кодекс, Лісовий кодекс, Кодекс про надра, Закон про рослинний світ, Закон про тваринний світ, Закон про природно-заповідний фонд, Закон про охорону атмосферного повітря, Закон про виключну (морську) економічну зону. Крім того, багато кодифікованих законодавчих актів в галузі екологічного законодавства носять комплексний характер, це: Закон про охорону навколишнього природного середовища, Закон про екологічну експертизу, Закон про відходи, Закон про екологічну мережу, Закон про зону надзвичайної екологічної ситуації, Закон про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення та ін.

Прийняття при такій палітрі законодавчих актів Екологічного кодексу, як форми кодифікованого акту, є недоцільним, оскільки він не зможе об'єднати вже існуючі кодекси і закони з причини своєї спорідненості за формою з останніми. Таке об'єднання можливе лише у формі Кодексу законів України про довкілля. Безумовно, воно не буде механічним, а матиме змістовне наповнення принциповими положеннями існуючих кодексів та законів екологічного спрямування та надасть можливість створити єдине законодавче підґрунтя для подальшої законотворчої та правозастосовчої практики [3].

В Україні відбуваються активні дискусії щодо змісту та структури кодифікаційного акту, об'єму кодифікації, існують деякі теоретичні напрацювання та конкретні пропозиції проектів Екологічного кодексу. Один з таких проектів в 2004 р. був внесений до Верховної Ради, але залишився не розглянутим. Проте, безумовно, необхідно продовжувати роботу в цьому напрямі, оскільки прийняття єдиного і комплексного Екологічного Кодексу або Кодексу законів України про довкілля дозволить покращити правозастосовчу діяльність, адже на даний час, правозастосовчі органи відчувають серйозні труднощі у відшуканні необхідної норми права при виникненні спорів [6].

Будь який з цих кодифікованих актів буде мати значні переваги над екологічним законодавством по ряду причин: – по-перше, систематизує його усі діючі нормативно-правові норми екологічного законодавства, , ліквідує значне протиріччя деяких нормативно-правових актів; – по-друге, кодекс стане більш доступним для громадян, організацій, органів управління в сфері екології, що буде сприяти правовому вихованню усіх суб'єктів; – по-

третє, в єдиному кодексі легше знайти прогалини в праві та виправити їх. Доцільність кодифікації екологічного законодавства підтверджує і міжнародний досвід, адже в ряді європейських країн такі кодифіковані акти успішно функціонують, виконують свої завдання у сфері захисту екології, а Екологічний кодекс Франції узагалі вважають загальновизнаним зразком належного регулювання екологічної сфери.

Проте на мою думку, Екологічний кодекс не зможе охопити всю сферу суспільних відносин, які є предметом регулювання екологічного права, адже він буде містити в собі достатню кількість бланкетних норм. Тому я вважаю доречніше буде об'єднати некодифіковані акти в єдиний Кодекс, а саме Кодекс законів України про довкілля. Сама назва " кодекс законів" буде містити в собі систематизовані закони і норми в єдиному кодексі, що значно покращить регулювання суспільних відносин а також облегшить пошук потрібної норми, так як вона буде міститись в єдиному нормативно-правовому акті. Також вирішить значну проблему суспільства, а саме "не достатня юридична обізнаність". В значній мірі в одному систематизовану кодексі легше орієнтуватись особі без юридичної освіти, яка прагне захистити свої права так і кваліфікованому юристу, що значно спростить надання юридичної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Андрейцев В., Фролов М. Кодифікація екологічного законодавства: стан і проблеми законотворчого конструктивізму // Екологічний кодекс України: міфи та реальність. Матер. міжнар. круглого столу., К., 12-13 травня 2005 року, КНУ. – 2005. – С.3-35. URL:https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/147314/5-28.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Водний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 24, ст.189) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text

3. Гетьман А.П. Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15273/1/Getman_3-5.pdf

4. Земельний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text

5. Кишко-Єрлі О. Б. Адаптація екологічного законодавства України до права навколишнього середовища Європейського Союзу // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 215-219. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/ irbis_nbuv/ cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2014_3_51

6. Панченко О.В., Проскура Т.Б Кодифікація екологічного законодавства: світовий досвід та українські перспективи. – 2017. URL: file:///E:/%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B4%D1%83%D0%B2%D1%81/molv_2017_3_130.pdf

УДК 349.6

ПРАВО ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

Метакса Дар'я Олександрівна,
студентка Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 – право, e-mail: dasha598@ukr.net

Право на безпечне для життя та здоров'я довкілля є вихідним для існування сучасного суспільства, зважаючи на досвід попередників це право тільки в кінці 20 століття було визнане, як таке, що потребує закріплення та в свою чергу формування правових та громадянських інститутів, які б сприяли його активному розвитку.

Бідність, війна, соціальні та економічні чинники дали поштовх світовій спільноті усвідомити наскільки невід'ємним від існування людини є право жити в безпечному середовищі.

Проблематикою на міжнародному рівні в правовій визначеності даного питання відіграє те, що основоположні міжнародні договори, такі як *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Міжнародний пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року чи Європейська конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року* прямо чи опосередковано не регулюють питання, що випливають з екологічних прав.

Незважаючи на це можна розглядати Європейську соціальну хартія (переглянуту) від 3 травня 1996р., що була ратифікована Україною 14.09.2016 року, ст. 11 визначаючи право на охорону здоров'я наголошує, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на охорону здоров'я Сторони зобов'язуються самостійно або у співробітництві з громадськими чи приватними організаціями вживати відповідних заходів для того, щоб, серед іншого усунути, у міру можливості, причини слабкого здоров'я та запобігати, у міру можливості, епідемічним, ендемічним та іншим захворюванням, а також нещасним випадкам [1].

Дані положення можна розглядати як спрямованість екологічних стандартів по охороні навколишнього середовища **– забезпечення здійснення права на охорону здоров'я людини**.

Стокгольмська Декларація, прийнята у 1972 році на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища теж може вважатися відправною точкою підходу до захисту навколишнього середовища на основі права. Декларація сформулювала принцип про те, що «людина має основне право на свободу, рівність і сприятливі умови життя в довкіллі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя, вона несе головну відповідальність за охорону і поліпшення довкілля на благо нинішнього і майбутніх поколінь».

Проте найвагомішу роль все ж відіграє ратифікована Україною *06.07.1999 р. – Орхуська конвенція*. Передбачає право кожного на життя у навколишньому середовищі, що є сприятливим для його здоров'я й добробуту, а й те, що кожен також має зобов'язання як індивідуально, так і колективно з іншими, захищати й поліпшувати довкілля на благо нинішнього й прийдешніх поколінь [2].

Положення Конвенції є нормами прямої дії, а національне законодавство щодо процедур та механізмів судового захисту порушених екологічних прав та інтересів можуть їх конкретизувати

Довкілля зараз розглядається не тільки, як категорія, що суто стосується екологічних прав, взаємозв'язок існує і між правом на приватну власність, правом на повагу до приватного життя і сімейного життя. Довкілля є цінністю, у збереженні якої зацікавлено як суспільство, так і публічна влада. Економічні міркування і навіть право власності не повинні превалювати над екологічними проблемами, надто якщо стосовно даного запитання існують

регулюючі норми чинного законодавства. Публічна влада має вжити заходи задля захисту довкілля.

Так, наприклад рішення ЄСПЛ у справі «Гримковська проти України» від 21 липня 2011 року відображає, що якщо справа стосується екологічної небезпеки, небезпідставна скарга за статтею 8 ЄКПЛ (Право на повагу до приватного і сімейного життя) може виникнути лише тоді, коли відповідна загроза сягає такого рівня, що призводить до значного погіршення здатності заявника користуватись своїм житлом, мати приватне та сімейне життя[8].

Національне законодавство приділяє особливу увагу цьому питанню, а тому ст. 50 Конституції України передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена[3].

Аналізуючи судову практику, варто звернути увагу на постанову Верховного Суду від 5 квітня 2023 року у справі № 369/7171/16-ц (провадження № 61-4326св21)[9], у якій ідеться про те, що діяльність фізичної та юридичної особи, що приводить до нищення, псування, забруднення довкілля, є незаконною. Кожен має право вимагати припинення такої діяльності. Діяльність фізичної та юридичної особи, яка завдає шкоди довкіллю, може бути припинена за рішенням суду.

Слід зазначити, що термінові «довкілля» кореспондує більш вживаний у нашому екологічному законодавстві термін «навколишнє природне середовище». Відповідно до Закону України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища» під навколишнім природним середовищем розуміється «.. .сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів» (ст. 5). Іншими словами, навколишнє природне середовище, а отже і довкілля, — це сукупність природних і природно-антропогенних умов та процесів, які оточують людину і є сферою її життя та діяльності. Ці умови та процеси справляють як позитивний, так і негативний вплив на життя і здоров'я людини, тобто характеризують довкілля з точки зору його якості[4].

На думку Ю. Шемшученка, сприятливе навколишнє середовище характеризується не тільки ознаками здорового (не забрудненого), а й ресурсоємкого , екологічно стійкого , естетично багатого та різноманітного життєвого середовища людини. У такому комплексі всі елементи є важливими, оскільки з ними пов'язане оптимальне задоволення багатьох потреб людей і суспільного виробництва. Тому концепція права громадян на сприятливе навколишнє середовище уявляється більш ємкою за містом порівняно з концепцією права громадян на здорове навколишнє середовище[5].

Важливим напрямом реалізації цього конституційного права на національному рівні є розробка та реалізація державних і регіональних програм охорони довкілля, що передбачено п. 6 . 85 та п. 3 ст. 119 Конституції України. Їх метою є створення обґрунтованих з екологічної та економічної точок зору імперативів раціонального і комплексного використання та відтворення природних ресурсів, а також належної охорони довкілля [6].

Забезпечення даного права корелюється і з поточними та прогнозованими загрозами національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов, що визначено Стратегією національної безпеки України затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року [7].

Так, погіршення середовище життєдіяльності, якість повітря, питної води, продуктів харчування - впливає на життя та здоров'я людей, а отже і на забезпечення їх права на безпечне навколишнє середовище. Триває нераціональне використання природних ресурсів, деградація лісів, водних басейнів, сільськогосподарських угідь. Неефективною є система поводження з побутовими і промисловими відходами. Можливості адаптації економіки, систем життєзабезпечення та цивільного захисту до зміни клімату є недостатніми. Зберігається негативний вплив триваючих бойових дій на територіях окремих районів

Донецької і Луганської областей та наслідків Чорнобильської катастрофи на екологію і здоров'я людей.

Висновки: Питання охорони довкілля в сучасному законодавстві розглядається як взаємний обов'язок особи й держави. Праву на екологічно чисте довкілля відповідає конституційне закріплення відповідних обов'язків громадян.

Це є логічним наративом, який відповідає концепції сталого розвитку, аби кожна людина усвідомила пріоритетні загальнолюдські цінності, знала про основні джерела порушення природної рівноваги, усвідомлювала свою відповідальність перед суспільством. Таким чином, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля відображає стійкий процес взаємопов'язаних дій людини та держави, держави та підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, громадських організацій. Тільки в такому взаємозалежному систематичному зв'язку є можливим досягнути результатів по ефективному забезпеченні реалізації даного права.

Список використаних джерел:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#top (дата звернення: 16.03.2024).
2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015# Text (дата звернення: 16.03.2024).
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 16.03.2024).
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII : станом на 8 жовт. 2023 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 16.03.2024).
5. Шемшуценко Ю. С. Правові проблеми екології .- Київ, 1989
6. Гетьман А. П., Костицький В. В. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 180–202.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (дата звернення: 16.03.2024).
8. Гримковська проти України : рішення ЄСПЛ від 21 липня 2011 року, заява № 38182/03. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/974_729
9. Постанова Верховного Суду від 05.04.2023 р. у справі № 369/7171/16-ц.

УДК 349.6
orcid.org/0000-0002-0448-8205

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Нагибайло Тетяна Олександрівна,
студентка Львівського державного університету внутрішніх
справ, за спеціальністю 081 (Право), e-mail: nagubaylotanya@gmail.com

На стадії свого формування, екологічне право України має ряд проблем, в яких немає єдності думок серед науковців. Суть наукових дискусій, головним чином зводиться до наступного: термінологія - екологічне, природноресурсове, природоохоронне, право навколишнього середовища, право довкілля, тощо; правова природа екологічно права - самостійна чи комплексна галузь права; а також, що є не менш важливим - це визначення предметної характеристики екологічно права України. Пропоную зосередити увагу на дослідженні останнього.

Характеристика предмету будь-якої галузі права, можлива через визначення кола суспільних відносин. Як правило вони взаємопов'язані між собою і становлять основу галузі права.

У зв'язку із проведеним аналізом, майже всі юристи-екологи, науковці в якості предмету екологічного права, визначають екологічні відносини. Повністю погоджуюсь із такою позицією, адже суспільні відносини в сфері охорони і поліпшення навколишнього природного середовища, його взаємодії з людиною, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки громадян і держави, захист їх прав, свобод та інтересів становлять предмет екологічного права України. Еколого-правові відносини виникають між народом, державою (органами державної влади, які здійснюють компетенцію щодо регулювання екологічних відносин, територіальною громадою, фізичними та юридичними особами, громадськими об'єднаннями, іноземними державами тощо). Проте, такі відносини мають свої види та специфіку. А тому, з приводу цього, існують різні підходи, що є наслідком породження дискусій і складності визначення предмету екологічного права України.

На думку українського правознавця Ю.С. Шемшученка, предметом українського екологічного права є «специфічні для нього відносини в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем» [1, с.13]. Така позиція є досить обширною, адже не дозволяє визначити, які саме відносини слід включати до предмету екологічного права. Відомо лиш те, що це відносини в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем.

Пропоную розглянути предмет екологічного права України у вузькому і широкому розумінні. У рамках вузького підходу під екологічними відносинами, що становлять предмет екологічного права, розуміють лише відносини природоохоронні, які виникають з приводу охорони природних об'єктів: навколишнього природного середовища, природних ресурсів, територій природно-заповідного фонду, природних комплексів, ландшафтів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу тощо [2, 23]. Широкий підхід до розуміння екологічних відносин, представлений наступним. Відносини у галузі взаємодії суспільства і природи (екологічні відносини) включають в себе природоохоронні і природоресурсові (відносини, які виникають з приводу раціонального використання та відтворення природних ресурсів: земель, вод, лісів, надр, атмосфери, фауни, рослин нелісового походження) [2, 23].

Отже, простежуємо, що існує думка включення до предмету екологічного права не тільки природоохоронних, а ще й природоресурсових відносин.

Існує також позиція, що предмет екологічного права становлять три групи суспільних відносин: природоресурсні (земельні, лісові, з приводу об'єктів рослинного світу, з приводу

об’єктів тваринного світу, водні, гірничі, з приводу атмосферного повітря); природоохоронні (з проводу охорони навколишнього природного середовища); антропоохоронні, або відносини із забезпечення екологічної безпеки, такої думки притримується правознавець В.І. Андрейцев [3, 15]. Погоджуюсь із позицією науковця, адже це дозволяє детальніше визначити сутність і коло відносин, що притаманні предмету екологічного права України.

Разом з тим існує позиція, що предмет екологічного права - це відносини, так чи інакше пов’язані з класичними формами природокористування. Зокрема, український політик О.І.Крассов включає до предмету екологічного права тільки суспільні відносини з приводу хімічного, фізичного, біологічного впливів на природу, а також суспільні відносини по забезпеченню режиму особливо охоронюваних природних територій та по охороні і використанню тваринного світу, тобто природоохоронні відносини та відносини по забезпеченню екологічної безпеки [4, с.11].

Професор І. І. Каракаш вказує на недоцільності об’єднання природоресурсових та природоохоронних суспільних відносин в межах єдиної галузі екологічного права та інтегрованого правового регулювання. На його думку, інтеграція природноресурсових, природоохоронних та еколого безпечних суспільних відносин є надзвичайно плідною, але випереджує ступінь розвитку зазначених відносин [5, с.14].

У зв’язку із проведеним аналізом, предметом екологічного права України є еколого-правові відносини, які включають у себе (природоохоронні, природоресурсові, антропоохоронні) відносини, тобто правовідносини з приводу використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки громадян і держави, що складаються на основі різноманітності форм і соціального характеру природокористування, державного регулювання якості навколишнього природного середовища і екологічних прав і свобод громадян. Неоднозначність серед науковців, щодо визначення предмету екологічного права України, призводить до ряду інших проблем, таких як проблеми визначення екологічного права України, як самостійної чи комплексної галуззі права, а також, щодо визначення назви зазначеної галуззі права, адже з приводу цього також є певні розбіжності, не зважаючи на тривалий етап становлення та розвитку галузі права.

Список використаних джерел:

1. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ. Юрид. думка, 2005. 328 с.

2. Екологічне право України: Навчальний посібник. К.А. Рябець. Центр учбової літератури, 2009. 438 с.

3. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навчальний посібник для юрид. фак. вузів.

4. Ільків Н.В. Екологічне право України. Курс лекцій. Львів. с. 218

5. Природноресурсове право України: Навчальний посібник. За ред. І.І.Каракаша. Київ. Істина, 2005. 357 с.

УДК: 349.6

ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Небожук Олександра Віталіївна,
студентка Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081- право, e-mail: nebozukaleksandra09@gmail.com

Мета дослідження полягає в тому, щоб спираючись на наведені норми адміністративного права та інших норм законодавства України проаналізувати правові механізми, які регулюють відповідальність за порушення екологічних норм і стандартів. Тому варто розпочати з визначення, що ж таке юридична відповідальність в загальному.

Юридична відповідальність є одним із видів соціальної відповідальності, яка має свої основні ознаки: державний примус, певні негативні наслідки, процесуальна форма втілення, та реакція на винне антисуспільне діяння [1].

Повертаючись, до екологічних правопорушень варто зазначити, що відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища настає в більшості за адміністративне правопорушення, та кримінальне.

Загальне поняття адміністративного правопорушення дано в ст.9 КпАП, а саме адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [2].

Конкретні склади адміністративних екологічних правопорушень із зазначенням суб'єктів відповідальності, санкцій, правомочностей органів щодо застосування заходів адміністративної відповідальності передбачені в КпАП України (глава VII). Зокрема, адміністративне законодавство передбачає відповідальність за порушення земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра, охорону атмосферного повітря і тваринного світу, екологічну безпеку. Кодекс про адміністративні правопорушення містить понад 60 складів екологічних правопорушень, а також відповідальність за них [3, с.79].

Причому склади адміністративних правопорушень у галузі охорони природи та використання природних ресурсів конкретизовані стосовно практично кожного об'єкта природи, до прикладу:

– *правопорушення в галузі охорони і використання земель*: справи про ці адміністративні правопорушення розглядають посадові особи по земельних ресурсах. Правопорушення в галузі охорони і використання земель можуть включати широкий спектр дій або бездіяльності, які порушують законодавство щодо використання земель, найпопулярнішими є : псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель, незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, порушення правил землеустрою та ін.

– *правопорушення в галузі охорони і використання надр:* порушення права державної власності на надра передбачених статтею 47, тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двохсот до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Під самовільним надрокористуванням Макаренко О.Ю розуміє використання надр без отримання ліцензії і гірничого відводу у випадках, коли надання гірничого відводу визнається необхідним. Самовільним визнається користування надрами незалежно від мети надрокористування при зазначених умовах. Тому не можна погодитися з тим, що недоліком

механізму охорони надр засобами адміністративного права є те, що у сферу адміністративної відповідальності не увійшло використання надр для цілей, не пов'язаних з видобутком корисних копалин[4,с.222].

– правопорушення в галузі охорони і використання вод:

Овчаренко О.С. зазначає, що питання суб'єктів права державної власності на води та надра України врегульовано в іншому порядку. Вони є виключною власністю народу України й надаються тільки в користування. Народ України здійснює право власності на води та надра через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради. Окремі повноваження щодо розпорядження водами та надрами можуть надаватися відповідним органам державної виконавчої влади [5,с.380].

– правопорушення в галузі охорони і використання лісів:

Цитуючи Мендик Л. В зазначимо, що правові норми які стосуються охорони лісів, фіксують межі активної поведінки людей щодо забезпечення цілей охорони лісі, встановлюють права і обов'язки суб'єктів лісоохоронних правовідносин, вносять узгодженість, організованість і порядок у систему охорони лісів і використання лісових ресурсів. Правова охорона лісів здійснюється при застосуванні всіх правових норм, що пов1язані з охороною і використанням лісових ресурсів [6,с.449].

– правопорушення в галузі охорони атмосферного повітря:

Важливу роль в забезпеченні охорони атмосферного повітря відіграють заходи впливу на порушників законодавства. Так, за ст. 33 Закону «Про охорону атмосферного повітря», особи, винні: в порушенні прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; в перевищенні нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел в атмосферне повітря та нормативів гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; перевищенні нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел та ін. [7].

– правопорушення в галузі охорони і використання тваринного та рослинного світу: основним об'єктом адміністративних правопорушень у галузі рослинного та тваринного світу є суспільні відносини, які виникають щодо охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури, та відносини, що посягають на встановлений порядок управління. Ці суспільні відносини передбачені статтями Кодексу про адміністративні правопорушення 63-90.

Відповідно адміністративне законодавство передбачає такі заходи адміністративного впливу за екологічні правопорушення: попередження, штраф, конфіскація заборонених знарядь полювання або рибальства, незаконно добутої продукції; позбавлення права займатися певним видом діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів. Стягнення адміністративного штрафу не звільняє винну особу від обов'язку відшкодувати заподіяні збитки [3,с.82].

Кримінально-правова відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища настає за екологічний злочин.

Екологічні злочини — це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на екологічну безпеку, тобто на об'єкти навколишнього природного середовища, раціональне використання та охорона яких забезпечують нормальні умови життєдіяльності людей і задоволення їхніх матеріальних і духовних потреб [3,с.83].

Кримінальним кодексом України злочини у галузі екології об'єднані у Розділі VIII «Злочини проти довкілля», який містить в загальному 19 складів злочинів, до прикладу такі як: забруднення або псування земель ст. 239 КК, де предметом злочину, є землі будь-якого цільового призначення. Землі у цьому випадку – це верхній шар земної поверхні у межах зони аерації, під якою слід розуміти верхню товщу земної кори між її поверхнею і дзеркалом ґрунтових вод. До складових юридичної ознаки предмета забруднення або псування земель належать: 1) форма законодавчого визначення – землі визначені безпосередньо у ст. 239 КК України; 2) вартість земель; 3) місце розташування земельної ділянки; 4) цільове призначення земель.

Щодо визначення як основного безпосереднього, так і додаткових об’єктів забруднення або псування земель у науковців немає єдності поглядів. С. Б. Гавриш об’єктом злочину, передбаченого ст. 239 КК, визнає екологічно безпечний стан, який визначає придатність для їх використання за призначенням49. Однак самого поняття «екологічно безпечний стан» автор не розкриває, а нормативне визначення цього терміну відсутнє. Тому вказане визначення потребує додаткових пояснень. При цьому С. Б. Гавриш визначає близький за змістом термін «екологічна безпека», під яким розуміє правове благо, неперехідну цінність людського суспільства, що заснована на певній системі гарантій безпеки існування природного середовища та людини[8,с.23].

А отже з вищесказаного можемо зробити висновок, що норми адміністративного права та інші норми законодавства України, стосовно екологічної відповідальності, передбачають відповідальність за порушення норм і стандартів аналізованих у дослідженні. Зокрема, адміністративне законодавство передбачає різні заходи адміністративного впливу за різними видами екологічних правопорушень, в той час як кримінальне законодавство встановлює кримінальні покарання за серйозніші порушення екологічних норм. Ці правові механізми мають на меті гарантувати результативний контроль за дотриманням екологічних норм і стандартів з метою збереження навколишнього середовища та здоров'я населення.

Список використаних джерел:

1. Шемшученко Ю.С. Відповідальність юридична // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1. – С. 437.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24), Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/ 80731-10#Text.
3. Ільків Н.В. Екологічне право України. Курс лекцій. – Львів:, 2013.
4. Макаренко, О. Ю. "Застосування відповідальності за порушення законодавства про використання та охорону надр." *Актуальні проблеми держави і права* 37 (2008): 221-224.
5. Овчеренко, О. С. "ДЕРЖАВНА ВЛАСНІСТЬ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ." *ББК 67Я431*: 380.
6. Мендик, Л. В. "Поняття та особливості правової охорони лісів." (2009).
7. Про охорону атмосферного повітря. Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text.
8. Крайник, Г. С. "Кримінльна відповідальність за забруднення або псування земель в Україні." (2019).

УДК 349.6

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Паховчишин Ірина Василівна,
студентка Львівського державного університету внутрішніх справ,
за спеціальністю 081 – право, e-mail: pahovchishinira@gmail.com

Метою даного дослідження є з'ясування поняття злочинів проти довкілля, аналіз статистики злочинів проти довкілля в умовах воєнного стану, види даних злочинів, міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють це питання.

Конституція України передбачає, що людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, держава зобов'язана забезпечувати захист основоположних прав людини.[1]

Тому можна стверджувати, що одним із важливих напрямків держави є й захист людини від негативного впливу навколишнього природного середовища. Недарма в Кримінальному кодексі України виділений Розділ VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля». Об'єктом екологічних правопорушень можна вважати суспільні відносини щодо використання природних ресурсів, щодо охорони навколишнього середовища.

Серед норм, які містить розділ VIII Особливої частини КК України доцільно виділити дві групи: норми, які встановлюють відповідальність за посягання на навколишнє середовище в цілому та ті, що охороняють окремі об'єкти довкілля.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.[3]

Станом на 8 березня 2024 року на території України Російською Федерацією було здійснено ряд воєнних злочинів проти довкілля: забруднення водних ресурсів сторонніми предметами та речовинами – 68 екозлочинів; засмічення територій предметами військового устаткування, озброєння, біологічні залишки – 27 екозлочинів; пошкодження або знищення об'єктів промисловості – 179 екозлочинів; пошкодження або знищення радіаційно небезпечних об'єктів – 21 екозлочин; пошкодження ґрунту та рослинності на природних ділянках і сільськогосподарських землях – 45 екозлочинів; пошкодження або знищення зелених насаджень – 111 екозлочинів.[3]

Додатковим протоколом (Протокол I) до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів від 12 серпня 1949 р., прийнятий 8 червня 1997 р., зазначено, що заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу. Також, у ст. 55 Протоколу I зазначено, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть шкоди природному середовищу й тим самим здоров'ю або виживанню населення. Схожа позиція викладена в Декларації Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток 1992 р., що закріплює основні принципи екологічного права. У 24-у принципі цієї Декларації зазначено, що війна здійснює руйнівний вплив на процес сталого розвитку, тому держави повинні поважати

міжнародне право, що забезпечує захист довкілля, під час збройних конфліктів і мають співпрацювати.[4]

Виходячи з вище наведеного, варто розглянути юридичну відповідальність, яка передбачається українським законодавством щодо вчинення воєнних злочинів проти довкілля.

Стаття 438 Кримінального кодексу України зазначає, що жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років та статтею 441 цього кодексу передбачено, що масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.[5]

Актуальним та важливим завданням міжнародних організацій, державних органів є розробка правового механізму реалізації юридичної відповідальності. Проте, справедливе покарання за збройну агресію та її наслідки неможливе без повного відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу. Тому, механізм реалізації юридичної відповідальності за злочини проти довкілля повинен охоплювати компенсацію, існування якої забезпечить система правових гарантій на міжнародному і національному рівнях держав.

Отже, з даного дослідження випливає, що воєнні злочини проти довкілля є реальним аспектом життя в Україні, існує нормативна база, яка регулює дані відносини, проте відсутній ефективний механізм забезпечення прав людини таких як: право на життя та право на безпечне для життя і здоров’я довкілля. Адже поки Україна не здатна повністю надати захист цим правам.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 1996, №30, ст.141: станом на 01.01.2020р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 2015, №28: станом на 19.10.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Воєнні злочини проти довкілля. Статистика. SaveEcoBot. URL: https://www.saveecobot.com/features/environmental-crimes.

4. Юридична газета. Мовчазні жертви: воєнні злочини проти довкілля [Електронний ресурс] URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/movchazni-zhertvi-voenni-zlochini-proti-dovkillya.html

5. Кримінальний кодекс України: від 2001, №25-26, ст.131: станом на 01.01.2024р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3040

СЕКЦІЯ «МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО»

УДК 341
orcid.org/0000-0003-1921-3041
orcid.org/0000-0002-0453-5892

ЩОДО ПРОБЛЕМ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Марченко Володимир Володимирович,
доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, e-mail: marchenko2210@gmail.com
Шевченко Лариса Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, e-mail: spunky210388@gmail.com

Питання співвідношення міжнародного публічного права з міжнародним приватним правом потребують особливої уваги правознавців, оскільки невирішені питання в цьому напрямі можуть породжувати різноманітні виклики та проблеми, оскільки існують відмінності в сферах застосування цих галузей права, механізмах забезпечення виконання та підходах до вирішення правових питань. До ключових проблем, пов'язаних з цим співвідношенням, можна віднести деякі з них.

Юрисдикційні конфлікти. Одна з фундаментальних проблем полягає у визначенні того, яка правова система має юрисдикцію над конкретною справою, що включає міжнародні елементи. Принципи міжнародного публічного права, пов'язані з державним суверенітетом і територіальною юрисдикцією, можуть суперечити нормам міжнародного приватного права стосовно юрисдикції, що призводить до правової невизначеності та вибору суду. Наприклад, спір, який виникає з приводу міжнародного договору, може включати питання про те, який суд має юрисдикцію для розгляду справи – суди країни, де було підписано договір, суди країни, де розташована одна зі сторін, або міжнародний арбітражний суд.

Колізійне право. У разі, коли правові норми різних юрисдикцій суперечать одна одній, виникає конфлікт законів. Визначення того, яке право застосовується для вирішення приватного правового спору, може бути складним, особливо коли існують суперечливі норми міжнародного публічного права та договірні зобов'язання. Наприклад, у справі про спадкування закони щодо спадкових прав країни походження померлої особи можуть суперечити відповідним законам країни, де розташовані активи, що створює проблеми у визначенні застосовного права.

Примусове виконання та визнання. Міжнародне публічне право покладається на добровільне виконання державами зобов'язань і, у випадках необхідності та першочергово, дипломатичні механізми примусового виконання, а міжнародне приватне право передбачає визнання та виконання судових рішень. Невідповідності між національними правовими системами та різні підходи до виконання міжнародних правових зобов'язань можуть перешкоджати їх ефективному здійсненню. Наприклад, судове рішення, винесене в одній країні, може зіткнутися з труднощами при виконанні в іншій країні через відмінності в національних процесуальних правилах, стандартах доказів.

Гармонізація та координація. Межі міжнародного публічного права та міжнародного приватного права не завжди узгоджуються бездоганно, що призводить до проблем у гармонізації правових норм і сприянні співпраці між державами та приватними суб'єктами. Відсутність координації між ними може призвести до суперечливих результатів і правової

невизначеності. Наприклад, міжнародні конвенції та договори можуть встановлювати загальні принципи для транскордонних операцій, але імплементація цих принципів у національні правові системи з дотриманням принципів міжнародного приватного права потребує координації та гармонізації зусиль суб'єктів права для досягнення позитивного результату.

Роль міжнародних організацій. Міжнародні організації відіграють значну роль як у публічному, так і в приватному міжнародному праві. Однак різні інтереси та пріоритети міжнародних організацій можуть ускладнити зусилля, спрямовані на ефективне вирішення проблем у їхніх стосунках. Так, наприклад, міжнародні організації, які зосереджуються на торгівлі та комерції, як-то Світова організація бізнесу [1], надають пріоритет узгодженню норм міжнародного приватного права для полегшення транскордонних операцій, тоді як організації, які зосереджуються на правах людини, наприклад, Рада Європи [2], чи захисті навколишнього середовища, наприклад, Міжнародний Союз охорони природи [3], вибудовують свою діяльність на принципах міжнародного публічного права, які іноді можуть суперечити міжнародному приватному праву.

Правові проблеми, що виникають на сучасному етапі розвитку держав. Проблема очевидна: швидкий розвиток глобалізаційних процесів, розвиток сучасних технологій і розвиток правової бази створюють нові та складні правові проблеми, які можуть поставити під сумнів вже існуючі відносини між міжнародним публічним і міжнародним приватним правом. Такі питання, як кібербезпека, конфіденційність даних і цифрова комерція, вимагають інноваційних підходів для узгодження проблем публічного та приватного права. Наприклад, дотримання балансу між інтересами національної безпеки (предмет міжнародного публічного права) і правилами захисту даних (предмет міжнародного приватного права) під час транскордонної передачі даних створює труднощі для розробки узгоджених правових рамок.

Вирішення цих проблем потребує мультидисциплінарного підходу за участю вчених-юристів, політиків, міжнародних організацій, інших фахівців для розробки узгоджених і ефективних рішень, які сприяють правовій визначеності, міжнародній співпраці та захищають права та інтереси фізичних і юридичних осіб у глобальному правовому просторі.

Список використаних джерел:

1. The World Business Organization. URL: http://surl.li/rwzml (дата звернення: 21.03.2024).

2. Council of Europe. URL: https://rm.coe.int/1680306052 (дата звернення: 21.03.2024).

3. International Union for Conservation of Nature. URL: https://portals.iucn.org/library/node/51397 (дата звернення: 21.03.2024).

orcid.org/0000-0002-0807-0519
orcid.org/0000-0003-3969-3361

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ

Москаленко Олена Вячеславівна,
Декан факультету менеджменту, адміністрування та права, професор кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету,
доктор юридичних наук, професор, e-mail: alena.mko9@gmail.com
Шерстюк Світлана Валеріївна,
Заступник декана факультету менеджменту, адміністрування та права, доцент кафедри права та європейської інтеграції Державного біотехнологічного університету,
кандидат економічних наук, доцент, e-mail: svitlashka2906@gmail.com

Відповідальність за порушення контрактних зобов'язань зазвичай закріплюється у відповідних умовах договору (контракту). Вона може мати компенсаційний та/або штрафний характер та дозволяє одному контрагенту за допомогою визначених в законодавстві та/або зазначених в самому договорі (контракті) економіко-правових методів впливати на поведінку іншого суб'єкту договору.

Правові основи відповідальності за порушення договірних (контрактних) зобов'язань регулюються відповідними нормами національного законодавства – застосовним правом, яке було зазначене в самому договорі (контракті), а також міжнародними угодами (наприклад, положеннями Віденської конвенції про право міжнародних договорів [1] для контрактів купівлі-продажу та/ або правилами INCOTERMS [2] тощо).

Зазвичай, зобов'язання, які виникли під час дії договору (контракту), припиняються після належного виконання умов договору (контракту). А, отже, припиняються й всі взаємні права та обов'язки сторін договору (контракту). В міжнародній юридичній практиці зустрічаються й інші підстави припинення контракту: неможливість виконання, заміна виконання, угода про припинення зобов'язань, взаємозалік, новація, тощо.

За загальним правилом порушенням контракту визнається невиконання або неналежне його виконання. У договорі (контракті) повинно бути зазначено процедуру (порядок) вирішення спорів, що можуть виникати у сторін під час дії договору (контракту). При цьому сторони повинні врегулювати всі суперечки мирним шляхом за допомогою переговорів. У разі неможливості досягнення компромісу та врегулювання суперечностей мирним шляхом, сторони можуть вдатися до звернення до суду або арбітражу. Порядок вирішення комерційних спорів залежить від обраної відповідною стороною договору (контракту) процедури: судове та позасудове врегулювання спорів.

Національні арбітражні закони мають чималу кількість істотних відмінностей, тому повсякчас йде робота щодо розробки і застосування єдиної міжнародно визнаної процедури комерційного арбітражу (наприклад, Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж [3]). На сьогодні, найбільш поширені такі міжнародні арбітражні регламенти:

- Арбітражний регламент UNCITRAL,
- Лондонський суд міжнародного арбітражу – LCIA,
- Арбітражний регламент Міжнародного арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті,
- Міжнародний центр по вирішенню інвестиційних спорів – ICSID.

Щодо питання судового вирішення міжнародних комерційних спорів, то виділяють 2 способи виконання судового рішення за межами юрисдикції національного суду, що його ухвалив: 1) порушення нової справи на підставі ухваленого рішення в державі, в якій вимагається виконання цього рішення; 2) реєстрація такого рішення в державі виконання та його пряме виконання після того, так само, якщо б воно було ухвалене судом даної держави.

Зазначимо, що існують регіональні норми правозастосування щодо іноземних судових рішень, наприклад, Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах [4]. Зазначена Конвенція застосовується щодо рішень у цивільних або комерційних справах в залежності від характеру суду або трибуналу, але не поширюється на митні та адміністративні справи, й справи з оподаткування. З метою правильного тлумачення і застосування норм Конвенції передбачено забезпечення єдиного тлумачення та обмін судовою інформацією країнами-учасницями. Ратифікація цієї Конвенції Україною відбулася 01 липня 2022 року, а сама Конвенція набрала чинності в Україні й, відповідно, стала частиною національного законодавства - 01 вересня 2023 року.

Отже, при вирішенні міжнародних комерційних спорів, крім норм національного законодавства – застосовного права, яке було зазначене в самому договорі (контракті), в обов'язковому порядку необхідно враховувати норми міжнародних угод, ратифікованих Верховною Радою України.

Список використаних джерел:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Набрання чинності для України міжнародного договору від 13.06.1986. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_ 118#Text (дата звернення: 13.03.2024).

2. Терміни Інкотермс® 2020. URL: https://www.incoterms.zed.ua/incoterms-2020/terminy-inkoterms-2020 (дата звернення: 13.03.2024).

3. Щодо Конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень та Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-137321-00#Text (дата звернення: 13.03.2024).

4. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#Text (дата звернення: 12.03.2024).

УДК 314.7
orcid.org/0000-0002-4761-7943

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ЯВИЩ У СУСПІЛЬСТВІ, ЯКЕ ПЕРЕБУВАЄ НА СТАДІЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Дракохруст Тетяна Вікторівна
докторка юридичних наук, доцентка професорка кафедри теорії права
та конституціоналізму
Західноукраїнського національного Університету

У контексті зростання глобалізаційних процесів у сучасному світі, міграційні явища розглядаються як складний соціальний феномен, що функціонує під впливом широкого спектру соціально-економічних чинників. Ці міграційні процеси, такі як трудова, професійна та інтелектуальна, отримали визначення "втеча умів" у сучасних філософських, економічних та соціологічних дослідженнях.

Демографічні аспекти визначають гендерні та вікові відмінності в міграційних процесах та значно впливають на чисельний склад населення як у країнах-донорах, так і в країнах-акцепторах. Політичні чинники сприяють появі специфічної категорії мігрантів, які лишаються без громадянства і часто перетворюються на нелегальних працівників або біженців через воєнні конфлікти або природні катастрофи. Нарешті, етнокультурні чинники сприяють явищам репатріації та геноциду.

Міграційні процеси є результатом взаємодії різноманітних причин і факторів, які характеризуються великою складністю та різноманіттям. Серед них можна виділити фактори, пов'язані з економічною ситуацією в країнах-донорах міграційних процесів, такі як бідність, перенаселення, безробіття, конфлікти та загроза тероризму. З іншого боку, країни з високим рівнем життя та потребою в робочій силі, а також інформаційна глобалізація та розвиток транспортної інфраструктури, також впливають на зростання міграційних процесів.

У контексті посилення міграційних процесів значну роль відіграють соціокультурні чинники. Люди прагнуть покращити свій матеріальний статус, реалізувати особисті та творчі потенціали, відчути задоволення від подорожей та вивчення культур приймаючих країн, а також отримати високу освіту і підвищити кваліфікацію у розвинених націях. Ці потреби переважно спостерігаються серед населення бідних аграрних країн третього світу, яким, як відомо, неможливо задовольнити ці потреби, не маючи статусу мігранта.

Крім того, значним об'єктивним фактором міграційних процесів є радикальна зміна ролі простору, перш за все географічного, та місця проживання в умовах глобалізованого світу. Завдяки сучасним засобам транспорту особа може фізично побувати на всіх континентах земної кулі за один день. Сьогодні роль та значення місця проживання набули нового звучання порівняно з серединою минулого століття.

Також варто зазначити, що наразі ми спостерігаємо найбільшу за всю історію людства масову міграцію. З приблизно 1 млрд населення планети, майже чверть мільярда становлять міжнародні мігранти, а 750 мільйонів - внутрішні мігранти, що пересуваються в межах своїх кордонів. Всебічний аналіз об'єктивних факторів міграційних процесів передбачає детальну характеристику екологічної міграції, оскільки сьогодні економічні та екологічні чинники визначають основні причини міграції. Екологічна міграція викликана забрудненням довкілля, природними лихами та техногенними катастрофами [1].

Слід відзначити, що поняття екологічних мігрантів або біженців, які змушені через екологічні кризи переселятися, широко освітлено в науковій літературі. Люди, які змушені залишити свої рідні місця проживання через погіршення стану довкілля, отримали визначення "екологічних мігрантів" або "екологічних біженців".

У контексті цього доцільно наголосити, що сучасний технологічний прогрес, що продукує, багато в чому, екологічну кризу, значно випереджає формування відповідної йому

стадії зрілості суспільства та переважній більшості його окремо взятих суб'єктів. І ця невідповідність є значною загрозою існування людства, яка має бути в центрі уваги не лише вчених, а й провідних політичних діячів, як світового, так і регіонального рівнів. При цьому між країнами донорами та країнами акцепторами нині існує непереборна технологічна стіна, що обумовлює те, що відсталі, бідні, аграрні країни третього світу не в змозі виробити міцну базу високих технологій та вимушені по захмарним, монопольним цінам купувати продукцію високотехнологічного рівня, яка нерідко виробляється транснаціональними компаніями на теренах країн походження міграції зі значними порушеннями екологічних стандартів, що не може не поглиблювати світову екологічну кризу. Ось чому, в наш час вкрай важко заперечувати те, що «цивілізація у багатьох відносинах поступається тиску варварства і цілком ймовірним є наступ "глобальних темних віків" [2].

Отже, якщо проаналізовані об'єктивні та суб'єктивні фактори міграції досліджувати як умови, що визначають прийняття особистістю рішення про міграцію, то причину в такому випадку варто розглядати як те, що безпосередньо обумовлює прийняття остаточного рішення про неминучий виїзд за межі своєї батьківщини. Більш того, саму міграцію за таких умов необхідно досліджувати як результат взаємодії та сполучення об'єктивних і суб'єктивних факторів. Поряд з цим, міграційні процеси доцільно аналізувати під кутом зору відповідної реакції на несприятливі соціально-економічні, політичні умови проживання, а також на потреби світової економіки, суттєві відмінності якості життя, як в країнах-донорах, так і в країнах-реципієнтах, несприятливий стан довкілля в країнах виїзду.

У сучасних умовах важливо визначити, що технологічний прогрес, хоч і виробляє екологічну кризу, випереджає зрілість суспільства та більшість його суб'єктів. Ця невідповідність є серйозною загрозою для існування людства і повинна бути у центрі уваги не лише вчених, а й політичних діячів на всіх рівнях [3].

Нині між країнами-донорами та країнами-акцепторами існує технологічна стіна, що створює ситуацію, коли менш розвинені країни не можуть виробляти високотехнологічні продукти і змушені купувати їх за високими цінами. Ці продукти часто виробляються транснаціональними компаніями з порушенням екологічних стандартів, що ще більше поглиблює світову екологічну кризу. Тому важко заперечувати, що сучасна цивілізація, у багатьох аспектах, зазнає тиску варварства, і наступ "глобальних темних віків" є досить ймовірним [4].

Таким чином, аналізуючи об'єктивні та суб'єктивні фактори міграції як умови, що впливають на рішення особистості про міграцію, слід розглядати причину міграції як фактор, що безпосередньо впливає на прийняття остаточного рішення про виїзд за межі батьківщини.

Міграційні процеси варто розглядати як результат взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів, а також як відповідь на соціально-економічні та політичні умови проживання, потреби світової економіки, різницю в якості життя між країнами-донорами та країнами-реципієнтами, а також негативний вплив стану довкілля в країнах, звідки відбувається міграція.

Список використаних джерел:

1. Міграція як чинник розвитку в Україні, 2016. Київ: MOM. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf (Дата звернення: 20.02.2024).
2. Гантінґтон Семюел П., 2006. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Переклад з англійської Наталії Климчук. Львів: Кальварія. 474 с.
3. Васянович О. А., 2020. Правове становище екологічних біженців як вразливої категорії населення, що потребують еколого-правової охорони. *Часопис київського університету права*. № 4. С. 337-342.
4. Дракохруст Тетяна, 2022. Права людини: зміна клімату та примусове переміщення. *Актуальні проблеми правознавства*. 1 (29). С. 32-36. URL: http://app.wunu.edu.ua/ wp-content/uploads/2022/06/1-2022-1.pdf#page=32 (Дата звернення: 19.02.2024).

УДК 321.244
orcid.org/0000-0002-7217-4363

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дуюнова Тетяна Василівна,
доцент кафедри права та європейської інтеграції
Державний біотехнологічний університет
доктор економічних наук, кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: duyunova@ukr.net

Проблема прав і свобод людини завжди була актуальною для цивілізованого суспільства, як у минулому, так і сьогодні. В одних країнах людина, її життя, гідність, оцінюються більш високою мірою, для цього створюються реальні механізми для реалізації цих цінностей. В інших державах обсяг прав і свобод, навпаки, звужується, а сама людина піддається постійним утискам. За таких обставин проблема захисту основних прав і свобод людини виходить далеко за межі політики окремої держави, що викликає необхідність формування наднаціональних міжнародно-правових стандартів, яким має відповідати процедура захисту прав людини як у середині країни, так і поза її межами. У сфері міжнародного захисту прав людини міжнародні стандарти відіграють величезну роль, зважаючи на те, що виконання зобов'язань щодо заохочення загальної поваги, дотримання і захисту прав людини і основних свобод є обов'язком усіх демократичних держав, до яких відноситься й Україна.

Загалом, поняття «стандарт» визначається як типовий зразок, якому повинно відповідати щось за розмірами, формою, якістю; єдина форма організації, проведення чого-небудь; те, що не має нічого оригінального, своєрідного; шаблон, трафарет. [1, с. 274] У юридичній енциклопедії поняття «стандарт», це документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі і приймається в установленому порядку на основі консенсусу. [2, с. 447]

Міжнародні стандарти прав людини у науковій доктрині, визначаються як закріплені в міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані, функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи і норми, що фіксують мінімально необхідний та/або бажаний зміст та/або обсяг прав людини, обумовлені досягнутим рівнем соціального розвитку і встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони і захисту, передбачаючи за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру. [3, с. 15]

На думку Касараба Ю., міжнародні стандарти прав людини – це закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах певні еталони, норми, показники, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава.[4, с. 3]

Шевчук С., зазначає, що міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження. [5, с. 2]

Ліннік Н.В.,. стверджує, що структура міжнародних стандартів у сфері прав людини складається із сукупності принципів і норм, які встановлюють: права та свободи людини в різноманітних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини без будь-якої дискримінації як у мирний час, так і у період збройних конфліктів; загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини; напрями посилення

контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини. [6, с. 46].

Аналізуючи вище викладене можна констатувати, що міжнародні стандарти прав людини в широкому значенні можна розглядати в якості своєрідної моделі, «цивілізаційного орієнтиру для розвитку правової сфери держав». В цьому випадку в нього можуть бути включені не тільки норми права, закріплені в певних джерелах, а й правові ідеї і погляди. Міжнародні стандарти прав людини базуються на всесвітньому досвіді і втілюють сучасні потреби людства, закріплюються в міжнародних конвенціях, пактах, угодах.

Сьогодні нараховується більше 300 декларацій, конвенцій, хартій, що мають за мету задекларувати та закріпити на глобальному світовому рівні основоположні права та свободи людини і їх захисту та відновлення у випадку їх порушення. До основних міжнародно-правових актів що визначають міжнародно-правові стандарти захисту прав людини належать: Загальна декларація прав людини, затверджена і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, схвалений ООН 16 грудня 1966 р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.; Конвенція про попередження злочинів геноциду і покарання за нього (1948 р.); Європейський соціальний статут (1961 р.); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.); Конвенція про права дитини (1989 р.) тощо.

Вказані міжнародно-правові акти в галузі прав людини розглядаються як міжнародні стандарти, оскільки засновані на звичаєвих нормах, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій. Саме ця низка міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України яка закріплює гарантії забезпечення і дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні.[7, с. 125]

Сучасні загальновизнані стандарти у галузі прав людини є дорогоцінним, колективним надбанням людства, вони відбивають багатовіковий досвід усіх народів світу. Їх формування стало можливим лише у результаті поступового, але неухильного утвердження демократичних ідеалів, проголошення найвищими цінностями суспільства законності, свободи, рівності, поваги до особи.

У сфері міжнародного захисту прав людини міжнародні стандарти відіграють величезну роль, зважаючи на те, що виконання зобов'язань щодо заохочення загальної поваги, дотримання і захисту прав людини і основних свобод є обов'язком усіх цивілізованих держав. Сьогодні перед усіма цивілізованими країнами, які засуджують військову агресію російської федерації проти України постає проблема формування нового світового порядку, який би підтримувався усім міжнародним співтовариством і при якому права людини та гарантії їх реалізації виступали фундаментальною основою розвитку суспільства. [8, с. 185].

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с

2. Юридична енциклопедія :в6т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикп.», 2003. Т. 5: П-С. 736 с

3. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 168 с.

4. Касараба Ю. Я. Адміністративно-правове забезпечення впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність органів міліції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2009. С. 10.

5. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. С. 2.

6. Лінник Н.В. Ціннісне та нормативне у розумінні прав людини / Н.В. Лінник // Держава і право. – 2012. – Вип. 56. – С. 43-47

7. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України // Підприємництво, господарство та право. – 8/2019. – С. 124- 127

8. Півненко Л.В. Конституційні права людини та гарантії їх реалізації в умовах воєнного стану// Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 04 листоп. 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2022. 522 с. – С. 182-185.

УДК 341
orcid.org/0000-0002-7773-0402

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СТАНУ ВІЙНИ

Ждан Микола Дмитрович,
кандидат юридичних наук, доцент доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
Жуган М.Г.,
кандидат філософських наук, доцент

Вищезазначена тема на сьогодні без сумніву є найбільш значущою для кожного громадянина України, а отже і найбільш актуальною. Згідно зі статтею 3 Конституції України "Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави" і ця функція, за допомогою системи державних органів здійснюється постійно. Однак, після повномасштабного вторгнення рф в нашу країну, має місце новий, не притаманний для мирного часу, вид поршень прав людини.

Ці порушення породженні однією і тією ж причиною - воєнними злочинами, і в цьому їх особливість. До воєнних злочинів міжнародне право відносить дії, що порушують закони і звичаї війни і кваліфікуються як міжнародні злочини, поряд з геноцидом, злочинами проти людяності та злочином агресії.

Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, виходячи із змісту Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року розкриває зміст і закріплює перелік воєнних злочинів, які в сукупності отримали назву - Міжнародне гуманітарне право.

Аналіз змісту ознак воєнних злочинів, зафіксованих в ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Римському статуті Міжнародного кримінального суду породжує сумніви щодо істинності визначення об'єкта злочину, що в свою чергу ускладнює встановлення суб'єктів злочину та процедуру притягнення їх до кримінальної відповідальності. Саме розгляд цих питань і буде визначати подальшу логіку викладення матеріалу.

Отже, що таке об'єкт воєнного злочину? Згідно з міжнародним правом – це з**акони і звичаї війни**. Наскільки нам відомо вказане визначення ніким не заперечується і є загальновизнаним. Однак загальновизнаність не є аргументом істинності. З нашої точки зору судження "закони і звичаї війни" виходить за межі здорового глузду і тому навіть не сприймається психологічно. Адже агресія визнається тим же міжнародним правом як найтяжчий міжнародний злочин, як незаконне застосування збройних сил проти іншої держави і є грубим порушенням статуту ООН. А результатом агресивних війн є тисячі, мільйони загиблих і покалічених, тощо. І все це відбувається у відповідності з «законами і звичаями війни». Закони, як відомо, носять об'єктивний характер, - не залежать від волі людини. І, якщо воєнні дії відбуваються у відповідності з законами і звичаями війни, то вони є правомірними, а отже і за їх наслідки, - чисельні смерті і каліцтва, ніхто відповідальності не несе, оскільки вона не передбачена і не може бути передбаченою.

Комбатанти (люди, що належать до збройних сил держави, що перебуває у стані війни), згідно з протоколом 1977 року Женевської конвенції воюють законно, є законними учасниками війни, мають право брати безпосередньо участь у військових діях, тобто мають право застосовувати силу, - вбивати, калічити тощо і при цьому не можуть бути притягнутими до будь-якої персональної відповідальності. Іншого і бути не може, оскільки вони діють в межах законів і звичаїв війни, а відповідальність має місце лише в результаті порушення законів.

Міжнародне право взагалі і відповідні Женевські конвенції, зокрема, не дають визначення поняття "закони і звичаї війни", а лише наводять перелік діянь, які їх

порушують, тобто перелік воєнних злочинів. Тут, як на наш погляд, має місце логічна помилка, яка полягає в тому, що зміст поняття ”закони і звичаї війни” розкривається не шляхом встановленням його суттєвих ознак, у відповідності з юридично-логічними вимогами, а через заперечення, методом виключення. Все дуже просто. З початку встановлюється обсяг поняття злочинні дії і відповідні їм воєнні злочини, а всі інші дії, що за межами даного обсягу, є законними. Твердження, що війна, порядок ведення воєнних дій відбувається у відповідності з законами без вказівки на їх назву і зміст, втрачає всякий сенс.

І виходить, що з одного боку людина має невід’ємне право на життя (ст. 27 Конституції України), яке є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) і знаходиться під національним і міжнародним захистом, а з іншого, -масові вбивства і каліцтва є законними.

Об’єктивна сторона воєнних злочинів - це дії, які порушують закони і звичаї війни, які виходять за їх межі, і ті наслідки, які вони спричиняють. Якщо за критерій класифікації взяти об’єкт спрямування таких дій, то їх можна поділити на чотири групи:

1) стосовно зброї, - заборонено воюючим сторонам застосовувати небезпечну зброю як то: отруйні гази, кулі, які змінюють траєкторію в тілі людини, певні види протипіхотних мін, будь-яку зброю, яка спричиняє надмірне пошкодження тощо;

2) стосовно військових, - заборонено вбивати поранених, тих хто склав зброю, тих хто не може чинити опір; передбачено гуманне поводження з військовополоненими; передбачена повага до особистості військовополоненого тощо;

3) стосовно цивільного населення, - заборонено зґвалтування, сексуальне рабство, примусова стерилізація, посягання на життя і фізичну недоторканість, зокрема, вбивство в будь-якій спосіб, каліцтво, катування, посягання на людську гідність, захоплення заручників, викрадення дітей, здійснення над цивільним населенням медичних чи наукових експериментів тощо;

4) стосовно інфраструктури, - заборонено руйнування будівель, призначених для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, історичних пам’ятників, госпіталів та місць зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями тощо…

Все це є воєнні злочини, результатом яких є порушення прав людини.

Стосовно змісту першого пункту, вважаємо за необхідне зробити певну ремарку. Справа в тому, що в переліку зброї застосування якої заборонено у зв’язку з надмірним спричиненням ушкоджень, відсутня ядерна зброя. Тому постає цілком логічне питання: чому, з яких підстав самий небезпечний вид зброї (це аксіоматичне положення не потребує доказів) не заборонений? А те що не заборонено – дозволено. Тому ні погрози щодо застосування ядерної зброї, ні реальне її застосування, з точки зору Міжнародного гуманітарного права не буде вважатися воєнним злочином, що на нашу думку, є неприпустимим.

Суб’єкт воєнних злочинів. Ними можуть бути лише комбатанти - військові держави агресора, які є учасниками бойових дій, при чому як безпосередні, так і ті, що віддають команди на здійснення воєнних злочинів. Отже, відповідальність за воєнні злочини несуть лише фізичні особи і відповідальність є чітко індивідуальною.

Відразу зауважимо, що порушені права людини під час стану війни, будуть захищені лише за умови, що порушник буде в судовому порядку притягнутий до кримінальної відповідальності і реально буде нести покарання на підставі закону. Якщо цього кінцевого результату не буде досягнуто, то про захист порушених прав людини, мова йти не може.

А тепер поставимо запитання: а чи є у нас можливість і спроможність, враховуючи існуючі внутрішні і міжнародні механізми, стан міжнародних відносин і таке інше, досягти зазначеного кінцевого результату, тобто притягнення до реального покарання воєнних злочинців. Безумовно, відповідь на поставлене питання потребує попереднього аналізу багатьох чинників і тільки на основі отриманих знань, з урахуванням міжнародного досвіду

вирішення аналогічних справ, можна зробити висновок, який скоріш за все, може бути не абсолютно, а відносно істинним.

Це глобальна проблема і вирішення її потребує значних інтелектуальних зусиль. Ми ж звернемо увагу лише на деякі її аспекти.

По-перше, це неймовірна кількість справ. На сьогоднішній день правоохоронними органами порушено понад 70 тисяч проваджень за ст. 438 КК України, а саме за конкретні порушення законів і звичаїв війни. Зокрема, жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, застосування тортур, мордувань, вбивств військових, які склали зброю тощо. Таких прикладів безліч, самий «свіжий» - це розстріл беззбройних українських військовополонених в Авдіївці. Відкриті також кримінальні провадження за фактами руйнувань конкретних об'єктів інфраструктури, а саме: мостів, доріг, ГЕС, ТЕС, житлових будинків тощо. І це далеко не вичерпний перелік.

По-друге, доведення таких справ до логічного завершення потребує клопіткої та злагодженої роботи значної кількості кваліфікованих правознавців, оскільки справи з точки зору юридичних вимог повинні бути бездоганними, відповідати не тільки кримінальному і кримінально-процесуальному законодавству України, але й міжнародним нормам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У нас, як відомо, ця робота знаходиться на неналежному рівні.

По-третє, щоб притягнути винного до відповідальності за кримінальне правопорушення передбачене ст. 438 КК України, його треба ідентифікувати. Тобто, встановити ту конкретну особу, яка дала наказ або яка за власною волею вчинила таку дію. І ці дії повинні бути підтверджені усіма допустимими доказами.

І навіть, якщо підозрюваний буде встановлений, але це громадянин рф, який знаходиться за межами України, а заочне правосуддя це фікція, тому ймовірність захисту прав людини дорівнює нулю.

І останнє, воєнні злочини, як відомо віднесені до міжнародних, а тому підпадають також під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. І тут теж є проблеми. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на держави, які підписали і ратифікували Римський статут. Рф відкликала свій підпис, а тому не є членом Міжнародного кримінального суду. Україна Римський статут підписала, але не ратифікувала і тому теж не є членом Міжнародного кримінального суду. Однак, Україна на підставі п. 3 ст. 12 Римського статуту подала заяву, що вона визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Відносини між Міжнародним кримінальним судом і українським правосуддям ґрунтуються на принципі компліментарності, тобто Міжнародний кримінальний суду не підміняє, а лише доповнює національні органи кримінальної юстиції і тільки за умови, офіційного звернення України.

Таким чином, Міжнародний кримінальний суд у зв'язку з обмеженою юрисдикцією, надмірною бюрократизацією його структурних елементів, на сьогодні, на превеликий жаль, не є тим органом, який гарантує захист прав громадян України порушених внаслідок військових злочинів, що вчиняються комбатантами держави агресора.

Підтвердженням цього є результати діяльності Міжнародного кримінального суду, який за час свого існування з 2002 року розглянув 31 справу, а реальний вирок отримали лише 9 осіб!!!

УДК 502.34:351.777
orcid.org/ 0000-0002-9045-4449

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Клєріні Гаррі Валерійович,
старший викладач кафедри права та європейської інтеграції
кандидат юридичних наук
Державний біотехнологічний університет, e-mail: harri.klerini@ukr.net

З початку повномасштабної війни росії проти України проблеми екологічної безпеки набули масштабного характеру як для нашої держави, так і світової цивілізації, загалом. Війна стала справжнім екологічним лихом: земля, ліси, повітря та водойми зазнають непоправної шкоди, розмір якої обчислюється мільярдами євро. Екологічні загрози, спричинені війною росії в Україні, мають глобальний характер, адже будь-який воєнний конфлікт не має локального характеру, коли йдеться про довкілля. Екосистеми не можна розділити умовними кордонами, а наслідки, що були спричинені воєнною агресією росії на території України, мають вплив на території інших держав, іноді на відстані в тисячі кілометрів.

Загально зрозуміло, що під час ведення бойових дій турбота про навколишнє середовище перебуває, напевно, не на першому місці, незважаючи на ті довготривалі негативні наслідки. Попри це, вдосконалення системи забезпечення екологічної безпеки повинно стати одним із пріоритетних напрямів державної політики як в умовах війни так і у післявоєнний період, держава повинна зробити все можливе за для забезпечення екологічної безпеки як для населення, так і для навколишнього середовища.

Загалом, правовою основою забезпечення екологічної безпеки є Конституція України, у ст. 16 якої зазначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Законодавче визначення екологічної безпеки міститься у статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього середовища», згідно з якою екологічна безпека – це стан навколишнього середовища, при якому запобігається погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров’я людини. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів, а діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду. [1]

У науковій літературі, екологічна безпека визначається, як складова національної безпеки, яка забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього природного середовища та гарантується законодавчими актами держави. [2, с. 21]

Досліджуючи питання національної безпеки Лапкін В.А., зазначає, що екологічна безпека – це складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров’я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і прийдешніх поколінь. [3, с. 261]

На думку Сталінської І. В., екологічна безпека − це сукупність певних властивостей навколишнього середовища і створюваних цілеспрямованою діяльністю людини умов, за яких з урахуванням економічних, соціальних чинників і науково обґрунтованих допустимих навантажень на об'єкти біосфери утримуються на мінімально можливому рівні ризику антропогенний вплив на навколишнє середовище і негативні зміни, що відбуваються в ньому, забезпечується збереження здоров'я життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і наступних поколінь.[4, с. 16]

Аналізуючи вище викладене, можна констатувати, що екологічна безпека визначається, як елемент системи національної безпеки. Головними завданнями екологічної безпеки є забезпечення життєдіяльності населення в створеному людиною безпечному та екологічно чистому світі. Але, слід зазначити, що хоча екологічна безпека є складовою частиною національної безпеки, тим не менш, на відміну від неї, наслідки порушення екологічної безпеки зазвичай можуть мати глобальні негативні наслідки та впливати на стан навколишнього середовища не лише однієї країни, а інколи й країн цілого регіону.

Враховуючи надзвичайну актуальність питання наша держава здійснює провідну роль у системі забезпечення безпеки, а охорону навколишнього середовища визначає одним з ключових положень української політики національної безпеки. Екологічна політика є головним критерієм в структурі екологічної безпеки України. Головним стратегічним документом щодо державної екологічної політики в Україні є «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Цим документом зазначається, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Основною метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем. [5]

Загалом, в Україні була створена відповідна нормативно-правова база, яка регулює питання забезпечення екологічної безпеки, але на превеликий жаль війна продовжується і ніхто і ніякий регіон нашої держави не застрахований від можливих екологічних катастроф та негативних наслідків від них. Вся нинішня ситуація прямо або опосередковано впливає або може вплинути в майбутньому на наше здоров'я або навіть життя, отже проблема забезпечення екологічної безпеки здобула нині більш глибокого, ускладненого характеру, що обумовило і зміну та поглиблення її змісту, зовсім іншого, ніж це було раніше. За таких надзвичайно складних умов, наша держава за підтримки міжнародної спільноти повинна приймати відповідальні рішення щодо забезпечення екологічної безпеки, подолання наслідків у післявоєнний період та узгодження національної нормативно-правової бази забезпечення екологічної безпеки з нормами законодавства Європейського Союзу, з метою усунення проблеми та суперечності у їх застосуванні. Забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України є не тільки завданням нашої держави, а і усіх цивілізованих країн світу.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/1264-12#Text (дата звернення: 09.03.2021).

2. Горбулін В. П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2007. 592 с.

3. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. / В. А. Ліпкан. – К. : Кондор, 2008. – 552 с

4. Сталінська І. В. Конспект лекцій з дисципліни «Забезпечення екологічної безпеки» (для студентів 5 курсу денної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційного рівня магістр, спеціальності 183 – Технології захисту навколишнього середовища) / І. В. Сталінська; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 88 с.

5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року [Електронний ресурс]: Закон України. Стратегія від 28.02.2019 № 2697-VIII. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text

УДК 341.171
orcid.org/0000-0001-5490-1259

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС. ОСОБЛИВІСТЬ РЕЄСТРАЦІЇ ІНТЕРНЕТ-КАНАЛІВ (YOU TUBE, TIKTOK, FACEBOOK, INSTSGRAM) ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС

Федорова Надія
старший науковий співробітник сектору розпорядження авторськими та суміжними правами відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України
кандидат юридичних наук, e-mail: fedorova.nadya.12@gmail.com

Соціальні мережі у сучасному світі спрощують комунікацію та обмін інформацією. Завдяки ним ми можемо вести бесіди, спілкуватися у групах та спільнотах, обмінюватись ідеями та досвідом. Вони дозволяють швидко та легко поширювати інформацію серед широкої аудиторії. Впливають на формування громадської думки. Соціальні мережі стали платформою для самовираження. Ми можемо ділитися своїми творами: фотографіями, малюнками, музикою, віршами, кліпами та навіть фільмами, що стимулює розвиток талантів, отримання прибутків та посилює комунікацію між творчими людьми.

Саме з розвитком технологій виробників різноманітного контенту, які його розміщують в мережі Інтернет та отримують чималі прибутки стає все більше. Переважно вони мають кілька мільйонну підписку та регулярно розміщують аудіовізуальні твори на різних інтернет-платформах: You Tube, TikTok, Facebook, Instsgram. Натомість споживачі такого контенту можуть переглядати його у будь-який час і у будь-якому місці.

Україна прагне стати членом ЄС, тому особливо актуальним є питання гармонізації законодавства України та ЄС. Тому, розглянемо особливості обов'язкової реєстрації інтернет-каналів, а саме осіб (власників каналів), які отримають дохід завдяки опублікованому контенту в ЄС.

Перш за все необхідно розглянути Директиву 2010/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 10 березня 2010 року про узгодження певних положень, викладених у законах, постановах чи адміністративних діях держав-членів щодо надання аудіовізуальних медіапослуг [1]. Однак, вона була суттєво змінена Директивою 2018/1808 Європейського Парламенту та Ради про внесення змін до Директиви 2010/13/ЄС щодо узгодження певних положень, визначених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами у Державах-учасницях, стосовно надання аудіо-візуальних медіапослуг у зв'язку зі зміною ринкової ситуації [2]. У пункті 1 преамбули Директиви 2018/1808 підкреслюються істотні зміни на аудіовізуальному ринку та зростання важливості нових типів контенту, таких як короткі відео або всілякі програми, створені користувачами. Аудіовізуальний контент надається через платформи обміну відео, а також різні сайти соціальних мереж. Це може бути пов'язано з каналами, які пропонуються на платформі YouTube, платформами і сервісами, які дозволяють обмінюватися аудіовізуальним контентом (наприклад, Facebook, Instsgrsm або TikTok).

Вже після набрання чинності Директивою 2010/13/ЄС (у її початковій редакції) цифровий ринок ЄС справді змінився, як зазначає Андріан Нєвєнгловский: «зараз творці мають аудіовізуальні канали, якими користуються мільйони користувачів, та отримують значні доходи. Як слідує з п. 4 преамбули Директиви 2018/1808, ці нові форми комунікації, зокрема сайти соціальних мереж, повинні охоплюватися Директивою 2010/13/ЄС. Таким чином, при імплементації Директиви вони не можуть бути повністю виключені з національних нормативних актів, коли йдеться про обов'язок реєстрації. Тим не менш, п. 4 преамбули Директиви 2018/1808 випливає з припущення, яке створює певну гнучкість для національних законодавств» [3].

На практичному досвіді ми можемо спостерігати, що ютуб канали можуть конкурувати з традиційними аудіовізуальними ЗМІ за ту саму аудиторію. Особливо в Україні з початком повномасштабного вторгнення. Очевидно й те, що вони конкурують й за той самий дохід (монетизацію).

Інтернет-канали, як в Україні так і в ЄС (You Tube, TikTok, Facebook, Instsgram) мають високий вплив на формування суспільної думки. Основна мета діяльності яких – це створення та публічний показ аудіовізуального контенту різного характеру (інформаційного, освітнього, розважального).

Очевидно, що головною метою Директиви 2010/13/ЄС не є регулювання інтернет-каналів (You Tube, TikTok, Facebook, Instsgram). Однак, саме інтернет-канали з розвитком сучасних технологій починають виконувати функції, подібні до традиційних аудіовізуальних медіапослуг (в такому випадку суттєвий вплив має кількість переглядів та підписників). Проте, їх контент може транслювати заклики до насильства, радикальні погляди, нецензурні висловлювання, що є не прийнятним, зокрема, для дитячої аудиторії. З цієї точки зору, включення їх до системи послуг, на які поширюється Директива 2010/13/ЄС, є раціональним. Контроль над контентом, про який йдеться, забезпечується обов'язком реєстрації.

Список використаних джерел:

1. Директива 2010/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради про узгодження певних положень, викладених у законах, постановах чи адміністративних діях держав-членів щодо надання аудіовізуальних медіапослуг від 10 березня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-10#Text (Дата звернення: 24.02.2024).

2. Директива 2018/1808 Європейського Парламенту та Ради про внесення змін до Директиви 2010/13/ЄС щодо узгодження певних положень, визначених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами у Державах-учасницях, стосовно надання аудіо-візуальних медіапослуг у зв'язку зі зміною ринкової ситуації від 14 листопада 2018 року. URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Dyrektyva_mediaposluhy_kodyf.pdf (Дата звернення: 24.02.2024).

3. Нєвєнгловский А. Обов'язок реєстрації інтернет-каналів (You Tube, TikTok, Facebook) та правове становище творців на аудіовізуальному ринку за законодавством Польщі та ЄС. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2023. № 4-5. С. 124-134.

УДК 341.171
orcid.org/0000-0002-0714-2090

ПАКЕТ АКТУ ПРО ЦИФРОВІ ПОСЛУГИ ЯК МОДЕРНІЗОВАНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Жибак Андрій Анатолійович,
аспірант другого року навчання кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету, e-mail: zhybakandrew@gmail.com

В сучасний період онлайн-платформи є рушіями економіки та соціальної активності як в ЄС зокрема, так і у світі загалом, що само по собі є позитивним явищем, а монополістичні бізнес-моделі є історіями успіху компаній. Проте той факт, що значну частку цифрової економіки ЄС складають декілька привілейованих великих онлайн-платформ, які володіють економічною владою та контролем над цифровими екосистемами і при цьому виступають у ролі посередників між підприємствами та споживачами, може привести до зниження конкуренції, ускладнення входження на ринки нових підприємств та інших негативних наслідків для добробуту суспільства.

Зважаючи на схильність цифрових платформ до природних монополій [2], беручи до уваги проблеми бізнес-користувачів у відносинах з онлайн-платформами (згідно опитувань, загалом 46% бізнес-користувачів відповіли, що вони стикалися з проблемами у ділових відносинах з онлайн-платформами; серед активних бізнес-користувачів частка вища – 75%, серед яких 32% стикалися з проблемами часто)[1] Європейська комісія прийшла до висновку про необхідність удосконалення регулювання діяльності онлайн-платформам та забезпечення дотримання правил конкуренції на цифрових ринках.

Онлайн-платформа є цифровою платформою, до можливостей якої за допомогою мережі Інтернет можуть долучитися користувачі, об'єднані системою взаємозв'язків. До онлайн-платформ можна віднести веб-сайти, мобільні додатки, операційні системи, цифрові помічники чи онлайн-сервіси, які: дозволяють користувачеві генерувати контент, доступний для перегляду іншими користувачами; сприяють пропозиції, продажу, купівлі, оплаті або доставці товарів чи послуг; дозволяють здійснювати пошук або запити, що передбачають отримання великого обсягу інформації тощо. Унікальність цифрових ринків забезпечує можливість високої конкурентоспроможності онлайн-платформ, що в свою чергу підвищує продуктивність компаній, стимулює їхню інноваційну діяльність, а споживачі отримують доступ до товарів та послуг за нижчими цінами та вищою якістю.

Антимонопольні розслідування проти цифрових гігантів в ЄС підштовхнули Європейську комісію до рішучих дій у напрямку модернізації конкурентних норм, які б узгоджувалися з особливостями функціонування цифрових ринків. З метою зміцнення конкурентоспроможності на ринках цифрового сектору та забезпечення справедливого функціонування онлайн-платформ, як основних складових онлайн-простору, Європейською комісією у грудні 2020 року розроблено проекти Акту про цифрові послуги (далі – DSA)[3] та Акту про цифрові ринки (далі – DMA)[4]. Правила вищевказаних актів спрямовані на забезпечення справедливого ставлення до користувачів і можливості використовувати онлайн-платформи, незалежно від того, де розташовані юридичні особи чи перебувають фізичні особи, не побоюючись маніпулятивних алгоритмів чи незаконних товарів та контенту.

Європейським парламентом та Радою ЄС DSA було схвалено 19.10.2022 (набув чинності з 17.02.2024, а окремі його статті чинні з 16.11.2022)[6]. Положення DSA є обов'язковими для застосування до постачальників дуже великих онлайн-платформ (англ. абр. VLOP), у яких середня кількість активних одержувачів послуг в ЄС в середньому щомісяця дорівнює або перевищує 45 мільйонів. Поняття «онлайн-платформа» в контексті

DSA означає послугу хостингу, яка на запит споживача послуги зберігає та поширює інформацію для громадськості, за винятком випадків, коли ця діяльність є незначною та суто допоміжною функцією іншої послуги. У випадку визнання Європейською комісією онлайн-платформи як VLOP – для цієї платформи надається чотири місяці, щоб відповідати вимогам DSA.

Зважаючи на те, що онлайн-платформа є інформаційним ресурсом, DSA містить вимоги щодо створення, збирання, зберігання, використання та поширення інформації. Окрему увагу DSA приділяє обов'язку постачальників дуже великих онлайн-платформ оцінювати певні групи системних ризиків та рекомендує розробку кодексів поведінки, добровільних стандартів та кризових протоколів.

Поряд з DSA, одним із елементів системи законодавчого регулювання цифрової економіки став DMA, схвалений Європейським парламентом та Радою ЄС 14.09.2022 (набув чинності 02.05.2023)[5]. Він встановлює гармонізовані правила ЄС, спрямовані на регулювання поведінки онлайн-платформ, що діють як gatekeepers. Сутність gatekeeper зводиться насамперед до економічної влади на ринку: нав'язування контрагентам власних правил, встановлення контролю над цифровими даними та доступом користувачів до певних товарів чи послуг або до іншої групи користувачів. Забороняючими і зобов'язуючими нормами DMA прагне забезпечити регулювання, яке б гарантувало відсутність слабкої конкуренції та нечесної практики на цифрових ринках.

Для визначивши онлайн-платформи як gatekeeper DMA встановлює економічні критерії:1) бізнес-користувачів основної послуги онлайн-платформи повинно налічуватись не менше 10 тис протягом року, які мають можливість охопити своїх споживачів, кількість яких – щонайменше 45 млн протягом місяця; 2) значний вплив онлайн-платформи на внутрішній ринок ЄС – річний оборот дорівнює або перевищує 7,5 млрд євро в кожному з останніх трьох фінансових років або його середня ринкова капіталізація чи ринкова вартість становили щонайменше 75 млрд євро в останньому фінансовому році; 3) однакова послуга основної платформи надається принаймні в трьох державах-членах ЄС.

DMA запроваджує регулювання ex ante, яке на відміну від регулювання ex post спрямоване на попередження актиконкурентної поведінки і може допомогти ЄС та великим онлайн-платформам уникнути тривалих і дорогих антимонопольних розслідувань, оскільки практика боротьби з антиконкурентною поведінкою на цифрових ринках у свій час показала, що незважаючи на антимонопольні розслідування та накладення багатомільярдних штрафів, платформи-gatekeepers в Європі мало що зробили, щоб змінити свої антиконкурентні бізнес-моделі.

Стосовно нагляду за дотриманням правил, встановлених DSA і DMA – держави-члени ЄС співпрацюють з Європейською комісією, зокрема через своїх незалежних Координаторів цифрових послуг (створені в кожній з держав-членів ЄС і відповідають за забезпечення координації на національному рівні) та іншими компетентними органами.

Незважаючи на прогресивний характер положень Пакету Акту про цифрові послуги – DSA і DMA та позитивні відгуки фахівців, не варто відкидати імовірність виникнення проблем правозастосування, враховуючи динамічність цифрового сектору, транскордонний характер цифрової економіки та різні можливі бізнес-моделі цифрових платформ.

Список використаних джерел:

1. Business-to-Business relations in the online platform environment. Final Report. 2017. URL: http://surl.li/rstiy

2. Ducci F. NATURAL MONOPOLIES IN DIGITAL PLATFORM MARKETS, FRANCESCO DUCCI. URL: http://surl.li/meevx

3. REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC. 15.12.2020. URL: http://surl.li/rstjb

4. REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). 15.12.2020. URL: http://surl.li/rstjd

5. REGULATION (EU) 2022/1925 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). URL: http://surl.li/qzqgp

6. REGULATION (EU) 2022/2065 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). URL: http://surl.li/fweer

УДК 351.865
orcid.org/ 0009-0002-9225-3760

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Коба Вячеслав Володимирович,
аспірант кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін,
Інституту права та суспільних відносин,
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
e-mail: viacheslavkoba@gmail.com

Міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки в наш час набуває все більшої актуальності і важливості через зростання кількості та складності кіберзагроз. Розглянемо ряд основних аспектів, що впливають на міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки:

- стан кібербезпеки на міжнародному рівні;
- міжнародні механізми співробітництва в сфері кібербезпеки;
- роль міжнародних стандартів у кібербезпеці;
- європейський досвід співробітництва в сфері кібербезпеки;
- співробітництво між державами в сенсі кібервійн та кібервтручань;
- проблеми та перешкоди у міжнародному співробітництві у сфері кібербезпеки;
- роль приватного сектору у міжнародному співробітництві з кібербезпеки.

Першочергову увагу захисту кібербезпеки приділяє Організація Об'єднаних націй. Починаючи з 1996 року саме вона ініціювала інтерес громадськості до формування нормативної бази та організаційних механізмів щодо розбудови системи протидії кіберзлочинам. Саме завдяки відповідним Резолюціям ООН держави змогли зміцнити стратегію захисту від кібернетичних загроз.

Так, у процесі інтеграції міжнародних норм Україна змогла спочатку прийняти Доктрину інформаційної безпеки, а надалі й Стратегію кібербезпеки на національному рівні. Проте, зрушення відбулись не лише в нормативному просторі кібербезпеки, а й в науковому. ООН постійно проводить різні зустрічі, семінари конференції у цій сфері.

Зокрема, як показує аналіз, проведення даних конференцій у Тунісі, Швейцарії породжує не тільки інтерес до відповідної сфери відносин, а й провокує подальший розвиток та набуття кваліфікованих кадрів у боротьбі з кіберзлочинністю.

Кібербезпека, як частина національної безпеки є стратегічним завданням діяльності НАТО. Адже, чи не усі політичні і військові конфлікти розпочинаються з кіберпростору. Варто розглянути детальніше заходи кібербезпеки формату НАТО, які започаткували надання: рекомендацій щодо координації суб'єктів кібербезпеки; допомоги окремим країнам-членам НАТО у боротьбі з кіберінцидентами.

Вирішальне значення в набуті досвіду на міжнародному рівні мали наукові дослідження НАТО. Центр НАТО з кібербезпеки реалізував підготовку з проведення операцій у кіберпросторі. Вирішальне значення для України у сфері протидії кіберзагрозам має Трастовий фонд допомоги Альянсу та Комплексний пакет допомоги НАТО. Саме ця міжнародна співпраця допомогла Україні розробити власні групи протидії кіберзагрозам, вдосконалити законодавство у цій сфері тощо.

Завдяки допомозі НАТО – українським державним структурам вдалось отримати передове обладнання та програмне забезпечення. А у 2015 році у рамках 59 Трастового фонду, Естонія провела та організувала ряд навчальних курсів щодо підготовки працівників на стратегічному та оперативному рівнях [1].

На противагу європейської моделі сприяння розвитку захисту інформаційних технологій суттєвим міжнародним партнером із забезпечення передового технічного обладнання наразі є США. До прикладу, саме США за останні декілька років були чи не

найбільшими інвесторами України щодо забезпечення найсучаснішого обладнання у координаційному центрі та структурах МЗС.

Світова спільнота розуміє, що Україна, перебуваючи у безпосередній близькості до агресора – росії, потребує як забезпечення обладнанням працівників сфери кіберзахисту так і їх належної підготовки та навчання.

Аналізуючи тенденції розвитку щодо міжнародної співпраці в сфері обміну досвідом у боротьбі з кіберзлочинами, стає зрозумілим, що Україні потрібно зосереджувати розвиток системи реагування на кіберінциденти в наступних напрямках:

1) завершити створення чіткої робочої системи координації;

2) використати досвід та практики ЄС і НАТО та США у створенні національної системи сертифікації з кібербезпеки, широкомасштабного планувідповіді на кіберінциденти і кризи;

3) поглиблювати державно-приватне партнерство і посилювати дослідження у цій сфері;

4) нарощувати навчальні зв'язки України у сфері кібербезпеки за сприяння Трастового фонду НАТО;

5) розробити та реалізувати план реагування інциденти в кіберпросторі;

6) розробити механізм розподілення ризиків через використання захищених хмарних сервісів задля мінімізації можливих втрат у разі кібернападу на інформаційні бази органів державної влади;

7) розробити систему навчань та мотивацій для працівників кібербезпеки та кібероборони.

В умовах російсько-української війни перед політичним керівництвом нашої держави постає важливе та відповідальне завдання, що насамперед передбачає побудову ефективної моделі національної системи кібербезпеки [2].

Отже, Україна у відповідності до укладених міжнародних угод реалізує співробітництво у сфері кібербезпеки з іноземними державами (їх державними службами, збройними формуваннями, правоохоронними органами тощо). Особлива увага наразі приділяється розвитку нормативно-правового забезпечення у сфері кібербезпеки.

Список використаних джерел:

1. Співробітництво Україна – ЄС – НАТО з протидії гібридним загрозам у кіберсфері. URL: https://www.kas.de/documents/270026/4625039/UA+Ukraine+-+EU+NATO+cooperation+to+counter+hybrid+threats+in+cyber+sphere.pdf/c970b17fd9dbaba3-7990-bb4441a3e041?version=1.0&t=1554283399244

2. Федоренко Т. В., Федоренко В. В. Основні положення кіберпростору: поняття та сутність. Сучасний науковий журнал, Вип. (2(2), С. 68-72. DOI:https://doi.org/10.36994/ 2786-9008-2023-2-9

УДК 341.9
orcid.org/0009-0007-4519-7475

УНІВЕРСАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Білий Ярослав Андрійович,
студент ІІ курсу спеціальності «Міжнародне право» факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка
e-mail: jarik171118@gmail.com

Повномасштабне вторгнення російської федерації в лютому 2022 року стало тяжким випробуванням для економічної складової суспільного життя в Україні та права як її регулятора. Насамперед воєнні дії відобразилися на потоці іноземних капіталовкладень, які слугують потужним стимулом розвитку економік держав, що розвиваються. Україна, за даними Міжнародного валютного фонду (МВФ) станом на минулий рік, належить саме до цієї категорії [1, с. 5]. Однак попри відчутний негативний вплив Україна показує доволі позитивну тенденцію стійкості до таких несприятливих чинників, залишаючись важливим суб'єктом відносин з виробництва й реалізації окремих видів товарів. Наша держава, як стверджує стаття 18 її Конституції та преамбула Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», є зацікавленою в реалізації державного суверенітету через взаємовигідне співробітництво з членами міжнародного співтовариства згідно із загальновизнаними принципами, нормами міжнародного права та взятими міжнародно-правовими зобов'язаннями [2, с. 4 ; 3, с. 2]. Проте для втілення цього іноземні суб'єкти господарювання мають відчувати гарантованість власних правових можливостей, котрі визначають спектр їхньої діяльності всередині держави. У будь-яких відносинах до того ж можливим є виникнення суперечностей між сторонами з приводу тих чи інших питань. Зважаючи на специфіку зовнішньоекономічної діяльності загалом, існують наступні правові засоби для запобігання вищезгаданим перешкодам на шляху виконання державних функцій та завдань, оскільки саме правові механізми є фундаментом підтримки економічних процесів.

По-перше, слід окреслити, що на сьогодні у світі існують дві ключові міжнародні міжурядові організації, завдання котрих полягають у забезпеченні нормального функціонування інвестиційної діяльності та її захисті. Це Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів (далі – МЦУІС) та Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (надалі – БАГІ), засновані Вашингтонською конвенцією про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 року та Сеульською конвенцією про заснування БАГІ 1985 року відповідно. МЦУІС, будучи наділеним повною міжнародною правосуб'єктністю [4, с. 5], хоч і визнає превалювання в цьому плані національно-правових засобів, все ж пропонує оптимальні варіанти міжнародно-правового характеру, які доповнюють одне одного: посередництво та арбітражний розгляд справи [4, с. 2]. Задля забезпечення їхньої результативності Вашингтонська конвенція містить чіткі критерії формування списків посередників та арбітрів, як-от: висока моральність кандидата, чудова обізнаність з фінансово-економічних та правових питань, адже остання риса визначатиме загальну компетенцію вирішувати спори між сторонами. Не менш важливим є дотримання принципу повного представництва усіх економіко-правових систем серед цих осіб [4, с. 4].

Обираючи процедуру примирення, найперше сторони мають подати письмову заяву до Генерального секретаря МЦУІС з викладенням суті спору, зазначенням його сторін та письмової згоди, обов'язкової для них та що виключає застосування всіх інших способів, на розгляд першого. Створення примирювальної комісії, яка «сама вирішує питання про свою компетенцію», знаменує другий етап цієї процедури [4, с. 7]. Примирення сторін має відбуватися згідно із відповідними правилами, ухваленими Адміністративною радою

МЦУІС, за відсутності згоди сторін про інше. Про широке коло повноважень примирювальної комісії свідчить те, що вона здатна вирішувати процедурні питання, неврегульовані зазначеними правилами чи самою Вашингтонською конвенцією. Основою діяльності цієї комісії є надання рекомендацій, що ведуть до взаємоприйнятного рішення, при цьому сторони зобов'язані до них дослухатися, що надає таким рекомендаціям одночасно й риси обов'язковості. Незалежно від результату комісія складає доповідь, де зазначає висновок зі справи [4, с.7-8].

Другою процедурою врегулювання спірних інвестиційних питань, доступною в рамках МЦУІС, є проведення арбітражу, що розпочинається за аналогією до зазначеного примирення. Особливим є застосування норм права для втілення його завдання: відповідно до принципу автономії волі, право переважно визначають сторони, хоча в разі відсутності вибору арбітраж уповноважений застосовувати право держави-сторони спору, норми міжнародного права або обґрунтовувати своє рішення засадами добросовісності й справедливості, якщо на це погодились сторони. Арбітражні рішення повинні бути чіткими та визначеними [4, с. 8-9]. Компетенція арбітражу за своєю розлогістю вкрай подібна до такої, що належить примирювальній комісії, зокрема це стосується визначення власної компетенції та застосування відповідних правил. Ширшою вона є хіба що через можливість, до прикладу, проведення розслідувань в місцях, пов'язаних зі спором, за нагальної потреби [4, с. 9]. Арбітражне рішення, втім, не є остаточним та неоспорюваним: сторони можуть направити письмову згоду на зміну або призупинення рішення Генеральному секретареві, згідно зі статтею 51, упродовж визначених строків за наявністю нових обставин, раніше невідомих у будь-якому разі ані арбітрам, ані сторонам. До того ж стаття 52 передбачає можливість скасування арбітражного рішення за вичерпних обставин. Це тягне за собою створення головою Адміністративної ради спеціального комітету ad hoc задля реалізації заявлених вимог [4, с. 10-11].

БАГІ зі свого боку є міжнародною організацією, спрямованою перш за все на страхування та повторне його здійснення стосовно інвестицій від некомерційних ризиків [5, с. 4-5]. Стаття 11 якраз і розкриває їхні види, які охоплюються цією гарантією: це, наприклад, громадянські заворушення та війни. Звісно, збитки з будь-яких дій або бездіяльності органів державної влади чи певних подій, що сталися до укладення договору гарантування, не підлягають покриттю, страхуванню. Також гарантії обмежуються тими капіталовкладеннями, які здійснюються після реєстрації заяви на її отримання [5, с. 4-5]. Ці обмеження мають на меті забезпечити розумність правового регулювання надання гарантій, адже за загальними правилами правові норми не мають зворотної дії. БАГІ наголошує на першорядному зверненні до адміністративно-правових засобів захисту інвестицій перед поданням вимоги про виплату гарантії за відповідним договором згідно з положеннями Сеульської конвенції [5, с. 6]. Тут втілюється усталена практика, коли зверненню до міжнародного компетентного органу має передувати використання усіх можливих і наявних національно-правових способів захисту порушеного права. До того ж БАГІ може встановлювати обмеження і на суму капіталовкладень, котрі можуть бути гарантовані як загалом незалежно від держави-члена та її економічного становища, так і з урахуванням видів капіталовкладень, ситуацій всередині окремих держав-членів без завдання шкоди для загального граничного рівня гарантії, адже одним з головних завдань БАГІ є сприяння інвестиційному потоку до держав, що розвиваються [5, с. 8].

Отже, розглянувши дві визначальні міжнародно-правові системи захисту іноземних інвестицій, можна дійти висновку, що Україна, як повноцінний член обох перелічених вище міжнародних організацій, має достатньо засобів для забезпечення надійності та передбачуваності власного інвестиційного клімату, що здатне зумовити підвищення притоку іноземних інвестицій, набагато різноманітнішого джерела для економічних піднесення і стабільності порівняно з внутрішньодержавними відповідниками. Вищезазначені дії є однією із запорук зміцнення економіки України та її повоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Country Composition of WEO Groups. The International Monetary Fund. URL: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April/groups-and-aggregates (дата звернення: 10.03.2024).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 11.03.2024).

3. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/959-12#Text (дата звернення: 11.03.2024).

4. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: міжнародний договір Організації Об'єднаних Націй від 18.05.1965 р. Документ № 995_060. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text (дата звернення: 12.03.2024).

5. Convention Establishing the Multilateral Investment Guarantee Agency: the effective international treaty signed at Seoul on October 11, 1985, amended on November 14, 2010. The International Bank for Reconstruction and Development. 89 p. URL: https://www.miga.org/sites/default/ f iles/archive/Documents/MIGA%20Convention%20(April%202018).pdf (дата звернення: 12.03.2024).

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ

Воробець Оксана
студентка 2 курсу ОС "Бакалавр",
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Науковий керівник: ***Малюга Леся Юріївна***
д. ю. н., доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення КНУ ім. Тараса Шевченка

Сьогодення України нерозривно пов'язане з утвердженням належного рівня захисту прав людини. Це питання виходить за рамки суто внутрішніх справ держави, набуваючи значного міжнародного значення. Україна, будучи членом Ради Європи та Організації Об'єднаних Націй, взяла на себе зобов'язання привести вітчизняне законодавство у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Поява четвертого покоління прав людини пов'язана з процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, розвитком комп'ютерних технологій, з проведенням певних досліджень у науці, медицині, біології, кібернетиці, космічній сфері [1, с. 59]. На сучасному етапі розвитку інтеграція цих сфер знань та технологій має відповідати європейським стандартам. Це означає, що права людини четвертого покоління мають ґрунтуватися на принципах етики, безпеки та поваги до людської гідності. Тому до четвертого покоління прав людини належать такі права: право на евтаназію, на зміну статі, на трансплантацію органів, на використання віртуальної інформації, право на клонування і т.д. Україна як незалежна, демократична та європейська країна повинна звертати увагу на всі міжнародно-правові норми, які стосуються цих галузей, та закріпити права у своєму законодавстві з вимогою, що їх буде підтримувати більшість від уряду та населення[1, с. 60].

Особливого науквого інтересу привертає право на зміну статі. Держави світу виражають різне та неоднозначне ставлення до нього, навіть у межах Європейського Союзу 14 держав розглядають дискримінацію на підставі трансгендерної ідентичності як форму дискримінації за ознакою статі; 2 держави-члени – як дискримінацію сексуальної орієнтації; 11 держав-членів не мають законодавства чи прецедентного права, щоб визначити форму дискримінації [2, с. 168].

Що ж стосується нашої держави, Україна також закріпила правову можливість зміни статі на законодавчому рівні. У 1992 році було прийнято Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я», де статтею 51 було передбачено зміну (корекцію) статевої належності на прохання пацієнта, відповідно до медикобіологічних та соціально-психологічних показань. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 3 лютого 2011р. № 60 «Про удосконалення надання медичної допомоги особам, які потребують зміни (корекції) статевої належності» було затверджено медико-біологічні і соціальнопсихологічні показання для зміни (корекції) статевої належності. Таким чином, сьогодні можна говорити про законодавчо закріплене право фізичної особи на зміну (корекцію) біологічної статі, котре, у свою чергу, розглядається як один з елементів права на гендерну ідентичність [2, с. 168-169].

Крім того, привертає увагу проблематика захисту прав сексуальних меншин. Так, 12 грудня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР», в якому стаття 122 Кримінального кодексу України була викладена у новій редакції і нею передбачалося покарання за гомосексуальні зносини тільки у разі застосування насильства. Такий підхід можна сміливо назвати стартовим етапом, своєрідною сходинкою, яка, як мінімум, не тільки приверне увагу звичайного суспільства, а й тим самим полегшить життя, свободу пересування та приватних відносин сексменшин [3, с. 275]. У зв'язку з дотриманням курсу на інтеграцію до ЄС, українське законодавство потребувало змін і поправок до норм.

На думку вчених, в європейській спільноті, частиною якої себе бачить Україна, права людини та їхній захист, цінність людського життя і здоров'я та усвідомлення необхідності задоволення соціально-економічних потреб населення є фундаментальними. Тому на сьогодні перед Україною постає низка викликів, пов'язаних із необхідністю комплексного реформування вітчизняної соціальної сфери згідно з європейськими принципами і стандартами права. Євроінтеграція України є каталізатором масштабних реформ, в основі яких повинні перебувати демократичні цінності і соціальна справедливість [4, с. 106]. Оскільки захист прав сексуальних меншин у країнах Європи є актуальним і доволі важливим аспектом, Україна зобов'язалася не тільки обговорити це питання, а й запровадити зміни до чинних норм, зокрема, у питаннях: узаконення одностатевих шлюбів або сімейного партнерства (наприклад, як у Нідерландах, Бельгії, Іспанії, Франції, Німеччині та інших країнах ЄС); заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у всіх сферах життя, включаючи працевлаштування, освіту, охорону здоров'я, житло та доступ до публічних послуг; протидії гомофобії та трансфобії, включаючи мову ворожнечі та насильство. Для зміцнення політичного діалогу, згідно з розділом 2 Угоди про Асоціацію, Україна повинна зміцнити повагу до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини й основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також зробити внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ [4, с. 275].

Питання щодо законодавчого регулювання та правового закріплення евтаназії в Україні не є новим, однак залишається одним зі спірних, дискусійних та невирішених. З огляду на особливості національної ментальності, а також доволі низький загальний рівень правової культури суспільства, воно є не готовим до таких нововведень. Хоча держави Європи, на інтеграцію до якої спрямовує свою політику Україна, стали одними з перших щодо законодавчого закріплення права на штучне припинення життя. На сьогодні евтаназія в Україні заборонена законом. Так, стаття 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться у критичному для життя стані. Пункт 2 ст. 52 забороняє пасивну евтаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну евтаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [5, с. 120]. Ставлення самих медиків до цієї проблеми закріплено в Декларації про евтаназію 1987 р. Заборона евтаназії також передбачена ч. 4 ст. 281 Цивільного кодексу України, де зазначається, що задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя – забороняється.

Висновки. Реформування законодавства України у сфері прав людини четвертого покоління відображає динамічний процес адаптації до сучасних міжнародних стандартів та норм прав людини. Україна має зобов'язання відповідно до міжнародних правових стандартів активно працювати над удосконаленням законодавства для забезпечення поваги до прав людини четвертого покоління та забезпечення їх реалізації на практиці.

Список використаних джерел:

1. Шебаніц, Д. М. Сучасна проблематика теорії "поколінь прав людини" в умовах європейської міждержавної інтеграції [Текст] / Д. М. Шебаніц // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Т.1. Вип. 31. – С. 57–61. – Бібліогр.: с. 61 (8 назв).

2. Соколовська, А. Деякі аспекти правовго регулювання права на зміну статі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 27-ї річниці Конституції України) Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 27 червня 2023 р. / упорядник

Є.О. Львова, Редакційна колегія М.В. Корнієнко, М.М. Юрченко – Одеса, ОДУВС, 2023. – 220 с. С.167-170.

3. Меронюк О. Права сексуальних меншин у контексті принципу заборони дискримінації. Порівняльно-аналітичне право, 2016. №4, 273-276.

4. Малюга Л. Ю. Теоретико-правові основи адаптації соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу: монографія /Л. Ю. Малюга. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 406 с.

5. Ніцевич А. С. Законодавче забезпечення права на евтаназію: проблемні питання. (Doctoral dissertation, Одеса: ОДУВС). URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/eb93deeb-df4a-4cf0-bd3f-1e37ea742193/download

УДК 341.1/.8
orcid.org/0009-0009-3791-968X
orcid.org/0000-0003-1921-3041

ЩОДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ

Жулій П.В.,
студентка 14 групи, спеціальність 081 Право, e-mail: polinazulij98@gmail.com
Науковий керівник: ***Марченко В.В.,*** д-р юрид.наук, проф.
e-mail: marchenko2210@gmail.com

Визначення статусу біженця в міжнародному праві передбачає застосування конкретних критеріїв, викладених у таких міжнародно-правових актах, як Конвенція про статус біженців 1951 року [1] та Протокол до неї 1967 року [2], а також у внутрішньодержавному акті — Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [3]. Ці критерії призначені для виявлення осіб, які мають обґрунтовані побоювання переслідувань і потребують міжнародного захисту. До таких критеріїв слід віднести наступне:

1. Наявність обґрунтованого страху переслідування. Цей страх має ґрунтуватися на конкретних підставах, визначених міжнародним правом, зокрема: а) переслідування за ознакою раси стосується дискримінаційного поводження або насильства, спрямованого проти особи чи групи через їхню расову належність або характеристики; б) переслідування за релігійною ознакою передбачає цілеспрямоване заподіяння шкоди або дискримінацію осіб на основі їхніх релігійних переконань; в) переслідування за національністю стосується дискримінації або загроз, з якими стикаються особи через їхнє національне походження чи статус громадянства; г) переслідування через свої політичні переконання, приналежність до політичних партій або будь-яку іншу політичну діяльність; д) переслідування, спрямоване проти осіб на основі таких факторів, як стать, сексуальна орієнтація, етнічна приналежність, соціальний статус або інші ознаки, що визначають приналежність до певної соціальної групи.

2. Визначення статусу біженця враховує як об’єктивні, так і суб’єктивні елементи страху. Об’єктивний елемент страху передбачає оцінку наявності розумних підстав побоюватися переслідування, враховуючи такі, наприклад, фактори, як характер і тяжкість минулого переслідування в країні походження. Суб'єктивний елемент страху передбачає, що особа повинна щиро боятися переслідувань і мати суб'єктивну віру в те, що вона зазнає ще більш тяжких наслідків переслідувань, якщо повернеться до своєї країни походження.

3. Правовий тест на статус біженця передбачає, що: а) особи, які приймають рішення, оцінюють рівень ризику, з яким стикається особа у своїй країні походження, враховуючи такі докази, як інформаційні звіти про країну походження, свідчення та висновки експертів; б) має існувати причинно-наслідковий зв’язок між страхом переслідування та однією із зазначених підстав (раса, релігія, національність, політичні погляди чи належність до певної соціальної групи). Страх має бути обґрунтованим і базуватися на реальних, достовірних загрозах; в) особа повинна продемонструвати, що вона не може або не бажає скористатися захистом своєї рідної країни через ризик переслідування. Цей критерій підкреслює принцип відповідальності держави захищати своїх громадян і жителів від переслідувань.

4. Відсутність покарання за незаконний в’їзд. Конвенція про біженців 1951 року [1] також передбачає, що біженці не повинні каратися за незаконний в’їзд або перебування в приймаючій країні, якщо вони прибувають безпосередньо з території, де їхньому життю чи свободі загрожує загроза.

5. Тягар доведення. Хоча спочатку тягар доведення лежить на біженці, щоб обґрунтувати свою заяву про обґрунтований страх переслідування, особи, які приймають

рішення, та органи влади також повинні провести ретельні розслідування та оцінки, щоб перевірити достовірність та обґрунтованість позову.

6. Постійний ризик. Статус біженця може бути надано, навіть якщо ризик переслідування не є миттєвим, але, ймовірно, буде зберігатися в майбутньому. Це визначає, що деякі форми переслідування можуть бути постійними або циклічними, вимагаючи постійного захисту.

7. Розвиток законодавства про біженців. Міжнародне право продовжує динамічно розвиватися, як і внутрішньодержавне право, включаючи нове розуміння переслідування, розширюючи визначення соціальних груп і вирішуючи нові виклики, такі як переслідування за ознакою статі та переміщення через критично забруднене навколишнє середовище.

Підсумовуючи, відзначимо, що критерії визначення статусу біженця в міжнародному праві передбачають оцінку наявності обґрунтованого страху переслідування на конкретних підставах, врахування як об’єктивних, так і суб’єктивних елементів страху, застосування правового тесту, який включає оцінку ризику, причинно-наслідкового зв'язку та міркувань державного захисту, а також дотримання принципу відсутності покарання за незаконний в'їзд на територію держави. Ці критерії спрямовані на те, щоб особи, які дійсно потребують міжнародного захисту, отримували необхідне юридичне визнання та підтримку.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про статус біженців/ URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/ 995_ 011#Text (дата звернення: 18.03.2024 р.);

2. Протокол щодо статусу біженців / URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/ 995_363#Text (дата звернення: 18.03.2024 р.);

3. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» / URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text (дата звернення: 18.03.2024 р.)

УДК 341.215
orcid.org/0000-0000-0000-0001

СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

Лелюх Олег Дмитрович,
здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка,
e-mail: olelel72@gmail.com

Сучасний глобалізований світ неможливо уявити без транснаціональних корпорацій (далі – ТНК). Microsoft, Tesla, Meta, Apple, Amazon – лише декілька з них, але їх вплив на світову економіку просто неможливо переоцінити. Сьогодні існує понад 67 тис. ТНК із 860 тис. своїх філій по всьому світі, в них працевлаштовані до 75 млн осіб. Саме ТНК контролюють більше 70% міжнародної торгівлі, 50% світового промислового виробництва, більше 80% патентів та ліцензій на технології, нову техніку і ноу-хау, 90% прямих іноземних інвестицій. Транснаціональні корпорації США, Німеччини, Японії, Великобританії, Франції, Китаю, Нідерландів є найбільшими компаніями за обсягами активів [1, с. 33-34]. Зрозуміло, що ТНК є активними учасниками міжнародних приватно-правових відносин. Проте питання юридичної природи ТНК, їх правосуб'єктності, правового регулювання їх діяльності залишається невирішеними в науці міжнародного приватного права. При цьому невизначеність у міжнародно-правовому статусі транснаціональних корпорацій спричиняє низку проблем в їхніх відносинах з іншими учасниками міжнародного торгового обороту. Це зумовило існування постійних дискусій серед економістів, вчених у сфері міжнародного приватного, міжнародного публічного та господарського права.

Дослідженням питання визначення сутності ТНК, їх правової природи, а також класифікації займались як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Загальні теоретичні питання правової природи та сутності ТНК досліджували такі вчені: Архіпова К. С., Зелінський І. Л., Лимонова Е. М., Літкевич В. С., Шкурат І., Фединяк Г. С., та ін.

З економічної точки зору, ТНК – «це корпорація, яка здійснює міжнародне виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми закордонними філіями». Тобто фахівці-економісти розуміють ТНК як єдину економічну структуру (спрощено кажучи, «компанію»). І справді, в масштабах світової економіки ТНК діє як один і той самий учасник економічних відносин, незалежно від того, на території якої держави знаходяться філії даного ТНК (наприклад, структурний підрозділ американської компанії Apple в Україні – це та сама компанія Apple).

Але фахівців з міжнародного приватного права завжди цікавили інші питання. Яким є правовий статус ТНК? Чи є вони юридичними особами, якщо так, то який їх особистий закон, організаційно-правова форма? Якому правопорядку підпорядкована їх діяльність, адже вона здійснюється на території великої кількості держав з різних правових систем? Відповіді на ці питання юристи шукають і сьогодні.

У науці міжнародного приватного права розроблено декілька доктринальних підходів (концепцій) стосовно розуміння юридичної природи ТНК. Зокрема, на думку Літкевича В.С., ТНК слід вважати «підприємством, що діє через свої структурні підрозділи – суб'єкти національного права різних держав – на території двох і більш країн, і яке, як економічно єдиний організм, знаходиться поза юрисдикцією окремої держави, або поза правовим контролем групи держав, або міждержавних організацій» [2, с. 130].

Шкурат І. зазначає, що «під транснаціональною корпорацією розуміється група підприємств, що функціонують у різних країнах (приймаючих), але контролюються штаб-квартирою, яка міститься в одній конкретній країні – країні базування, причому основною ознакою ТНК є здійснення прямих закордонних інвестицій з країни базування в приймаючі країни» [3, с. 103].

Відповідно до офіційного визначення Конференції ООН із торгівлі та розвитку, «ТНК – це підприємство, яке об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох і більше країнах та здійснює проведення взаємопов'язаної політики та стратегії завдяки одному чи кільком центрам прийняття рішень» [4].

На нашу думку, вважати ТНК суб'єктами права некоректно, оскільки вони представляють собою сукупність формально самостійних юридичних осіб, що створені відповідно до законодавства різних держав світу.

Тому характерною ознакою ТНК є їх неоднорідність і розчленованість з юридичної точки зору: материнське утворення засновує мережу дочірніх підприємств і філій у різних державах. Проте, вони є гомогенними в економічному плані. Компанії, що входять до складу ТНК, належать до різних юрисдикцій, але юридично, вони керуються з одного економічного центру — материнської компанії. Тобто з правової точки зору ТНК представляє собою не єдиного суб'єкта права – комерційну організацію із своїми відокремленими підрозділами в різних державах світу, – а сукупність формально самостійних юридичних осіб, створених за законодавством різних держав світу.

Отже, можна зробити висновок, що для ТНК притаманна, з одного боку, економічна єдність, а з іншого, – юридична множинність, що безумовно служить інтересам їх власників.

Відповідно, тенденцією розвитку ТНК можна назвати поглиблення невідповідності між економічною сутністю та правовою формою суб'єкта господарської діяльності, коли економічна єдність оформлюється через юридичну множинність. Тобто, хоч ТНК є цілісними утвореннями, вони не володіють генетичною правосуб'єктністю ні за національним, ні за міжнародним правом. Отже, питання визначення правосуб'єктності кожного з структурних елементів ТНК є неоднорідним та локально визначеним.

Таким чином, з правового погляду, ТНК — це система формально самостійних юридичних осіб, що мають різну державну належність (особистий закон), та є фактично керованими іноземною юридичною особою (материнською компанією).

Фединяк Г. вважає, що ТНК володіють цивільною правосуб'єктністю, оскільки їх учасникам притаманна цивільна правосуб'єктність. На її думку, адміністративних актів та/або приватноправових договорів, які ТНК використовують для організації об'єднання, достатньо для передання частини цивільної правосуб'єктності об'єднанню, що іменується ТНК [5, с. 338].

У зарубіжній доктрині питання юридичної природи ТНК вирішуються з використанням двох різних принципів (теорій, підходів) – «універсальності» та «територіальності». У першому випадку, який є достатньо поширеним у практиці держав, ТНК вважається «an enterprise approach» (єдиним майновим комплексом). Такий підхід застосовується, наприклад, у Німеччині, Франції. Другий принцип – «територіальності» передбачає розуміння ТНК як «an entity approach» (суб'єктний підхід, ТНК як сукупність окремих суб'єктів права). Використовується у США, Нідерландах, Японії та інших економічно розвинених державах.

На нашу думку, діяльність ТНК не можна віднести до об'єкта правового регулювання окремої держави, тому що вони є комплексом юридичних осіб, які мають різну державну належність, і ці особи є суб'єктами права різних держав. На даний момент питання правового регулювання статусу транснаціональних корпорацій на міжнародному рівні є дуже проблематичним, оскільки розроблені лише рекомендаційні документи стосовно статусу та діяльності ТНК.

Отже, ТНК не визнаються однозначно суб'єктами в міжнародному приватному праві через їх структурну організацію, їх характер як системи окремих суб'єктів права різних держав, проте їх визнання є цілком ймовірним та виправданим, якщо ми говоримо про конкретні підприємства (організації, установи), які входять до складу ТНК і зареєстровані як юридичні особи в конкретній державі. Сьогодні актуальною і необхідною є розробка та прийняття кодифікованого міжнародно-правового акта про статус транснаціональних

корпорацій, який міг би стати основою для подальшої комплексної регламентації діяльності ТНК на універсальному, регіональному та місцевому рівнях.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко Д. О. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток внутрішнього ринку України: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2020. 261 с.

2. Літкевич В. С. Правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 1992. 21 с.

3. Шкурат І. Транснаціональні корпорації – рушійні сили глобалізації. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2005. № 2. С. 102-106.

4. UNCTAD. Transnational corporations. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaeiia20083_en.pdf (Last accessed: 25.02.2024).

5. Фединяк Г. С. Застосування до транснаціональних корпорацій категорії "цивільна правосуб'єктність". *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. / Одес. нац. юрид. акад. Одеса: Юрид. л-ра, 2009. Вип. 46. С. 336-341.

УДК 341

ПЕРЕВАГИ ІНСТИТУЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ ТА АРБІТРАЖУ AD HOC

Макаревич Ю.І., Палагнюк Н. Т.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Сьогодні зі збільшенням кількості компаній та здійсненням ними на міжнародній арені господарської діяльності, все більше зростає потреба у вирішенні спорів між ними. Найкращим засобом врегулювання конфлікту є арбітраж. Існує два види міжнародного комерційного арбітражу, до яких можна звернутися.

Одним з основних видів арбітражу є інституційний, який використовується у міжнародному праві як спосіб вирішення спорів, при якому арбітраж здійснюється тимчасовим арбітражним трибуналом згідно із арбітражними правилами, які встановлені визначеною сторонами спору арбітражною установою. Для того, щоб спір вирішувався шляхом інституційного арбітражу, сторони мають зазначити це у своїй арбітражній угоді. Є два коректні шляхи, як це може бути зроблено: 1) сторони мають зазначити в арбітражній угоді, що спір буде вирішуватись шляхом арбітражу згідно з арбітражними правилами певної арбітражної установи; 2) сторони мають зазначити в арбітражній угоді, що спір буде вирішуватись шляхом арбітражу під егідою певної арбітражної установи [1, с. 628]. Можливість обрати певний шлях дає змогу сторонам уникнути непередбачені конфлікти, сформувати певні правила та забезпечити арбітрам можливість сфокусуватися на суті справи.

Інституційний арбітраж має свої специфічні ознаки, які можна розглянути як його переваги чи недоліки у межах конкретної справи. Такий вид арбітражу має досить багато переваг:

1. Існування певного регламенту, який є перевірений практикою, й адміністративного апарату, завдяки якому здійснюється ефективне й поетапне просування справи стадіями арбітражного процесу.
2. Авторитет і престиж арбітражу, які відіграють особливо велику роль під час визнання та виконання арбітражних рішень на території інших країн [2, с. 77]. Ці елементи сприяють формуванню довіри в учасників до самого процесу арбітражу. Також до переліку арбітрів інституційних арбітражів, зазвичай, входять досвідчені спеціалісти в галузі як арбітражу, так і торгового права.
3. Врахування у регламенті і діяльності національного законодавства місця перебування інституційного арбітражу, що знижує ймовірність скасування арбітражного рішення в цій країні. Незважаючи на те, що деякі арбітражі мають у своїй назві вказівку на міжнародний характер, як правило, сам арбітражний суд має національний характер. До виключно міжнародних за характером утворення можна віднести лише Арбітраж BOI, регламент якого був прийнятий в 1996, а тому достатня практика діяльності його ще відсутня [2, с. 77]. Отже, у висновку варто зазначити, що узгодженість з національним законодавством забезпечує ефективність і стабільність роботи інституційного арбітражу, які відіграють важливу роль при вирішенні конфліктів.
4. Під час проведення інституційного арбітражу, сторони процесу заздалегідь знають розміри арбітражного збору, а також процесуальні терміни й інші нюанси, які є обов'язковими для сторін арбітражу й арбітрів під час того, як відбувається розгляд.Такі елементи вказують на прозорість та передбачуваність інституційного арбітражу, які є сприятливими для сторін, з огляду на можливість оцінити всі фінансові аспекти даного процесу.
5. Інституційний арбітраж надає можливість передбачити арбітражний розгляд, дає гарантії швидкого вирішення проблем, які виникають під час процесу, і мінімізує

ймовірність звернення до національних державних судів під час розгляду. До того ж, арбітри можуть більше сфокусуватися на вирішенні справи, оскільки арбітражний інститут виконує більшу частину дій щодо забезпечення процесу. Отже, інституційний арбітраж вирізняється своєю ефективністю, яка є досить приваблива для учасників міжнародної торгівлі.

Для вирішення спорів можна також звертатись до іншого виду арбітражу - ad hoc. На відміну від інституційного арбітражу, який діє постійно, арбітраж ad hoc створюється самими сторонами для вирішення конкретного спору і після винесення рішення припиняє свою діяльність.

Арбітраж ad hoc, на противагу інституційному, не проводиться під егідою певної арбітражної установи. Процедура арбітражного розгляду може бути або повністю погоджена сторонами, або її наступне визначення може передаватися на розсуд складу арбітрів, про утворення якого є домовленість між сторонами, або в арбітражній угоді може робитися посилання на загальновідомі або загальноприйняті правила арбітражу ad hoc, зокрема на Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ [3, с. 171].

Організаційно арбітраж ad hoc становить собою певний склад третейських суддів (одноособовий арбітр або певна непарна кількість арбітрів), які належним чином призначені сторонами спору або певним компетентним органом на підставі арбітражної угоди, яку між собою уклали сторони, що сперечаються. Сформований таким чином склад третейського суду має повноваження розглянути певний спір і винести арбітражне рішення, яке буде обов'язковим для сторін, що сперечаються [4, с. 56]. Можемо зробити висновок, що цей вид арбітражу є гнучкішим, адже дозволяє сторонам узгоджувати кількість арбітрів, час та місце проведення засідання, а також процедуру.

Як вважає Едліра Алай, завдяки своїй гнучкості арбітраж ad hoc є кращим у справах, пов’язаних із державами, які вважають, що звернення до інституційного арбітражу є порушенням їхнього суверенітету, і тому не бажають подавати спір на інституційний розгляд. Спеціальний арбітраж також дає змогу сторонам сформувати арбітраж таким чином, щоб забезпечити своєчасне та ефективне вирішення спорів, пов’язаних зі значними сумами державних коштів і суспільними інтересами. В арбітражі ad hoc гнучкість дозволяє сторонам визначати питання таким чином, щоб забезпечити швидке вирішення спору.

Арбітраж ad hoc може бути дешевшим, ніж інституційний, оскільки тут відсутній інституційний секретаріат, якому потрібно сплатити певну суму за організацію та супровід вирішення спору. Проте не варто забувати, що в арбітражі ad hoc послуги арбітрів також можуть коштувати чималу суму грошей.

Отже, можемо дійти до висновку, що як інституційний, так і арбітраж ad hoc має свої унікальні переваги. Обрання суб’єктами того чи іншого арбітражу залежить від конкретного конфлікту, матеріалів справи та наявності між сторонами угод.

Список використаних джерел:

1. Петрина В. До питання про арбітраж та його види. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 6 (8). С. 620-632. URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-620-632 (дата звернення: 26.11.2023).

2. Притика Ю. Д., Куфтирєв П. В. Зміст арбітражної угоди. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 4. С. 76-81.

3. Минюк О. Ю., Сокол В. О. Теоретико-правові аспекти арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12/2021. С. 170-171.

4. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: підручник. Київ, 2019. 403 с.

УДК 35.078
orcid.org/ 0009-0006-1622-2670

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ

Макєєв Дмитро Валерійович,
аспірант кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу,
Інституту права та суспільних відносин,
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
e-mail: dmakeyev@ukr.net

Дослідження питання державної інформаційної політики як інструменту впливу на громадську думку визначається сучасними викликами і тенденціями у сфері масової комунікації. З поширенням інтернету та соціальних мереж зростає потенціал для маніпулювання інформацією та формування громадської думки. Держави збільшують свої зусилля для використання цього інструменту для досягнення своїх політичних та геополітичних цілей. Розуміння та аналіз динаміки цього процесу є важливим для розроблення ефективних стратегій розвитку інформаційних політик, спрямованих на забезпечення об'єктивності, прозорості та демократичності інформаційного середовища. Враховуючи роль громадської думки у формуванні політичних процесів та прийнятті стратегічних рішень, розвиток державної інформаційної політики стає ключовим фактором для забезпечення стабільності та розвитку суспільства.

Державна інформаційна політика є комплексом політичних, правових, економічних, соціально-культурних і організаційних заходів держави, спрямованих на забезпечення конституційного права громадян на доступ до інформації.

Державна інформаційна політика – це «особлива сфера життєдіяльності людей, що пов'язана з відтворенням і поширенням інформації, що задовольняє інтереси держави і громадянського суспільства, і спрямована на забезпечення творчого, конструктивного діалогу між ними і їхніми представниками» [1].

Розрізняють два аспекти державної інформаційної політики: технологічний (регулювання процесу розвитку компонентів інформаційного середовища) та змістовний (пріоритети комунікаційної діяльності учасників суспільно-політичного процесу).

Об'єктами державної інформаційної політики є: друковані засоби масової інформації (газети, журнали, книговидання); електронні засоби масової інформації (телебачення, радіо, Інтернет); засоби зв'язку; інформаційне право; інформаційна безпека.

У будь-якому суспільстві держава використовує інформацію для здійснення своїх функцій і завдань, досягнення певних цілей. Важливу роль в реалізації відіграє при цьому інформаційна політика. У процесі її вироблення і втілення в життя забезпечуються умови виконання завдань, що стоять перед суспільством; вона виступає активним знаряддям впливу на економічні та політичні інтереси.

Сучасний інформаційний простір сформувався в процесі еволюції його первинних елементарних компонентів і має надзвичайно складну структуру, але, як і в першому варіанті, його сутність укладається в наступну дефініцію: інформаційний простір функціонує ефективно тільки в тому випадку, якщо всі його компоненти знаходяться в системній єдності. Забезпечення єдності інформаційного простору виконують органи державної влади, які розробляють і реалізують цілеспрямовану інформаційну політику. Реалізовуючи свою інформаційну політику на рівнях регіонів і місцевої самоврядності, держава вимушена в тому або іншому ступені фінансувати забезпечення єдності інформаційного простору і здійснювати підтримку прогресивних тенденцій розвитку всіх його компонентів. При цьому держава, використовуючи свою інформаційну політику як інструмент, фокусує свої дії на забезпеченні і збереженні взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів інформаційного простору [2].

Державна інформаційна політика будується на посиленні інтеграційних процесів, які об'єктивно і неминуче виникають при створенні, збереженні, передачі і споживанні інформаційних ресурсів. Інтеграційні процеси відтворюються в науках інформаційно-комунікаційного циклу, які спрямовані на формування демократично орієнтованої громадської свідомості, сприяння розвитку духовності, культурних, освітньо-виховних і моральних засад, збагачення інтелектуального потенціалу українського народу, збереження його національної та культурної єдності.

Державна інформаційна політика, як інструмент впливу на громадську думку, відіграє важливу роль у формуванні і регулюванні потоків інформації в суспільстві.

Державна інформаційна політика виступає як інструмент контролю за інформаційним простором, спрямованим на забезпечення певних інтересів держави або політичних сил. Це може включати регулювання засобів масової інформації, інтернету та інших джерел інформації.

За допомогою інформаційних кампаній, прес-конференцій, публічних виступів і т. д. державна інформаційна політика може впливати на формування громадської думки та ставлення громадян до певних питань і подій.

Держава використовує різні методи для керування інформаційним простором, включаючи цензуру, пропаганду, контрпропаганду та інші інструменти. Це дозволяє державі контролювати інформаційний ландшафт та формувати громадську думку згідно зі своїми інтересами.

Засоби масової інформації відіграють ключову роль у розповсюдженні інформації та формуванні громадської думки. Державна інформаційна політика може впливати на медіа через різноманітні механізми, включаючи фінансування, регулювання та інші заходи.

У контексті демократії важливою є прозорість інформаційної політики, яка забезпечує доступ громадськості до об'єктивної та достовірної інформації. Недостатня прозорість може сприяти поширенню дезінформації та спротиву громадськості.

Отже, державна інформаційна політика виступає як важливий інструмент впливу на громадську думку, адаптуючись до сучасних викликів та технологічних можливостей для досягнення своїх цілей.

Список використаних джерел:

1. Dizard Wilson P. Old Media, New Media: Mass Communications in the Information Age. / Wilson P. Dizard – Addison Wesley Publishing Company Incorporated, 2000. 233 p.

2. Божкова, В. В. Сутність державної інформаційної політики в умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 11. С. 106–110.

УДК 341.3
orcid.org/0009-0005-1905-6180
orcid.org/0000-0003-1921-3041

ЩОДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Настаченко Ліза,
студентка 14 групи, спеціальність 081 Право, e-mail: nastacenkoliza@gmail.com
Науковий керівник: ***Марченко В.В.***
д-р юрид. наук, проф., e-mail: marchenko2210@gmail.com

Агресія Російської Федерації та її сателітів проти України внесла в порядок денний нашої держави і суспільства вкрай складну проблему — вжити всіх заходів щодо спасіння українських захисників, які, боронячи суверенітет та незалежність України, потрапили в полон до агресора. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[1] з 24.02.2022 р. в Україні введено режим воєнного стану. Для вирішення питань щодо полонених упродовж березня — квітня 2022 р. в Україні було утворено Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, а також внормовано у відповідності з нормами міжнародного права тримання військовополонених [2, 3].

Визначення міжнародно — правового статусу військовополонених відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р.[4] є складним і важливим аспектом міжнародного гуманітарного права, що встановлює стандарти поводження з військовополоненими під час збройних конфліктів.

Відповідно до ст. 4 зазначеної Конвенції, військовополонені визначаються як особи, які потрапляють в полон під час збройного конфлікту та належать до сторони конфлікту. До них входять члени регулярних збройних сил, ополченців і добровольчих загонів, а також цивільні особи, які супроводжують збройні сили, не беручи безпосередньої участі у бойових діях. Ідентичне поняття військовополоненого закріплено і в національному законодавстві — Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р.[5]

Конвенція встановила критерії для визначення статусу військовополонених, до яких можна віднести:

1. Статус учасника бойових дій. Статус військовополонених безпосередньо залежить від статусу учасників бойових дій — осіб, які входять до складу збройних сил і безпосередньо беруть участь у бойових діях. Такі особи набувають статусу комбатантів. Некомбатанти, такі як медичний персонал, капелани та цивільні особи, також мають право на статус військовополонених, якщо вони потрапляють в полон під час збройного конфлікту.

2. Відмітні знаки. Женевська конвенція 1949 р. вимагає від комбатантів відрізняти себе від цивільних і відкрито носити зброю. Носіння уніформи або відмітного знаку (емблеми), який можна впізнати на відстані, є ключовим фактором для визначення статусу військовополоненого.

3. Командна структура. Військовополонені зазвичай є членами організованих озброєних груп із чіткою командною структурою. Відсутність ієрархічної командної структури чи чіткої приналежності може ускладнити визначення статусу військовополонених.

До проблем у визначенні статусу військовополонених слід віднести наступне :

1. Зростання числа недержавних суб’єктів і нерегулярних бойових дій створює проблеми з виявленням учасників бойових дій і визначенням їхнього права на статус військовополонених. Такі групи, як повстанські сили або воєнізовані організації, можуть не дотримуватися традиційних правил ведення війни.

2. Діяльність незаконних учасників бойових дій, до яких відносяться особи, які не відповідають критеріям статусу учасника бойових дій, наприклад, цивільні особи, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, або найманці, вважаються учасниками незаконних бойових дій і не можуть претендувати на статус військовополонених згідно з Женевською конвенцією.

3. Гібридність війни. Так, еволюція війни в кіберпросторі викликає питання щодо статусу осіб, які беруть участь у кібероперація під час збройних конфліктів. Визначення їхнього права на статус військовополонених згідно з чинними міжнародними актами є предметом постійних дискусій.

Правовою основою для визначення статусу військовополонених є Женевські конвенції від 12.08.1949 р.: «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях»,[6] «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі» [7], «Про поводження з військовополоненими»,[4] «Про захист цивільного населення під час війни» [8].

Третя Женевська конвенція забезпечує правову основу для визначення статусу та поводження з військовополоненими під час міжнародних збройних конфліктів. Вона встановлює детальні критерії та процедури визнання військовополонених, а також описує їхні права та захист.

Зазначимо, що разом з договірним правом, певну роль у визначенні статусу військовополонених відіграє міжнародне звичаєве право. Звичайні практики, визнані державами, постійно застосовуються протягом тривалого часу, сприяють формуванню правових стандартів поводження з військовополоненими.

У цілому, міжнародне гуманітарне право, також відоме як право збройних конфліктів, охоплює ширший набір норм і принципів, що регулюють поведінку сторін у збройних конфліктах. Воно містить положення щодо захисту цивільних осіб, поранених комбатантів і військовополонених, спираючись як на договірне право, так і на звичаєву практику.

Особливої уваги заслуговує діяльність міжнародних організацій. Наприклад, при вирішенні суперечок щодо правового статусу військовополонених відіграє Міжнародний комітет Червоного Хреста, який здійснює моніторинг дотримання Женевських конвенцій і забезпечення дотримання прав військовополонених. У випадках суперечок або ймовірних порушень прав військовополонених можуть і повинні бути скликані спеціальні трибунали або міжнародні суди для вирішення питання про статус осіб і визначення належної правової бази для поводження з ними.

Окремо слід відзначити інститути дипломатії. Дипломатичні канали та переговори між сторонами конфлікту часто відіграють важливу роль у вирішенні суперечок, пов’язаних із статусом військовополонених, і забезпечення дотримання міжнародних правових стандартів.

Підсумовуючи, визначення міжнародно-правового статусу військовополонених відповідно до Женевської конвенції 1949 року передбачає застосування конкретних критеріїв, заснованих на статусі учасника бойових дій, прихильності до відмітних знаків (емблем) та організаційних структур, а також вирішення проблем, пов’язаних з недержавними суб’єктами, незаконними учасниками бойових дій. Дотримання міжнародного гуманітарного права, включаючи договірні зобов’язання та звичаєву практику, поряд із дипломатичними зусиллями та механізмами вирішення суперечок, має важливе значення для дотримання прав та захисту військовополонених під час збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Закону України «Про правовий режим воєнного стану»/ URL : https://zakon.rada. gov. ua/ laws/show/389-19#Text (дата звернення: 17.03.2024 р.).

2. Постанова КМУ «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими» від 11 березня 2022 р. № 257. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/257-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.03.2024 р.).

3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» від 5 квітня 2022 р. № 413. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.03.2024 р.).

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року/URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 17.03.2024 р.).

5. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. / URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17?find=1&text#top (дата звернення: 17.03.2024 р.).

6. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року / URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 17.03.2024 р.).

7. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року/ URL : /https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 17.03.2024 р.).

8. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року/URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 17.03.2024 р.).

СЕКЦІЯ «ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 351.741
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ СЛУЖБОВОГО ОЗСЛІДУВАННЯ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: КРОКИ ТЕОРЕТИЧНОГО УЗАГАЛЬНЕННЯ

Бейкун Андрій Леонардович,
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Службове розслідування, у самому загальному розумінні, – це діяльність в рамках дисциплінарного провадження відповідних посадових осіб щодо своєчасного, всебічного, повного і об'єктивного збору та дослідження матеріалів за фактом дисциплінарного проступку військовослужбовців, службовців, співробітників (працівників), або невиконання ними функціональних обов'язків. Таким чином, службові розслідування можна вважати складовою загальної процедури притягнення правопорушника, як правило, спеціального суб'єкта, до дисциплінарної відповідальності [1].

Дослідженням правової природи значення інституту службового розслідування у системі суб'єктів сектору безпеки і оборони України, процедурам проведення службового розслідування, дисциплінарного провадження та виникнення дисциплінарного проступку приділили відомі вітчизняні вчені, зокрема: А.А. Астаф'єв, Г.В. Атаманчук, С.С. Баглаєнко, О.М. Бандурка, П.Д. Баранник, О.І. Безпалова, В.М. Бесчастний, В.А. Бортняк, С.Г. Братель, Д.А. Гавриленко, З.С. Гладун, Ю.В. Гаруст, Д.С. Денисюк, В.О. Ільницький, М.В. Калатур, С.В., Ківалов, З.Р. Кісіль, А.М. Клочко, О.Г. Комісаров, С.Ф. Константінов, О.В. Копан, М.В. Корнієнко, О.В. Кузьменко, Д.М. Ластович, Б.О. Логвиненко, М.В. Лошицький, Р.С. Мельник, О.Д. Новак, І.І. Піскун, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, М.М. Прохоренко, О.Ю. Салманова, А.В. Самотуга, В.А. Сафронов, Р.А. Сербин, В.В. Середа, А.А. Стародубцев, В.П. Тимощук, О.Г. Циганов, Р.Ф. Черниш, К.В. Шкарупа, С.С. Шоптенко, В.І. Щербина та інші.

Переходячи до аналізу національного законодавства відмітимо, що на рівні вітчизняної нормативно-правової системи, засади регулювання службових розслідувань визначено, насамперед, в Основному Законі держави – Конституції України. В цьому контексті роль Конституції виражається в декількох основних аспектах, а саме:

1) Конституція України регламентує основоположні загально-правові принципи проведення службових розслідувань та визначає їх зміст;

2) в положеннях Основного Закону знаходять закріплення фактори, які визначають засади правового регулювання на території нашої держави всіх без виключення суспільних відносин, у тому числі тих, що виникають під час службового розслідування;

3) Конституцією декларовано, що засади будь-якої відповідальності, а також діяння, які можна позиціонувати як правопорушення тих чи інших видів (злочини, адміністративні або дисциплінарні правопорушення), відповідальність за них, - визначаються виключно законами України;

4) Основний Закон закріплює перелік ключових, непорушних прав людини, у тому числі у галузі службових (посадових) відносин, дотримання яких гарантується в межах будь-яких правовідносин, у тому числі пов'язаних із службовим розслідуванням.

Безумовно, що відносини, пов'язані з проведенням службових розслідувань відносно спеціальних суб'єктів, насамперед тих, що відносяться до штатної чисельності Сил оборони

та сектору безпеки є найбільш детально як нормативно, так і науково-теоретично врегульованими.

Так, у наукових колах позиціонується, що роль службового розслідування в ЗСУ та інших військових формуваннях, правоохоронних і розвідувальних органах можна розглядати в соціальному та юридичному значенні, залежно від напрямків та способів його впливу на суспільні відносини. Також пропонується Здійснено класифікувати нормативно-правові акти, що визначають нормативні засади проведення службового розслідування в окреслених суб'єктах сектору безпеки і оборони України за такими критеріями: 1) за специфікою правового регулювання службових розслідувань; 2) за основним галузевим походженням; 3) за юридичною силою [2; 3].

Щодо такого аспекту, як теоретична багатоманітність запропонованих варіантів визначення службового розслідування, то слід звернути увагу на варіант, наданий А.А. Астаф'євим. Проведення службового розслідування позиціонується дослідником як засіб стимулювання службової дисципліни та визначається як: сукупність дисциплінарно-процесуальних правових засобів забезпечення неухильного дотримання спеціальними суб'єктами встановлених нормативно-правовими актами обов'язків, шляхом дослідження кола обставин, пов'язаних з перевіркою інформації про дисциплінарний проступок [2].

Також точаться дискусії з приводу необхідності, чи, принаймні, доцільності теоретичного узагальнення та вирішення наукового завдання, яке полягатиме у чіткому та універсальному визначенні сутності та особливостей адміністративно-правових засад проведення службового розслідування в частинах, органах управління та інших структурних утвореннях суб'єктів оборонно-безпекового сектору, а також в опрацюванні позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду, що дозволить обґрунтувати низку нових наукових положень і висновків, надати практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань.

Разом з тим, залишається багато проблемних питань та дискусійних аспектів у зв'язку з доцільністю покращення нормативної урегульованості відповідного кола суспільних відносин, належного забезпечення прав та обов'язків сторін самого процесу. Зокрема, у наукових колах піднімаються питання щодо універсалізації таких аспектів:

- теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні особливостей правового регулювання проведення службових розслідувань в організаційних структурах Сил оборони та суб'єктів сектору безпеки, а також опрацюванні відповідних пропозицій та рекомендацій щодо його вдосконалення [4];
- визначення сутності та значення проведення службових розслідувань в військових частинах, органах управління, навчальних закладах тощо [5, с. 145];
- з'ясування, як співвідносяться норми військового, трудового та адміністративного права у правовому регулюванні службових розслідувань щодо спеціальних суб'єктів [6, с. 147-148];
- детального визначення підстав проведення службових розслідувань [6, с. 149];
- надання характеристики порядку проведення службових розслідувань в підрозділі, органах управління, військових частинах, навчальних закладах тощо поліції та визначення його етапів [7, с. 41-42; 8, с. 16];
- розкриття сутності гарантій дотримання прав осіб, відносно яких здійснюється службове розслідування [9];
- визначення напрямків вдосконалення законодавства, яке визначає порядок проведення службових розслідувань [10; 11];
- узагальнення зарубіжного досвіду правового регулювання службових розслідувань в тотожних структурах країн Північноатлантичного альянсу та надання пропозицій щодо шляхів його імплементації в українське законодавство.

Як відомо, відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, у разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків, порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності - накласти дисциплінарне

стягнення. Для притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності проведення службового розслідування не є обов'язковим. На практиці, зазвичай, призначають службові розслідування практично за всіма випадками неналежного виконання (невиконання) військовослужбовцями службових обов'язків, порушення військової дисципліни тощо [12; 13].

Проте, ряд дослідників наполягають як на спрощенні процедури службового провадження, так і на переліку підстав проведення. Зокрема, пропонується за необхідне визнати більш доцільним призначати службові розслідування лише для встановлення причин та умов правопорушень, які завдали матеріальної шкоди чи спричинили інші тяжкі наслідки, у тому числі з посиланням на досвід інших провідних країн – наших стратегічних партнерів [14, с. 104-105; 15, с. 15; 16, с. 215-216].

В інших випадках командири (начальники) мають можливість оперативно прийняти рішення щодо притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності без проведення службового розслідування, що, в свою чергу, суттєво зменшить навантаження на особовий склад, який залучається до проведення таких розслідувань [12]. В разі прийняття командиром (начальником) рішення про призначення службового розслідування, слід пам'ятати, що службове розслідування проводиться:

з метою уточнення причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушення, та ступеня вини військовослужбовця, який вчинив правопорушення;

у разі невиконання або неналежного виконання військовослужбовцем службових обов'язків, що загрожувало життю і здоров'ю особового складу, цивільного населення або заподіяло матеріальну чи моральну шкоду;

у разі невиконання або недбалого ставлення до виконання вимог наказів та інших керівних документів, що могло негативно вплинути чи вплинуло на стан боєздатності, бойової готовності підрозділу чи військової частини;

у разі неправомірного застосування військовослужбовцем фізичної сили, зброї або інших засобів ураження до інших військовослужбовців чи цивільного населення;

у разі порушення правил несення вартової (вахтової) або внутрішньої служби, що могло спричинити тяжкі наслідки; у разі недозволеного розголошення змісту або втрати службових документів тощо [12; 13].

Службове розслідування може проводитися і в інших випадках з метою уточнення причин та умов, що сприяли правопорушенню, та встановлення ступеня вини посадових осіб.

У разі доведення вини підлеглого військовослужбовця при процесі проведення службового розслідування у вчиненні правопорушення, командир (начальник) приймає рішення щодо притягнення його до відповідного виду юридичної відповідальності, або, у випадку невідповідності компетенції, - передає матеріали службового розслідування за підвідомчістю [12; 13]. Залежно від характеру вчиненого правопорушення військовослужбовці можуть нести дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність. По кожному випадку правопорушення командир (начальник) зобов'язаний прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі та іншим особам збитків [12; 13].

У підсумку слід зазначити, що роль службового розслідування в органах та інших структурних утвореннях сектору безпеки та Сил оборони Україні можна розглядати в соціальному та юридичному значенні, залежно від напрямків та способів його впливу на суспільні відносини. Соціальна роль полягає тому, що проведення службового розслідування формує негативне ставлення до правопорушників військової дисципліни (внутрішній соціальний аспект); демонструє суспільству реакцію керівництва відповідних структур на дисциплінарні проступки підлеглих військовослужбовців та працівників як на недопустиму поведінку, що офіційно не визнається як норма (публічний соціальний аспект), що сприяє формування довіри до Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ тощо як до

органів державної виконавчої влади попри можливі дисциплінарні правопорушення окремих її військовослужбовців, службовців та представників. Юридична роль вочевидь полягає: по-перше, у перевірці достовірності інформації про дисциплінарний проступок, тобто в установленні наявності чи відсутності факту дисциплінарного проступку конкретного військовослужбовця чи іншого спеціального суб'єкта. По-друге, після підтвердження самого факту наявності дисциплінарного проступку, встановлення всіх обставин його вчинення: причин і умов, вини, ступеня тяжкості дисциплінарного проступку, а також розміру заподіяної шкоди. По-третє, аналіз отриманої в процесі здійснення службового розслідування інформації та підготовка пропозицій щодо усунення причин вчинення подібних дисциплінарних проступків. По-четверте, обов'язкове повне та своєчасне інформування керівника, що призначив службове розслідування, про всі обставини, що були виявленні в процесі його проведення. Слід зазначити, що службове розслідування не передбачає накладення на винного дисциплінарного стягнення, посадові особи, які його проводять, покликані лише створити передумови його застосування відповідним керівником. Разом з тим, відсутність адекватного покарання у вигляді дисциплінарного стягнення для військовослужбовця, що за результатами службового розслідування виявиться винним у вчиненні дисциплінарного проступку, повністю знівелює сам сенс службового розслідування. Таким чином, невідворотність службового стягнення за вчинення суб'єктом дисциплінарного проступку, має стати основним принципом дисциплінарного провадження, елементом якого є службове розслідування.

При опрацюванні досліджуваної проблематики додатково використовувались і джерела, зазначені у переліку літератури за №№ 17-24.

Список використаних джерел:

1. Службові розслідування: у Збройних Силах України, у Національній гвардії України, у Державній прикордонній службі України. К.: ВД «Професіонал», 2022. 350 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/sluzhbovi-rozslidu vannya-u-zbroynikh-silakh-ukraini-u-natsionalniy-gvardii-ukraini-u-derzha-vniy-prikordonniy-sluzhbi-ukraini.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

2. Астаф'єв А. А. Адміністративно-правові засади проведення службового розслідування в органах Національної поліції України. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07* «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2021. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ba610f88-765a-417a-bf00-43a c8f11db77/content (дата звернення: 09.03.2024).

3. Вахрушев О. В. Методика розслідування службової недбалості. *Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань – 08 Право)*. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. URL: https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/vahrushev-dysertatsia.pdf (дата звер-нення: 09.03.2024).

4. Проблемні питання відповідальності військовослужбовців. Аналіз ситуації (ідентифікація проблем та їх аналіз). *Аналітична доповід*ь. Січень 2023. URL: https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDS-problem ni-pytannya-vidpovidalnosti-vijskovosluzhbovcziv.pdf (дата звернення: 09.03. 2024).

5. Дьордяй В. Правове регулювання та особливості проведення службових розслідувань в органах Національної поліції України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». адміністративного, фінансового та інформаційного права. Розділ 7. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.* С. 144-149. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/27.pdf (дата звернення: 09.03. 2024).

6. Коваленко К. В. Щодо правового регулювання дисциплінарної відповідальності поліцейських в Україні. *Форум права : електрон. наук. фахове вид. 2016. № 4.* С. 146–149.

URL: file:///C:/Users/7272~1/AppData/Local/Temp/ hKaLdcewT8Rd8s NFc1ql1fWTBq Vwo1a7.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

7. Астаф'єв А. А. До проблеми юридичної обов'язковості результатів службової перевірки в органах Національної поліції України. Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: *матеріали Міжн. наук.-практ. конф.* (Львів, 19–20 червня 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 41–44.

8. Баглаєнко, С. С. Особливості правового регулювання службових розслідувань в органах Національної поліції України: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05*; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 25 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/4af4dc97-f439-4682-85cc-d692f7e419e1 (дата звернення: 09.03.2024).

9. Науково-практична конференція Національної академії Національної гвардії України «Службово-бойова діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи. Секція 1. Актуальні проблеми оперативного мистецтва та тактики Національної гвардії України» (31 березня 2022 р., м. Харків). *Збірник тез доповідей.* 104 с. URL: http://repositsc.nuczu. edu.ua/bitstream/123456789/17017/ 1/%D0% A1% D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%201.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

10. Лихачов Роман. Службове розслідування: що треба знати військовослужбовцям. Волонтерський рух «Адвокати ЗСУ». [*Електронне видання*]. 07.07.2022. URL: https://pravo-ua.com/crime/sluzhbove-rozsliduvannya-shho-treba-znaty-vijskovosluzhbovczyam/ (дата звернення: 09.03.2024).

11. Чехович Т. Адміністративне оскарження в системі засобів гарантування та реалізації принципу рівності перед законом у сфері публічного управління. *Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 6, ч. 1.* URL: http://vjhr.sk/archive/ 2016_6/part_3/25.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

12. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України від 21.11.2017 № 608. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1503-17#Text (дата звернення: 09.03.2024).

13. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 347 від 21.04.2020 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у Національній гвардії України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0473-20#Text (дата звернення: 09.03.2024).

14. Коваленко К. В. Зарубіжний досвід правового регулювання дисциплінарної відповідальності працівників правоохоронних органів. *Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2015. № 3.* С. 102–106.

15. Бортняк В. А., Бортняк К. В. Особливості застосування заходів дисциплінарної відповідальності до працівників податкової служби. *Правничий вісник Університету "КРОК". 2010. Вип. 5(1).* С. 14–20. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Pvuk_2010_5(1)__4 (дата звернення: 09.03.2024).

16. Баглаєнко С. С Досвід Великобританії та США у сфері правового регулювання проведення службових розслідувань в органах поліції та можливості його використання в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 3.* С. 212-217.

17. Астаф'єв А.А. Проведення службового розслідування як засіб стимулювання службової дисципліни. Право як ефективний суспільний регулятор: *матеріали Міжн. наук.-практ. конф.* (Львів, 15–16 лютого 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 32–34.

18. Порядок проведення службових розслідувань у Національній поліції України: затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України 07 листоп. 2018 р. № 893 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України». Верховна Рада України: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z1355-18#n17 (дата звернення: 09.03.2024).

19. Karl-Heinz Ruder, Steffen Schmitt. Polizeirecht Baden-Wurtemberg. Nomos Verlagsgesellscaft, Baden-Baden, 2005. 450 s.

20. Щербина В. І. Дисциплінарна відповідальність державних службовців органів внутрішніх справ: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05.* Харків, 1998. 22 с.

21. Луценко О. Є. Притягнення до дисциплінарної відповідальності державного службовця за дії, що шкодять авторитету державної служби. Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення: *матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 28 жовт. 2016 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника; МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 188–191.

22. Крижановський А. С., Крижановська В. А. Правові засади дисциплінарного провадження в органах Національної поліції України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. 2016. № 845.* С. 99–106. URL: http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper /2017/aug/5806/vnulpurn201684517.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

23. Бородін І. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження. *Право України. 2006. № 12.* С. 93–97.

24. Астаф'єв А. А. Роль та значення проведення службового розслідування в органах Національної поліції Україні. *Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 2, т. 5.* С. 131–136.

УДК 351.81
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ЇЇ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ: ГЕНЕЗА СУЧАСНОСТІ

Бейкун Андрій Леонардович,
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент
Гурін Руслан Анатолійович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України

Однією з найважливіших умов ефективного функціонування будь-якої держави та суспільства є досконалий правовий механізм з питань належного і надійного забезпечення національної безпеки та її складових. В умовах збройної агресії зі сторони російської федерації, в умовах правового режиму воєнного стану, - у цьому контексті важливим завданням як на національному, так і міжнародному рівнях постає виявлення недоліків та неузгодженостей правових норм та організаційно-правового механізму з питань забезпечення як національної безпеки в цілому, так і її найважливіших складових та компонентів.

Попри досить ґрунтовне нормативно-правове регулювання забезпечення національної безпеки, правового статусу суб'єктів сектору безпеки і сил оборони, існування численних програмних документів, що забезпечують галузеві складові національної безпеки, одним із нагальних залишається питання як законодавчого забезпечення всебічного захисту національних інтересів і гарантування безпеки особи, суспільства й держави у реаліях, що склалися, так і забезпечення безпеки національної інфраструктури, як головного забезпечуючого матеріального чинника стійкості нашої держави до потужного виклику зі сторони країни-агресора.

Звісно, національна безпека як понятійна та правова категорія, зазнає суттєвих трансформацій в умовах воєнного стану. З огляду на правову специфіку останнього, вона набуває рис значної динаміки порівняно із умовами мирного часу. В умовах воєнного стану безпекова ситуація є надзвичайно рухливою, нестабільною, тому адекватно реагувати на її зміни може лише гнучкий та функціональний механізм правового регулювання.

Загроза порушення національної безпеки або її порушення шляхом військової (збройної) агресії іншої держави зумовлює запровадження правового режиму воєнного стану як додаткового ускладнюючого фактору існування і належного функціонування об'єктів критичної інфраструктури держави. Разом з тим, воєнний стан стає своєрідним (особливим) правовим режимом гарантування (поновлення) або сприяння національній безпеці та її складових і підсистем в умовах потенційної чи реальної збройної агресії.

Державний тероризм країни-агресора, тенденції до критичного посилення загроз техногенного характеру у зв'язку з системним масованим бомбардуванням території країни, діяльністю ворожих РДГ та окупаційної адміністрації на захоплених територіях, збільшення кількості та підвищення складності кібер-атак, а також пошкодження інфраструктурних об'єктів по всій території країни і, особливо, у її східних та південних регіонах як узагальнений наслідок повномасштабної збройної агресії, - засвідчують нагальність розгляду питання захисту систем, об'єктів і ресурсів, які є критично важливими для функціонування суспільства, соціально-економічного розвитку держави та забезпечення національної безпеки в умовах війни.

Не тільки російська федерація, а й багато держав, в першу чергу, економічно розвинуті, вдосконалюють методи та способи використання інформаційних технологій і засобів для деструктивних інформаційних впливів на інформаційні системи об'єктів

критичної інфраструктури, під якими, в першу чергу, сьогодні розуміють атомні і гідроелектростанції, нафто – і газопроводи, національні мережі розподілу електроенергії, транспортні системи національного і світового рівня, загальнодержавні системи зв'язку, галузево- та структурноутворюючі підприємства тощо [1, с. 82-83].

Очевидно, що в умовах довоєнного інтенсивного розвитку інфраструктури України, існує багато об'єктів критичної інфраструктури, виведення з ладу яких може призвести до надзвичайних ситуацій, пов'язаних із загибеллю людей, екологічними катастрофами, заподіянням великих матеріальних та економічних збитків.

Іноземні спецслужби, а також терористичні та кримінальні структури інтенсивно вдосконалюють методи та способи використання інформаційних технологій і засобів, щоб отримати можливість здійснення інформаційних впливів на ресурси систем та мереж державних і недержавних організацій. Тому безпеку промислових об'єктів, зокрема підприємств оборонного комплексу, необхідно розглядати в новому ракурсі, а саме разом з класичними заходами безпеки необхідно забезпечувати інформаційну безпеку комп'ютеризованих систем управління технологічним процесом.

Захист об'єктів критичної інфраструктури в Україні врегульований вибірково та, переважно, у підзаконних нормативно-правових актах. Очевидно, що сектор безпеки та оборони України в частині захисту об'єктів критичної інфраструктури потребує реформування, в першу чергу шляхом прийняття відповідного закону та удосконалення діючих нормативно-правових актів в частині, що стосується саме критичної інфраструктури, комплексного управління та підготовку фахівців з питань захисту об'єктів критичної інфраструктури.

Відповідно, тезисно окресленою метою дослідження є вивчення проблем забезпечення та шляхів удосконалення безпеки об'єктів критичної інфраструктури України. Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури України. Предметом дослідження виступає розвиток механізмів забезпечення та шляхи вдосконалення безпеки об'єктів критичної інфраструктури України.

Варто відразу зауважити, що загальний алгоритм розвитку правового забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури України передбачає, як вбачається, розв'язання наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати сучасні наукові підходи до вивчення питання захисту інформаційної безпеки об'єктів критичної інфраструктури країни;
- розглянути загальну систему забезпечення безпеки і захисту об'єктів критичної інфраструктури країни;
- охарактеризувати досвід зарубіжних країн та України стосовно державного управління забезпеченням безпеки об'єктів критичної інфраструктури;
- дослідити нормативно-правове та адміністративне забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури в Україні;
- вказати на напрями удосконалення державної політики забезпечення безпекою об'єктів критичної інфраструктури в Україні.

Отже, поняття критичної інфраструктури сьогодні знаходиться на етапі становлення. Щоправда, правотворча та наукова активність довкола нього повсякчас посилюється, про що говорить значна кількість нових досліджень даного питання.

В окремих нормативних актах запропоновано визначення цього поняття. Так, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави» від 23 серпня 2016 року № 563, його охарактеризовано як «Сукупність об'єктів інфраструктури держави, які є найбільш важливими для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення, виведення з ладу чи руйнування яких може мати вплив на національну безпеку й оборону, природне середовище, призвести до значних фінансових збитків і людських жертв». У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017

року № 1009-р визначення поняття критичної інфраструктури сформульовано як: «Сукупність об'єктів, які є стратегічно важливими для економіки й безпеки» [2].

Про поняття «критична інфраструктура» йшлося і в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року № 287/2015 (втратила чинність на підставі Указу Президента України № 392/2020 від 14.09.2020), у якому серед загроз національній безпеці України було визначено загрози безпеці критичної інфраструктури, а саме: «Критична зношеність основних фондів об'єктів інфраструктури України та недостатній рівень їх фізичного захисту; недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій; неефективне управління безпекою критичної інфраструктури та систем життєзабезпечення» [3].

Визначення поняття критичної інфраструктури пропонують в окремих публікаціях, цільових дослідженнях та інших працях, підготовлених у зв'язку з актуалізацією проблеми в різні роки з огляду на соціально-економічні, політичні, воєнні й інші умови та чинники. Означеним питанням опікується досить потужна плеяда дослідників-правників та науковців інших галузей: Д.О. Беззубов, Б.С. Бистрова, В.В. Бойчук, В.Л. Бурячок, П.П. Воробієнко, Ю.Г. Даник, М.Б. Домарацький, Ю.О. Заіка, С.І. Кондратов, І.П. Кринична, Б.В. Кузьменко, В.В. Остроухов, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Є.Б. Ручкін, О.М. Суходоля, С.С. Теленик, В.М. Телелим, В.Д. Ткаченко, В.Б. Толубко, В.М. Фурашев, В.О. Хорошко, В.М. Чернега, В.О. Чмельов та інші. У полі зору означених науковців, зазвичай, знаходяться питання, що умовно можна визначити як «надбудову» над понятійно-категоріальним апаратом правової науки з окресленої проблематики, оскільки акценти робляться на рекомендаціях щодо захисту об'єктів, інтерпретацію чинних нормативно-правових актів з відповідних питань, а відтак, - і підготовку пропозицій щодо їх удосконалення.

Насамперед, слід зазначити, що етимологічне значення, і, відповідно, змістове навантаження терміну та його нормативно-правове визначення досить різнобічне. Так, досить вичерпно визначив (за суб'єктним складом) дане поняття О. Верголяс, який вказує: «Критична інфраструктура – це підприємства й установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як: енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки та фінанси, інформаційні технології, телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство, що є стратегічно важливими для функціонування економіки та безпеки держави, суспільства, населення, виведення з ладу або руйнування яких може позначитися на національній безпеці й обороні, природному середовищі, призвести до значних матеріальних і фінансових збитків, людських жертв» [4].

З іншого боку, дослідник питання захисту об'єктів критичної інфраструктури Д. Бірюков визначає дане поняття наступним чином: «Критична інфраструктура – це сукупність об'єктів, технологій, державних і наукових структур, порушення регламентної діяльності яких впливає на економічну, соціально-політичну, військову, екологічну безпеки» [5, с. 89].

Дослідник С. Теленик акцентує увагу на тому, що: «… термін «критична інфраструктура» охоплює об'єкти, системи, мережі або їх частини, порушення функціонування або руйнування яких призведе до найтяжчих наслідків для соціальної та економічної сфери держави, негативно позначиться на рівні її обороноздатності та національної безпеки. Крім того, функціонування критичної інфраструктури в мирний час пов'язують із підтримуванням життєво важливих функцій у суспільстві, захистом базових потреб його членів і формуванням у них відчуття безпеки та захищеності» [6, с. 186].

Таким чином, узагальнено деякі науковці визначають, що критична інфраструктура України – це системи й ресурси, фізичні чи віртуальні, що забезпечують функції та послуги, порушення яких призведе до найсерйозніших негативних наслідків для життєдіяльності суспільства, соціально-економічного розвитку країни, забезпечення національної безпеки» [7].

На підставі розглянутих різних дефініцій, С. Теленик підсумовує та приходить до висновку, що поняття критичної інфраструктури визначають, враховуючи такі елементи, як:

1) загальне визначення критичної інфраструктури як сукупності об’єктів;
2) ознаки, за якими об’єкти критичної інфраструктури визначаються як такі;
3) можливі впливи на об’єкти критичної інфраструктури та їх наслідки;
4) державні, суспільні інтереси та відносини, яким може бути завдано шкоди [8, с. 135].

Разом з тим, як бачимо з вище наведених тлумачень, з позицій змісту структурних елементів поняття критичної інфраструктури, - вони подекуди носять хаотичний характер, певну неузгодженість між пунктами переліку, неповноту розкриття деяких випадків й правову невизначеність окремих пунктів та положень. Тому, в нових дослідженнях часто автори вказують на потребі додаткового опрацювання даного поняття.

Ознаки, за якими певні об’єкти відносять до критичної інфраструктури, продовжує С. Теленик, визначають як: 1) критично важливі; 2) найбільш важливі; 3) стратегічно важливі. Ну і, як підсумовую дослідник, «Можливі впливи на об’єкти критичної інфраструктури та їх наслідки трактують як: 1) загрози природного й техногенного характеру; 2) терористичні загрози; 3) кібер-атаки; 4) пошкодження інфраструктурних об’єктів у східних та південних регіонах України внаслідок збройного конфлікту; 5) виведення з ладу або руйнування; 6) порушення функціонування; 7) порушення регламентної діяльності. Їхні наслідки такі: 1) значні матеріальні та фінансові збитки, людські жертви; 2) найтяжчі наслідки; 3) найсерйозніші негативні наслідки». З іншого боку, науковець не забуває також описати і державні інтереси і відносини в цій сфері. Він їх характеризує наступним чином: «Суспільні, державні інтереси та відносини, яким може бути завдано шкоди, окреслюють так: 1) функціонування суспільства, соціально-економічного розвитку держави та забезпечення національної безпеки; 2) життєво важливі національні інтереси України; 3) інтереси економіки і безпеки держави, суспільства, населення; 4) національна безпека й оборона, природне середовище; 5) економічна, соціально-політична, військова, екологічна безпека; 6) соціальна й економічна сфери держави; 7) рівень обороноздатності та національної безпеки; 8) життєдіяльність суспільства, соціально-економічного розвитку країни та забезпечення національної безпеки» [8, с. 144].

У цьому дослідженні варто розглянути і такий підсуб’єкт, як критична інформаційна інфраструктура, яка, зазвичай, позиціонується як: сукупність інформаційних систем, інформаційно-телекомунікаційних мереж, автоматизованих систем управління суб’єктів критичної інформаційної інфраструктури, у тому числі мережі електрозв’язку, що використовуються для організації взаємодії таких об’єктів [9, с. 5; 10, с. 272].

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.03.2013, № 386-р. зазначалось, що: «інформаційна інфраструктура – сукупність різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів, телекомунікаційних мереж і каналів передачі даних, засобів комунікацій і управління інформаційними потоками, а також організаційно-технічних структур, механізмів, що забезпечують їх функціонування» [11].

Відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації», під об’єктом інформатизації доцільно розуміти: сукупність інформаційних ресурсів, засобів і систем обробки інформації (відомостей та/або даних), які використовуються відповідно до заданої інформаційної технології, засобів забезпечення, приміщень або об’єктів (будівель, споруд, технічних засобів), в яких ці засоби і системи встановлені, або приміщень і об’єктів, призначених для ведення конфіденційних переговорів [12].

Отже, до об’єктів критичної інформаційної інфраструктури доцільно віднести: автоматизовані системи управління, що належать державним установам і органам влади, юридичним і фізичним особам-підприємцям, які забезпечують взаємодію зазначених систем або мереж, що функціонують у сфері охорони здоров’я, освіти і науки, транспорту, зв’язку, енергетики, банківській сфері та інших сферах фінансового ринку, паливно-енергетичного комплексу, у галузі атомної енергії, оборонної, ракетно-космічної, гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості і т. п. [13, с. 2016].

У Порядку формування переліку об’єктів критичної інформаційної інфраструктури, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 943, з метою визначення сукупності інформаційних об’єктів і ресурсів, систем і засобів обробки інформації зазначено, що «… всі об’єкти інформаційної інфраструктури (автоматизовані, інформаційні, телекомунікаційні, інформаційно-телекомунікаційні системи, автоматизовані системи управління технологічними процесами), що експлуатуються на об’єкті критичної інфраструктури», а також представлено загальні засади взаємозв’язку Національної програми інформатизації та системи планування економічного і соціального розвитку України. В контексті цього доцільно також відмітити, що у Законі України «Про основні засади кібербезпеки України» для визначення тих же відносин застосовується поняття «об’єкт критичної інформаційної інфраструктури» [14; 15].

Однак, незважаючи на те, що діє низка нормативних актів, які стосуються захисту критично важливих систем, об’єктів і ресурсів, не розроблено єдиного механізму захисту, що на практиці призводить до неузгодженості дій різних суб’єктів, які здійснюють такий захист, несвоєчасного реагування на загрози, для нейтралізації яких потрібна різногалузева консолідація ресурсів, а також нераціонального, безсистемного використання сил і засобів тощо. Із цього приводу Д. Бірюков зазначає, що «В нашому законодавстві є низка категорій об’єктів, виокремлених на підставі їх значущості для економіки, техногенної безпеки, терористичної загрози тощо. У контексті міжнародної практики ці об’єкти (або певну частину цих об’єктів) можна вважати критичною інфраструктурою. Проблему становлять не просто не розроблення переліків об’єктів чи визначення поняття «критична інфраструктура», а не налагодженість взаємозв’язку між цими категоріями, інформаційного взаємозв’язку між відомствами, брак загального оцінювання на рівні держави ризиків цих об’єктів, спільного підходу до захисту від усіх груп загроз (техногенного, природного та соціально-політичного спрямування). Немає загальної (насамперед, у значенні - спільної) бази ресурсів для реагування та запобігання загрозам, яка повинна містити відповідну інформацію [16, с. 112].

Отже, як вбачається, потребує перегляду й удосконалення наявний підхід до захисту об’єктів критичної інфраструктури та його правове забезпечення, що винятково актуально в умовах дій агресора, що порушують правила та звичаї війни.

Список використаних джерел:

1. Кринична І. П. Державне управління процесами запобігання та профілактики надзвичайних ситуацій: праксиологічний досвід / Актуальні проблеми державного управління: *зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ, 2013. № 1 (16).* С. 80–88.

2. Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об’єктів критичної інфраструктури держави: *Постанова Кабінету Міністрів України* від 23 серпня 2016 р. № 563. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF (дата звернення: 06.03. 2024).

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: *Указ Президента України* від 26 травня 2015 року № 287/2015 (Стратегія втратила чинність на підставі Указу Президента № 392/2020 від 14.09.2020). URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/287/2015#Text (дата звернення: 06.03.2024).

4. Верголяс О. Реформування системи захисту та підвищення стійкості критичної інфраструктури України в розрізі актуальних загроз. URL: https:// coolyanews.info/ reformuvannyasistemi-zahistu-ta-piidvischennya-stiijkostii-kritich noyi-iinfrastrukturi-ukrayinii-v-rozriiziiaktual.html (дата звернення: 06.03.2024).

5. Бірюков Д. С. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні: *аналітична доповідь* / Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов. К.: ПП «Видавництво «ФЕНІКС», 2012. 92 с.

6. Теленик С. С. Критична інфраструктура як об’єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1(15).* С. 179–188.

7. Бобро Д. Г. Удосконалення методології ранжування об’єктів критичної інфраструктури та їх віднесення до критичної інфраструктури: аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/krutuchna_infra-a763 6.pdf (дата звернення: 06.03.2024).

8. Теленик С. С. Державна система захисту критичної інфраструктури України: концептуальні засади адміністративно-правового регулювання. *Монографія*. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2020. 602 с.

9. Гнатюк, С. О., Рябий, М. О., & Лядовська, В. М. Визначення критичної інформаційної інфраструктури та її захисту: аналіз підходів. *Зв’язок*. *(2014), № 4*, С. 3–7.

10. Гнатюк, С. О., Сидоренко, В. М., & Дуксенко, О. П. Сучасні підходи до виявлення та ідентифікації найбільш важливих об’єктів критичної інфраструктури. *Безпека інформації. (2015), № 21(3)*, С. 269–275.

11. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: *Розпорядження Кабінету Міністрів України* від 15.03.2013, № 386-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text (дата звернення: 06.03.2024).

12. Про Національну програму інформатизації: *Закон України* від 01.12.2022, № 2807-IX. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 51, ст.127). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр#Text (дата звернення: 06.03.2024).

13. Ковалів М. Правове забезпечення кібербезпеки критичної інформаційної інфраструктури України / Мирослав Ковалів, Руслан Скриньковський, Юрій Назар, Сергій Єсімов, Іван Красницький, Христина Кайдрович, Святослав Князь, Юлія Кемська // *Traektoriâ Nauki = Path of Science. 2021. Vol. 7. № 4.* S. 2011-2018.

14. Порядок формування переліку об’єктів критичної інформаційної інфраструктури: *Постанова Кабінету Міністрів України* від 09.10.2020 р. № 943. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2020-п#Text (дата звернення: 06.03.2024).

15. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: *Закон України* від 05.10.2017, № 2163-VIII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення: 06.03. 2024).

16. Бірюков Д. Концепція захисту критичної інфраструктури як елемент загальноєвропейської безпекової політики. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України / *Наукові записки. 2013. № 6 (68).* С. 106−115.

УДК 351:354/352:321
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТІЙНИХ КАТЕГОРІЙ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (В УМОВАХ ВІДСІЧІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ)

Бейкун Андрій Леонардович,
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент
Кулик Пилип Юрійович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України

Будь-яка держава зобов'язана за допомогою адміністративного ресурсу забезпечувати належне функціонування сектору безпеки і оборони, оскільки захист суверенітету, територіальної цілісності та інших, охоронюваних об'єктів забезпечення національної безпеки, - є вищою прерогативою, тим більше, в умовах правового режиму воєнного стану та повномасштабних воєнних дій.

Проблематиці з'ясування змісту управління, державного управління взагалі та управління суб'єктами сектору безпеки та Сил оборони, зокрема, -приділяли увагу у науковій літературі такі дослідники, як: В.Б. Авер'янов, Р.В. Алієв, М.В. Возник, В.М. Гаращук, Ю.П. Битяк, Н.П. Матюхіна, В.А. Ліпкан, В.В. Крутов, О.М. Шевчук, М.М. Прохоренко, В.А. Тимошенко, О.В. Кривенко, М.І. Карпенко, Л.П. Медвідь, В.Й. Пашинський та інші. Існує значна кількість наукових праць, присвячених окремим питанням сутності «сектору безпеки» й «сектору безпеки та оборони». Так, В.К. Горовенко та В.П. Тютюнник здійснили аналіз актуальних загроз національній безпеці, указали, що сектор безпеки та оборони є підсистемою в загальній системі забезпечення національної безпеки України; узявши за основу критерій відбору суб'єктів такого сектору, як наявність у них законодавчо наданих повноважень щодо застосування зброї, здійснення спеціальних заходів або правового примусу під час підтримання заходів з забезпечення національної безпеки та оборони для включення їх до згаданого сектора, - визначали їх у якості відповідних суб'єктів. С.П. Пономарьов розкрив поняття сектору безпеки та його зміст, із цією метою здійснив аналіз різних видів безпеки, дослідивши економічну, соціальну, політичну, екологічну, державну, особисту й військову безпеку. Г.П. Ситник провів систематизацію наукових підходів до концептуалізації соціального явища національна безпека в теорії і практиці публічного управління. О.С. Бодрук та М.Ф. Єжеєв розглянули проблемні питання імплементації нової моделі сектору безпеки для України тощо [1].

Окрім того, окрема тематика правового регулювання сектору безпеки і оборони України у рамках окресленої канви дослідження, була проаналізована у працях багатьох авторитетних вчених, а саме: Бутенка М., Дороніна В., Калашникова В., Кулак Н., Марченко М., Огаркова Н., Пилипчука В., Полякова С., Пономарьова С., Хворостянкіна А., Цвіка М. та інших.

Як зазначають Р.В. Шаповал та Н.Ю. Цибульник, досліджуючи адміністративно-правові засади діяльності сектору безпеки і оборони в Україні, необхідно виходити з того, що сектор безпеки і оборони являє собою систему уповноважених державних органів, органів місцевого самоврядування і громадських організацій, які, в свою чергу, мають свою системну побудову і структуру, тобто являються підсистемами загальної системи безпеки і оборони держави. Кожна система і підсистема мають свою організаційну побудову, і в цьому відношенні поняття «система» і поняття «організація» доповнюють одне одного, залишаючись самостійними [2, с. 39].

Як вважає Н. Ю. Цибульник у іншому науковому дослідженні, останнім часом, відповідно до змін у напрямах державного розвитку та пріоритетах, дуже важливим є якісне забезпечення адміністративно-правового регулюванням усіх сфер національної безпеки та оборони. Відповідно, механізм забезпечення національної безпеки являє собою відповідну сукупність юридичних засобів, що упорядковують суспільні відносини та відіграють превентивну роль, попереджуючи різного виду загрози. Також важливим буде відмітити, що контроль та упорядкованість суспільних відносин полягає у забезпеченні соціального балансу. Тобто, важливим є існування балансу між бажаним та отриманим громадянами від власної держави, а саме від системи юридичних засобів. Відповідно, публічне адміністрування – це своєрідний інструмент досягнення балансу та загального задоволення. Аналогічно ефективне публічне адміністрування відносин у сфері забезпечення безпеки публічною владою, суб'єктами, які потребують систематизації та чіткого законодавчого визначення правового статусу, повинно досягати можливого апогею для суцільного забезпечення якісної роботи та результативності. Це є досить актуальним для України саме сьогодні, враховуючи реалії збройної агресії російської федерації [3, с. 156-157].

З метою з'ясування поняття й сутності правової конструкції «управління сектором безпеки», доцільно розглянути зміст окремих його структурних елементів.

В.П. Пилипишин визначає управління як «специфічний вид діяльності, який перетворює неорганізований натовп на ефективну цілеспря мовану продуктивну групу» [4, с. 13].

А дослідник Г.А. Гончаренко позиціонує управління як діяльність уповноважених органів, що спрямована на досягнення конкретних завдань за допомогою управлінських методів, форм, способів і функцій [1, с. 42].

До ознак, що охоплює термін «безпека», у юридичній літературі зараховують: 1) нормативно-правові (відсутність ризику, загроз і небезпек); 2) технічні правила захищеності (відповідність технічним нормам, правам, параметрам); 3) дотримання певного стану безпеки конкретної діяльності (авіаційна безпека, безпека дорожнього руху, безпека мореплавства, радіаційна безпека тощо); 4) інформаційна безпека (захищеність інформації); 5) правова безпека, особиста, суспільна, державна (особистості, суспільства, держави). Так, Г.П. Ситник указує, що суб'єкти управління передусім мають створювати умови, за яких гарантується певний рівень можливостей для задоволення потреб у безпеці людини (індивіда), суспільства та державних інститутів, який, по суті, і є якісно-кількісною характеристикою такого соціального явища, як безпека. Отже, зазначимо, що ефективне забезпечення безпеки особи є одним із основних завдань суб'єктів управління сектором безпеки [5, с. 22].

Відповідно, враховуючи окреслений вище етимологічно-правовий зміст окремих термінів, доцільно визначити зміст і сутність словосполучення «правове регулювання сектору безпеки і оборони», яке, до речі, в різних працях вчених визначається по-різному, а чинне законодавство визначає ці дефініції іноді в іншому світлі. Саме тому, як вбачається, доцільним є аналіз відповідної теоретико-практичної категорії, що дозволить ефективізувати правозастосування відповідного терміна та пов'язаних із ним процесів. Враховуючи проаналізовані позиції вчених із даного питання, належної уваги теоретико-порівняльному аналізу всіх компонентів зазначеного складного визначення приділено не було, саме тому пропонується постійно досліджувати відповідну категорію та її складові окремо, а також у взаємозв'язку [6, с. 130].

На погляд ряду вчених, насамперед, Пономарьова С.П., принципи функціонування сектору безпеки і оборони випливають з потреб суб'єкта і об'єкта діяльності сектору безпеки і оборони, узагальнюють практику, набувають форми наукового знання за допомогою яких реалізуються ці потреби на основі підвищення ефективності його потенціалу, більш досконалої організації відносин суб'єкта і об'єкта з середовищем на основі наукової організації діяльності. Принципи функціонування сектору безпеки і оборони України класифіковано: 1) загальні принципи, які визначають засади формування та реалізації

державної політики у сфері національної безпеки; 2) базові, які визначені, зокрема, Законом України «Про Службу безпеки України»; 3) принципи, які визначені окремими нормативними актами щодо забезпечення сектору безпеки і оборони [7, с. 73].

Отже, сектор безпеки та оборони України - це відповідна система органів, які за своїм функціональним призначенням спрямовані на захист національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз та небезпек. Відповідно, на погляд ряду вчених, зокрема, О. Шевчука та А. Каляєва, - змістом адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів публічного адміністрування в секторі безпеки є забезпечення добросовісного виконання дій суб'єктами публічної адміністрації в сфері реалізації дій, спрямованих на захист національних інтересів від потенційних загроз, шляхом застосування приписів, заборон та дозволів [8, с. 140; 9, с. 17].

Також суб'єкти публічно-правової діяльності позиціонуються дослідниками у якості необхідного елементу системи забезпечення національної безпеки. Забезпечення безпеки суб'єктами публічної адміністрації розглядається як фундаментальна провідна функція держави. Тобто, органи законодавчої, виконавчої та судової влади, правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та громадяни – це безпосередній склад системи суб'єктів, що забезпечують національну безпеку нашої держави. І, відповідно, стан окремого суб'єкту є важливим на рівні забезпечення повноцінного існування держави [10; 11, с. 136].

Таким чином, можемо констатувати, що сектор безпеки та оборони держави займає першочергову позицію у формуванні, підтримці та сприянні її існування, насамперед, у час критичного посилення загроз та небезпек зовнішнього характеру, насамперед, коли держава знаходиться у стані війни. Ця структура - базисне утворення, що безпосередньо відповідає за національну безпеку, територіальну цілісність, приватні інтереси фізичних та юридичних осіб, фундаментальні цінності держави тощо. Сектор безпеки та оборони – це, насамперед, система органів державної влади, інших державних органів, які реалізують державну політику у сфері забезпечення національної безпеки держави. До складу суб'єктів означеного сектору можуть входити і інші утворення, функціональним призначенням яких є реалізація державної політики у певному спектрі суспільних відносин. Управління сектором безпеки – це система правових, організаційних та економічних механізмів управлінської діяльності суб'єктів сектору безпеки, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері забезпечення національної безпеки держави. Інші державні органи й органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки. Ефективна система управління в секторі безпеки неможлива без удосконалення взаємодії між суб'єктами сектору безпеки. Тільки ефективна взаємодія та взаємозв'язок будуть гарантувати забезпечення належного рівня безпеки особи, суспільства й держави.

При опрацюванні заявленої проблематики додатково аналізовувались та враховувались погляди дослідників, зазначені у переліку використаних джерел за №№ 12-14.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко Г. А. Управління сектором безпеки: поняття й сутність / *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Том 31 (70). Ч. 2. № 2. 2020.* С. 40-46. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/_journals/2020/2_ 2020/part_2/10.pdf (дата звернення: 07.03.2024).

2. Шаповал Р. В., Цибульник Н. Ю. Зміст адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів публічного адміністрування у секторі безпеки України. *Право та державне управління. 2021 р., № 4.* С. 39-44. URL: http:// www.pdu-journal.kpu.zp.ua/ archive/4_2021/6.pdf (дата звернення: 07.03. 2024).

3. Цибульник Н.Ю. Деякі питання сектора безпеки України як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Адміністративне право і процес. 2021. № 1.* С. 154–159.

4. Пилипишин В.П. Поняття та основні риси державного управління. Юридична наука і практика. 2011. № 2. С. 10–14.

5. Ситник Г.П. Концептуалізація соціального явища національна безпека в теорії і практиці публічного управління. *Науковий часопис Академії національної безпеки. 2019. Вип. 1–2 (21–22).* С. 8–30.

6. Бейкун А. Л., Ромашко О. М. Правове регулювання сектору безпеки і оборони: сутність та зміст. *Юридична наука № 3 (105)/2020.* С. 130-136. URL: file:///C:/Users/Andrew/Downloads/ojsjournamcomua,+130-136-3.pdf (дата звер-нення: 07.03.2024).

7. Пономарьов С. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук)* за спеціальністю: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право). Харків, 2018. 513 с. URL: https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/ files/ Structure/science/rada/dissertations/25/1.pdf (дата звернення: 07.03.2024).

8. Шевчук О. Сектор безпеки України як об'єкт публічного адміністрування. *Адміністративне право і процес. 2021. № 2.* С. 139–140.

9. Каляєв А. Теоретичні підходи щодо трансформації сучасних моделей державного управління у сфері безпеки та оборони. *Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1 (54). Ч. 1.* С. 13–19.

10. Чуприна Ю.Ю. Адміністративно-правові методи правового регулювання: сутність та зміст. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук* за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2017. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/items/fe52af2f-0624-4d5b-9a1b-11cd62ca371e (дата звернення: 07.03.2024).

11. Лобко М.М., Саганюк Ф.В. Сектор безпеки і оборони: проблеми формування та розвитку. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2014. № 1 (50).* С. 134–139.

12. Безега В.В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони. *Адміністративне право і процес.* 2020. С. 7–10.

13. Поляков С. Ю. Особливості статусу та місце Збройних Сил України у структурі сектора оборони держави. *Часопис Київського університету права. 2013/3.* URL: http://surl.li/unoc (дата звернення: 07.03.2024).

14. Пилипчук В.Г., Доронін В.М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право. № 2(25)/2018.* URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/ 8_8.pdf (дата звернення: 07.03.2024).

УДК 342.9:355
Orcid.org/0000-0002-4895-1361

АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Аленічев Сергій Володимирович,
курсант курсу № 3 факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Беззаперечно, що правове регулювання заходів з відсічі збройної агресії, дієві нормативно-правові та практичні заходи для захисту суверенітету та територіальної цілісності України у процесі ведення російсько-української війни є ключовими для стабілізації ситуації у країні.

Правове регулювання цих питань має велике значення для подвльшого післявоєнного економічного відновлення та розвитку країни. Забезпечення прав і свобод громадян, правоохоронна діяльність, захист від незаконних дій і рішень, притягнення до відповідальності винних осіб – всі ці питання потребують глибокого комплексного правового дослідження.

Разом з тим, і аналіз міжнародно-правових аспектів ситуації, що склалася, таких як: дотримання Женевських конвенцій 1949 року, реалізація інших норм міжнародного гуманітарного права, встановлених правил та звичаїв ведення воєнних дій, є актуальним для розуміння граничних правових можливостей ведення війни державою та загальної міжнародної позиції України. Відповідно, як ми бачимо, тема правового регулювання відсічі збройної агреѕії російської федерації проти України є актуальною з різних точок зору: міжнародної, гуманітарної, політичної, економічної та правової.

Відповідно, метою даного предметного дослідження є формат створення та діяльності управлінських державних структур, які реагували на виникнення та ескалацію поточних загроз та небезпек зовнішнього характеру, починаючи з 2014 року та їх законодавче забезпечення.

Згадуючи хронологію правової оцінки злочинних дій російської федерації, починаючи з 2014 року, варто зазначити, що на законодавчому рівні перші згадки про її причетність до розв’язування державного терору, тимчасової окупації, анексії українських територій та інших актів агресії, знайшли своє місце у Декларації «Про боротьбу за звільнення України» та Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1; 2]. У подальшому правова позиція України у питанні відсічі гібридної війни російської федерації була детально окреслена у: Зверненні Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання російської федерації державою-агресором, Заяві Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків», Воєнній доктрині України та ін. [3, с. 11]

Для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії, ще під час проведення Антитерористичної операції у 2015 році створювалися такі структури, як військово-цивільні адміністрації. Відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації», військово-цивільні адміністрації – це тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діяли у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України або у складі Об’єднаного

оперативного штабу Збройних Сил України і були призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи у районах відсічі збройної агресії російської федерації та підтримуваних нею незаконних збройних формувань штучних квазідержавних утровень, зокрема, під час проведення Антитерористичної операції, а згодом – операції Об'єднаних сил [4, с. 35].

Протягом попередніх восьми років до початку у 2022 році повномасштабної війни, держава Україна застосовувала різні допустимі формати для ведення бойових дій та операцій проти «іхтамнетів» та сформованих росією незаконних збройних формувань квазідержавних утворень ДНР-ЛНР у рамках протидії гібридній війні. Водночас, збройний опір російській агресії Україна фактично розпочала лише у другій її фазі – у квітні 2014 р. Так, зокрема комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур з широким використанням Збройних Сил України вперше було розпочато на підставі Указу в.о. Президента України № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Українська влада кваліфікувала свої дії як Антитерористичну операцію, правовою підставою проведення якої став Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. Згодом, Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018, який встановив перехід повноважень з керування військовими і правоохоронними підрозділами. Однак, важливо розуміти, що законодавство не передбачає можливість відступу Президентом як Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України від положень ст. 4 Закону України «Про оборону України», а також п.п. 1, 17, 19-20 ст. 106 Конституції України. Відповідно, дотримання вимог вказаних норм слід вважати його беззаперечним обов'язком. У цьому випадку найперше варто звернути увагу на положення Закону України «Про регламент Верховної Ради України» у частині, що стосується окресленого питання. Вказаний нормативний акт чітко визначає, що у випадку прийняття Главою держави рішень про мобілізацію, введення воєнного стану, застосування військ або оголошення стану війни він зобов'язаний звернутись до Верховної Ради України для затвердження цих рішень та подати відповідні проекти законів [4, с. 36].

Негайне вжиття заходів для відсічі агресії органами військового управління у контексті ст. 4 Закону України «Про оборону України» означає використанням усіх необхідних сил і засобів, форм і способів збройної боротьби, недопущення ескалації та поширення агресії на території України, завдання агресору поразки (втрат) та примушення його до відмови від подальшого застосування воєнної сили з повним відновленням територіальної цілісності і суверенітету України, а також до надання гарантій стосовно відшкодування завданих збитків [5].

Слід зважити, що в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти нашої держави, згідно з введеними нормативами, органи і підрозділи Національної поліції України, разом з Збройними Силами України, іншими збройними формуваннями зі спеціальними функціями, правоохоронними органами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування запроваджують та здійснюють передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави тощо [6, с. 65].

Після початку у 2022 році повномасштабної російської агресії проти нашої країни, Президент України підписав низку указів про утворення військових адміністрацій різного рівня, відповідно до яких, на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану», для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку було створено регіональні та місцеві військові адміністрації. Отже, в умовах

воєнного стану публічне управління має свої характерні особливості та механізми розвитку, які необхідно враховувати для визначення пріоритетів та напрямів підвищення ефективності управління державою як під час боротьби з агресором, так і під час майбутнього відновлення країни [4, с. 37; 6, с. 66].

Отже, з урахуванням геополітичних реалій сучасного світу, пряма збройна агресія однієї країни проти іншої є важливим предметом для правового міжнародного регулювання та співробітництва. Ситуація, що розвивається між росією та Україною, актуалізує потребу у глибокому вивченні проблеми на різних рівнях - від національного до міжнародного.

Отже, збройна агресія російської федерації проти України призвела до серйозних міжнародних наслідків та реакцій. Оцінка ситуації на міжнародному рівні, роль міжнародних організацій та питання санкцій об'єктивно стають важливою частиною комплексного правового дослідження проблематики. Наслідки агресії торкнулись мільйонів українців, спричинивши потужну гуманітарну кризу. Питання захисту прав людини, допомоги постраждалим громадянам та міжнародно-гуманітарного захисту цивільного населення є вкрай важливими.

Таким чином, правове забезпечення функціонування країни в умовах воєнного стану потребує детального аналізу наявних законів, підзаконних актів, актів локального регулювання та міжнародних нормативно-правових актів: конвенцій та міжнародних договорів, щоб забезпечити їхнє ефективне застосування і, за потреби, вдосконалення. Як відомо, від належного розуміння та використання правових механізмів залежить не лише внутрішньополітичний стан України, але й її міжнародний імідж, партнерські відносини з іншими державами та міжнародними організаціями. Вивченням актуальних проблем правового регулювання функціонування держави в умовах повномасштабної війни, можна, зокрема, забезпечити чітку правову оцінку дій російської федерації та визначити можливості для протидії, зокрема, на міжнародному рівні. Окреслена концептуально тема має велике значення для українського суспільства, яке очікує від держави ефективних дій на захист національних інтересів, тому, зокрема, вивчення проблеми є важливим етапом формування загальнонаціональної громадської позиції та згуртування нації.

Список використаних джерел:

1. Про боротьбу за звільнення України. *Декларація.* (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 15, ст.580). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1139-18#Text (дата звернення: 17.03.2024).
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. *Закон України*. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 17.03.2024).
3. Вінник І.Ю. Організаційно-правові аспекти діяльності з відсічі збройної агресії проти України: вітчизняний досвід та проблематика правового регулювання. *Економіка. Фінанси. Право.* 2020. С. 10-15. URL: http://elar.naiau. kiev.ua/bitstream/123456789/24845/1/efp_04-3_2020.pdfpage=10 (дата звернення: 17.03.2024).
4. Перевалова Л.В. Правові основи організації публічного управління в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства, № 1 2023.* С. 35-37. URL: http://aprus.khpi.edu.ua/article/view/285614 (дата звернення: 17.03.2024).
5. Про оборону України. *Закон України*. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 17.03.2024).
6. Зозуля Є. Діяльність Національної поліції України щодо забезпечення державного суверенітету та національної безпеки в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України (організаційно-правові аспекти). 2023. С. 64-67. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/ zbirnik-13062023.pdfpage=64 (дата звернення: 17.03.2024).

УДК 341.1/8:341.231.12
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ІНСТИТУТ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ДІЄВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ

Бак Максим Анатолійович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

У сучасному світі, де міжнародні відносини стають все більш інтегрованими та складними, роль міжнародного права в системі забезпечення національної безпеки країн набуває надзвичайної важливості. Під безпекою в міжнародному праві, переважно, розуміють стан захищеності інтересів держави, групи держав або міжнародного співтовариства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Гарантування міжнародного миру та безпеки і запобігання війни належить до основних завдань міжнародного права. У сучасному взаємозалежному та глобалізованому світі жодна держава не може самостійно гарантувати свою безпеку. Спектр загроз міжнародній безпеці постійно розширюється. Поряд з такими традиційними загрозами, як міжнародні конфлікти та гіпотетична можливість застосування зброї масового знищення, з'явились нові загрози та виклики: регіональні, внутрішні збройні конфлікти, тероризм, організована злочинність, гібридні війни тощо [1, с. 56].

Для України, яка знаходиться в складній геополітичній ситуації повномасштабної війни та стикається з численними супутніми внутрішніми та зовнішніми викликами для своєї безпеки, розуміння та ефективне використання міжнародно-правових норм у сфері міжнародно-правових відносин стає ключовим фактором у збереженні та зміцненні національного суверенітету, територіальної цілісності та стійкості до потужних зовнішніх загроз та небезпек.

Ця тема стає об'єктом уваги не лише для вчених та експертів у галузі міжнародного права та права національної безпеки, а й для політиків, законодавців та практиків у сфері забезпечення національної безпеки. Аналіз ролі міжнародного права в контексті забезпечення безпеки України дозволяє розкрити не лише правові аспекти, а й визначити стратегічні напрямки дій для країни на міжнародній арені. Враховуючи сучасні виклики, такі як повномасштабна збройна агресія з боку сусіднього держави, тероризм, кіберзагрози та інші, належне розуміння міжнародних норм та принципів стає важливим елементом у забезпеченні національної безпеки та захисту національних інтересів.

Відповідно, як вбачається, головна функція міжнародного права полягає у стабілізації, зміцненні й забезпеченні відносин між суб’єктами міжнародного права; додатково у досліджуваному контексті її можна позиціонувати як необхідність з’ясування ролі міжнародного права в системі забезпечення національної безпеки України, що є актуальним і важливим завданням, яке сприятиме не лише розширенню наукового розуміння цієї проблематики, а й розробці конкретних рекомендацій та стратегій для зміцнення безпеки країни у міжнародному контексті [2, с. 9].

Отже, відповідність всебічної діяльності держави міжнародно-правовим нормам, насамперед, у зв’язку із її участю у повномасштабній війні, відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та безпеки в Україні за кількома ключовими аспектами.

По-перше, відповідність певних дій та зусиль міжнародному праву змушує державу діяти в межах закону, який визначений міжнародними стандартами та нормами. Це важливо для забезпечення правопорядку, уникнення супутніх конфліктів та ефективної протидії будь-

яким формам зовнішньої агресії, у тому числі повномасштабній збройній агресії. Відповідно, коли Україна дотримується міжнародно-правових норм, це виступає додатковим сприятливим фактором для підтримки стратегічними партнерами воєнних зусиль держави та запобіганню додаткових потенційних загроз для національної безпеки.

По-друге, дотримання міжнародно-правових норм, насамперед, норм міжнародного гуманітарного права у збройній боротьбі сприяє побудові довіри та співробітництва між державами – стратегічними партнерами України. Виконання міжнародних зобов'язань збільшує довіру між Україною та її стратегічними партнерами, іншими країнами, що сприяє розвитку міжнародних партнерств та спільних ініціатив у сфері забезпечення національної безпеки на тлі повномасштабної збройної агресії.

По-третє, відповідність дій та зусиль на міжнародній арені міжнародно-правовим нормам сприяє створенню позитивного міжнародного іміджу для України як жертви неспровокованої збройної агресії. Коли держава дотримується міжнародних стандартів та норм, це підвищує її авторитет у міжнародній спільноті та забезпечує підтримку стратегічних партнерів та союзників [3].

Отже, відповідність державної діяльності міжнародному праву є важливою складовою забезпечення національної безпеки України, оскільки вона сприяє співробітництву у відбитті збройної агресії та міжнародному іміджу країни.

При цьому слід зважити на те, що структура міжнародних відносин формується відносно невеликою кількістю провідних держав (лідерів), здатних підтримувати та гарантувати принципи функціонування загальносвітової системи та «правила гри» у ній. Транснаціоналізація світової політики поставили під сумнів основні механізми стабілізації попередніх міжнародних систем - перерозподіл сили, силову рівновагу, яку підтримували великі держави як основні лідери міжнародних відносин. Вплив цих змін відкриває перед людством дві альтернативи: або зростання керованості і програмованості політик розвитку міжнародних відносин, або зростання некерованих змін у світовому порядку, можливо, з катастрофічними наслідками. Це актуалізує проблему пошуку адекватних механізмів досягнення стабільності та безпеки міжнародної спільноти [4, с. 339-340].

Непевність у розвитку міжнародної спільноти, що є результатом збігу процесів глобалізації й структурної трансформації міжнародної системи після розпаду біполярності, привела до усвідомлення важливості регулювального начала в функціонуванні міжнародної системи, механізмів контролю і раціональної спрямованості головних процесів та тенденцій у ній, тобто, керованості розвитком міжнародної системи. Можна сказати, що керованість, це умова досягнення міжнародною системою стабільності в умовах глобалізації [5, с. 162].

У такому сенсі керованість стає важливою характеристикою міжнародної системи поряд зі стабільністю та безпекою. Вона може бути досягнута взаємоузгодженими діями основних держав - лідерів міжнародної політики на основі кодифікованих норм та правил транснаціонального характеру в рамках спільно створених міжнародних інститутів. Тому новими організуючими елементами сучасної міжнародної системи, чинниками її стабільності, стають: міжнародні режими, регіоналізм та регіональні інститути, системи колективної безпеки, транснаціональні спільноти та глобальне регулювання (управління) [5, с. 166; 6, с. 109].

Глобальне регулювання передбачає добровільні та злагоджені дії з узгодження інтересів та створення на цій основі спільних інститутів та режимів. На керованість міжнародної системи, а отже, ефективність глобального регулювання передусім впливають:

по-перше, внутрішній контекст системи, тобто її складність, чисельність елементів (і недержавних також);

по-друге, процеси та явища, які регулюють поведінку держав-лідерів (стійкість системної ієрархії, ефективність багатосторонніх інститутів ухвалення рішень; всезагальність норм та правил; роль міжнародного права; вплив політичних режимів; вплив недержавних т.з. «агентів впливу»; механізми узгодження конфліктів);

по-третє, ефективність внутрішньодержавного управління через взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої політики держав у глобалізованому світі [7, с. 74-75].

Ці чинники перебувають у стадії інституціоналізації, оскільки функціонують в контексті трансформації самої міжнародної системи.

Отже, забезпечення національної безпеки України від зовнішніх загроз та небезпек, зокрема, в умовах повномасштабної збройної агресії, - є однією з найважливіших завдань для держави, особливо в умовах сучасної геополітичної нестабільності. Для досягнення цієї мети важливо вдосконалювати міжнародно-правові відносини за участю Україні з метою забезпечення ефективного механізму захисту національних інтересів.

Перш за все, Україні слід активно співпрацювати з іншими країнами та міжнародними організаціями з метою розробки та узгодження нових нормативних актів, спрямованих на зміцнення міжнародного правопорядку та відсічі неспровокованої збройної агресії. Важливим є також забезпечення участі держави у міжнародних військово-політичних союзах країн розвиненої демократії, що сприятиме посиленню міжнародних позицій держави на тлі повномасштабної війни. Додатково, Україні слід активно працювати над підвищенням своєї правової свідомості та культури серед громадян, що допоможе наближати та підтримувати відповідність внутрішньодержавних відносин міжнародним стандартам і нормам. Також необхідно посилити кадровий потенціал у сфері забезпечення з боку держави повноцінної участі у міжнародно-правових відносинах, забезпечивши високий рівень кваліфікації.

Отже, структуровані належним чином міжнародно-правові відносини за участю України та її окремі складові сприятимуть посиленню міжнародних позицій нашої держави у світлі російсько-української війни, тим самим виконуючи одну з функцій забезпечення національної безпеки України шляхом застосування різноманітних блокуючих та нейтралізуючих механізмів по відношенню до країни-агресора, що передбачені міжнародним правом.

При опрацюванні досліджуваної проблематики додатково використовувалась література, передбачена у списку використаних джерел за №№ 8-12.

Список використаних джерел:

1. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека: *курс лекцій* / Г.П. Ситник. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. 92 с.

2. Міжнародне право: *Конспект лекцій* / Філяніна Л.А. Дніпро. 2016. 116 с.

3. Богуцький Павло. Право національної безпеки та військове право України в умовах збройної агресії рф проти України. *Правова позиція. Електронне періодичне видання. 11.12.2023.* URL: https://ukrainepravo. com/sci entific-thought/pravova-pozytsiya/pravo-natsionalnoyi-bezpeky-ta-viyskove-pravo-ukrayiny-v-umovakh-zbroynoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayin/ (дата звернення: 12.03. 2024).

4. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: НІСД, 2017. 496 с.

5. Ситник Г.П., Орел М.Г. Основи стратегічного планування національної безпеки: *посібник* / за ред. Г.П. Ситника. Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2021. 224 с.

6. Українська призма: Зовнішня політика 2022. *Аналітичне дослідження* // ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка» – Київ, 2023. – 308 с. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/ 20405.pdf (дата звернення: 12.03.2024).

7. Єремєєва Ірина. Теоретико-методологічні аспекти поняття міжнародний імідж держави. *Krakowskie Studia Małopolskie 2022, nr 4 (36).* С. 61-77. URL: https://czasopisma. marszalek.com.pl/images/pliki/ksm/36/ksm3604.pdf (дата звернення: 12.03.2024).

8. Ушаков І.В. Механізми реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з державного управління за*

спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту ДСНС України, Київ, 2023. URL: https://idundcz.dsns. gov.ua/upload/1/8/7/4/5/7/8/disertaciia-usakov-iv.pdf (дата звернення: 12.03.2024).

9. Міжнародне право: *Навчальний посібник*. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: МАУП, 2005. 232 с.: іл. бібліогр.: с. 225–229.

10. Державне управління сектором безпеки і оборони України: теорія, практика, стратегія: *монографія* / І.В.Романов,Ф.В.Саганюк, В.М.Воробйов та ін. К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2007. 218 с.

11. Бодрук О. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: *монографія.* К.: НІПМБ, 2001. 299 с.

12. Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: *монографія.* К.: Вид-во «Варта», 2005. 544 с.

УДК 342.9
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Богун Андрій Богданович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Опошній Владислав Олександрович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, актуалізувала питання законодавчого регулювання функціонування Сил оборони та суб'єктів сектору безпеки. В умовах воєнного стану виникла гостра потреба у чіткому та ефективному правовому механізмі, який би забезпечував їх злагоджену роботу, координацію дій та спрямованість на виконання завдань з оборони України.

На даний момент законодавство України, що регулює діяльність Сил оборони та суб'єктів сектору безпеки, ґрунтується на Конституції України, Законах України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про Службу безпеки України», «Про Національну гвардію України» та інших нормативно-правових актах.

Як відомо, Конституція України визначає основи правового статусу та структурно-функціональний аспект діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань, Служби безпеки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, а також інших правоохоронних і розвідувальних органів, які утворюються для захисту суверенітету, територіальної цілісності та забезпечення оборони України [1, с. 93].

Закон України «Про оборону України» визначає правові та організаційні основи для захисту суверенітету та територіальної цілісності країни, встановлює завдання Збройних Сил України та інших військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, а також регулює повноваження органів державної влади у сфері оборони. Цей Закон визначає мету оборони України, розкриває основні понятійні категорії, такі як Збройні Сили України та інші військові формування, і визначає основні завдання Збройних Сил та ряду інших військових формувань, такі як: забезпечення стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом.

З'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України відповідно до закону можуть залучатися до:

- здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану;
- заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації;
- організації та підтримання дій руху опору, проведення військових інформаційно-психологічних операцій;
- боротьби з тероризмом і піратством;

- заходів щодо здійснення захисту життя, здоров'я громадян та об'єктів (майна) державної власності за межами України, забезпечення їх безпеки та евакуації (повернення), посилення охорони державного кордону;
- захисту суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі та їх правового оформлення;
- забезпечення безпеки національного морського судноплавства України у відкритому морі чи в будь-якому місці поза межами юрисдикції будь-якої держави;
- заходів щодо запобігання розповсюдженню зброї масового ураження, протидії незаконним перевезенням зброї і наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у відкритому морі;
- ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві, міжнародних антитерористичних, антипіратських та інших міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України [2].

Закон України «Про Національну гвардію України» визначає правові та організаційні основи діяльності Національної гвардії України, включаючи її завдання, повноваження та гарантії соціального захисту військовослужбовців-гвардійців. До завдань Національної гвардії відноситься:

1) захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом;

2) охорона громадської безпеки і порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;

3) участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян;

4) забезпечення охорони органів державної влади, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб;

5) охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

5-1) охорона об'єктів критичної інфраструктури, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; участь у ліквідації наслідків кризових ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури, що нею охороняються;

6) охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

7) охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні;

8) охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України, охорона і оборона військових об'єктів, баз (закладів, установ) Національної гвардії України;

8-1) охорона підприємств, установ і організацій, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

9) участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

10) участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника), припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та

злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності;

11) участь у припиненні масових заворушень;

12) участь у відновленні правопорядку у разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

13) участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;

14) участь у відновленні конституційного правопорядку у разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

15) участь у ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються;

16) участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;

17) участь у виконанні завдань територіальної оборони;

18) оборона важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, переліки яких визначаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

19) участь у припиненні групових протиправних дій осіб, узятих під варту, засуджених, а також ліквідації наслідків таких дій в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань;

20) забезпечення внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та підтримання таких відомостей в актуальному стані у межах, визначених законодавством [3].

Повноваження Національної гвардії включають застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї, зупинку транспортних засобів, огляд та вхід на територію та приміщення, вилучення речей та документів, а також тимчасове обмеження або заборону пересування громадян. Додаткові повноваження має НГУ у зв'язку із оперативним підпорядкуванням вищому командуванню Збройних Сил під час відсічі збройної агресії [3].

Отже, Національна гвардія України є одним з важливих ключових державних структур, що посилює фактор стійкості країни у війні, поєднуючи окремі функції Збройних Сил та правоохоронних органів. Значний досвід бойових дій та широкий спектр сил і засобів дозволяють воїнам-гвардійцям виконувати і різноманітні завдання з охорони внутрішньої безпеки під час війни. НГУ бере участь у відсічі агресії, охороні важливих об'єктів, патрулюванні населених пунктів, забезпеченні громадського порядку, боротьбі з мародерством, евакуації мирного населення та у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, що спровоковані або викликані обставинами порушення країною-агресором правил та звичаїв війни [4, с. 436–437; 5, с. 214].

Разом з тим, як вбачається, у чинному галузевому Законі з питань компетенції Національної гвардії України варто прописати основні аспекти оперативного підпорядкування структур НГУ вищому командуванню ЗСУ під час правового режиму воєнного стану.

Україна має добре структуровану систему органів безпеки, яка ефективно протистоїть зростаючим зовнішнім загрозам. Означена система функціонує на принципах єдності та взаємодії і включає, насамперед, Раду національної безпеки і оборони України, що координує дії органів влади, Збройних Сил України, інших організаційних структур, які забезпечують захист національного суверенітету, територіальної цілісності, боротьбу з тероризмом та злочинністю [6, с. 112].

Отже, основними завданнями підрозділів безпеки та оборони є захист суверенітету та територіальної цілісності України, підтримка порядку, захист населення та підтримка функціонування важливої інфраструктури.

Суб'єкти сектору безпеки відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки країни, виконуючи ряд важливих функцій. Зокрема, захист суверенітету та територіальної цілісності здійснюється завдяки бойовим діям Збройних Сил України, участі Національної гвардії України у відсічі збройної агресії та охороні важливих об'єктів, а також боротьбі Служби безпеки України з диверсійною діяльністю. Забезпечення громадського порядку та безпеки здійснюється через патрулювання та охорону населених пунктів Національною гвардією України, роботу поліції України та боротьбу з мародерством. Захист цивільного населення здійснюється через евакуацію та рятувальні операції Збройних Сил та Національної гвардії, а також контроль якості харчових продуктів та питної води Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Інформаційна безпека забезпечується за допомогою боротьби з пропагандою ворога та кіберзахистом державних інформаційних ресурсів тощо [7, с. 613; 8].

Враховуючи викладене, висновки дослідження доцільно позиціонувати у такому форматі:

1. Законодавче регулювання є важливою складовою системи безпеки країни під час війни, оскільки визначає, насамперед, правові та організаційні засади діяльності органів оборони та безпеки. Національна безпека України як організаційно-правова категорія потребує посиленої уваги нормотворців, військовослужбовців та правоохоронців.

2. Належне функціонування Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України та інших військових формувань і правоохоронних органів забезпечується наявністю логічно довершеної, чіткої та зрозумілої правової бази, яка, разом з тим, потребує оптимізації з урахуванням реалій повномасштабної війни.

3. Національнобезпекове законодавство повинно передбачати механізми координації та взаємодії між Силами оборони та органами безпеки для ефективного виконання оперативних та стратегічних завдань в обстановці правового режиму воєнного часу.

4. Гарантування соціального захисту військовослужбовців, особливо під час війни, та прозорості управління фінансовими ресурсами Сил оборони є також важливими, якщо не одними з головних, аспектами законодавчого регулювання в умовах війни, враховуючи посилення корупційної складової в окремих структурах означених сил.

Список використаних джерел:

1. Національна безпека України в умовах воєнного стану: виклики та реалії сьогодення : *Міжкаф. круг. стіл* (м. Кам'янець-Подільський, 18 жовт. 2023 р.) / [орг. ком.: Марчук М. І., Романюк В.В., Логвиненко І. А., Гудзь Т.І., Загуменна Ю.О.]; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Каф. теорії та історії держави і права ф-ту № 1, Каф. конст. і міжнар. права ф-ту № 4. Кам'янець-Подільський, 2023. 226 с.

2. Про оборону України. *Закон України*. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1932-12#Text (дата звернення: 24.02.2024).

3. Про Національну гвардію України. Закон України. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 17, ст.594). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text (дата звернення: 24.02.2024).

4. Брюссельська декларація про закони і звичаї війни від 1 січ. 1874 р. [витяг] / Ліга Націй // Україна в міжнародно-правових відносинах : *зб. док. : в 2 кн. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей* / відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, В. І. Акуленко. Київ, 1997. С. 436–437.

5. Головко В.В. Збройна агресія російської федерації проти України [Електронний ресурс] // *Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1*: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій

(голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org. ua/?termin=zbrojna_ agresija_ rosijskoji_federatsiji_proty_ukrajiny (дата звернення: 24.02.2024).

6. Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття: *збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції* (7-8 грудня 2023 року). URL: https://conf.ztu.edu.ua/natsionalna-bezpeka-v-umovakh-viyny-pislyavoyennoyi-vi dbudovy-ta-hlobalnykh-vyklykiv-khkhi-stolittya-zbirnyk-tez-dopovidey-vseukray inskoyi-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi-7-8-hrudnya-2023-roku/ (дата звернен-ня: 24.02.2024).

7. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 812 с.

8. Балацько Л.С. Національна безпека України: загрози та виклики. [Електронний ресурс] / «ДИПКОРПУС» суспільно-політичний часопис. 21.04.2009. URL: http:// dipcorpus-info.at.ua/news/2009-04-21-1 (дата звернення: 24.02.2024).

УДК 341.123(045)
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА МОНІТОРИНГУ МІЖДЕРЖАВНОГО ПРОТИБОРСТВА І РОЗВІДУВАЛЬНО-ПІДРИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КІБЕРПРОСТОРІ

Бойчук Владислав Вадимович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Через швидкий розвиток технологічних можливостей людства, майже всі сфери життя пов'язані з кіберпростором. Держави активно переорієнтують використання інформаційно-комунікаційних технологій, створюючи нову інформаційну інфраструктуру. Отже, вирішення питання інформаційної безпеки держави, насамперед, дуже пов'язане із захистом національного інформаційного простору, підвищенням ролі інтелектуальної власності та розвитком інформаційно-комунікаційної системи для забезпечення державної інформаційної політики.

Питома вага кіберзагроз зростає, і ця тенденція в міру розвитку інформаційних технологій та їх конвергенції з технологіями штучного інтелекту в найближче десятиліття посилюватиметься. Зростання такого впливу на функціонування структур управління як національних, так і транснаціональних, - формує нову безпекову ситуацію. Між «світовими центрами сили» відбувається поділ сфер впливу у кіберпросторі, посилюється їх прагнення за рахунок такого поділу забезпечити реалізацію власних геополітичних інтересів [1, с. 74].

Кіберпростір, разом з іншими фізичними просторами, визнано одним з можливих театрів воєнних дій. Набирає сили тенденція зі створення кібервійськ, до завдань яких належить не лише забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі, що включає виведення з ладу критично важливих об'єктів інфраструктури противника шляхом руйнування інформаційних систем, які управляють такими об'єктами [2, с. 116].

Аксіомно, що російська федерація залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній кібербезпеці, активно реалізує концепцію інформаційного протиборства, базовану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України. Така деструктивна активність створює реальну загрозу вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури нашої держави.

Крім того, прогнозується зростання інтенсивності міждержавного протиборства і розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі. Розширюється коло держав, які намагаються сформувати власну кіберрозвідку, оволодіти сучасними технологіями розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі, посилити державний контроль за національними сегментами мережі Інтернет. При цьому поширюється інструментарій, що передбачає накопичення великих масивів інформації щодо поведінки людини, соціальних груп та використання сучасних досягнень у сфері штучного інтелекту. Посилюється тенденція здійснення розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі шляхом залучення спецслужбами окремих держав, насамперед російської федерації, міжнародних хакерських угруповань для реалізації кібервпливу. Зростає технічний рівень реалізації кіберзагроз, постійно вдосконалюються та розробляються нові інструменти і механізми кібератак.

Посилюється тенденція щодо використання кібератак як інструменту: спеціальних інформаційних операцій, маніпулювання суспільною думкою, впливу на виборчі процеси [3].

Як відомо, російська агресія на Україну не обмежилася лише збройними протистояннями. Агресія в кіберпросторі була і раніше, але в 2014 році вона набрала відкритих форм. Перед початком відкритої російської агресії було здійснено низку шпигунських операцій, які мали на меті збір інформації з державних установ та приватних компаній. Це надавало можливість владі російської федерації будувати певну стратегію подальших дій, враховуючи відомі плани української сторони. Взагалі, найбільшим джерелом хакерських атак протягом 2020-2021 та 2022-2023 років в світі стала саме російська федерація, яка і досі здійснює більш ніж половину усіх злочинних дій (58%) у кіберпросторі. За нею іде КНДР, на яку припадає 23% відповідних злочинів. І Україна займає друге місце серед тих, проти кого вони спрямовані. Взагалі, на Україну припадає 19% усіх світових кібератак. Для контрасту, відсоток кібератак на Бельгію, Японію та Німеччину не перевищує 3%. Попереду лише США. Відповідно до звіту Microsoft, російська федерація наростила кіберпотужність за зазначені вище роки з 21% до 32%. Також було визначено основні галузі, що піддаються атакам. Найбільше зусиль хакерів припадає на сектор держуправління та дипломатії – 48%. До речі, саме на цю сферу зросла увага російських хакерів аж з 3% до 53%. 31% кібератак приймають на себе неурядові організації та аналітичні центри. З дуже великим відривом в перелік цілей потрапляє освіта – 3% та медіа, охорона здоров'я, ІТ – 1%. Загалом, 2021-2023 роки важко назвати спокійними для України. Проте, січень 2022 побив усі рекорди. Лише за один місяць було виявлено та нейтралізовано більше 120 атак, а це лише офіційна статистика. За інформацією СБУ, більшість здійснених кібератак належали до 4 типів: атаки на веб-додатки; шкідливе програмне забезпечення; з'єднання з командно-контрольними серверами; намагання отримати несанкціонований доступ [4].

Треба зазначити, що далеко не всі кібератаки висвітлюються у ЗМІ, а лише ті, які стають публічними і відчутними для громадян. Наприклад, такою стала атака в ніч з 13 на 14 січня 2022 року, що була здійснена на сайти державних органів – Кабміну, МЗС, МОН. Також не працював додаток «Дія». Пізніше було зазначено, що витоку даних не сталося, не зважаючи, що на деяких ресурсах користувачі могли бачити погрозливе повідомлення [5].

Отже, розробка та впровадження технологій для захисту критично важливих об'єктів та систем вимагає комплексного підходу. Б.В. Кузьменко, Ю.О. Заіка та ряд інших авторів вважають, що з цього приводу варто акцентувати увагу на декількох ключових аспектах:

1. В організаційно-правовій сфері: необхідно розробити та впровадити відповідні законодавчі акти та регуляторні механізми.
2. Співпраця з міжнародними стратегічними партнерами: важливо активно співпрацювати з міжнародними партнерами для обміну інформацією, найкращими практиками та ресурсами для забезпечення кібербезпеки.
3. Розвиток національних засобів захисту: потрібно розробляти та впроваджувати ефективні національні засоби захисту, включаючи технології, процедури та кадрові ресурси.
4. Підготовка та реагування на кібератаки: держави повинні мати відповідні плани готовності та реагування на кібератаки, що включають ідентифікацію, захист, виявлення, реагування та відновлення.
5. Освіта та підвищення обізнаності: держави повинні забезпечувати освіту та підвищувати обізнаність громадян та організацій щодо кібербезпеки.
6. Стратегія забезпечення державної безпеки: держава повинна розробляти та впроваджувати дієві та функціональні стратегії забезпечення державної безпеки, які визначають та вказують алгоритм нейтралізації реальних та потенційних загроз кібербезпеці державного, регіонального, галузевого та об'єктного масштабу [6, с. 96-97].

Варто також зосередити зусилля і на міжсекторіальному співробітництві, яке відіграє важливу роль у боротьбі з кіберзагрозами. Дослідники В.В. Остроухов, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк вважають значимими і важливими наступні фактори:

1. Комплексність підходу: кіберзагрози не обмежуються однією сферою – вони можуть впливати на державні структури, бізнес, громадян та інші сектори. Міжсекторіальне співробітництво дозволяє об'єднати зусилля всіх зацікавлених сторін для ефективної протидії відповідним загрозам.

2. Обмін досвідом: різні сектори мають різний досвід та експертизу; обмін знаннями та кращими практиками допомагає покращити загальний рівень кібербезпеки.

3. Спільні ресурси: міжсекторіальне співробітництво дозволяє використовувати спільні ресурси, такі як: інформаційні бази, технічні засоби та експертні знання.

4. Забезпечення комплексного захисту: кіберзагрози можуть атакувати різні сектори одночасно; спільна робота дозволяє розробити комплексні заходи для захисту всіх сфер [7, с. 316-317].

Прогнозування майбутніх загроз в області кібербезпеки також є важливим завданням для забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим, на погляд С.С. Теленика, варто врахувати наступні ключові пункти:

1. Активне формування шостого технологічного укладу (біо-, нано-, інфо-, когно-технологій, їх конвергенцією) та ризики, з якими стикається цивілізація внаслідок упровадження новітніх технологій.

2. Зростання впливу кіберзагроз на функціонування структур управління, як національних, так і транснаціональних.

3. Поділ сфер впливу у кіберпросторі між світовими центрами сили, посилення їх прагнення за рахунок такого поділу забезпечити реалізацію власних геополітичних інтересів.

4. Створення нового роду військ – кібервійськ, до завдань яких належить не лише забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі [8, с. 183-184].

Крім того, держави, і, насамперед, Україна стикаються з рядом вимог при забезпеченні надійного захисту національної інфраструктури. На погляд О.М. Суходолі та Б.С. Бистрової, варто враховувати наступні аспекти:

1. Організаційно-правові питання: забезпечення захисту та стійкості критичної інфраструктури вимагає врахування організаційно-правових питань. Це включає в себе розробку та впровадження відповідних законодавчих актів та регуляторних механізмів.

2. Співпраця з міжнародними партнерами: держави повинні активно співпрацювати з міжнародними партнерами для обміну інформацією, найкращими практиками та ресурсами для забезпечення кібербезпеки.

3. Розвиток національних засобів захисту: держави повинні розробляти та впроваджувати ефективні національні засоби захисту, включаючи технології, процедури та кадрові ресурси.

4. Підготовка та реагування на кібератаки: держави повинні мати відповідні плани готовності та реагування на кібератаки, що включають: ідентифікацію, захист, виявлення, реагування та відновленні.

5. Освіта та підвищення обізнаності: держави повинні забезпечувати освіту та підвищувати обізнаність громадян та організацій щодо кібербезпеки.

6. Стратегія забезпечення державної безпеки: держави повинні розробляти та впроваджувати стратегії забезпечення державної безпеки, які визначають реальні та потенційні загрози державній безпеці [9, с. 59; 10, с. 143-144].

Отже, підсумовуючи викладене, як вбачається, варто враховувати такі ключові аспекти забезпечення кібербезпеки та нейтралізації кіберзагроз у захисті національної інфраструктури:

1. Прогнозування кіберзагроз: створення алгоритму прогнозування майбутніх та перспективних загроз в області кібербезпеки для забезпечення національної безпеки, включаючи ризики, пов'язані з новітніми технологіями.

2. Вимоги до держав: нормативно врегулювати вимоги, що стоять перед державами при забезпеченні надійного захисту національної інфраструктури, такі як:

організаційно-правові питання, міжнародна співпраця, розвиток національних засобів захисту, підготовка до кібератак, освіта та стратегія забезпечення державної безпеки.

3. Технології захисту: насамперед, – необхідність розробки та введення технологій для захисту критично важливих об'єктів та систем.

4. Роль кібербезпеки: важливість міжнародної співпраці та розвитку міжнародних норм відповідальної поведінки у кіберпросторі.

Варто зазначити, що уряди провідних країн світу, зокрема, ЄС та Сполучених Штатів, активізували різноманітні заходи для посилення безпеки кіберпростору як елементу глобальної міжнародної безпеки у зв'язку з повномасштабною війною російської федерації проти України, що автоматично передбачає з боку першої продовження та посилення кібертероризму проти нашої держави. При цьому необхідно, щоб особлива увага з боку нашої країни (як інтегрованого суб'єкта світової системи кібербезпеки) приділялась розробкам стратегічних документів з питань кібербезпеки, їх регулярному оновленню та контролю виконання плану заходів реалізації на основі оцінки ефективності та спроможностей. Для своєчасного поновлення таких нормативів та розроблення нових в Україні необхідно розробити критерії оцінки стану кібербезпеки в державі. А після проведення відповідної оцінки, – визначити ключові напрями реалізації нової Стратегії кібербезпеки України, розрахованої на період після 2025 року, з врахуванням, звісно, конструктивних положень чинної Стратегії [11]. Враховуючи міжнародний досвід, включно з фундаментальними рекомендаціями та директивами ООН, НАТО, ЄС та ОБСЄ, основний стратегічний напрям діяльності суб'єктів національної системи кібербезпеки повинен бути спрямований на кіберзахист критичної інформаційної інфраструктури. Тому, Кабінету Міністрів України згідно його компетенції, як вбачається, необхідно прискорити затвердження нормативних оновлених, відповідно до зазначеного вище, вимог щодо проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури, а також порядку проведення означеного аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури. Це дозволить виявити реальний стан кіберзахисту на зазначених об'єктах в критичних умовах повномасштабної війни та вжити заходів для його посилення. У зв'язку з тим, що відповідно до ст. 25 Закону України «Про національну безпеку України», Стратегію кібербезпеки та інші стратегічні документи, якими визначаються основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, – розробляє РНБО України (яка також здійснює координацію і контроль за їх виконанням), як вбачається, доцільно було б, щоб і План заходів з реалізації Стратегії кібербезпеки України також затверджувався б рішенням РНБО України, а його підготовку та контроль виконання здійснював би Національний координаційний центр кібербезпеки, що, до речі, передбачено у Положенні про Національний координаційний центр кібербезпеки. Це надасть змогу більш оперативно планувати відповідні заходи та здійснювати контроль їх виконання [11-15].

Отже, у результаті проведеного дослідження можна підсумувати, що в українській науці з питань правового регулювання національної безпеки існує значний масив наукових досліджень і концепцій, які створюють основи для формулювання державної системи забезпечення кібербезпеки та захисту відповідних об'єктів критичної інфраструктури.

При опрацюванні заявленої у дослідженні проблематики, окрім літератури, зазначеної за текстом роботи, були враховані і погляди дослідників, вказані у списку використаних джерел за №№ 16-24.

Список використаних джерел:

1. Фурашев В. М. Національна безпека України: шляхи забезпечення, роль і місце суспільства. Євроатлантичний курс: *монографія* / В. М. Фурашев, С. Ф. Джердж. К.: Синопсис, 2009. 176 с.

2. Основи кібербезпеки та кібероборони: *підручник* / Ю.Г. Даник, П.П. Воробієнко, В.М. Чернега. [Видання друге, перероб. та доп.]. Одеса.: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2019. 320 с.

3. Даник Ю. Г. Основні аспекти парадигми кібернетичної безпеки. URL: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3171 (дата звернення: 08.03. 2024).

4. Кондратов С. І., Суходоля О. М. Державна система захисту критичної інфраструктури України: концептуальні засади адміністративно-правового регулювання. URL: https://jurkniga.ua/contents/derzhavna-sistema-zakhistu-kritichnoi-infrastrukturi-ukraini-kontseptualni-zasadi-administrativno-pravovogo-regulyuvannya.pdf (дата звернення: 08.03.2024).

5. Національна кібербезпека в умовах війни: основні досягнення, плани та перспективи. URL: https://cip.gov.ua/ua/news/nacionalna-kiberbezpeka-v-umovakh-viini-osnovni-dosyagnennya-plani-ta-perspektivi (дата звернення: 08.03.2024).

6. Кузьменко Б. В., Заіка Ю. О. Кібертероризм: світові й українські реалії / *Науковий вісник Академії внутрішніх справ. 2012. № 2(81).* С. 92-98.

7. Остроухов В. В., Петрик В. М., Присяжнюк М. М. та ін. Інформаційна безпека: соціально-правові аспекти: *підручник*; за заг.ред. Скулиша Є.Д.. 2010. 512 с.

8. Теленик С. С. Критична інфраструктура як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1(15).* С. 179–188.

9. Суходоля О. М. Захист критичної інфраструктури: сучасні виклики та пріоритетні завдання сектору безпеки. *Науковий часопис, 2017. Вип. 1-2* (13-14). С. 50-80.

10. Бистрова Б. Рівні забезпечення якості підготовки фахівців з кібербезпеки в закладах вищої освіти США // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 2 (86).* С.140-149.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року Про Стратегію кібербезпеки України. *Указ Президента України* від 26 серпня 2021 року № 477/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/ 4472021-40013 (дата звернення: 08.03.2024).

12. Про національну безпеку України: *Закон України* від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20180621#n24 (дата звернення: 08.03.2024).

13. Про Національний координаційний центр кібербезпеки. *Указ Президента України* від 7.06.16 р. № 242/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/ 2016 (дата звернення: 08.03.2024).

14. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури: *розпорядження Кабінету Міністрів України* від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%8 (дата звернення: 08.03.2024).

15. Про основні засади забезпечення кібербезпеки: *Закон України* від 5.10.2017 № 2163-VIII: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 08.03.2024).

16. Сунь-Цзи. Мистецтво війни; переклад: Г. Латника. К.: Арій. 2014. 128 с.

17. Військовослужбовці військ зв'язку Збройних Сил України беруть участь у багатонаціональних навчаннях НАТО "Cyber Coalition – 2019" в Естонії. URL: http://www.mil.gov.ua/news/2019/12/05/vijskovosluzhbovczi-vijsk-zvyazku-zbrojnih-sil-ukraini-berut-uchast-u-bagatonaczionalnih-navchannyah-nato-cyber-coalition-2019-v-estonii/ (дата звернення: 08.03.2024).

18. Даник Ю. Г., Телелим В. М., Чмельов В. О. Основні аспекти стратегії превентивної оборони та її реалізації / *Наука і оборона. 2010. № 2.* С. 15–23.

19. Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні. URL: http://lexinform.com. ua/ dumka-eksperta/strategiya-zabezpechennya-kiberbezpeky-v-gi brydnij-vijni/ (дата звернення: 08.03.2024).

20. Почепцов Г. Інформаційні війни в закритих і відкритих системах. URL: http://www.academy.gov.ua/doc/zmi_pro_nas/publ/publ_2013_06_30.pdf (дата звернення: 08.03.2024).

21. Домарацький М. Б. Специфіка державного регулювання критичної інфраструктури в Україні / *Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 2(25).* С. 24–46.

22. Домарацький М. Б. Нормативне й адміністративне забезпечення державного регулювання критичної інфраструктури в Україні: аналіз і оцінка / *Вісник Національного університету цивільного захисту України. 2020. Вип. 1(12)*. С. 470–475.

23. Бурячок В. Л. Інформаційна війна та кібербезпека: соціотехнічний аспект: *підручник* / В. Л. Бурячок, В. Б. Толубко, В. О. Хорошко та ін.; за заг. ред. д-ра техн. наук, професора В. Б. Толубка. К.: ДУТ, 2015.

24. Беззубов Д. О. Правова структура та принципи побудови системи національної безпеки в Україні / *Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2011. Вип. 51.* С. 231–236.

УДК 35.083.112
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Волторніст Дмитро Володимирович,
курсант курсу № 2 факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Одним із необхідних кроків у напрямі забезпечення національної безпеки, захисту прав і свобод громадян є посилення інституційних, оборонних та безпекових спроможностей органів, що входять до сектору безпеки і оборони. Досягти цього можливо, зокрема, шляхом удосконалення рівня підготовки особового складу сектору безпеки і оборони, професіоналізації служби в органах сектору безпеки і оборони, підвищення якості та інтенсивності підготовки працівників сектору безпеки і оборони, трансформації професійної культури, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, удосконалення кадрового потенціалу сектору безпеки і оборони, впровадження сучасних процедур управління персоналом, удосконалення процедур прийняття на службу до органів сектору безпеки і оборони та просування по ній, запровадження стратегічного планування людських ресурсів під час здійснення управління сектором безпеки і оборони, оновлення існуючих підходів до підготовки особового складу органів сектору безпеки і оборони з урахуванням стандартів НАТО та країн-членів Європейського Союзу, створення дієвої системи реагування на кризові ситуації, які загрожують національній безпеці [1].

Слід зазначити, що підготовка кадрів для органів сектору безпеки і оборони здійснюється у вищих військових навчальних закладах та закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які підпорядковані відповідним центральним органам виконавчої влади. Проте, у той самий час вказані заклади вищої освіти знаходяться й у організаційно-методичному підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, а також повинні дотримуватись вимог, що висуваються Національним агентством з питань забезпечення якості вищої освіти.

Необхідно наголосити, що сьогодні надзвичайно важливого значення набуває посилення морально-психологічної та національно-патріотичної підготовки кадрів для органів сектору безпеки і оборони, що повинно досягатися шляхом «запровадження ефективної системи соціально-психологічної роботи, військово-патріотичного, духовного та морально-етичного виховання персоналу» [2, с. 130].

Розглядаючи питання розвитку кадрової політики сектора безпеки і оборони України, дослідник В. Клименко зазначає, що: «кадрова політика як система управління людськими ресурсами базується на системі поглядів, ідей, вимог, принципів, що визначають напрями, форми і методи забезпечення Збройних Сил України кваліфікованим особовим складом як в мирний, так і у воєнний час. Ця політика передбачає наукове обґрунтування, формування і реалізацію стратегії управління людськими ресурсами держави, які забезпечують їх комплектування, управління військовим персоналом, кадрами, враховує стратегію розвитку і реформування Збройних Сил України, виходячи з завдань забезпечення національної безпеки України» [3].

Отже, якщо підсумувати вищенаведене, можна зазначити, що соціально-гуманітарні аспекти діяльності персоналу суб'єктів сектору безпеки і оборони України мають значне місце та роль у загальнодержавній системі забезпечення національної безпеки і оборони держави [4; 5].

Тому, враховуючи поступовий процес реформування, необхідне поетапне здійснення перерозподілу і розмежування завдань та повноважень у сфері здійснення завдань, які спрямовані на захист України. Підвищення ефективності функціонування військових підрозділів нашої країни можливо тільки шляхом удосконалення його організаційних структур та систем управління ними, оптимізації штатної чисельності. Завдяки цьому ми зможемо повноцінно функціонувати та спрямувати свої зусилля на поліпшення морально-психологічного стану персоналу сектору безпеки та оборони України в умовах функціонування держави у правовому режимі воєнного стану та відсічі повномасштабної збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Сокуренко В. В. Підготовка кадрів для сектору безпеки і оборони як передумова забезпечення національної безпеки України. URL: Pidhotovka kadriv_ Sokurenko_2021.pdf (univd.edu.ua) (дата звернення: 12.03.2024).
2. Банчук-Петросова О. В. Особливості сучасної кадрової політики сектора безпеки і оборони України. *Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 15*. С. 129-132.
3. Клименко В. О. Проблеми військово-соціального управління: кадрова політика у Збройних Силах України. URL: http:// www.politik.org.ua/vid/magco ntent.php3?m=1&n=& 65&c=1471 (дата звернення: 12.03.2024).
4. Думенко М. П. Роль і місце кадрової політики у збройних силах України в процесі їх реформування та розвитку. URL: http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext. html?id=1917. (дата звернення: 12.03.2024).
5. Концепція військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/tenders/kon cepcia_kadr_ 29012024.pdf (дата звернення: 12.03.2024).

УДК 342.95
orcid.org/0000-0002-4895-1361

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОМУ ТА УПРАВЛІНСЬКОМУ АСПЕКТАХ

Гурін Руслан Анатолійович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Дірюжка Владислав Вікторович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

В умовах сучасної повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, систему національної безпеки України необхідно постійно вдосконалювати та динамічно змінювати, зокрема і її організаційно-правові основи. Тому, задача дослідження організаційно-правових аспектів протидії загрозам національній безпеці держави є актуальною.

Питання національної безпеки та різноманітних загроз національній безпеці досліджувалися в наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів: Мартинюка В.В., В.П. Горбуліна В.П., Глазова О.В., Ліпкана В.А., Лисецького Ю.М., Павленка Д.Г., Семенюка Ю.В., Євдокимова В.В., Єгорова Ю.В., Бортника О.О., Прохоренка М.М., Кривенка О.В., Тимошенка В.А. та інших. Разом із тим, організаційно-правові аспекти протидії загрозам національній безпеці в умовах сучасних гібридних загроз залишаються недостатньо дослідженими.

Безумовно, що важливою складовою ефективного функціонування системи забезпечення національної безпеки є ефективний механізм державного управління, зокрема, суб'єктами Сил оборони та сектору безпеки.

Державне управління в Україні знаходиться на етапі активної перебудови в контексті вимог сучасності, однією з центральних, серед інших, - є опанування та формування системи державного управління в сфері державної безпеки як запоруки існування нашої країни в умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України. Разом з тим, сучасний підхід до проблематики державної безпеки в державно-управлінському аспекті вирізняється певною безсистемністю та фрагментарністю, наукове опанування поодиноких напрямів та складових державної безпеки без урахування їх сутності, зв'язку та підрядності, безумовно, забезпечує приріст виключно теоретичних знань. Водночас, розуміння дійсної природи поняття «державна безпека», вірна ідентифікація її складових, визначення причинно-наслідкових зв'язків уможливить реалізацію завдання з розбудови дієвих механізмів державного управління системою державної безпеки. З огляду на вищевказане, дослідження питань складної природи державної безпеки, ідентифікація її складових та визначення найвагоміших з них в контексті об'єктної уваги державного управління - є вкрай необхідним та актуальним. За цих умов важливого значення набуває дослідження питань складових державної безпеки в контексті об'єктної уваги державного управління [1, с. 110; 2].

Ряд авторів, зокрема, О.О. Резнікова, до важливих складових системи національної безпеки надають і національну стійкість, яка вже має власний понятійно-категоріальний апарат. Як і у випадку із системою національної безпеки, система національної стійкості потребує механізму, що забезпечить її функціонування й розвиток, уможливить взаємодію всіх складових частин, і система почне продукувати очікуваний результат. Його основним призначенням є виконання певних дій, спрямованих на досягнення визначеної мети. Таким

механізмом є система забезпечення національної стійкості, що є цілісною та структурованою, її елементи тісно пов'язані між собою, зокрема спільною місією та метою. Розрив зв'язків між елементами цієї системи може призвести до її пошкодження або руйнації. На забезпечення її цілісності та рівноваги впливають прямі та зворотні зв'язки між елементами, характер взаємодії з іншими системами, впливи з боку внутрішнього і зовнішнього безпекового середовища тощо [3, с. 356].

Отже, ураховуючи окреслене вище значення національної стійкості та зміст відповідного концепту, систему забезпечення національної стійкості можна визначити як комплексний механізм взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, інститутів та організацій громадянського суспільства, населення, а також цілеспрямованих дій, методів, чинників і механізмів, які гарантують збереження безпеки та безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства й держави до, під час і після кризи, у т. ч. завдяки адаптації до дії загроз та швидких змін безпекового середовища [4, с. 209].

Таким чином, виклики зовнішнього характеру, насамперед, у формі збройної агресії, інші загрози та небезпеки формують вимогу щодо посилення наукових спрямувань вчених у напряму як державного управління системою національної безпеки, її оптимізації, так і визначення понятійно-категоріального апарату, що використовується у галузевому законодавстві з питань регулювання відносин у сфері національної безпеки [5, с. 73].

Сформовані складові державної безпеки (безпека загальнодержавного управління; політична безпека; економічна безпека; військова безпека; безпека громадського та правового порядку; соціально-гуманітарна безпека; інформаційно-комунікаційна безпека; ресурсно-екологічна безпека; техніко-техногенна безпека; міжнародно-дипломатична безпека) відображають сучасні наукові та нормативні підходи до їх ідентифікації та враховують тенденції розвитку сучасного громадянського суспільства. Запропоновані складові державної безпеки корелюють з авторським розумінням поняття «державна безпека» як такого стану захищеності різновекторних інтересів держави та її простої кластерної одиниці – громадянина, за якого забезпечується ефективне функціонування всіх сфер, галузей, інституціональних секторів (у тому числі, їх одиниць), механізмів в цілому та реалізація власне функцій та повноважень інституту держави зокрема, з метою їх подальшого розвитку в умовах мінливого середовища та викликів, зумовлених потужними зовнішніми загрозами. Задля формування чіткого науково-обґрунтованого базису державного управління в сфері державної безпеки потребує опрацювання кожна з складових в контексті їх функціонального апарату.

При опрацюванні заявленої проблематики додатково використовувались джерела, зазначені у переліку наукової літератури за №№ 6-10.

Список використаних джерел:

1. Лисецький Ю. М., Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В. Національна безпека України: організаційно-правові аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* С. 109-117. URL: https://www.Puba dm.vernadskyjournals. in.ua/ journals/ 2021/4_2021/20.pdf (дата звернення: 08.03.2024).
2. Євдокимов В. В. Ідентифікація складових державної безпеки як об'єктів державного управління. *Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток».* URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_ 2020/6. pdf (дата звернення: 08.03.2024).
3. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: *монографія*. Київ: НІСД, 2022. 532 с. URL: https://niss.gov.ua /sites/ default/ files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf (дата звернення: 08.03. 2024).
4. Світова гібридна війна: український фронт: *монографія* / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

5. Богданович В. Ю., Семенченко А. І., Єгоров Ю. В., Бортник О. О. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах: *монографія*. Київ: Видавництво Кий, 2007. 370 с.

6. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): *підручник*. Київ: АДУ, 2012. 544 с.

7. Про національну безпеку України: *Закон України* від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (2469-19). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 08.03.2024).

8. Медвідь М. М. Державна та національна безпека: понятійно-категоріальний апарат. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. Вип. 2*. С. 74-84.

9. Куц Г. М. Концептуалізація понять «національна безпека» і «державна безпека» у політико-правовому дискурсі. *Сучасне суспільство. 2020. Вип. 1.* С. 139-153.

10. Ковалів М. В., Іваха В. О. Державно-правовий механізм забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. №4.* С. 162-169. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitst ream/1234567890/ 1860/ 1/4-2015kmvznb.pdf (дата звернення: 08.03.2024).

УДК 51.746.1(477)(075.8)
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПРОБЛЕМАТИКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТІЙНИХ КАТЕГОРІЙ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ЮРИДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Кадяйкін Кирил Володимирович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Україна, як незалежна держава, стикалася зі складними викликами та загрозами для своєї національної безпеки протягом останніх десятиліть, починаючи, фактично, з 1991 року. Але особливо актуальним та складним для держави є вирішення питань правового забезпечення національної безпеки під час дії правового режиму воєнного стану в умовах виняткового загострення зовнішніх загроз та небезпек. Отже, ці тези доповіді спрямовані на аналіз правового регулювання та практичного застосування заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки України в умовах повномасштабної війни.

Правове забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану досліджувала потужна плеяда українських науковців-правників та безпекознавців, зокрема: Глущенко О.О., Часник Д.В, Топольніцький В.В., Тична Б.М., Прохоренко М.М., Пашинський В.Й., Піскун І.І., Карпенко М.І., Тимошенко М.А., Кривенко О.В., Медвідь Л.П., Богуцький П.П. та інші.

Як відомо, запорукою вдалої реалізації всіх напрямів політики держави є її власна, завжди дієва та адаптована до існуючих суспільно-політичних подій і загроз, нормативно-правова база. Огляд вітчизняного правового регулювання вищезазначених правових режимів показує певну його невідповідність сучасним тенденціям у оборонному просторі України та не готовність до можливих майбутніх схожих загрозливих ситуацій.

Насамперед, варто звернути увагу га правове та етимологічне значення терміну «воєнний стан». Закон України «Про правовий режим воєнного стану» дає його визначення. Отже, воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

На думку В. В. Топольніцького і Б. М. Тични, поняття «воєнний стан» визначено одночасно у двох законах України: «Про правовий режим воєнного стану» та «Про оборону України», однак вони суттєво різняться між собою. Крім того, в національному законодавстві взагалі відсутні визначення категорій: «стан війни» і «воєнний час». Саме тому багато українських політиків помилково ототожнюють «стан війни» з «воєнним станом» або «воєнним часом». Наведене свідчить, що зміст цих понять потребує належної конкретизації в законодавстві України, в тому числі з використанням ідей сучасних військово-правових досліджень [2, с. 96].

Автори підкреслюють, що недостатня правова обізнаність та розуміння сутності вищезазначених термінів створюють сприятливі умови для посилення руйнівного інформаційно-пропагандистського впливу держави-агресора на свідомість та несприятливу

для оборони держави діяльність громадян. Визначено, що специфіка російської агресії проти України полягає не стільки в загальних методах та цілях війни, скільки у беззастережному порушенні російською федерацією системи базових міжнародно-правових угод, великих масштабах заподіяних ушкоджень, значній тривалості конфлікту [2, с. 99].

Як вважають М.П. Стрельбицький та В. А. Омельчук, певну неузгодженість у правовому регулюванні законодавства в сфері оборони містить Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оборону України» від 5 жовтня 2000 року № 2020-III, в якому законодавець фактично визначив дефініцію – «стан війни» як абстрактне поняття, завуалювавши при цьому саму процедуру його оголошення. Нова редакція Закону України «Про оборону України» після 17.11.2000 року поєднала в собі зміст юридичних понять «воєнного стану» та «стану війни» одночасно [3, с. 259].

Ряд інших авторів також наголошує, що не слід плутати режим воєнного стану та стану війни. На відміну від терміну «воєнний стан», термін «стан війни» стосується зовнішньополітичних процесів [4, с. 118].

Слід звернути увагу та етимологічно і змістовно проаналізувати також «загальнобезпековий» понятійний апарат.

У вітчизняній науковій літературі, поняття національної безпеки фактично витіснило поняття державної безпеки. Багато в чому це було пов'язано з колишнім розумінням державної безпеки як непорушності корінних підвалин соціалістичного суспільства. Питання термінологічного характеру переросло у питання політико-правового змісту. Якщо відмовитися від поняття «державна безпека» або розчинити його в національній безпеці, то, на думку ряду науковців, розмивається сфера дії спеціальних служб держави, з'являється спокуса наділити їх невластивими функціями [5].

Причина «витіснення» поняття державної безпеки дефініцією «національна безпека» є зрозумілою, якщо розглянути походження останньої категорії. Термін «національна безпека» («national security») має американське походження, а його широке використання в англомовних державах пояснюється двома факторами. По-перше, слово «nation» в англійській мові означає не тільки націю, а й країну. По-друге, західні країни в основному відповідають стандарту: одна нація – одна країна (одна держава). Тому в англомовних державах термін «national security» вкрай зручний для позначення захищеності сукупного інтересу нації (держави) та її громадян. Так, на сучасному етапі суспільного розвитку США під національною безпекою розуміється діяльність держави, спрямована на використання всіх компонентів державної влади для захисту і просування національних інтересів. Вітчизняна державна політика і законодавство, запозичивши англомовний термін «національна безпека», наповнили його більш об'ємним вмістом, вклавши в нього не лише державну безпеку, але і безпеку особистості та суспільства [6].

Юридична енциклопедична література також не розкриває поняття «державна безпека». Натомість, «національна безпека» визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз або як система державних заходів, спрямованих на захист національних інтересів, гарантування безпеки особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. У сучасній державній політиці, нормативно-правових актах та науковій літературі утвердилося розуміння поняття національної безпеки як вихідної категорії для вирішення практичних проблем щодо забезпечення захищеності інтересів особистості, суспільства і держави від різних внутрішніх та зовнішніх загроз [7, с. 289].

До речі, О. Соснін під національною безпекою розуміє показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями), стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовної й матеріальної життєдіяльності; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Забезпеченню національної безпеки сприяє миролюбний характер взаємовідносин держави

(народу, нації) з іншими державами (народами, націями). Зміцнення національної безпеки полягає в створенні умов, необхідних для надійного захисту інтересів держави і нації й успішне вирішення політичних, економічних, соціальних та інших завдань, які стоять перед ними. Серед головних складових національної безпеки Соснін О. виділяє безпеку особистості, безпеку держави і безпеку суспільства. Їхнє місце й роль є динамічними і визначаються характером суспільних відносин, політичним устроєм, ступенем внутрішніх й зовнішніх загроз [5].

Разом з тим, як вбачається, інтерпретація поняття національної безпеки в юридичній літературі є неоднозначною, зокрема необхідно вказати на те, що національна безпека – це «стан, що забезпечує достатню економічну і військову міць нації для протидії загрозам її існування, що виходить як з інших країн, так і зсередини власної країни». Ряд авторів при визначенні національної безпеки підкреслюють її функціональне значення, розглядаючи національну безпеку як діяльність, спрямовану на створення сприятливих умов для розвитку суспільства і держави. Отже, національна безпека як складне явище являє собою систему взаємопов'язаних елементів, яка включає в себе певну сукупність концептуальних установок і положень, соціально-політичних і правових інститутів і установ, визначених засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози.

Таким чином, у нормативних актах та у наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників висвітлено різні тлумачення поняття «національна безпека» та інших національнобезпекових понятійних категорій через їх складний, багатокомпонентний та міждисциплінарний характер. Це свідчить про відсутність єдиного розуміння сутності, природи виникнення, діалектики розвитку, механізмів формування й управлінського впливу на системні характеристики явища, яке намагаються описати поняттям «національна безпека». Все це говорить про те, що розглянута проблематика як і раніше -актуальна.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану. *Закон України* від 12.05.2015 № 389-VIII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/ show/389-19#Text (дата звернення: 09.03.2024).

2. Топольніцький В. В. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час» суспільства / В. В. Топольніцький, Б. М. Тична // *Правова позиція. 2019. № 4 (25).* С. 91-99. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/ jspui/handle/123456789/3873 (дата звернення: 09.03.2024).

3. Забезпечення національної безпеки за основними напрямами життєдіяльності України: навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. І / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 304 с.

4. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: *монографія* / В. О. Антонов; наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Талком, 2017. 576 с.

5. Соснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади. URL: https://lexinform.com.ua/naukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1/ (дата звернення: 09.03.2024).

6. Глобальна та національна безпека: *підручник* / авт. кол.: В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянюк та ін. / за заг. ред. Г. П.Ситника. Київ: НАДУ, 2016. 784 с.

7. Мотайло О.В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». Право та державне управління. 2019 р., № 4. С. 288-293. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/46.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

УДК 342.95
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ НЕОБХІДНІСТЮ ОПТИМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Конопля Владіслав Віталійович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

У період воєнного стану суспільство зазнає значних трансформацій, які супроводжуються не лише військовими діями, але й істотними змінами в сфері права та законодавства воюючої держави. З одного боку, цей період характеризується зростанням необхідності вжиття рішучих заходів для забезпечення безпеки та стабільності держави. З іншого боку, він породжує серйозні виклики у забезпеченні прав та свобод громадян, адже обмеження в цій сфері може бути виправданим, проте лише в межах, необхідних для збереження національної безпеки та відвернення загрози чи припинення військової агресії. У цьому контексті велике значення набуває судовий контроль та захист прав громадян у період дії правового режиму воєнного стану. Національна правова система повинна забезпечити баланс між необхідністю дотримання правопорядку та захистом основних прав і свобод людини і громадянина, зокрема, через забезпечення доступу до суду, збереження права на справедливий суд, а також контролювати та обмежувати будь-які заходи, що можуть призвести до недопустимого обмеження прав та свобод. У цьому контексті актуальним стає дослідження механізмів судового контролю та захисту прав громадян в умовах воєнного стану, а також розгляд практичних аспектів їх реалізації.

У період воєнного стану, відповідно до статі 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», робота суддів не може бути припинена. Також забороняється будь-яке скорочення судів та штатної чисельності суддів [1].

Як відомо, частина судів України станом на сьогодні призупинили свою діяльність у зв’язку з повномасштабним вторгненням російської федерації та через активні бойові дії і тимчасову окупацію територій підвідомчості. Разом з тим, суди на територіях, звільнених з-під окупації, починають відновлювати свою роботу.

Внаслідок чого розпорядженням Голови Верховного Суду було змінено підсудність судових справ що розглядались в судах на територіях, де велись бойові дії та які знаходяться в окупації.

Так, зокрема, відповідно до розпорядження Голови Верховного Суду відновлено територіальну підсудність судових справ двох господарських судів, у яких є належні умови для здійснення правосуддя: Господарського суду Сумської області та Господарського суду Чернігівської області. Також відновили свою діяльність низка судів Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської областей [2].

Реалізація таких повноважень Головою Верховного Суду стала можлива завдяки прийнятими на початку березня 2022 року законодавчими змінами до частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів". Дана стаття в редакції чинній станом на сьогодні передбачає, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за

рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється. Таким чином, частина повноважень непрацюючої наразі Вищої ради правосуддя передано Голові Верховного Суду [2].

Проте, не все так просто з початком відновлення роботи в цих судах, оскільки «… залишається чимало проблем, адже понад півсотні приміщень судів зазнали пошкоджень, а деякі з них - повністю зруйновані. Деякі суди розграбовані - зникла комп'ютерна техніка та інші матеріальні цінності», - повідомляє Голова Верховного Суду Всеволод Князєв під час онлайн-зустрічі із Генеральним директором Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи [3].

В умовах воєнного стану багато осіб вимушені були покинути свої домівки, не повідомивши з очевидних причин суд про зміну місця свого проживання. Це, в свою чергу, породило ситуації, коли суд або учасник справи направляє документи іншому учаснику справи на відому поштову адресу, проте, зрозуміло, що учасник справи, тимчасово проживаючи в іншій місцевості, не має змоги отримувати такі документи.

У справах, які зараз перебувають на розгляді, варто подати до суду актуальну адресу свого місця перебування, щоб суд мав можливість повідомляти про прийняті процесуальні рішення. Обмін документами також можливий на офіційному інтернет-порталі судової влади України. Деякі суди демонструють максимальне розуміння стану, у якому зараз опинились більшість учасників процесів через обмежений доступ до ресурсів судової влади, а також, аналізуючи факт того, що велика кількість поштових конвертів не доходять до своїх адресатів та повертаються до суду через їх невручення, - почали розміщувати на офіційних веб-сайтах судів повідомлення для учасників судових справ [4].

Інше актуальне питання, що випливає з умов збройного протистояння, пов’язане із застосуванням дистанційної участі в судовому засіданні.

Питання впровадження можливості дистанційного правосуддя набуло піку своєї популярності ще в лютому-березні 2020 року, коли весь світ був стурбований Covid-19 та викликами, які постали у зв'язку з його поширенням.

Навесні 2020 року Верховна Рада України прийняла закони, які надали можливість реалізувати право учасникам справи брати участь в судових засіданнях, тим самим реалізуючи своє право на справедливий судовий розгляд, дистанційно. У свою чергу, Державна судова адміністрація розробила порядок проведення відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду. Таким чином, було передбачено використання системи EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку.

Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі, без присутності учасника справи безпосередньо в залі судового засідання, допоміг значно нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте, практика показує, що умови воєнного стану перешкоджають реалізувати права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб.

Так, наразі в Україні відсутнє повністю безпечне місце і чи не щодня у кожній місцевості нашої держави лунають сирени, що в свою чергу передбачає необхідність особи (судді, учасника справи або працівника суду) перемістити в укриття. Ігнорування зазначених вказівок може мати сумні наслідки, що, на жаль, мали місце в Миколаївській області, коли в результаті ракетного удару по Миколаївській ОДА, у якій був розміщений Господарський суд Миколаївської області, загинули працівники суду.

Таким чином, під час повітряних тривог потрібно переривати судове засідання для перебування в укритті. Кількість таких вимушених «переривань» за день може бути різна, як і різна їх тривалість, тому зазначена проблема потребує свого подальшого опрацювання та вирішення з урахуванням імперативних засад судочинства та необхідності забезпечення безпеки працівників суду та учасників справи. Подальші кроки розширення можливостей дистанційного судочинства потребують також технічного та нормативного підґрунтя. Ініціативні групи продовжують працювати в цьому напрямі задля забезпечення можливості не лише учасникам справи, але й суддям брати участь в судових засіданнях дистанційно.

Поки розширення застосування онлайн-процедур судового розгляду перебуває на стадії очікування варто активно використовувати ресурси «Електронного суду» (учасник справи, його представник може зареєструватися за посиланням та подати заяву про вступ у справу). Так, зазначена підсистема після реєстрації у власному Електронному кабінеті дозволяє учасникам справи та їх представникам подавати документи до суду, отримувати документи, знайомитись з матеріалами справи тощо. Однак, варто зазначити, що наразі далеко не всі суди України приєднались до підсистеми «Електронний суд», що в свою чергу уповільнює застосування повною мірою можливостей та ресурсів цієї підсистеми [5].

То ж як бути, якщо серед переліків судів, які є в «Електронному суді», не знайдено назву потрібного суду, а їхати безпосередньо до цього суду небезпечно або немає можливості? Питання фактично залишається відкритим, а відповідні роз'яснення з цього питання органів судової адміністрації не є вичерпними та дієвими.

Отже, захист прав людини в умовах воєнного стану, зокрема із застосуванням трансформованих механізмів здійснення правосуддя та судового контролю, є дуже актуальною темою. Основою захисту прав та свобод в Україні є Основний Закон України - Конституція України та згадуваний Закон України «Про правовий режим воєнного стану», де чітко зазначено: які права людини і громадянина можуть бути обмежені, і які права людини є невід'ємними і не можуть бути обмежені або скасовані. Але в умовах воєнного стану дуже важко забезпечити захист прав людини і громадянина через не дотримання країною-агресором як загальних правил та звичаїв війни, так і міжнародних конвенцій і міжнародних стандартів щодо забезпечення прав людини в умовах воєнного стану та ведення воєнних дій.

У Законі України [1] у статті 20 вказано, що права людини і громадянина можуть бути обмежені тільки згідно з Конституцією України, а саме статтею 64 Конституції України, в якій зазначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями: 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Конституції України. Це невід'ємні права людини і громадянина, наприклад, такі як: право на життя, право на свободу слова, право на працю тощо. Відповідно, права, позиціоновані законодавством, насамперед, Конституцією як невід'ємні, - не можуть бути забрані чи скасовані навіть в умовах воєнного стану і держава повинна забезпечити збереження цих прав людини і громадянина.

Разом з тим, держава може змістово обмежити або трансформувати певні права людини і громадянина. Так, у процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як: мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров'я особи тощо. На час залучення працюючої особи до виконання трудової повинності поза місцем її роботи за трудовим договором за нею після закінчення виконання таких робіт зберігається відповідне робоче місце (посада).

Окремо слід зазначити, що в умовах збройного конфлікту держава захищає права людини не тільки на внутрішньодержавному, але й на міжнародному рівні. Наприклад, Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року

та Додаткові протоколи 1977 року була прийнята з метою захисту певних категорій осіб під час збройного конфлікту та ведення бойових дій, проте ця «конвенціальна практика» визнається неефективною, зокрема, через відсутність дієвого інституту відповідальності за її порушення [6].

Таким чином, судочинство продовжує здійснюватися в умовах воєнного стану. Судді працюють, справи розглядаються, адже навіть в умовах воєнного стану робота судів не може бути припинена задля недопущення обмеження конституційних прав особи на судовий захист та судовий контроль в умовах воєнного стану. Формат роботи судів та суддів в умовах правового режиму воєнного стану зазнав змін, зумовлених особливостями означеного стану, але все більше і більше судів адаптуються до функціонування в нових тимчасових умовах. Судді та всі інші правники України продовжують працювати задля ефективної роботи судочинства. Окрім того, сьогодні ми можемо констатувати єдність судової системи України і прагнення суддів та працівників працювати з якнайбільшою віддачею, аби в цей важкий для держави час забезпечити для українців доступ до правосуддя, використовуючи, в тому числі, кращий міжнародний досвід. Однак простої єдності не достатньо під час постійних відключень електроенергії та повітряних тривог. Судова система вимагає перебудови внутрішніх процесів відповідно умов війни. Як вбачається, подальша оптимізація та діджиталізація зможуть налагодити безперебійну та повну діяльність судів.

Окрім зазначених у тексті посилань використаних джерел, при підготовці матеріалу використовувались і інші джерела, зазначені у списку опрацьованої літератури за №№ 7-11.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану. *Закон України.* (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/389-19#Text (дата звернення: 16.03.2024).
2. Розпорядження Верховного Суду від 22.04.2022 № 25/0/9-22 «Про відновлення територіальної підсудності судових справ господарських судів Сумської та Чернігівської областей» URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/ pres-centr/news/1270138 (дата звернення: 16.03.2024).
3. Голова Верховного Суду Князєв провів онлайн-зустріч з представниками Ради Європи, де обговорив нагальні потреби судової системи України. *Інформаційне агентство Advokat Post.* URL: https://advokatpost.com/holova-verkhovnoho-sudu-kniaziev-proviv-onlajn-zustrich-z-predstavnykamy-rady-ievropy-de-obhovoryv-nahalni-potreby-sudovoi-systemy-ukrainy/ (дата звернення: 16.03. 2024).
4. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. *Судова практика. 25 травня 2022 року.* URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_ osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu (дата звернення: 16.03.2024).
5. Правосуддя в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили головні виклики під час воєнного стану. *Інтернет-портал «Судова влада України».* 25 січня 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374 198/ (дата звернення: 16.03.2024).
6. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року. {Офіційний переклад Конвенції надісланий листом МЗС № 72/14-612-20689 від 23.02.2023}. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 16.03. 2024).
7. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.03.2024).
8. Шаповалова І. Застосування положень ч. 5 ст. 615 КПК України під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: окремі аспекти \\ *Слово Національної школи суддів України. № 1-2 (38-39). 2022*, С. 6–17. URL:

http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2022_1_2_38_39/shkola_1-22022_ new.pdf (дата звернення: 16.03.2024).

9. Як українська судова система працює під час війни. URL: https:// dejure.foundation/tpost/vsoov6dhy1-yak-ukranska-sudova-sistema-pratsyu-pd-c (дата звернення: 16.03.2024).

10. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення: Розпорядження Голови Верховного Суду від 13 березня 2022 року N 6/0/9-22. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VSS00828 (дата звернення: 16.03.2024).

11. Давиденко П.О., Уколова В.О., Уколова Є.О. Особливості діяльності судової системи в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 12/2022. С. 84-87. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/15.pdf (дата звернення: 16.03.2024).

УДК 341.34
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПРОБЛЕМИ ДЕКЛАРАТИВНОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ КОМБАТАНТІВ ТА НЕКОМБАТАНТІВ УСІХ КАТЕГОРІЙ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙН

Крук Святослав Васильович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Розвиток України як демократичної, правової, соціальної держави, закріплення в Конституції України положення про вищу соціальну цінність людини, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку потребують відповідного формування нових підходів до захисту прав людини в умовах повномасштабної збройної агресії та введенням правового режиму воєнного стану.

Права та свободи особи, як зазначає Ю.С. Размєтаєва, О.В. Пушкар та інші дослідники, - є найвагомішими досягненнями людства, для забезпечення яких функціонують усі соціальні інститути, зокрема право та держава [1, с. 173; 2]. Відповідно, загальна концепція про непорушність та недоторканість фундаментальних прав людини є унікальною через свій багатоаспектний прояв: історичний, правовий, філософський. Вагомість та потребу в розвитку та просуванні цієї концепції в сучасному світі, зокрема і шляхом поширення знань про права людини, важко переоцінити. Від розуміння суспільством загалом і кожним його членом зокрема суті концепції прав людини багато в чому залежить те, як відбуватиметься подальший розвиток та функціонування цього суспільства. Відповідно, рівень забезпечення прав і свобод людини визначається розвиненістю механізмів і розробленістю засобів, заходів та процедур, які використовуються з метою охорони й захисту прав і свобод людини, що і дає змогу говорити про захищеність і безпеку особистості у відповідній державі [3, с. 276; 4].

На сьогодні серед проблем, якими повинна опікуватись юридична наука, чільне місце належить проблемі забезпечення прав та свобод людини і громадянина, насамперед, в умовах правового режиму воєнного стану.

За загальним уявленням, умови воєнного стану відзначаються внутрішньополітичною напругою та порушенням норм міжнародного і внутрішнього права. В цих надзвичайних обставинах одним з головних стає питання про забезпечення захисту прав людини. Необхідність врегулювання цієї проблеми постає в контексті міжнародних конвенцій, ратифікованих Україною, національного законодавства та етичних норм [5; 6; 7, с. 126].

Права людини визначаються як невід'ємні, універсальні та недоторканні, що належать кожній людині в не залежності від її соціальної та іншої рівності. Разом з тим, слід враховувати, що воєнний стан - це надзвичайна ситуація, коли влада в країні або регіоні переходить під контроль військових або подібних органів, що може призвести до обмеження основних прав і свобод громадян [8].

Міжнародне право, зокрема, численні декларативні норми з питань забезпечення прав людини встановлюють основні принципи та норми, які мають бути дотримані в умовах збройного конфлікту. Наприклад, Женевські конвенції 1949 року, насамперед, Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року встановлюють правила поводження з військовополоненими та цивільним населенням під час збройного конфлікту. Кожна сторона конфлікту зобов'язана дотримуватися та забезпечувати дотримання цієї Конвенції за всіх обставин (стаття 1

Женевської Конвенції 1949 року). У статті 3 сказано, що: “У разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру й виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов’язана не застосовувати насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників, наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні… Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу” [9].

Необхідність дотримання принципів гуманного поводження з усіма особами, зачепленими військовими конфліктами, є беззаперечними. Забезпечення прав людини та гуманного ставлення до вразливих категорій населення є важливою передумовою для подальшого збереження міжнародного миру та стабільності.

Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року залишається невід'ємною складовою міжнародного гуманітарного права, яка вимагає постійного удосконалення та виконання з метою захисту прав людини та запобігання гуманітарним кризам у воєнний час [10, с. 22].

Особливу увагу слід приділити дітям, жінкам, людям похилого віку та особам з інвалідністю. За означеною вище Женевською конвенцією передбачено ряд важливих заходів для забезпечення їхньої безпеки та добробуту під час збройного конфлікту. Захист дітей від війни та їх добробут в умовах конфлікту є однією з найважливіших місій гуманітарного права. Згідно з конвенцією, діти, що перебувають під владою воюючих сторін, мають право на особливий захист та дбайливе ставлення. Це включає захист від неправомірного арешту, використання в якості солдатів, а також надання необхідної медичної допомоги та освіти. Діти мають право на захист від будь-якої форми насильства, включаючи фізичне, психічне та сексуальне насильство. У разі, якщо дитина втратила контакт зі своєю сім'єю або стала відокремленою внаслідок конфлікту, міжнародні норми передбачають її захист та забезпечення безпеки. Це може включати розшук сім'ї, реінтеграцію та підтримку відповідних організацій [9].

Воєнні конфлікти це місце, де жінки стають особливо вразливими до насильства, експлуатації та інших форм порушення прав людини. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, насильство на гендерній основі є порушенням прав людини та може бути класифіковане як військовий злочин. Жінки, які стали жертвами насильства внаслідок воєнного конфлікту, потребують доступу до медичної допомоги та психологічної підтримки. Це включає надання медичної допомоги для лікування травм та захворювань, що пов'язані з насильством, а також психологічну підтримку для подолання травматичних досвідів. Жінки мають право на активну участь у процесах прийняття рішень, які стосуються врегулювання конфлікту та мирного будівництва. Забезпечення їхньої участі сприяє створенню більш комплексного та ефективного підходу до вирішення конфліктів та побудови миру.

Відповідно, ряд вчених-правників та фахівців у галузі міжнародного гуманітарного права надають такі рекомендації щодо відповідних змін:

- привести національні законодавчі рамки у відповідність з міжнародними стандартами, передбачивши індивідуальну кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, військові злочини та геноцид, включаючи прямі посилання на СГН та скасування імунітету та строків давності щодо СГН, пов’язаного з конфліктом;
- розглянути можливість використання спеціалізованих інституцій, у тому числі призначення спеціальних слідчих, прокурорських і судових органів для боротьби з міжнародними злочинами;
- забезпечити спроможність розслідувати випадки сексуального та гендерного насильства, пов’язаного з конфліктом, у тому числі шляхом використання міжнародного технічного та іншого досвіду і допомоги;

- постійно забезпечувати захист затриманих. Зокрема, утримуватися від тримання затриманих у незареєстрованих приміщеннях, складати та забезпечувати дотримання протоколів допитів, що відповідають правам людини;
- чітко взяти на себе зобов'язання активно розслідувати та переслідувати СГН, у тому числі шляхом прийняття комплексної стратегії переслідування СГН;
- забезпечити справедливе представництво жінок, чоловіків і представників меншин серед поліцейських, осіб, які приймають заяви, та інших осіб, які контактують з жертвами або потенційними жертвами СГН;
- прийняти орієнтований на жертву підхід до реагування на СГН та забезпечити всебічну компенсацію у формі відшкодування шкоди, медичної та психологічної допомоги, економічної та юридичної підтримки, а також залучення суспільства та громади [10, с. 23-24; 11].

Люди похилого віку та особи з інвалідністю потребують особливого захисту та підтримки під час збройного конфлікту. Конвенція [9] визначає їх право на повагу до гідності та безпеку, а також надання необхідних медичних та соціальних послуг. Ця категорія може потребувати особливої медичної допомоги та лікування, зокрема через хронічні захворювання або фізичні обмеження. Важливо забезпечити їм доступ до необхідних медичних послуг та лікарських засобів, навіть у воєнний час. Люди похилого віку та особи з інвалідністю часто стають жертвами насильства та зловживань через їхню вразливість та обмежену здатність до самозахисту. Важливо забезпечити їхній захист від будь-яких форм фізичного, психологічного та економічного насильства. Важливо забезпечити, щоб голоси людей похилого віку та осіб з інвалідністю були почуті та враховані у процесах прийняття рішень, які стосуються їхнього добробуту та безпеки. Це може включати консультації з цими групами під час розробки гуманітарних програм та процедур щодо захисту людей похилого віку та осіб з інвалідністю в умовах збройного конфлікту та полягати в забезпеченні їхньої гідної старості і підтримки, а також у врахуванні їхніх унікальних потреб та обставин у процесі реалізації гуманітарних програм.

Забезпечення безпеки журналістів, медичного персоналу та гуманітарних працівників, які працюють у зоні воєнного конфлікту також є критично важливою задачею, оскільки вони часто опиняються під великим ризиком та піддаються небезпеці від різних сторін конфлікту. Забезпечення їхньої безпеки включає в себе розробку заходів для запобігання атакам та належного реагування на них, в тому числі шляхом надання ефективної охорони та підтримки. Це складна та надзвичайно важлива задача, оскільки вони часто опиняються під великим ризиком внаслідок збройного конфлікту, діяльності озброєних осіб, що не користуються міжнародно-правовим захистом або інших небезпек тощо. Організації, що працюють під час конфлікту, повинні надавати журналістам, медичному персоналу та гуманітарним працівникам необхідну інформацію та організовувати навчання щодо забезпечення безпеки під час роботи у небезпечних умовах. Це може включати практичні поради щодо уникнення ризиків, роботи з безпековим обладнанням та процедур безпеки.

Одним з найбільш небезпечних моментів для цих працівників є пересування між різними локаціями у зоні конфлікту. Організації повинні розробляти безпечні маршрути, надавати супровід та захист для цих працівників, а також намагатися зменшити ризики під час пересування. Важливо забезпечити захист особистої інформації та конфіденційності працівників під час збройного конфлікту. Це може включати захист даних, захист приватності та конфіденційності комунікацій, а також надання консультацій з цих питань. Міжнародні організації та урядові агентства повинні активно співпрацювати для мобілізації ресурсів та підтримки працівників, які працюють під час конфлікту. Це може включати надання фінансової підтримки, надання логістичної допомоги та координацію дій.

Також одним із головних чинників є забезпечення доступу до необхідних гуманітарних засобів для виживання, таких як: їжа, вода, медичні послуги та житло, що є однією з найважливіших задач у гуманітарних кризах та воєнних конфліктах. Гуманітарні організації та міжнародні агентства забезпечують розподіл харчів та продуктів першої

необхідності у зоні конфлікту, враховуючи харчові потреби місцевого населення. Розподіл та очищення води є невід'ємною частиною гуманітарних дій у конфлікті, оскільки доступ до чистої питної води є критично важливим для виживання людей. Гуманітарні медичні організації та лікарські місії надають медичну допомогу, надійні ліки та необхідне обладнання для лікування травм та хвороб, що виникають внаслідок збройних конфліктів. Забезпечення транспорту для евакуації поранених та хворих до лікувальних закладів з необхідною медичною допомогою. Для ефективного забезпечення цих гуманітарних потреб необхідна гармонізація зусиль між місцевими владами, гуманітарними організаціями та міжнародними донорами. Крім того, важливо забезпечити безпеку гуманітарних працівників та матеріальні ресурси для їхньої роботи, щоб забезпечити ефективну та безпечну доставку необхідних засобів до місць, де вони потрібні.

Отже, забезпечення прав людини в умовах воєнного стану є важливим міжнародним завданням, що вимагає спільних зусиль з боку міжнародної спільноти, урядів, гуманітарних організацій та місцевих громад.

При опрацюванні заявленої проблематики додатково використовувались джерела, зазначені у бібліографічному переліку за №№ 12-16.

Список використаних джерел:

1. Размєтаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: *навчальний посібник.* Київ: ФОП Голембовська О.О. 2018. 364 с.
2. Пушкар О.В. Реалізація Європейських стандартів публічного управління щодо забезпечення прав людини та напрями їх упровадження в Україні. URL: http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2010-01/10povnuu.pdf (дата звернення: 16.03.2024).
3. Шмоткін О.В. Філософсько-правові аспекти діяльності Служби безпеки України по забезпеченню прав особи. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Голов. ред. С. В. Ківалов; МОН України, ОНЮА. Одеса: Юрид. л-ра. 2009. Т. 8. С. 270-277. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/ handle/11300/4060/Shmotkin_filos-prav_aspekty_SBU.pdf?sequence=1&isAllow ed=y (дата звернення: 16.03.2024).
4. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 2021р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text (дата звернення: 16.03.2024).
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.03.2024).
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 16.03.2024).
7. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. *Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8.* С. 124-127. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/8/24.pdf (дата звернення: 16.03.2024).
8. Про правовий режим воєнного стану. *Закон України.* (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/389-19#Text (дата звернення: 16.03.2024).
9. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року. {Офіційний переклад Конвенції надісланий листом МЗС № 72/14-612-20689 від 23.02.2023}. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 16.03. 2024).
10. Чорна С.З. Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у процесі реалізації правозахисної функції судової влади в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис. 2020. № 2.* С. 20-24. URL: http://www. sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/2/6.pdf (дата звернення: 16.03.2024).
11. Дроздов Олександр. Про проблеми сексуального та гендерного насильства в умовах збройного конфлікту. *Судово-юридична газета. Блог/Правова позиція адвоката.*

URL: https://sud.ua/uk/news/blog/247519-pro-problemi-seksualnogo-ta-gendernogo-nasilstva-v-umovakh-zbroynogo-konfliktu (дата звернення: 16.03.2024).

12. Бейкун А.Л., Ромашко О.М. Правове регулювання сектору безпеки і оборони: сутність та зміст. *Юридична наука № 3(105)/2020.* С. 130-136. URL: file:///C:/Users/Andrew/Downloads/ojsjournamcomua,+130-136-3.pdf (дата звер-нення: 16.03.2024).

13. Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 41/120 від 4 грудня 1966 р. URL: http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/ R0/496/28/IMG/NR049628.pdf?OpenElement. (дата звернення: 16.03.2024).

14. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2016 № 1(84). С. 19–29.

15. Верховенство права на національному та міжнародному рівнях: Декларація Генеральної Асамблеї ООН, Прийнята резолюцією 67/1 Генеральної Асамблеї ООН 24 вересня 2012 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_ conv/declarations/ ruleoflaw 2012.shtm (дата звернення: 16.03.2024).

16. Царенко О.М., Тична Б.М., Федчук Т.Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство. № 4 (2023)*. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/ article/view/287378 (дата звернення: 16.03.2024).

УДК 351:354:658.3:35:007
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ ТА ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

Ліщук Віталій Олександрович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Бойко Іван Миколайович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Питання демократичного цивільного контролю, що є дієвим засобом забезпечення основоположних принципів верховенства права, законності та дисципліни, відкритості і прозорості в розвинутому демократичному суспільстві, упродовж останніх десятиліть активно досліджується науковцями багатьох галузей науки. Особливої важливості означений контроль за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань, правоохоронних, розвідувальних органів набуває в умовах повномасштабної війни як критичного для держави геополітичного виклику із зрозумілих причин. Відповідно, зміст та сутність демократичного цивільного контролю сектору безпеки і оборони, його значення та форм реалізації в Україні в умовах неспровокованої воєнної агресії країни-терориста – російської федерації, проявленої проти нашої держави, потребують нагальної уваги правників-дослідників та інших вчених.

В правовому аспекті цієї проблематики торкались у своїх працях ряд вчених. Зокрема, С. Братель в частині впровадження демократичного цивільного контролю в системі правоохоронних органів. С. Галушко розглядав питання практичних заходів щодо здійснення демократичного контролю над силовими структурами держави. В. Ященко, В. Пилипчук, П. Богуцький, О. Довгань, І. Доронін, О. Петришин здійснили дослідження актуальних теоретичних, правових та організаційних аспектів становлення і розвитку системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони в сучасних умовах, зокрема, питання сутності, змісту та організаційної моделі цивільного контролю і його демократичної природи І. Коропатнік розглянув питання взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України тощо [1].

У Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року, (втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018 р.), було визначено, що «демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави (далі – цивільний контроль) – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни.

Натомість, нині питання забезпечення демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони регламентується Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. У цьому нормативно-правовому акті демократичний цивільний контроль подається як: «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних,

інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України» [2].

О. В. Дзюба зазначає, що «... контроль – це принципово ситуаційне суспільне благо, дія якого покликана підсилити дію чогось, зробити за результатами контролю краще, міцніше, стабільніше тощо. Зважаючи на це, безпека та контроль – це не просто питання технології і матеріальних засобів, вони не зводяться до просто існування боєздатних військових частин. Швидше, безпека вимагає наявності дієздатних Збройних Сил, контрольованих наділеними повноваженнями державними суб'єктами, які самі підзвітні закону і населенню» [3, с. 15].

Як вбачається, у будь-якому випадку, контроль, як певний, нормативно визначений алгоритм дій уповноважених суб'єктів щодо контрольованих об'єктів, має наступні ознаки.

По-перше, це «діяльнісний аспект», відповідно до якого форма контролю постає як комплекс дій його суб'єктів.

По-друге, це аналітичний аспект, згідно якому форма контролю має своїм невід'ємним елементом збирання, виокремлення відомостей та даних щодо об'єкта контролю, їх порівняння між собою, визначення закономірностей та тенденцій, притаманних функціонуванню об'єкта контролю, моделювання стану об'єкта контролю у майбутньому, залежно від застосованих управлінських рішень.

По-третє, це організаційний аспект, відповідно до якого форма контролю є способом організацій активності суб'єктів контролю та зв'язків між ними.

Кожен з цих ознак (аспектів) форми контролю є необхідним для ефективного проведення контрольних заходів: форма контролю уявляє собою сукупність видів діяльності (інакше контроль неможливо здійснювати, він залишиться декларативним), найбільш важливим (але не єдиним) з цих видів діяльності є аналітична, а для успішності контрольної діяльності необхідно проведення низки організаційних заходів [4, с. 10-11].

Аналізуючи норми чинного законодавства з питань забезпечення демократичного цивільного контролю над суб'єктами сектору безпеки і Сил оборони, дослідник В. Бадрак доходить висновку, що доцільним є визначення таких форм демократичного цивільного контролю як: комплексний огляд сектору безпеки і оборони; оборонний огляд; парламентські слухання; звітування; інспектування і перевірка [5].

У рамках нашого дослідження необхідно також звернути увагу на термін «демократичний», який у даному контексті етимологічно означає залучення широкої громадськості до сфери державного управління через здійснення контрольних функцій.

Саме існування громадянського контролю є ознакою демократичного суспільства та одним із напрямів формування громадянського суспільства, що сприяє розвитку демократичних і політичних інститутів». Як слушно зауважує Ю.С. Вичалківська, важливою ознакою демократичного розвитку держави є динамічні процеси демократизації її окремих сфер і, зокрема, сфери безпеки і оборони. Демократизація оборонної сфери, передовсім, передбачає встановлення контролю над нею. Держава без контролю за сферою безпеки і оборони вважатиметься державою з неповною (обмеженою) демократією. Демократизація оборонної сфери передбачає недопущення мілітаризації країни, підпорядкування військових цивільній владі, оптимізацію й гармонізацію цивільно-військових відносин, контроль над витратою бюджетних коштів, унеможливлення політичної активності збройних сил або функціонування структури як самостійного суб'єкта політичного процесу, недопущення втручання армії у справи держави і створення «військової держави в межах держави» [6, с. 119-120].

Розглядаючи особливості розбудови та підвищення ефективності системи демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки і оборони в Україні, В.А. Ященко, О.Д. Довгань та І.М. Доронін вважають, що демократичний контроль

передбачає встановлення правових рамок діяльності цих органів, а також нагляд за їхньою діяльністю з боку незалежних від них контролюючих органів та інституцій громадянського суспільства. Цим останнім зумовлюється те, що такий контроль називають також громадянським або цивільним. Інституційну основу системи демократичного контролю складають: спеціально утворені для цієї мети контролюючі та наглядові державні органи (парламент, урядові органи), неурядові організації та засоби масової інформації. Дослідники визначають, що метою демократичного цивільного контролю є:

– забезпечення цивільної пріоритетності при розробленні та реалізації державної політики у сфері національної безпеки;

– контроль додержання вимог законодавства у діяльності суб'єктів сектора безпеки і оборони, запобігання їх використанню для протиправних цілей, порушення прав і свобод людини і громадянина;

– сприяння розробленню та реалізації стратегій, доктрин, концепцій і програм у сфері національної безпеки;

– участь у забезпеченні реформування і розвитку суб'єктів сектора безпеки і оборони з урахуванням стандартів країн-членів ЄС і НАТО;

– сприяння ефективному використанню фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів суб'єктами сектора безпеки і оборони [7, с. 64, 113-114].

У нинішніх умовах ведення країною повномасштабної війни, питання належного демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони набирає особливого значення з огляду на прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу та увійти до Північноатлантичного договору (НАТО).

В площині практичної реалізації контролюючих заходів, то слід зазначити, що основними формами контролю є перевірки - комплексне дослідження стану об'єкта контролю та його структурних підрозділів; ревізії - дослідження конкретних проблем об'єкта контролю та його структурних підрозділів. Контроль здійснюється відповідно до планів контролю за діяльністю Збройних Сил України та інших військових організацій, що затверджуються Президентом України.

Метою такого контролю є визначення спроможності об'єкта контролю та його структурних підрозділів виконувати поставлені перед ними завдання і відповідності їхньої діяльності Конституції України, законам України, нормативним актам Президента України та Кабінету Міністрів України, рішенням Ради національної безпеки і оборони України та Статутам ЗСУ.

Об'єктами контролю є:

Генеральний штаб Збройних Сил України, його структурні підрозділи та підпорядковані йому органи військового управління, війська (сили), установи;

командування і штаби видів Збройних Сил України та підпорядковані їм війська (сили), установи;

командування і штаби оперативних командувань (територіальних управлінь) та підпорядковані їм війська, військові комісаріати, установи;

Головне управління Національної гвардії України, оперативно-територіальні об'єднання, з'єднання, військові частини і підрозділи, вищі навчальні заклади, навчальні військові частини (центри), бази, установи та заклади, що не входять до складу оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України;

Адміністрація Державної прикордонної служби України та її територіальні органи, Морська охорона та органи охорони державного кордону, органи забезпечення Адміністрації Державної прикордонної служби України;

Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту Міністерства інфраструктури України і об'єднані загони, загони, окремі загони, підрозділи охорони, органи забезпечення, навчальний центр, заклади, підприємства та установи, що входять до її складу;

Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захист інформації України, її територіальні органи, територіальні підрозділи, заклади і установи;

Управління державної охорони України та підпорядковані йому підрозділи, відділи і установи [5].

Інспектори, що безпосередньо реалізують контрольно-наглядові функції, мають такі права: 1) право проводити перевірки та ревізії в межах своїх повноважень і за їхніми результатами вносити пропозиції щодо заслуховування керівника підконтрольної організації; 2) право залучати до проведення перевірок та ревізій спеціалістів підконтрольної організації та органів військового командування й управління; 3) право брати участь у нарадах, конференціях і семінарах. Інспекції проводяться інспекційними комітетами, а перевірки - інспекційними групами. Інспекційний комітет (інспекційну групу) очолює відповідна посадова особа Інспекції. До складу інспекційної комісії (інспекційної групи), за погодженням з її керівником, можуть включатися посадові особи структурних підрозділів Державного управління справами Президента України, фахівці військових організацій та контрольних органів. Склад інспекційних комісій (інспекційних груп), програми та плани перевірок (ревізій) затверджуються розпорядженням керівника Офісу Президента України відповідно до планів контролю за діяльністю Збройних Сил України та інших військових організацій, затверджених Президентом України. Під час перевірок (ревізій), з метою оцінювання рівня готовності підконтрольного суб'єкта до виконання бойових завдань (поставлених завдань) та рівня бойової готовності, здійснюються: 1) аналіз стану підконтрольного об'єкта, його основних завдань і функцій; 2) перевірка відповідності організаційно-штатної структури підконтрольного об'єкта його завданням; 3) підготовка висновків та рекомендацій щодо дотримання статутних вимог, об'єктивності стандартів і керівних документів, передбачених відомчими нормативними актами; 4) виявлення причин неспроможності суб'єкта контролювати діяльність Збройних Сил України.

Інспекція (перевірка) суб'єкта контролю з оцінки бойової підготовки визначає готовність особового складу суб'єкта контролю до виконання завдань і нормативів бойової підготовки. Інспекції (перевірки) бойової підготовки проводяться під час контрольованих навчань, тренувань, бойової стрільби (стрільб) і контрольованих занять. За результатами перевірки (інспекції) підконтрольний суб'єкт визнається спроможним (правомочним) виконувати поставлені завдання, якщо орган військового управління виконує свої командно-штабні функції за призначенням і підпорядковані йому організації (підрозділи) готові до виконання бойових завдань (поставлених завдань). Якщо орган військового командування та управління не повною мірою виконує свої функції командування й управління стосовно виконання бойового завдання (поставленої задачі), то його оцінюють як такий, що має обмежену здатність до бойової підготовки, а також як такого, що не має права на виконання завдань. Під час проведення інспекцій (перевірок) керівник підконтрольного об'єкта несе відповідальність за безпечне виконання бойового завдання (будь-якого поставленого) завдання. Разом з тим, під час проведення інспекції (перевірки) члени інспекційної комісії (інспекційної групи) не мають права втручатися в діяльність органів військового командування і управління та зобов'язані у разі порушення керівником підконтрольного об'єкта або особовим складом вимог безпеки негайно вжити заходів до припинення виконання завдання, негайно доповісти про це керівнику інспекційної комісії (інспекційної групи) та повідомити про це керівника підконтрольного об'єкта. Керівник перевірочної комісії (перевірочної групи) приймає рішення про продовження перевірки (ревізії) у разі виявлення порушень. За результатами перевірки (ревізії) складаються два примірники акта, які підписуються керівником комісії (групи перевірок) та членами комісії (групи). Один примірник акта подається до інспекційної комісії, інший - до підконтрольного органу військового командування та управління.

Після завершення перевірки (ревізії) та оформлення відповідних документів, керівник перевірочної комісії (перевірочної групи) розглядає її результати за участю керівника підконтрольного суб'єкта. За результатами інспекції (перевірки) складаються висновки для

доповіді Президенту України. Протягом двох тижнів після розгляду результатів перевірки (ревізії) орган управління підконтрольного об'єкта розробляє план усунення недоліків, виявлених під час перевірки (ревізії), та надсилає один примірник до Інспекції. Перевірки виконання плану усунення недоліків здійснюються за дорученням Президента України. Співробітники Інспекції несуть персональну відповідальність за забезпечення об'єктивності контрольних заходів, достовірності інформації, що надається, та захист відомостей, зокрема таких, що становлять державну таємницю, отриманих у результаті контролю.

Отже, Положення про здійснення контролю Президента України за діяльністю Збройних сил України та інших військових формувань та похідні від нього нормативно-правові акти та розпорядчі рішення є важливим інструментом забезпечення демократичного цивільного контролю над силовими структурами.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що існує нагальна потреба у модернізації механізму демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки і оборони в умовах правового режиму воєнного стану, який у реаліях повномасштабної війни є своєрідним показником рівня демократичних перетворень у нашій державі. Після низки гучних розкриттів, які відбулись в оборонній сфері, органи, які уповноважені на здійснення демократичного цивільного контролю, мають активізувати власну діяльність, неухильно дотримуючись Конституції України та відповідних галузевих законів та інших нормативно-правових актів. Водночас, має бути підсилено законодавче поле для реалізації різних форм демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки і оборони. Основний акцент у цьому плані має бути спрямований на врахування трансформаційних змін вказаного контролю в умовах війни, яку веде російська федерація проти України. При цьому, як вбачається, важливим аспектом демократичного цивільного контролю має стати така форма його реалізації як моніторинг. У цьому контексті також доцільно активізувати діяльність громадськості, шляхом залучення її до проведення різноманітних громадських експертиз, вивчення громадської думки, проведення консультацій з громадськістю тощо. І, природно, що виняткове значення у підвищенні ефективності демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки і оборони мають відіграти профільні наукові установи та аналітичні центри, які, безумовно, виступають складовою цивільного контролю.

У рамках дослідження проблематики, окрім текстуально визначених, опрацьовувались і джерела, зазначені у відповідному переліку за №№ 9-12.

Список використаних джерел:

1. Христинченко Н. П., Ковалів М. В. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони: поняття, зміст, форми реалізації в реаліях сьогодення: *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* № 8. 2023. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/artic le/view/2023-8-01-13/2023-8-01-13 (дата звернення: 01.03.2024).
2. Про національну безпеку України: *Закон України* від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20180621#n24 (дата звернення: 01.03.2024).
3. Дзюба О. В. Система органів державного контролю за діяльністю Збройних Сил України / *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Державне управління". 2020. № 86.* С. 15-22.
4. Іванов О. В. Демократичний цивільний контроль над Збройними Силами України: проблеми та перспективи" / *Національна безпека та оборона України. 2021. № 2.* С. 8-14.
5. Демократичний цивільний контроль та воєнна криза в Україні: Законодавчі аспекти. Під ред. Ф. Флурі та В. Бадрака. 2016. 184 с. URL: https:// www.dcaf.ch/ sites/ default/files/publications/documents/DCAF_CACDS_UA_Dem_Control_Legislative_Aspects_UKR-2016.pdf (дата звернення: 01.03.2024).

6. Вичалківська Ю. С. Організаційно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України / *Інвестиції: практика та досвід. Рубрика: Державне управління. № 1. 2018.* С. 116–121.

7. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика: *навчальний посібник* / В. А. Ященко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ; Одеса: Фенікс, 2020. 224 с.

8. Про Положення про здійснення контролю Президента України за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань: *Указ Президента України* від 14 лютого 2015 року №84/2015 «Про посилення контролю за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань» URL: https://www.president.gov.ua/ documents/ 842015-18479 (дата звернення: 01.03.2024).

9. Пошедін О. І. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України і перспективи його вдосконалення. *Bulletin of the NAPA. Series "Public Administration". №1.2019.* С. 31–38.

10. Воєнно-політичні інтереси України в ієрархії суспільних пріоритетів (кінець XX – початок XXI століття): *монографія* / відп. ред. Ігор Соляр, упоряд.: Олег Муравський, Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2021. 324 с.

11. Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України / *матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: НУОУ, 2017. 104 с. URL: https://nuou.org.ua/assets/ documents/zbirn-gibr-mizhn-konf.pdf (дата звернення: 01.03.2024).

12. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: *матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с.

УДК 351.746.1(477)(075.8)
orcid.org/0000-0002-4895-1361

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ЗМІСТОВІ ОРІЄНТИРИ

Нетребенко Арсеній Олександрович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Розвиток національної військово-управлінської системи у різні історичні епохи відбувався за умов постійної ескалації зовнішніх загроз національній безпеці, жорсткого протистояння намаганням східної сусідньої з Україною держави позбавити українців державотворчої надії, що з часом перейшло до відкритого збройного протистояння з підступним ворогом. Становлення та формування сучасної системи військового права уособлює кращі історичні традиції розбудови військової організації на теренах України та спрямоване на забезпечення цілісності і недоторканості державних кордонів, захисту національних інтересів українського народу від викликів і загроз сьогодення.

Разом з тим, в умовах триваючої агресії російської федерації проти України важко уявити більш актуальний напрям правничої науки, ніж той, що стосується права національної безпеки та військового права. Право національної безпеки утворює стійку систему правового забезпечення національної безпеки, а військове право – систему правового забезпечення оборони та воєнної безпеки України.

Як свідчить аналіз, активні спроби російської федерації щодо реалізації імперського сценарію – створення регіональної пострадянської імперії з можливим повторенням відомих негативних історичних наслідків розпочалися близько 25 років тому та активізовані в Україні у 2014 році. Водночас події останніх десяти років свідчать про стійку тенденцію до розбудови східноєвропейського демократичного простору, який за певних умов може поширитись на увесь пострадянський простір. Зазначеному може сприяти, зокрема, фактичне об'єднання держав-членів Європейського Союзу, НАТО та інших держав світу щодо спільного визнання росії як держави-агресора, грубих порушень нею базових принципів міжнародної безпеки та норм міжнародного права, а також вчинення, у тому числі російським керівництвом, воєнних злочинів, злочину геноциду та злочинів проти людяності [1].

На підставі аналізу доктринальних підходів до з'ясування сутності права національної безпеки та військового права рядом науковців-правників, зокрема: П. Богуцьким, Ю. Битяком, М. Прохоренком, В. Пашинським, М. Карпенко, І. Піскуном, Р. Алієвим, В. Ліпканом, Л. Медвідь, М. Возником, С. Мельником, О. Устименком та іншими послідовно та системно здійснювались наукові розробки усього спектру проблем правового забезпечення національної безпеки та оборони України.

Отже, концепція права національної безпеки України (у загальному розумінні) вирішує завдання стосовно взаємодії права, держави, суспільства на основі верховенства права з визначенням у центрі правопорядку людини, що є неодмінною умовою забезпечення національної безпеки. А формування права національної безпеки передбачає застосування певної моделі національної безпеки з урахуванням особливостей національної правової системи, а також економічних, політичних, культурних, воєнних, інформаційних, техногенних та інших характеристик суспільства. Безумовно заслуговує на увагу модель національної безпеки і права національної безпеки США, використання відповідних стандартів держав-членів ЄС і НАТО [2, с. 103].

На думку П. Богуцького, концепція права національної безпеки України ґрунтується на культурі безпеки, що у правовому сенсі розглядається як правова стратегічна культура та є основою для правового стратегічного мислення, зокрема, усвідомлення сутнісних характеристик національної безпеки, її призначення та прийняття відповідних управлінських рішень загальносоціального значення. Правова стратегічна культура і правове стратегічне мислення характеризуються як компетентні та професійні, що мають відповідати вимогам діяльності у сфері національної безпеки. Право національної безпеки України має свою аксіологічну основу. Аксіологія національної безпеки виглядає багатогранною, однак демонструє присутність людини та її потреб у центрі ціннісної реальності [3].

Як вбачає С. Мельник, М. Прохоренко та ряд інших авторів, право національної безпеки визнає людину як найбільш важливого суб'єкта права, суб'єктність якого обґрунтовується правовою природою людини і безпосередньо залежить від можливостей забезпечення національної безпеки. З огляду на це, найголовніше право людського буття – право на життя, фактично проголошує основну ідею національної безпеки. Право національної безпеки України має власні об'єкти, якими є національні інтереси. Національні інтереси набувають загальної значущості для суспільства, для індивідуальних і колективних суб'єктів, оскільки зорієнтовані на право, захищаються правом або забезпечуються правом і є публічними, охоронюваними законом інтересами [4, с. 167, 173].

Особливе значення в сучасних умовах має функція правового забезпечення національної безпеки. Водночас, як вбачає С. Мельник, актуальним для національної правової системи залишається формування правової безпеки, що реалізується через задіяння правового режиму, який містить ресурси, способи і засоби впливу на основі верховенства права на усі складові національної правової системи з метою забезпечення їх відповідності національній культурі, традиціям, національній ідентичності, національним потребам, надбанням та інтересам [5, с. 214].

В умовах кризи світового правопорядку і системи міжнародної безпеки, обумовленої агресією російської федерації проти України, національна безпека розуміється, насамперед, як воєнна безпека. Перспектива вирішення проблем національної безпеки все більше залежить від можливості України протистояти воєнним загрозам. Саме тому центральною проблемою у правовому забезпеченні національної безпеки у сучасних умовах, як вбачається, необхідно розглядати єдність і взаємодію права національної безпеки та військового права, що, зрештою, формує правовий режим гарантій безпеки України.

Водночас системне реформування сектору безпеки і оборони України, що здійснюється в умовах загострення кризи світового правопорядку, вирішення практичних питань забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу від агресії російської федерації визначають актуальність і необхідність вирішення теоретико-прикладних питань як права національної безпеки, так і військового права України [6].

Поєднання загальних підходів до дослідження права національної безпеки і військового права зі спеціалізацією у вирішенні завдань дослідження дозволяє забезпечити досягнення мети, якою насамперед є підготовка визначених правом рекомендацій щодо захисту найважливіших національних інтересів від воєнних загроз. На відміну від суспільних відносин у сфері національної безпеки, які мають значення стратегічних комунікацій, військові та цивільно-військові відносини у воєнній сфері стосуються більш конкретних питань здійснення військової діяльності. Натомість, військова діяльність розглядається у праві національної безпеки як один із напрямків, що є вкрай необхідним для забезпечення національної безпеки, для захисту національних інтересів від загроз воєнного характеру [7, с. 7-8].

При цьому воєнна безпека розглядається не лише як цінність військового права, але й, безумовно, як цінність права національної безпеки, що підкреслює єдність і необхідність взаємодії системи військового права з правом національної безпеки [1; 8, с. 317].

Військова і цивільно-військова діяльність потребують жорсткого нормативно-правового регулювання для збереження внутрішньої стійкості, функціональності та визначення можливостей, у тому числі щодо застосування воєнного потенціалу в збройних конфліктах, для попередження та усунення воєнних загроз.

Усі проблемні аспекти становлення й розвитку національної безпеки і системи воєнної безпеки України показово відбилися на формуванні та розвитку не лише доктрини права національної безпеки, але й військово-правової доктрини. Ряд науковців стверджує, що право національної безпеки затверджує необхідність соціального визнання важливості військової діяльності, підсилюючи у такий спосіб можливості військового права у тому числі стосовно правового регулювання соціального захисту військовослужбовців. Водночас, правове регулювання соціального захисту військовослужбовців, членів їхніх сімей набуває важливого значення у контексті забезпечення національної безпеки. Відповідно, єдність права національної безпеки та військового права виявляється у вирішенні питань щодо визначення меж застосування воєнної сили, встановлення й дотримання правил війни а також щодо обмеження військової діяльності у соціальній організації суспільства, де місія права національної безпеки є незамінною [9, с. 62; 10, с. 241-242].

Національна стійкість і могутність держави на практиці визначаються наявністю в державному механізмі сильної, боєздатної армії, Збройних Сил, готових до захисту національних інтересів від воєнних загроз. Монополія держави на армію є очевидним фактом. Жодний публічний суб'єкт, окрім держави, не може претендувати на формування та застосування озброєних і підготовлених спеціальних формувань, які мають на меті захист суспільства й держави від воєнних загроз. Це правило вимагає існування певної системи правового контролю за формуванням, діяльністю, за виконанням функцій силами оборони і такий механізм містить право національної безпеки, взаємодіючи з військовим правом. Законодавство про національну безпеку і військове законодавство становлять самостійні галузі законодавства. Натомість, реалізація завдань щодо імплементації нормативів і стандартів держав – членів НАТО до національного законодавства є необхідною для правового забезпечення національної безпеки у воєнній сфері та національної безпеки України загалом [3; 5].

Проблемою прикладного значення для права національної безпеки і для військового права, є невирішена на сьогодні проблема створення та забезпечення організації діяльності системи військової юстиції України. Система військової юстиції з урахуванням існуючих міжнародних стандартів та досвіду передових держав-членів НАТО розглядається як правова система, що має особливі нормативні, спеціалізовані інституційні складові та діє з використанням правових засобів і відповідних юридичних процедур у секторі безпеки і оборони держави для забезпечення правосуддя та воєнної безпеки. Інститутами системи військової юстиції визначаються: 1) військова поліція; 2) військова прокуратура; 3) військові суди; 4) спеціалізований інститут з надання правової допомоги військовослужбовцям Система військової юстиції має відповідати таким вимогам: 1) дотримання прав і свобод людини під час здійснення правосуддя; 2) спеціалізація предметної сфери, якою є воєнна сфера (сфера оборони), та необхідність у зв'язку з цим забезпечення бойової, операційної спроможності Збройних Сил України, усіх сил оборони; 3) військова служба як неодмінна умова фахової підготовки осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність та правосуддя у системі військової юстиції [3].

Затвердження відповідного напряму наукових досліджень, на думку ряду науковців, дає можливість зосередитись на практичних питаннях здійснення й реалізації наукової діяльності та підготовки фахівців за відповідними програмами, які потребують суттєвого опрацювання і приведення у відповідність до вимог сьогодення [3; 5-7; 9; 11].

Отже, як вбачається, вказаний напрям наукових досліджень передбачає розробку таких проблемних питань: суспільні відносини у сфері національної безпеки та у сфері оборони, що спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності й конституційного ладу України; правове забезпечення державної, воєнної

безпеки та безпеки державного кордону; проблеми законодавства і права у сфері національної, колективної міжнародної безпеки; система і державно-правові механізми забезпечення національної безпеки і оборони України; нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони, військових правоохоронних органів та військового правосуддя; правові проблеми імплементації стандартів держав-членів Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору до законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Богуцький Павло. Право національної безпеки та військове право України в умовах збройної агресії рф проти України. *Правова позиція. Електронне періодичне видання. 11.12.2023.* URL: https://ukrainepravo. com/sci entific-thought/pravova-pozytsiya/ pravo-natsionalnoyi-bezpeky-ta-viyskove-pravo-ukrayiny-v-umovakh-zbroynoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayin/ (дата звернення: 12.03. 2024).
2. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: *монографія* / ред-кол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2023. – 902 с.
3. Богуцький П. Чи вдасться Україні розбудувати повноцінну систему військової юстиції? *Юридична Газета online*. 23 січня 2024 р. URL: https://yur-gazeta.com/search/tag/52746/ (дата звернення: 12.03.2024).
4. Мельник С. М. Адміністративно-правові засади організації і функціонування суб'єктів військового управління у системі забезпечення національної безпеки та оборони України. – *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07* «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2019.
5. Мельник С. М. Основні принципи управлінської взаємодії суб'єктів забезпечення національної безпеки і обороноздатності України. Сучасна юридична наука: проблеми доктринальної комунікації: *матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 19 квіт. 2019 р.). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 213–217.
6. Козій І., Поляков Л., Федоренко К. Військова євроінтеграція: як Україна виконує свої безпекові зобов'язання за угодою з ЄС. Європейська правда. Міжнародна безпека та Євроінтеграція України. URL: https://www.Euroin tegration.com.ua/articles/ 2019/03/13/ 7093804/ (дата звернення: 12.03.2024).
7. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки: *зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова* (м. Харків, 3 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. Ч. 1. С. 3–11.
8. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посіб. Київ. КНТ, 2009. 576 с. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-8342.html (дата звернення: 12.03.2024).
9. Мельник С. М. Пріоритети оптимізації адміністративно-правового забезпечення Збройних Сил України. *Матеріали міжнар. наук.-практичн. конференції* «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 9–10 серп. 2019 р.). Одеса. Видавництво ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 62–64.
10. Пашинський В. Й. Верховна Рада України в системі суб'єктів забезпечення оборони держави. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. 2017. Вип. 1/2 (33/34).* С. 239-247.
11. Єжеєв М. Ф., Ніколаєнко С. І., Устименко О. В. Система освіти військових формувань та правоохоронних органів України: шляхи реформування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 2.* С. 265-273.

УДК 351.74 (477)
orcid.org/0000-0002-4895-1361

СТВОРЕННЯ ТА ЗАХИСТ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК ОСНОВНА ФУНКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОБЕЗПЕКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Рибін Ілля Германович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Питання правового регулювання діяльності суб'єктів сектору безпеки та оборони в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим та потребує всебічного дослідження, адже збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала питання забезпечення національної безпеки та оборони, що потребує чіткої та ефективної правової регламентації діяльності відповідних суб'єктів. Актуальність теми полягає в необхідності адаптації правового регулювання до нових викликів після збройної агресії росії; зміна функцій сектору безпеки в умовах воєнного стану вимагає відповідного підходу у правовому регулюванні; чітка координація між суб'єктами безпеки та оборони є ключовою для протистояння загрозам. Необхідно також захистити права громадян в умовах порушення агресором правил та звичаїв війни та, відповідно, адаптувати галузеве національне законодавство з питань забезпечення національної безпеки до міжнародних стандартів розвинених країн – стратегічних партнерів для забезпечення національної та міжнародної безпеки [1].

Як відомо, сектор безпеки і оборони включає органи влади, Збройні Сили, інші військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, сили цивільного захисту і оборонно-промисловий комплекс України. Вони підлягають контролю і діють згідно з Конституцією та законами України для захисту національних інтересів від загроз та небезпек внутрішнього та зовнішнього характеру. Також до сектору включають громадян та громадські об'єднання, що беруть участь у забезпеченні національної безпеки [2].

На думку Дороніна І.М. та Беланюка М.В., оборона України - це комплекс різноманітних взаємозв'язаних суспільних відносин, які виникають у процесі діяльності держави для забезпечення її готовності у разі збройної агресії або конфлікту, включаючи практичне здійснення військового захисту держави та використання Збройних Сил України у разі агресії проти неї, а також при виконанні завдань, що випливають з міжнародних зобов'язань [3, с. 380, 388].

Як вбачає Бевз С.І., законодавство щодо сфери безпеки та оборони включає: створення та захист нових суспільних відносин, наприклад, надання додаткових пільг цим суб’єктам і визначення нових прав на їхню діяльність; заборону певних суспільних відносин і поведінки, наприклад, кримінальну відповідальність за ухилення від призову на військову службу чи інші злочини проти державного ладу; а також зміну характеру суспільних відносин у певній сфері [4, с. 152].

Наприклад, Конституція України визначає, що у разі воєнного стану Президент України може вводити правовий режим воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях [5], а Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові та організаційні основи введення та здійснення правового режиму воєнного стану, встановлює вміст правового режиму воєнного стану, процедури його введення та скасування, принципи діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій під

час воєнного стану. Також закон забезпечує гарантії прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб в цих умовах [6].

Крім того, особливості правового регулювання в умовах воєнного стану включають розширення повноважень суб'єктів сектору безпеки та оборони для ефективного виконання завдань з оборони України. Також можливе обмеження деяких прав і свобод громадян, які включають свободу пересування, свободу слова та право на мирні зібрання. У деяких місцевостях може бути введене військове командування (військово-цивільні адміністрації), яке здійснює управління всіма органами та силами на цій території [7].

Як вбачає Жук Т. І., основні завдання суб'єктів сектору безпеки та оборони включають захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення громадського порядку, захист населення та підтримку функціонування критичної інфраструктури. Збройні Сили України, Національна гвардія України, Служба безпеки України та інші силові структури ведуть бойові дії з агресором, Національна поліція та Національна гвардія забезпечують порядок та запобігають диверсіям, органи цивільного захисту організовують евакуацію населення та надання гуманітарної допомоги, а державні органи та підприємства забезпечують роботу систем енергопостачання, зв'язку, транспорту та інших критичних об'єктів [8, с. 109].

Отже, доцільно, як вбачається, позиціонувати такі висновки:

1. Правове регулювання діяльності суб'єктів сектору безпеки та оборони в сучасних умовах воєнного стану є критично важливим для забезпечення національної безпеки та захисту суверенітету України.

2. Важливою складовою правового регулювання є розширення повноважень суб'єктів сектору безпеки та оборони для ефективного виконання завдань з оборони країни в умовах загрози військової агресії та реального її здійснення.

3. Правове регулювання суспільними відносинами під час дії правового режиму воєнного стану повинно передбачати обмеження деяких прав та свобод громадян відповідно до законів та конституційних стандартів у разі його введення, таких, наприклад, як свобода пересування та свобода слова.

4. Забезпечення громадського порядку, захист населення, підтримка критичної інфраструктури - це важливі завдання сектору безпеки та оборони під час дії особливих правових режимів, що вимагають чіткого правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Право національної безпеки та військове право України в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Електронний ресурс. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/pravo-natsionalnoyi-bezpeky-ta-viyskove-pravo-ukrayiny-v-umovakh-zbroynoyi-agresiyi-rf-proty-ukra yin/ (дата звернення: 02.03.2024).

2. Про національну безпеку України: *Закон України* від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/ed20180621#n24 (дата звернення: 02.03.2024).

3. Правове регулювання організації та діяльності суб'єктів сектора безпеки і оборони: *збірник документів і матеріалів* / Упорядники: Беланюк М.В., Доронін І.М., Лебединська О.В., Радзієвська О.Г., Пилипчук В.Г., Шамара О.В., Фурашев В.М. К.: Видавничий дім «АртЕк». 2020. 756 с.

4. Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ 10 грудня 2020 р.). Упоряд: Бакалінська О.О., Бевз С.І., Головатюк О.А, Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2020. 253 с.

5. *Конституція України*. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B_2%D1%80#Text (дата звернення: 02.03.2024).

6. Про правовий режим воєнного стану. *Закон України*. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 02.03.2024).

7. Лялюк О. Особливості правового регулювання системно-функціональної організації місцевої влади в умовах воєнного стану. *Електронний ресурс.* URL: http://perspectives. pp. ua/ index.php/nts/article/view/4425/4449 (дата звернення: 02.03.2024).

8. Жук Т. І. Система суб'єктів сектору безпеки України. *Юридична наука. № 5(107)/2020.* С. 106-112. URL: https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&q =Жук+ Т.+І.«СИСТЕМА+СУБ'ЄКТІВ+СЕКТОРУ+БЕЗПЕКИ+УКРАЇНИ». (дата звернення: 02.03.2024).

УДК 343.2/7
orcid.org/0000-0002-4895-1361

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСІБ ЗА ФАКТОМ ПОЗБАВЛЕННЯ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стригун Даніїл Ігорович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

У ході міжнародного збройного конфлікту, який триває в Україні з 2014 року, та неспровокованої широкомасштабної збройної агресії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, під час воєнних дій військовополонені захоплюються обома супротивними сторонами.

Разом з тим, найгостріші проблемні питання у сфері захисту прав людини у секторі безпеки і оборони значним чином виникли та пов'язані саме з наслідками широкомасштабної збройної агресії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. З огляду на ці обставини, насамперед, на нормативному рівні, назріла нагальна необхідність приділяти значну увагу питанням реалізації прав та свобод українських військовополонених, незаконно утримуваних цивільних осіб (цивільних заручників), а також осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та членів їхніх сімей.

Суттєвим чинником, який обумовлює значну кількість випадків порушень прав, є недодержання російською федерацією як державою, що вчинила неспровоковану збройну агресію проти України, норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, стосовно українських військовополонених і цивільних осіб, що утримуються у російській федерації чи на тимчасово окупованій нею території України, у тому числі процедур їх обміну та повернення [1].

Значною подією у сфері захисту прав українських військовополонених, цивільних заручників, осіб, які переслідуються російською окупаційною владою з політичних мотивів та осіб деяких інших категорій, є прийняття Верховною Радою України у січні 2022 року Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» [2]. Цей Закон врегульовує питання соціального і правового захисту осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, а також членів їхніх сімей. Зокрема, йдеться про законодавчо унормований захист військовополонених та осіб, які є цивільними особами, що перебувають під захистом Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року, яких було позбавлено особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України державою-агресором (цивільні заручники). Відповідно, Закон також спрямований на захист цивільних осіб, захоплених у заручники у зв'язку зі здійсненням діяльності, спрямованої на вираження поглядів, цінностей, позицій щодо обстоювання державного суверенітету України, або позбавлених особистої свободи для подальшого примушування органів влади, інших фізичних чи юридичних осіб вчинити певні діяння в обмін на звільнення утримуваної особи [2].

Отже, як відомо, військовополоненими, з погляду міжнародного гуманітарного права, - вважаються особи з числа комбатантів, які під час війни опинилися у владі ворожої сторони [3].

Відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (1949), з зазначеною категорією осіб необхідно завжди поводитися відповідно до загальноприйнятих норм гуманізму. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає у полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, -забороняються. Держава, що тримає у полоні, зобов'язана надавати їм медичну допомогу. Приміщення, передбачені для того, щоб ними користувалися військовополонені індивідуально або колективно, повинні бути повністю захищеними від вологи, достатньо обігріватися й освітлюватися. Основний добовий раціон харчування повинен бути достатнім за кількістю, якістю й різноманітністю для того, щоб підтримувати належний стан здоров'я військовополонених та запобігати втраті ваги або розвитку хвороб, пов’язаних з недостатністю харчування тощо [3].

При цьому, як відомо, не вважаються військовополоненими, однак користуються пільгами та захистом, передбаченими означеною вище Конвенцією, особи зі складу медичного та духовного персоналу, захоплені ворожою державою. Означеній категорії осіб забезпечують усі можливості для надання медичної та духовної допомоги військовополоненим.

Під час виконання своїх медичних та духовних обов'язків особи зі складу медичного та духовного персоналу користуються певними привілеями, з яких можливо виділити наступні:

- їм дозволяється періодично відвідувати військовополонених, які перебувають у складі робочих команд або у госпіталях поза табором; із цією метою держава, що тримає в полоні, надає в розпорядження їх необхідні транспортні засоби;

- у кожному таборі старший офіцер медичної служби несе відповідальність перед військовими властями табору за все, що пов'язане з діяльністю затриманого медичного персоналу;

- особи зі складу медичного та духовного персоналу повинні дотримуватися внутрішнього порядку табору, в якому їх тримають, таких осіб не можна змушувати виконувати будь-яку роботу, що не пов'язана з їхніми медичними або релігійними обов'язками [3; 4].

Водночас, існує суттєва різниця між умовами утримання військовополонених українською та російською сторонами.

Так, за різними джерелами інформації, у тому числі, за інформацією, отриманою під час конфіденційних опитувань визволених з полону українських військовослужбовців, державою-агресором, всупереч норм Женевської конвенції, не створено спеціальних таборів, у зв’язку із чим військовополонені утримуються, переважно, у місцях позбавлення волі пенітенціарної системи російської федерації фактично в умовах ув'язнених осіб. Відношення до українських військовополонених з боку адміністрації та персоналу цих закладів є гіршим, ніж до засуджених. Звільнені з полону російської федерації українські військовослужбовці засвідчують жорстоке поводження з ними, повідомляють про факти катувань, фізичного і психологічного насильства тощо [5; 6].

Отже, правове забезпечення безпеки українських військовополонених в умовах воєнного стану є дуже важливим аспектом захисту прав людини під час конфліктів. Україна має зобов'язання, відповідно до міжнародного гуманітарного права та національного законодавства, забезпечувати безпеку власних громадян, незалежно від їх правового стану (військовополонених чи цивільних заручників) та фактичних умов, у яких вони опинилися.

Для цього необхідно розробити та впровадити ефективні механізми контролю за дотриманням прав людини у воєнний час, забезпечити доступ до незалежних міжнародних механізмів моніторингу та звітування про порушення прав військовополонених з боку російської федерації [7]. Також важливо надати військовополоненим можливість звертатися до суду для захисту своїх прав та отримання компенсації за будь-які порушення.

Україна повинна більш предметно співпрацювати з міжнародними організаціями, зокрема, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста, для забезпечення безпеки та

гуманного поводження з українськими військовополоненими. Важливо також проводити кваліфіковану інформаційну роботу серед військовослужбовців про їхні права та обов'язки у разі потрапляння до полону.

Отже, правове забезпечення безпеки українських військовополонених та деяких інших категорій осіб в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу та постійного контролю з боку держави та міжнародних партнерів для забезпечення дотримання прав людини та гідного поводження з усіма особами – громадянами України, які перебувають у полоні російської федерації. Додатково можна сказати, що важливо розробити та впровадити спеціальні програми психологічної підтримки для українських військовополонених, які потенційно можуть страждати від травм та стресу внаслідок воєнних подій. Також важливо забезпечити військовополоненим доступ до медичної допомоги та необхідних медикаментів.

Крім того, важливо враховувати індивідуальні потреби кожного військовополоненого, зокрема жінок, дітей та осіб з інвалідністю. Необхідно забезпечити їм спеціальні умови утримання та дотримання їхніх прав.

Україна також повинна активно співпрацювати з міжнародними партнерами для вдосконалення законодавства та практики щодо захисту прав військовополонених. Необхідно підтримувати діалог з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом та найкращими практиками у цій сфері.

Отже, ефективне правове забезпечення безпеки українських військовополонених в умовах воєнного стану вимагає комплексного нормотворчого підходу, співпраці з міжнародними партнерами та постійного контролю з боку держави для забезпечення поваги з боку російської федерації до прав людини та гідного поводження з усіма українськими військовополоненими, цивільними заручниками та іншими категоріями українських громадян.

Список використаних джерел:

1. Лубінець Дмитро. Права людини в секторі безпеки та оборони. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/prava-liudyny-v-sektori-bezpeky-i-oborony. (дата звернення: 14.03.2024).
2. Роз’яснення щодо Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей». URL: https://www. ombudsman.gov.ua/en/news_details/ rozyasnennya-shchodo-zu-pro-socialnij-i-pra vovij-zahist-osib-stosovno-yakih-vstanovleno-fakt-pozbavlennya-osobistoyi-svobodi-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-proti-ukrayini-ta-chleniv-yih-simej. (дата звернення: 14.03.2024).
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (дата звернення: 14.03.2024).
4. Фещик Наталія. Права та гарантії полонених українських військовослужбовців. URL: https://jurfem.com.ua/prava-ta-harantii-polonenykh-ukr-viiskovosluzhbovtsiv/. (дата звернення: 14.03.2024).
5. Успіху операції зі звільнення людей із російського полону сприяло активне залучення міжнародних партнерів України – керівник Офісу Президента. URL: https://www.president.gov.ua/news/uspihu-operaciyi-zi-zvilnen nya-lyudej-iz-rosijskogo-polonu-s-77945. (дата звернення: 14.03.2024).
6. Racial Discrimination against persons fleeing from the armed conflict in Ukraine Statement 1 (2022). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-03/State ment -racial-discrimination-against-persons-conflict-Ukraine.pdf?symbolno =INT% 2fCERD%2fSWA% 2f9532&Lang=en. (дата звернення: 14.03.2024).
7. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затверджене наказом МВС України від 29.08.2022 р. № 535. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z0998-22#Text. (дата звернення: 14.03.2024).

УДК 342.9.03(477)(06)
orcid.org/ 0000-0002-4895-1361

МОБІЛІЗАЦІЙНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПРАВОВИЙ, АДМІНІСТРАТИВНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Фицько Георгій Русланович,
курсант курсу № 2 факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
Карпенко Олександр Сергійович,
курсант курсу № 2 факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності
Національної гвардії України Київського інституту
Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Під час другої річниці повномасштабного вторгнення перед Україною постали одночасно: потреба в ротації і поповненні рядів захисників та фінансово-економічна невизначеність. Військове та політичне керівництво держави вимагає послідовної мобілізації до 500 тисяч осіб протягом наступних півтора років для поповнення та ротації діючих підрозділів та створення нових. Але у цьому процесі дуже важливо не поставити під загрозу функціонування української економіки, яка отримала потужний удар з початку збройної агресії. Також, державі необхідно знайти 30 мільярдів доларів щорічно для покриття дефіциту бюджету і передбачити додаткові витрати на мобілізацію та мотивацію війська. Тут дуже важливо знайти баланс між економічними та безпековими аспектами, який дозволить залучити до війська необхідну кількість людей, не зупинити роботу підприємств та організацій і збільшити дохід бюджету [1].

Накопичений досвід України, зокрема, набутий у ході повномасштабної війни, показують, що в обороноздатності держави мобілізаційній складовій має приділятися дедалі більша увага. Одним з найважливіших елементів мобілізації в державі є переведення національної економіки від виробництва мирного часу на виробництво продукції у воєнний час, що, до речі, відбувається дуже і дуже повільно, на відміну від економіки країни-агресора. Збалансована система мобілізації дає можливість у відносно короткий час розпочати виробництво озброєння та військової техніки, а також їх ремонт для задоволення потреб, пов'язаних з розгортанням Збройних Сил, інших військових формувань до штатів воєнного часу та наявності воєнних втрат. Ефективне мобілізаційне планування як функція системи управління національною економікою є запорукою організованого проведення її мобілізації [2].

У загальному розумінні мобілізація – приведення будь-кого або будь-чого до активного стану, що забезпечує виконання якогось важливого завдання, масового заходу, зосередження сил і засобів для досягнення будь-якої мети [3]. У чинному Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» зазначено, що мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [4].

Слід також зазначити, що ступінь задоволення потреб оборони залежить від чіткого планування державою заходів з мобілізації. Для позначення дій щодо завчасної підготовки національної економіки до переведення у визначений ступінь готовності до мобілізації вживається термін «мобілізаційна підготовка». Цей термін насправді охоплює всі процеси

планування підготовки економіки до переведення на функціонування в умовах особливого періоду, в тому числі питання організації мобілізації, її забезпечення, здійснення контролю та надання допомоги в підготовці заходів мобілізації. Адже зазначені процеси взаємопов'язані. Тільки в результаті планування народжуються мобілізаційні плани, програми мобілізаційної підготовки економіки тощо. Переведення національної економіки від виробництва мирного часу на умови воєнного часу є одним з найважливіших елементів мобілізації держави у випадку збройної агресії, що має бути закріплено в Законі України «Про оборону України» та в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Цілі, завдання, заходи та основні показники переведення промисловості від виробництва мирного часу на воєнний час, що визначені на стратегічному рівні, реалізуються згідно з існуючим законодавством України в мобілізаційному плані національної економіки на особливий період [5].

У цьому плані, що являє собою сукупність документів, які визначають зміст, обсяг, порядок і строки проведення заходів щодо переведення економіки і різних державних інститутів на режим діяльності в умовах воєнного стану, зазначаються основні показники мобілізаційних завдань (замовлень), призначені для задоволення потреб державних замовників. Мобілізаційне планування – складова частина планування у сферах національної безпеки та оборони, що здійснюється з метою забезпечення оборонних потреб держави в умовах зовнішньої загрози безпеці, в період воєнного конфлікту та в разі виникнення кризових ситуацій шляхом визначення завдань органам державної влади, іншим державним органам, органам місцевого самоврядування, галузям національної економіки щодо гарантованого проведення мобілізації, задоволення потреб оборони, цивільного захисту та нормованого забезпечення населення [5].

Мобілізаційне планування у сфері економіки – це процес безперервної діяльності в напрямі організації мобілізаційної підготовки органів управління, підприємств, установ та організацій економіки до функціонування в умовах особливого періоду, визначення найкращих варіантів і організаційних способів вирішення перспективних цілей і завдань. Загальним підсумком діяльності з мобілізаційного планування є, звичайно, відповідні мобілізаційні плани, програми мобілізаційної підготовки, оперативно-мобілізаційні документи щодо переведення центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів у вищі ступені готовності, плани-графіки переведення органів державної влади, органів місцевого самоврядування на режим роботи в умовах воєнного стану, проекти організаційно-розпорядчих, планових та довідково-інформаційних документів, безпосередньо пов'язані з організацією роботи органів управління в умовах відповідного правового режиму [6].

Важливим показником підготовленості економіки до переходу з мирного на воєнний стан є її мобілізаційна готовність. Мобілізаційна готовність національної економіки – це здатність (спроможність) органів виконавчої влади, інших державних органів, корпорацій, підприємств розпочати у визначені строки реалізацію заходів мобілізаційних планів відповідно до встановлених показників та перехід на режим діяльності в умовах воєнного часу. Ступінь підготовленості економіки, тобто її спроможності до переходу з мирного на воєнний стан оцінюється за критеріями, показниками та в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, у підсумку виконання планів та програм мобілізаційної підготовки, розроблених у процесі мобілізаційного планування, кожний елемент (учасник) системи мобілізації економіки має досягти визначеного ступеня готовності до виконання своїх функцій у разі оголошення рішення про мобілізацію або введення воєнного стану. Результатом мобілізаційної підготовки системи мобілізації економіки в умовах миру є такий її стан, коли підготовлені та зосереджені необхідні запаси матеріально-технічних та сировинних ресурсів, необхідних для проведення мобілізації та функціонування держави в умовах особливого періоду, коли кожний елемент (учасник) системи має певні завдання, чітко розуміє алгоритм власних дій. Рівень готовності системи мобілізації економіки має

забезпечити у визначені строки її переведення на вищий рівень функціонування щодо виконання завдань забезпечення приведення сил оборони в готовність до дій за призначенням та перебудову економіки країни з мирного на воєнний стан [7].

Для визначення місця й ролі мобілізаційного планування у сфері національної економіки важливо усвідомити зміст термінів «планування у сфері національної безпеки», «планування у сферах національної безпеки і оборони».

У Законі України «Про національну безпеку України» (стаття 1, пункт 15) зазначено: «…планування у сфері національної безпеки є функцією державного управління з визначення пріоритетів, завдань і заходів із забезпечення національної безпеки України, збалансованого розвитку складових сектору безпеки і оборони на основі безпекової обстановки та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави». У статті 25, пункті 1 Закону вказано, що «метою планування у сферах національної безпеки і оборони є забезпечення реалізації державної політики в цих сферах шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу» [8].

Стаття 12 пункт 1 цього Закону визначає оборонно-промисловий комплекс України як складову сектору безпеки і оборони. Згідно з пунктом 13 статті 1, на нього покладаються функції з розробки, виробництва, модернізації й утилізації продукції військового призначення, надання послуг в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснення постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами [8].

Із зазначеного можна зробити висновок, що входження оборонно-промислового комплексу (ОПК) як складової в сектор безпеки та оборони і його функції визначають місце й роль ОПК у системі національної безпеки та оборони. Водночас надійне функціонування мобілізаційної системи національної економіки, зокрема ОПК, можливе в разі створення дієвої системи мобілізаційного планування. Тобто, місце та роль мобілізаційного планування визначається його присутністю в системі планування у сферах національної безпеки та оборони (складової державного стратегічного планування). Адже мобілізаційні спроможності національної економіки забезпечують підвищення рівня бойового потенціалу сил безпеки та оборони й забезпеченості життєдіяльності населення в особливий період [9].

Із зазначеного вище можемо дійти висновку, що сектор безпеки і оборони, у тому числі його складова - оборонно-промисловий комплекс, уже в мирний час має підтримуватись у визначеному ступені готовності до переведення на функціонування в умовах воєнного стану. А для цього необхідно здійснювати його мобілізаційну підготовку.

Переведення економіки на функціонування в умовах особливого періоду (від виробництва озброєння та військової техніки, товарів військового призначення, надання послуг військового призначення мирного часу на воєнний час) є одним з найважливіших елементів мобілізації в державі та вимагає виконання певного комплексу таких основних завдань (заходів):

- мобілізації галузей економіки (промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку, охорони здоров'я, комунального господарства), розгортання мобілізаційного виробництва;
- реалізації особистих та майнових повинностей, пов'язаних з мобілізаційним розгортанням сил оборони та економіки;
- зміни економічних пропорцій в інтересах усебічного збільшення виробництва військової продукції, зміни напрямів інвестування;
- перерозподілу трудових ресурсів між галузями національної економіки;
- евакуації населення, об'єктів та обладнання з територій, яким загрожує захоплення, а також забезпечення умов їх функціонування;
- утілення пріоритетів для виробництва й ремонту озброєння та військової техніки для потреб сил оборони;

- упровадження обмежень, пов’язаних з потребами оборони, в комунікаціях, системі зв’язку, фармацевтичних засобах та медичному обладнанні, а також харчових продуктах;

- упровадження регламентації використання запасів та нових засад їх розподілу;

- виділення для потреб сил оборони цивільних медичних закладів, а також місць загального харчування та АЗС;

- посилення охорони об’єктів на території держави, особливо з переліку об’єктів критичної інфраструктури;

- укладення торговельних контрактів з закордонними стратегічними партнерами;

- реорганізації процесу управління національною економікою тощо [10].

Разом з тим, виконання цих заходів у процесі мобілізації економіки не є самоціллю, а має на меті забезпечення виконання економікою завдань із задоволення зростаючих оборонних потреб країни, у тому числі потреб сил оборони в озброєнні та військовій техніці, ремонті бойової техніки, пов’язаних з їх розгортанням до штатів воєнного часу та наявності воєнних втрат. Звичайно, зазначені вище заходи мають бути завчасно сплановані ще в мирний час. При цьому заходи мобілізаційних планів і нормативи мобілізації мають бути узгоджені з оперативними потребами сил оборони та оперативними нормативами розгортання та застосування військ (сил). Разом з тим, опрацювання нормативних документів системи прогнозування та планування у сфері забезпечення національної безпеки та оборони показало, що питання мобілізаційного планування в них не враховані [10; 11, с. 81].

Отже, гібридна агресія російської федерації проти України, що переросла у повномасштабний збройний напад, та проголошення в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану примушують правознавців формувати правовий порядок денний перебудови економіки на воєнні рейки. Хоча ще у березні 2022 року Міністр оборони України заявив: «Економіка переведена на військові рейки»… «Заводи та фабрики продовжують роботу, виконують військове замовлення», - реальний стан речей навіть на березень 2024 року доводить відсутність системної побудови економіки мобілізаційного типу.

Звертає на себе увагу та обставина, що національне законодавство тривалий час системно «пацифікувалося», коли не лише, наприклад, були ліквідовані військові суди, які здатні на спеціалізованій основі здійснювати професійне правосуддя у питаннях військової справи, але й значно ослаблювалася спроможність господарського законодавства забезпечувати потреби економіки в умовах воєнного стану. Зокрема, Законом України № 3205-IV від 15.12.2005 були виключені з Господарського кодексу України положення ч. 4. ст. 13: «У випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами, Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади можуть встановлювати державні завдання, що є обов'язковими для суб'єктів господарювання». Замість того, аби розробити положення, що мали б передбачати організаційно-майновий алгоритм взаємодії органів державної влади та суб’єктів господарювання в умовах воєнного стану, держава взагалі відмовилася від цього інститут, здатного перетворювати державну політику у цій сфері в результат посилання обороноздатності та ефективності використання обмежених ресурсів [12; 13].

Таким чином, питанням побудови воєнної економіки слід приділити першочергового характеру. Наявні та перспективні кроки у цій сфері мають бути активніше задіяні, в тому числі з урахуванням досвіду побудови воєнної економіки в США та Британії часів ІІ Великої війни, з метою прискореного спрямування діяльності господарюючих суб’єктів та населення на потреби воєнного господарства, а саме:

1. У державі для організованого проведення мобілізації має бути створена та діяти система мобілізації як організована множина структурних елементів, що взаємозв’язані й виконують певні функції та являють собою цілісне утворення, а також сукупність засад і норм, що регулюють їх функціонування в мирний час та в особливий період.

2. В Україні має бути створений сильний центр управління мобілізаційною підготовкою у сферах національної безпеки і оборони на найвищому державному рівні для

здійснення міжвідомчої координації. Управління мобілізаційною підготовкою підприємств ОПК має здійснюватися в загальній системі управління ОПК.

3. Необхідний перегляд та комплексне оновлення нормативно-правової бази, що має регламентувати:

- мобілізаційну підготовку й мобілізацію в державі загалом і у сферах національної безпеки та оборони;
- повноваження органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування;
- бажану керованість системи мобілізації, досягнення кінцевих цілей управління мобілізаційною підготовкою та мобілізацією.

4. Завданнями мобілізаційної підготовки національної економіки є організація та проведення заходів з її підтримання на належному рівні готовності до реалізації завдань із забезпечення оборонних потреб країни, в тому числі потреб сил безпеки та оборони в умовах загрози для безпеки країни та під час війни, забезпечення функціонування національної економіки, єдиної державної системи цивільного захисту і підтримання життєдіяльності населення.

5. Документи мобілізаційного планування мають бути складовою частиною документів планування у сферах національної безпеки і оборони та оборонного планування.

6. Необхідне запровадження програмно-цільового планування мобілізаційної підготовки в державі, інтегрованого в систему планування у сфері національної безпеки і оборони та оборонного планування.

7. За відсутності спроможностей національної економіки держави задовольняти потреби сил оборони мирного часу не варто очікувати, що вона буде спроможна стрімко наростити спроможності для задоволення цих потреб, що значно зростають з переведенням на функціонування в умовах особливого періоду [14].

При опрацюванні заявленої проблематики додатково використовувались джерела, зазначені у переліку літератури за №№ 15-17.

Список використаних джерел:

1. Длігач Андрій. Економічна модель мобілізації – тест на ефективність держави. *Українська правда.* 15 березня 2024 року. URL: https://www.epravda. com.ua/columns/ 2024/03/15/711234/ (дата звернення: 18.03.2024).
2. Ширалієв Р. Ш. Проблемні питання законодавчого, нормативно-правового та організаційного характеру, що впливають на функціонування національної економіки України в особливий період та забезпечення потреб оборони. *Матеріали науково-практичного семінару* «Проблеми своєчасного забезпечення Збройних Сил України озброєнням, військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами в особливий період. Можливі шляхи їх вирішення». К.: МО України, 2015. С. 19–26.
3. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.: 200000 сл. Т. 2: К–П / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. 2-е вид., виправл. К.: Аконіт, 2006. 926 с.
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: *Закон України* № 3543-XII від 21 жовтня 1993 р. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/3543-12 (дата звернення: 18.03.2024).
5. Дєнєжкін М. М. Про співвідношення обороноздатності держави та умов проведення мобілізаційного розгортання Збройних Сил України / *Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції* «Довготермінові програми мобілізаційної підготовки. Їх роль у забезпеченні готовності держави до функціонування в умовах особливого періоду». К.: МО України, 2015. С. 26–34.
6. Формування системи стратегічного планування і прогнозування у сфері національної безпеки України: *аналітична записка.* О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало. К.: НІСД.

Національна безпека, № 20. URL: http://old2.niss.gov.ua/artic les/1847 (дата звернення: 18.03.2024).

7. Горовенко В. К., Щипанський П. В. Деякі проблеми організації мобілізаційної підготовки України / *Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції* «Довготермінові програми мобілізаційної підготовки. Їх роль у забезпеченні готовності держави до функціонування в умовах особливого періоду». К.: МО України, 2015. С. 23–26.

8. Про національну безпеку України: *Закон України* № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 18.03.2024).

9. Хома В. В., Омельчук В. П. Вдосконалення оборонного планування в Збройних Силах України та Міністерстві оборони України як запорука упорядкування планування мобілізаційної підготовки в державі / *Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції* «Довготермінові програми мобілізаційної підготовки. Їх роль у забезпеченні готовності держави до функціонування в умовах особливого періоду». К.: МО України, 2015. С. 37–45.

10. Мобілізація і економіка: чому важливо, аби підприємства працювали навіть у війну. *Шпальта.* 24.03.2022. URL: https://shpalta.media/2022/03/24/ mobi lizaciya-i-ekonomika-chomu-vazhlivo-abi-pidpriyemstva-pracyuvali-navit-u-vijnu/ (дата звернення: 18.03.2024).

11. Волотівський П. Б., Молчанов С. В., Дупляк П. П. Щодо причин низької якості управління мобілізаційною підготовкою та мобілізацією в державі / *Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції* «Довготермінові програми мобілізаційної підготовки. Їх роль у забезпеченні готовності держави до функціонування в умовах особливого періоду». – К.: МО України, 2015. С. 77–83.

12. Пропозиції Міністерства економіки України до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/ docu ment-3018148.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

13. Воєнна економіка: потреба нагальних організаційно-правових заходів. *Платформа стратегічної та законотворчої аналітики.* URL: https://coordynata. com.ua/voenna-ekonomika-potreba-nagalnih-organizacijno-pravovih-zahodiv (дата звернення: 18.03.2024).

14. Городниченко Ю. Воєнна економіка. П'ять уроків Другої світової для України. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/rosiya-vede-viynu-na-visnazhennya-do-chogo-gotuvatisya-ukrajini-novini-ukrajini-50237566.html (дата звернення: 18.03.2024).

15. Рєзніков О. 10 днів 4 години 20 хвилин – 244 години Україна бореться за увесь світ. URL: https://www.facebook.com/reznikovoleksii/posts/361573829312 308 (дата звернення: 18.03.2024).

16. Оносовський Д. Податки під час війни: що змінилося для бізнесу URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/211250_podatki-pd-chas-vyni-shcho-zmnilosya-dlya-bznesu (дата звернення: 18.03.2024).

17. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: *тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. Парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. 242 с.

УДК 347.215(043.5)
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИСКОРЕННОГО ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Фицько Георгій Русланович,
курсант курсу № 2 факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності
Національної гвардії України Київського інституту
Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Тема провідної та виняткової ролі Сил оборони України у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації залишається актуальною і важливою, і її актуальність може змінюватися в залежності від різних обставин і подій. Україна була відома своєю вразливістю на початку російської агресії в 2014 році, коли росія використовувала різні гібридні методи, включаючи дезінформацію, кібератаки та підтримку прокремлівських сил в Україні, у тому числі, незаконних збройних формувань. Гібридна війна тоді позиціонувалась як найбільш актуальний аспект зовнішньої політики України, і Сили оборони відігравали ключову роль у боротьбі з цією загрозою. Існувала, починаючи з 2014 року, постійна загроза можливого широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України і Сили оборони України були готові до цієї ймовірної вирогідності та можливості, і, відповідно, підтримували високий рівень бойової готовності. Наразі, під час повномасштабної війни і функціонування державного механізму в умовах правового режиму воєнного стану, Україна продовжує активно впроваджувати реформи у сфері оборони в цілому з метою належного функціонування Збройних Сил та інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, що є важливим фактором рівня ефективності відсічі агресії.

З огляду на ці аспекти, тема розвитку та реформування Сил оборони України у процесі відсічі та стримування збройної агресії російської федерації залишається надзвичайно актуальною і важливою. Ситуація може змінюватися відповідно до розвитку подій, і вона залишається однією з головних тем обговорення в політичних, військових та гуманітарних колах. Відповідно, варто проаналізувати організаційно-правові аспекти ефективності Сил оборони України у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації на сучасному етапі розвитку держави.

Збройна агресія російської федерації проти України, що супроводжувалася повномасштабним застосування воєнної сили та усіх компонентів збройної боротьби з 24 лютого 2022 року, а також блокадою її портів, узбережжя, повітряного простору, терори цивільного населення та намагенням знищити критично важну інфраструктуру життєдіяльності держави, змусила Україну перейти до всеохоплюючої оборони, яка передбачає підтримання певного балансу та синергії воєнних і невоєнних засобів для забезпечення безпеки України. У такій ситуації керівництво держави та військове керівництво, регіональні і місцеві органи державної влади, а також органи місцевого самоврядування змушені були вживати активних заходів щодо прискореного формування структурних компонентів обороноздатності, і не тільки стосовно військових частин та органів управління ЗСУ, але й Сил територіальної оборони ЗСУ, добровольчих формувань територіальних громад, а також всеохоплюючє залучати громадян до національного спротиву агресору. Відповідно, правові основи оборони держави закріплено у Конституції

України, Законах України «Про оборону України», «Про національну безпеку», «Про Збройні Сили України», «Про основи національного спротиву» тощо [1].

Отже, з урахуванням мети і завдань, зміст галузі, і, відповідно, етимологічної понятійної категорії «оборона» має досить складний, багатоструктурний характер. Під обороною України слід розуміти систему політичних, економічних, соціальних, воєнних, науково-технічних, наукових, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії чи збройного конфлікту. Зі змісту статей 17, 65 Конституції України вбачається, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, забезпечення її безпеки є конституційним обов'язком кожного її громадянина, а оборона країни належить до найважливіших функцій держави та є справою всього Українського народу. Метою оборони України є створення необхідних умов для запобігання воєнному нападу та для збройної відсічі агресії проти України, незалежно від часу за будь-яких умові й обставин. Головною метою Стратегії воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021, є заздалегідь підготовлена, всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України (на засадах стійкості, стримування та взаємодії), що забезпечує ефективну воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність України. Основи організації оборони України, повноваження органів державної влади, основні функції й завдання органів військового управління, виконавчої влади в областях і районах, містах Києві та Севастополі, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств й установ, посадових осіб, права та обов'язки громадян України стосовно здійснення і забезпечення обороноздатності держави визначаються законами України: «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» тощо [2].

Закон України «Про оборону України» визначає, що оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони [3, с. 77].

Збройні Сили України - це військове формування, на яке, відповідно до Конституції України, покладаються: оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та водного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом. В умовах війни особливого значення набули новітні технології протидії агресії. Серед інших розробок такого роду маємо звернути увагу на автоматизовану систему обробки даних «Griselda», яка дозволяє швидко та якісно опрацьовувати великі потоків даних з використанням нейронних мереж. Також розроблено комплекс передачі інформації «Броня» («Armour»), у якому потоки інформації з різних джерел перетворюються на чіткі дані про позиції та місцезнаходження окупантів. Після всіх етапів опрацювання інформація передається військовим у засоби обробки інформації: «Кропива», «ГісАрта», «Дельта» та інші. Це, зокрема, допомагає виявляти підозрілу/покинуту техніку на деокупованих територіях, додатково перевіряти сумнівну інформацію, збільшувати обізнаність військових про місцевість та ін. [4].

Підготовка до оборони і відповідна організація держави, крім формування та реалізації воєнної, військово-технічної, воєнно-економічної та військово-промислової політики України, включає такі аспекти: забезпечення розвитку воєнної науки; прогнозування та оцінку воєнної загрози і воєнної небезпеки; удосконалення структури, уточнення завдань і функцій й забезпечення необхідної чисельності Збройних Сил України, інших Сил оборони, військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, включаючи при цьому підтримку їх боєздатності, бойової та мобілізаційної готовності до

оборони держави; інші заходи, що впливають на стан обороноздатності держави. Заходи щодо обороноздатності України, мобілізаційної готовності до оборони, забезпечення боєздатності й оснащення ЗСУ та інших Сил оборони, відповідно до законодавства, здійснюються Кабінетом Міністрів України.

Органом державного управління ЗСУ є Міністерство оборони України, яке несе повну відповідальність за їх розвиток і підготовку до виконання будь-яких завдань оборони. Міністр оборони України здійснює як військово-політичне, так і адміністративне керівництво Збройними Силами України. Безпосереднє військове керівництво Збройними Силами України в мирний та воєнний час здійснює Головнокомандувач ЗСУ через Генеральний штаб ЗСУ. Головнокомандувач ЗСУ є найвищою військовою посадовою особою у ЗСУ. Генеральний штаб очолює начальник Генерального штабу ЗСУ, який призначається на посаду і звільняється з посади Президентом України за поданням Міністра оборони України. Начальник Генерального штабу ЗСУ підпорядковується Головнокомандувачу ЗСУ. Верховний Головнокомандувач ЗСУ – Президент України, який в особливий період, в умовах війни може здійснювати стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями через Ставку Верховного Головнокомандувача, робочим органом якої є Генеральний штаб ЗСУ [2; 5, с. 86].

З урахуванням актуальних воєнних загроз і викликів, важливе значення має і План заходів щодо реалізації Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, затвердженої Указом Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021.

Отже, повномасштабна війна, яку російська федерація веде проти України, підкреслює важливість використання не лише військової сили, але й інших засобів, таких як інформаційна війна, кібератаки та психологічний тиск. Україна повинна вдосконалювати свої оборонні спроможності та співпрацювати з міжнародними стратегічними партнерами, адже підтримка та партнерство з іншими країнами і міжнародними організаціями є важливим чинником у зміцненні оборони України та стримуванні російської агресії.

Узагальнюючи викладене, слід підкреслити, що тема розвитку Сил оборони України в умовах і у відсічі та стримуванні повномасштабної збройної агресії росії залишається однією з ключових проблем сучасної геополітики. Зміцнення оборонних спроможностей, міжнародна підтримка та реагування на різні виміри повномасштабної війни є необхідними компонентами загальної стратегії України для збереження суверенітету, територіальної цілісності та відновлення миру.

Список використаних джерел:

1. Озерна І. Місце і роль територіальної оборони в обороноздатності держави в умовах воєнної агресії. 2022. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/ 2023/ 03/zbirnyk_konferencziyi_07_10_2022_karmushyna.pdf#page=420 (дата звернення: 15.03.2024).
2. Ковалів М.В. Організаційно-правові засади управління обороною. 2023. URL: http://surl.li/nyysx (дата звернення: 15.03.2024).
3. Організаційно-правові засади забезпечення воєнної безпеки України: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. 112 с. URL: https://ipacs.knu. ua/pages/dop/ 336/files/ 746e0b7d-bebc-48cd-a963-ad9ff3920d53.pdf (дата звернен-ня: 15.03.2024).
4. Оболєнцев В.Ф. Збройні Сили України як суб'єкт запобігання злочинності в умовах повномасштабної агресії російської федерації. 2022. URL: http://repositsc.nuczu. edu.ua/ bitstream/123456789/18249/1/SCIENCE-AND-TECH NOLOGY-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-17-19.11.22.pdf#pa ge=800 (дата звернення: 15.03.2024).
5. Ситник Г.П., Орел М.Г. Основи стратегічного планування національної безпеки: посібник / за ред. Г.П. Ситника. Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2021. 224 с.

УДК 342.72/.73:342.78
orcid.org/0000-0002-4895-1361

ІНСТИТУТ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК КОРЕЛЯНТ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Шелудько Іван Олександрович,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України
Науковий керівник: ***Бейкун Андрій Леонардович,***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

Повномасштабне неспровоковане збройне вторгнення російської федерації та окупація частини території України змусили державні структури та суспільство в цілому переглянути власні принципи та методи функціонування.

Збройна агресія сусідньої держави проти України змусила державні структури та громадянське суспільство в цілому перейти до функціонування в умовах правового режиму воєнного стану. Теоретично, запровадження у будь-якій державі правового режиму воєнного стану є потенційною загрозою для демократичного суспільства в цілому це потенційна небезпека для реалізації прав людини. Це пов'язано з тим, що означений правовий режим завжди пов'язаний з розширенням повноважень органів державної влади, військового командування, військово-адміністративних органів. Розширення повноважень вищеперерахованих органів – це, насамперед, надання їм спеціальних, виняткових повноважень, яких вони не мають у мирний час.

Крім того, запровадження воєнного стану накладає низку заборон та нових процедур, у тому числі, пов’язаних з обмеженням конституційних прав людини. Загалом, зрозуміло, що такі заборони вводяться з метою запобігання загрозам, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки та усунення загроз незалежності і територіальної цілісності України. Але, такі заборони та процедури діють та мають певну ефективність за рахунок звуження змісту та обсягу прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Проблема вимушеного обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина у демократичних країнах завжди привертала увагу правознавців і отримала відповідну розробку в науковій доктрині. Проблема правового обмеження окремих прав людини була предметом наукових досліджень таких вчених, як: Антонович М.М., Баранов С.О., Бабін Б.В., Білоскульська О.В., Загоруй І.С., Загуменна Ю.О., Кобзар О.Ф., Кучук А.М., Лазарєв В.В., Малиновська Т.М., Мельник М.І., Осінська О.В., Проць І.М., Рабінович П.В., Романов М.Ю., Слюсар К.С., Стахура Б.І., Федоренко В.Л., Федорчук М.Д., Фігель Ю.О., Хамула П.І., Шай Р.Я., Шаптала Н.К. та ін.

Однак, незважаючи на значний внесок науковців в аналіз загальних положень щодо обмеження конституційних прав людини, проблема правового регулювання системи конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану в Україні залишається актуальною і сьогодні. На жаль, повномасштабна війна в Україні триває та набула принципово якісних змін у бік збільшення ескалації, а питання правового регулювання системи обмежень конституційних прав і свобод потребує всебічного аналізу та відповідного законодавчого врегулювання.

Перш ніж перейти до запланованого дослідження правових аспектів регулювання інституту обмеження конституційних прав людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, необхідно спочатку визначитися із самим поняттям конституційних прав, їх класифікацією та місцем конституційних прав у системі прав людини. Проблема прав і свобод людини завжди була актуальною для цивілізованого суспільства, як у минулому, так і

сьогодні. В одних країнах людина, її життя, гідність, оцінюються більш високою мірою, для цього створюються реальні механізми для реалізації цих цінностей. В інших державах обсяг прав і свобод, навпаки, звужується, а сама людина піддається постійним утискам. Усе це залежить від багатьох чинників історичного, релігійного, соціального, психологічного характеру, що формують державність та суспільний лад країн сучасного світу [1].

У зв'язку з цим, особливої актуальності з точки зору теоретико-правового дослідження набула правоохоронна функція держави в умовах правового режиму воєнного стану.

Як зазначає О.Ф. Кобзар, перед будь-якою державою завжди стоїть коло завдань, на вирішення яких вона спрямовує свої матеріальні ресурси, ідеологічні та політичні зусилля. З поміж усієї сукупності зусиль можна виділити такі, які виражають її сутність і без котрих вона не може повноцінно діяти як найважливіша складова частина політичної системи суспільства. Основні напрями діяльності держави, в яких знаходять свій вираз її сутність, завдання і цілі, являються функціями держави. Однією з основних функцій держави виступає правоохоронна, що обумовлюється сучасними військово-політичними та соціально-економічними реаліями як в Україні, так і у світі в цілому [2, с. 7].

24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 було введено воєнний стан у відповідь на повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України. Відповідно, воєнний стан визначається як особливий порядок функціонування органів державної влади у разі збройної агресії, загрози безпеці, незалежності чи територіальній цілісності держави, що потребує суттєвого реформування правової системи.

Активні бойові дії на багатьох ділянках, регулярні обстріли міст, сіл та об'єктів критичної інфраструктури, знущання над цивільним населенням у тимчасово окупованих населених пунктах призвели до виявлення великої кількості кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Станом тільки на 1 серпня 2022 року з моменту широкомасштабного вторгнення російської федерації, правоохоронними органами України було зареєстровано 25161 кримінальне правопорушення за фактами вчинення порушень законів та звичаїв війни (за ст. 438 Кримінального кодексу України) та 12 340 злочинів проти національної безпеки (за ст.ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та ін. Кримінального кодексу України) [3].

Аналіз термінів і понять, висунутих як предмет і об'єкт дослідження, свідчить, що правоохоронна функція держави є складним і багатогранним правовим явищем, зміст якого є зрозумілим, але не однаково розуміється сьогодні в доктрині загальної теорії права.

Так, зокрема, під правоохоронною функцією розуміють напрям діяльності держави, напрям державної політики, який полягає в охороні або захисті конституційного ладу, законності, правопорядку, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів, а також виступає гарантією встановленого правопорядку в суспільстві. Іншими словами, правоохоронна функція держави як базова правова категорія характеризується фундаментальним характером, що дозволяє розкрити її доктринальний характер для правової системи та системи захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема, в умовах правового режиму воєнного стану [4, с. 81-82].

Праводослідники зауважують, що повага, підтримка та захист прав і свобод людини і громадянина у діяльності суб'єктів сектору безпеки, ефективне функціонування їх у механізмі забезпечення прав та свобод, залежать від рівня дотримання відповідними суб'єктами принципів законності та верховенства права, службової та посадової дисципліни, взаємодії з суспільством на засадах партнерства, та мають такі позитивні наслідки, як: зміцнення довіри і співпраці між різними категоріями населення, позитивний вплив на суспільну свідомість та формування поваги до закону, підтримка своєї професійної діяльності різних інститутів громадянського суспільства та, передусім, підвищення авторитету та престижу військовослужбовців та працівників відповідних органів та підрозділів в Україні [5, с. 216].

Відповідно, варто зазначити, що реалізація (ефективність реалізації) правоохоронної функції держави, кожним органом окремо залежить виключно від результативності його діяльності, повноти визначених законодавством України прав, інституційної стійкості та спроможності виконувати ті чи інші завдання та повноваження [2, с. 11].

Отже, як вбачає ряд дослідників, правоохоронна функція держави – це складне та багатогранне правове явище, зміст якого є зрозумілим, однак, на сьогоднішній день уніфіковане його розуміння в доктрині загальної теорії права відсутнє. Узагальнюючи всі вищевикладені позиції науковців до змісту правоохоронної функції держави, можна назвати такі основні підходи : по-перше вона розуміється, як напрям державної діяльності; по-друге, як напрям державної політики; по-третє, до правоохоронної функції зазвичай відносять охорону або захист конституційного ладу, законності, правопорядку, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також інших об'єктів; по-четверте, правоохоронна функція держави виступає гарантією встановленого правопорядку у суспільстві. Такий плюралізм у розумінні досліджуваного поняття, насамперед, зумовлений відсутністю законодавчого визначення правоохоронної функції держави [4, с. 84; 6; 7, с. 9-10].

При опрацюванні заявленої проблематики додатково використовувались джерела, зазначені у переліку наукової літератури за №№ 8-14.

Список використаних джерел:

1. Півненко Л. В. Конституційні права людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні: Правові аспекти їх обмеження. International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. *International collective monograph.* Georgian Aviation University. Tbilisi: Georgia, 2023. P. 993-1017. URL: https://repo.btu.kharkov. ua/handle/ 123456789/43125 (дата звернення: 11.03.2024).

2. Кобзар О. Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Юридична наука.* (9). 2015. С. 7–13.

3. Любавіна В. П., Смородінова М. В. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану. 2023. С. 284-290. URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/ irplegchr/article/ view/128/127 (дата звернення: 11.03.2024).

4. Кобзар, О., & Романов, М. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України, 2024, (2), С. 79–86.* URL: https://doi.org/10.59226 /2786-6920.2.2023.79-86 (дата звернення: 11.03.2024).

5. Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України: *монографія*. Кропивницький: Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. 498 с.

6. Ботвінов Р. Г. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в сучасному українському суспільстві. *Ефективність державного управління, 2016, (49).* URL: https://doi.org/10.33990/2070-4011.49.2016.175044 (дата звернення: 11.03.2024).

7. Баранов С. О., Рибаченко С. П. Особливості реалізації правоохоронної функції Державної прикордонної служби України в сучасних умовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 44.* С. 8-11. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc44/ 4.pdf (дата звернення: 11.03.2024).

8. Загуменна Ю. О. Реалізація правоохоронної функції держави органами внутрішніх справ України: *дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07.* Х.: Харківський нац. ун-т внутр. справ., 2011. 225 с.

9. Мельник М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: *навч. посіб.* / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. К.: Атіка, 2002. 576 с.

10. Хамула П. І. Окремі аспекти правоохоронної функції. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=550%3A140513-14&catid=71%3A6-0513&Itemid=87&lang=ru (дата звернення: 11.03. 2024).

11. Шай Р. Я. Правоохоронна функція правової держави: теоретико-практичні аспекти: *автореф. дис. … кан. юрид. наук: спец. 12.00.01.* Л., 2012. 20 с.

12. Нікітенко О. І. Правоохоронна діяльність щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 98-101.

13. Литвин М. М. Правоохоронна функція Державної прикордонної служби України. URL: http://intkonf.org (дата звернення: 11.03.2024).

14. Зьолка В.Л. Шляхи удосконалення ключових понять у сфері прикордонного контролю. URL: http://www.nauka.com/5_SWMN_2014/Pravo /2_158737.doc.htm (дата звернення: 11.03. 2024).

POSŁOWIA

Międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna poświęcona urodzinom członka korespondenta Narodowej Akademii Nauk Prawnych Ukrainy, akademika Międzynarodowej Akademii Kadr, honorowego naukowca Ukrainy, doktora nauk prawnych, profesora Ołeksandra Iwanowicza Protsevskiego odbywa się już po raz szósty. Stała się ona potężną platformą naukową, która skupia naukowców i praktyków z różnych krajów. Tym razem wzięło w niej udział około 250 uczestników, którzy podzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem w dziedzinie prawnej regulacji stosunków społecznych, przedstawili swoją wizję aktualnych zagadnień prawa prywatnego i publicznego oraz ich rozwiązań.

Konferencja została zorganizowana przez Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody (Ukraina) we współpracy z Międzynarodową Akademią Nauk Stosowanych w Łomży (Polska), Uniwersytetem w Stambule (Turcja), Uniwersytetem Wrocławskim (Polska), Uniwersytetem Komeńskiego w Bratysławie (Słowacja) oraz Warszawską Wyższą Szkołą Zarządzania Collegium Humanum (Polska).

Konferencja została zorganizowana przez komitet organizacyjny w składzie:

dr inż., Ireneusz Żuchowski, prof. MANS, rektor Międzynarodowej Akademii Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska;

dr Zoia Sharlovych, adiunkt, specjalista w Dziale Doradztwa Zawodowego i Współpracy Międzynarodowej Międzynarodowej Akademii Nauk Stosowanych w Łomży, doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, Rzeczpospolita Polska;

dr Bartosz Murat, adiunkt Międzynarodowej Akademii Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska;

prof. dr hab. Olena Kovalenko, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Prawa Pracy im. profesora O.I. Protsevskiego, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody, Ukraina;

doc. dr Tetiana Golovan - Kierownik Katedry Dyscyplin Prawa Państwowego, Prawa Karnego i Procedury, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody, Ukraina;

prof. dr hab. Roman Shabanov - profesor Katedry Prawa Cywilnego i Prawa Pracy O.I. Protsevskiego, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody, Ukraina;

doc. dr Mykola Zhdan - doc. Katedry Prawa Cywilnego i Prawa Pracy im. O.I. Protsevskiego, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody, Ukraina;

doc. dr Oksana Ponomarenko - doc. Katedry Prawa Cywilnego i Prawa Pracy profesora O.I. Protsevskiego, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody, Ukraina;

doc. dr Olha Gotz-Yakovleva – doc. Katedry Prawa Cywilnego i Prawa Pracy profesora O.I. Protsevskiego, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody, Ukraina;

Liudmyla Hrabko - starszy asystent laboratoryjny Katedry Dyscyplin Prawa Cywilnego i Prawa Pracy im. profesora O.I. Protsevskyiego, Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imieniu H.S. Skovorody, Ukraina.

Wynikiem konferencji są niniejsze materiały zawierające badania naukowe z różnych dziedzin nauki i praktyki prawniczej. Publikacja jest skierowana do naukowców, doktorantów, wykładowców instytucji edukacji prawnej, urzędników sądowych, adwokatów, organów wymiaru sprawiedliwości, pracowników Państwowej Służby Zatrudnienia Ukrainy, praktykujących prawników, osób publicznych, działaczy związkowych i innych osób zainteresowanych prawem prywatnym i publicznym.

VI Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna poświęcona 95. rocznicy urodzin członka korespondenta Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, akademika Międzynarodowej Akademii Kadr, honorowego naukowca Ukrainy, doktora habilitowanowego, profesora O. Protsevskiego oraz materiały tej konferencji są wynikiem działań w ramach zatwierdzonych tematów badawczych "Wdrażanie przez Ukrainę Umowy Stowarzyszeniowej z Unią Europejską w dziedzinie zatrudnienia, polityki społecznej i równych szans", numer rejestracji państwowej: 0120U104122 oraz "Prawne kwestie integracji europejskiej kraju i prawa Ukrainy".

ПІСЛЯМОВА

Міжнародна науково-практична конференція присвячена дню народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Олександра Івановича Процевського проводиться вже вшосте. Вона стала потужним науковим майданчиком, що об'єднав науковців і практиків з різних країн. Цього разу в ній взяло участь близько 250 учасників, що поділилися своїми знаннями та досвідом у сфері правового регулювання суспільних відносин, представили своє бачення щодо актуальних проблем приватного та публічного права та їх вирішення.

Конференція організована Харківським національнм педагогічним університетом імені Г.С. Сковороди (Україна) спільно із Міжнародною Академією Прикладних Наук в Ломжі (Республіка Польща), Стамбульським університетом (Турецька Республіка), Вроцлавським університетом (Республіка Польща), Університетом Коменського в Братиславі (Словацька Республіка) і Collegium Humanum Варшавським Університетом Менеджменту (Республіка Польща).

Дана конференція стала можливою завдяки діяльності організаційного комітету конференції у складі:

Жуховскі Іренеуш, доктор інженер, професор MANS, ректор Міжнародної Академії Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща;

Шарлович Зоя Павлівна, ад'юнкт, спеціаліст відділу профорієнтації та міжнародної співпраці Міжнародної Академії Прикладних Наук в Ломжі, канд. пед. наук, Республіка Польща;

Бартош Мурат, ад'юнкт Міжнародної Академії Прикладних Наук в Ломжі, доктор суспільних наук, Республіка Польща;

Коваленко Олена Олександрівна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, доктор юридичних наук, професор, Україна;

Головань Тетяна Георгіївна – завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, кандидат юридичних наук, доцент, Україна;

Шабанов Роман Іванович – професор кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, доктор юридичних наук, професор, Україна;

Ждан Микола Дмитрович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, кандидат юридичних наук, доцент, Україна;

Пономаренко Оксана Михайлівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, кандидат юридичних наук, доцент, Україна;

Гоц-Яковлєва Ольга Василівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, кандидат юридичних наук, доцент, Україна;

Грабко Людмила Владиславівна – старший лаборант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Україна.

Результатами конференції є дані матеріали, що містять наукові дослідження з різних напрямів юридичної науки та практики. Видання адресоване вченим, аспірантам, докторантам, викладачам закладів юридичної освіти, працівникам суду, адвокатури, органам юстиції, співробітникам Державної служби зайнятості України, практикуючим юристам, громадським діячам, профспілковим активістам, іншим особам, що цікавляться проблемами приватного та публічного права.

VI Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 95-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. та матеріали даної конференції є результатами діяльності у межах затверджених тем наукових досліджень «Реалізація Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей», державний реєстраційний номер: 0120U104122 та «Правові проблеми європейської інтеграції держави і права України», державний реєстраційний номер: 0121U110256.

ISBN 978-83-971711-2-1